p-ISSN 2308-5258 e-ISSN 2308-1996
Philology, I (2), Issue: 11, Nov. 2013.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

www.seanewdim.com

p-ISSN 2308-5258 **e-ISSN 2308-1996**

Sci.Ed.N.Dim. Philology, I(2), Issue: 11, Nov. 2013.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

www.seanewdim.com

Editorial board
Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos – Hungary

Honorary Senior Editor:
Jenő Barkáts, CSc **Nina Tarasenkova, Dr. habil.**

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Armenia

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Włocławek, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics andinformation technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski", Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities andEconomics in Włocławek, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Vice-Rector, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Anatolij Morozov, Doctor of Science in History, Bohdan Khmelnitsky National University in Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State edagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti StateUniversity, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philolgy of Bohdan KhmelnitskyNational University in Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics andsubject technologies, Astrakhan state university, Russia

Valentina Orlova, CSc in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Departament of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski", Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski", Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans andanimals, Bohdan Khmelnitsky National University in Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State LinguisticUniversity, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the Universityof West Hungary

Managing editor:
Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES
The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2013

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK
SCRIBD
ACADEMIA.EDU
GOOGLE SCHOLAR

Content

Акулова Н.Ю. Мотив пошуку "іншої країни" в драмах Ґергарта Гауптмана "Затоплений дзвін" Олександра Олеся "По дорозі в Казку": дві версії антиутопії 7

Artemenko Y.O. Structural and frequency studies of dominant propositions of utterances with implicative predicates .. 11

Балко М.В. Словосполучення сучасної української мови на тлі граматики конструкцій 15

Баран Г.П. Дискурсивные особенности веб-сайтов политических партий США и Великобритании 19

Belous I.M. The genre diversity of fitness discourse (based on the materials of English fitness classes) 22

Бережная М.В. Стилистические особенности и переводческие ошибки (на материале телесериала "Сплетница") 26

Berkuta Y. V. Critical Studies of the Cross-Cultural Communication Discourse Across Disciplines (by the example of reflecting cross-cultural conflicts in modern prose) 30

Білоус І. Л. Сучасні лінгвістичні погляди на Nomina Propria 34

Вишневська Г.Б. Феномен сакрально-хтонічного в українській лінгвокультурі 38

Чернушенко Н. М. Про деякі особливості парцельованих конструкцій в сучасній українській літературній мові ХХ століття 42

Davydyuk Yu. B. Defeated expectancy in the semantic structure of the literary text 46

Демчик І.Л. Діалектний ідеографічний словник: особливості укладання та побудови 51

Дубцова О.В. Когнітивні причини комунікативних невдач (на матеріалі англомовного кінодискурсу) 55

Fisiak I.E. Phraseologische Redewendungen für Bezeichnung der interpersonellen Beziehungen in der deutschen Sprache 59

Фролова И.Е. Дискурсивная стратегия как инструмент реализации межличностной функции 62

Γκαργκάγιεβα Ό. В. Λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα στον ελληνικό τύπο 66

Гайович Г.В., Телеуця В.В. Етнічний характер вторинних номенів українського фольклору 70

Герасимчук С.В. Художні смисли алегоричного зображення у "Слові на Вербну неділю" Кирила Турівського . 74

Гладир Я.С. Система конфліктів роману В. Винниченка “Заповіт батьків” 78

Главацька Ю.Л. Образна специфіка англомовної байки крізь призму розвитку різних видів мислення 82

Гоменюк О.О. Лінгвокультурна характеристика концепту "кінь" у індивідуально-авторській картині світу М. Вінграновського (на матеріалі прозових творів для дітей) 85

Грищенко О.В. "Танго смерті" Ю. Винничука: урбаністичне & історичне 90

Хороз А.В. Средства выражения эпистемической модальности в романах-антиутопиях “1984” Оруэлла и “Неполноценное семя” Берджесса: лингвокогнитивный аспект 93

Хижняк М.Н. Особенности развития метафорических значений у глаголов вращения в английском языке 96

Ігнатьєва С.Є. Системно-функційні особливості щоденникового дискурсу 100

Іванова І.Б. Ефективність рекламного тексту: наука, мистецтво або виробнича технологія 105

Кайгородова И.Н., Лазарева Л.М. Вербализация ментальных объектов в речевой деятельности 108

Карлова Н.М. Здобутки луганської фразеологічної школи 111

Kashchyshyn N. Rituality in Diplomacy. Terminological Embodiment 116

Касьян Е.В. Деконструкция жанровых конвенций цикла новелл в произведении Б. Ачаги "Обабакоак" 121

Клюйко Г.С. Ретро-детектив как постмодернистский исторический жанр 124

Колмогорова А.В. Концептуализация категорий "СВОЙ", "ЧУЖОЙ", "Я" в русском коммуникативном сознании 127

Ковальчук І.В. Особливості вербалізації соціальних цінностей в текстах на упаковці. 131

Ковальчук Н.П. Концепт дитини і дитинства у творчості Варвари Чередниченко 136

Козлова Т.О. Иконичность редуплицирующих глаголов в готском языке 141

R. Kritsberh Language variation and language standard in English 144

Кривуляк О. В. Реалізація естетичної програми поетів 70-х років через образно-символічну парадигму 148

Кришталюк А.А. Отрицание как изменение концептуализации мира 153

Курбанова М.Г. Трансонимизация в эргонимии современного русского языка 158

Куцак Г.М. Ономасіологічний аспект похідних одиниць у дитячому мовленні 160

Лещенко А.В. Соотношение понятий “дискурс” и “текст” 164

Лілік О.О. Модифікації жіночого образу в інтимній лірици Марії Матіос 168

Єфименко Т. Лінгвостилістичний аналіз роману Клари Рів "Старий англійський барон" 172

Лотоцька К.Я. “Відновлення” вербальної образності у художньому мовленні (на прикладі лексеми-соматизму “серце”) 177

Литвинова Н.Б. Дискурсивний потенціал граматичних одиниць діалектної оповіді-спогаду 180

Makaruk L. Multidimensional Approaches to the Study of Written Communication 184

Манаенко Г. Н. Специфика языка как знаковой системы 188

Манохіна Ю.Є. Особливості сполучуваності іменників із семантикою збірності з якісними прикметниками 192

Марина Е.С. Парадоксальные поэтические образы в современном англоязычном поэтическом дискурсе: типы эмоционального резонанса 197

Ясінська О.В. Кібернеологізми як об’єкт мовної картини світу 201

Майборода Р.В. Театральность как система средств театральной выразительности 206

Медвідь Н.С. Вольова модальність у діловій писемності XVII – XVIII ст. 211

Меншій А. М. Типологічні ознаки "школи" М. Коцюбинського у творчості Г. Михайличенка 213

Мініна О.В. Бібліопоетоніми як компонент поетонімосфери двології Кена Фоллетта "Стовпи Землі" та "Світ без кінця" 218

Акулова Н.Ю.

Мотив пошуку "іншої країни" в драмах Ґергарта Гауптмана "Затоплений дзвін" Олександра Олеся "По дорозі в Казку": дві версії антиутопії

Акулова Надія Юріївна, кандидат філологічних наук, старший викладач
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь, Україна

Received October 7, 2013; Revised October 24, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація. У статті проаналізовано п'єси Олександра Олеся "По дорозі в Казку" й Ґергарта Гауптмана "Затоплений дзвін", визначено необхідність розглядати топос "ідеального місця" у творах як своєрідний варіант антиутопії. Це зумовлено загальною настановою авторів-символістів змістити акценти в романтичній опозиції "дійсність / мрія" в бік онтологічної суперечності, що внутрішньо притаманна другій складовій. Типологічний аналіз надав змогу виокремити низку спільних рис: як український письменник, так і німецький драматург при моделюванні образу "іншої країни" послуговуються схожими прийомами. Так, варто підкреслити звернення обох митців до однакової просторової символіки (гори, ліс), тотожних аксіологічних домінант (сонце – щастя, ніч – духовне зубожіння), створення "ідеального місця" із проекцією на уявлення про "земний рай" (необхідність жертви, тяжкий шлях до омріяного щастя) тощо. Окрім цього, компаративне прочитання творів дозволило виокремити також і відмінні риси. Оригінальність українського автора полягає насамперед у тому, що Олександр Олесь розташовує "ідеальне місце" в реальному фізичному світі, що переконує читача в його справжньому існуванні. Натомість у Ґергарта Гауптмана "інша країна" – це плід метафізичних пошуків героя. Однак у фіналі творів обидва автори, хоча й кожен по-своєму, розвіюють утопічні сподівання реципієнта, надаючи драмам антиутопічного звучання.

Ключові слова: *символізм, анттиутопія, мотив пошуку "іншої країни", опозиція "дійсність/мрія", компаративний аналіз.*

Сучасна наукова рецепція символізму як мистецького явища останньої третини XIX ст. (український символізм, хоч і не збігається хронологічно, не є винятком) розкриває його глибинні культурологічні підоснови. Як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники зазначають, що в символізмі чітко простежуються риси, які привніс у культуру романтизм. При цьому символісти не просто запозичили у романтиків і творчо інтерпретували низку образів і тем, вони успадкували таку посутню рису останніх, як несприйняття прози життя.

Цьому активно сприяв духовний клімат доби (який виник на ґрунті філософських ідей Ф. Ніцше, С. Кіркегора, А. Шопенгауера та ін., що в останній третині XIX ст. стали надзвичайно популярними), означуваний загальною назвою "декаданс". Романтичне прагнення до ідеалу в такому контексті, закономірно, замінилося іронією і навіть скептицизмом – виникли сумніви щодо можливості змінити світ відповідно до уявлень про прекрасне.

Як зазначає М. Воскресенська, "реальне життя більше не складалося відповідно до утопічних проектів романтиків, і це стало джерелом життєвих драм" [1, с. 60]. Символісти шукали шляхів подолання повсякчасного розладу між сучасним плином життя й одвічним прагненням людини до цілковитої гармонії зі світом. Одним із таких шляхів бачився закорінений у романтичну традицію пошук "іншої країни".

Однак символісти відійшли від уявлень своїх генетичних попередників. Так, романтична концепція двосвіту моделювала образ "іншої країни" як своєрідну утопію – ідеальний топос, що пропонує рецепт порятунку недосконалого реального світу. Символістична парадигма натомість запропонувала дистопію, визначальною для якої, за словами Л. Софронової, є "ідея недосяжності та небезпечності утопічних проектів" [7, с. 598].

Знаковість міфологічного дискурсу "іншої країни" для естетики символізму є очевидною не лише з огляду на її співвіднесеність із романтичним світоглядом. Яскраво це засвідчує також поява вказаного образу в драматичних творах західноєвропейського (Ґ. Гауптман, Г. Ібсен, М. Метерлінк) та східнослов'янського (І. Анненський, Леся Українка, Олександр Олесь та ін.) модернізму.

Символізм Олександра Олеся, поєднуючись із неоромантичними тенденціями [4], хоча й був феноменом достатньо оригінальним, утім мав певні аналогії із загальноєвропейськими модерністськими течіями, що дає підстави для типологічного зіставлення. Найбільш доцільним у обраному нами аспекті бачиться порівняння етюду "По дорозі в Казку" з драмою Ґергарта Гауптмана "Затоплений дзвін", яку "прийнято називати неоромантичною" [3, с. 353]. Наведені вище думки переконують, що компаративний аналіз буде продуктивним, якщо його здійснювати в утопічних термінах.

Український автор, як і німецький драматург, звертаючись до романтичної символіки, використовував топос "іншої країни" для створення контрастного світу – порівняння реальності й "Казки". Однак, на відміну від романтизму старого зразка, у митців межі XIX й XX ст. опозиція "дійсність / мрія" відсувається на другий план: тепер їх цікавить головно внутрішній філософсько-психологічний конфлікт (цілком у дусі свого часу) – конфлікт між метафізичним та реальним осягненням власне "мрії". (За рахунок цього й відбувалося зміщення акцентів від романтичної утопії до символістичної дистопії, про що йшлося вище).

Саме такий конфлікт, на думку Н. Малютіної, покладено в основу драматичного етюду Олександра Олеся "По дорозі в Казку": "У сюжет закладається елемент пародії на утопію, оскільки "оголюється" абстрактність поняття "казка", яке для всіх персонажів п'єси має однакове значення" [5, с. 175]. Ідеальне "місце", в пошуках якого вирушає герой Олександра Олеся, ведучи за собою натовп, не випадково має умовну назву із промовистим семантичним наванта-

женням. Можливість амбівалентного трактування феномену казки (погоджуємось із Н. Малютіною) продукує опозицію "віра / зневір'я", уособленням якої є постать протагоніста і невизначена постать когось із юрби відповідно.

Характерною особливістю утопії, за словами Л. Софронової, є те, що саме "простір є її "головним героєм" [7, с. 598]. У творі "дія сконцентрована навколо різних можливостей осягнути загадковий світ Казки, що, як візія, є головним персонажем дійства" [5, с. 175]. Окреслюючи його параметри, автор активно використовує топос золотої доби. Це відбувається за допомогою традиційних для Олеся символічних образів – сонця, ранку тощо: "Я в Казку вас веду, брати мої, у Казку! Там день, там сонце золоте!.." [6, с. 16].

Пророцька місія героя "По дорозі в Казку" спрямована в майбутнє, що, за законами утопії, обов'язково має виглядати як "земний рай". Протягом сюжету твору автор неодноразово натякає на це: "Мені колись казали, що в Казці тій живуть крилаті люде. По двоє крил у кожного, і навіть у дитини. Я дуже хочу вгледіть Казку" [6, с. 16].

У міру наближення до ідеального "місця" ця прозора алюзія ("крилаті люди" – янголи) посилюється: необхідність жертви ("О, не хиліть голів журливо, угледівши на стежці труп, труп брата або друга. Де жертви, там і перемога!" [6, с. 19]), більше того – жертви безневинної ("Раз діти умирають, то ми вже близько біля Казки!.." [6, с. 21]); поява хлопчика "в білім убранні"
[6, с. 28]; візія вічного щастя ("Сонце. У Казці *завжди* [курсив наш. – *Н.А.*] сонце" [6, с. 29]) тощо.

Цей спосіб побудови світу "іншої країни" проектується на минуле / теперішнє, яке піддається різкій критиці: "Брати мої! Зійшла зоря над нами. Заблисла нам мета. А ще недавно так ми сном глибоким спали і вірити не вірили в ніщо. Життя було для нас повільним умиранням, родились ми на те, щоб в той же день почати умирати, бо смерть була для нас не гірша від життя. Тепер же будем жить на те, щоб жить. Тепер горіть на те, щоб дужче розгорітись. Яке велике щастя!" [6, с. 16].

За свідченням О. Камінчук, життя людини є найвищою цінністю в світоглядній системі творчості поета [4, с. 48]. (До речі, схожі філософські рефлексії на тему життя і смерті зустрічаємо також у драмі Ґергарта Гауптмана "Затоплений дзвін": "Я знаю, знаю. А раніш не знав: / Життя є смертю, смерть життям буває" [2, с. 101]).

Як бачимо, у тексті історичний час конкретно не окреслений, часовий континуум марковано надзвичайно абстрактно, через лексеми "недавно" і "тепер". Схожим чином подано і простір твору, визначальною характеристикою якого є міфологізований топос дії. Він втілюється в антонімічній моделі "свій – чужий", на лексичному рівні реалізованій через опозиційну пару "тут – там". Порівняймо: "Ні, ні! В цім лісі жить не можна. Дорогу треба нам шукати! " [6, с. 7] і: "Там день, блискучий день, я бачу, і ви, ви всі мене не зможете спинити" [6, с. 15].

Протиставлення "ворожого" та "омріяного" простору відбувається також через залучення прозорої символіки ночі і дня (до речі, знову антонімічної пари): "В цім лісі завжди ніч: – вночі і вдень" [6, с. 7] і: "Брати мої, – тропа! З цього страшного лісу, де вічна ніч стоїть, вона веде у день рожевий, вона веде до сонця! Брати мої, до сонця!" [6, с. 13].

Отже, при конструюванні простору Казка постає як своєрідна іпостась раю, що акцентується, окрім інших засобів, через мотив переходу від хаосу до впорядкованості, гармонії, який зазвичай наявний в утопіях. У них актуалізовано відчуття страху перед хаосом реального світу, як і в драматичному етюді Олександра Олеся: "Хто в Казку йшов хоча вві сні солодкім, той в ліс уже не вернеться ніколи!.. Для того ліс труною, пеклом здасться. Немов орел, прикутий до землі, той буде в небо рватись доти, аж доки серце не порве…" [6, с. 17].

Олесів протагоніст засвідчує досконаліть нового щасливого світу. Його функція, власне, і полягає в тому, щоб порівняти ці два простори. Перебуваючи ніби поміж ними, "Він" має можливість обирати і дає таку можливість іншим. Топос "іншої країни" не випадково створюється в Олександра Олеся з проекцією в географічно віддалений регіон, адже час, необхідний для подолання відстані, – це момент для усвідомлення того, що скоро все стане новим, "інакшим". Таким чином, утопічні мотиви в Олександра Олеся ґрунтуються на ідеалістичних очікуваннях – мрії про Казку. Щоб посилити їх звучання, автор зіштовхує героя і юрбу як носіїв протилежної життєвої позиції – віри і зневір'я.

Із цією метою Олександр Олесь використовує традиційні утопічні мотиви, як наприклад, мотив шляху. Як переконує Л. Софронова, "утопічний простір в основному й розбудовується, спираючись на мотив шляху" [7, с. 600]. Щоб відтворити боротьбу віри і зневір'я, автор відправляє свого героя в подорож. Він продирається лісовими хащами, що нагадує своєрідний акт ініціації – не всі, а тільки обрані гідні потрапити в Казку: "А Казка… Казка – вище… *(Тиша)*. А хто б хотів угледіти її блискучу браму, хай духом зробиться міцний як криця […] Великі кручі, і яри, і камені нас ждуть. Вітри і вихори літають там і жертв своїх шукають, і раді кожного звалить в безодні чорні, – але ви сміливо підставте груди, відкриті груди: нема міцніш нічого в світі, як вони відкриті. Ламаються списи об них, і кулі плещуться безсило. *(Тиша)*. Страшні потоки ми зустрінем" [6, с. 22].

Подорож героя надає оцінку тим, хто йде за ним: юрба не витримує випробування й повертається до лісу. Омріяна ж Казка для юнака залишається візією, оскільки фінал твору не прочитується однозначно – висловлене ним запитання так і залишається без відповіді:

"В і н. Так я не помилився?! Так я їх добре в Казку вів?! Ми швидко будемо у Казці!! *(Гукає, але голос його ледве чути)*. Люди! Люди! Брати мої! Я вас довів! Ще два-три кроки! Люди! Люди! Люди!

Х л о п ч и к. Твого вже голосу ніхто почуть не зможе. (*Робиться темно)*" [6, с. 29].

Якщо утопічні мотиви в драматичному етюді Олександра Олеся "По дорозі в Казку" прочитуються досить чітко (цьому сприяє специфіка моделювання топосу "іншої країни"), то в драмі Ґергарта Гауптмана "Затоплений дзвін" акцент різко зміщується в бік дистопії. Виклик утопії, який характерний для дистопії, у Ґергарта Гауптмана реалізується менш абстрактно, ніж в українського автора. На нашу думку, це зумовлено тим, що німецький драматург подає простір "іншої країни" як реальний, а не уявний: якщо герой Олександра Олеся тільки мріяв про Казку, щось чув про неї, то Генріх – протагоніст "Затопленого дзвону" – потрапляє безпосередньо в чарівний світ. Це дає змогу Гауптманові заявлені утопією принципи перебудови й покращення світу довести до логічного завершення, показати результат, а відтак, розвінчати утопічну концепцію.

І Ґергарт Гауптман, і Олександр Олесь будували свою дистопію, спираючись на параметри християнської моделі світу – на уявлення про рай і пекло. Проте, можливість облаштування людиною раю на землі викликала в автора "Затопленого дзвону" серйозні сумніви. Така спроба була для драматурга викликом Богові, а відтак, a priori приреченою на поразку. Ґергарт Гауптман, як і український драматург, вдається до зміщення акцентів: в опозиційній парі "дійсність / ідеал" його в першу чергу цікавить онтологічна суперечність, іманентно закладена в другу складову.

На перший погляд, для "Затопленого дзвону" визначальною є опозиція "природа / цивілізація". У творі протиставляються два просторових плани, один – у якому живуть люди, другий – заселений міфологічними істотами: ельфами, фавнами, лісовиками, водяниками тощо. Обидва простори географічно віддалені (гори і долина), відмежовані лісовими хащами. Шлях до ідеального "місця", таким чином, – випробування для героя. Це змушує згадати драматичний етюд Олександра Олеся "По дорозі в Казку", який звучить ремінісценцією до Гауптманового "Затопленого дзвону". Порівняймо:

"Затоплений дзвін" Ґергарта Гауптмана	"По дорозі в Казку" Олександра Олеся
"Не маю сил! То правда, любі друзі! Я далі не піду! Для господа благаю, Мене облиште тут!.. Ви можете побити Мене жорстоко – не піду я звідси! " [2, с. 107].	"Я не кажу сього, але мені хтось немов камінь налажив на плечі. Я далі йти уже не можу. Я упаду, я падаю… Я ляжу… я стомився… *(Лягає)*" [6, с. 23].

Фізична втома в наведених уривках прямо вказує на неспроможність і / або небажання людини власними зусиллями досягти щастя, й опосередковано – на абсурдність будь-яких утопічних поривань.

Ідеальний топос для героя Ґергарта Гауптмана – це гори, де, буквально зливаючись із природою, щасливо проводять свої дні чарівні істоти. Генріх, уперше потрапивши до їхнього світу, відчуває довколишній містицизм: "Як гарно тут! Привільно ліс шумить, / Ялини простягають темні руки, / Високими хитають головами / Врочисто, мов у казці. Так, то казка / Простує лісом! Шепотить таємно / І листям шелестить, і у траві співає!" [2, с. 102].

Цікаво, що з використаним Генріхом поетичним порівнянням ("мов у казці"), яке, до речі, з'являється в тексті неодноразово, перегукується й назва омріяної країни в драматичному етюді Олександра Олеся. Невипадковим для обох письменників є також образ-символ гір, який синтезує традицію європейського романтизму й філософські концепції рубежу XIX – XX ст.: ідея усамітнення героя в горах із метою повернення як духовного провідника лейтмотивом проходить крізь аналізовані твори.

Фундаментальна смислова опозиція "натура / культура" реалізується в Ґергарта Гауптмана традиційно. Природа, яка в "Затопленому дзвоні" протиставляється цивілізації, наділена позитивними моральними характеристиками. Не випадково idea fix Генріха, на його думку, може бути реалізована тільки в горах. І навпаки, долина – територія людей – під пером драматурга набуває ознак "проклятого місця". Таку діаметральну оцінку обом локусам Ґергарт Гауптман надає за допомогою пейзажних описів. (Цікаво, що німецький драматург і український автор в аналізованих творах використовують спільну аксіологічну матрицю – так, знаковим для обох є, наприклад, образ сонця як символ творчої енергії життя: "До світла руки люди простягають, / Та сонця-матері вони не знають" [2, с. 118]; " – Сусіде, ти бачив сонце? – Ні, але мені казали, що сонце єсть. – А я вві сні його колись угледів, – сяє!" [6, с. 13]). Цій же меті служать і психологічні рефлексії протагоніста: "На те не згоден я. В долині працювати / Не маю сил. Кров буйну, спокій долу / Не може вгамувати. З того часу, / Як був на верховинах, знов на гори хочу, / Понад безоднями туманними блукати, / Творити твори силою гірською" [2, с. 131].

Отже, природний локус, розташований високо в горах, – це і є те ідеальне "місце", де людина посправжньому може відчути себе щасливою. Щоправда, протиставляючи два протилежні світи, Ґергарт Гауптман остаточно не загострює протистояння. Ельфа Равтенделяйн, опинившись у ворожому для себе просторі, відчуває дію законів природи й у світі людей: "Чудово тут […] Ку-ку! Ку-ку! І тут кує зозуля. / А ластівки кружляють, в'ються / У небі, в світлі дня ясного…" [2, с. 134].

Можливо, саме відсутність нездоланного кордону між двома світами і штовхає Генріха на утопічний проект – об'єднати жителів долини й лісових істот, навчити їх жити за новими законами. Саме в цьому герой бачить щасливе майбутнє людства. Він прагне власноруч створити "іншу країну": "Розтане крига в чоловічих грудях. / Ненависть, злість, страждання, біль і горе / У теплих, теплих сльозах згинуть" [2, с. 153].

Як бачимо, образ "іншої країни" в Ґергарта Гауптмана, як і в Олександра Олеся, наділений спільною характерною ознакою – обіцянкою щасливого майбутнього. Відмінність полягає в тому, що головний герой драматичного етюду "По дорозі в Казку" веде

пошук ідеального "місця" у фізичному світі, протагоніст же "Затопленого дзвону" занурюється у метафізичні площини.

Важливо зазначити, що, незважаючи на свою подібність до Олесевого героя ідеалістичними прагненнями здобути всезагальне щастя, протагоніст "Затопленого дзвону" все ж відрізняється від поводиря мас українського драматурга наявністю, окрім громадських, ще й особистих амбіцій. Так, на перший план у Ґергарта Гауптмана висувається проблема митця й суспільства, а не проблема пророка й натовпу. Тому-то й розвінчує автор свою утопію по-іншому. Зокрема, у нього впроваджується ідея насильства над природою, що й призводить до тотальної катастрофи. Під впливом людини трагічно деформується природний світ: "Прокляте створіння! / До наших гір закрався: риє та будує, / Металі здобуває, топить їх, гартує. / Лісовиків, водяників, всіх нас / Бере в запряжку він, глузує повсякчас… / Не знає перепон він. Ліс старий ламає. / Земля здригається. В розколинах лунає. / Вночі і вдень він молотом грюкоче, / І відблиски його червоного вогню / Печери навіть досягли моєї, / Сам біс не знає, що створити хоче!" [2, с. 141–142].

Специфічна образність, використана в наведеному уривкові, викликає стійкі асоціації із картинами біблійного Апокаліпсису. На нашу думку, ця паралель є невипадковою: таким чином Ґергарт Гауптман намагається довести, користуючись словами М. Бердяєва, що будь-яка спроба створити на землі рай є спробою створення пекла. Якщо Генріх, який прагне об'єднати два різні світи й створити "іншу країну", мріє про утопію, то автор бачить дистопію. Саме тому зухвалий замах ливарника завершується поразкою: герой гине, так і не здійснивши свою "місію".

Отже, Ґергарт Гауптман, перебуваючи під впливом ідей декадансу, змоделював образ "іншої країни" в дистопічних тонах. Своєрідну "пародію на утопію" (Н. Малютіна) створив Олександр Олесь. Проте у його драматичному етюді "По дорозі в Казку" більш чітко простежуються саме утопічні мотиви. Письменник створив принципово інший тип утопічного простору порівняно з тим, який репрезентовано в "Затопленому дзвоні" Ґергарта Гауптмана. Якщо українського автора більше цікавила ідея історичного зламу, то німецький драматург зосередився на тому, до чого може призвести ця подія. Очевидно, що в обох творах в алегоричній формі осмислюються утопічні виміри революції. Хоча п'єса Ґергарта Гауптмана була написана раніше, концептуально її можна вважати своєрідним епілогом до етюду Олександра Олеся.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воскресенская М.А. Символизм как мировидение Серебряного века: Социокультурные факторы формирования общественного сознания российской культурной элиты рубежа XIX – XX веков. – М.: Логос, 2005. – 236 с. – (Золотая коллекция).
2. Гавптман Г. Вибрані твори. – Х. – К.: Література і мистецтво, 1933. – 298 с.
3. Зарубіжні письменники. У 2 т. Т. 1. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 823 с.
4. Камінчук О. Неоромантик, символіст чи романтик? (Естетичні тенденції творчості Олеся) // Дивослово. – 2004. – № 12. – С. 46-49.
5. Малютіна Н.П. Українська драматургія кінця XIX – початку XX ст. – К.: Академвидав, 2010. – 253 с.
6. Олесь О. Твори. В 2 т. Т. 2: Драматичні твори. Проза. Переклади. – К.: Дніпро, 1990. – 682, [1] с.
7. Софронова Л.А. Культура сквозь призму поэтики. – М.: Языки славянских культур, 2006. – 832 с. – (Studia philologica).

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Voskresenskaia M.A. Simvolism kak mirovidenie Serebrianogo veka: Sotsiokulturnyie factory formirovaniia obshchestvennogo soznaniia rossiiskoi kulturnoi elity rubezha XIX – XX vekov [Symbolism as world-view of the Silver century: Sociocultural factors of the formation oh public consciousness of Russian cultural elite in the late 19th and early 20th centuries]. – M.: Logos, 2005. – 236 s. – (Zolotaia collektsiia).
2. Hauptmann G. Vybrani tvory [Selected works]. – Kh. – K.: Literatura i mystetstvo, 1933. – 298 s.
3. Zarubizhni pysmennyky [Foreign writters]. U 2 t. T. 1. – Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2005. – 823 s.
4. Kaminchuk O. Neoromantyk, symvolist chy romantyk? (Estetychni tendentsii tvorchosti Olesia) [Neo-romanticist, symbolist or romanticist? (Aesthetic tendencies of Oles's creative work)] // Dyvoslovo. – 2004. – № 12. – S. 46-49.
5. Maliutina N.P. Ukrainska dramaturhiia kintsia XIX – pochatku XX st. [Ukrainian dramatic art in the late 19th and early 20th centuries]. – K.: Akademvydav, 2010. – 253 s.
6. Oles O. Tvory. V 2 t. T. 2: Dramatychni tvory. Proza. Pereklady [Works. In 2 v. V. 2: Dramatic works. Prose. Translations]. – K.: Dnipro, 1990. – 682, [1] s.
7. Sofronova L.A. Kultura skvoz prizmu poetiki [Culture in the light of theory of poetry]. – M.: Yazyki slavianskikh kultur, 2006. – 832 s. – (Studia philologica).

Akulova N. Y. The motive of searching "another country" in the dramas "A sunk bell" by Gerhart Hauptmann and "On the way to the Fairy Tale" by Oleksandr Oles: two versions of anti-utopia

Abstract: The plays "On the way to the Fairy Tale" by Oleksandr Oles and "A sunk bell" by Gerhart Hauptmann have been analysed, the necessity of studying the topos of "an ideal place" in the works as a peculiar version of anti-utopia has been determined in the article. It is caused by the general instructions of the symbolism authors to remove accents in the romantic opposition of "reality / dream" in the direction of the ontological contradiction which is inwardly inherent in the second component. The typological analysis gave an opportunity to distinguish a series of common features: both the Ukrainian writer and the German dramatist use similar ways of modeling an image of "another country". Thus, it is worth stressing both masters' appeal to the same spatial symbolics (mountains, a forest), identical axiological dominants (the sun – happiness, night – inner impoverishment), creation of "an ideal place" with the projection on the conception of "an earth heaven" (sacrifice necessity, a difficult way to desired happiness) etc. Besides that, comparative reading of the works enabled also to distinguish some different features. The Ukrainian author's originality consists, first of all, in the fact that Oleksandr Oles disposes "an ideal place" in the real physical word which persuades a reader in its true existence. Ac-

cording to Gerhart Hauptmann instead, "another country" is a result of the character's metaphysical search. Nevertheless, at the end of the works both authors, though either in his own way, dissipate utopian expectations of a recipient, attaching anti-utopian sounding to the dramas.

***Keywords**: symbolism, anti-utopia, motive of searching "another country", opposition of "reality / dream", comparative analysis.*

Акулова Н.Ю. Мотив поиска "другой страны" в драмах Герхарта Гауптмана "Потонувший колокол" и Александра Олеся "По дороге в Сказку": две версии антиутопии

Аннотация: В статье предложен анализ пьес Александра Олеся "По дороге в Сказку" и Герхарта Гауптмана "Потонувший колокол", определена необходимость рассматривать топос "идеального места" в произведениях как своеобразный вариант антиутопии. Это обусловлено общей установкой авторов-символистов сместить акценты в романтической оппозиции "действительность / идеал" в сторону онтологического противоречия, имманентного второй составляющей. Типологический анализ позволил выделить ряд общих закономерностей: как украинский писатель, так и немецкий драматург при моделировании образа "другой страны" используют сходные прииемы. Так, стоит подчеркнуть обращение обоих авторов к одинаковой пространственной символике (горы, лес), тождественным аксиологическим доминантам (солнце – счастье, ночь – духовное обнищание), созданию "идеального места" с проекцией на представления о "земном рае" (необходимость жертвы, тяжелый путь к заветному счастью) и т. д. Кроме этого, компаративное прочтение произведений позволило выделить также отличительные черты. Оригинальность украинского автора состоит прежде всего в том, что Александр Олесь располагает "идеальное место" в физическом мире, что убеждает читателя в реальности его существования. У Герхарта Гауптмана же "другая страна" – это плод метафизических исканий героя. Однако в финале произведений оба автора, хотя и каждый по-своему, развеивают утопические надежды реципиента, придавая драмам антиутопичекое звучание.

***Ключевые слова:** символизм, анттиутопия, мотив поиска "другой страны", оппозиция "действительность / мечта", компаративний анализ.*

Artemenko Y.O.

Structural and frequency studies of dominant propositions of utterances with implicative predicates

Artemenko Yulia Oleksandrivna, Lecturer,
Translation Department of Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine

Received October 10, 2013; Revised October 28, 2013; Accepted November 15, 2013

Abstract: The article deals with the analysis of propositional features of implicatures of utterances with implicative predicates in the English informal discourse on the material of modern serials and feature-length films. The definition of proposition is given and its structure from the point of view of case grammar is outlined. The list of case frames of dominant proposition P of utterances with implicative predicates is proposed from the point of view of their occurrence frequency. We registered 28 variations of case frames, nine of which are proved to be the most used ones. 96% of the examined propositions are atomic and monopredicate. The semantic analysis of predicates being able as a head of a whole proposition to take the only open right position after an implicative predicate enabled us to bind them into six main groups: 1) action predicates; 2) process predicates; 3) state predicates; 4) mental activity predicates; 5) perception predicates; 6) speech activity predicates. From the point of view of verb valence, the examined dominant predicates are one-place, two-place, three-place and four-place ones. Considering the fact that semantic nucleus and dominant proposition predicate is a verb-complement under no requests or limits except grammatical ones, any verb of English can become a potential predicate in our case frames. Hence we cannot affirm that utterances with implicative predicates exploit a definite, distinctive deep structure. The basic case frames of P proposition are the frames, commonly used by English speaking people give or take a certain percent.

***Keywords:** implicative predicate, implicature, case, case frame, proposition, propositional features.*

Introduction. At the present stage of progress of linguistics the term *proposition* has become firmly established. It's one of the key concepts in logic, where it means "sentence, judgment, utterance" – the category, the actual range of which consists of truth-values [12, c. 482-484]. Linguists started using it in the second half of XXth century. There exists a lot of linguistic studies of proposition [1; 3; 5; 6; 9; 14; 15; 20; 22 etc.], but scientists hasn't found the common denominator in definition and some aspects of this concept yet. As for the propositional features of implicatures of utterances with implicative predicates (IPs) in English informal discourse, they, as far as we know, are still unexplored. It determines the actuality of our study.

The object of our research is utterances with IPs in English informal discourse being analyzed for the purpose of establishing their implicatures features by means of interpretative and logical-semantic methods. The material is 2,000 utterances with IPs, picked by means of continuous sampling from seven seasons screen script of modern American television serial "Gilmore Girls" and 130 full-length films. The purpose of the paper is to establish the propositional features of implicatures of utterances with IPs in English informal discourse and classify such utterances from the point of view of certain case frames usage.

Results and discussion. The modern linguists interpret proposition from two main positions: objectivistic (proposition is a human mind-independent structure) and subjectivistic one (proposition exists in a speaker's mind). As

the anthropocentric approach has established in modern science of language, the latter rises as more appropriate one. In our study we rely on the concept of proposition as L.R. Bezugla interprets it – as "a form of human mental representation, which is a configuration of concepts being activated in mind in the process of cognitive-communicative activity" [4, c. 92]. Proposition is a cognitive [10, c. 138] and universal phenomenon, i.e. not tied to any specific language or utterance [14, c. 36].

According to their structure, propositions are divided into atomic (consisting of one or several arguments and a predicate) and composite ones (having two or more predicates) [1]. As for the verbalization degree, they can be complete (explicatures), incomplete (implicitures) or implicit ones (implicatures) [4, c. 93].

Proposition has its own configuration that reflects both in surface and deep structures, in the latter one – in corpore. Following by I.P. Susov, we understand the structure of proposition as a non-linear semantic configuration of semantic predicate and semantic actants, where predicate dominates actants [16].

In English there is a group of predicates – implicative verbs (IVs) and implicative verb phrases (IVPs) – which take infinitive or gerund sentential complements and presuppose their truth or falsity. These are implicative predicates [21]. In their deep structure sentences with IPs are complete constructions with predicate actants [8, c. 5]. Such patterns are hierarchically organized not only in structural, but in semantic plane too. In the utterance *John managed to solve the problem* the predicate expression [John manage X] is the main one. On the surface level it is responsible for the grammatical design of the sentence, but is semantically incomplete. The predicate expression [John solve problem] is dependent, but main one from the point of view of semantic filling. Thus we define V1 [manage] as grammatical predicate of the utterance, and V2 [solve] as its semantic one.

The ability of dependent predicate to be the semantic nucleus of an utterance is implemented even in cases, when there are more than two predicates in deep structure of utterance with IP, for example:

Randolf: *Is the Government prepared to make an opening statement?*

Ross: [standing] *Yes sir.* Ross walks to the jury box. [continuing]: *The facts of the case are this: At midnight on August 6th, the defendants went into the barracks room of their platoon-mate, PFC William Santiago. They woke him up, tied his arms and legs with rope, and forced a rag into his throat.* ***A few minutes later, a chemical reaction in Santiago's body called lactic acidosis caused his lungs to begin bleeding.*** *(+> His lungs began to bleed +>> His lungs bled) He drowned in his own blood and was pronounced dead at 32 minutes past midnight. (A few good men)*

In the surface structure of the sentence *A few minutes later, a chemical reaction in Santiago's body called lactic acidosis caused his lungs to begin bleeding* the IV *cause* functions as a predicate, the verb *begin* stands as its infinitive complement and at the same time, being an IV, starts a new chain "IV + complement", since it is a nucleus of the implicative pattern *"begin bleeding"*, and the verb *bleed*, respectively, is its gerund complement. There are three predicates on the deep level of this utterance, therefore, there are three propositions, at that the semantic nucleus of the utterance is V3 *bleed*. Hereinafter in the utterances with IPs we will study the propositional features of the last subject-predicate group on the right, since this proposition, the frame of which matches the implicature contour, is the dominant one.

The study of propositional features of implicatures caused by utterances with IPs, foresee the involvement of case grammar theory introduced by Ch. Fillmore [17]. As we stated before, we consider predicate to be the key element in implicatures. According to its semantics it determines the character and quantity of actants, each being a bearer of one out of all possible relationships with it [7, c. 13]. Linguists mostly call the predicate's ability to open positions for actants the valence. The case grammar theory has become widely used in linguistics, though the linguists' approaches to the case grammar differ in the issues of the logic sentence structure definition, terminological body, methods and criteria of case inventory definition and final number of cases and their permissible combinations (the survey in [7; 13]). Linguists rely on different quantity of deep cases – from five on the initial stage of Ch. Fillmore's study up to 25 invented by Y.D. Apresian – but the set of universal semantic roles is similar on the whole. We consider the set of 12 cases that agree in the classifications of semantic actants, invented by different linguists [2; 5; 6; 7; 11; 16; 18], to be the most relevant to the purposes of our study. They are: (1) agentive (Agt) – animate being-action producer; (2) experiencive (Exp) – animate being-perception subject, bearer of emotions and sensations; (3) patiens (Pat) – animate being, to which animate being-action producer directs useful or harmful action or sends information; (4) resultative (Res) – animate or inanimate being that appeared, stopped existing or changed in the result of action producer's action; (5) objective (Obj) – animate or inanimate being taking part in action, but not undergoing changes in quality; (6) perceptive (Per) – perception object; (7) instrument (Instr) – object, by means of which action is performed; (8) elementive (Elem) – inanimate being, process or spontaneous force as the source of changes in state of things; (9) locative (Loc) – the place of action; (10) ablative – the place, where the motion starts; (11) finitive (Fin) – the place which is the terminal point of motion; (12) transitive (Trans) – the place through which path lays.

We registered 28 variations of case frames of utterances with IPs, nine of which are proved to be the most used ones. Their structural analysis shows that 96% of propositions are atomic and monopredicate. The semantic analysis of predicates being able as a head of a whole proposition to take the only open right position after an IP enabled us to bind them into six main groups: 1) action predicates; 2) process predicates; 3) state predicates; 4) mental activity predicates; 5) perception predicates; 6) speech activity predicates. From the point of view of valence of a verb, acting as a proposition nucleus, the examined predicates are 1) one-place (27,2%), 2) two-place (57,5%), 3) three-place (15%), and 4) four-place (0,25%).

The minimum dominant proposition case frame of utterance with IP looks like P = V (Agt). This frame is not only typical for these utterances, but the most used one – 20.6% in empiric material of our study. In our opinion it can account for "laconic" nature of examined implicatures. In the surface structure it is an IP, that plays the main part. In the deep structure the semantic center shifts to predicate, which is a verb-complement in the surface structure. In both planes in the limelight is action or state. To make the conclusion if the proposition reflecting action or state, is true, it is enough to have the minimum information about action itself and its performer, like in the following discourse fragment:

Lorelai: *Come on, Mom, this is silly. I mean, think back to before the whole Friday night dinner thing. We still had a relationship.*

Emily: *You mean the one where I would trick you into calling me by leaving a message on your answering machine saying I had something important to tell you, but I wouldn't include the details so you had no choice but to call me.*

Lorelai: *Yes.*

Emily: *And then when you did call, we'd talk about the weather, you'd ask about the DAR, and then you'd put Rory on the phone, even when* ***she was too young to talk****. (+> She didn't talk. P = -V 'talk' (Agt 'she'))*

Lorelai: *It was not always like that. (Gilmore Girls, season 3, episode 20)*

The second frequently used is the frame P = V (Agt, Obj) – 15.2% of retraced cases. This statistics agrees with the data, that the most generic model of a declarative sentence surface structure in English is SVO one, where S is subject, V is predicate and O is object [19; 7, c.11], especially if we take to account the fact, that such configurations of propositions as P = V (Agt, Pat), P = V (Agt, Res), P = V (Exp, Per), V = (Exp, Obj), V = (Elem, Obj) and V = (Elem, Res), actualized under this surface structure on the deep level, together with the frame P = V (Agt, Obj) give in overall 50% of SVO sentences in our empiric material:

Sophie's music shop. [Michel and Lorelai enter] Michel: *I don't even know why* ***we are bothering to select music****. (+> We are selecting music. P = V 'select' (Agt 'we', Obj 'music')) Why not just turn on the radio and hope for the best? Maybe we'll get lucky and a hip-hop station will be playing Snoop Doggy Dogg.*

Lorelai: *Michel, come on. I said I'm sorry. We're gonna have a beautiful ceremony. Look, here's Zach. Hi, Zach. [...] Zach's gonna do the music for the ceremony. (Gilmore Girls, season 7, episode 14)*

The frame P = V (Agt, Res) is on the third position – about 13% of cases. Let us have a good look at the following discourse fragment:

[They stop at the open door of a classroom.] Rory: *Check it out. I had him for microeconomics last year.*

Professor: *Pricing must be more than fungible, but also scarce. Take our seashells example. While fungible, they exist in infinite supply and so fail a scarcity test. (+> They don't pass a scarcity test. P = -V 'pass' (Agt 'they', Res 'test'))* [Chris pretends to snore.] Rory [smacks him, horrified]: *Dad!*

Chris [pretending to wake up]: *What? Uh, uh, fungible?*

Rory: *Dad! That's a Nobel Prize winner. (Gilmore Girls, season 6, episode 14)*

This fragments also shows the ability of some IVs and IVPs to act in complete and compressed constructions with predicate actants at the same time. Such structures are synonymic in meaning, but not absolutely identical even with all possible transformations. In the sentence *They fail a scarcity test* V2 [pass] is not arranged syntactically. As this structure meaning component it is implicit, but this fact doesn't prevent it from being the semantic predicate of the whole utterance.

Case farmes P = V (Agt, Pat), P = V (Exp, Per), P = V (Agt, Pat, Obj), P = V (Agt, Fin), P = V (Agt, Loc) and P = V (Elem) are found in empiric material of our study with frequency from 2 and up to 12% each. The rest 19 are rarely used – from 0.1 up to 1.4%.

Summary. Considering the fact that semantic nucleus and dominant proposition predicate is a verb-complement under no requests or limits except grammatical ones, any verb of English can become a potential predicate in our case frames. Hence we cannot affirm that utterances with IPs exploit a definite, their own distinctive deep structure. The basic case frames of dominant P proposition are the frames, commonly used by English speaking people give or take a certain percent.

LITERATURE

1. Адамец П. Образование предложений из пропозиций в современном русском языке / П. Адамец. – Praha: Univ. Karlova, 1978. – 159 с.

2. Апресян Ю.Д. Избранные труды, том 1. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. / Ю.Д. Апресян // М.: Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 1995. – 2-е издание, исправленное и дополненное. – 364 с.

3. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1976. – 383 с.

4. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: Монографія / Л.Р. Безугла. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.

5. Богданов В.В. Структурно-семантическая организация предложения / В. Богданов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1977. – 205 с.

6. Гак В.Г. Высказывание и ситуация / В.Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики 1972. – М.: Наука, 1973. – С. 349-372.

7. Гриднева Н.Н. Основы семантики синтаксиса: Учебное пособие по теоретической грамматике английского языка – / Н.Н. Гриднева. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 48 с.

8. Гриднева Н.Н. Основы семантики синтаксиса. Конструкции со свернутыми предикатными актантами. Учебное пособие по теоретической грамматике английского языка / Н.Н. Гриднева. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009. – 54 с.

9. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. – 216 с.

10. Кубрякова Е.С. (ред.) Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М.: Фил. ф-т МТУ им. М.В.Ломоносова, 1997. – 245 с.

11. Леонтьева Н.Н. Создание информационного языка на базе семантического анализа текста / Н.Н. Леонтьева // НТИ. – 1971. – № 8, сер. 2. – С. 8-15.
12. Логический словарь-справочник / Кондаков Н.И. – 2-е, испр. и дополн. изд. – М.: Наука, 1975. – С. 482-484.
13. Мачак О.Ю. Семантика та типологія предикатів статальних інтенсивно-допустових конструкцій зі значенням місця / Оксана Юріївна Мачак // Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць. – Донецьк: Донецький національний університет, 2009. – № 18. – С. 80 – 85.
14. Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений). / Е.В. Падучева. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 288 с.
15. Прияткина А.Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения: Учеб. пособие для вузов. / А.Ф. Прияткина. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
16. Сусов И.П. Введение в теоретическое языкознание: Электронный учебник [Електронний ресурс] / И.П. Сусов. – Режим доступу: http://homepages.tversu.ru/~ips/LingFak1.htm.
17. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике – М.: Прогресс, 1981. – Вып. 10 – С. 369-495.
18. Чейф У.Л. Значение и структура языка / У.Л Чейф. – М.: Прогресс, 1975. – 482 с.
19. Dryer, Matthew S. Order of Subject, Object and Verb [Electronic resource] / Matthew S. Dryer, Martin Haspelmath (eds.) // The world Atlas of Language Structures Online. – Access: http://wals.info/chapter/81.
20. Frege, G. On sense and reference / G. Frege // Translations from the philosophical writings of Gottlob Frege. − Oxford: Blackwell, 1952. − P. 56-78.
21. Karttunen L. Implicative verbs / L. Karttunen // Language. – Vol. 47, № 2. – 1971. – P. 340-358.
22. Russel B. Logic and knowledge / Bertran Russel. – Routledge, 1988. – 400 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Adametz P. Obrazovaniye predlozhenij iz propozicij v sovremennom russkom yazike [Formation of sentences from propositions in modern Russian] / P. Adametz. – Praha: Univ. Karlova, 1978. – 159 s.
2. Apresian U.D. Izbranniye trudi, tom 1. Leksicheskaya semantika. Sinonimicheskiye sredstva yazika [Selected works, vol. 1. Lexical semantics. Synonymic means of language] / U. Apresian // M.: Izdatelskaya firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1995. – 2-ye izdaniye, ispravlennoye i dopolnennoye. – 364 s.
3. Arutunova N.D. Predlozheniye i yego smisl [Sentence and it's meaning] / N.D. Arutunova. – M.: Nauka, 1976. – 383 s.
4. Bezugla L.R. Verbalizaciya implicitnyh smysliv u nimeckomovnomu dialogichnomu dyskursi: Monografiya [Verbalization of implicit meanings in German language dialogic discource: Monograph] / L.R. Bezugla. – Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina, 2007. – 332 s.
5. Bogdanov V.V. Strukturno-semanticheskaya organizaciya predlozheniya [Structural and semantic setup of sentence] / V.V. Bogdanov. – L.: Izd-vo LGU, 1977. – 205 s.
6. Gak V.G. Vyskazyvaniye i situaciya [Utterance and situation] / V.G. Gak // Problemy strukturnoj lingvistiki [Problems of structural linguistics] 1972. – M.: Nauka, 1973. – S. 349-372.
7. Gridniova N.N. Osnovy semantiki sintaksisa. Uchebnoye posobiye po teoreticheskoj grammatike anglijskogo yazika [Grounds of semantics of syntax: Theoretical English grammar tutorial] / N. Gridniova. – SPb.: Izd-vo SPbGUEF, 2009. – 48 s.
8. Gridniova N.N. Osnovy semantiki sintaksisa. Konstrukcii so svernutymi predicatnymi aktantami. Uchebnoye posobiye po teoreticheskoj grammatike anglijskogo yazika [Grounds of semantics of syntax. Structures with contracted predicate actants. Theoretical English grammar tutorial] / N.N Gridniova. – SPb.: Izd-vo SPbGUEF, 2009. – 54 s.
9. Katznelson S.D. Tipologiya yazyka i rechevoye myshleniye [Language typology and thinking-in-words] / S.D. Katznelson – L.: Nauka, 1972. – 216 s.
10. Kubriakova E.S. (red.) Kratkij slovar kognitivnyh terminov [Concise dictionary of cognitive terms] / E.S. Kubriakova, V.Z. Demyankov, U.G. Pankratz, L.G. Luzina. – M.: Fil. f-t MTU im. M.V. Lomonosova, 1997. – 245 s.
11. Leontyeva N.N. Sozdaniye informacionnogo yazika na baze semanticheskogo analiza teksta [Creation of informational language on the basis of text semantic analysis] / N.N. Leontyeva // NTI. – 1971. – № 8, ser. 2. – S. 8-15.
12. Logicheskij slovar-spravochnik [Logic dictionary- reference book] / [avt.-sost. Kondakov N.I.]. – 2-ye, ispr. i dopoln. izd. – M.: Nauka, 1975. – S. 482-484.
13. Machak O.U. Semantyca ta typologiya predycativ statalnyh intensyvno-dopustovyh konstrukcij zi znachenniam miscia [Semantics and typology of predicates of state intensive-admitting structures with place mentioning] / O.U. Machak // Lingvistychni studiyi. Zbirnyk naukovyh prac. – Donetsk: Donetskyj nacionalnyj universitet, 2009. – № 18. – S. 80 – 85.
14. Paducheva E.V. Vyskazyvanije i yego sootnesennost s dejstvitelnostyu (referencialnyje aspekty semantiki mestoimenij) [Utterance and its correlation with reality (referential aspects of semantics of pronouns] – M.: Editorial URSS, 2002. – 288 s.
15. Priyatkina A.F. Russkij yazyk: Sintaksis oslozhnennogo predlozhenija: Ucheb. posobiye dlia vuzov [Russian language: Syntax of complicated sentence: Tutorial for institutions of higher education] / A.F. Priyatkina. – M.: Vysshaya shkola, 1990. – 176 s.
16. Susov I.P. Vvedeniye v teoreticheskoye yazykoznaniye: Elektronnyj uchebnik [Introduction to the theoretical linguistics: Electronic textbook] / I.P. Susov. – Rezhim dostupa [access mode]: http://homepages.tversu.ru/~ips/LingFak1.htm.
17. Fillmore Ch. Delo o padezhe [The case for case] / Ch. Fillmore // Novoye v zarubezhnoj lingvistike. – M.: Progress, 1981. – Vyp. 10 – S. 369 – 495.
18. Chafe W.L. znachenije i stuctura yasyka [Meaning and the Structure of Language] / W.L. Chafe. – M.: Progress, 1975. – 482 s.

Артеменко Ю.А. Структурный и частотный анализы доминантных пропозиций высказываний с импликативными предикатами

Аннотация: Статья посвящена изучению пропозициональных свойств импликатур высказываний с импликативными предикатами в англоязычном разговорном дискурсе на материале современных сериалов и полнометражных кинофильмов. Дается определение пропозиции и очерчивается ее структура с позиций падежной грамматики, предлагается частотный анализ падежных рамок доминантной пропозиции Р высказываний с импликативными предикатами. В ходе анализа эмпирического материала нами было зарегистрировано 28 вариаций таких рамок, девять из которых использовались наиболее часто. 96% исследованных нами пропозиций являются атомарными и монопредикатными. Семантический анализ предикатов, способных во главе пропозиции занять единственную открытую правостороннюю позицию после импликативного предиката, позволил нам объединить их в шесть основных групп: 1) предикаты действия; 2) процесса; 3) состояния; 4) ментальной дея-

тельности; 5) восприятия; 6) речевой деятельности. Что касается их валентности, то исследованные нами предикаты являются одно-, двух-, трех- и четырехместными. Принимая во внимание тот факт, что семантическим ядром и предикатом доминантной пропозиции Р высказывания с импликативным глаголом является глагол-комплемент, то потенциальным предикатом в исследованных нами падежных рамках может стать любой глагол английского языка. Таким образом, мы не может утверждать, что высказывания с импликативными предикатами эксплуатируют какую-то определенную, свойственную лишь им глубинную структуру. Базовыми падежными рамками пропозиции Р являются рамки, которые обычно используют англоговорящие собеседники с поправкой на определенный процент в ту или другую сторону.

Ключевые слова: *импликативный предикат, импликатура, падеж, падежная рамка, пропозиция, пропозициональные свойства.*

Балко М.В.

Словосполучення сучасної української мови на тлі граматики конструкцій

Балко Марина Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства Донецького юридичного інституту МВС України, м. Донецьк, Україна

Received October 24, 2013; Revised November 8, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація. Проаналізовано основні положення граматики конструкцій (наявність конструкцій на всіх мовних рівнях; неможливість виведення загального значення конструкції зі значення або форми її складових частин; утворення конструкцій шляхом взаємопроникнення їхніх компонентів тощо). Наголошено на близькості ідей граматики конструкцій з іншими лінгвістичними теоріями, зокрема з когнітивним і динамічним напрямами мовознавства. Окреслено доцільність та актуальність вивчення словосполучень з опертям на цю теорію. Словосполучення сучасної української мови розглянуто як специфічні одиниці-конструкції деривaційного типу, аналіз структури та семантики яких може бути адекватним тільки з урахуванням постулатів конструктивної і динамічної лінгвістики (словосполучення варто досліджувати не ізольовано, а у зв'язку з іншими конструкціями – реченнями, – ураховуючи особливості взаємопроникнення та перерозподілу семантичного й структурного навантаження їх компонентів). Продемонстровано, що ідеї граматики конструкцій можуть бути застосовані для аналізу структури й загальної семантики як звичайних (узуальних), так і оказіональних словосполучень.

Ключові слова: *словосполучення, конструкція, граматика конструкцій, динамічний синтаксис, синтаксична деривація.*

Вступ. Лінгвістичний опис особливих одиниць мови – конструкцій – потребує особливого підходу. Специфіка цих мовних утворень полягає в тому, що вони не є елементарними: складаються з декількох простих одиниць, проте функціонують як єдине ціле. Тривалий час лінгвістика була націлена на пошук "елементарних частинок" (фонем, морфем, сем тощо). Водночас здавалося, що саме вони мають становити предмет лінгвістичного аналізу, складні ж одиниці утворюються композиційно: як сума простих з урахуванням їхніх синтаксичних відношень. Проте складні побудови утворюються не взаємодією, а взаємопроникненням своїх компонентів. Однією з неоднозначних і дискусійних одиниць-конструкцій, взаємопроникнення компонентів якої відбувається у специфічний спосіб, є словосполучення. З огляду на це вивчення словосполучень із залученням напрацювань граматики конструкцій уважаємо доцільним та актуальним.

Короткий огляд публікацій з теми. Теоретичні засади граматики конструкцій становлять усі ті теорії, в яких конструкціям приділялася увага (насамперед це теорія Ч. Філлмора). Проте термін "конструкція" фігурує в лінгвістичних працях досить давно, можна навіть стверджувати, що умовно він використовувався в лінгвістиці завжди. Більше того, "конструкціями просякнуто всю мову, і все в ній – конструкції, якщо тільки це не уривок речення і не уламок – недочуте або недовимовлене слово" [5].

Теорія граматики конструкцій (Construction Grammar, скорочено – CxG) була запропонована в кінці 80-х років XX ст. Ч. Філлмором. Основною одиницею мови, згідно з цією теорією, є конструкція, зокрема конструкція опиняється в центрі уваги при вивченні синтаксису та семантики. При цьому під конструкцією розуміють "мовний вираз, аспект плану вираження або плану змісту якого не виводиться зі значення або форми складових частин". Конструкціями вважають мовні одиниці будь-якого рівня, якщо вони мають форму та зміст, тому їхніми елементами можуть бути морфеми, слова, речення [6].

Мета нашої статті – з опертям на ключові положення граматики конструкцій проаналізувати словосполучення сучасної української мови як специфічні одиниці-конструкції деривaційного типу.

Виклад основного матеріалу. Центральною ідеєю всій теорії CxG є цілісність, єдність конструкції як мовного знака, інакше кажучи, те, що пояснення одного класу властивостей, тобто обмежень одного рівня, неможливе без звернення до інших рівнів. Це положення, за словами К. В. Рахіліної, є дуже важливим, незважаючи на свою граничну простоту [5]. Прийняття його має низку істотних наслідків.

Насамперед звернемо увагу, що фактично в такому випадку говориться про неможливість автономного синтаксису (як і автономної семантики або морфології). Усі рівні взаємопов'язані у тому сенсі, що жодні елементи або операції не функціонують лише на од-

ному з них. Так, не можна говорити, що певний елемент важливий тільки на синтаксичному рівні, а після того, як закінчується синтаксичне опрацювання і починається, скажімо, семантичне, він уже не потрібен. Дуже важливою для CxG є ідея, що аналіз на різних рівнях відбувається не послідовно, а одночасно, і елементи одного з рівнів постійно доступні та можуть взаємодіяти з елементами інших рівнів. Більше того, дуже часто ми не можемо формулювати обмеження на частини конструкції, роблячи це послідовно, для кожної змінної, тому що взаємопов'язаність її фрагментів на всіх рівнях передбачає, що властивості одного компонента обираються залежно від кожного з інших. Це означає, що теоретично кожен набір властивостей певного компонента визначає для його сусіда коло обмежень. Нова його реалізація (з іншим набором властивостей) може висунути вимогу радикально переглянути ці обмеження – у той час, як сама конструкція залишиться при цьому незмінною.

Інший важливий наслідок – у тому, що форма висловлення виявляється мотивованою. Саме семантика визначає (але не передбачає) його склад і наповнення, оскільки головним у кожній конструкції є її значення. Парадокс, однак, полягає в тому, що, згідно з теорією CxG, це значення не складається безпосередньо із значень компонентів і синтаксичних зв'язків між ними.

Зрозуміло, що такі мовні одиниці повинні бути індивідуальними, специфічними для конкретної мови та їх не можна штампувати набором простих універсальних правил. Водночас вони й універсальні, адже пронизують кожну природну мову: усе людство говорить конструкціями.

На думку теоретиків CxG, прості конструкції запам'ятовуються цілком, тому було б правильно для кожної мови створювати не тільки словник слів, але й словники конструкцій. Складні конструкції утворюються при взаємодії простих і в результаті операцій над ними, але не на основі жорстких універсальних правил, а з опертям на загальнозначимі принципи, причому такі, які носієві мови не потрібно спеціально вивчати: він опановує та застосовує їх у процесі будь-якої когнітивної діяльності. Подібні за значенням конструкції утворюються подібно одне до одного для того, щоб їх легше було запам'ятовувати та вживати. Отже, у мові конструкції існують цілими сім'ями. Для нас звичні сім'ї каузативних, пасивних, результативних, реципрокальних конструкцій, але є й конструкції швидкості, дистанції, тривалості, утруднення діяльності та ін., і всередині кожної такої сім'ї виявляється істотна "сімейна" подібність, тому що їх зовнішню оболонку визначає загальна семантика.

Водночас семантика мовних одиниць, як відомо, мінлива. Це стосується і конструкцій: зрозуміло, що вони теж повинні змінюватися – причому змінюватися в цілому, тобто не тільки семантично, але й морфологічно та синтаксично. Це означає, що межа між синхронією і діахронією виявляється дуже хиткою: навіть якщо ми досліджуємо сучасні конструкції, нам мимоволі доводиться враховувати й діахронічний зріз, зважаючи як на втрати, що відбулися в цій сім'ї конструкцій, так і на нові можливості її розвитку, що тільки народжуються. З огляду на це, саме мінлива природа конструкцій надає можливість мові змінюватися гнучко, не втрачаючи зв'язку зі своїм попереднім часовим шаром. З лінгвістичної точки зору дуже важливо знати, які саме властивості мови цей рух охоплює, як саме відбувається така перебудова.

Граматика конструкцій близька за багатьма позиціями до інших лінгвістичних теорій, передусім – когнітивної (пор. праці Л. Талмі, Л. Лангакера та ін.) й динамічної (пор. роботи В. О. Мишланова, Л. М. Мурзіна та ін.) граматик. Окреслимо коротко основні аспекти, які зближують ці теорії.

Підходи до опису мовного матеріалу, запропоновані конструктивістами та когнітивістами, перегукуються передусім тим, що в обох випадках об'єктом опису постають не правила (як ми це спостерігаємо за структурного підходу), а відношення типу "форма – значення". На думку представників цих двох теорій, у конструкціях взаємодіють лексика і граматика, тому граматична правильність конструкції – це результат одночасного задоволення як граматичної, так і лексичної сполучуваності.

З огляду на мету нашої статті видається необхідним окремо зупинитися на теорії динамічного синтаксису, який характеризується спільними з граматикою конструкцій ідеями.

Основоположник динамічного синтаксису Л.М. Мурзін, осмислюючи значення породжувальних граматик (синтаксичної теорії Н. Хомского передусім), переносив акцент саме на принцип системних зв'язків між конструкціями різних рівнів (тобто досліджував деривaційний, трансформаційний аспект синтаксичних конструкцій). Проте, "якщо для Н. Хомського трансформації синтаксичних структур – це операційні поняття теорії (необхідні для "обчислення" граматично визначених поверхнево-синтаксичних структур), які безпосередньо не стосуються реальних мисленнєво-мовленнєвих процесів, то для Л.М. Мурзіна деривaційні відношення й деривaційні процеси прямо відображають онтологію мови" [3, с. 122]. Принцип деривації для школи динамічної лінгвістики став головним методологічним орієнтиром, що дозволяє розкрити природу багатьох явищ на всіх рівнях мови, пояснити те, що в межах статичного структуралізму не знаходить пояснення (сприймається як дане). Але особливе значення принцип деривації має для методології синтаксичних досліджень. При динамічному підході до вивчення мови "нашу увагу має бути спрямовано на більш складні одиниці, оскільки лінгвіста тепер цікавить деривaційний процес, що призводить до синтезу елементарних одиниць мови (пор. ідею лінгвістики конструкцій про взаємопроникнення елементів – М. Б.). Тому для динамічної лінгвістики основною одиницею стає речення – відносно закінчений результат деривації, і синтаксис стає центральною частиною граматики" [4, с. 14]. Отже, центральне переконання динамічного синтаксису полягає в тому, що статична структура речення (поверхнево-синтаксична структура) може і повинна бути описана в деривaційному (синхронно-динамічному)

аспекті – як результат синтаксичних процесів, що забезпечують розгортання тексту [3, с. 123].

Як наголошує Л.М. Мурзін, "мова – не просто система знаків, а система, що функціонує. Тому правила реалізації знаків у мовленні, правила утворення мовленнєвих одиниць і текстів органічно входять у мову. Такі правила й становлять кістяк того, що називають динамічним аспектом мови" [4, с. 8]. Іншими словами, динаміка не може вважатися властивістю тільки мовлення (вільним уживанням статичних одиниць мови) або тільки діахронії. Мова (не мовлення) динамічна і в синхронії. Динаміка мови в синхронії – це не співіснування того, що віджило або народжується, зі стабільним (оскільки архаїзми та інновації є явищами діахронії), як вважалося раніше, а процесуальність, так би мовити, укладена в системі – дериваційні механізми й дериваційна аналогія. "Крім таксономічних відношень, у мові спостерігаються відношення принципово іншого роду... – відношення похідності, або дериваційні відношення... Виявилося, що зазначені відношення не є для мови чимось випадковим, таким, що перебуває на периферії. Навпаки, вони починають відігравати надзвичайно важливу роль, як тільки мова починає розглядатися в динаміці. Вони утворюють систему, яку можна назвати динамічною системою мови" [4, с. 8]. Отже, синхронна динаміка мови є необхідним способом існування мовної системи.

Синхронічну динаміку синтаксису В.О. Мишланов називає "синтаксичним простором" ("синтаксичним континуумом") [3, с. 123]. Між синтаксичними одиницями, як стверджує вчений, немає непроникних кордонів, будь-яку синтаксичну конструкцію (статичну одиницю синтаксису) можна розглядати як "момент руху". Таким чином, при динамічному підході до синтаксису будь-яка конструкція осмислюється й описується як перехід з одного стану в інший. Синтаксичні конструкції, зафіксовані в мовленні, – це закономірний результат функціонування й розвитку синтаксичної системи мови. Більше того, граматична природа того чи того типу речення може бути розкрита й адекватно описана лише з урахуванням дериваційних і генетичних процесів [3, с. 124].

Отже, спільним у теоріях граматики конструкцій та динамічного синтаксису вважаємо передусім те, що обидва ці підходи наполягають на необхідності аналізу конструкцій живої мови як одиниць не статичних, а динамічних, наголошуючи при цьому на важливості урахування їхнього зв'язку з конструкціями інших рівнів.

Одну з найбільш суперечливих одиниць сучасної української мови – словосполучення – ми кваліфікуємо слідом за І.Р. Вихованцем як синтаксичну одиницю-конструкцію дериваційного типу [1, с. 51], яка формується в результаті різного роду семантичного ускладнення вихідної структури речення. Кожне із словосполучень, вичленовуваних з якогось конкретного речення, власне являє собою згорнуте речення. Як наголошує К.Г. Городенська, "речення, що є основною одиницею синтаксичного рівня, дериваційно пов'язується із словосполученням. Як синтаксичні одиниці-конструкції вони постійно перебувають у взаємодії" [2, с. 84].

Основною причиною трансформаційного перетворення речення у словосполучення дослідники називають "структурну редукцію членів речення" [2, с. 84], що являє собою опущення одного з головних членів речення (підмета або присудка). Структурна редукція зумовлює перерозподіл компонентів речення між позиціями, відповідне функційне перетворення членів речення у компоненти словосполучення, а отже, "ставить у дериваційний зв'язок речення з певним типом похідного словосполучення" [2, с. 84]. Розглянемо це на конкретному прикладі. З речення *З дощової мряки виринув Вишневий хутір – з два десятки мазанок із зеленими від моху стріхами* (Гр. Тютюнник) вичленовуємо підрядні словосполучення *дощової мряки, Вишневий хутір, з два десятки мазанок, мазанок із стріхами, зеленими від моху*. Ці словосполучення утворилися внаслідок таких трансформацій: *дощової мряки ← мряка від дощу ← дощ створює мряку; Вишневий хутір ← хутір називається Вишневим; з два десятки мазанок ← мазанок було з два десятки; мазанок із стріхами ← мазанки накриті стріхами; зеленими від моху ← зеленими, бо поросли мохом.*

Отже, аналіз структури та семантики таких специфічних конструкцій, як словосполучення, може бути адекватним тільки з урахуванням постулатів конструктивної і динамічної лінгвістики, а саме: словосполучення варто досліджувати не ізольовано, а у зв'язку з іншими конструкціями (реченнями), ураховуючи особливості взаємопроникнення та перерозподілу семантичного й структурного навантаження їх компонентів.

Окремо варто зупинитися на оказіональних словосполученнях, які останнім часом дуже часто вживаються не тільки в художніх, але й в рекламних та інших медійних текстах, пор.: ***З "Містер Proper" веселіше****, прибирати вдвічі швидше* (з реклами мийного засобу); *Це справжній* ***будиночок м'якості*** (з реклами кондиціонеру для білизни); ***Звук можна побачити*** *з домашніми кінотеатрами LG* (з реклами торговельної марки LG) і под. Оказіональність таких словосполучень проявляється передусім на рівні лексичної сполучуваності їх компонентів, проте часто оказіональною є також і форма конструкцій. Так, у реченні ***Пофарбуй*** *своє життя* ***кольором*** (з реклами фарби для волосся) виділене словосполучення є оказіональним передусім на рівні форми, адже узуальне вживання лексем *пофарбувати* та *колір* спостерігаємо в словосполученні *пофарбуй у (білий, зелений, червоний тощо) колір*. Наголошуємо, що розглядувану конструкцію ми кваліфікуємо як словосполучення, а не як реалізацію валентної потенції дієслова *пофарбуй* саме завдяки оказіональності синтаксичної форми (узагалі-то дієслово *пофарбуй* відкриває валентну позицію, яка може заповнюватися орудним відмінком, проте з виключно інструментальним значенням, пор.: *пофарбуй пензлем, валиком* тощо). В аналізованому ж прикладі ми маємо словосполучення, що є результатом згортання поліпредикативної конструкції *Пофарбуй волосся, щоб життя набуло кольору (стало яскравим).*

Хоч словосполучення *пофарбуй кольором*, безсумнівно, є оказіональним, воно не сприймається носієм мови як таке. Мовець спирається на певний загальний механізм, який дозволяє йому як породжувати, так і аналізувати такі приклади – і теорія CxG може їх легко пояснити, апелюючи до специфічних властивостей конструкцій. Незвичність словосполучення (а воно, хоч і є зрозумілим, лишається незвичним) пояснюється тим, що інструментальна конструкція не допускає зазвичай уживання подібних лексем, оскільки вони порушують обмеження на семантичний клас дієслова. Однак, на думку А. Голдберг, ці порушення не є довільними, вони підпорядковуються загальній стратегії побудови конструкцій: "лексеми-порушники" мають змогу оказіонально вживатися в конструкції, перебудувавши свою семантику так, щоб вона стала відповідати загальному значенню конструкції. Учені говорять, що таку перебудову конструкція *змушує*. К.В. Рахіліна, покликаючись на роботи Л. Мікаеліс, стверджує, що цей термін прийшов із робіт Р. Джекендоффа та Б. Парті, де також використовувався для опису змін у поведінці мовної одиниці під впливом контексту [5, с. 32].

Висновки. Отже, на сучасному етапі розвитку мовознавства постає необхідним суттєвий перегляд традиційного підходу до вивчення словосполучення як синтаксичної одиниці. Варто критично поставитись до багатьох ознак словосполучення, які зазвичай називали характерними для цієї синтаксичної одиниці (як-от *словосполучення – одиниця дореченнєвого рівня, є будівельним матеріалом для речення, має номінативну функцію* та под.). Зміна вектору опрацювання словосполучення багато в чому відбувається саме завдяки тому, що його вивчення почало спиратись на динамічні теорії мови, до числа яких можна віднести й лінгвістику конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка, 1991. – 192 с.
3. Мишланов В.А. Синтаксическая деривация в концепции Л. Н. Мурзина и актуальные проблемы русского синтаксиса // Вестник Пермского университета. Серия "Российская и зарубежная филология". – 2010. – Вып. 3 (9). – С. 122-127.
4. Мурзин Л.Н. Синтаксическая деривация. – Пермь: Пермский ун-т, 1974. – 169 с.
5. Рахилина Е. В. Лингвистика конструкций. – М.: Азбуковник, 2010. – 584 с.
6. Michaelis L.A. 2013. Construction Grammar and the Syntax-Semantics Interface // Luraghi S. and Parodi C. The Bloomsbury Companion to Syntax. – London: Bloomsbury Publishing, 2013. – P. 421-435.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Vyhovanets I.R. Gramatyka ukrainskoyi movy. Syntaksys [Grammar of Ukrainian. Syntax]. – K.: Lybid, 1993. – 368 s.
2. Gorodenska K.G. Deryvatsiya syntaksychnyh odynyts [Derivate of syntactic units]. – K.: Nauk. dumka, 1991. – 192 s.
3. Myshlanov V.A. Sintaksicheskaya derivatsiya v kontseptsii L. N. Murzina i aktualnye problemy russkogo sintaksisa [Syntactic derivate is in conception of L. N. Murzin and actual problems of the Russian syntax] // Vestnik Permskogo universiteta. Seriya "Rossijskaya i zarubezhnaya filologiya". – 2010. – Vyp. 3(9). – S. 122-127.
4. Murzin L.N. Sintaksicheskaya derivatsiya [Syntactic derivate]. – Perm: Permskiy un-t, 1974. – 169 s.
5. Rahilina E. V. Lingvistika konstruktsij [Construction linguistics]. – M.: Azbukovnik, 2010. – 584 s.

Balko M.V. Word-combinations of the modern Ukrainian on a background of Construction Grammar

Abstract: The main ideas of Construction Grammar are analyzed (presence of constructions on all linguistic levels; impossibility of finding out of general sense from semantics or form of its component parts; formation of constructions by the interpenetration of their components etc). The similarity of Construction Grammar's ideas with other linguistic theories, in particular by cognitive and dynamic directions, is underline. Expedience and actuality of studying of word-combinations are outlined with a help of this theory. Word-combinations of the modern Ukrainian are considered as a specific unit-constructions of derivate type, research of structure and semantics of which can be adequate only with an account the postulates of Construction and Dynamic linguistics (word-combinations must be studied it is not isolated, and in connection with other constructions – sentences, – with an account the features of interpenetration and redistribution of the semantic and structural loading of their components). It is shown, that the ideas of Construction Grammar can be applied for the analysis of structure and general semantics both usual and occasional word-combinations.

Keywords: *word-combination, construction, Construction Grammar, dynamic syntax, syntactic derivate.*

Балко М.В. Словосочетания современного украинского языка в свете грамматики конструкций

Аннотация: Проанализированы основные положения грамматики конструкций (наличие конструкций на всех языковых уровнях; невозможность выведения общего значения из семантики или формы её составных частей; образование конструкций путём взаимопроникновения их компонентов и т.д.). Подчёркнута близость идей грамматики конструкций с другими лингвистическими теориями, в частности когнитивным и динамическим направлениями языкознания. Очерчено целесообразность и актуальность изучения словосочетаний с опорой на эту теорию. Словосочетания современного украинского языка рассмотрено как специфические единицы-конструкции деривационного типа, анализ структуры и семантики которых может быть адекватным только с учётом постулатов конструктивной и динамичной лингвистики (словосочетания необходимо исследовать не изолировано, а в связи с другими конструкциями – предложениями, – учитывая особенности взаимопроникновения и перераспределения семантической и структурной нагрузки их компонентов). Продемонстрировано, что идеи грамматики конструкций могут быть применены для анализа структуры и общей семантики как обычных (узуальных), так и окказиональных словосочетаний.

Ключевые слова: *словосочетание, конструкция, грамматика конструкций, динамический синтаксис, синтаксическая деривация.*

Баран Г.П.

Дискурсивные особенности веб-сайтов политических партий США и Великобритании

Баран Григорий Петрович, преподаватель кафедры английского языка и методики его преподавания, факультет иностранной филологии, Херсонский государственный университет, г. Херсон, Украина

Received October 25, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: В статье рассматриваются особенности сочетания кодов разных знаковых систем в текстах политического дискурса веб-сайтов (Консервативной и Лейбористкой партий Великобритании, а также Республиканской и Демократической партий США) американских и британских политических партий.

Ключевые слова: *политический дискурс, Интернет, веб-сайт, поликодовость текста, креолизованный текст.*

С возрастанием роли политической коммуникации в обществе современная наука все чаще обращается к ее лингвистическим и экстралингвистическим аспектам реализации. С этой точки зрения политический дискурс и типы текстов, его формирующие, становятся объектами изучения разных областей знаний от социологии, политологии, психологии, до межкультурной коммуникации, социолингвистики, прагмалингвистики, дискурсологии и особенно когнитивной лингвистики.

Политическая лингвистика рассматривает лексикологические особенности и типологию знаков политического дискурса (так называемый язык политиков), символичность импликаций, рассчитанных на моделирование реакции аудитории (Е.И. Шейгал), изучаются стилистические и жанровые доминанты диалогических и монологических политических текстов, президентская риторика (Е.Н. Паршина, С.И. Потапенко, О.С. Фоменко, Е.И. Шейгал). В рамках этих исследований политический дискурс рассматривается как дискурс власти (Р. Водак, N. Fairclough), определяются его категория доминантности (В.А. Ущина), ролевая структура (О.В. Бакумова), особенности аргументации (А.Д. Белова, Г.Л. Рябоконь), специфика идиодискурса отдельных политиков (А. Д. Белова, М.Д. Гулей, Г.Л. Жуковец, П.Г. Крючкова, Е.Н. Паршина, С.И. Потапенко, О.О. Пономарева, О.С. Фоменко).

Актуальность этой статьи обусловлена общей ориентацией лингвистики на изучение особенностей продуцирования и декодирования смыслов в разных типах дискурса. Исходя из этого, политический дискурс, реализующийся в виртуальном пространстве, на веб-сайтах политических партий и характеризующийся своей поликодовостью в этом аспекте изучен недостаточно.

Предметом этой статьи выступает политический дискурс в сети Интернет. Цель исследования состоит в выявлении специфических особенностей сочетания кодов разных знаковых систем в текстах политического дискурса веб-сайтов Республиканской и Демократической партии США, а также Лейбористкой и Консервативной партий Великой Британии.

Интерактивный поликодовый контент веб-сайтов политических партий имеет разноплановый характер исследования: текстовый блок относится к филологии, программное воплощение и представление текстовых конструкций в электроном нелинейном виде относится к компьютерной коммуникации и информационным системам, а мультимедиа, будучи важной составляющей гипермедиа [8, 84] относится к сфере ответственности дизайнеров и медиа-специалистов, работающих с аудио и видео информацией. Таким образом, на первый план выходят не только проблемы создания гипертекстовго контента, но и проблемы поиска способов комплексного анализа мультиформатного представления текста.

В политическом дискурсе адресант и адресат используют один и тот же код – национальный язык. На веб-сайтах политических партий, в условиях наличия огромной, негомогенной по своей структуре, аудитории возникает угроза того, что смысл, декодированный реципиентом, будет существенно отличаться от того, который был изначально заложен адресатом[3].

В политической коммуникации чаще всего используются два основных инструмента – слово и образ, то есть вербальные и визуальные способы общения, которые интегрировано формируют влияние на целевую аудиторию. При этом важно учитывать, что многие реципиенты под влиянием общественного мнения, добровольно и бесплатно становятся распространителями удачных слоганов, сторонниками удачно сформулированных лозунгов, проводниками идей и положительного общественного мнения о политической партии и ее политическом лидере. Как, например, в случае со слоганом OBMACARE, олицетворяющем программу медицинской реформы президента США Барака Обамы. OBMACARE – пример удачного неологизма, состоящего из двух лексем: Healthcare (здравоохранение) и Medicare, означающую государственную программу медицинского страхования США. На веб-сайте Демократической партии [10] размещен банер SEE HOW OBAMACARE HELPS YOU (Рис. 1), который является гипертекстовой ссылкой на страницу персонального веб-сайта президента США Барака Обамы, посвященную вопросам медицинской реформы [9]. Здоровье – жизненно важный вопрос, касающийся каждого, поэтому это слоган не может не привлечь внимание посетителей сайта.

С другой стороны, слоган OBAMACARE также несет имплицированный месседж – Обама заботится или Обаме не безразлично, который более эксплицитно был использован на фотоизображении, иллюстрирующем комментарий президента Обамы относительно критики его медицинской реформы его оппонентом Митом Ромни: He calls my health care law Obamacare. I call his plan "Romney Doesn’t Care" (Рис. 2) (Он называет мой закон о здравоохранении

Obamacare. Я называю его план "Ромни нет дела") (перевод наш – Г.Б.). Для большей убедительности фраза "Romney Doesn't Care" написана с большой буквы и взята в кавычки. Написание фразы "Romney Doesn't Care" с большой буквы в кавычках, кроме грамматически правильного оформления названия программы, несет и дополнительную смысловую нагрузку, поскольку в Интернет коммуникации слова, написанные с большой буквы, фактически актуализируют высокую степень эмоциональности высказывания. Мы считаем, что этот стилистический прием использован для более убедительного, и особенно очевидного влияния на аудиторию. На фотографии президент Обама изображен во время выступления с поднятым вверх указательным пальцем, как будто он предупреждает – Ромни нет дела до ваших проблем со здоровьем.

Рис. 1.

Код понимается не только язык как система знаков, но и визуальный код, широко использующийся в политическом дискурсе. По мнению В.Е. Чернявской "не только особенности соединения языковых знаков в текстовую ткань, но и графическое, шрифтовое, визуальное, цветовое оформление − то, что называется текстовым дизайном…, попадает в сферу интересов лингвистов и обусловливает выводы относительно функционирования текстовых смыслов" [7]. В отношении политических текстов можно говорить об использовании иллюстративного ряда не только с целью информирования, но и с целью воздействия на общественное мнение, поскольку как вербальный, так и визуальный знак – это, прежде всего, средства влияния.

Для более полного использования всех тонкостей и нюансов восприятия и понимания текста реципиентом, необходимо учитывать структуру языковой личности, которую можно рассматривать как состоящую из трех уровней:

вербально-семантический или лексикон личности; лексикон, понимаемый в широком смысле, включающий также фонд грамматических знаний;

лингво-когнитивный, представленный тезаурусом личности, в котором запечатлен "образ мира", или система знаний о мире; мотивационный, или уровень деятельностно-коммуникативных потребностей, отражающий прагматикон личности, то есть систему ее целей, мотивов, установок и интенций [4].

Веб-сайты политических партий преимущественно состоят из поликодовых текстов. Вслед за Г.В. Ейгером и В.Л. Юхтом которые в 1974 г. вычленили оппозицию монокодовых и поликодовых текстов, мы полагаем, что "к поликодовым текстам в широком семиотическом смысле должны быть отнесены случаи сочетания естественного языкового кода с кодом какой-либо иной семиотической системы (изображение, музыка, и т.п.)" [2, 107].

Рис. 2.

Согласно А.Г. Сонину поликодовыми называются "тексты, построенные на соединении в едином графическом пространстве семиотически гетерогенных составляющих, вербального текста в устной или письменной форме, изображения, а также знаков иной природы" [5, 117].

Поскольку в политическом дискурсе веб-сайтов политических партий широко используются невербальные способы передачи информации, необходимо рассмотреть термин "креолизованный текст". По определению Ю.А. Сорокина и Е.Ф. Тарасова креолизованными называются "тексты, фактура которых состоит из двух негомогенных частей: вербальной (языковой/речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)" [6,180].

По мнению Е.Е. Анисимовой в креолизованных текстах сосчитаются вербальный и иконический (изобразительный) ряды [1, 11].

К невербальным компонентам поликодового текста относятся: графическая сегментация текста, размещение на бумаге (экране), шрифтовое, цветовое (колористическое) оформление, цифры, иконические элементы (рисунки, фотографии, таблицы, схемы, графики).

Сочетание вербальных и невербальных средств языка помогает более полно раскрыть содержание каждого из них, то есть вербальные и невербальные компоненты взаимодополняют и усиливают друг друга.

Для политического дискурса в сети Интернет характерно широкое использование визуальных, в том числе графических средств для того, чтобы привлечь внимание и повлиять на адресата сообщения. Например, визуальный элемент, который сразу же привлекает внимание – цветовая гамма веб-сайтов политических партий. Так, в палитре веб-сайтов Консервативной партии Великобритании [10] и Демократической партии США [11] доминирует голубой цвет, который является официальным цветом этих партий, а на веб-сайте Республиканской партии США [12] и британ-

ской Лейбористкой партии [13] преобладает их официальный цвет – красный.

Яркими дифференциальными маркерами вебсайтов являются логотипы политических партий: зеленый дуб с надписью Conservatives голубого цвета у консерваторов (рис. 3) (используется также изображение дуба цвета британского флага); красная роза с надписью Labour белого цвета у британских лейбористов (рис. 4); буква D голубого цвета на белом фоне, обведенная кругом синего цвета у демократов (рис. 5) и аббревиатура GOP(Grand Old Party) и контуры изображения слона красного цвета у республиканцев (рис. 6).

Рис. 3.

Рис. 4.

Рис. 5.

Рис. 6.

Мы считаем, что графическое оформление вебсайтов политических партий также является важным элементом когнитивной стратегии. Например, логотип Демократической партии США, на котором изображена буква D голубого цвета на белом фоне в голубом круге (рис. 5) визуально напоминает мишень, в центре которой находится буква D, являющаяся символом Демократической партии. Таким образом, Демократическая партия, находящаяся в центре мишени, предстает целью, к которой следует стремиться.

Сам логотип Демократической партии США можно рассматривать как креолизованный текст, то есть текст, сочетающий две знаковые системы: вербальную и иконическую. Таким образом, при помощи процесса креолизации был расширен диапазон семиотических кодов, которые принимают участие в донесении сообщения реципиенту.

Как известно, наибольшее эмоциональное воздействие поликодового текста на реципиента достигается при условии совпадения семантического и изобразительного аспектов. С этой целью используются различные компоненты: цвет, масштаб, графика и другие. К примеру, в изображении логотипа Демократической партии используется голубой цвет – являющийся официальным цветом этой партии.

В цветовой гамме веб-сайтов всех, рассмотренных партий, преобладают синий (голубой), красный и белый цвета, что, по нашему мнению, не случайно. Поскольку, кроме того, что это цвета британского и американского флагов, они доминируют в медицинской сфере и цветовой гамме служб спасения, которые пользуются большим доверием у населения этих стран: красный крест кареты скорой помощи, белые и синие халаты медицинских работников, красные и синие проблесковые маячки спасательных служб и т.д.

Таким образом, можно сделать вывод, что в дискурсе веб-сайтов политических партий преобладают поликодовые тексты, объединяющие коды разных знаковых систем – вербальной и невербальной. Невербальные компоненты политического дискурса вебсайтов партий в сети Интернет образовывают визуальный ряд, мгновенно притягивающий внимание адресата и передающий большую часть заложенной в него информации еще до прочтения вербального текста. Иными словами, дискурс веб-сайтов британских и американских политических партий характеризуется гармоничным сочетанием вербальных и невербальных компонентов. Такое кодирование информации осуществляется с целью приведения ее в формат удобный, понятный и легкий для восприятия реципиентом, что в конечном итоге облегчает воздействие на целевую аудиторию.

Однако, необходимо принимать во внимание то, что кодирование информации также обусловлено корпоративной этикой и внутренними канонами каждой партии, а также особенностями конкретной стратегии, избранной для влияния на избирателей.

Перспектива дальнейшего исследования представляется в анализе коммуникативных стратегий и тактик, характерных для политического дискурса в целом и в сети Интернет в частности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов) / Е.Е .Анисимова – М.: Академия, 2003. – 128 с.

2. Ейгер Г.В. К построению типологии текстов // Лингвистика текста: материалы научной конференции при МГПИИЯ им. М. Тореза / Г.В Ейгер, В.Л. Юхт – М., 1974. – Ч. I. – 350 с.

3. Калинина Е.Ю. О семиотике средств массовой коммуникации // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования / Е.Ю. Калинина − М., 2004. − Ч. 2. − 84 с.

4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов − М.: Изд-во ЛКИ, 2007. − 238 с.

5. Сонин А.Г. Понимание поликодовых текстов: когнитивный аспект / А.Г. Сонин – М., 2005. – 220 с.

6. Сорокин, Ю.А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция // Оптимизация речевого воздействия / Ю. А. Сорокин, Е.Ф. Тарасов – М., 1990. – 256 с.
7. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие / В.Е. Чернявская – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 248 с.
8. Nelson T.H. Complex information processing: a file structure for the complex, the changing and the indeterminate / T. H. Nelson // Proceedings of the 1965 20th national conference ACM Annual Conference. – Cleveland, 1965. – 147 p.
9. http://www.barackobama.com/health-care
10. http://www.conservatives.com
11. http://www.democrats.org
12. http://www.gop.com
13. http://www.labour.org.uk

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Anisimov, E.E. Text Linguistics and Intercultural Communication (based on creolized texts) / E.E. Anisimov. - Moscow: Academy, 2003. - 128 p.
2. Yaeger G. On the construction of the typology of texts // Text Linguistics: Proceedings of scientific conference at Moscow State Pedagogical Institute. Toreza / G.V- Yaeger, V.L. Yuht - Moscow, 1974. - Part I. - 350 p.
3. Kalinin E.Y. About semiotics of mass communication // Language media as an object of interdisciplinary research / E.Y. Kalinin - Moscow, 2004. - Part 2. - 84.
4. Sentries N. Russian language and linguistic identity / N. Sentries - Moscow: Publishing House of the LCI, 2007. - 238 p.
5. Sonin A.G. Understanding polikodovyh texts: cognitive aspect / A.G. Sonin - M., 2005. - 220.
6. Sorokin, Yu. Creolized texts and their communicative function // Optimization of speech influence / Yuri Sorokin, E.F. Tarasov - Moscow, 1990. - 256 p.
7. Chernjavskaja V.E. Text Linguistics: Polikodovost, intertextuality, interdiskursivnost. Textbook / VE Chernjavskaja - Moscow Book House " LIBROKOM," 2009. - 248.

Baran H.P. Websites of American and British political parties as polycode texts
Abstract: The article describes specifics of different code systems combination in the texts of political discourse of websites of American and British political parties and distinguishes specific characteristics of their polycode nature as a means of influence on an audience. It is considered that a text as a coherent unit made up of elements of different semiotic systems, is influenced by verbal and non-verbal elements. The findings of this paper show that the organic interaction between verbal and visual components is used in political texts as a means of enhancing their pragmatic effect on the target audience. It is concluded that information is coded with the purpose of putting it in the format convenient and easy for perception by a recipient that finally makes influence on the electorate more efficient. It is noted that coding of information is also determined by the corporate ethics, policies and regulations of the parties and the specifics of the strategies used to influence the voters.
Keywords: *political discourse, party, Internet, website, polycode text, creolized text.*

Belous I.M.

The genre diversity of fitness discourse (based on the materials of English fitness classes)

Belous Irina Mikhailovna, Kharkov National Teacher Training University named after G. Skovoroda, Kharkov, Ukraine

Received October 7, 2013; Revised October 23, 2013; Accepted November 15, 2013

Abstract: The article deals with the genre diversity of English fitness discourse. The author works out the criteria for distinguishing the speech genres of fitness discourse, analyses their specificy. As a result of the research, it has been determined that the usage of speech genres in fitness discourse depends on the type of discourse (institutional/non-institutional), the agents of communication, speech intentions, the forms and the channel of communication.
Keywords: *institutional discourse, non-institutional discourse, speech intentions, speech acts, speech genres, sports discourse, fitness discourse.*

The result of the progressive social changes and the technological progress is the emersion of new social institutions, and, as a consequence, new discoursive practices. One of such institutions is a fitness-club, which became extremely popular in the English-speaking community in the 60s-70s of the XXth century [12]. It spread over other territories and at present is a part and parcel of a contemporary individual. Entering the communication in fitness class, its participants produce a new type of discourse – fitness discourse (further – FD), under which we imply a purposeful speaking and thinking activity, which takes place in a specific pragmatic and cognitive context; a constituent of communication activity of sport thematics, which realizes physical and spiritual needs of individuals through their non-institutional (personal) or institutional (fitness club) communication.

We consider FD as an institutional subtype of sport discourse (SD), which correlate as a particular with a general. FD is a particular case of sport discourse and is defined as a sport-oriented text with a communicative context in the background of which this text actualizes. FD restricts the list of sport-oriented themes. The divergences between FD and SD consist in speech intentions, communication strategies, tactics, themes and key concepts of both discourse types.

Sport discourse has already been researched by Russian and Ukrainian linguists [2-8], fitness discourse yet needs studying. Thus, the **object** of our research paper is English fitness discourse.

It's a generally acknowledged fact that any type of institutional discourse has its own set of speech genres (SG), under which they imply "a compositionally, thematically and stylistically fixed types of messages/texts, united by communication purpose, the speaker's intentions in accordance with the speech agents' individuality and the communication context" [1, p. 177]. SG are considered to be relevant issues of contemporary linguistics studies, therefore the **subject-matter** of our paper is the genre diversity of English fitness discourse. The article is **aimed** at working out the criteria for the identification of speech genres characteristic of English fitness discourse.

Some scholars regard discourse as a type of communication activity, which consists of speech acts, and involves different speech genres as the result of this activity. They refer speech genres to the categories that symbolize the transfer from speech acts theory to discourse analysis [1, p. 154, 175-186]. The logical succession of interrelations within the discourse is represented as speech act – speech genre – discourse [1, p. 185]. Thus, discourse appears to be a generic notion in reference to the speech act. For instance, FD is a collection of different speech genres of sports thematics mostly, but is not restrained by it only, including conversations about diets, looks, curves, health etc.

Proceeding from the understanding of speech genres as "relatively fixed types of texts", which are characteristic of any type of discourse, we suggest to classify FD genre spectrum according to the following criteria: a) institutional parameter; b) addresser-addressee relations; c) the character of the principal communication intention [9, p. 305-306].

Let us note that FD is mostly an institutional type of discourse, although when approached generally, it also includes non-institutional communication, i.e. when sport thematics outside the institution is also possible. Thus, stratifying the speech genres according to the institutional parameter, we shall distinguish between the communication within the social institute and outside it.

In the institutional communication we shall keep to the following criteria: the *social-institutional* communication, the communication between the *institute and a client* [11]. We shall also bear in mind the forms and the channel of communication.

In the social-institutional communication it's necessary to differentiate between the interactions such as "institute – clients" and "clients – institute", which may occur not necessarily in the social institute itself (fitness club), but, for instance, via the media, and is sure to include the representatives of the institute. The communication "institute – clients" may include the impersonal texts of oral (advertisements, commercials, video classes, talk shows, radio- or TV-programs) or written character (leaflets, big boards, magazines, newspapers, sites etc.) Let us consider the text fragment of a fitness classes advertisement as an illustration of the "institute – clients" written communication:

Why Bally?

Our Clubs – Your Fitness Retreat. Bally Total Fitness is the pioneer in designing and building world-class health clubs, so each facility is the result of decades of fitness experience. Every health club is designed to give you all you need to achieve your personal goals.

Wide Array of Classes: at Bally we offer our members a wide variety of classes. In our classes you will benefit from the knowledge, dedication and expertise of our certified instructors, and get a specialized workout at an affordable price.

Motivation to last: exciting atmosphere at Bally will help give you a real boost.

Safety first: Your safety and wellbeing are our top priority. Every facility is staffed with helpful personnel, equipment use guidelines and charts, germ-killing sanitary stations and numerous water fountains to keep you hydrated. Get started now! [13].

The **"institute – clients"** communication within the institute itself includes mostly oral speech genres – conversations, lectures, recommendations etc., but is also represented by written genres, such as questionnaires, forms etc. Here is the example of a questionnaire which is aimed at getting the clients motivated for doing exercises and practicing a healthy life style:

Answer the following questions:

1. What held you back from exercising in the past?

2. What do you want to achieve next month?

3. What are your biggest goals this weak/month/year?

4. How much water do you drink now?

5. Can you ditch coffee, soda and tea in the morning?

6. Do you know what is good to eat now?

7. How can you shop for better food?

8. How can you cut down on fast food or unknown foods? [14]

The **"client – institute"** communication involves such oral speech genres as conversations (questions – answers), telephone conversations; and written speech genres (e-mails with questions to the instructors or fitness club representatives), blogs, chats etc. To illustrate the statement let us consider the textual fragment of a chat given below:

Question: *What Is the Best Way to Lose Fat?*

Answer: *The simple (and complex) answer is that there is no "best way" to lose fat. Each client will respond differently to a training program. However, there are some principles fitness professionals can apply when designing their clients' programs.*

Question: *Should I Do Cardio First or Weight Training First?*

Answer: *It depends on the client's goals. Many personal trainers think that performing strength training before cardiovascular exercise will augment the amount of fat used during the cardio workout because the strength training will deplete the muscles' store of carbohydrates (glycogen). However, strength training is not likely to deplete glycogen stores, because a lot of the workout time is spent resting between sets and exercises* [15].

The **"instructor 1 – instructor 2"** communication is represented by such speech genres as: (oral) meetings, conferences, fitness instructors courses, discs or lectures of the leading fitness trainers; (written) course advertisements, books, reference materials, magazines, journals,

chats, blogs, e-mails etc.) The example of a questionnaire reads as follows:

Specialized Courses

Those looking to become a fitness instructor may also take courses in yoga, Pilates, cycling, functional training, strength training, aquatics and weight-loss management. These are usually certificate classes and will not require additional licensure to take them. These courses are recommended for people looking to open their own gym, those working with a special population or instructors looking to supplement their current skills [16].

The **non-institutional communication** which can be graphically represented as "client 1 – client 2" encompasses such genres as conversations/discussions about fitness with the family members, friends, occasional acquaintances etc. Let us consider the textual fragment of the conversation between a hotel clerk (Louden) and a hotel guest (Kevin), who discuss the way and the reasons of working out. For the former it's dropping weight to participate in the wrestling contest, for the latter – to gain composure and sound sleep:

Louden: *What is that stuff?*

Kevin: *Taiji – national form of exercise in China. I'll put your tip on that, Ok?*

Louden: *Can you get a workout this way?*

Kevin: *100 million Chinese can't be wrong. It's mainly the matter of getting the mind and muscles. I use it when I'm on the road. It helps me to sleep like a baby.*

Louden: *Really? I'm on like a 600 calories a day diet, and working out like a mad man. I'm so wired that I can't sleep at all. I lie there for about 6 hours, thinking about my life and stuff, before I finally drop off.*

Kevin: *My name's Kevin.*

Louden: *I'm Louden. Louden Swain.*

Kevin: *Let me show you how it's done, Louden. It'll help you to sleep.*

Louden: *All right.*

Kevin: *You just stand there. Face this way. Just to catch me out of the corner of you eye. Now, breathe in, raise your arms, keep the movements slow, follow it, breathe out. Shift your weight to the left, step to the right, tuck your hands like this, bend the knee, now step back to the left, tuck your arms the other way. Step out.*

Louden: *I think I got it now. I'll try it on my own, when I get a chance* [17].

Taking into consideration the classification worked out by T. Shmeliova, who singles out informative, evaluative, imperative and phatic speech genres [10], let us correlate the above-studied fitness discourse speech genres with its communication intentions.

Consider the following textual fragment of a fitness class to inspect the usage of various speech genres in it:

Hi. Welcome to my workout. Why do we work out? Well, besides a great feeling of accomplishment and the endorphin rush, we work out to burn calories, to lose weight and look our best, right? So, that's what we're going for today. The maximum amount of calories we can burn during the work-out and keep burning them after the work-out.

Let's get you warmed. Nice, strong warm-up, right? It's all about doing the cardio. Cardio is the key to a complete fitness routine. All right. Step-touch. Give me eight more. Change it into a hamstring curl. Pull that heel all the way back. Good. Feel the front of your thigh stretch. Remember, the harder you work out, the more calories you burn.

Excellent job! You did it, right? Now I know you can! And now you know that when you're done and you're doing your "yoga cool down", which is coming up next, you're burning your calories [18].

Communication intentions	**Speech genres**	**Form of communication**	
		oral	**written**
		direct verbal channel (human factor/machine/ electronic resource)	**indirect verbal channel (printed media)**
to inform, to assure, to agree, to inquest	informative	lectures, conversations/discussions, consultations, advertisements, Skype communications	books, reference materials, monographs, fitness sites, magazines, articles, manuals, advertisements, commercials, leaflets
to praise, to scold, to evaluate the physical state or body curves and the results of the client's workouts	evaluative	recommendations, conversations, consultations	questionnaires, forms
to request, to give orders, to encourage, to prohibit	imperative	fitness videos, meetings, conferences, fitness instructors courses, discs with the leading trainers' lectures, recommendations, explanations	individual diets, chats, e-mails, blogs
to make the contact with the audience	phatic	greetings, saying good-bye, sympathizing etc.	

As we can see from the textual fragment, the fitness instructor begins his class with the phatic speech act (greeting the clients: "*Hi. Welcome to my workout.*"), which is followed by the informative speech act, the main purpose of which is to make the connection with the audience and to explain the further course of the fitness class and the importance of exercising for good looks and health. Gradual move to the warm-up is achieved through the call to action "*Let's get you warmed*" and an explanation of the importance of warming up before exercising. The exercising itself is realized with the help of imperative speech acts, which form an imperative SG: "*Step-touch. Give me eight more. Change it into a hamstring curl. Pull that heel all the way back.*" The move to the final stage of

a fitness class is achieved through the evaluation of the physical activity of the clients and expressing a belief in their potential ("*Excellent job! Now I know you can!*") convincing them that the work they had done was effective and useful ("*And now you know that when you're done and you're doing your* "*yoga cool down*", *which is coming up next, you're burning your calories*").

Thus, FD is the space for the realization of different genres within the sports thematics. The leading genre of FD is fitness class. Fitness class combines various communication intentions while exercising – to improve curves and health, emotional and spiritual state of a client; the thematics of their conversations, key concepts, which are verbalized through informative, evaluative, imperative and phatic speech genres; the latter are formed by various speech acts. The result of the research can be used **in perspective** to study the specificy of FD strategies and tactics.

REFERENCES

1. Бацевич Ф.С. Основи ком-ї лінгв-ки: підручник / Ф.С. Бацевич – 2-ге вид., доп. – К.: ВЦ "Академія", 2009. – 376 с.
2. Дубчак І. Є. Спортивний дискурс в російському масмедійному комунікативному просторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 "Російська мова" / І.Є. Дубчак. – 2009. – 21 с.
3. Зильберт А. Б. Спортивный дискурс: базове понятия и категории; исследовательские задачи / А.Б. Зильберт // Язык. Сознание. Коммуникация. – Москва: Макспресс, 2001. – Вып. 17. – С. 103–112.
4. Кудрин С.А. Базовые метафоры спортивного дискурса как текстопорождающие модели: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 "Теория язика" / С.А. Кудрин. – Москва, 2011. – 22 с.
5. Малышева Е.Г. Русский спортивный дискурс: теория и методология лингвокогнитивного исследования: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык" / Е.Г. Малышева. – Омск, 2011. – 46 с.
6. Панкратова О.А. Лингвосемиотические характеристики спортивного дискурса: дис. … кандидата филол. наук: 10.02.19 / Ольга Александровна Панкратова. – Волгоград, 2005. – 228 с.
7. Снятков К.В. Коммуникативно-прагматические характеристики телевизионного спортивного дискурса: дис. … кандидата филол. наук: 10.02.01 / Константин Владимирович Снятков. – Череповец, 2008. – 245 с.
8. Трубченинова А. А. Эмотивность и оценочность в немецком газетном спортивном дискурсе: дис. … кандидата филол. наук: 10.02.04 / Анна Александровна Трубченинова. – Москва, 2006. – 207 с.
9. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса: дис. … доктора філол.. наук: 10.02.01, 10.02.19 / Елена Иосифовна Шейгал. – Волгоград, 2000. – 431 с.
10. Шмелева Т.В. Речевой жанр. Возможности описания и использования в преподавании языка // Russistik. Русистика. Научный журнал актуальных проблем преподавания русского языка. Berlin, 1990. – № 2. – С. 20–32.
11. Dieckmann W. Politische Sprache, politische Kommunikation: Vorträge, Aufsätze, Entwürfe. – Heidelberg: Winter, 1981. – 279 S.
12. Marc Stern The Fitness Movement and the Fitness Center Industry,1960-2000 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.thebhc.org/publications/BEHonline/2008/stern.pdf
13. Bally Total Fitness [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ballyfitness.com
14. Bill Nadraszky 10+ Day Fitness and Health Plan – Fitness Tips for Life [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.google.com.ua/url
15. Top 10 Most Frequently Asked Questions in a Fitness Center (and Their Answers) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: it.com/fitness-library
16. Fitness instructor courses [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ehow.com/info_7945455_fitness-instructor-courses.html
17. Vision quest [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.maniadownload.com
18. Yumi lee maxcalburn-athletic-cardio [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.savevid.com/video/yumi-maxcalburn-athletic-cardio.html

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Batsevych F.S. Osnovy kommunikatyvnoyi lingvistyky [Essentials of communicative liguistics]: F.S. Batsevych – 2nd ed., compl. – K.: VZ "Academiya", 2009. – 376 s.
2. Dubchak I. Y. Sportyvny dyskurs v rossijskomu komunikatyvnmu prostori [Sports discourse in Russian mass media]: dissert. abstract for a degree of PhD: speciality 10.02.02 "Russ. l-age" / I. Y. Dubchak. – Kyiv, 2009. – 21 s.
3. Zilbert A.B. Sportivnyi diskurs: bazovye poniatiya i kategorii; issledovatelskiye zadachi [Sports discourse: basic notions and categories; research objectives] / A.B. Zilbert // Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya. – Moskva: Makspress, 2001. – Vyp. 17. – S. 103-112.
4. Kudrin S.A. Bazovye metafory sportivnogo diskursa kak tekstoporozhdajushchie modeli [Basic metaphors of sports discourse as text generating models]: dissert. abstract for a degree of PhD: speciality 10.02.19 "L-age theory" / S.A. Kudrin. – Moskva, 2011. – 22 s.
5. Malysheva Y.G. Russkiy sportivnyi diskurs: teoria i metodologia lingvokognitivnogo issledovania [Russian sports discourse: theory and methodology of linguocognitive research]: dissert. abstract for a degree of PhD: speciality 10.02.01 "Russ. l-age" / E.G. Malysheva. – Omsk, 2011. – 46 p.
6. Pankratova O.A. Lingvosemioticheskie kharakteristiki sportivnogo diskursa: dissert. for a degree of PhD: speciality 10.02.19 "L-age theory" / O.A. Pankratova. – Volgograd, 2005. – 228 s.
7. Sniadkov K.V. Kommunikativno-pragmaticheskiye kharakteristiki televizionnogo sportivnogo diskursa: dissert. for a degree of PhD: speciality 10.02.01 "Russ. l-age" / K.V. Sniadkov. – Cherepovets, 2008. – 245 s.
8. Trubcheninova A.A. Emotivnost I otsenochnost v nemetskom gazetnom sportivnom diskurse: dissert. for a degree of PhD: speciality 10.02.04 "Germ. l-ages" / A.A. Trubcheninova. – Moskva, 2006. – 207 s.
9. Sheigal Y.I. Semiotika politicheskogo diskursa: dissert. for a degree of PhD: speciality 10.02.01 "Russ. l-age" / Y.I. Sheigal. – Volgograd, 2000. – 431 s.
10. Shmeliova T.V. Rechevoy zhanr. Vozmozhnosti opisaniya i ispolzovaniya prepodavateliami yazyka [Speech genre. The scope of description and usage when teaching a language] // Russistika. Nauchnyi zhurnal aktualnykh problem prepodavaniya russkogo yazyka. Berlin, 1990. – № 2 – S. 20-32.

Белоус И.М. Жанровое разнообразие фитнес-дискурса (на материале англоязычных фитнес-занятий)
Аннотация: Статья посвящена жанровому разнообразию англоязычного фитнес-дискурса. Автор разрабатывает критерии выделения речевых жанров фитнес-дискурса, анализирует их специфику. В результате исследования было определено, что использование речевых жанров в фитнес-дискурсе зависит от типа дискурса (институциональный/неинституциональный), участников коммуникации, коммуникативных интенций, форм и канала общения.
Ключевые слова: *институциональный дискурс, неинституциональный дискурс, коммуникативные интенции, речевые акты, речевые жанры, спортивный дискурс, фитнес-дискурс.*

Бережная М.В.

Стилистические особенности и переводческие ошибки (на материале телесериала "Сплетница")

Бережная Маргарита Васильевна, кандидат филоллогических наук, доцент,
Запорожский институт экономики и информационных технологий, г. Кривой Рог, Украина

Received October 10, 2013; Revised October 28, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: В статье идет речь о стилистических особенностях художественного текста и проблемах воссоздания таких единиц в целевом тексте. Материалом исследования является несколько серий телесериала "Сплетница" и их русский перевод. Основная цель – определить стилистические доминанты исследуемого аудиовизуального текста, особенности и способы передачи их из английского текста в русский, а также переводческие ошибки, имевшие место в процессе перевода. Материал – современная подростковая драма, популярность которой во многих странах вызвана такими причинами как необычный способ подачи событий, красивые места съемок и яркие персонажи. Зрители видят все происходящее глазами анонимной девушки-блоггера, которая описывает жизнь Манхэттенской элиты и называет себя Сплетницей. Интернет и другие технологии и устройства, которые позволяют людям общаться друг с другом, обмениваться информацией легко и быстро, не только представлены в сериале, но и используются как стилистический маркер. Текст полон интернет-терминами, акронимами, сленговыми выражениями, неологизмами и чат сленгом, который с одной стороны делает происходящее более реалистичным и правдоподобным, а с другой – усложняет текст для переводчика. Следующей составляющей своеобразия сериала является сам по себе Нью-Йорк, со всеми его многочисленными достопримечательностями, памятниками, известными зданиями и туристическими маршрутами. Фон, на котором разворачиваются события, и в целом жизнь молодых американцев приводит к использованию большого количества слов и выражений, присущих только американской культуре и не имеющих аналогов в русском языке. Третьей чертой, которая выделяет сериал из целого ряда молодежных фильмов, – сонм ярких персонажей, что очень часто проявляется в особенностях речи каждого из них. Разнообразие таких стилистических приемов как окказионализмы, разрушение фразеологического единства, эвфемизмы, намеренные спунеризмы и игра слов отличает одного персонажа от другого, делая их речь остроумной, смешной и запоминающейся. Как показывают результаты исследования, все эти категории в большинстве своем оказались трудны для воссоздания, и в русском переводе были либо утрачены, либо неверно переданы.
Ключевые слова*: художественный перевод, единица перевода, стилистика текста, переводческая ошибка, трансформация*

В последние годы сообщество развивается очень активными темпами, что сказывается как на техническом прогрессе, так и на объемах межкультурного общения. Развитие средств приема-передачи и обработки информации, а также видов электронного сообщения находит свое отображение не только в реальной жизни, но и на экранах. Сочетание художественного стиля и высоких технологий – явление сравнительно новое, поэтому перспективное для исследований. Кроме того, исследование выполнено в аспекте переводоведения, что и обуславливает его актуальность.

Цель работы: определить особенности перевода современного молодежного телесериала с английского языка на русский. Объект работы: дискурс современного молодежного телесериала. Материал: 193 примера, отобранные методом сплошной выборки из пяти серий англоязычной версии популярного молодежного телесериала *Gossip Girl* и его перевода на русский язык "Сплетница". Методы работы: описательный, сравнительный, метод сплошной выборки, метод контекстуального анализа.

Методологической базой исследования послужили работы таких лингвистов и переводоведов как В.С. Виноградов, С. Влахов и С. Флорин, Р.К. Миньяр-Белоручев, Е.В. Бреус и Н.К. Гарбовский, посвященные теории перевода в целом и таким частным вопросам как переводческие трансформации и ошибки, перевод реалий, окказионализмов и других единиц перевода, образующих "сетку переводческих проблем" [2]. В работе использованы термины, предложенные в классификациях переводческих трансформаций В.Н. Комиссарова [3] и Л. С. Бархударова [1].

Для нашей работы важно отметить, что перевод художественного произведения вообще и перевод художественного аудиовизуального текста – не всегда тождественны. По мнению Л.Л. Нелюбина «Перевод кино/видео материалов – это сочетание черт синхронного, последовательного и письменного перевода в зависимости от цели и характера работы (перевод на

аудиторию, для дубляжа, озвучивание и пр.) [5, с. 141]. Перевод текста, наложенного на картинку, обладает рядом характерных черт. Как считает П. К. Рамузино, «…дубляж – это особый вид перевода, так как лингвистические и культурологические вопросы, свойственные процессу перевода, осложнены целым рядом других экстралингвистических факторов» [6, с. 38].

Когда текст воспринимается на фоне видеоряда, применение такой трансформации как опущение, например, становится невозможным. С другой стороны, зачастую отвергаемые переводчиками художественной литературы формальные способы передачи (транскрипция/транслитерация и калька) приобретают больший вес. Ведь, например реалии, воссозданные в печатном тексте формальными способами, могут быть непонятны читателю, поэтому часто сопровождаются сносками, комментариями или объяснениями прямо в тексте произведения, что вызывает недовольство редакторов из-за увеличения объема переводного текста и добавляет работы переводчику, который должен этот комментарий написать. Однако в аудиовизуальном тексте таких пояснений не требуется: зритель видит то, что названо новым для него словом.

Следует отметить, что мнение большей части представителей российской школы перевода на воссоздание реалий сформулировано словами Р.А. Матасова: «задачей киноперевода является локализация иноязычного и инокультурного аудио-визуального продукта посредством межъязыковой передачи элементов его лингвистической системы с учетом лингвоэтнических коммуникативных компетенций носителей принимающего языка» [4, с. 155]. Другими словами, переводчик должен так адаптировать иностранный текст, чтобы он был понятен зрителю принимающей культуры в силу его существующих знаний. К сожалению, чаще всего на практике это приводит к искажению и обеднению оригинального текста за счет опущений, замен инокультурных реалий на собственные и применение генерализаций. Это подводит нас к вопросу о допущенных переводчиком ошибках и их видах. В работе использована классификация В.Н. Комиссарова [3, с. 242-244].

Телесериал "Сплетница" (*Gossip Girl*) – современная (2007 – 2012 гг.) популярная подростковая драма по романам писательницы Сесили фон Цигезар. Популярность телесериала основывается на нестандартном сюжете, форме подачи материала (использование современных средств получения, сохранения и передачи информации), удачном подборе актерского состава, впечатляющих местах съемок и умело подобранной популярной музыке.

Первой проблемой для переводчика традиционно становится перевод названия. Очевидно, что оно создается по аналогии с такими устойчивыми выражениями как gossip column – раздел светской хроники и gossip columnist – журналист, ведущий этот раздел. Такой выбор названия оправдан: повествование ведется от лица девушки, отсюда слово girl в названии, а все происходящие события подаются в виде коротких информационных сообщений, часто содержащих предположения, умозаключения и выводы о личной жизни молодых представителей элиты Манхеттена. "Gossip Girl" – это название личного блога и одновременно ник главной героини телесериала в соцсетях.

С точки зрения стилистики, в англоязычном названии телесериала "Gossip Girl" присутствует аллитерация: оба слова начинаются на согласный [g], что служит средством привлечения внимания зрителя не только на аудио, но и на видеоуровне: на нескольких постерах к фильму главные персонажи позируют на фоне двух заглавных букв GG. Кроме того, во многих случаях, и не только в самом телесериале, но и различных дополнительных материалах, эта аббревиатура активно используется. Например, на одном из постеров к первому сезону видим слоган: A GG thanksgiving… pass the scandal, please. Этот текст можно например, перевести как: День благодарения в мире "Сплетницы"… передайте, пожалуйста, скандал. Аббревиатура обладает большей экспрессивностью по сравнению со словосочетанием и выполняет в тексте актуализирующую функцию.

С точки зрения перевода, аллитерация, как и последующая аббревиатура, представляют собой проблему: сохранить форму, но пожертвовать при этом смыслом, либо сохранить смысл, но пожертвовать формой. В исследуемом русскоязычном тексте переводчик принимает решение в пользу второго, и переводит словосочетание одним словом: "Сплетница", теряя при этом и стилистический прием, и возможность использовать аббревиатуру в будущем. Такое решение влечет за собой не только необходимость сокращать в дальнейшем текст перевода, чтобы вписаться в хронометраж реплик, но и вынуждает локализовать тексты вспомогательной продукции с графическим изображением "GG", чтобы вызвать эффект узнаваемости у русскоязычного покупателя.

Что касается более частотных единиц, представляющих трудности для переводчика, их можно объединить в четыре группы: окказионализмы и неологизмы (26 единиц), культуроспецифические реалии (63 единицы), диджиспик (23 единицы) и речевая характеристика персонажа (10 единиц). Следует также обратить внимание на группу примеров, оказавшихся для переводчика нерешенной задачей: переводческие ошибки (71 единица).

В группе окказионализмов и неологизмов выделяем следующие подгруппы: окказиональные формы имен; окказиональные эвфемизмы; окказиональные названия ранее не существующих понятий; окказиональные сокращения и аббревиатуры; неологизмы. Наиболее частыми трансформациями при переводе единиц этой группы являются замена и модуляция (по 6 случаев), далее по мере убывания: опущение, транскрипция, дословный перевод. Трансформация замены в этой группе чаще всего означает переводческую ошибку, поскольку вместо оригинального смысла происходит подмена неродственным и неэквивалентым понятием. Только в случаях с дословным переводом и использованием транскрипции (6 случаев из 26) новообразования оригинального текста остаются та-

кими в переводе, в остальных случаях речевая оригинальность текста нейтрализуется.

Чтобы увидеть это на примере, обратимся к подгруппе окказиональных эвфемизмов. Чаще всего это различные окказиональные образования, использующиеся главными персонажами, когда речь идет о сексе. Рассмотрим в контексте: Five boroughs. 50 pubs... 500 chances to get laid. And remember, don't dip your shillelagh... in the wrong pot of gold. – 50 пабов. 500 шансов проиграться в пух и прах. Запомните: не дайте себя обдурить.

Описывается традиция The Lost Weekend "Потерянного дня" (это название, кстати, также является окказионализмом): будущие абитуриенты (юноши-ученики частной привилегированной школы) накануне поступления в университеты проводят вместе уик-энд, – пьют, курят, посещают увеселительные заведения. Наступает время посещения пабов, и организатор «Потерянного дня», Чак Басс оглашает план действий. К сожалению, в переводе полностью искажается смысл его слов. Можно предложить такой вариант перевода: 5 районов. 50 пабов… 500 шансов с кем-то переспать / кого-то подцепить. Только смотрите, куда суете свою волшебную палочку.

Чак планирует посетить Five boroughs – пять районов Нью-Йорка: Бруклин, Квинс, Статен-Айленд, Бронкс и Манхеттен, а в них – богатый выбор из 50 пабов, где можно рассчитывать на секс без дальнейших обязательств. В момент, который сопровождается рассматриваемым текстом, персонажи стоят на фоне ирландского паба, вывеска которого оформлена в традиционных зеленых оттенках, а гостей встречают девушки в блестящих костюмах и шляпах того же цвета. Этим, очевидно, и вызвано использование в следующем предложении слова ирландского происхождения shillelagh "дубинка" и словосочетания pot of gold "горшочек золота" как аллюзия на традиционный атрибут персонажей ирландских легенд, – лепреконов. Чак играет этими словами, образуя окказиональный эвфемизм для обозначения физической стороны отношений и необходимости с тщательностью выбирать партнерш. Дословно его слова переводятся: "и помните: не следует совать свою дубинку не в тот горшочек с золотом".

Вторая группа – диджиспик, характерной особенностью которого является частотное использование специальной лексики, а именно слов, выражений и терминов, связанных с современными средствами передачи информации, способами коммуникации. Здесь выделяем следующие подгруппы: аудиовизуальные единицы лексико-синтаксического уровня; аудиовизуальные единицы структурно-синтаксического уровня; визуальные единицы. Наиболее частотной трансформацией в этой группе является опущение (9 случаев из 23), далее по убыванию: генерализация, замена, дословный перевод. Опущение, часто применяемое к визуальному тексту, приводит к непередаче некоторой части или сообщения в целом, что влияет на восприятие сюжета. Практически во всех случаях при переводе категория сетевого языка утрачена либо нейтрализована, что достигается в основном за счет применения трансформаций опущения, генерализации и замены.

Проследить употребление аббревиатур этой группы можно в следующем тексте: As much as a BFF can make you go WTF, there's no denying we'd all be a little less rich without them. – Лучшие друзья могут скрасить любой день, поэтому нет сомнений в том, что без них мы становимся беднее. Тут использовано два акронима, широко употребляемых в соцсетях, дневниках, чатах, на форумах, блогах и в электронной переписке. Первый из них (BFF) в данном контексте расшифровывается как Best Friends Forever, что дословно можно перевести как «лучшие друзья навечно». Акроним по сравнению с полным выражением обладает большей экспрессией и служит своеобразным стилистическим и художественным приемом, демонстрируя принадлежность героев (а заодно и зрителя, понимающего лексему) к одному и тому же кругу. Второй акроним (WTF) имеет более семидесяти значений, однако тут, как и чаще всего расшифровывается как What The F*ck? или как его более литературный вариант What The Freak?, что можно приблизительно перевести как "что за черт? / что это было?". Акроним употребляется для выражения крайнего изумления или негодования по какому-либо поводу. Часто пишется со знаком вопроса и/или восклицательным знаком.

Обе единицы представляют собой проблему перевода из-за своей стилистической нагрузки и краткости. Они понятны англоязычной целевой аудитории, однако не настолько распространены среди русскоязычных интернет-пользователей, а значит и зрителей. Несмотря на то, что вторая аббревиатура чаще, чем первая используется на просторах интернета в странах бывшего СССР, она в большинстве случаев заменяется фразой "в рот мне ноги" или разнообразными близкими по значению аббревиатурами, как правило, содержащими вульгаризмы или просторечную лексику. Тем не менее, использование прямых аналогов не представляется возможным из-за разницы в литературной норме. Если в английском языке эти единицы относятся к разговорной прослойке, сленгу, то в русском – носят ярко выраженный обсценный характер. У первого сокращения нет прямого соответствия в языке перевода, поэтому применение генерализации тут оправдано. Следует однако отметить, что при этом теряется ее стилистическая художественная функция. При переводе второй единицы полностью искажается смысл оригинала. Для сохранения смысла, и отчасти стилистики, можно предложить следующий вариант перевода: И хоть лучшие друзья могут иногда озадачить по полной, без них мы все были бы немного беднее. В этом случае разговорное выражение "по полной" служит для компенсации потерянного при переводе стилистического эффекта.

Группа культуроспецифических реалий многочисленна (63 единицы) и состоит из подгрупп: бытовые реалии; этнографические и мифологические реалии; реалии мира природы; реалии государственно-административного устройства; ономастические реалии; ассоциативные реалии. Распределение на группы неравномерно и продиктовано как сюжетом телешоу,

так и целевой аудиторией. В основном реалии сосредоточены в двух группах: бытовые и ономастические, которые в свою очередь в работе были разделены на подгруппы.

Наиболее продуктивной трансформацией при переводе реалий является опущение (21 случай из 63), далее по мере убывания: транскрипция, генерализация, замена. Опущение при переводе реалий приводит к существенным потерям или искажениям смысла при восприятии сюжета русскоязычным реципиентом. Значительное количество случаев употребления транскрипции обусловлено характером переводимых единиц (имена собственные и названия). Только 20 из 63 реалий (32 %) сохранены в переводе, что достигается в основном за счет транскрипций и дословного перевода, причем как правило, для реалий, уже известных русскоязычному зрителю.

Рассмотрим пример употребления реалий: Was it only a year ago our "it" girl mysteriously disappeared for "boarding school"? – Всего год назад эта девушка внезапно исчезла, отправившись, цитирую: "в школу-пансион". В английском тексте употреблено словосочетание "it" girl, которое, согласно толковому словарю означает "богатая, обычно привлекательная молодая женщина, которая стала известна благодаря своей активной социальной жизни". Это выражение изначально употреблялось по отношению к американской актрисе и секс-символу Кларе Боу, известность к которой пришла после фильма "Это" (It) (1927). В современном значении слово используется с 1960-тых. И хотя англо-русский словарь фиксирует такой вариант перевода как "бесподобная красавица", здесь он не представляется адекватным, однако можно было бы использовать словосочетание "светская красавица". В исследуемом переводе выражение неоднократно было опущено, вследствие чего наблюдаем частичную потерю смысла оригинала.

Следующая группа единиц, вызвавших затруднения у переводчика, – речевая характеристика персонажа. Речевой портрет во многом определяет то, как зритель относится к персонажу, каким его видит, как интерпретирует его поступки и как понимает скрытые мотивы. Одно неверное решение в переводе может вызвать недоумение зрителя, но нагромождение таких решений приводит к изменению образа героя, значительно меняет отношение аудитории к персонажу.

В рассматриваемом тексте этот процесс был отслежен на примере десяти ситуаций с участием одного из главных персонажей (Дэна Хамфри) и были получены следующие выводы. Изменение речевой характеристики ведет к изменению художественного образа в сторону ухудшения: персонаж проявляет больше агрессии, нетерпимости, высказывает свое презрение и самодовольство, что противоречит его моральному образу в оригинале. Очевидно, такие смысловые трансформации вызваны субъективным восприятием персонажа переводчиком и немотивированным использованием замен и модуляций, в то время как дословный перевод зачастую дает возможность сохранить и смысл, и художественную нагрузку оригинального текста.

Самой большой группой, как показывает проведенное исследование, оказалась категория примеров, содержащих переводческую ошибку (71 пример). Прежде всего, следует отметить, что здесь мы снова говорим о единицах переводах, которые переводчик не сумел адекватно понять и/или передать в текст принимающего языка. В этой категории выделяем подгруппы: 1) окказионализмы (9 примеров); 2) диджиспик (6 единиц); 3) реалии (23 примера); 4) речевая характеристика персонажа (10 примеров); 5) другое (23 примера). Опираясь на классификацию переводческих ошибок В.Н. Комиссарова, разделяем все примеры на три группы. К первой группе ошибок, когда смысл передан неверно, иногда даже настолько, что предложение имеет противоположное значение, относится 23 единицы (33 %). Ко второй группе, когда смысл искажается, но ситуация в целом воссоздается верно, - 25 примеров (34 %). К третьей группе относим незначительные стилистические огрехи или неудачные варианты перевода, затрудняющие понимание, но не являющиеся неправильными по сути. В эту группу выделяем 23 примера (33 %). Причинами переводческих ошибок выступают незнание языка оригинала и языка перевода, недостаток внимания при переводе, нежелание искать адекватный вариант за пределами обычного словаря, субъективный взгляд на оригинал и авторское видение художественного произведения и персонажей. Переводческие ошибки затрудняют восприятие информации, снижают качество произведения, что приводит к материальным убыткам заказчика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский. – М.: УРАО, 1998. – 208 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
4. Матасов Р.А. Методические аспекты преподавания кино/видеоперевода // Изв. Рос. гос. пед. ун-та имени А.И. Герцена. – 2009. – № 94. – С. 155-166.
5. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. – М.: Флинта, 2003. – 320 с.
6. Рамузино П.К. "…Его при всех Тошкой называли…": гипокористика в переводе для кино // Вестник Иркутского гос. линг. ун-та. – 2008. – № 4. – С. 38-45.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Barchudarov L.S. Yasyk i perevod [Language and Translation]. – M.: Mezhdunarodnye otnocheniya, 1975. – 240 s.
2. Breus E.V. Osnovy teorii i praktiki perevoda s ruskogo yazyka na angliyskiy [Basics of Theory and Practice of Translation from Russian into English]. – M.: URAO, 1998. – 208 s.

3. Komissarov V.N. Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty) [Theory of Translation (Linguistic Aspects)]. – M.: Vyschaya sckola, 1990. – 253 s.
4. Matasov R.A. Metodicheskie aspekty prepodavaniya kino/videoperevoda [Methodical Aspects of Teaching the Movies/Video Translation] // Izv. Ros. gos. ped. un-ta imeni A.I. Gertsena. – 2009. – № 94. – S. 155-166.
5. Nelyubin L.L. Tolkoviy perevodovedcheskiy slovar [Explanatory Dictionary of Translation Studies]. – M.: Flinta, 2003. – 320 s.
6. Ramusino P.K. "…Ego pri vsech Toshkoy nazyvali…": gipokoristika v perevode dlya kino ["… He Was Publicly Called Toshka…": Hypocoristics in Translation for the Movies // Vestnik Irkutskogo gos. ling. un-ta. – 2008. – № 4. – S. 38-45.

Berezhnaya M. Stylistic Peculiarities and Translator's Mistakes (in the Gossip Girl TV series)
Abstract: The article deals with the stylistic peculiarities of a fiction text and the problems of the rendering of such units into the target text. The material for the investigation is the *Gossip Girl* TV series and its Russian translation. The main aim of the research is to define the stylistic dominants of the indicated audiovisual text, the peculiarities and the ways of their rendering from English into Russian, and the translator's mistakes which took place in the process. The material is a modern teen drama which popularity in many countries is caused by such reasons as an unusual form of presenting evens, beautiful locations and bright characters. The viewers see everything through the eyes of an anonymous blogger which describes the life of Manhattan elite and calls herself Gossip Girl. The internet and other different technologies and gadgets which let people communicate and share information easily and quickly are not only presented in the series, but used as a stylistic marker. The text is full of the internet terms, acronyms, slang expressions, neologisms and chat talk which on the one hand make the scenes more realistic and plausible but on the other make the text more complicated for the translator. Another constituent of the series originality is New York itself with its numerous sights, monuments, famous buildings and tourist attractions. The background in particular and life of an American young adult in general leads to the usage of many words and expressions specific only to American culture and having no equivalents in Russian. The third feature which makes the series stand out from the other similar TV shows is the variety of bright characters which very often is realized through peculiarities of their speech patterns. A diversity of such stylistic devices as occasional words, violations of phraseological units, euphemisms, intentional spoonerisms and play on words distinguishes one character from the other and makes their communication witty, funny and easy to remember. As the results show all those categories for the most part appeared difficult to render and in the Russian translation were either lost or deformed.
Keywords*: literary translation, unit of translation, text stylistics, translator's mistakes, transformation*

Berkuta Y. V.

Critical Studies of the Cross-Cultural Communication Discourse Across Disciplines (by the example of reflecting cross-cultural conflicts in modern prose)

V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

Received October 25, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Abstract: This work is devoted to the study of cross-cultural conflicts, reflected in modern prose. The work consists of three parts, in which the characteristics and differences of cultures are presented, supported by quotations from Akunin, Zagrebelnyj and Crichton. The first part is devoted to the analysis of fiction in the terms of reflecting of the national image of the world, each of which suggests its own understanding of overcoming of conflict situations. In the second part the conflict situations are considered through the comparison of language discourses and norms of cultures' behavior. In the third part conflict situations are approached through the opposition My – Other's in the systems of cultures.
Keywords: *cross-cultural conflict, model of the world, national image of the world, culture, norms of behavior, picture of the world.*

Introduction

The communicative process becomes possible only because of the activity of any type. It provides for the existence of various communication forms. In the communicative philosophy of K.-O. Apel [4], M. Buber [7], J. Habermas [15], K. Jaspers [11], M. Bakhtin [5], etc. communication is meant not only as an exchange of information, which matters for the participants of the communication, but also as a "process" in which "I" indeed becomes myself because of "I" discovering myself in the other. Humanity concludes, that the present person existence is possible only in a firm connection with other people.

Cross-cultural communication is an important aspect of human history development because it give each culture communicative forms such as the information exchange by means of symbols and images [10].

Modern prose fills gaps in the real communication emphasizing people's ability to fulfill themselves in a conflict situation as in a boundary situation between other forms of interpersonal and cross-cultural communication [13]. So, the modern literary work process reflecting a general trend in the communicative process development fills up "communication" and "conflict" with a new content [6, p 15].

Modern conflictology explains the origins of conflicts with different reasons. Especially there is a point of view that the hostility and the preconception among people are primordial and implanted in the human nature itself, within the instinctive and hostile human attitude to something different.

We use a comparative approach to analyze the communicative problem through a conflict in Ukrainian, Russian, American literature. This approach somehow enables explaining the problems of cross-cultural conflicts.

The culture is reflected in literary works as the condition and the result of the people's communication. Referring to the means of reflecting cross-cultural conflicts in prose works, we will try to clear up the author's position to their understanding of a conflict as a cultural phenomenon: whether this conflict is a cultural collision, a cultural competition or a breach of communication, which must be enriched by new achievements.

The importance of critical discourse studies across disciplines in the humanities of today generally, and, specifically, in studying cross-cultural communication, makes the paper topical.

The object of research is the prosaic discourse of cross-cultural communication analyzed for the purpose of its being the implementation basis for cross-cultural conflicts and the carrying out such an analysis is the purpose of the research.

The practical data for the study were taken from the following works of prose: *The Turkish Gambit* and *A Diamond Chariot* by Boris Akunin, Roxolana by Pavlo Zagrebelnyi, and *Rising Sun* by Michael Crichton, where Slavonic, western, and eastern cultures are in conflict.

The National Image of the World and Literary Conflicts. The processes, which occur in the modern world – changes in mass consciousness and individual consciousness, problems of human being in its sociocultural and individual dimensions, globalization and internationalization of the whole cultural world – escalate the communication problem, which includes conflict communication. Each culture and each person in such a situation face the problem of adopting the world culture achievements and the cultures of other nations, on the one hand, and the problem of protecting the national identity, on the other hand.

The concept of national image of the world developed by Georgi Gachev defines not national images of the world as the direct presentation to the people of its being but the myths and phantasms of this presentation, its literary, artistic and intellectual alternatives, that is *the images of images.*

All the authors of the works of prose we deal with are, in a way, champions of their national ideas; every people adapts the world itself with its own characteristic view of the world, linguistic idioms and mental configuration.

In Akunin's *Gambit*, Anvar loves "свою несчастную Турцию", is concerned with its being "страна великих упущенных возможностей", and feels hatred to Russia because it absorbed "всё худшее от Запада и Востока", is "нестабильна и нелепа", and "в ней бродят дикие, разрушительные силы".

Pavlo Zagrebelnyi's *Roxolana* survives in a foreign land just because she "вчепилася серцем за далеку ріднизну", and only her own country was capable of "дарувати їй вічність".

The Japanese consider the persons who depart from traditions to be mean. That is why the Japanese traditions do not allow selling neither cities nor states, and the Americans doing that for making money always fail to understand such customs.

Relationships between people are a determinant of Japanese being [26, p 58]. Relationships, on which the Japanese world-view is build, aren't projected by either business or sympathy. American people do not understand such a system, they are representatives of a culture without long-drawn historical traditions, their cultural values are based on the national mythology presenting "the American walks of life" as the life of an independent person [18].

Such uncertainty about negative or positive personal characteristics, which were formed in different national images of the world, leads Connor and Lieutenant Smith, the main characters of Crichton's *Rising Sun*, to the situations, where they have difficulties in investigating the crimes the Japanese are implicated in [20]. It is connected with different world views and models of conviction.

Prose demonstrates that the object of each theorization is kept by consciousness only because of its expanding in language, i.e. in discourse. It is given to us through the mediation of language and in language itself [19].

It is impossible to demonstrate, show, and research the national image of the world without embodying its manifestation in certain language forms. The characteristic feature of our research is that a reader gets familiar with the Japanese or the Turkish image of the world through the position of an author from another culture (Russian, Ukrainian, American). It is a mutual perception, about which Gachev writes, and just this creates an illusion of possible passing one's own world-view, but indeed, we are within our national optics and mentality [8].

Prose does not show the national exposition itself, but there is always a premise, the national image of the world as a certain obviousness and absoluteness, behind any image. The very image is clear and the most obvious, but the most hidden for a representative of another culture.

The Cross-Cultural Conflicts within the Interactional Dimension of Language, Culture and Standards of Behavior. The mother tongue phenomenon is a phenomenon close to and interpenetrated with the phenomenon of the national image of the world. Language structures cannot be compared without cutting them into pieces alive, they can just be juxtaposed, and whole literary works only can be set side by side because any piece of fiction is a bright projection of the national image consolidating the national thinking in the people's language and literature, and presenting the dual essence of the national image [27, p 250].

P. Zagrebelnyi, M. Crichton, and B. Akunin pay their considerable attention to the problem of communicative culture, which is a must for setting good relationships in society critical for the interactional significance and intensity.

B. Akunin in his novel *A Diamond Chariot* gives many examples of language misunderstandings in the case of cultural tradition clashes. At the same time, he takes into consideration special features of Japanese communication, which joins verbal and non-verbal means.

A certain language perception of Muslim ceremonial traditions somehow saves Roxolana. She grasps the lan-

guage of ethics and uses it during talking to the husband and subordinates, corresponding with the kings.

In Connor's opinion, the Japanese differ from the Americans people because of their specific communicative tactics, they are experts in indirect actions based on intuition. The notion "indirect action" means the impossibility to say anything right into somebody's face. A Japanese avoids situations all along. Only fighting enemies look straight in each other's eyes.

On one hand, the main characters are not lost in "the hell of identity" getting involved with the values of another culture. On the other hand, they do not turn into "a collage person", who avoids expressing his own thoughts and fulfill themselves by means of combinating another culture qualities [24, p 110]. Because of their gold shell they use a conflict situation in order to clear the way for their self-actualization for account of the changes in traditional standards of another culture.

The main characters of the works we analyze can correspond to marginal persons influencing the tradition and the standard changes suggesting own language means for communication. Looking for possibilities of understanding the representatives of Japanese culture beyond the sphere of American culture principle infringement, Connor, familiar with Japanese traditions, is a mediator between the cultural worlds and suggests Smith a behavior strategy.

The relationships sempai-kohai can be understood by the Americans through an identification with the relationships "mentor-novice", but such an analogy is quite approximate, because the relationships sempai-kohai in Japan is of a different nature, close to be the relationships between parents and children.

In contrast to the Europeans and the Americans, the Japanese can communicate by means of feelings, without words, relying on nonverbal communication, but such contacts are a privilege of a family or a native country, what is important for the overwhelming majority of Eastern culture representatives. All the other people representatives are strangers, with whom direct communication is impossible. The main character of B. Akunin's novel, Fandorin, fails to understand many representatives of Japanese culture: the orphan telling that "a family must be together" alive or dead, even the woman he loves, because she represents the Japanese culture [1, p 58]. So, feeling a language does not become general for the representatives of different cultural worlds. It is a privilege of interpersonal communication.

Conflict situations in cross-cultural communication influence gradually the formation of the complex "language-culture" ruining fixed cultural traditions [22, p 17]. A Japanese overcomes a conflict situation in the conditions of another country by means of ethics. The very situation where "a person who communicates" tries to take into consideration "the whole context" of another culture lets us somehow avoid cross-cultural conflicts [17].

The problem of borrowing the values of another culture is connected with the situation "explanation-understanding" of another culture's inner world. The attitude to immediate, "direct" borrowings in the historical past of European type cultures was frankly negative because it undermined the bases of a culture (e.g. its Christian bases). "You can found your own kin only in your own land impregnated by the labor of your ancestors", – claims Pavlo Zagrebelnyi in *Roxolana* [9, p 590]. The Japanese culture, which is a part of our comparative analysis, differs in its attitude to borrowings..

The given examples exemplify the fact that language gets additional importance as the basic component in culture studying in general and specifically in prose studying. It is impossible to understand the main principles of any culture on the basis of pure observation without the guideline of language symbolism. Language symbolism makes these principles important and clear for society [16]. "Real world" of this or that culture is built only on the basis of language means and habits.

Mine – Other's in the Systems of Culture

In understanding of a representative of a European culture, communication is "being with another person".

Culture cannot withdraw into its own world trying to reconstitute it, looking for itself, because it becomes a participant of the global act of cross-cultural communication [25, p 73]. The opposition Mine – Other's takes up an important place in the framework of binary oppositions, affecting the cultural communication problems. The modern prose demonstrates this opposition to be one of the basic points for forming world-view of human community and individual person. Different type clashes of the given range of problems are reflected in prose when conflict situations appear between representatives of different cultural world.

In any culture, the Other always was seen bad which enabled the identification of Self, chopping off Mine from the Other. Description of the Other as a fierce enemy in *Roxolana* by P. Zagrebelnyi is an evidence of that fact.

If the Japanese are placed in a foreign culture, they consider themselves to be Japanese, in the first place, then members of that foreign culture. Crichton's Captain Connor says, 'I like them very much. But I'm not Japanese, and they never let me forget it … Family is family.'

Now more and more works consider solutions of conflict situations possible by means of bringing up a new person. So, the main characters in many works (e.g. in B. Akunin's novels) are marginal people. The isolation in a traditional culture for the most abstract creatures, capable of performing a role of connecting the elements of different culture traditions, is the tactics of marginal people. Modern prose also reflects modern thinking of the postmodern period in its views on a conflict situation [12]. Today the West declares that it is ready to begin communication with the Other, but the Other must start to speak its language. At the same time, the East does not mind to be attracted to the West civilization achievements ignoring the West culture peculiarities. Cross-cultural interaction forms as if for itself, for the side, which accepts. Such a type of cross-cultural interaction is the most brightly represented in military conflicts. The reticence liquidation in such conflicts means an inclusion of foreign symbols and ideas in the orbit of traditional national world-view on the basis of making subordinate, i.e. relationships between cultures form on the principle Master-Slave. In case

of a victory the enemy turns into a slave, becomes more intelligible, can be led, because he is a part of Mine.

Modern Prose, reflecting the post-modern thinking, gives many types of cross-cultural communication a game status.

Amusements and games are substitutes of real live. Possibly prose expresses this way it protests against violence. Or it tries to plunge in the world of virtual reality, which is irresponsible. Prose does not give an answer, which has a single meaning, but makes a reader think over this.

Conclusion. Modern prose reflects a range of problems of cross-cultural discursive conflicts not accidentally – it is one of the main present problems, on which other types of art also pay attention to. Addressing a modern culture person, who needs answers on vitally important questions, prose can find new ways of affecting on a person.

Revealing the variety of cultural worlds, prose connects the solution of a communicative problem through problems of conflict situations with the problem of conservation of national image of the world. On the one hand, prose confirms the thought that any nation has its own firm physiognomy, world structure and thinking. On the other hand, it reflects globalization and internationalization processes suggesting a positive-marginal person, capable of finding their own course of life, which is different from the traditional one [23].

Appealing to the post-modern discourse characteristic of modern cross-cultural communication and solving conflict situations, prose pays particular attention to ethics as to means of cross-cultural communication, where the most part of heroes see possibilities of putting conflicts aside, prevention them [21, p 20]. Solving the problem Mine-Other's, we appeal to post-modern thinking, which finds a game to be a life style. Playing situation works the most effectively in detective novels because modern person, who tries to find "substitutes" of real life, likes it very much. It can be one more reason of losing national originality of a person, who is being educated on modern works, which can be attached to a mass prose type.

REFERENCES

1. Акунин. Б. Алмазная колесница / Борис Акунин. – М.: Захаров, 2003. – Т.1 – 170 с.
2. Акунин Б. Алмазная колесница / Борис Акунин. – М.: Захаров, 2003. – Т.2 – 543 с.
3. Акунин Б. Турецкий гамбит / Борис Акунин. – М.: Захаров, 2000. – 222 с.
4. Апель К.-О. Трансформация философии / К.-О. Апель. – СПб: Логос, 2001. – 344 с.
5. Бахтин М. М. Как философ.– М.: Наука,1992. – 256 с.
6. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с.
7. Бубер М. М. Два образа веры / М. М. Бубер.– М.: Республика,1995. – 464с.
8. Гачев. Г., Национальные образы мира / Георгий Гачев.– М.: ООО "Издательство АСТ", 1988. – 579 с.
9. Загребельний П. Роксолана / Павло Загребельний.– К.: Дніпро, 1988. – 603 с.
10. Лотман Ю. М. Культура взрыва / Юрий Лотман.– М.: Гнозис, Издательская группа «Прогресс», 1992. – 272 с.
11. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії / Л. А. Ситниченко.– К.: Либідь, 1996. – С. 145–152.
12. Соболь О. М. Постмодерн: майбутнє філософії / О. М. Соболь.– К., 1997. – 152 с.
13. Тер-Минасова с.Г. Язык и межкультурная коммуникация / с. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово / SLOVO, 2000. – 266 с.
14. Традиционное искусство востока. Терминологический словарь.– И.: Эллис Лак, 1997. – 350 с.
15. Хабермас Ю. Познание и интерес // Философские науки, 1990. – № 1.
16. Хейзинга Й. Homo Ludens. Статьи по истории культуры / Йохан Хейзинга.– М.: Прогресс, Традиция, 1997. – 416 с.
17. Эко У. Пять эссе на темы этики / Умберто Эко. – Екатеринбург.: Изд-во Уральского университетата, 2000. – 96 с.
18. American Thought and Culture in the 21st Century / Edited by Martin Halliwell and Catherine Morley. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008. – 324 p.
19. Benwell B., Stokoe E. Discourse and Identity / Bethan Benwell and Elizabeth Stokoe. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. – 314 p.
20. Crichton M. Rising Sun / Michael Crichton. – New York: Ballantine Books, 1993. – 395 p.
21. Discourse Across Languages and Cultures // Edited by Carol Lynn Moder, Aida Martinovic-Zic. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004. – 363 p.
22. Figurative Language Comprehension: Social and Cultural Influences / Edited by Herbert L. Colston, Albert N. Katz. – Mahwah, L.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2005. – 347 p.
23. Handbook of Language and Globalization // Edited by Nicholas Coupland. – Maiden: Wiley-Blackwell, 2010. – 662 p.
24. Hill J.H. The Everyday Language of White Racism / Jane H. Hill. – Wiley-Blackwell, 2008, – 224 p.
25. Interlanguage Pragmatics: Exploring Institutional Talk / Edited by Kathleen Bardovi-Harlig, Beverly S. Hartford. – Mahwah, L.: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2005. – 230 p.
26. Japanese Language, Gender, and Ideology: Cultural Models and Real People / Ed. By Shigeko Okamoto, Janet S. Shibamoto Smith. – Oxford: Oxford University Press, 2004. – 300 p.
27. Languages and Cultures in Contrast and Comparison / Edited by Maria de los Angeles Gomez Gonzales, J. Lachlan Mackenzie, Elsa M. Gonzales Alvarez. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. – 364 .

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Akunin., B. Almaznaya kolesnitsa [The Diamond Chariot] // Edited by Zakharov, 2003. – V.1 – 170 s.
2. Akunin B., Almaznaya kolesnitsa [The Diamond Chariot] // Edited by Zakharov, 2003. – V.2 – 543 s.
3. Akunin B., Turetskii gambit [The Turkish Gambit] // Edited by Zakharov, 2000. – 222 s.
4. Apel K-O., Transformatsiya filosofii [Transformation of Philosophy] // St. Petersburg: Logos, 2001. − 344 s.
5. Bakhtin, M., Kak filosof [As a philosopher] // Nauka, 1992. - 256 s.
6. Batsevich F., Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of Intercultural Communication Terms] // Dovira, 2007. – 205 s.
7. Buber M., Dva obraza very [Two Types Of Faith] // Respublika, 1995. – 464 s.
8. Gachev G., Natsionalnye obrazy mira [National images of the world] // OOO "Izdatelstvo AST", 1988. – 579 s.
9. Zagrebelnyi P., Roxolana [Roxolana] // Dnipro, 1988. – 603 s.
10. Lotman Y., Kultura vsryva [Culture and explosion] // Gnosis, Isdatelskaya gruppa *Progress*, 1992. – 272 s.

11. Sitnichenko L., Pershodzherela komunikativnoi filosofii [Primary Source of Communicative Philosophy] // Lybid, 1996. – 145-152 s.
12. Sobol O., Postmodern: maybutne filosofii [Philosophy future] //Naukova dumka, 1997. – 152 s.
13. Ter-Minasova S., Yazyk I mezhkulturnaya kommunikaziya [Language and Cross-Cultural Communication] // SLOVO, 2000. – 266 s.
14. Tradizionnoe iskusstvo vostoka. Terminologicheskiy slovar [The traditional art of the East. Terminological dictionary] // Ellis Lak, 1997. – 350 s.
15. Habermas J., Poznanie I interes [Knowledge and Human Interests] // Filosofskie nauki, 1990. – № 1.
16. Heizinga J., Homo Ludens. Articles on the history of culture // Progress, Traditsiya, 1997. – 416 s.
17. Eko U., Pyat esse na temy etiki [Five essays on topic ethics] // The publishing house of Ural University, 2000. – 96 s.

Беркута Ю.В. Междисциплинарные критические студии дискурса кросс-культурной коммуникации.
Аннотация: Данная работа посвящена исследованию кросс-культурных конфликтов, отраженных в современной прозе. Работа состоит из трьох частей, в которых предоставлены характеристики и расхождения культур, подкрепленные цитатами с работ Акунина, Загребельного и Крайтона. Первая часть посвящена анализу прозы прозы с позиции отражения в ней национального образа мира, каждый из которых предлагает собственное понимание предоставленных конфликтных ситуаций. Во второй части конфликтные ситуации рассматриваются через сравнение языковых дискурсов и норм поведения культур. В третьей части конфликтные ситуации рассматриваются через оппозицию Свой – Чужой в системах культур.
Ключевые слова: *картина мира, культура, кросс-культурный конфликт, модель мира, национальный образ мира, нормы поведения.*

Білоус І. Л.

Сучасні лінгвістичні погляди на Nomina Propria

Білоус Ірина Леонідівна, аспірантка кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Received October 26, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У статті розглянуто погляди сучасних лінгвістів на *Nomina Propria*, їх основні функції та критерії поділу власних та загальних назв. Зроблено огляд основних теорій і досліджень, що стосуються статусу власних назв у лінгвістиці. Зазначається, що актуальність теоретичного огляду лінгвістичних досліджень *Nomina Propria* зумовлена місцем і значимістю власних назв у системі будь-якої мови, проте останнім часом у лінгвістиці прослідковуються нові підходи до трактування закономірностей виникнення і функціонування власних назв у сучасній ономастиці. Проаналізовано, що сучасні дослідники відзначають специфіку власної назви у її значенні, вбачаючи у власних назвах послаблення значення, а інколи повну його відсутність; водночас інші дослідники відзначають специфіку власної назви з огляду на її конкретність. Констатовано, що власні назви – це одиниці мови та мовлення, службовці для підкреслення конкретного називання окремих предметів дійсності, внаслідок чого помітно певні особливості в значенні, граматичному оформленні та функціонуванні. Зазначено: призначення загальної назви – висловлювати поняття про певний клас предметів і називати один або кілька конкретних предметів цього класу. Зроблено висновок, що власна назва називає конкретний предмет, співвідносячи його з класом однотипних або споріднених предметів. Зазначено, що у загальної назви на першому плані прослідковується виділення предмета, на другому – співвіднесеність предмета з іншими. Для власної ж назви обов'язковим є називання конкретного предмету і факультативним його понятійна співвіднесеність.
Ключові слова*: власні імена, загальна назва, онім, апелятив, антропоніміка, топоніміка, ономастика, номінативна функція, концепт, мова, мовлення.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Власні назви є особливим пластом у лексичній системі будь-якої мови, які слугують для позначення виокремлених з певного виду осіб, предметів чи явищ, тобто для них характерна індивідуальна закріпленість за позначуваним об’єктом. З точки зору теорії референції власні назви не мають інтенсіонала, проте мають екстенсіонал – множину носіїв певного імені. Основною для власних назв є функція референції, а не характеризації: інваріантне значення власної назви зводиться до можливості надавати референцію, але не до детального визначення її умов. Іншими функціями власних назв є комунікативна (коли ім’я, відоме співрозмовнику, служить основою повідомлення), апелятивна, експресивна (пор. [3, 8-13; 5, 8; 10, 11-16; 12, 64-66]).

Аналіз останніх досліджень. Усебічне вивчення ономастичного матеріалу передбачає розгляд його в тих аспектах і тими науковими методами, якими володіє сучасне мовознавство у всій сукупності своїх напрямів і шкіл. Ономастичні дослідження допомагають виявляти шляхи міграцій і місця розселення різних народів, мовні та культурні контакти, древні існування й співвідношення їх діалектів. Дослідження власних назв має велику значимість з огляду на їх соціальну функцію – слугувати індивідуалізуючою вказівкою для певного предмету. При цьому власна назва здатна зберігати свою основну значимість при втраті етимологічного значення, з чого випливає велика стійкість власних назв протягом історичного розвитку мови і навіть при повній зміні мови однієї системи іншою.

Отже, актуальність теоретичного огляду лінгвістичних досліджень *Nomina Propria* зумовлена місцем і значимістю власних назв у системі будь-якої мови. Крім того, останнім часом у лінгвістиці з'явилися нові підходи до трактування закономірностей виникнення і функціонування власних назв у сучасній ономастиці.

Мета статті – висвітлити особливості онімів (власних назв) та їх докорінні відмінності від апелятивів (загальних назв). **Завдання статті** – визначити специфіку власних назв, з'ясувати їх основні функції та нові підходи до трактування власних і загальних назв.

Виклад основного матеріалу. О.В. Суперанська виділяє три основні ознаки, які дозволяють розмежувати власну назву від загальної. Відмінні ознаки власної назви, на її думку, полягають у тому, що: 1) ім'я дається індивідуальному об'єктові, а не класу об'єктів, які мають межу, характерну для всіх індивідів, і входять у цей клас; 2) за допомогою власної назви об'єкт завжди чітко визначений, обмежений,окреслений; 3) власна назва непов'язана з поняттям і не має на рівні мови чіткої й однозначної конотації [13, 324].

У своїх пізніших працях О.В. Суперанська конкретизує відмінність між власним іменем та різними видами невласних імен, розглядаючи їх основні властивості. Для слів загальної лексики характерним є зв'язок з поняттям, співвідношення з класом об'єктів, відсутність безпосереднього зв'язку з конкретним об'єктом. Основна ж властивість власних імен – "відсутність зв'язку з поняттям, тісний зв'язок з одиничним, конкретним об'єктом" [14, 163].

Ю.О. Карпенко акцентує увагу на сутнісних та функціональних відмінностях власних і загальних назв, а також бере до уваги їх мовні особливості. Дослідник не вважає достатнім тільки функціональний підхід до проблеми, зокрема, беззастережне визнання за загальними іменами функції узагальнення (класифікації), а за власними – функції індивідуалізації. Крім цього, він стверджує, що функція – це не сутність, а лише прояв сутності. Дослідник вважає, що функціональні відмінності власних та загальних назв безсумнівні, але вони йдуть не по лінії *узагальнення – індивідуалізації*, а по лінії *роз'єднання – об'єднання* [6, 46-50].

Цієї ж точки зору дотримується й В.Д. Бондалетов, який стверджує, що власні назви роз'єднують однорідні об'єкти, а загальні об'єднують їх [1, 17-18]. Функцію власної назви Ю.О. Карпенко пропонує назвати як диференціальну, а загальної – класифікуючу. Основний критерій поділу власних та загальних назв, на думку автора, полягає в тому, що назва одного предмету є власною назвою, назва низки предметів – загальною. У мисленні загальному слову відповідає поняття, власному імені – уявлення. Дослідник доходить висновку, запропонованого мовознавцем О.О. Реформатським: власні назви виконують, насамперед, номінативну функцію – називають певні предмети, а загальні – семасіологічну: вони не тільки називають, але і виражають поняття про предмет [6, 49].

В.Д. Бондалетов у праці "Русская ономастика" робить огляд основних теорій та досліджень, що стосуються статусу власних назв у лінгвістиці. Основні положення можна сформулювати так: 1) власні назви – це одиниці мови, які найчастіше виражаються словами, і тому повинні розглядатися як цілком закінчений об'єкт мовознавства; 2) власні назви відносяться до номінативних, а не комунікативних одиниць мови і входять у більшість мов світу в клас конкретних іменників; 3) особливості власної назви помітні як на рівні мови – при їх детальному розгляді, так і на рівні мовлення – в конкретних контекстах та ситуаціях; 4) власній назві у функціональному плані притаманні номінативна та диференціювальна функції. Як другорядні визначають соціальну, емоційну, акумулятивну, дейктичну (вказівну), адресну, естетичну, стилістичну функції [2, 20-23].

Дещо інші підходи до трактування власних і загальних назв склалися у зарубіжній лінгвістиці. Так, за класифікацією німецьких германістів Г. Хельбіга і Й. Буша іменники розподіляються на власні назви (Nomen Propria) та загальні (Appellativa). До групи загальних назв автори відносять усі іменники, які позначають "рід подібних явищ" або "єдине явище у своєму роді"; до власних назв – усі іменники, які означають "певний елемент свого роду" [17, 206].

Г. Косс розрізняє власні назви як підклас конкретних [18, 29], іншими словами, власні назви означають "щось конкретне загалом" [18, 56]. При цьому абстрактне явище, отримавши назву (ім'я), може ставати конкретним.

Р. Харвег у питанні конкретності і абстрактності власних назв дотримується позиції Г. Косса. Зокрема, він вбачає в типології іменників різницю між конкретним і абстрактним як перший крок і відносить такі поняття, як імена богів і власно сформовані імена до абстрактних власних імен. Г. Харвег, характеризуючи міфоніми, ставить питання про те, чи "можна тлумачити міфоніми *Gott, Gottheit* чи *Göttin* як абстрактні" [16, 578] і заперечує при подальшому розгляді абстрактність цих понять.

Американський лінгвіст Дж. Алджео вважає, що визначальна особливість власної назви полягає у "акті присвоєння імені", за допомогою якого ім'я вперше приписується його носію, і що нехарактерне для загальної назви [15, 94].

Отже, сучасні дослідники відзначають специфіку власної назви у її значенні. Одні вбачають у власних назвах послаблення значення, а іноді повну його відсутність. Звідси виникає трактування власних назв як порожніх знаків, ярликів, етикеток, порівняння їх з числовими символічними знаками. Інші ж дослідники відзначають специфіку власної назви з огляду на її конкретність.

Останні студії онімів показують, що на відміну від загальних назв, власні назви позбавлені конотації і не мають самі по собі значення, тобто їх не можна визначити без звертання до денотата – реального носія імені. Іншими словами, у власних назвах семантика – це їх вказівка на певний конкретний предмет, явище, особу. Крім того, визначальною рисою власних імен є їх постійна, обов'язкова секундарність, вторинність найменування, тобто власна назва – це завжди останнє найменування, останній поділ в низці родовидових ознак, як-от: *жива істота → людина → чо-*

ловік → українець → робітник → чернівчанин → Іван Петренко [8, 11-12].

Відхиленням від основного правила вживання власних назв є приклади омонімії, коли власна назва вживається в мовленні як загальна. Причиною цього є, очевидно, наявність у структурі значення власної назви мінімальної кількості категорійних сем, за рахунок чого вона здатна наповнюватися великою кількістю конотативної інформації (набувати асоціативних і потенційних сем). Отже, власна назва трансформується в апелятив. Вона втрачає індивідуальну закріпленість і позначає не одну особу, а цілий клас осіб. Так, ім'я *Іван* іноді може вживатися для позначення росіянина, *Джон* – американця, *Жан* – француза тощо, оскільки ці слова досить поширені власні назви чоловіків у відповідних мовних спільнотах. Кожна з кличок собак *Барбос, Шарик, Тузик, Сірко* відноситься до окремої собаки, але завдяки тому, що це розповсюджені собачі клички, можливий їх перехід у загальні назви: слова *барбос, сірко, тузик* втрачають індивідуалізуючу функцію і можуть указувати на будь-яку собаку [8, 12-13]. Як видно з наведених прикладів, у власних іменах слід розрізняти пряму (первинну) і переносну (вторинну) номінативні функції. В прямій номінативній функції власна назва служить для вказівки на той предмет, якому вона присвоєна в індивідуальному порядку. Переносна номінативна функція характеризується переносом найменування на інший предмет, у результаті чого власна назва набуває здатності приписувати якісь властивості низці об'єктів.

З погляду когнітивної лінгвістики ономастична система існує в свідомості носіїв мови у вигляді організованого фрагмента мовної картини світу. Власна назва, яка входить до комунікативного акту, тобто стає компонентом інформації, одержує статус концепту. Її використовує ментальний лексикон як зручну тару для збереження в малому обсязі великої інформації. Таким чином, власна назва слугує вигідною формою поєднання мовної та позамовної інформації [4, 41]. Так, усі історичні процеси, пов'язані з діяльністю французького імператора Наполеона, входять у нашу пам'ять насамперед через ім'я *Наполеон,* що слугує ніби клавішею, натискуючи на яку, ми розкриваємо одне із незліченних сховищ пам'яті. Окремі „полички" цього ментального сховища теж мають свої ярлики-оніми, наприклад *Корсика, Єгипет, Жозефіна, Трафальгар, Бородіно, Кутузов, Битва народів, острів Ельба, „Сто днів", Ватерлоо, Веллінгтон, острів Св. Олени* [9, 311-312]. Увійшовши до ментального лексикону людини як концепти, власні назви освоюються там, знаходять свою концептосферу і своє місце в ній. При цьому, наприклад, антропонім *Іван* як представник наймень *Іван Богун, Іван Мазепа, Іван Франко* тощо у кожному випадку репрезентований як окремий концепт. Якщо ж різні назви вказують на ту ж особу чи предмет – їх репрезентацією стає єдиний концепт, як-от: *Іван, Іван Петрович, Іван Котляревський, Іван Петрович Котляревський, І.П.Котляревський, Котляревський Іван Петрович, Котляревський Іван*. Це стосується і різних форм одного імені – пестливих, розмовних, згрубілих та ін. форм, які стосуються одного й того ж референта [7, 10]. Якщо новоприбулі власні назви-концепти не зберігають у певний час своєї комунікативної актуальності, вони поступово переходять (разом з усією пов'язаною з ними інформацією) у сховище пам'яті і перетворюються тим самим з концептів у символи [7, 12-13].

Висновки. Власні назви – це одиниці мови й мовлення, які слугують для підкреслення конкретного називання окремих предметів дійсності, тому внаслідок такої спеціалізації виробилися певні особливості в значенні, граматичному оформленні та функціонуванні. Призначення загальної назви – висловлювати поняття про певний клас предметів і називати один або кілька конкретних предметів цього класу. Власна назва називає конкретний предмет, співвідносячи його з класом однотипних або споріднених предметів. У загальної назви на першому плані виділення предмета, на другому – співвіднесеність предмета з іншими. Загальна назва позначає поняття і факультативно називає конкретний предмет; для власної ж назви обов'язковим є називання конкретного предмету і факультативним його понятійна співвіднесеність.

Перспективний напрям подальших досліджень вбачаємо в перевірці теоретичних положень на конкретному мовному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондалетов В.Д. Ономастика и социолингвистика / В.Д. Бондалетов // Антропонимика. – М.: Наука, 1970. – С. 17–23.
2. Бондалетов В.Д. Русская ономастика / В.Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
3. Введенская Л.А. От названий к именам / Л.А. Введенская, Н.П. Колесников. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – 544 с.
4. Дмитриева Л.М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы (на материале русской топонимии Алтая) / Дмитриева Л.М. – Барнаул: Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2002. – 253 с.
5. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д.И. Ермолович. – М.: Р. Валент, 2001. – 200 с.
6. Карпенко Ю.А. Теоретические основания разграничения собственных и нарицательных имен / Ю. А. Карпенко // Мовознавство. – 1975. – №4. – С. 46-50.
7. Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 „Загальне мовознавство" / О. Ю. Карпенко. – Київ, 2006. – 47 с.
8. Кійко С.В. Омонімія антропонімів й апелятивів у сучасній німецькій мові / Кійко С.В. // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ: ЛНУ, 2011. – №16 (227): Філологічні науки. Частина ІІ. – С. 11-16.
9. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: введение / Дж. Лайонз. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 397 с.
10. Литвин Ф.А. Многозначность слова в языке и речи / Ф. А. Литвин. – М.: КомКнига, 2005. – 120 с.
11. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский / [Под ред. В.А. Виноградова]. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 269 с.

12. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2010. – 844 с.
13. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 367 с.
14. Суперанская А. В. Теория и методика ономастических исследований / А.В. Суперанская, В.Э. Сталтмане, Н.В. Подольская. – М.: УРСС, 2007. – 256 с.
15. Algeo J. On defining the proper names / J. Algeo. – Gainesville: Univ. of Florida press, 1973. – 99 p.
16. Harweg R. Namen und Wörter. Zweiter Halbband / R. Harweg. – Bochum: Brockmeyer, 1998. – 692 S.
17. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig und J. Buscha. – Berlin, München: Langenscheidt, 2001. – 654 S.
18. Koß G. Namenforschung. Eine Einführung in die Onomastik / G. Koß // 3. aktualisierte Auflage. – Tübingen: Niemeyer, 2002. – 248 S. (Germanistische Arbeitshefte, Band 34).

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bondaletov V.D. Onomastika i sociolingvistika / V.D. Bondaletov // Antroponimika. – M.: Nauka, 1970. – C. 17–23.
2. Bondaletov V.D. Russkaja onomastika / V.D. Bondaletov. – M.: Prosveshhenie, 1983. – 224 s.
3. Vvedenskaja L.A. Ot nazvanij k imenam / L.A. Vvedenskaja, N.P. Kolesnikov. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1995. – 544 s.
4. Dmitrieva L.M. Ontologicheskoe i mental'noe bytie toponimicheskoj sistemy (na materiale russkoj toponimii Altaja) / Dmitrieva L.M. – Barnaul: Izd-vo Altajskogo gos. un-ta, 2002. – 253 s.
5. Ermolovich D.I. Imena sobstvennye na styke jazykov i kul'tur / D.I. Ermolovich. – M.: R. Valent, 2001. – 200 s.
6. Karpenko Ju.A. Teoreticheskie osnovanija razgranichenija sobstvennyh i naricatel'nyh imen / Ju. A. Karpenko // Movoznavstvo. – 1975. – №4. – S. 46-50.
7. Karpenko O.Ju. Kognitivna onomastika jak naprjamok piznannja vlasnih nazv: avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. filol. nauk: spec. 10.02.15 „Zagal'ne movoznavstvo“ / O. Ju. Karpenko. – Kiïv, 2006. – 47 s.
8. Kijko S.V. Omonimija antroponimiv j apeljativiv u suchasnij nimec'kij movi / Kijko S.V. // Visnik Lugans'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. – Lugans'k: LNU, 2011. – №16 (227): Filologichni nauki. Chastina II. – S. 11-16.
9. Lajonz Dzh. Lingvisticheskaja semantika: vvedenie / Dzh. Lajonz. – M.: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2003. – 397 s.
10. Litvin F.A. Mnogoznachnost' slova v jazyke i rechi / F.A. Litvin. – M.: KomKniga, 2005. – 120 s.
11. Reformatskij A.A. Vvedenie v jazykovedenie / A.A. Reformat-skij / [Pod red. V.A. Vinogradova]. – M.: Aspekt Press, 1998. – 269 c.
12. Selivanova O.O. Lingvistichna enciklopedija / O.O. Selivanova. – Poltava: Dovkillja, 2010. – 844 c.
13. Superanskaja A.V. Obshhaja teorija imeni sobstvennogo / A.V. Superanskaja. – M.: Nauka, 1973. – 367 c.
14. Superanskaja A.V. Teorija i metodika onomasticheskih issledovanij / A.V. Superanskaja, V.Je. Staltmane, N.V. Podol'skaja. – M.: URSS, 2007. – 256 c.

Bilous I.L. Modern linguistic views on Nomina Propria.

Abstract: The article deals with the modern linguists' views on Nomina Propria, their main functions and criteria of proper and common names distinguishing. The review of major theories and researches on the status of proper names in linguistics is made. The actuality of the theoretical survey of Nomina Propria linguistic researches is noted to be caused by the place and importance of proper names in the system of any language, but recently in linguistics there are some new approaches to the laws of proper names' origin and functioning interpretation in modern onomastics. It is analyzed that modern scholars note the specificity of proper name in its own sense, considering meaning's weakening and sometimes a complete lack in the proper names; while other researchers have pointed out the specificity of proper name because of its concreteness. Proper names are stated to be the units of language and speech, serving to underline the specific naming of individual items of reality, resulting in some noticeable features in the meaning, grammatical design and functioning. The purpose of the common name is stated to express the concept of a certain class of objects and denominate one or more specific objects of this class. It is concluded that the proper name denominates a concrete object, correlating it with the class of similar or related items. The common name is stated to have at the forefront a selection of an object, at the second – the correlation of the object with other items. The proper name certainly denominates a specific object and its optional function is in conceptual correlation.

Keywords: *proper names, common name, onym, apeliatyv, anthroponymy, toponymy, onomastics, nominative function, concept, language, speech.*

Белоус И.Л. Современные лингвистические взгляды на Nomina Propria.

Аннотация: В статье рассмотрено взгляды современных лингвистов на Nomina Propria, их основные функции и критерии разделения собственных и общих названий. Сделан обзор основных теорий и исследований, касающихся статуса имен в лингвистике. Отмечается, что актуальность теоретического обзора лингвистических исследований Nomina Propria обусловлена местом и значимостью имен в системе любого языка, но в последнее время в лингвистике прослеживаются новые подходы к трактовке закономерностей возникновения и функционирования имен собственных в современной ономастике. Проанализировано, что современные исследователи отмечают специфику собственного в его значении, просматривая в именах ослабление значения, а иногда полное его отсутствие; в то же время другие исследователи отмечают специфику собственного, учитывая его конкретность. Констатировано, что имена - это единицы языка и речи, служащие для подчеркивания конкретного названия отдельных предметов действительности, в результате чего прослеживаются определенные особенности в значении, грамматическом оформлении и функционировании. Отмечено: назначение общего названия - выражать понятие о некотором классе предметов и называть один или несколько конкретных предметов этого класса. Сделан вывод, что собственное называет конкретный предмет, соотнося его с классом однотипных или родственных предметов. Отмечено, что в общем названии на первом плане прослеживается выделение предмета, на втором - соотнесенность предмета с другими. Для собственного же названия обязательно называние конкретного предмета и факультативным его понятийная соотнесенность.

Ключевые слова: *имена собственные, общее название, оним, апеллятив, антропонимика, топонимика, ономастика, номинативная функция, концепт, язык, речь.*

Вишневська Г.Б.

Феномен сакрально-хтонічного в українській лінгвокультурі

Вишневська Галина Богданівна, аспірант кафедри української мови,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Received November 11, 2013; Revised November 28, 2013; Accepted November 30, 2013

Анотація: Стаття присвячена з'ясуванню феномена сакрально-хтонічного в сучасній науці, складність розуміння якого зумовлена передусім тим, що він належить до сфери онтологічних і не існує у чистому вигляді. Постулюється думка, що в межах сакрального на одному полюсі обов'язково має бути священне, а на іншому – демонічне, які разом із профанним окреслюють межі, між якими протікає життя, історія, усі людські стосунки. У дослідженні розглянуто основні класифікації демоносили в сучасній науковій парадигмі та особливості її об'єктивації в українській лінгвокультурі. Установлено, що концептуалізовані сакрально-хтонічні образи репрезентують у мові відповідну концептосферу.

Ключові слова: *сакральне, хтонічне, християнське, демонічне, концептуалізація.*

Концептуалізація сакрально-хтонічних образів стає однією з визначальних рис стильового розмаїття, ознакою високоінтелектуального духовного світорозуміння, онтологічно, психологічно й етично виважених рецепцій. Інтерес до пізнання сакрально-хтонічного сягає ще часів античності, проте відомості про цю категорію дослідники й донині намагаються певною мірою систематизувати. Стрімкий темп появи нових ідей збільшує проблемне поле, що постає перед сучасною наукою (дослідження Р. Каюа, Ю. Степанова, С. Парсамова, С. Токарева, Н. Слухай, Т. Вільчинської, М. Скаб, П. Мацьківа, Т. Космеди, В. Супруненка, Н. Тяпкіної та ін.). Актуальність запропонованого дослідження зумовлена назрілою на сьогодні потребою всебічного й комплексного вивчення концептуалізованого сакрально-хтонічного як лінгвально об'єктивованого ментального феномена в українській етнокультурі.

Якщо говорити про власне сакральне, то воно є більш дослідженим, ніж хтонічне. Тривале зацікавлення сакральним пояснюється давністю людського інтересу до священного, а отже, незвіданого, таємничого, незрозумілого. Студіюючи сакральне, більшість учених відносить цей феномен до сфери вірувань (від лат. sacer – священний, святий, присвячений божеству, непорушний, священний обряд, річ, дійство, жертва, і лат. sanctus – священний, святий, недоторканний, благочестивий, непорочний) [8, с. 499]. Реалізуючи "божественне", сакральне належить до сфери релігійних феноменів, але не завжди є його єдиним репрезентантом. Так, дослідники міфопоетичного вважають відповідне поняття не лише релігійним терміном. Зокрема, М. Новикова акцентує увагу на тому, що це "сутність світу, його непошкоджена основа, момент істини, запорука космічного, а не повсякденно-житейського існування". Сакральне, на її думку, – "це передусім те, чому притаманна найвища цінність, за яку при потребі людина готова пожертвувати життям" [5, с. 239].

Складність розуміння сакрального зумовлена тим, що воно належить до сфери онтологічних феноменів і не існує у чистому вигляді. Сакральне повністю злите зі сферою людського буття, занурене в нього і являє себе світу для виявлення зв'язку між Богом та людиною, між Буттям і Нічим. Сакральне пов'язує небо та землю, людство і богів, явне й невидиме, природне й надприродне. Воно виступає як "граничний" стан Буття, як межа між дійсною реальністю та реальністю трансцендентною. Виявляючи себе в дійсній реальності, сакральне проголошує Інобуття, все те, що існує за межами нашого світу та нашого розуміння, а виявляючи Інобуття, стверджує світову реальність через освячення останньої: "сакральне є не лише явище іншого світу – Божественного, воно є незаперечним ствердженням "світової реальності через її освячення" (О. Осипов). Беззаперечною є думка про важливу роль сакрального в житті різних народів. Глибинний зміст його полягає в тому, що воно охоплює все те, що перевищує людські знання та можливості, а отже, спонукає до покори, породжує страх.

Більшість дослідницьких студій присвячені аналізу сакрального як релігійного феномена. Розглядаючи його в контексті Божественного, в ньому виділяють: 1) надприродних істот, що є об'єктом поклоніння в релігійному культі; 2) релігійні цінності – віросповідання, віровчення, таїнства, церкву; 3) сукупність предметів, осіб, дій, текстів, які входять у систему релігійного культу [8, с. 499]. Часто, диференціюючи сакральне, в ньому виокремлюють фігури, предмети, дії, місця, тексти, а сакралізацією називають процесс, пов'язаний із зростанням впливу релігії на соціальну систему в цілому та окремі її підсистеми. Для характеристики проявів священного застосовують навіть спеціальний термін "ієрофанія" (з грецької hieros – святий та phainomai – проявлятися), тобто "те, що виявляє себе як священне" [10, с. 8].

Спільною групою, представленою у подібних класифікаціях, є надприродні істоти, з якими пов'язані всі інші складники священного. Основними і беззаперечними персонажами, що визначають сутність сакрального, згідно з християнською традицією, є Бог, Богородиця, Святі, тоді як невизначеною залишається роль чорта / сатани та іншої демоносили.

Р. Каюа стверджує, що так, як вогонь продукує водночас добро і зло, так і сакральне виявляється у сприятливій чи несприятливій дії і набуває протилежних властивостей чистого і нечистого, святого і блюзнірського, які й визначають межі протяжності релігійного світу. У цьому, очевидно, й потрібно вбачати діалектику сакрального. Сакральним породжені добрий дух і злий, Бог і сатана, священик і чаклун, які можуть урятувати й занапастити [3, с. 55].

Подібно розв'язують цю проблему й інші вчені, пропонуючи дотримуватися погляду, згідно з яким сатана або чорт, які, безперечно, не можуть бути священними, є органічною частиною того надприродного, невідомого, табуйованого світу, що кваліфікується як сакральний. У такий спосіб науковці доводять, що в межах сакрального на одному полюсі обов'язково має бути священне, а на іншому – демонічне (Т. Вільчинська

М. Еліаде розглядає питання про співвідношення сакрального та профанного, наголошуючи на тому, що сакральне якісно відрізняється від профанного [10, с. 43]. Насамперед такі відмінності науковці вбачають у тому, що профанний світ принципово множинний, або розмножуваний до безконечності, світ відкритий, оскільки дається людині без зусиль, спонтанно. Ознаками профанного є акцидентальність, множинність, відкритість (І. Бондаревська). Протиставляючи сакральне профанному (несвященному), дослідники розглядають останнє як неосвячене, непосвячене, нечисте, морально недосконале, неосвічене, світське, мирське.

Безперечно, стосовно сакрального профанне і хтонічне мають переважно негативні риси: вони здаються такими самими бідними і обділеними існуванням, як небуття порівняно з буттям. Проте це активне небуття, яке знецінює, шкодить, руйнує цілісність, відповідно до якої воно визначається. Сакральне має свої підйоми і поступові "вщухання", що призводить до переходу від сакральних цінностей до профанного. Сакральне та профанне становлять полюси, між якими протікає життя, історія, усі людські стосунки. Структурні зсуви можуть відбуватися від профанного до сакрального й навпаки [1].

Щодо термінів "профанний", "профанація", то О. Сліпушко кваліфікує їх як такі, що виражають зневажливе, нешанобливе ставлення до чого-небудь загальновизнаного, загальношанованого; неуцьке перекручування, опоганення, опошлення чогось. Стосовно хтонічного (від гр. хтонос – земля), то воно частіше асоціюється з міфологічними персонажами, пов'язаними одночасно з діючою силою землі (води) і смертоносною потенцією пекла [7, с. 351]. Оскільки хтонічні образи є всеохоплюючими і відтворюють провідні ланки динаміки народнопоетичного мислення, то й аналіз проявів основних властивостей цих образів дає змогу реконструювати як окремі елементи, так і цілі комплекси давніх уявлень про Всесвіт, його складники, взаємодію людського, тваринного та рослинного світів зі світом богів та "нижнім світом", де мешкають предки.

Досліджуючи опозицію сакральне / профанне, О. Борщ зазначає, що вона виникає не з природи предмета як такого, а зі структури оцінних відношень, що встановлюються в тому чи іншому контексті. Сакральні атрибути та священні слова релігійного культу є профанними для суб'єкта іншої релігійної традиції [1]. Про опозицію сакральне / хтонічне можна говорити, що вона вплетена в основу людського буття. Те, що їх зв'язує між собою, той своєрідний міжпростір, що твориться через їх накладання, і є категорією сакрально-хтонічного.

У християнській демонології виділяють два основні напрямки, відмінність між якими полягає в основному для демонології питанні про можливості диявола і його статус у світі. Перший напрямок істотно розширює можливості диявола. Другий – виникає як реакція на єретичні парадокси і пояснює місце диявола в світі так, щоб не знищити абсолютної компетенції Бога у всіх питаннях буття. Перше, таким чином, розмежовує творіння Бога і диявола (або доброго і злого принципу), але допускає їх співіснування, друге ж повністю відмовляє дияволу в здатності на будь-яке творіння, обмежуючи його діяльність областю удаваності, мороку, ілюзії.

Щодо етимології слова *демонічне*, яке вважається синонімічним до *хтонічне*, то її виводять із кореня слів *ділити, виділяти, розприділяти*, а також від санскритського *dasmant* (мудрий). Платон етимологію слова пов'язував із значенням "знаючий" (тому що демони знають майбутнє), Гомер словом *демон* називав таємний вплив божественної сили на людину, який може бути як благим, так і зловісним, а Гесіод – душі, що охороняють [6, с. 84]. Учень Платона Ксенократ першим розділив демонів на добрих і злих та провів межу між: 1) демонами, які завжди були такими; 2) душами людей, які після смерті відділилися від тіла і стали демонами і 3) демонами, що живуть усередині нас і тотожні з нашою власною душею [6, с. 85].

У грецькому перекладі Біблії засвідчено 70 тлумачень слова *демон*, в тому числі й те, що вживається для відтворення єврейського слова *боги*. А в Йосипа Флавія воно використовується лише у стосунку до злих духів: демони, за його визначенням, – душі нечестивих людей. У Новому Заповіті це слово функціонує декілька разів на позначення язичницьких богів або ідолів взагалі. Зазвичай же позначає злих духів або дияволів, які, хоча і вірять в Ісуса Христа Сина Божого, але є слугами свого князя – Вельзевула або Сатани [9, с. 204]. Щодо "демонології" (від грец. d a i m o n – божество, дух + l o g o s – слово, вчення), то її визначають як термін, що називає 1) нижчу міфологію – сукупність уявлень і вірувань про духів, демонів, різні уособлення "нечистої" потойбічної сили та означує її вплив на явища природи і життя людини або використовується 2) як узагальнююча назва комплексу усних народних творів, сюжетів, обрядових і поведінково-побутових стереотипів, що відображають ці вірування та уявлення.

Основною демонологічною силою є чорт, який об'єднує значну кількість хтонічних персонажів. Щодо іншої демоносили, то науковці здавна намагаються їх систематизувати. Зокрема, розрізняють власне демонів (русалки, мавки, нявки, полудниці, віли і т. под.); ходячих мерців (покутники, потопельники, повісельники, упирі, вовкулаки тощо) і чаклунів (відьми, відьмаки, чарівниці, знахарі й ін.), або власне демонів, людей з демонічними властивостями і персоніфікації станів людини, чи додають ще локуси, наділені демонічними властивостями, та результати діяльності демонів (М. Толстой, С. Токарев, Д. Зеленін, О. Левкієвська, Н. Слухай).

Поширеними є класифікації демонів за місцем локалізації, зовнішніми та внутрішніми ознаками, походженням. Так, М. Пселл ділить демонів на шість класів за місцем їхнього перебування: вищі демони – "леліурія" (вогненні), що сяють або блищать; "аерія" – демони, що живуть у повітрі під місяцем; "хтонія" – мешканці землі; "гідраія" та "еналія" – водяні; "гіпохтонія", які живуть під землею; і, нарешті, "мізофаєс" – ті демони, що ненавидять світло й, будучи сліпими, перебувають у віддалених глибинах пекла [6, с. 154-155]. Хоча більш прийнятною є класифікація за локальною ознакою, згідно з якою, наприклад, чорти поділяються на водяників, що живуть у водоймах, лісовиків, які мешкають у лісі, а також польовиків, домовиків, очеретяників, попелюхів та ін. (І. Огієнко, В. Гнатюк, Н. Хобзей).

Демони організовані в систему з дев'яти чинів: псевдобоги, духи неправди, винахідники злих справ, каратели злодіянь, злісні, мстиві дияволи, повітряні сили, які змішуються з громами і блискавками, наводять заразу й інші пошесті, фурії, сівачі лих, розбратів, воєн і спустошень, обвинувачі й спостерігачі – доводять людину до розпачу, спокусники й підбурювачі – нападають на людей і тому іменуються також злими геніями [6, с. 84].

Зауважимо, що коли в язичницькому світогляді демони частіше мислилися як добрі духи, прихильні до людей, віра в яких дійшла до нас ще з античності, а пізніше з великою силою розвинулася в епоху Ренесансу у зв'язку з бурхливим развитком неоплатонізму й езотерико-містичних учень, то під впливом християнства сформувалося уявлення про них як злих духів. Отже, під демонами, демонологічними персонажами в різний час і в різних джерелах розуміли язичницьких богів, нечисту силу, всіляких духів – як злих, так і добрих. Амбівалентна природа демонів знаходить пояснення у двоєвір'ї, властивому українському народу.

Одним із перших термін "двоєвір'я" використав у XI ст. Феодосій Печерський для характеристики нового на той час явища – поєднання двох вір – християнства і язичництва у свідомості та звичаєвості українців-русичів. "Процес синкретизму вперто старого і не все зрозумілого нового йшов серед простого нашого народу дуже помалу й остаточно не закінчився й тепер не тільки в нас, але й по всьому християнському світі" [2, с. 273]. Із виникненням двовір'я відбулася дифузія, симбіоз різних світоглядів, що не могло не позначитися і на новій релігії. Тому обґрунтованою видається думка про те, що накладання християнства на українське язичництво дає підставу для фактичного існування українського християнства як найбільш сконсолідованої національно-культурної спільноти (навіть попри його конфесійні відмінності), як би цьому не противилися захисники християнської канонічності чи новітні прихильники повернення до язичництва.

Вважається, що "охрещені" сприймали нову віру під кутом зору вже усталених світоглядних уявлень, міфологічних образів та символів, які все ще залишалися язичницькими [2, с. 273]. І. Нечуй-Левицький писав, що український народ в своєму світогляді змішав давній поганський погляд на темну силу з християнськими образами чортів, а з тієї мішанини народився в народній фантазії новий тип темної демонської сили. Саме двоєвір'я значною мірою визначає аксіологічну амбівалентність демонологічних персонажів.

Рис. 1. Основні морфологічні особливості українських демоноперсонажів демоноперсонажів

Відповідно українська народна демонологія позначена впливом і поєднанням давніх язичницьких та пізніших християнських вірувань [4, с. 55]. Концептуалізовані в мові сакрально-хтонічні образи репрезентують відповідну концептосферу, до якої належать передусім такі концепти, як «чорт», «русалка», «потерчата», «упир», «вовкулака», «мара» та інші. Витворені на українському ґрунті, вони об’єктивують уявлення про демоноперсонажів, які набули своєрідних забарвлень і варіацій, вирізняються зовнішнім виглядом, що дало змогу певним чином систематизувати їх (див. рис. 1). До народної демонології належать також уявлення про людей із надприродними властивостями і силою – "непростих" (відьми, чарівники, хмарники, градівники, знахарі, віщуни та ін.), які вважаються такими, що мають зв'язок зі світом духів.

Усі вони різняться внутрішніми ознаками, є яскравим втіленням ідеї холістичності та амбівалентності міфопоетичного світу – в аспекті часу, простору, єдності низу і верху світового дерева. Щодо інших характеристик, то часто мають специфічний одяг і атрибути, акцентовану кольорову гаму, виявляють спорідненість із першоелементами буття тощо. Своєрідними засобами і формами захисту від зловорожого, підступного впливу нечистої сили на життя та діяльність людини є побутові обереги, заборони-табу, обрядові дії, замовляння, магічні способи лікування, оминання "нечистих" місць тощо. Відомі також засоби, спрямовані на задобрення духів. Демонологічні персонажі, або учасники пандемоніуму, зазвичай мають кілька імен, серед яких багато парафрастичних назв, що їх

уживають, аби не накликати демона. Наприклад, для образу чорта використовують такі номени, як *біс, диявол, демон, щезник, злий, сатана, дідько, гаспид, враг, анциболот, антихрист, антипко, анчутка, люцифер, лихий, куций, лукавий, рогатий, зла сила, нечиста сила, нечисть, злий дух, нечистий дух* та багато інших, зокрема діалектних і "спеціальних" слів (Н. Хобзей).

Розглянувши основні ознаки, вияви та класифікації сакрально-хтонічного (демонічного), зазначаємо складність та неоднозначність тлумачення подібної лінгвоментальної величини. Насамперед це зумовлено її належністю до сфери онтологічних феноменів, а також тим, що ні сакральне, ні хтонічне не існують у чистому вигляді, а функціонують у людському світі, перетворюючи його і трансформуючи при цьому також свої властивості та ознаки. Сакрально-хтонічне виходить за сферу трансцендентного, але є феноменом культурного та соціального, а тому залишається важливим та невичерпним для наукових пошуків, передусім у лінгвальній площині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщ О. Опозиція "сакральне – профанне" як фактор динаміки культурного простору [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdakk/2012_4/14.pdf
2. Історія релігії в Україні [ред. А. Колодний]. – К.: Український Центр духовної культури, 1996. – 384 с.
3. Каюа Р. Людина і сакральне. – К.: Ваклер, 2003. – 256 с.
4. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. – К. : Обереги, 1992. – 87 с.
5. Новикова М.А. Міфи та місія. – К.: Дух і літера, 2005. – 432 с.
6. Сад демонов – Hortus daemonum: словарь инфернальной мифологии Средневековья и Возрождения. – М.: INTRADA, 1998. – 320 с.
7. Сліпушко О. Словник чужомовних слів в українській мові. – К.: Криниця, 2000. – 511 с.
8. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – [7-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Республика, 2001. – 719 с.
9. Христианство: энциклопедический словарь: [в 3 т.] / [глав. ред. С.С. Аверинцев]. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1993 – Т. 1: А - К. – 863 с.
10. Элиаде М. Священное и мирское. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Borshch O. Opozytsiia "sakralne – profanne" yak faktor dynamiky kulturnoho prostoru [Elektronnyi resurs] [Opposition "sacred – profane" as a factor in the dynamics of cultural space] [Electronic resource] // Acces: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdakk/2012_4/14.pdf
2. Istoriia relihii v Ukraini [History of religion in Ukraine] [red. A. Kolodnyi]. – K.: Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury, 1996. – 384 s.
3. Kaiua R. Liudyna i sakralne [Man and sacral]. – K.: Vakler, 2003. – 256 s.
4. Nechui-Levytskyi I. Svitohliad ukrainskoho narodu [Worldview ukrainian people]. – K. : Oberehy, 1992. – 87 s.
5. Novykova M. A. Mify ta misiia [Myths and mission]. – K.: Dukh i litera, 2005. – 432 s.
6. Sad demonov – Hortus daemonum: slovar infernalnoj mifologii Srednevekovja i Vozrojdenia [Garden demons – Hortus daemonum: Dictionary infernal mythology of the Middle Ages and the Renaissance]. – M.: INTRADA, 1998. – 320 c.
7. Slipushko O. Slovnyk chuzhomovnykh sliv v ukrainskii movi [Dictionary of foreign words in Ukrainian]. – K.: Krynytsia, 2000. – 511 s.
8. Fylosofskyi slovar / [Philosophical dictionary] / [pod red. Y.T. Frolova]. – [7-e yzd., pererab. y dop.]. – M.: Respublyka, 2001. – 719 s.
9. Khrystyanstvo: entsyklopedycheskyi slovar [Christianity: encyclopedic dictionary] : [v 3 t.] / [hlav. red. S. S. Averyntsev]. – M.: Bolshaia Rossyiskaia entsyklopedyia, 1993 – T. 1 : A - K. – 863 s.
10. Elyade M. Sviashchennoe y myrskoe [The sacred and the profane]. – M.: Yzd-vo MHU, 1994. – 144 s.

Vyshnevska G. The phenomenon of sacral-chthonic in Ukrainian lingvoculture

Abstract: Article is devoted to the elucidation of the phenomenon of sacral and chthonic in modern science, the difficulty of understanding what caused primarily by the fact that it belongs to the sphere of ontological and does not exist in pure form. Postulated the idea that within the sacred at one pole must be sacred, and on the other - the demonic, which together with profane delineate the boundaries between which flows the life, history, all human relationships. The study basic classification demonosyly in modern scientific paradigm and especially its objectification in Ukrainian lingvoculture. Established that conceptualized sacral and chthonic images represent in language appropriate conceptual.

Keywords: *sacred, chthonic, Christian, demonic, conceptualization.*

Вишневская Г.Б. Феномен сакрально-хтонического в украинской лингвокультуре

Аннотация: Статья посвящена определению феномена сакрально-хтонического в современной науке, сложность понимания которого обусловлена прежде всего тем, что он относится к сфере онтологических и не существует в чистом виде. Рассматривается мнение, что в пределах сакрального на одном полюсе обязательно должно быть священное, а на другом – демоническое, которые вместе с профанным определяют границы, между которыми протекает жизнь, история, все человеческие отношения. В исследовании раскрыто основные классификации демоносилы в современной научной парадигме и особенности ее объективации в украинской лингвокультуре. Установлено, что концептуализированные сакрально-хтонические образы представляют в языке соответствующую концептосферу.

Ключевые слова*: сакральное, хтоническое, христианское, демоническое, концептуализация.*

Чернушенко Н. М.

Про деякі особливості парцельованих конструкцій в сучасній українській літературній мові XX століття

Чернушенко Ніна Миколаївна, кандидат філологічних наук,доцент,докторант
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків. Україна.

Received October 22, 2013; Revised November 8, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: Стаття присвячена комплексному вивченню явища парцеляції на матеріалі українського мовлення другої половини XX століття. Проаналізовано основні погляди на проблему парцеляції в сучасній лінгвістичній науці, доповнено й уточнено ряд диференційних ознак. Розглянуто функції парцеляції як засобу експресивного синтаксису, прокоментовано типи відношень між базовим компонентом та відчленованим елементом. Визначено структурні особливості парцельованих конструкцій у художньому мовленні другої половини XX століття: описано парцеляцію в межах простого речення, охарактеризовано модифіковані складні синтаксичні конструкції та парцельований повтор як один із засобів розширення синтаксичної структури речення.

Ключові слова: *експресивність, емоційність,, парцеляція, синтаксична конструкція, головні та другорядні члени речення, предикативний компонент, позиція парцелята.*

Художній текст – це організована певним чином система, що характеризується наявністю елементів комунікації, специфічністю їх набору та особливою структурою відношень між ними. Ситуація позамовної дійсності може бути репрезентована у вигляді різних синтаксем, а добір формальних засобів вираження змісту впливає на характер експресивного насичення конструкції. Завдяки розчленуванню синтаксичного утворення, побудованого за формулою речення, стають можливими варіювання різних лексико-семантичних відтінків значень, що виникають унаслідок образно-естетичної конкретизації й індивідуалізації змістових відрізків. Одним із найколоритніших засобів увиразнення, що ґрунтується на основі синтаксичного перерозкладу, розчленування, виокремлення окремих компонентів, є парцеляція.

Різні грані семантики художнього слова найпродуктивніше виявляються на синтаксичному рівні. Енергія слова завжди пов'язана з емфатичною інтонацією, тому порушення звичайних синтагматичних моделей речення з метою виділення тих чи інших слів, словосполучень або й окремих предикативних частин має потужний емоційно-експресивний потенціал. Парцелювання синтаксичних конструкцій стало ознакою ідіолекту таких відомих українських поетів і письменників як Ліна Костенко, Іван Драч, Микола Вінграновський, Павло Загребельний, Євген Гуцало та ряду інших.

Актуальність дослідження обумовлена потребою вивчення засобів експресивного синтаксису (зокрема, парцеляції), які, трансформуючи синтаксичні одиниці, суттєво змінюють семантику художнього слова. Незважаючи на наявність значної кількості праць із проблем парцеляції, серед мовознавців немає єдиної думки відносно трактування питання про природу сегментованого висловлення та визначення меж цього явища, з'ясування його структури, функцій та синтаксичного статусу. У статті ставиться завдання дослідити деякі параметри парцельованих конструкцій, розглянути їх структурні та змістові особливості з власне синтаксичних і функціонально-стилістичних позицій на основі текстів української художньої літератури другої половини XX століття з метою поглибленого вивчення цього явища.

Теоретичним підґрунтям нашої роботи послугували праці, у яких узагальнено досвід мовознавчої науки з питань парцеляції. Природа цього явища та особливості функціонування розглядалися на матеріалі французької, німецької, чеської, російської та інших слов'янських мов (Ш. Баллі, В. Матезіус, Й. Неквапіл, В. Виноградов, Л. Щерба, О. Пєшковський, В. Бєлошапкова, Ю. Ванников, О. Скоробагатова, О. Сковородников, Є. Іванчикова, Г. Акімова, Н. Арутюнова, Н. Формановська та ін.). Виходячи із специфіки української національно-мовної традиції, а також із того факту, що кожна мова має свій специфічний набір засобів для вираження семантики на синтаксичному рівні, постає необхідність дослідження парцельованих речень саме на українському мовному ґрунті. Комплексний аналіз парцеляції як явища експресивного синтаксису стає можливим на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки, спрямованої в бік вивчення синтаксичних явищ з погляду лінгвістики тексту та комунікативного синтаксису.

Мета роботи: комплексний опис парцельованих одиниць, характерних для української мови другої половини XX століття з метою глибшого розгляду природи простих та складних речень української літературної мови в художніх текстах. Мета роботи зумовлює реалізацію таких завдань:

Виявити конструктивні особливості парцеляції, простежити характер взаємозв'язку між базовим утворенням та парцелятами, описати різні позиції відчленованого компонента. З'ясувати емоційно-експресивний потенціал парцельованих побудов. Виділити експресивні можливості парцелятів у сучасному художньому мовленні та прокоментувати основні їх функції. Обґрунтувати статус сегментованих та парцельованих конструкцій.

У сучасній лінгвістиці існує погляд, що афективне слід прирівнювати до емоційного (О. Реформатський, Ю. Ванников, В. Звегінцев, Ю. Степанов, О. Єфімов). Як загальне й часткове розглядається експресивність та емоційність у дослідженнях Є. Галкіної-Федорук, В. Шаховського, В. Чабаненка та ін.

Погляди на експресивність як особливу лінгвостилістичну категорію, градуйовану різними мовними рівнями і в той же час багатокомпонентну на всіх цих рівнях, дозволили зробити висновок, що експресивне в синтаксисі так чи інакше пов'язане з поняттям суб'єктивної модальності.

В. Виноградов поєднує експресію, закладену в синтаксисі, із суб'єктивно-експресивними формами. До своєрідних засобів експресивного синтаксису він відносить інверсивне розміщення компонентів висловлення, особливі типи сполучення речень, своєрідні типи приєднувальних синтаксичних конструкцій, у яких змістовий зв'язок визначається не логікою предметних значень фраз, а суб'єктивним поглядом оповідача. Суб'єктивні форми протиставляються об'єктивним, які розглядаються як найпростіші синтаксичні одиниці. Художній, експресивний ефект твору досягається шляхом зміни сигнальної системи, так би мовити, оновлення сигналу, який порушує стереотип (В. Шкловський), та сама думка може бути передана різними граматичними формами і виступати в різних семантичних варіантах (С. Єрмоленко)[2]. Парцеляція є найпродуктивнішим і найяскравішим в емоційному плані засобом увиразнення, виділення думки, бо до об'єктивної інформації, закладеної в структурі речення, додається авторська оцінка.

Підходячи до аналізу парцеляції з позицій теорії актуального членування речення, дослідники вбачають у ній засіб створення у висловленні нового самостійного рематичного центру або кількох таких центрів. Ця видільна функція парцеляції є основною (постійною), бо відтворюється за умови будь-якої текстової реалізації парцельованого речення. Крім емоційно-видільної пропонують виділяти зображальну, експресивно-граматичну та характерологічну функції парцеляції в художніх текстах (О. Сковородников). Остання активізується в прозовому мовленні, на відміну від усіх інших, які є продуктивними як у прозових, так і в поетичних текстах.

При парцеляції висловлення членується на ту кількість компонентів, яка передбачена структурними та функціональними особливостями синтаксеми, що розпадається. Сегментація – це розчленування на дві частини (тему й рему). Якщо парцеляти зберігають усі синтаксичні взаємозв'язки з базовим компонентом, які мали до розпаду конструкції, то в сегментованих утвореннях частина, що позначає рему, не є членом попереднього речення.

Питання ж парцеляції та приєднування слід вирішувати на двох різних рівнях мови: парцеляція належить до динамічного аспекту речення, а приєднування – до статичного, виступаючи як один із типів логіко-граматичних відношень. Якщо кількість парцелятів обумовлюється структурними можливостями синтаксичної єдності, яка розпадається, то число приєднуваних компонентів – ситуацією мовлення**.** Парцельовану конструкцію завжди можна перебудувати в одне синтаксичне ціле, бо парцеляти завжди зберігають свою синтаксичну залежність, тоді як приєднуваний елемент не додається до попереднього речення, бо граматична будова останнього не вимагає його наявності.

Залежно від того, яка частина конструкції виноситься в парцелят, змінюється актуальне членування виразу і відбувається переакцентуація всього фрагмента тексту.

На можливості парцеляції будь-якого члена речення суттєво впливає його позиція (В. Федонюк)[3], яка може бути вакантною (за відсутності однорідних членів речення) або дублюючою (за їх наявності). Для українського поетичного мовлення характерне розміщення відчленованих головних членів речення в дублюючій позиції: *Все зарябіло, як газетні шпальти. Бетон, гудрон і пляжна пастораль* (Л. Костенко); *Я знову зводжу зір. І бачу в дзеркалі все ту ж кімнату* (І. Жиленко)

Другорядні ж члени активно парцелюються в різних позиціях: *І уперше я пожалів, що живу не в казковім віці, де все просто. Для королів* (І. Жиленко); *П'ю за нашу осінню дружбу. І за кави гіркий нектар. За веселу твою байдужість до моїх поетичних чар* (І. Жиленко).

Парцелят може розміщуватися контактно чи дистантно стосовно базової структури: *Зітхни. Сплакни. І знову божий день почни* (І. Жиленко); *Узять трамплін! і з'їхати, як Сольвейг. Як з крижаними крилами Ікар. Для себе. Для снігів оцих. Для сосен. Для того, щоби страх не виникав. Розбитися. Згоріть, як єретичка* (Л. Костенко). Для українських поетичних текстів другої половини XX століття характерним є, як правило, контактне розміщення виокремлених компонентів.

Хвилеподібна парцеляція (А. Загнітко) – це членування єдиного смислового цілого; при цьому парцелят виступає максимально спрямованим на попередню структуру, оскільки в останній не тільки міститься опорне слово, але й сама атрибутивна сутність парцелята деформується й розмивається поза основною структурою: *І кораблі прихилились бортами до тихих причалів. Одні – величезні, охайні і гордовиті. Другі – втомлені, працьовиті. Треті – швидкі, неспокійні, хвацькі* (Л. Костенко) [2] Наявність парцелятів валентно зумовлена опорним словом базового речення, виокремлення відповідних компонентів сприяє їх наголошенню, актуалізації, допомагає набути їм цілком самостійного текстотвірного начала[1]. Якщо ж комунікативний радіус першого парцелята спрямований на смислове навантаження останнього й таким чином витворюється коло, яке уточнюють, модифікують усі інші його компоненти, – це радіальне парцелювання: *При майстрах якось легше. Вони – як Атланти. Держуть небо на плечах. Тому і є висота* (Л. Костенко). Внутрішньотекстовий зв'язок між парцелятами зумовлюється кульмінаційною тезою роздумів ліричного героя: *Атланти. Держуть небо на плечах.* Винесення в окремий парцелят уточнюючого компонента *Тому і є висота* надає довершеності, певної семантичної ємності всьому висловленню.

Парцеляція як лінгвістичне явище, виникаючи в усному розмовному мовленні, стає нормою літерату-

рної мови, поширюючись у різних її стилях і зберігаючи при цьому розмовну специфіку.

У межах простого речення активно виокремлюються однорідні члени, для яких є характерним як контактне, так і дистантне розташування, хоча перевага все ж віддається першому. Кількість відчленованих елементів варіюється від одного до чотирьох. Для головних членів речення, як правило, робочою є дублююча позиція. Парцельовані підмети найчастіше виражаються іменником у формі називного відмінка: *Там степ і степ. І скіфи славнозвісні* (Л. Костенко); *Навіть огірок підповзає ближче. І ластівка. І пес* (І. Жиленко). Типовими є моделі, у яких один із однорідних підметів залишається в базовій частині, а інші (два чи три) виносяться в парцелят. Достатньо продуктивно членуються побудови з узагальнюючим словом та рядом однорідних підметів, що відокремлюються від основного утворення: *Ішли музики із весілля. Цимбали, бубон і скрипаль* (Л. Костенко); *Все мені в руки давалось на світі. Любові. Розлуки* (М. Вінграновський).

Досягти оптимального ступеня смислового потенціалу допомагає парцелювання предиката. Однорідні присудки, поєднані сполучниковим та безсполучниковим зв'язком, подаються окремими парцелятами або цілісними семантичними блоками, відчленованими від базового утворення: *Лускають лампи. Прискають* (І. Драч); *Один деньок урвала. І сховала в рукав* (Л. Костенко).

Залежно від лексико-семантичних особливостей однорідних парцельованих присудків можна виділити три групи парцельованих конструкцій: 1) коли однорідні присудки, що парцелюються, належать до одного семантичного класу слів, сприяють уточненню, конкретизації першої частини висловлення в наступних частинах: *Грюкнули двері. І зачинились* (І. Жиленко) – парцельований простий дієслівний присудок доповнює значення присудка основної частини;2) коли однорідні присудки, що парцелюються, належать до різних семантичних класів слів і виконують здебільшого функцію логічного виділення, акцентування: *Своїх дорослих віршів не люблю. Не впізнаю* (І. Жиленко) – парцеляційного розчленування зазнає односкладне означено-особове речення, предикативність характеризується цілісним вираженням в одному компоненті – головному члені, репрезентованому однорідними простими дієслівними присудками, один з яких парцелюється;

3) коли в ланцюгу однорідних присудків, що парцелюються, одні з них належать до різних семантичних класів, а інші – до одного семантичного класу й виконують ті самі функції експресивізації, що й конструкції першої та другої лексико-семантичних груп: *Отак і повезуть. І привезуть. І стратять* (Л. Костенко) – простий дієслівний присудок базової частини та перший парцелят мають однакове семантичне наповнення, на відміну від другого парцелята, але всі вони виконують функцію логічного виділення, акцентування.

Парцеляція присудків сприяє підвищенню комунікативного динамізму висловлення. Вияскравлення головного члена речення допомагає надати синтаксемі кращої оглядовості через привернення уваги до окремих змістових компонентів. Ступінь парцеляції різних членів і частин речення неоднаковий, він залежить від емоційно-психологічних умов мовлення, змістової важливості парцельованих членів, від їх граматичної самостійності в структурі речення. Як свідчить проаналізований матеріал, частота вживання в ліричних творах парцельованих присудків різного типу більша, ніж підметів. Це можна пояснити як індивідуально-авторськими особливостями стилю того чи іншого письменника, так і специфікою українського поетичного мовлення взагалі.

Другорядні члени речення продуктивно парцелюються як у дублюючій, так і у вакантній позиціях. Яскравими виразниками емоційності в українському поетичному мовленні є парцельовані означення. Знаходяться парцеляти найчастіше після означуваного слова, бо саме таке розміщення є характерним для емоційно забарвлених текстів: *Щось пролетіло. Чорне, як ворона* (Л. Костенко). Вони підвищують інформативність повідомлення, допомагають читачеві чи слухачеві зрозуміти авторську оцінку, яка виражається шляхом акцентуалізації частини висловлення: *А трамваї пополудні! Теплі, дерев'яні* (І. Драч); *Вони прийшли, як відплата. Веселі, бездомні й голодні* (Л. Костенко) – парцельовані означення подаються одним семантичним блоком, найуживанішою є модель з двома, трьома виокремленими елементами; *Криниця в зимових полях Несхибно дивиться на шлях. Заметена. Лиха. Сама* (І. Драч) – кожне означення утворює окремий парцелят. Продуктивно відчленовуються постпозитивні непоширені означення: *Не вирвуся. Прикручена, прикута* (Л. Костенко); *Ішов Хікмет. Іще блідий* (Л. Костенко). Для українського мовлення характерним є парцелювання узгоджених означень, які виступають у дублюючій позиції (*А пиріг великий, запашний. Смачни-и-ий!* (Л. Костенко); *Руки у тебе ніжні. Випещені та білі* (Л. Костенко).

Показова парцеляція обставин (місця, часу, міри, ступеня, причини, мети, умови та допустовості) у постпозиції. Продуктивними є парцельовані утворення з обставинами, вираженими одиничними прислівниками, іменниками в непрямих відмінках: *Я жду тебе. Даремно* (Л. Костенко); *Я знаю, важко. У твоєму віці* (Л. Костенко); *Повернуться. На звичні місця* (І. Жиленко).

Якщо в парцелят відходять дві чи більше обставин, то в поезіях, скажімо, Ліни Костенко найчастіше спостерігаються синтаксичні конструкції, у яких ці другорядні члени утворюють один семантичний блок, а не розбиваються на окремі частини: *І раптом з'явились художники! Нежданно так і так грізно* (Л. Костенко). У ліричних творах Ірини Жиленко, Івана Драча фіксується зовсім інша тенденція. Якщо членується просте речення з кількома обставинами, то вони найчастіше подаються у вигляді окремих парцелятів: *Зайди кудись. За край себе. За тінь* (І. Жиленко); *Тужно обладнано. Натужно. Владно* (І. Драч).

Додатки в поетичних творах в основному парцелюються в дублюючій позиції. Наприклад: *Треба ж трішки щастя і котам. І старцям* (І. Жиленко). Цей

факт можна пояснити тим, що, на відміну від інших другорядних членів, додаток інколи є обов'язковим компонентом речення, тому або взагалі не парцелюється, або в базовій частині залишається один із семантично однорідних додатків, а інші відходять у парцелят.

Активно використовується модель із прямим додатком, який залишається в базовій частині, й одним або кількома додатками, винесеними в парцелят. Вони можуть подаватися як одним парцеляційним блоком, так і окремими елементами: *Там розглядали різні візерунки. Ливарні форми. Золото. Емаль* (Л. Костенко). Доцільним буде й аналіз у межах складних синтаксичних конструкцій парцельованих побудов з кількома присудками (кожен з яких має ряд залежних елементів). Найбільш уживаними серед утворень такого типу є речення з простими дієслівними присудками, винесеними в парцелят. Робочими є моделі, у яких кількість парцельованих частин варіюється залежно від структурно-функціональних можливостей речення від однієї до чотирьох. Наприклад*: Все одно я знов прийду. І знову кину плащ свій білий на рояль* (І. Жиленко); *Любили степ, і волю, і пісні. Приносили присягу при вогні. Стріляли з лука, билися мечами* (Л. Костенко).

Практично будь-яке утворення з сурядним зв'язком можна трансформувати в розчленовану побудову. Сполучники в реченнях такого типу не тільки поєднують предикативні частини, а й допомагають сфокусувати увагу читача на значущості наступного повідомлення. *Давно колись була ріка Діала. І цар персидський на імення Кір* (Л. Костенко). Сполучник *і* зберігає зв'язок з попереднім реченням, а також підсилює значущість наступного, спрямовуючи увагу читача на певний змістовий відрізок. Своєрідна ритмомелодика поетичної строфи, що утворилася завдяки парцеляції, наближає функціональне значення сполучника *і* до підсилювальної частки, але така позиція не є для нього визначальною. Досить продуктивно для поєднання предикативних частин складносурядних парцельованих речень використовуються сполучники *а* й *та*: *Вчора був я король королів. А сьогодні попіл згорання осідає на жар кольорів* (Л. Костенко).

В аналізованому матеріалі було виявлено парцельовані складносурядні побудови із розділовими та пояснювально-приєднувальними сполучниками, що застосовуються в основному у приєднувальних конструкціях, функціонування речень такої семантики більш характерне для прозових текстів. Слід відзначити, що не зазнають поділу на окремі елементи й одночленні складнопідрядні структури, на відміну від двочленних. При парцелюванні підрядних речень із значенням мети суттєво підсилюється мотивація вчинків. Модальність парцелятів зумовлена базовим компонентом, на який вони орієнтовані, але в той же час модальність підрядної частини набуває певної самостійності й не відображається в головній. Виносяться в парцелят також структурні елементи складнопідрядного речення з підрядними причини з метою підкреслення причини певної дії, наголошення на ній. *Велінь царя не визнаю. Бо, через євнухів передані, втрачають царственість свою*! (Л. Костенко). Модальність такого парцелята залежить від модальності основного речення.

Розрив граматичної структури може проходити як на межі підрядних зв'язків, так і однорідних*: Знічев'я німець зброю підніма. І цілиться. Бо холодно і нудно йому стоять, арійцю, на посту* (Л. Костенко).

Найпродуктивніше парцелюється складне безсполучникове речення. Найуживанішими є двокомпонентні моделі парцельованих речень, що означають одночасність перелічуваних явищ. Такі конструкції характеризуються однотипними формами дієслів-присудків (у теперішньому чи минулому часі недоконаного виду): *Блискоче ніч перлиною Растреллі. З гори збігає Боричів узвіз* (Л. Костенко). Продуктивними є парцельовані конструкції з дієсловами-присудками у формі минулого часу доконаного виду, що означають результативність дії: *Все обступили солонці. Рілля вродила камінцями* (Л. Костенко). Безсполучникові складні побудови з однотипними частинами із зіставно-протиставними відношеннями в аналізованих поезіях парцелюються менше, ніж конструкції, розглянуті нами раніше. Це можна пояснити тим, що в мові взагалі не так часто трапляється поєднання предикативних частин, абсолютно протилежних за своїм змістом, в одне синтаксичне ціле: *Вмер поет. Лишився плач* (І. Жиленко) – при такій побудові поетичної строфи підсилюються, увиразнюються протиставні відношення між двома частинами речення.

Складні безсполучникові речення з різнотипними частинами парцелюються значно менше. У більшості випадків вони представлені розчленованими синтаксичними конструкціями з причиновими, умовними та наслідковими відношеннями, у яких парцелят розкриває причину того, про що йдеться в базовому реченні: *Душа пройшла всі стадії печалі. Тепер уже сміятися пора* (Л. Костенко).

Основні положення та висновки значно розширять уявлення про можливості експресивного синтаксису в межах функціональних стилів сучасної української мови. Отримані матеріали та результати можуть бути використані при вивченні лінгвістики тексту, простого та складного речення в загальноосвітній і вищій школах, а також застосовані у спецкурсах з лінгвостилістики, спецсемінарах з проблем синтаксичної семантики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загнітко А.П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення/ А.П. Загнітко – Донецьк: Вид-во Дон.НУ, 1994. – 204с.

2. Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика: [монографія] /С.Я. Єрмоленко – К.: Наукова думка, 1982. – 210 с.

3. Федонюк В.Є. Парцеляція як засіб організації прозового тексту (на матеріалі чеської мови)/ В.Є.Федонюк // Слов'янський збірник. Вип. ІІІ. – Одеса: Одеський держ.ун-т., 1998. – С. 111-114.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. A. Zagnitko Modern Ukrainian language. Simple complicated and complex sentence syntax/ A. Zagnitko – Donetsk: published by Donetsk National University, 1994. – 204 p.
2. S. Yermolenko Syntax and stylistic semantics: [monograph]: "Naukova dumka", 1982. – 210 p.
3. V. Fedonyuk Parceling as a way of prose organization (on the basis of Czech language)// "Slovyansky zbirnyk". Published by: Odessa National University, 1998. – p. 111-114.

Chernushenko N. About some peculiarities of parceling forms in modern Ukrainian language of XX century

Abstract: The article is devoted to studying the parceling phenomena in the Ukrainian language of the second half of the twentieth century. The main opinions on the problem of parceling in the contemporary linguistic science are analyzed, a number of varied features which help to define this problem among other types of emotional language are supplemented and specified. This work is considering the principal functions of parceling as means of expressive syntax, describes basic types of relation between the base component and the parted element. The structural types of parceling constructions in the Ukrainian poetical language of the latter half of the twentieth century are defined: a) parceling within a simple sentence is described; b) modified complex syntax constructions are considered; c) parceling reiteration as one of means of extension the syntax sentence structure is analyzed. The correlation between parceling and basic text categories are described, typical thematic fields of parceled items are discovered.

Keywords: *communicative dynamism, expressiveness, emotionality, objective and subjective modality, parceling, syntax construction, principal and secondary parts of sentence, predicative component, the position of the parceled item.*

Чернушенко Н.Н. О некоторых особенностях парцеллированных конструкций в современном украинском литературном языке XX века

Аннотация: Статья посвящена описанию явления парцелляции как средства экспрессивного синтаксиса, исследование проведено с учетом результатов, достигнутых лингвистами при изучении этой проблемы на материале различных европейских языков. Исходя из того факта, что каждый язык имеет свой специфический набор средств выражения семантики на синтаксическом уровне, а также из специфики украинской национальной традиции конструирования синтаксических единиц, анализируются особенности парцеллированных конструкций украинского языка второй половины XX века. Установлены различия между статическим и динамическим аспектами предложения, что позволило значительно облегчить решение проблемы корреляции парцелляции с другими единицами экспрессивного синтаксиса. Описаны конструктивные особенности парцелляции: двусторонняя зависимость компонентов; количество парцеллятов определяется структурными особенностями распадающегося предложения; отчлененный элемент может быть расположен перед или после базового; на активность парцелляции главных и второстепенных членов предложения существенно влияет позиция (вакантная или дублирующая). Рассмотрен эмоционально-экспрессивний потенциал парцеллированных конструкций, прокоментированы их функциональные особенности в современной художественной речи.

Ключевые слова: *экспрессивность, эмоциональность, парцелляция, синтаксическая конструкция, главные и второстепенные члены предложения, предикативний компонент, позиция парцеллята.*

Davydyuk Yu. B.

Defeated expectancy in the semantic structure of the literary text

Davydyuk Yuliya Borysivna, PhD student, Kiev National Linguistic University, Kiev, Ukraine

Received October 24, 2013; Revised November 12, 2013; Accepted November 15, 2013

Abstract: The article deals with defeated expectancy as one of the major type of foregrounding in the semantic structure of the literary text. Defeated expectancy violates established information, proposed in advance by the author, causing text suspense inside the literary text. It can be presented by different stylistic devices and has great impact on the reader as an emotive component, helping to prolong reader's aesthic perception and causing an effect of "emotional stress". As a mental phenomenon, defeated expectancy creates the conflict between real and expected situations in the space of the literary text. The author shows the role of defeated expectancy in the semantic structure of the literary text on the examples, taken from the short stories by O.Henry.

Keywords: *defeated expectancy, semantic structure, literary text, text worlds, emotive component, mental phenomenon.*

Researchers of the literary text distinguish different objects of study in the semantic structure of it: communication blocks [9], phrases unities or phrases ensemble unities and zones of compression and dispersion [3], topics or nominative chains [5], three basic semantic spheres – conceptual, denotative and emotive [1], global situation, i.e. the main theme of the literary text and macropropositions, reflecting macrosituations [4], text worlds [15; 19; 20]. All these techniques show how to work with information laid in the literary text and how to structure the literary text depending on the degree of information saturation [10].

Defeated expectancy (this term belongs to R. Jacobson [14]) or deviation (as British linguistic school call it [16; 17; 18]) is one of the basic types of foregrounding; it undoubtedly violates definite, established order of semantic space of the literary text, so it violates the information that was laid in the text in advance by the author and it

can be represented through various stylistic devices. However, this effect leads to text suspense that can occur in the semantic and structural text dimensions. Structural text suspense arises within the literary text, when the reader tries to restore harmony of discrete text structure, disharmony of which is deliberately modeled by the author. Semantic text suspense is caused by differences between the real world and the world of chaos, created in fiction. Semantic suspense can be internal and external. Both semantic and structural suspense lead to changes in the reader's perception that promote the lengthening of textual interpretation process; in order to understand the meaning of which the reader must put more efforts in thorough understanding of textual material [8, p. 7].

The aim of my article is to examine and analyze defeated expectancy in the semantic structure of the literary text, namely in the structure of O.Henry's short stories. This phenomenon is widely used in the works by O.Henry. His short stories have a great power of irony and paradox, based on defeated expectancy. Let's analyse the story, called "The Country of Elusion". It consists of three parts and three different worlds – the world of Bohemia, the world of Ordinary People and the world of the Narrator. The first part deals with the world of Bohemia, in which the main characters are immersed – Editor Granger and his girlfriend Mary. Every night they have dinner with their friends at the cafe Andre. The author treats the world of Bohemia ironically, which manifests itself both in the description of behaviour and appearance of the characters and in the description of the menu of Bohemian characters: And Mrs. Pothunter, who never drank anything but black and white highballs, being in mourning for her husband, who – oh, I've forgotten what he did – died, like as not... First, I want you to meet my friend, Miss Adrian […] **Age, somewhere between twenty-seven and highneck evening dresses.** Camaraderie in large bunches – whatever the fearful word may mean. Habitat – anywhere from Seattle to Terra del Fuego. Temperament uncharted – she let Reeves squeeze her hand after he recited one of his poems; but she counted the change after sending him out with a dollar to buy some pickled pig's feet. Deportment 75 out of a possible 100. Morals 100 […] The dinner was ordered. You know how the Bohemian feast of reason keeps up with the courses. **Humour with the oysters; wit with the soup; repartee with the entree; brag with the roast; knocks for Whistler and Kipling with the salad; songs with the coffee; the slapsticks with the cordials.** *(O.Henry)*

*The second part of the story presents a narrative of the main character, Mary, who comes home to her parents in a small town. Mary goes to church and hear sermons of the priest which help her to escape from the clutches of a tyrant – freedom, which represents the world of Bohemia (*Freedom is the tyrant that holds them in slavery […] For she was out of the clutch of the tyrant, Freedom*). The author amases the reader, because the world that is desirable for almost everyone – world of Bohemia appears in the image of tyrant. The reader is even more surprised when the author departs from the narrative, pointing out that Mary gave it away when she was telling the other main character where she was:* "Where have you been today?" asked Mrs. Pothunter." I have phoned to you at twelve." " I have been away in Bohemia," answered Mary, with a mystic smile. **There! Mary has given it away. She has spoiled my climax. For I was to have told you that Bohemia is nothing more than the little country in which you do not live.** If you try to obtain citizenship in it, at once the court and retinue pack the royal archives and treasure and move away beyond the hills. It is a hillside that you turn your head to peer at from the windows of the Through Express. *(O.Henry)*

The story ends with a scene from the world of Bohemia: one of Mary's friends while trying to kiss her, got a slap. The third part of the story is the original author's epilogue in the world of the Narrter, in which the narrator introduces new heroine – Minnie Brown who is talking to the author and pointing out to the fact that if Mary stayed in the city for longer than usual, her proponent would get a kiss. Final of the narrative shows the reader illusory of world of Bohemia and instability of the world of Ordinary People in the world of the Narrator.

Thus, there are three clearly traced nominative chains in the semantic space of this short story, associated with the three text worlds, described in the narrative: 1) first nominative chain is represented by the concept of BOHEMIA *through such functional semantic types of monologue speech as narration and description: the author describes heroes who adore* BOHEMIA*:* He announced to his startled family that he was the Grand Llama of Thibet, therefore requiring an empty audience hall in which to be worshiped […] A party of Bohemia hunters greeted the artistic innovation with shrieks and acclamations of delight. When Andre came to his senses he had the menu printed on stiffly starched cuffs, and served the ices in little wooden tubs*; this narrative block is a zone of compression, because it includes all the major scenes from the world of Bohemia; 2) the second nominative chain is represented by dialogue of protagonist Mary with her parents and author's considerations about the illusory of world of Bohemia:* For I was to have told you that Bohemia is nothing more than the little country in which you do not live. If you try to obtain citizenship in it, at once the court and retinue pack the royal archives and treasure and move away beyond the hills. It is a hillside that you turn your head to peer at from the windows of the Through Express*; this part of the story is a zone of dispersion in the narrative because the author is only partially touches subjects from the world of Ordinary People; 3) the third nominative chain is represented by the world of Narrator. It is a short epilogue that creates counterfactual expression* "But if she had stayed there a week Kappelman would have got her kiss". *It is the third nominative chain that creates semantic and plot suspense in this literary text, because it is based on counterfactual expression that is at the same time strong position and reflects the conflict of mental space of the text in which, on the one hand there is the world of Bohemia, on the other – the world of Ordinary People. The main heroine can not decide which world she belongs to – whether to the world of Bohemian People or to the world of Ordinary People, and where the borderline between them is.*

In the semantic space of this narrative defetead expectancy appears as a stylistic device and the type of foregrounding chiefly through such stylistic devices as irony, zeugma and author's digressions in the narrative. Digressions that directly express his conception of the work increase the emotional impact on the reader and promote to a deeper reveal of the main idea of the narrative.

World of BOHEMIA *is a controversial concept: it appears at the same time as the FREEDOM for people and TYRANT, who keeps them in slavery, creating thus a paradox and bringing unexpectable element for the reader. The final part of the story amazes reader most of all: completely unknown new character points out that the end of the story was true, as the man who tried to kiss Mary, received a slap, not a kiss.*

Concept BOHEMIA *with unexpectable elements is presented in several other stories by O.Henry. For example, in the story "A Philistine in Bohemia": the protagonist Antonio Brunello who looks like the count, falls in love with a girl and invites her to the restaurant where he suddenly becomes a cook Tonio, who is admired by all local Bohemian people.*

Another example of defeted expectancy can be found in a story by O.Henry "Mammon and the Archer". The protagonist of this story Rokvoll Anthony is a man who is convinced that for money and gold you can buy anything, even love and time. He is contrasted to his own son Richard, who is sure that money can not buy a minute of time, and love is all-powerful. He would confess about his feelings to a young girl, but she does not have a minute of free time. Then, the father, whom money made a strong and powerful man, decides to help his son to achieve affection of the young girl. Anthony's ingenuity will be a complete surprise to the reader, who, during reading a story, becomes a great believer in the happy occasion. The final of the narrative provokes another defeated expectancy: protagonist not only created a favorable situation for his son due to money, but he also tried to buy the Cupid himself (the Archer), whose image is only mentioned at the very end, that is a complete surprise for the reader: "You didn't notice," said he, anywhere in the tie-up, kind of a fat boy without any clothes on shooting arrows around with a bow, did you?" " Why, no," said Kelly, mystified. "I didn't." "If he was like you say, maybe the cops pinched him before I got there." "I thought the little rascal wouldn't be on hand, chuckled Anthony. Good-bye, Kelly. " *(O.Henry).*

O.Henry quite clearly showed how the American formula "time is money" is reinvented and took the form of "money is time." This reversal of meanings is already paradoxical and leads to unexpected solutions [11, p. 45] and, consequently, causes the effect of defeated expectancy. Meanwhile TIME IS MONEY *is a common structural conceptual metaphor that is successfully used by the author to create comic effect and emotional impact on the reader. Thus, defeated expectancy clearly manifests itself as the emotive component not only in the structure of the literary text, but also in the structure of the redefined conceptual metaphor* TIME IS MONEY, *causing reader's emotional reaction who thinks about whether a person can buy time and even the Cupid himself as love attribute.*

*O.Henry intentionally exposes constructive techniques in purely formal sense, simplifies motivation and psychological analysis. On this basis he develops his stories, in which the principle of the approach to the anecdote seems to be proved to the limit. No wonder he avoids consistent, conscientious descriptions and his characters sometimes talk completely incoherently, and such a set of phrases is motivated by special circumstances or reasons [13]. As an example of such incoherent speech, causing absolute irony and is a fundamental principle for creating zeugma and therefore creates the effect of defeated expectancy, is the dialogue of the main character – a girl-cashier in the story "The Girl and the Habit": "*Good morning, Mr. Haskins – sir? – it's natural, thank you – don't be quite so fresh…Hello, Johnny – ten, fifteen, twenty – chase along now or they'll take the letters off your cap…Beg pardon – count it again, please – Oh, don't mention it… Vaudeville? – thanks; not on your moving picture – I was to see Carter in Hedda Gabler on Wednesday night with Mr. Simmons… 'Scuse me, I thought that was a quarter…Twenty-five and seventy-five's a dollar – got that ham-and-cabbage habit yet. I see, Billy… Who are you addressing? – say – you'll get all that's coming to you in a minute… Oh, fudge! Mr. Bassett – you're always fooling – no – ? Well, maybe I'll marry you some day – three, four and sixty-five is five – Kindly keep them remarks to yourself, if you please…Ten cents – 'scuse me; the check calls for seventy – well, maybe it is a one instead of a seven…Oh, do you like it that way, Mr. Saunders? – some prefer a pomp; but they say this Cleo de Merody does suit refined features... and ten is fifty…Hike along there, buddy; don't take this for a Coney Island ticket booth…Huh? – why, Macy's – don't it fit nice? Oh, no, it isn't too cool – these light-weight fabrics is all the go this season… Come again, please – that's the third time you've tried to – what? – forget it – that lead quarter is an old friend of mine… Sixty-five? – must have had your salary raised, Mr. Wilson… I seen you on Sixth Avenue Tuesday afternoon, Mr. De Forest – swell? – oh, my! – who is she?... What's the matter with it? – why, it ain't money – what? – Columbian half? – well, this ain't South America…Yes, I like the mixed best – Friday?—awfully sorry, but I take my jiu-jitsu lesson on Friday – Thursday, then… Thanks – that's sixteen times I've been told that this morning – I guess I must be beautiful… Cut that out, please – who do you think I am?... Why, Mr. Westbrook--do you really think so? – the idea! – one – eighty and twenty's a dollar – thank you ever so much, but I don't ever go automobile riding with gentlemen – your aunt? – well, that's different – perhaps … Please don't get fresh – your check was fifteen cents, I believe – kindly step aside and let … Hello, Ben – coming around Thursday evening? – there's a gentleman going to send around a box of chocolates, and … forty and sixty is a dollar, and one is two" *(O.Henry).*

Many researchers argue that defeated expectancy underlies in the creation of artistic paradox [2; 6; 7; 12]. The paradox is a verbal expression and as a figure of speech used in different functional styles, carry-

*ing a large charge of stylistic information and is one of the most effective means of influencing on the reader. Paradox, just as defeated expectatancy, tends to sublimated forms of verbal humor. It has a particular semantic-syntactic organization: the relationships of subject area are determined in the first part of the statement; in the second part the usual harmony of these relationships is ruined. However, in general, the increase of predictability in paradox is more complicated because of the special correlation of the expression context and background knowledge. One of the methods of paradox is unexpected plot turn, any turn or shift in the narrative, which occurs despite the reader's expectations and assumptions. Such a violation of the linear sequence of the narrative creates defeated expectancy [7, p. 97–98]. For example, in the short story by O.Henry "The Ethics of Pig" the main characters are talking about the so-called Rufe, who is the most notorious villain of all that have ever escaped the gallows; he is appereared to make things even worser than killing people – he steals pigs: "*But I reckon you ain't ever met Rufe Tatum." "Why, no," says the town constable, "he can't hardly have ever". "That air **Rufe is shore the monstrousest scalawag that has escaped hangin' on the galluses**. And that puts me in mind that I ought to have turned Rufe out of the lockup before yesterday. The thirty days he got for killin' Yance Goodloe was up then. A day or two more won't hurt Rufe any, though. "Shucks, now," says I, in the mountain idiom, "don't tell me **there's a man in Mount Nebo as bad as that**." "**Worse**, **says the storekeeper**. **He steals hogs**." *(O.Henry). The last sentence is paradoxical and causes the effect of defeated expectancy: the author amazes and shocks at the same time, because to steal a pig is worse than to kill a man.*

*The story "A Harlem Tragedy" has two main characters – women who tell each other about their married life. Mrs. Cassidy believes that if a man beats a woman, it means love, so she demonstrates her bruises with pride: "*Ain't it a beaut?" said Mrs. Cassidy. She turned her face proudly for her friend Mrs. Fink to see. One eye was nearly closed, with a great, greenish-purple bruise around it. Her lip was cut and bleeding a little and there were red finger-marks on each side of her neck. *Mrs. Kesedi's husband atone for the sins by buying her all that she wants. Mrs. Fink's husband is a calm and balanced man; she is silently jealous of her neighbor Mrs. Cassidy, because she has everything she wants and, despite the bruises, looks happy. Mrs. Fink decides to arrange a scandal to shake her husband up and make him beat her:* "You lazy loafer!" she cried, "must I work my arms off washing and toiling for the ugly likes of you? Are you a man or are you a kitchen hound?" […] Oh, she must feel the weight of his hand now – just to show that he cared – just to show that he cared! *Instead, the final scene is a complete surprise: Mrs. Cassidy, having heard the first signs of marital conflict, comes to Mrs. Fink to ask if he dared to beat her, but Mrs. Fink, weeping, said that her husband is simply washing the clothes:* "Tell me, Maggie," pleaded Mame, or "I'll go in there and find out. What was it? Did he hurt you – what did he do?". Mrs. Fink's face went down again despairingly on the bosom of her friend. "For God's sake don't open that door, Mame," she sobbed. "And don't ever tell nobody – keep it under your hat. **He – he never touched me, and – he's – oh, Gawd – he's washin' the clothes – he's washin' the clothes!**" *(O.Henry).*

*Paradoxical and ironic at the same time in this story is the fact how happy the first woman was, who was beated by her husband from time to time and how unhappy her neighbor was, because her own husband was not able to do it. This paradoxical combination of two statesments generates antinomy and, consequently, leads to the creating of defeated expectancy. In the semantic structure of this story defeated expectancy is created not only in the plot level as a stylistic device and the type of foregrounding, but also on the mental level due to the conflict of the real and the expected situations: the reader expects the rapid settlement of the conflict of married couple, who hadn't previously conflicted, but his/her expectations are not realized, but vice verse they are deceived. Strong position of the narrative (the final), in which we have defeated expectancy, promotes deep emotional impact on the reader, and contact repetition of the last two keyword phrases (*he's washin' the clothes*) further reinforces the misguided state of the reader.*

So, having analyzed defeated expectancy in the semantic structure of the literary text, in particular in O.Henry's short stories, I state that this phenomenon as one of the basic types of foregrounding can be created by such stylistic devices as paradox, irony and zeugma. Defeated expectancy can also be a mental phenomenon, because it provokes conflict within the real and the expected space in the literary text, creating thus text suspense. It also serves an emotive component that strikes the reader, prolonging his/her artistic perception.

REFERENCES

1. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум/Л. Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М.: Флинта, 2005. – 496 с.

2. Банникова И.А. Парадокс в стилистическом контексте детектива // Вопросы романо-германского языкознания. – 1995. – Выпуск 11. – С. 17–23.

3. Бухбиндер В.А. О некоторых теоретических и прикладных аспектах лингвистики текста // Лингвистика текста и обучение иностранным языкам. – Сб. научн. статей. – К.: Вища школа, 1978. – С. 30–38

4. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – Б.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.

5. Домашнев А. И. Интерпретация художественного текста: Нем. яз.: Учеб. пособие для студентов пед. институтов / А.И. Домашнев, И.П. Шишкина, Е.А. Гончарова. – М.: Просвещение, 1989. – 208 с.

6. Донгак С.П. Обманутое ожидание как стилистическая проблема (к постановке вопроса) // Речевое общение (Теоретические и прикладные аспекты речевого общения). – Красноярск, 2000. – Вып. 3 (11).– С. 110–117.

7. Золотарёва С.А. Парадокс – стимуляция имплицитных шагов в высказывании ("обманутое ожидание") // Вестник Дагестанского научного центра. – 2010. – № 36. – С. 96–100.

8. Короткова Л.В. Семантико-когнітивний та функціональний аспекти текстових аномалій у сучасній англомовній ху-

дожній прозі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.10.02.04 "Германські мови" / Л.В. Короткова. – Київ, 2001. – 23 с.
9. Мороховский А.Н. Избранные труды: монография [Сост., общ. ред. и вступ. статья О.П. Воробьёвой] / А.Н. Мороховский. – К.: Изд. центр КНЛУ, 2011. – 590 с.
10. Панасенко Н.И. Семантическое пространство художественного текста // Семантика мови і тексту. Матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції. 26-28 вересня 2006 р. – Івано-Франківськ: Видавничо-дізайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С. 394–396.
11. Сибирцева Е.И. Проблема национальной идентичности в новеллах О.Генри в контексте поэтики парадоксального // Филологические науки. – 2009. – № 1. – С. 40–47.
12. Сибирцева Е.И. Поэтика парадоксального в творчестве О. Генри: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук спец. 10.01.03: "Литература народов стран зарубежья (американская литература)" / Е.И. Сибирцева. – Иваново, 2012. – 22 с.
13. Эйхенбаум Б.М. О.Генри и теория новеллы. Сборник "Литература: Теория. Критика. Полемика". – Ленинград: Прибой, 1927. – [Електронний ресурс] – Режим доступа: http://www.opojaz.ru/ohenry/ohenry01.html
14. Якобсон Р.О. Работы по поэтике / Р. О. Якобсон. – М.: Прогресс, 1987. – 464 с.
15. Gavins J. The Text World Theory: An Introduction.− Edinburgh University Press, 2007.
16. Jeffries L., McIntyre D. Stylistics / L. Jeffries, D. McIntyre. – Cambridge University Press, 2010. – 226 p
17. Leech G.N. Language in Literature. Style and Foregrounding / G.N. Leech. – Pearson Longman, 2008. – 240 p.
18. Leech G.N. Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose / G.N. Leech, M. Short. – Pearson Longman, 2007. – 404 p.
19. Ryan M.-L. Possible worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory / M.-L. Ryan. – Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press, 1991. – 291 p
20. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse / P. Werth. – Harlow: Longman, 1999. – 408 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Babenko L.G. Lingvisticheskiy analiz hudozhestvennogo teksta. Teoria i praktika: Uchebnik, Praktikum [The linguistic analysis of the literary text] / L.G. Babenko, Yu.V. Kazarin. – M.: Flinta, 2005. – 496 s.
2. Bannikova I.A. Paradoks v stilisticheskom kontekste detektiva [Paradox in the linguistic context of the detective] // Voprosy romano-germanskogo yazykoznaniya. – 1995. – Vypusk 11. – S. 17–23.
3. Buhbinder V.A. O nekotoryh teoreticheskih i prikladnyh aspektah lingvistiki teksta [The theoretical and applied aspects of text linguistics] // Lingvistika teksta i obucheniye inostrannym yazykam. – Sbornik nauchnyh statey. – K.: Vyšča škola, 1978. – S. 30–38
4. Deik van T.A. Yazyk. Poznaniye. Communicatsiya [Language. Cognition. Communication] / T.A. van Deik. – B.: BGK im. I. A. Boduena de Kurtene, 2000. – 308 s.
5. Domašnev A.I. Interpretatsiya hudozhestvennogo teksta: Nem. yazyk: Uchebnoye posobiye dlya studentov ped. institutov [The interpretation of the literary text: The German language: A book for students of pedagogical universities] / A.I. Domašnev, I.P. Šiškina, E.A. Goncharova – M.: Prosveščeniye, 1989. – 208 s.
6. Dongak S.P. Obmanutoye ozhydaniye kak stilisticheskaya problema (k postanovke voprosa) [Defeated expectancy as a stylistic problem] // Rechevoye soobščeniye (teoreticheskiye i prikladnyye aspekty rechevogo obščeniya). – Krasnoyarsk, 2000. – Vyp. 3 (11). – S. 110–117.
7. Zolotareva S.A. Paradoks – stimulyatsiya implitsitnyh šagov v vyskazyvaniye ("obmanutoye ozhidaniye") [Paradox as a stimulation of implicit steps in the utterance ("defeated expectancy")] // Vestnik Dagestanskogo nauchnogo tsentra – 2010. – № 36. – S. 96–100.
8. Korotkova L.V. Semantiko-kognitivnyi ta fynktsionalnyi aspekty tekstovykh anomaliy u sychasniy anglomovniy prozi [Semantico-cognitive and functional aspects of texual anomalies in modern English prose]: avtoref. dis. na zdobuttia nauk. stupenia kand. fil. nauk: spets 10.02.04 "Germanski movy" / L.V. Korotkova – Kyiv, 2001. – 23 s.
9. Morokhovky A.N. Izbrannyye trudy: monografia [Sost., obš. red. i vstup. statya O.P. Vorobyova] [Selected works: monograph] / A.N. Morokhovsky. – K.: Izd. tsentr KNLU, 2011. – 590 s.
10. Panasenko N.I. Semanticheskoye prostranstvo khudozhestvennogo teksta [Semantic space of a literary text] // Semantyka movy i tekstu. Materialy IX mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. 26-28 veresnia 2006 r. – Ivano-Frankivsk: Vydavnycho-dyzainerskiy viddil TSIT, 2006. – S. 394–396.
11. Sibirtseva E.I. Problema natsionalnoy identichnosti v novellah O.Genri v kontekste poetiki paradoksalnogo [The problem of national identification in O.Henry's novelettes in the context of paradoxical poetics] // Filologicheskiye nauki. – 2009. – № 1. – S. 40–47.
12. Sibirtseva E.I. Poetika paradoksalnogo v tvorchestve O.Genri [Paradoxical poetics in works by O.Henry]: avtoref. dis. na soiskaniye uch. stepeni kand. filol. nauk spets. 10.01.03: "Literatura narodov stran zapubezhya (amerikanskaya literatura)" / E. I. Sibirtseva. – Ivanovo, 2012. – 22 s.
13. Ehenbaum B.M. O.Genri i teoria novelly [O.Henry and the theory of novelettes] // Sbornik "Literatura. Teoriya. Kritika. Polemika"– Leningrad: Priboy, 1927. – [Elektronny resurs] – Rezhim dostupa: http://www.opojaz.ru/ohenry/ohenry01.html
14. Yakobson R.O. Raboty po poetike [Works on poetics] / R.O. Jakobson. – M.: Progress, 1987. – 464 s.

Давидюк Ю. Б. Эффект обманутого ожидания в семантической структуре художественного текста
Аннотация: В статье рассматривается эффект обманутого ожидания как один из основных типов выдвижения в семантической структуре художественного текста. Эффект обманутого ожидания нарушает установленную информацию, предложенную заранее автором, в результате чего создается напряжение внутри художественного текста. Этот эффект может выражаться различными стилистическими приёмами и оказывать огромное влияние на читателя как эмотивный компонент, помогая продлить эстетическое восприятие читателя и вызвать эффект «эмоционального стресса». Как ментальное явление, эффект обманутого ожидания создает конфликт между реальной и ожидаемой ситуацией в пространстве литературного текста. Автор показывает роль эффекта обманутого ожидания в семантической структуре художественного текста на примерах, взятых из рассказов О.Генри.

***Ключевые слова**: эффект обманутого ожидания, семантическая структура, художественный текст, текстовые миры, эмотивный компонент, ментальное явление.*

Демчик І.Л.

Діалектний ідеографічний словник: особливості укладання та побудови

Демчик Ірина Леонідівна, аспірантка,
Луганський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Луганськ, Україна

Received October 24, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У статті проаналізовано структуру діалектного ідеографічного словника, укладеного на матеріалі оброблених текстів як результатів слухового аналізу записів мовлення сучасного діалектоносія, представника східнослобожанської говірки. Цей ідеографічний словник відтворює системну організацію лексики, поділяючи її на словникові статті, які за складом близькі до семантичних полів. Виявлено принципи побудови словника, представлено види ЛСП та ЛСГ, установлено типи лексико-семантичних зв'язків (синонімічних, антонімічних, родо-видових, причинно-наслідкових та ін.) між словами.

Ключові слова: *ідеографічний словник, діалектоносій, лексико-семантичне поле (ЛСП), лексико-семантичні групи (ЛСГ), компонентний аналіз.*

Базою ідеографічних словників є ономасіологія, яка становить аспект вивчення семантики. Відповідно до цього в основу побудови ідеографічних словників покладено лексико-семантичні ознаки та смислові відношення слів мовної системи. Ідеографічний словник розглядають крізь призму картини світу, яка у свідомості будь-якого носія мови є абсолютно тотожною до його середовища та мовного вираження.

Словникарство почало розвиватися ще в II – III ст. н. е., коли люди стали замислюватися над створенням словника, у якому словесні форми було б розташовано за принципом близькості значень та лексико-семантичними зв'язками.

За останні роки інтерес до ідеографічної науки з боку лінгвістів підвищився. Так, ідеографія як один з наймолодших розділів лексикографії стала предметом дослідження багатьох українських (Р.В. Забашта, Н.Ф. Грозян, А.Я. Середницька, О.І. Костюшко та ін.) та російських (О.С. Баранов, І.М. Гетман, А.Д. Хаютін, М.Л. Марус, Л.Г. Бабенко, Н.В. Шведова, Г.А. Раков, О.В. Кузнецова, Ж.П. Соколовська та ін.) мовознавців.

В історії лексикографії відомо кілька типів словників, які укладено за різними диференційними ознаками. Традиційною є класифікація Л. В. Щерби, яку представлено шістьма протиставленнями, де автор подає всі основні типи словників: словник академічного типу – словник-довідник, енциклопедичний словник – загальний словник, тезаурус – загальний (тлумачний або перекладний) словник, звичайний (тлумачний або перекладний) словник – ідеологічний (ідеографічний, аналогічний) словник, тлумачний (одномовний) словник – перекладний словник та неісторичний словник – історичний словник [6, с. 265 – 304].

Укладання діалектного ідеографічного словника є складним та багаторівневим процесом, оскільки створення мінімального ідеографічного словника проходить три етапи: "I – декомпозиційний (випадкове виокремлення ядер-декомпозитів на довільну обмежену кількість мовних одиниць); II – агрегація (об'єднування та уточнювання отриманих семантичних даних, тобто робота з окремим полем); III – компонентний (побудова повного семантичного поля)" [2, с. 96 – 102].

Актуальність нашої роботи зумовлено тим, що на сьогодні в українському мовознавстві відсутні лінгвістичні розвідки, у яких було би представлено комплексну характеристику діалектного ідеографічного словника, що відображає інформацію про світ діалектоносія зсередини та його культуру.

Об'єктом дослідження є мовна особистість Баталиги Олександри Корніївни, 1935 р. народження, освіта – 5 класів, мешканки с. Шульгінка Старобільського району Луганської області. Головними вимогами до вибору інформатора були такі: наявність генеалогічних коренів, проживання в зазначеній місцевості без тривалого від'їзду й відсутність будь-якої професійної освіти. Основним матеріалом для спостереження та висновків стали різноманітні анкети у вигляді питальників та інтерв'ю (записи усного діалогічного й монологічного мовлення). На підставі оброблених текстів як результатів слухового аналізу записів мовлення інформатора було створено діалектний ідеографічний словник сучасного діалектоносія східнослобожанської говірки. Предметом аналізу є лексичні одиниці ідеографічного словника.

Мета статті – проаналізувати структуру діалектного ідеографічного словника, показати методику його укладання, виявити принципи та особливості його побудови, види ЛСП та ЛСГ, а також виявити лексико-семантичні відношення між словами в тематичних групах.

З урахуванням специфіки нашої роботи найбільш відповідними є такі методи дослідження: компонентний аналіз лексичних одиниць, спрямований на вияв їхньої семантичної структури; метод побудови й аналізу лексико-семантичного поля, який відображає представлення поняття у свідомості діалектоносія, представника східнослобожанської говірки; контент-аналіз передбачає об'єктивне, систематичне та кількісне описання змісту повідомлення, яке відповідає цілям дослідника; метод кількісних підрахунків частоти вживання лексико-семантичних одиниць, який дозволяє чітко виділити центральні та периферійні зони в ідеографічному словнику.

Матеріали, використані для словника, є джерелом різноманітних відомостей як про систему діалектної лексики, так і про традиційну культуру Східної Слобожанщини.

Важливою особливістю ідеографічного словника є спосіб розташування слів у вигляді багатоступеневої структури. Розміщення поряд споріднених за змістом

слів у словнику ґрунтується на списку понять. Кожна словникова стаття в тезаурусі розпочинається з номера й назви поняття, а потім наповнюється словами, з якими воно може сполучатися в тій чи тій тематичній групі, тобто дається уявлення про семантичне поле цього поняття. Ця стаття є близькою до семантичного поля, а всередині неї виділено синонімічні ряди, антонімічні пари, групи похідних дієслів.

Усю словникову лексику розташовано в алфавітному порядку, щоб уникнути можливих повторів.

З огляду на те, що ідеографічний словник створено на матеріалі розмовних текстів, записаних від сучасного діалектоносія східнослобожанської говірки, характерними для слів є типові фонетичні особливості: наближення [е^{и}] та [и^{е}], "акання", "укання", оглушення дзвінких приголосних фонем та ін. Позиційні варіанти фонем не було винесено до окремої словникової статті. Перевагу надано тій фонетичній формі, яка є найчастіше вживаною.

У мовленні діалектоносія зафіксовано вживання слів у різних граматичних формах, однак у словнику їх подано лише в початковій формі. У тематичних класах ідеографічного словника наявні слова різних частин мови. Наприклад, у ЛСГ "Особисті стосунки" ЛСП "Назви спорідненості та свояцтва" представлено такими словами: *друг* (ім.)*, дружити* (дієсл.)*, рідний* (прикм.)*, крьосна* (ім.) та ін.

Основною базою ідеографічного словника діалектоносія є лексичні одиниці (близько 3 500). Такий загальний обсяг слів цілком достатній для реалізації характерних і системних властивостей лексики представника східнослобожанської говірки.

Зауважимо, що семантичне поле як релевантна одиниця мовної системи має складну мовну структурованість. Структурний каркас поля базується на здатності об'єднувати всі лексичні одиниці поля в парадигматичний комплекс. Найбільшим таким парадигматичним об'єднанням є лексико-семантичне поле (ЛСП).

Семантичні поля мають здатність перетинатися в просторі мови. Оскільки одне й те саме слово може одночасно входити до різних груп слів, які є протилежними одна щодо одної за будь-якими гомогенними семантичними ознаками, то в деяких ідеографічних тематичних групах наявні лексичні одиниці, які входять і до інших груп іншого поля. Такі слова позначено зірочкою праворуч угорі. Наприклад, у ЛСГ "Назви страв" ЛСП "Їжа й харчування" зафіксовано такі лексичні одиниці: **коровай,*кутя,*мед,*мєлочь* (здобне печиво, яке випікають на весілля),**паска* та ін. Отже, ЛСП є великою системно-структурною одиницею лексико-семантичної системи мови, "де перехрещуються головні проблемі лексикології – проблеми синонімії, антонімії, полісемії, проблема співвідношення слова та поняття. Вирішення завдань, пов'язаних із семантичними полями в лексиці, дозволяє по-новому висвітлити перераховані проблеми" [3, с. 67].

Р. П. Мутафчієв підкреслює, що "семантичне поле становить окрему невелику лексичну підсистему, яка має відносну самостійність. Автономність її відносна, оскільки це семантичне поле може мати різноманітні семантичні зв'язки з іншими полями. Саме така різноманітність семантичних зв'язків і створює труднощі як при з'ясуванні його меж, так і при встановленні складів його компонентів" [5, с. 30].

Погоджуючись із думкою Р.П. Мутафчієва про ЛСП, головними його ознаками уважаємо: наявність семантичних відношень (опозицій) між словами, що входять до його складу; системний характер цих відношень; взаємозалежність та взаємозумовленість лексичних одиниць; відносну автономність поля; безперервність позначення його смислового простору; взаємозв'язок семантичних полів у межах усієї лексичної системи.

До структури ідеографічного словника сучасного діалектоносія ввійшло 54 ЛСП (декомпозитів): "Оніми", "Спорідненість та свояцтво", "Людина", "Анатомічні назви", "Медицина", "Одяг, взуття, прикраси", "Їжа й харчування", "Кухонне начиння", "Рослинний світ", "Тваринний світ", „Житло", "Час" (темпоральне поле), "Величини", "Промисли", "Дозвілля", "Техніка", "Культура", "Рельєф", "Погода" (метеорологічне), "Свята", "Розумова діяльність" (мислення), "Почуття", "Рух" (переміщення) та ін. Схему ідеографічної класифікації представлено на рис. 1.

Зауважимо, що лексико-семантичне поле має своє ядро й периферію. У ядрі містяться найважливіші слова, вони пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи. Один із головних критеріїв щодо виділення ядра – можливість уживання пар антонімів у ролі декомпозитів окремих ЛСП. У периферійній зоні містяться функціонально менш важливі слова, які належать і до іншого ЛСП, у межах якого виділяють лексико-семантичні групи.

До ЛСП входять 88 лексико-семантичних (тематичних) груп або класів лексем. "Терміном лексико-семантична група можна назвати будь-який семантичний клас слів, об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою або хоча б одним спільним семантичним множником" [1, с. 56]. Так, ЛСП "Оніми" було розбито на більш вузькі за лексико-семантичним значенням тематичні групи (ТГ) або лексико-семантичні групи (ЛСГ):

1. Імена та по батькові (одиниці на позначення імен, по батькові, зокрема й у зменшено-пестливих та згрубілих формах: *Аліна, Валька, Ваня, Владімір Іванович, Вова, Дмитровна, Ірочка, Миколайович, Мишко* та ін.).

2. Прізвища (*Білоконь, Білошевські, В'язова, Величко, Голиш, Гороховацький, Зозуля, Калашник* та ін.).

3. Прізвиська (*Бриль, Брилька, Будулай, Бульчінки, Бульчінко, Гарбузка, Голубка, Діпутатша, Жук, Капуста* та ін.).

4. Географічні назви (*Айдар, Америка, Байдівка, Білорусія, Верхня Одуванка, Донбас, Київ, Кисильова Балка, Комунарськ, СНГ* та ін.).

Схема ідеографічної класифікації (рис. 1)

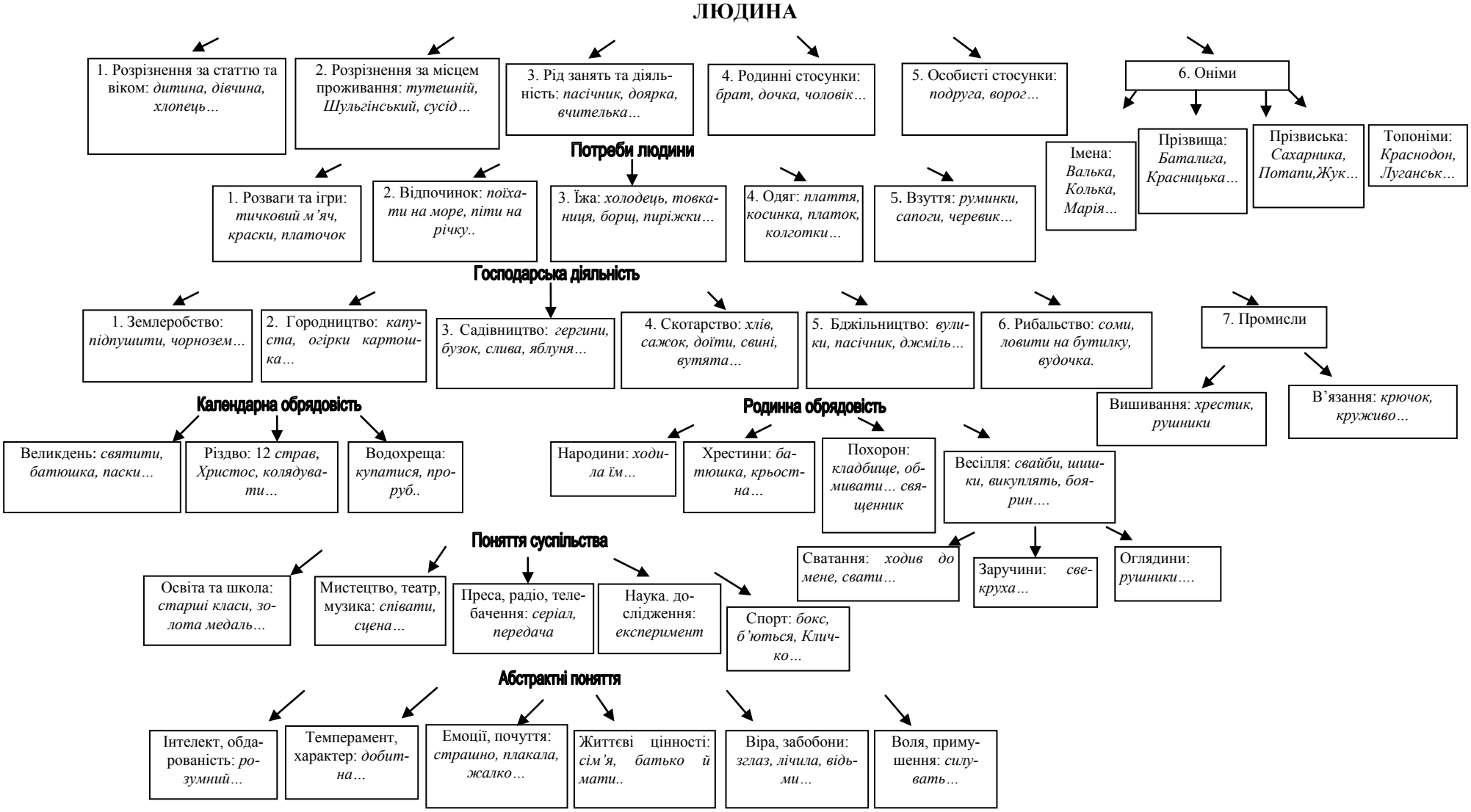

У темпоральному ЛСП зафіксовано такі лексико-семантичні групи:

1. Назви неточних часових відрізків (*врем'я, вскорості, *довго, давно, недовго, накануне* та ін.).

2. Назви точних часових відрізків (*вік, вчора, год, годовщіна, завтра, минута, місяць, неділя, післязавтра, вчорашній* та ін.).

3. Назви пір року (*весна, зима, літ, зімувати, зімуватися, осінь, осіннє* та ін.).

4. Назви частин доби (*день, вечір, ніч, обід, ранок* та ін.).

5. Назви місяців року (*август, апрель, дєкабрь, іюль, май, март, ноябрь, октябрь, сєнтябрь, фєвраль, январь* та ін.).

6. Назви днів тижня (*вівторок, воскрєсєньє, п'ятниця, понеділок, середа, субота, четверг* та ін.).

Зауважимо, що в середині ЛСГ виділяють ще тісніше пов'язані семантичні об'єднання (їх називають лексико-семантичними категоріями): синоніми, антоніми, конверсиви, гіпоніми.

За допомогою метода кількісних підрахунків, який дозволяє чітко виділити частоту вживання мовних одиниць, кількість лексико-семантичних відношень у діалектному словнику інформатора подано у відсотках.

Так, у групі "Назви трав'янистих рослин" семантичного поля "Рослинний світ" активно функціонують слова на позначення родо-видових відношень, або гіпоніми: *реп'яхи, терен, кропива, очерет, Іван да Мар'я, фікус, ромашка, цвіти, трава* тощо. За результатами статистичних даних, явище гіпонімії представлено 51 % від загальної кількості тематичних груп.

У тематичній групі "Назви сортів овочевих та фруктових культур" цього ж поля зафіксовано видові відношення або співгіпоніми, які становлять 18 %: *Білий налив, Слов'янка* (сорт яблук), *Білоснєшка, Камінна голова* (сорт капусти), *Колхозниця* (сорт картоплі).

Еквіполентна опозиція можлива між словами, які належать як до однієї частини мови, так і до різних. Тематично спільними для ідеографічної групи "Великдень" семантичного поля "Свята" є іменники, дієслова, прислівники та прикметники: *говіти, розговітися, *батюшка, гріх, *Бог, *божественно, *божий, ікона, кладбище, *кутя, *паска* та ін. Цей тип опозиції між значеннями слів становить 16%.

В ідеографічному словнику найпоширенішим типом опозицій лексичних одиниць є синонімія, або нульова опозиція, яку репрезентовано синонімами та синонімічними висловами у 8%, наприклад, семантичне поле "Назви дій" відтворює синонімічний ряд до поняття "Говорити": *казати, наговорити, одказувати, опщатися, побалакати, побєсєдувати, бурчати, висказувати, гудіти.*

Частота вживання антонімів становить лише 5%, наприклад, у групі "Назви виміру": *короткий – довгий, легкий – важкий, дрібний, малий – великий* та ін.

Решта 2% належить таким семантичним кореляціям, як підпорядкування, причина – наслідок, ціле – частина.

Таким чином, ідеографічний словник є найближчим до відтворення природного стану лексики діалектоносія, а також сукупності семантичних полів, кожне з яких складається з пов'язаних між собою лексико-семантичних груп. Ідеографічна класифікація передбачає структуру, зумовлену не лише мовним матеріалом, але й культурною ситуацією.

Перспективи проблеми створення ідеографічного словника вбачаємо в удосконаленні принципів побудови тематичних груп з огляду на те, що побудова ідеографічного словника ускладнюється через власне суб'єктивне бачення укладача, неможливість відобразити складні різнородові опозиції між лексичними одиницями, уникнення дисбалансу в обсягах тематичних груп, неоднозначність теоретичного уявлення про функціонування лексико-семантичної системи та її засоби. Ідеографічний словник – це відтворення ідеографічної класифікації слів, що розподіляє мовні одиниці на групи за поняттями, які вони виражають. Застосування ідеографічної класифікації дає змогу зібрати у словниковій статті споріднені лексико-семантичні одиниці. Отже, на відміну від найпоширеніших алфавітних словників, у яких близькі за значенням слова опиняються в різних місцях, ідеографічний словник групує споріднені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев Л. М. Теория семантических полей // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 54 – 57
2. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976. – 355 с.
3. Морковкин В. В. Опыт идеографического описания лексики. – М.: Изд-во МГУ, 1977. – 166 с.
4. Мутафчиев Р.П. Анализ за лексиката по семантичните полета // Език и литература, т. 26, кн. 2, София, 1971. – 241 с.
5. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии // Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Vasil'yev L. M. Teoriya semanticheskikh poley // Voprosy yazykoznaniya. – 1971. – № 5. – C. 54 – 57
2. Karaulov J. N. General and Russian ideography. – M.: Nauka, 1976. – 355 p.
3. Morkovkin V. V. Experience ideographic description language. – Moscow: Moscow State University Press, 1977. – 166 c.
4. Mutafchiev R. P. Analysis of leksikata by semantically flight // Ezik and Literature, Vol 26, Vol. 2, Sofia, 1971. – 241 c.
5. Szczerba L. V. The experience of the general theory of lexicography // Language system and speech activity. L., 1974

Demchik I.L. Dialectal ideagraphical vacabulary: its pecularities in forming and composition.

Abstract: The author considers the thesaurus of modern dialect-speaker, representative of East Slobozhanshchina dialect that reproduces system structure of vocabulary and divides it into vocabulary entries that have similar structure like semantic fields. The structure of the thesaurus that based on recorded and analysed texts of informer's speech was investigated; the principles of

thesaurus's structure were revealed; the types of lexical and semantic relations (synonymic, antonymous, genus-species, causal-result etc.) among the words were determined in the article. Key words: ideography, thesaurus, lexical and semantic field, thematic group, co-hyponym, hyponym.

***Keywords**: ideography, thesaurus, lexical and semantic field, thematic group, co-hyponym, hyponym.*

Демчик И.Л. Диалектный идеографический словарь: особенности его составления и построения.
Аннотация: В статье проанализировано структуру диалектного идеографического словаря, составленного на материале обработанных текстов как результатов слухового анализа записей речи современного диалектоносителя, представителя восточнослобожанского говора. Данный идеографический словарь воспроизводит системную организацию лексики, разделяя ее на словарные статьи, которые по составу близки к семантическим полям. Выявлено принципы построения словаря, представлено виды ЛСП и ЛСГ, установлено типы лексико-семантических связей (синонимических, антонимических, родовидовых, причинно-следственных и др.) между словами.

***Ключевые слова:** идеографический словарь, диалектоноситель, лексико-семантическое поле (ЛСП), лексико-семантические группы (ЛСГ), компонентный анализ.*

Дубцова О.В.

Когнітивні причини комунікативних невдач (на матеріалі англомовного кінодискурсу)

Дубцова Ольга Вячеславівна, Викладач, Харківський національний економічний університет, Харків, Україна

Received October 14, 2013; Revised November 4, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Стаття містить аналіз когнітивних причин комунікативних невдач у ситуаціях повного нерозуміння адресатом мовленнєво-поведінкового акту адресанта. Методологічною основою роботи є когнітивна модель комунікативного акту, яка інтегрує ідеї представників когнітивної лінгвістики стосовно динамічного конструювання значення в ситуації комунікації на основі енциклопедичного знання й висуває у фокус уваги роль контексту – лінгвального (як вузького – висловлювання, так і широкого – усього попереднього дискурсу), перцептивного (сенсорних каналів сприйняття інформації в акті комунікації – невербаліки, просодики), фізичного (фізичного стану комунікантів), психічного (особистісних відносин, ступеню зацікавленості в комунікації), прагматичного (стратегічних та тактичних мотивів, інтенцій), ситуативного (просторово-часових координат, соціально-статусних та комунікативних ролей, які визначають тип комунікативної дії та тип комунікативної поведінки), соціально-культурного (приналежності комунікантів до різних соціальних груп – етнокультурних, соціально-статусних, вікових, територіальних, гендерних, за інтересами, тощо). Підкреслюється, що усі контекстуальні чинники впливають на інтерпретацію значення мовного знаку, лише ставши частиною когнітивного контексту, який становить собою енциклопедичні знання комунікантів, сформовані на базі попереднього досвіду, у тому числі досвіду конструювання значень. Доводиться, що причиною нерозуміння є несформованість когнітивних структур онтологічного (універсального, лінгвокультурного, соціально-групового та індивідуального), етологічного й лінгвоетологічного знання адресата.

***Ключові слова**: комунікативна невдача, мовленнєво-поведінковий акт, адресант, адресат, когнітивні структури.*

Актуальність теми зумовлена необхідністю встановлення причин виникнення комунікативних невдач (КН) з метою гармонізації комунікації й зняття перешкод, які призводять до комунікативних конфліктів.

Вчені, які займаються вивченням КН, мають різні погляди на зміст цього явища. Найбільш широке визначення КН надають Б.Ю. Городецький, І.М. Кобозєва та І.Г. Сабурова, які тлумачать КН як такий збій у спілкуванні, при якому певні відрізки мовлення (в оригіналі "речевые произведения") не виконують свого призначення. Інакше кажучи, ті чи інші їх елементи як інструкції по перетворенню оточення не реалізуються" [1, с. 67].

Визначення інших авторів уточнюють природу явища КН, фокусуючись на тих чи інших його аспектах. Зокрема, наголошують, що під відповідний термін підпадає "повне або часткове нерозуміння висловлення учасником комунікації, тобто недосягнення або не повне досягнення комунікативного наміру мовцем" [3, с. 31]; "недосягнення ініціатором спілкування комунікативної мети та прагматичних спрямувань, а також відсутність взаємодії, взаєморозуміння та згоди між учасниками спілкування" [4, с. 68].

Метою статті є виявлення й опис когнітивних причин комунікативних невдач у ситуаціях повного нерозуміння адресатом мовленнєво-поведінкового акту адресанта.

Об'єктом дослідження є мовленнєво-поведінкові акти, в яких має місце повне нерозуміння адресанта адресатом, а **предметом** – когнітивні причини нерозуміння.

Матеріалом статті слугують 500 фрагментів, вилучених із скриптів англомовного кінодискурсу, що ілюструють мовленнєво-поведінкові акти, які містять комунікативні невдачі. Комунікативну невдачу визначаємо як "ситуацію комунікації, де має місце нерозуміння або неадекватне розуміння одним з комунікантів мовленнєво-поведінкового акту іншого й факт нерозуміння / неадекватного розуміння есплікується вербальними / невербальними діями комунікантів" [2, с. 61]. Під комунікативною ситуацією розуміємо "складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внут-

рішніх настроїв співрозмовників, відображених у продукті мовлення – висловленні, дискурсі" [6, с. 42].

Стаття присвячена КН першого типу, тобто мовленнєво-поведінковим актам, у яких мовний вираз адресанта не активує у свідомості адресата ніякого значення / концепту.

Наше дослідження ґрунтується на когнітивній моделі комунікативного акту, яка інтегрує ідеї представників когнітивної лінгвістики стосовно динамічного конструювання значення в ситуації інтерсуб'єктної взаємодії. Ця модель базується на положенні, згідно з яким значення мовної одиниці конструюється 'онлайн' в акті комунікації, тобто, знак стає знаком за умови контекстуальної інтерпретації [7, с. 97-98]. При цьому термін 'контекст' відноситься до всіх можливих складників комунікативного акту, що впливають на процес конструювання значення [5, с. 211]. Услід за А.П. Мартинюк, виокремлюємо: "лінгвальний контекст (як вузький – висловлювання, так і широкий – увесь попередній дискурс), перцептивний контекст (сенсорні канали сприйняття інформації в акті комунікації – невербаліка, просодика), фізичний контекст (фізичний стан комунікантів), психічний контекст (психічний стан комунікантів, особистісні відносини – симпатія / антипатія, ступінь зацікавленості в комунікації), прагматичний контекст (стратегічні та тактичні мотиви, інтенції), ситуативний контекст (просторово-часові координати, соціально-статусні та комунікативні ролі, які визначають тип комунікативної дії та тип комунікативної поведінки), соціально-культурний контекст (приналежність комунікантів до різних соціальних груп – етнокультурних, соціально-статусних, вікових, територіальних, гендерних, за інтересами, тощо)" [там само, с. 211].

Зазначені контекстуальні параметри "впливають на конструювання значення мовної форми лише ставши частиною когнітивного контексту – енциклопедичного знання комунікантів (онтологічного, етологічного, лінгвоетологічного, лінгвального), отриманого як в результаті попереднього досвіду (у тому числі й досвіду конструювання значень), так й безпосередньо в акті комунікації" [там само, с. 211].

Словоформа активує у свідомості інтерпретатора більшою/меншою мірою конвенціоналізований смисл, що відображає попередній досвід конструювання значення цієї словоформи в ситуаціях комунікації (purport); цей смисл постійно видозмінюється: кожен досвід використання / інтерпретації словоформи в конкретній ситуації комунікації модифікує його до певного ступеню [7, с. 101]. Конвенціоналізований смисл (purport) є 'сировиною' для контекстуальної інтерпретації [там само] значення мовної одиниці.

Як наголошують В. Крофт та А. Круз, окрім контексту, на інтерпретацію впливають певні конвенціональні обмеження [там само]:

– природа когнітивних здібностей людини;

– природа реальності;

– конвенція (як суспільство, членами якого ми є, конструює ситуації та використовує слова, тощо) [там само, с. 101-102].

Всі перераховані параметри є важливими елементами конструювання значення в процесі комунікації. Лише за умови їх урахування можна говорити про цілісну інтерпретацію мовних одиниць, яка виявляється складним когнітивним процесом, властивим людині завдяки її унікальній природі.

За нашими спостереженнями, поширеною причиною КН є несформованість **онтологічного знання**, тобто знання про властивості і причинно-наслідкові відношення між предметними сутностями навколишнього світу або соціальні відношення між людьми. В залежності від рівня освіти й загальної ерудиції людини онтологічні знання можуть наближатися до наукових або, навпаки, – наївних уявлень про навколишній світ. Джерелами такого знання є як суспільний досвід, узагальнений наукою, літературою, мистецтвом, так і індивідуальний чуттєвий та соціальний досвід. Відтак, цей пласт також включає базові знання предметів шкільного циклу, класичної та популярної літератури, давньогрецької міфології, масової культури тощо.

За ступенем конвенціоналізованості онтологічне знання поділяється на універсальне, лінгвокультурне, соціально-групове та індивідуальне.

Наступний приклад демонструє КН, що виникає внаслідок необізнаності адресата в грецькій міфології, що відноситься до **універсального знання**:

PENNY: *Okay. Um, here's the thing. So, I've known for a while now that Leonard has had a little crush on me…*

SHELDON: *A little crush?* ***Well I suppose so, in the same way Menelaus had a little crush on Helen of Troy.***

PENNY: ***Alright, yeah, I don't really know who they are…***

SHELDON: ***Well Menelaus was the brother of Agamemnon…***

PENNY: ***Yeah, I don't care, I don't care***. *The point is Leonard isn't the kind of guy I usually go out with.* (The Big Bang Theory)

Шелдон порівнює кохання Леонарда та Пенні з історією кохання Менелая та Олени Троянської, але це порівняння не пробуджує жодних асоціацій у свідомості Пенні, яка признається, що не знає, хто вони.

У іншій ситуації КН виникає внаслідок несформованості **лінгвокультурного** знання:

Rob invited Phoebe to play songs for children but their text has turned to be completely inappropriate for this type of audience.

ROB: *The library board has had a lot of complaints from parents about some of the stuff in your songs.*

PHOEBE: *I can't believe it. Did you tell your board about how kids want to hear the truth?*

ROB: *No.*

PHOEBE: *I see.*

ROB: *Maybe if you just played some regular kiddie songs.*

PHOEBE: ***No. What do you, what do you want me to be, like some stupid, big, like, purple dinosaur?***

ROB: ***I'm not saying you have to be Barney.***

PHOEBE: ***Who's Barney.*** (Friends)

Тексти пісень Фібі не дуже схожі на дитячі й Роб пропонує їй знайти щось більш відповідне дитячій аудиторії. Фібі не подобається ця ідея; вона асоціює дитячі пісні з "дурним, велетенським фіолетовим динозавром" (*What do you, what do you want me to be, like some stupid, big, like, purple dinosaur?*), який є головним героєм американського дитячого телевізійного серіалу "Барні та Друзі", що навчає дітей за допомогою пісень. При цьому вона не знає, що динозавра звуть саме Барні і тому не розуміє висловлення Роба, який намагається її заспокоїти, запевняючи, що їй не обов'язково бути Барні.

Соціально-групове знання є досвідом, набутим в рамках певної соціальної групи. Приналежність до соціальної групи визначається за різними принципами: етнічними, релігіозними, географічними, гендерними, відповідно до соціального статусу, доходу, професійної діяльності, інтересів (риболови, мисливці, серфінгісти тощо). В залежності від мотивів, вподобань, соціального статусу, сфери утилітарної / професійної / наукової діяльності, сфери інтересів тощо, а також можливостей, які пропонує йому/їй відповідна лінгвокультура, індивід потягом життя долучається до цілої низки різних соціокультурних груп.

Брак соціокультурного знання є доволі розповсюдженою причиною КН.

Так, причиною КН, поданою в наступному прикладі, є брак знань основ механіки, необхідних будь-якому автомобілісту:

[Tim enters from the garage]

JILL: *Tim! You still here?*

TIM: *Oh yeah.* [Tim washes his hands at the sink] ***How long has the oil light been on, Jill?***

JILL: [Puzzled] ***Oil light?***

TIM: ***The oil light. Uh, next to the speedometer. Little red light with an oil can on it.***

JILL: ***Oh! That thing! I don't know. Two or three days.***

TIM: ***Two or three days?! It's a warning light! Didn't it occur to you that there might be a little problem?*** (Home Improvement)

Не усвідомлюючи, що світіння певного індикатора на панелі авто нагадує про необхідність залити мастило, Джил не може інтерпретувати запитання Тіма, який, помітивши проблему, питає, як довго горить цей індикатор.

Соціально-групове знання також може розділяти значно менша група людей ніж, наприклад, автомобілісти. Даний тип знань може бути спільним лише для декількох осіб:

MRS. GELLER: *Oh, we were so sorry to hear about your parents splitting up, dear.*

RACHEL: *Oh, well, you know, they're just separated so, you know, never know, we'll see.*

MR. GELLER: *Well, I can't say any of us were surprised. Your parents have been unhappy ever since we've known them.* ***Especially after that incident in Hawaii***.

RACHEL: ***What, what incident?***

MR. GELLER: ***Uhh, naa, no no no, I, I must be thinking of someone else, uh, maybe me.*** (Friends 2)

Містер Геллер наговорив зайвого, не усвідомлюючи, що Рейчел не знає про проблеми своїх батьків, тому його зауваження з приводу інценденту на Гаваях не відсилає адресата до згаданої референтної ситуації. Подружжя Геллерів входить до кола друзів родини Рейчел і володіє знаннями, яких не має їх донька, яку вони не хочуть засмучувати.

Наступний приклад демонструє КН, причиною якої є те, що мовець будуючи висловлення, вербалізує **індивідуальні знання**, якими, як виявляється, володіє лише він один.

Chandler told Ross that Janice liked to cuddle at night and he couldn't get asleep as there was a little place left for him. Ross advised him to hug her and roll her back over to her side of the bed but Rachel did not know anything about it.

RACHEL: *Oh my God, what happened?* [points to the cast on Janice's wrist]

JANICE: *Oh. God, crazy Chandler. He spun me...off...the...bed!*

RACHEL: *Wow! Spinning that sounds like fun.*

JANICE: *Oh,* [laughs] *I wish. No, you know he was just trying* ***Ross's Hug and Roll thing***.

RACHEL: [turns around, not amused] ***Ross's what?***

JANICE: ***You know what, where he hugs you and kinda rolls you away and... Oh... my....God*** (Friends 3)

Рос поділився зі своїм другом Чендлером власними хитрощами побутових відносин з дівчиною. Коли Рейчел засинала він обіймав її для того, щоб посунути та звільнити місце для себе. Такий прийом він називає *Hug and Roll.* Чендлер, скориставши його порадою, застосував цей прийом та розповів про нього своїй дівчині, яка поділилася з Рейчел. Але виявилось, що Рейчел нічого про це не знає і тому не може інтерпретувати висловлювання адресанта. Відтак, *Hug and Roll* можна розглядати як номінацію, що вербалізує референтну ситуацію з індивідуального досвіду Роса.

Етологічні знання включають досвід пов'язаний з етичними нормами соціальної поведінки, неусвідомлення яких може призводити до КН:

Penny's roommate was with her boyfriend, so she stayed at her friend's apartment. Sheldon is in the kitchen making breakfast. ***He crosses to the couch, sees Penny sleeping there, looks lost. He is about to sit down on Penny when Leonard enters.***

LEONARD: ***What are you doing?***

SHELDON: ***Every Saturday since we have lived in this apartment, I have awakened at 6:15, poured myself a bowl of cereal, added a quarter cup of 2% milk, sat on this end of this couch, turned on BBC America and watched Doctor Who.***

LEONARD: ***Penny's still sleeping.***

SHELDON: ***Every Saturday since we have lived in this apartment, I have awakened at 6:15, poured myself a bowl of cereal….***

LEONARD: *I know, I know, look, you have a TV in your room, why don't you just have breakfast in bed?*

SHELDON: *Because I am neither an invalid nor a woman celebrating Mother's Day.* (The Big Bang Theory)

У наведеному у прикладі інтерпретується не висловлення, а ситуація: Шелдон бачить, що на дивані спить Пені, але поводиться так, начебто її тут немає. Він починає свій день як завжди, сідаючи на диван, де спить Пені, немов не помічаючи її. Відтак, КН пояснюється відсутністю у Шелдона чітких уявлень про етичні норми соціальної поведінки.

Лінгвоетологічні знання стосуються загальних принципів комунікативної поведінки. Володіння цим типом знань передбачає дотримання принципів міжособистісної риторики, насамперед, Принципу Кооперації П. Грайса [8] та Принципу Ввічливості Дж. Ліча [9], а також володіння комунікативними практиками, які є типовими для різних спільнот та представляють собою стереотипні очікування з приводу певних особливостей комунікативної поведінки в межах тієї чи іншої лінгвокультури [10]. Наприклад:

КН даного типу можуть виникати внаслідок уживання адресантом слів або виразів, які суперечать етичним нормам комунікативної поведінки:

Martin was telling about the causes of hostility with his old friend.

DAPHNE: *Well, I suppose I can understand your being upset with him. But, what's he so cheesed off with you for?*

MARTIN: ***Well, I guess I let something slip about the size of his wife's behind.***

DAPHNE: ***I beg your pardon?***

MARTIN: ***Well, she's got this gigantic rear end, I mean it's enormous. It looks like she's shoplifting throw pillows!***

FRASIER: ***And you felt compelled to share that with him?*** (Frasier)

Дафні не одразу розуміє висловлення Мартіна через те, що референтна ситуація, до якої воно відсилає, повністю суперечить принципам міжособистісної риторики, зокрема Принципу Ввічливості: в будь-якій культурі нанесення вербальної образи члену родини співбесідника уважається грубим порушенням лінгвоетологічних норм. Відтак, поведінка Мартіна є настільки неочікуваною (як нанесення образи, так і розповідь про це як ординарну подію), що Дафні ‘не йме віри своїм вухам’. Відтак, КН є наслідком порушення адресантом етичних норм комунікативної поведінки.

Підсумовуючи все зазначене вище, можна стверджувати, що КН є результатом несформованості когнітивних структур онтологічних, етологічних та лінгвоетологічних знань комунікантів, які забезпечуються рівнем освіти й загальної ерудиції, володінням загальними принципами соціальної та комунікативної поведінки, сформованими в рамках певної лінгвокультури.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі інших типів КН.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городецкий Б.Ю. К типологии коммуникативных неудач / Б.Ю. Городецкий, И.М. Кобозева, И.Г. Сабурова // Диалоговое взаимодействие и представление знаний. – Новосибирск, 1985. – С. 64-78.
2. Дубцова О.В. Комунікативна невдача як об'єкт лінгвістичного дослідження / О.В. Дубцова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Романо-германська філологія”. – 2011. – № 972. – С. 57-62.
3. Ермакова О.П. К построению типологии коммуникативных неудач (на материале естественного русского диалога) / О.П. Ермакова, Е.А. Земская // Русский язык в его функциональных разновидностях. Коммуникативно-прагматический аспект. – М.: Наука, 1993. – С. 31-33.
4. Культура русской речи. Учебник для вузов. Под ред. проф. Л.К. Граудиной и проф. Е.Н. Ширяева. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 560 с.
5. Мартинюк А.П. Когнитивная модель коммуникативного акта как методологическая платформа анализа коммуникативных неудач / А.П. Мартынюк // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародної участю. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 210-212.
6. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М.: Русский язык, 2002. – 216 с.
7. Croft W. Cognitive Linguistics / W. Croft, D. Cruse. – Cambridge: CUP, 2004. 356 p.
8. Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and semantics. – N.Y.: Academic Press, 1975. – Vol. 3. Speech acts. – P. 25–69.
9. Leech G. Principles of pragmatics / G. Leech. – L.: Longman, 1983. – 250 p.
10. Martynyuk A.A cognitive model of the communicative act as an instrument of investigating communicative failures (У друці).

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Gorodetskiy B.Y. K tipologii kommunikativnykh neudach [About the types of communicative failure] / B.Y. Gorodetskiy, I.M. Kobozeva, I.G. Saburova // Dialogovoe vzaimodeystvie i predstavlenie znaniy. – Novosibirsk, 1985. – S. 64-78.
2. Dubtsova O.V. Komunikatyvna nevdacha yak obyekt lingvistychnogo doslidzhennya [Communicative failure as an object of linguistic analysis] / O. V. Dubtsova // Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya “Romano-germanska filologiya”. – 2011. – № 972. – S. 57-62.
3. Ermakova O.P. K postroeniyu tipologii kommunikativnykh neudach (na materiale estestvennogo russkogo dialoga) [Determining the types of communicative failures (on the material of the natural Russian-language dialogue)] / O.P. Ermakova, E.A. Zemskaya // Russkiy yasyk v ego funktsionalnych raznovidnostyach. Kommunikativno-pragmaticheskiy aspekt. – M.: Nauka, 1993. – S. 31-33.
4. Kultura russkoy rechi. Uchebnik dlya vuzov. Pod red. prof. L.K. Graudinoy i prof. E.N. Shiryaeva. – M.: NORMA-INFRA, 1999. – 560 s.
5. Martynyuk A.P. Kognitivnaya model kommunikativnogo akta kak metodologicheskaya platforma analiza kommunikativnych neudach [A cognitive model of the communicative act as a methodological platform of communicative failure analysis] / A.P. Martynyuk // Karazinski chytannya: Lyudyna. Mova. Komunikatsiya: Tezy dopovidey XII naukovoi konferentsii z mizhnarodnoyu uchastyu. – Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 2013. – S. 210-212.
6. Formanovskaya N.I. Rechevoe obschenie: kommunikativno-pragmaticheskiy podkhod / N.I. Formanovskaya. – M.: Russkiy yazyk, 2002. – 216 s.

Dubtsova O.V. Cognitive causes of communicative failures (on the material of the English-language cinema discourse).
Abstract: The article contains the analysis of cognitive causes of communicative failures in situations of the addressee's complete incomprehension of the addresser's speech-behavioral act. The methodological basis of the paper is represented by the cognitive model of the communicative act that integrates the ideas of cognitive linguists on the dynamic construal of meaning in the situation of communication on the basis of encyclopaedic knowledge and emphasises the role of context – lingual (both an immediate – the utterance and a broader lingual context – all the previous discourse), perceptual (sensory channels of the information perception in the act of communication – body language, prosody), physical (physical state of communicants), psychological (personal relations, the degree of communication involvement), pragmatic (strategic and tactical motives, intentions), situational (time and place of the communicative act, social and communicative roles, which determine the type of a speech event and the style of communicative behaviour), socio-cultural (the communicants' belonging to various social groups – ethnic, social status, age, territorial, gender, interests etc.). It is emphasised that all contextual factors influence the interpretation of the meaning of a language unit only becoming a part of the cognitive context, which is represented by encyclopaedic knowledge of communicants shaped on the basis of previous experience, including the experience of meaning construal. It is proved that the cause of misunderstanding is the lack of cognitive structures of ontological (universal, lingua-cultural, shared by social groups and individual), ethological and lingua-ethological knowledge of the addressee.
Keywords: *communicative failure, speech-behavioral act, addresser, addressee, cognitive structures.*

Дубцова О.В. Когнитивные причины коммуникативных неудач (на материале англоязычного кинодискурса).
Аннотация: Статья содержит анализ когнитивных причин коммуникативных неудач в ситуациях полного непонимания адресатом речеповеденческого акта адресанта. Методологической основой работы является когнитивная модель коммуникативного акта, которая интегрирует идеи представителей когнитивной лингвистики касательно динамического конструирования значения в ситуации коммуникации на основании энциклопедического знания и помещает в фокус внимания роль контекста – лингвального (как узкого – высказывание, так и широкого – весь предшествующий дискурс), перцептивного (сенсорных каналов восприятия информации в акте коммуникации – невербалики, просодики), физического (физическое состояние коммуникантов), психического (личностных отношений, степени заинтересованности в коммуникации), прагматического (стратегических и тактических мотивов, интенций), ситуативного (пространственно-временных координат, социально-статусных и коммуникативных ролей, определяющих тип коммуникативного действия и тип коммуникативного поведения), социально-культурного (принадлежности коммуникантов к различным социальным группам – этнокультурным, социально-статусным, возрастным, территориальным, гендерным, по интересам и т.д.). Подчеркивается, что все контекстуальные факторы влияют на интерпретацию значения языкового знака лишь став частью когнитивного контекста, который представляет собой энциклопедические знания коммуникантов, сформированные на базе предыдущего опыта, в том числе опыта конструирования значений. Доказывается, что причиной непонимания является несформированность когнитивных структур онтологического (универсального, лингвокультурного, социально-группового и индивидуального), этологического и лингвоэтологического знания адресата.
Ключевые слова*: коммуникативная неудача, речеповеденческий акт, адресант, адресат, когнитивные структуры.*

Fisiak I.E.

Phraseologische Redewendungen für Bezeichnung der interpersonellen Beziehungen in der deutschen Sprache

Фисяк Ирина Евгеньевна, аспирант,
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина

Received October 21, 2013; Revised November 8, 2013; Accepted November 15, 2013

Inhaltsangabe: Der Artikel ist der Erforschung von den phraseologischen Einheiten der deutschen Sprache mit der gemeinsamen Bedeutung „interpersonelle Beziehungen" gewidmet. Betrachtet werden Besonderheiten der semantischen Struktur der phraseologischen Einheiten, ihre Zugehörigkeit zu den bestimmten Typen von interpersonellen Beziehungen. Grundlegend für die Forschung ist psycholinguistische Untersuchung in der Anwendung von festen phraseologischen Redewendungen in der interpersonellen Kommunikation und die Widerspiegelung der Emotionalität bei der phraseologischen Verbalisierung der unterpersonellen Beziehungen unter der Bedingung des Redekontextes.
Schlüsselwörter: *phraseologische Einheiten, interpersonelle Beziehungen, Kommunikant, Emotionalität, semantische Komponente.*

Das Themengebiet der phraseologischen Einheiten, festen Redewendungen und hiermit der Sprachentwicklung, wird mittlerweile in einer Reihe von Forschungsarbeiten behandelt, die sich durch spezifische Zielsetzungen und Aufgabestellungen voneinander unterscheiden.

Interpersonelle Beziehungen gehören zu den relativ neuen Forschungsobjekten der modernen Linguistik. In der Enzyklopädie für Psychologiebegriffe werden „interpersonelle Beziehungen" als „Verbindung unter den Menschen, die durch ihren (menschlichen) Charakter, gegenseitige Einflussmethoden infolge der gemeinsamen Tätig-

keit und Kommunikation, sowie im System der psychologischen Einstellungen, Orientierungen, Erwartungen, Stereotypen und anderen Dispositionen ausgedruckt werden, mit deren Hilfe Menschen einander akzeptieren und bewerten können" bezeichnet [7].

Derzeit existieren aber keine gründlichen Forschungsergebnisse im Bereich der Semantik phraseologischer Einheiten auf den paradigmatischen und syntagmatischen Ebenen, die ihre Bildung und Entwicklung im Rahmen der menschlichen Beziehungen betrachten können. Unberücksichtigt in der Germanistik bleibt die Feststellung der Kausalität zwischen der Semantikentwicklung der phraseologischen Redewendungen und der Emotionalität der unterpersonellen Beziehungen unter der Bedingung des Redekontextes. Wenig erforscht wird auch der soziokulturelle Einfluss auf die Semantikbildung der phraseologischen Einheiten. In diesem Aspekt bleibt die Klassifikation der festen Redewendungen gemäß ihrer kulturellen und mentalen Färbung sowie semantischer Merkmale besonders forschungswert.

Im Zentrum des Artikels steht Frage der Erforschung von festen phraseologischen Redewendungen in der deutschen Sprache im Rahmen von interpersonellen Beziehungen. Die Aktualität der folgenden Forschung ist durch das Bedürfnis der gegenwärtigen Linguistik nach Untersuchung verschiedener Funktionsaspekte der Sprache, als eines der Mittel sozialer und politischer Interaktion gegeben. Das erlaubt dann, feste Redewendungen nicht nur als sprachliches, sondern auch als intellektuelles, pazifistisches oder diplomatisches Strategiemittel im politischen, sozialen und kulturellen Bereich anzuwenden.

Die dargestellte Problematik des Artikels soll vor allem durch die Hauptziele der Forschung begrenzt werden. Zu diesen gehören:

– das Systematisieren von festen phraseologischen Redewendungen innerhalb des Kernbereiches „interpersonelle Beziehungen";
– die Erforschung des Semantikeinflusses der Komponente „interpersonelle Beziehungen" auf die Bildung der gesamten Bedeutung bei der phraseologischen Einheit;
– Psycholinguistische Untersuchung in der Anwendung von festen phraseologischen Redewendungen in der interpersonellen Kommunikation.

Phraseologische Redewendungen sind im Rahmen der modernen Linguistik ein umfangreiches Erforschungsfeld. Sie können Kultur, Mentalität, Traditionen und hiermit „die Seele des Volkes" widerspiegeln. Die modernen Wissenschaftler beschäftigen sich seit Jahren mit der Erforschung der Phraseologismen verschiedener semantischer Ebenen. Infolge des reichen Sprachschatzes der Redewendungen, bleibt aber dennoch viel Wissenswertes, was es noch zu erforschen gilt.

Interpersonelle Kommunikation stellt einen komplizierten Prozess dar, in dem nicht nur Austausch der Information stattfindet, sondern auch Bildung, Erhaltung, Ermittlung, Präzisierung, Interpretation und Entwicklung eine Rolle spielt. Die Relevanz der interpersonellen Kommunikation liegt darin, dass der Kommunikant den Sinn des Geäußerten überlegt, bevor er die Information zum Ausdruck bringt. Er vermittelt seine Meinung dem Kommunikationspartner und bekommt eine bestimmte Antwort, die nicht nur Worte, sondern auch eine Reaktion des Rezipienten, seine Meinungsinterpretation und das Gesprächsergebnis des Dialogs enthält.

Eine große Rolle bei der Bildung von phraseologischen Einheiten spielt der soziokulturelle Faktor, da die phraseologischen Redewendungen zur Darstellung eines sogenannten „sozialen und kulturellen Gesichts des Volkes", seines „Geistes" dient [5; 4].

Dank ihrer Motivation, Expressivität und besonderen Phrasenbildungen, haben Phraseologismen ein wichtiges Ziel: mit Hilfe der Sprache mehr als reine Information wiederzugeben. Dabei übertragen sie Stimmungen, Emotionen, den Charakter des Kommunikanten und seine Mentalität. Sie enthalten Ausdrucksstärke und emotionelle Färbungen, werden so als Ergebnis in verschiedene funktionelle Stile und Arten geteilt, innerhalb derer sie dann tiefer erforscht werden können.

Die Spezifik der interpersonellen Kommunikation sowie die Anwendung der phraseologischen Redewendungen im Diskurs, beziehen sich auf das Vorhandensein eines gemeinsamen kommunikativen Raumes. Um das gewünschte Kommunikationsergebnis vorauszusehen, muss der Sender über bestimmte Redewendungen, Wortselektionen, Intonation und spezielle Taktiken verfügen. Der Rezipient analysiert seinerseits die Motive, Ziele und Methoden des Kommunikationspartners und versucht die empfangene Information zu erwidern. Die Mitteilung, die vom Rezipienten akzeptiert und erwidert wird, bildet bei den Gesprächspartnern das gemeinsame Informationsfeld.

Die Wort- sowie die Redewendungsauswahl hängen direkt von der Einstellung der Kommunikationspartner, deren Alters und Genderunterschieds und sozialen Einsichten ab. Interessant wird die Erforschung von den phraseologischen Einheiten, die die Beziehungen im Rahmen von verschiedenen Alters- und Geschlechtsgruppen bezeichnen. Deren Untersuchung zeigt sich in der umfangreichen emotiven Amplitude, in der Expressivität der Forschung und in der Mannigfaltigkeit der Bedeutung. In den phraseologischen Einheiten widerspiegelt sich kulturelle Darstellung des Volkes, sein Charakter, seine psychologischen und geistigen Besonderheiten.

Unterschiedlich von den Altersgruppen variieren sich Phraseologismen in ihrem stilistischen Ausdruck. So dominiert bei den Jugendlichen die Umgangssprache, z. B. *jemanden zur Schnecke machen* (neutral: „einer strengen Kritik unterziehen"; „kein gutes Haar lassen"), *jemanden durch den Kakao ziehen* (neutral: „seinen Spott mit jmdm. treiben"), *auf den Keks gehen* (neutral: „jemandem auf die Nerven gehen"). Gemeinsam mit der Stiländerung in der Jugendsprache werden ganz neue Redewendungen für die Bezeichnung der menschlichen Beziehungen gebildet. Das kommt in der phraseologischen Entwicklung vor, wenn sich die Redewendung im folgenden Zeitraum ändert, seine Bedeutung aber trotz verschiedener semantischen Komponenten ähnlich bleibt. Infolge des Rückprozesses bleiben die Komponenten der phraseologischen Redewendung konstant, hier geht es um Bedeutungswandel, z. B. *Firlefanz machen* – früher „Dummheiten machen", „Unsinn machen", jetzt mehr gebräuchlich unter den Jugendlichen als „Kitsch vorspielen". Der Sinn der Bedeutungswandel bzw. Entwicklung liegt vor allen an

der Abstammung des Begriffs *„Firlefanz"*: „der Ausdruck geht vermutlich auf altfranz. *virelai* (Ringelspiel, Tanzlied) zurück, dessen Stamm noch in *le virage* (Kurve) erhalten ist. Bei dem spätmittelalterlichen Lyriker Oswald von Wolkenstein (1377-1445) heißt es demnach auch mit der Bedeutung *Tanz. Fanz* bedeutete ursprünglich wohl lustiger *Kerl, Schelm*, so dass die Kombination entsteht: *Tanz nach der Art lustiger Kerle*" [3;137]

Im Vergleich zu verschiedenen Altersgruppen, die die gleichen Vorsätze mit Hilfe von verschiedenen (bzw. modifizierten) Redewendungen zum Ausdruck bringen, sehen die Auswahl und hiermit das Verstehen von den Redewendungen im Genderaspekt anders aus. Es entsteht das Problem, dass die Frauen und Männer die gleichen phraseologischen Redewendungen für die Bezeichnung der menschlichen Beziehungen verschieden verstehen und akzeptieren können. So werden solche Phraseologismen, wie *den Kopf verlieren, j-m den reinen Wein einschenken (*„reine Wahrheit sagen"*), den Bock zum Gärtner machen* („j-m zum Handeln bringen"), *Pantoffel führen* („die Hauptrolle in den Beziehungen haben") von den meisten Frauen als positive Redewendungen für Darstellung der glücklichen Mann-Frau-Beziehungen bezeichnet. Von den Männern aber werden diejenigen als komplettes Missglück verstanden. Die Männer schätzen mehr für die Bezeichnung der erfolgreichen Beziehungen von ihrer Seite folgende Redewendungen: *sich einen Goldfisch angeln* („eine schöne Frau erobern"), *sich jmdn. an Land ziehen* („j-n gewinnen"), *jemandem Honig ums Maul schmieren* („jemandem schmeicheln"). Der Grund liegt in verschiedenen psychologischen Einstellungen von den Frauen und Männern bei den interpersonellen genderrelevanten Beziehungen.

Laut den vollzogenen Wissenschaftsforschungen gibt es einige Klassifikationsmöglichkeiten der interpersonellen Beziehungen in dem breiten Kommunikationsraum. Sie werden zwischen den Menschen von verschiedenen oder gleichen sozialen Ebenen gebaut, sie können sich aufgrund der Gleichberechtigung oder Dominanz, Abhängigkeit oder Unabhängigkeit entwickeln. Man unterscheidet sie als offizielle oder inoffizielle, geschäftliche und private Beziehungen. Interpersonelle Beziehungen verteilt man auch gemäß ihrer Markierung: positive, negative oder indifferente [6; 84-85].

Als Zusammensetzung von der folgenden Forschung wichtig für das Verstehen der Semantik der interpersonellen Beziehungen ist die Analyse ihrer drei Ebenen: Wahrnehmung, Verteilung und ontologischer Inhalt der gesamten Redewendung.

Bei denen die Klassifikationen der phraseologischen Redewendungen im Existenzbereich der semantischen Gruppe „interpersonelle Beziehungen" spielen vor allem der Psychologieaspekt, die Emotivität und die Expressivität der Redewendungen eine wichtige Rolle. Die Sprache selbst ist in der Forschung aber nur ein Mittel für die Untersuchung von sozialen Problemen und Beziehungen zwischen gewissen Gesellschaftsgruppen, wo der soziale, kulturelle Hintergrund, bei der sprachlichen Darstellung auf die gemeinsame Sprach-Gesellschaft-Koexistenz weist.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 2. berarbeitete Auflage. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2003. – 214 S.
2. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage / Hrsg. Von der Dudenredaktion. – Mannheim; Zürich: Dudenverlag, 2008. – Bd. 11. – 959 S.
3. Müller, Klaus. Lexikon der Redensarten. - Bertelsmann Lexikon-Verlag, 1994.-781S.
4. Redensarten-Index [Електронный ресурс]. − Режим доступа: http://www.redensarten-index.de/
5. Літвінова М. М. Семантичні властивості фразеологічних одиниць зі значенням рис характеру людини (на матеріалі німецької мови XIX-XX ст.): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / М. М. Літвінова. – Х., 2004. – 20 с.
6. Психология межличностного познания / [Бодалев А.А., Белявский И.Г., Хараш А.У. и др.]; под ред. А.А. Бодалева. – М.: Педагогика, 1981. – 224 с
7. Психологический словарь. 2-е изд., испр. и доп. / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. - М.: Изд-во политич. лит-ры, 1990. - 494 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLTERATED

5. Litvinova M. M. Semantychni vlastyvosti frazeologichnykh odynyts' zi znachennyam rys kharakteru lyudyny (na materiali nimetskoi movy XIX-XX st.) [Semantic characteristics of phraseological units combined with a common meaning of people's character features (based on German of the XIX-XX centures): avtoref. diss… kand. phil. nauk: 10.02.04 / M. M. Litvinova. – Kh., 2004. – 20 s.
6. Psichologia mezhlichnostnogo poznania [Psychology of interpersonal cognition] / [Bodalev A.A., Belyavskiy I.G., Kharash A.U. and others]; red. of A.A. Bodalev. – M.: Pedagogika, 1981. – 224 s.
7. Psikhologicheskiy slovar' [Psychological Dictionary] 2-nd edition / red. of A.V. Petrovskiy, M.G. Yaroshevskiy. - M.: Izd-vo politich. lit-ry, 1990. - 494 s.

Fisiak I.E. Phraseological Units Denoting Interpersonal Relations in German
Abstract: This article is devoted to the research of German phraseological units combined by the common meaning of interpersonal relations. The peculiarities of semantic structure of the phraseological units and their belonging to the definite types of interpersonal relations are considered. Fundamental to the research is psycholinguistic investigation in application of constant phraseological expressions in interpersonal communication and reflection of emotiveness in the phraseology of the verbalization of interpersonal relations under the context condition.
Key words: *phraseological unit, interpersonal relations, communicant, emotiveness, semantic component.*

Фисяк И.Е. Фразеологические единицы, обозначающие межличностные отношения в немецком языке
Аннотация: Данная статья посвящена исследованию немецких фразеологических единиц с общим значением межличностных отношений. В статье также рассматриваются особенности семантической структуры фразеологических единиц и их принадлежность к заданым типам межличностных отношений. Основой исследования определяется психолингвистический

подход в применении устойчивых фразеологических выражений в межличностном общении и отражение эмотивности во фразеологической вербализации межличностных отношений зависимо от контекста.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, межличностные отношения, коммуникант, эмотивность, семантический компонент.*

Фролова И.Е.

Дискурсивная стратегия как инструмент реализации межличностной функции

Фролова Ирина Евгеньевна, кандидат филологических наук, доцент,
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, г. Харьков, Украина

Received October 10, 2013; Revised October 28, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: В статье представлены результаты исследования сути регуляции межличностных отношений в дискурсе. Понимание коммуникации как социальной интеракции предполагает изучение ее межличностного аспекта, то есть установления дружественных / нейтральных / недружественных отношений между коммуникантами. Исследование демонстрирует, что данный аспект соотносится с межличностной функцией языка/речи. Эта функция является разновидностью регулятивной функции и направлена на регуляцию межличностных отношений. Регулятивная функция трактуется как синергетическое соединение когнитивной и коммуникативной, что доказывает ее базовую роль. Функция регуляции межличностных отношений реализуется в дискурсе. Она может быть представлена как единство, охватывающее ресурс, инструмент и цель. Цель конструирования межличностных отношений предполагает использование идеального (структуры знания) и материального (языковые знаки) ресурса. Идеальный ресурс включает неязыковое и языковое знание. Применение этого ресурса в дискурсе возможно посредством стратегии. Дискурсивная стратегия является инструментом реализации межличностной функции. Ментальную основу дискурсивной стратегии составляет знание о конкретной стратегии – стратегически актуальное знание, являющееся частью общего структурированного знания, доступ к которому обеспечивает название стратегии / имя концепта. Ментальная основа дискурсивной стратегии также включает знание о возможных путях и средствах применения актуального знания, то есть о его актуализации. Актуализация знания предполагает операции над различными структурами – общекультурным и социокультурным коммуникативным опытом индивида, опытом групповой деятельности; концептуализацию условий общения, а также над знанием о правилах ведения диалога и языковых нормах. Результатом данных операций является использование таких языковых знаков, которые дают коммуникантам доступ к стратегической цели путем установления связи между актуальным и актуализированным знанием.

Ключевые слова*: регуляция межличностных отношений, функция, дискурсивная стратегия, актуальное знание, актуализированное знание, языковые знаки.*

В современной лингвистике утвердилось мнение о том, что вербальная коммуникация представляет собой средство установления, поддержания и прекращения социальных отношений субъектов [4, с. 10]. В связи с этим, приобретает особую актуальность проблема выяснения того, каким образом использование языковых знаков способно регулировать взаимоотношения индивидов, принадлежащих к определенному национально-языковому коллективу, социальной группе, а также являющихся носителями личностных особенностей.

Взаимодействие, осуществляемое в социальной среде, включает среди прочих такой важный компонент, как установление связей, обозначаемых термином "*межличностные отношения*". Суть межличностных отношений состоит в социальном взаимодействии, в процессе которого складываются связи между индивидами, образующими социальную иерархию [11].

Интерес к анализу межличностных отношений в лингвистике объясняется тем, что *межличностная функция*, определяемая как использование языка для построения социальных и межличностных отношений [15, с. 3], не получила достаточного объяснения.

Усиление интереса к данной проблематике сегодня является следствием двух различных тенденций развития научного знания: с одной стороны, представители различных гуманитарных наук осознали в последние несколько десятилетий важность вербальной коммуникации во всех аспектах человеческой жизнедеятельности; с другой стороны, в этот же период в языкознании сформировалось убеждение, что границы традиционных лингвистических представлений должны быть расширены и лингвистика призвана изучать всё, что вербализуется [2, с. 44]. Данные тенденции дают новый толчок исследованию межличностной функции.

Целью данной статьи является обоснование статуса дискурсивной стратегии как инструмента реализации межличностной функции языка.

Не вызывающее сомнений утверждение о том, что отношения между людьми устанавливаются в ходе их взаимодействия, в том числе и вербального, предполагает, что *язык* выступает в качестве *ресурса* реализации межличностной функции (точнее, одного из ресурсов, наряду с невербальными и прочими компонентами, однако именно того ресурса, на котором сосредоточено основное внимание лингвистических исследований).

В то же время требует уточнения суть и природа межличностной функции, а также возникает необхо-

димость дополнения связки *ресурс-функция* промежуточным компонентом *инструмент*.

Функции языка являются в терминах современной лингвистики главным и организующим фактором, определяющим иные свойства; именно понятие функции позволяет объяснять отказ от жёсткого противопоставления языка и речи, поскольку языковой знак признается средством реализации речевых предназначений [3, с. 30]. В свою очередь, обусловленность целевого предназначения общественными потребностями позволяет трактовать функции языка/речи как использование знаков для достижения социального эффекта [21, с. 132], утверждая тем самым социальную природу этих функций (ср.: язык/речь – "это инструментальная знаковая деятельность человека в социальном взаимодействии"). На основе понимания того, что использование языка – речевая деятельность представляет собой не отдельный вид, а составляющую часть различных проявлений деятельности человека (интеллектуальной либо практической) [6, с. 27], современные лингвистические теории постулируют неразрывную взаимосвязь функций.

Хотя существует немало типологий языковых / речевых функций аксиоматичным на сегодня является основанное на приведенных постулатах мнение о том, что основными являются *коммуникативная* и *когнитивная*.

В настоящем исследовании разделяется точка зрения, что обе эти функции синкретично объединены в *регулятивной функции*, которую и следует считать базовой (функция языка – это регулятивная функция [7, с. 85]). Обоснованием этого утверждения может служить тот факт, что понятие регуляции связывают с "нормализацией" сознания человека [7, с. 79], его мыслительной активностью соотнесенной с когнитивной функцией, а, с другой стороны, регуляция и коммуникация неразделимы, коммуникативная функция признается по сути "функцией регулирования поведения" [5, с. 32].

Следовательно, регулятивная функция, будучи базовой для языка/речи представляет собой целевое предназначение вербальных знаков оказывать воздействие на объекты лингвальной регуляции – структуры сознания и модели поведения человека.

Регулятивная функция имеет множество разновидностей, поскольку результаты категоризации действительности и потребности человека представляют собой открытые множества. К разновидностям регулятивной функции относится, в частности, интересующая нас межличностная функция: в этом случае лингвальная регуляция направлена на межличностный аспект коммуникации, конструирование между ее субъектами дружественных / нейтральных / недружественных отношений. Принимая во внимание мнение о том, что лингвальная регуляция может быть непосредственной/опосредованной, регулятивное воздействие – моментальным / отложенным, а разновидностями регулятивной функции являются индивидуально-регулятивная, коллективно-регулятивная и саморегулятивная [5, с. 32], следует охарактеризовать межличностную функцию следующим образом:

- в непосредственном диалогическом общении лингвальная регуляция является непосредственной и моментальной, регулятивное воздействие осуществляется "тут и сейчас";
- идея интерактивности вербального взаимодействия способствует частичному поглощению индивидуальной функцией (воздействие на сознание / поведение одного / нескольких человек) саморегулятивной (функции воздействия на собственное сознание / поведение), хотя в случае аутокоммуникации последняя сохраняет независимый статус;

Статус межличностной функции языка как разновидности базовой – регулятивной функции схематически представлено на рис. 1:

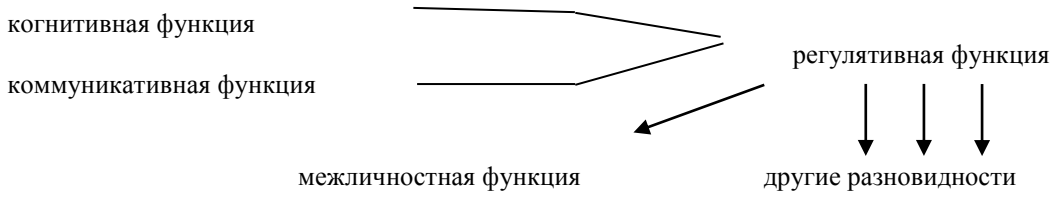

Рис. 1. Межличностная функция в структуре функций языка

К изложенному следует добавить, что межличностная функция может реализовываться в автономном режиме либо в совокупности с другими разновидностями вербальной регуляции. Так, в конфликтной ситуации, коммуниканты могут изливать друг на друга свое раздражение, гнев и другие негативные эмоции исключительно с целью нарушения / разрушения гармонии в межличностных отношениях; диаметрально противоположным случаем является дружеская беседа, где единственной целью общающихся является утверждение / укрепление гармоничных отношений, путем выражения понимания, сопереживания, поддержки. В то же время, установление недружественных отношений между политиками, например, может сочетаться с целью получения / удержания власти: стремление поддерживать позитивные межличностные отноше-ния в трудовом коллективе – с целью формирования собственного имиджа, необходимой составляющей карьерного роста и т.д.

В любом случае, регуляция межличностных отношений в дискурсе осуществляется *стратегически*, поскольку человек вступает в общение с определенными целями [9, с. 16]

Дискурсивная стратегия основывается на определенном фрагменте коллективного знания – концепте. Лежащее в основе дискурсивных стратегий концепты представляют собой особую группу, т.к. они репрезентируют коммуникативно-стратегически релевант-

ное знание или, иными словами, знание, актуальное для реализации стратегических целей.

При этом, следует принять во внимание, что стратегически актуальное знание является меньшим в сравнении со всем объёмом определенного концепта, во время реализации стратегической цели "мы имеем дело лишь с незначительной частью концепта, которая оказывается необходимой для воплощения определенной коммуникативной потребности", в частности, регуляции межличностных отношений.

В то же время, стратегически актуальное знание содержит те же составляющие, что и концептуализированное знание в целом – понятийную, целостную и образную [1]. Понятийная составляющая актуального знания соотносится в коллективном сознании с сутью стратегической цели, давая ответ на вопрос "что это?". Ценностная составляющая содержит оценку понятийной с опорой на нормы и ценности лингвокультурного сообщества в определенный период времени. Образная составляющая актуального стратегического знания поддерживает сформированные в обществе знания и представления при помощи ряда метафор, стойко ассоциированных с предметным и оценочным содержанием Все эти составляющие репрезентируют декларативное стратегически актуальное коллективное знание.

Сознание социализированных индивидов также содержит информацию о путях и возможных спосо-бах актуализации концептуализированного стратегически актуального знания в процессе коммуникации.

Это – процедуральное – знание содержит как общую, коллективную, так и групповую / индивидуальную составляющие. Кроме того, если декларативное знание представляет собой идеальный ресурс лингвальной регуляции межличностных отношений, то процедуральное знание охватывает также материальный (язык) и идеальный (знания о языке, способах и нормах его использования) ресурсы.

Иными словами, представителям определенной лингвокультуры известно не только предметное, оценочное и образное содержание актуального знания о некой стратегической цели, но и обобщенные схемы действий – типичные модели поведения, которые соотносимы с ее достижением. В процессе материального воплощения таких абстрагированных образцов в вербальные формы, большое значение приобретают знания о правилах и нормах взаимодействия в определенном коллективе, включающие и знания об индивидуальных особенностях его членов.

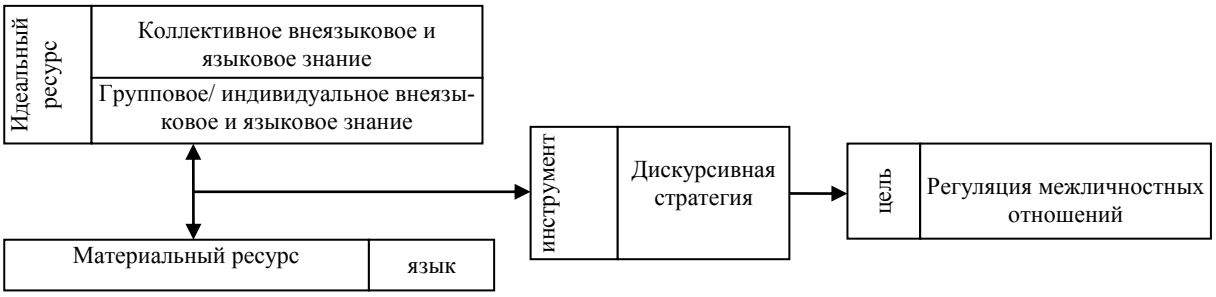

Рис. 2. Составляющие лингвальной регуляции межличностных отношений

Опираясь на представленные в его сознании абстрагированные модели поведения и соотнося их групповыми нормами, правилами, индивидуальными особенностями представителей группы, коммуникант оперирует языковыми знаками таким образом, чтобы и он сам, и другие участники взаимодействия были способны установить связь между актуализированным и актуальным знанием. Речь идет о том, что используемые языковые знаки должны выступать как опоры построения дискурсивных стратегических смыслов, а эти смыслы, в свою очередь, выполнять требуемое предназначение – регулировать межличностные отношения. Следует подчеркнуть, что именно дискурсная природа стратегии позволяет ей приобретать статус инструмента лингвальной регуляции межличностных отношений. Стратегии речи, в частности стратегии вежливости, представленные в рамках известной теории [10], несмотря на несомненную теоретическую ценность последней [14, с. 458], не могут претендовать на такой статус, поскольку, как справедливо отмечают авторы [13, с. 453; 16; 18; 19 и др.], являются по сути лишь типичными моделями вежливого речевого поведения в англоязычной среде, которые неприменимы к различным ситуациям общения. Отличие дискурсологического подхода состоит в его динамизме, отрицании существования системы языковых знаков неподвижно укоренённой в сознании [17] и утверждении понимания, что использование языка предполагает творчество, в процессе которого происходит наполнение языковых знаков семиотического значимостью с целью осуществления значимых операций над миром в соответствии с потребностями беспрерывного потока уникальных ситуаций в реальном времени [там же].

Так обстоит дело и с использованием языка в стратегических целях, осуществляемым в дискурсивной деятельности, в том числе и в целях лингвальной регуляции межличностных отношений. Из многочисленных подтверждений данного мнения приведем лишь наиболее яркие примеры: использование инвективов (несомненно "невежливое" в рамках любой лингвокультуры) совсем необязательно имеет своей целью конструирование недружественных отношений, а может наоборот функционировать, как прояв-

ление восхищения или дружественного поведения [8, с. 15], с другой стороны, соблюдение этикетных норм, являющееся типичным средством вежливого общения, может в неформальных ситуациях восприниматься как грубость [12]. Таким образом, становится очевидным, что использование языка как материального ресурса способствует достижению цели регуляции межличностных отношений лишь посредством дискурсивной стратегии, которая выполняет статус инструмента регуляции, объединяя идеальный и материальный ресурсы, определяя их объем и способ применения, адекватные условиям достижения целевого предназначения (рис. 2).Проведенное исследование приводит к ряду выводов, а именно:

– основной функцией языка/речи является регулятивная, синкретично объединяющая когнитивную и коммуникативную функции;

– лингвальная регуляция межличностных отношений, суть которой в формировании в процессе общения дружественных / нейтральных / недружественных отношений, является одной из разновидностей регулятивной функции;

– регуляция межличностных отношений осуществляется в дискурсе посредством использования идеального / материального ресурса и инструмента, которым является стратегия.

Перспективой работы является определение роли лингвальной регуляции и ее инструмента – стратегии – в различных дискурсах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
2. Карасик В.И. Язык социального статуса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2002. – 333 с.
3. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. – Л.: ЛГУ, 1978. – 160 с.
4. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах: [монография]. – М.: РУДН, 2003. – 315 с.
5. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1968. – 306 с.
6. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 216 с.
7. Рудяков А.Н. Язык или почему люди говорят (опыт функционального определения естественного языка). – К.: Грамота, 2004. – 224 с.
8. Форманова С.В. Інвективи в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". – Одеса, 2013. – 39 с.
9. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2004. – 326 с.
10. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: CUP, 1987. – 345 p.
11. Encyclopedia "Wikipedia". – [Electronic resource]. – Access: http://en.wikipedia.org.
12. Fraser B. Perspectives on Politeness // Journal of Pragmatics. – 1990. – V. 14. – P. 219-236.
13. Harris S. Being politically impolite: extending politeness theory to adversarial political discourse // Discourse and Society. – 2001. – № 12. – P. 451-472.
14. Holmes J., Mara M. Leadership and Managing Conflict in Meetings // Journal of Pragmatics. – 2004. – 14.4. – P. 439-462.
15. Holmes J. Women, men and politeness. – London, New York: Longman, 1995. – 232 p.
16. Lakoff R.T. The limits of politeness: therapeutic and courtroom discourse // Multilingua. – 1989. – № 8. – P. 101-129.
17. Love N. Cognition and the language myth // Language Sciences. – 2004. – Vol. 26, № 6. – P. 525-544.
18. Mills S. Rethinking Politeness, Impoliteness and Gender Identity. – [Electronic resource]. – 2002. – Access: http://www.lboro.ac.uk/departments/ea/politeness/ Gender and Politeness.htm.
19. Mullany L. "I don't think you want to get a word in edgeways do you John?" Re-assessing (im)politeness, language and gender in political broadcast interviews. – [Electronic resource]. – Access: http://extra.shu.ac.uk/wpw/politeness/ mullany.htm
20. Nuyts J. Aspects of a Cognitive Pragmatic Theory of Language. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 1992. – 248 p.
21. Silverstein M. The culture of language in Chinookian narrative texts; or, On saying that … in Chinook // Grammar inside and outside the clause: Some approaches to theory from the field. – Cambridge: CUP. – 1985. – P. 132-171.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Karasik V.I. Yazykovoy krug: lichnost', kontcepty, diskurs [Language circle: identity, concepts, discourse]. – Volgograd: Peremena, 2002. – 477 s.
2. Karasik V.I. Yazyk sotsialnogo statusa [The Language of Social Status]. – M.: ITDGK "Gnozis", 2002. – 333 s.
3. Kiseleva L.A. Viprosy teorii rechevogo vozdeystviya [The Problems of Speech Influence Theory]. – L.: LGU, 1978. – 160 s.
4. Larina T.V. Kategoriya Vezhlivosti v Angliyskoj i Russkoj Kommunikativnyh Kulturah [The Category of Politeness in English and Russian communicative cultures]. – M.: RYDN, 2003. – 315 s.
5. Leontyev A.A. Psiholingvisticheskie edinitsy i porozhdeniye rechevogo vyskazyvaniya [Psycholinguistic Units and Speech Utterance Production]. – M.: Nauka, 1968. – 306 s.
6. Leontyev A.A. Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost [Language, Speech, speech Activity]. – M.: Editorial URSS, 2003. – 216 s.
7. Rudyakov A.N. Yazuk ili pochemu ludi govoryat (oput funktsionalnogo opredeleniya estestvennogo yazyka) [Language or Why People Speak (the experience of natural language functional definition]. – K.: Gramota, 2004. – 224 s.
8. Formanova S.V. Invektyvy v ukrayinskiy movi [Invectives in the Ukrainian Language]: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya doctora filol. nauk: spets. 10.02.01 "Ukrayinska mova". – Odesa, 2013. – 39 s.
9. Sheigal E.I. Semiotika politicheskogo diskursa [Political Discourse Semiotics]. – M.: ITDGK "Gnozis", 2004. – 326 s.

Frolova I.Ye. Discursive Strategy as the Instrument of Interpersonal Function Implementation

Abstract: The article presents the results of the study into the nature of interpersonal relations regulation in discourse. The understanding of communication as social interaction involves the study of its interpersonal aspect, that is establishing friendly/neutral/unfriendly personal relations between interactants. The research shows that this corresponds to the language/speech inter-

personal function – a type of regulation function, being aimed at regulating interpersonal relations. Regulation function is argued to be a synergic unity of cognitive and communicative ones, thus it proves to be the basic. The function of regulating interpersonal relations is implemented in discourse. It can be presented as unity of resource, instrument and aim. The aim of constructing interpersonal relations presupposes the use of ideal (structures of knowledge) and material (linguistic signs) resource. The ideal resource includes the knowledge of non-linguistic and linguistic nature. To implement this resource in discourse is possible by means of strategy. Discursive strategy thus is argued to be the instrument of interpersonal function implementation. The mental base of discursive strategy is provided by the knowledge about a concrete strategy or strategically actual knowledge that is part of general structured knowledge, the access to which gives the name of this strategy / the name of the concept. Discursive strategy mental base also includes the knowledge of the possible ways and means of the actual knowledge implementation or its actualization. Actualization of knowledge presupposes operations with different structures – individual's general cultural and social communication experience, group activity experience, conceptualization of the communication settings as well as the knowledge of conversational rules and the language norms. The result of these operations is the use of such language units that give interactants the clue to the strategic aim through establishing the link between actual and actualized knowledge.

***Keywords**: interpersonal relations regulation, function, discursive strategy, actual knowledge, actualized knowledge, language units.*

Γκαργκάγιεβα Ό. Β.

Λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα στον ελληνικό τύπο

Γκαργκάγιεβα Όλγα του Βίκτορ, Καθηγήτρια Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας
Κρατικό Πανεπιστήμιο Μαριούπολης, Μαριούπολη, Ουκρανία

Received October 16, 2013; Revised November 5, 2013; Accepted November 15, 2013

Σύντομη περίληψη: Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η καταγραφή και η μελέτη των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων στον ελληνικό τύπο, η μελέτη, δηλαδή, διαφοροποιημένων λέξεων ή εκφράσεων με πολιτισμικό φορτίο. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τίτλους των ελληνικών εφημερίδων σε περιόδο από 2010 έως 2012. Έτσι, μας δίνεται η δυνατότητα να μελετήσουμε το γλωσσικό φαινόμενο των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων συγχρονικά τόσο σε επίπεδο σημασιολογικών πεδίων, όσο και σε επίπεδο συχνότητας εμφάνισής τους.

***Λέξεις-κλειδιά:** πολιτισμός, πολιτισμικό φορτίο, λεκτικό πολιτισμικό παλίμψηστο, τίτλος της εφημερίδας, σημασιολογικό πεδίο*

Όπως είναι γνωστό, με τον όρο *παλίμψηστα* (πάλιν+ψάω = "αποξέω"), στην πιο γενικευμένη του χρήση, εδω και αιώνες, περιγράφονται περγαμηνές ή πάπυροι ή ζωγραφικοί πίνακες οι οποίοι, για λόγους οικονομίας στη γραφική ύλη, χρησιμοποιήθηκαν για δεύτερη φορά, αφου απαλείφθηκε το αρχικό τους περιεχόμενο και επικαλύφθηκε το νέο. Συχνά, μαζί με την τελευταία εγγραφή στο παλίμψηστο, ο αποδέκτης προσλαμβάνει ίχνη από παλιότερα κείμενα ή εικόνες που, καθώς δεν έχουν σβηστεί εντελώς, φέρουν το άρωμα άλλων εποχών, κόσμων ή πολιτισμών.

Κατά αναλογία, στο επίπεδο της λεκτικής έκφρασης, στη διδακτική και άλλες επιστήμες της γλώσσας, από τις αρχές της δεκαετίας του 90, ο όρος *λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα* – τον οποίο εισήγαγε ο Robert Galisson – χρησιμοποιείται για διατυπώσεις που δημιουργούνται απαλείφοντας εσκεμμένα ένα μέρος από μια πολυ γνωστή πολιτισμική κοινότητα παγιωμένη έκφραση και αντικαθιστώντας το με ένα νέο. Με αυτό τον τρόπο, ο αποδέκτης του λεκτικού παλίμψηστου προσλαμβάνει τη νέα έκφραση συγχρόνως με την υπόμνηση της παλιάς και με όλο το πολιτισμικό φορτίο με το οποίο συνειρμικά συνδέεται [5, 149-150].

Τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα τράβηξαν την προσοχή αρκετών ερευνητών κυρίως επειδή:

- συγκαταλέγονται στα πιο δημοφιλή παιχνίδια λεκτικής δημιουργικότητας σε πολλούς τομείς της επικοινωνίας, όπως: τα ΜΜΕ (π.χ. *Νέα δημοκρατία: "Σεμνά και **μετρητά**"*), στα παραμύθια (π.χ. *Τα τρία μικρά **λυκάκια***), στο θέατρο (π.χ. *Η παπουτσωμένη **Ντόρα***), σε τίτλους βιβλίων, στη διαφήμιση κ.α.
- θέτουν ποικίλα προβλήματα ενδογλωσσικής ή εξωγλωσσικής διαπολιτισμικής επικοινωνίας καθώς είναι αδιαφανή ή εξαιρετικά δύσκολα στην κατανόηση για αποδέκτες που δε μοιράζονται το ίδιο κοινό πολιτισμικό φορτίο. Για παράδειγμα, συχνά, απροσπέλαστα όχι μόνο για όσους μαθαίνουν ξένες γλώσσες αλλά για άτομα με διαφορετικές εμπειρίες πρόσληψης από τους νομιμοποιημένους αποδέκτες, όπως: άλλης ηλικιακής ή κοινωνικής ομάδας, αυτόχθονες ομιλητές του εξωτερικού, μη ενημερωμένους στην επικαιρότητα, μη εξοικειωμένους με ένα θέμα ή μια κοινωνική πραγματική (π.χ. *Ο κύκλος των **"παραπλανηθέντων υπουργών"***), κ.λπ.
- δίνουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το κοινό πολιτισμικό κεφάλαιο μιας κοινωνικής ομάδας, σε ενδογλωσσικό ή εξωγλωσσικό επίπεδο, σε παγιωμένες εκφράσεις από παροιμίες, ρητά, συνθήματα, τίτλους, τηλεοπτικές ατάκες κ.λπ.
- αποτελούν πρόκληση ή βραχνά για διερμηνείς, μεταφραστές και κάθε είδους ενδογλωσσικούς ή εξωγλωσσικούς διαμεσολαβητές.

Σκοπός της παρούσας έρευνας, λοιπόν, είναι η καταγραφή και η μελέτη των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων στον ελληνικό τύπο. Στο δημοσιογραφικό λόγο, όπως και στο διαφημιστικό, χρησιμοποιούν συχνά αυτού του είδους τα εκφωνήματα-τακτικές για να τραβήξουν την προσοχή των αναγνωστών-καταναλωτών

και να αυξήσουν τη συναισθηματική τους φόρτιση, χρησιμοποιώντας λεκτικά σχήματα προσιτά και οικεία, ακόμη και λογοπαίγνια, με μεγάλη απήχηση στο κοινό.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε τίτλους των ελληνικών εφημερίδων κατά την περίοδο από 2010 έως 2012. Έτσι, μας δίνεται η δυνατότητα να μελετήσουμε το γλωσσικό φαινόμενο των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων συγχρονικά τόσο σε επίπεδο σημασιολογικών πεδίων, όσο και σε επίπεδο συχνότητας εμφάνισής τους.

Ο συντάκτης του τίτλου του δημοσιογραφικού κειμένου είναι υποχρεωμένος να δώσει στον τίτλο του τόση έκταση όση του επιτρέπουν οι τυπογραφικές και οι άλλες τεχνικής φύσεως δυνατότητες. Ακόμη ο χρόνος που έχει στη διάθεσή του είναι συνήθως πολύ περιορισμένος. Γι' αυτό άλλωστε καταφεύγει συχνά σε εκμετάλλευση ήδη γνωστών φράσεων, σλόγκαν, συνθημάτων, παροιμιών κτλ. που προέρχονται είτε από τον καθημερινό προφορικό λόγο, είτε από τίτλους άλλων ειδών λόγου μαζικής επικοινωνίας (λογοτεχνικά βιβλία, κινηματογραφικές ταινίες, τραγούδια κτλ.). Τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας διατηρούν στη μνήμη τους σχετικά σταθερές και διαρκείς σημασιολογικές αναπαραστάσεις. Πρόκειται για τη λεγόμενη, στο χώρο της Πραγματολογίας**,** *κοινή γνώση ή πολιτισμική γνώση***.**

Σ'αυτό το σημείο πρέπει να γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στους όρους 'πολιτιστικό' και 'πολιτισμικό'. Ο όρος πολιτιστικό αναφέρεται στον ιστορικό πολιτισμό μιας χώρας, στα επιτεύγματα, στη δυναμική συμμετοχή του στη διαμόρφωση του κόσμου. Η πολιτιστική γνώση είναι θεσμοθετημένη γνώση. Αποκτιέται μέσω της συνεχούς εκπαίδευσης αλλά και στο κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο παίζει συχνά το ρόλο του εκπαιδευτικού φορέα. Ο όρος πολιτισμικό δηλώνει την καθημερινή επαφή, το οικογενειακό περιβάλλον, την παρέα, τις κοινωνικές εκδηλώσεις. Η πολιτισμική γνώση είναι εμπειρική, κατακτιέται καθημερινά μέσω της κοινωνικοποίησης και όχι μέσω κάποιου θεσμικού φορέα. Η απλούστατη αυτή μορφή γνώσης αντικατοπτρίζεται στις γλωσσικές αξίες, διαφορετικές από γλώσσα σε γλώσσα. Οι μεγάλες διαφορές των γλωσσών είναι κυρίως πολιτισμικές. Τέλος, υπάρχει και η διασταύρωση του πολιτιστικού και του πολιτισμικού: στοιχεία καθημερινού πολιτισμού, πολιτισμικά, επικαιρότητας (αθλητισμός, κινηματογράφος, πολιτική) [1, 112-123].

Μιλάμε για κοινή πολιτισμική γνώση διότι η πολιτιστική, εφόσον δεν έχουν όλοι την ίδια εκπαίδευση και δε ζουν στο ίδιο κοινωνικό περιβάλλον, δεν μπορεί να αποτελεί κοινή γνώση για όλη τη γλωσσική κοινότητα.

Η κοινή πολιτισμική γνώση των πραγμάτων, είναι καθοριστική για την κατανόηση της σημασίας των εκφωνημάτων, ενώ είναι απαραίτητη για την κατανόηση των συνταγματικών φράσεων (των ιδιωτισμών, των στερεότυπων και παροιμιακών φράσεων, κ.ά.). Προκύπτει λοιπόν το εξής ερώτημα: η κοινή πολιτισμική γνώση αποτελεί μέρος του σημαινομένου (της σημασίας); Έτσι προκύπτει ο όρος πολιτισμικό φορτίο. Ποια είναι η σχέση σημαινόμενου και πολιτισμικού φορτίου; Ο Galisson ορίζει το πολιτισμικό φορτίο ως το δεύτερο περιεχόμενο του σημείου, ως ένα επιπλέον σημαινόμενο (σημασία). Σε αυτή τη θεώρηση, το σημαινόμενο εννοείται ως προτερόχρονο, επειδή η εγγραφή του δεύτερου περιεχομένου, του πολιτισμικού φορτίου, χρειάζεται ένα σημείο ήδη διαμορφωμένο σημασιακά για να εναποθέσει την αξία του [5, 158]. Το πολιτισμικό φορτίο, που χαρακτηρίζει το λεξιλόγιο μιας γλώσσας, εντοπίζεται περισσότερο στην αξία, παρά στη σημασία. Υποθέτουμε ότι το πολιτισμικό φορτίο είναι η κοινή κληρονομιά όλων των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας.

Η γλώσσα που χρησιμοποιούν οι ομιλητές δεν εξαρτάται μόνο από τις γλωσσικές δεξιότητες αλλά και από τις συνθήκες πρόσληψης. Υπάρχουν βασικές ανισότητες μεταξύ των χρηστών της γλώσσας ως προς τις ίσες ευκαιρίες απόκτησης των πολιτισμικών δεδομένων. Επιπλέον, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά γνωστά από την κοινωνιογλωσσολογία όπως η ηλικία, η διαφορετική καταγωγή, το κοινωνικό στρώμα,επιφέρουν ανομοιογένεια στην κοινή πολιτισμική γνώση. Έτσι, για παράδειγμα, νεαροί ομιλητές δεν αναγνωρίζουν συχνά τα πολιτισμικά στοιχεία με τα οποία φορτίζουν τις λέξεις οι μεσήλικες.

Θα ονομάσουμε πολιτισμικές εκφράσεις τους συνταγματικούς συνδυασμούς που για την κατανόηση της σημασίας τους προϋποθέτουν την κοινή πολιτισμική γνώση. Τέτοιες είναι οι ιδιωτισμοί, οι παγιωμένες εκφράσεις, παροιμίες, λαϊκές και λόγιες ρήσεις και γνωμικά, παροιμίες, παροιμιακές εκφράσεις κ.ά. Παρόλες τις διακυμάνσεις, το νόημα των πολιτισμικών εκφράσεων καταφέρνει να ενώνει τους φυσικούς ομιλητές μιας γλώσσας κατά τρόπο ομόφωνο σε μια γλωσσική κοινότητα. Το περιεχόμενό των εκφωνημάτων αυτών είναι σε θέση να ξυπνήσει στις μνήμες της κοινότητας εικόνες συμπληρωματικές εκτός του περιγραφόμενου σημαινομένου. Έχει δηλαδή ανακλητική μνημονική δύναμη.

Το λεκτικό παλίμψηστο είναι συνάμα μια κρυμμένη (με παραποίηση) έκφραση που ανακαλεί κοινές μνήμες και μια διδακτική πόρτα, που ανοίγει με τις μορφές πολιτισμού και που προάγει την καθημερινή επικοινωνία [5, 154]. Η υποκειμενικότητα που πηγάζει από τη διαφορετική ιδιοσυγκρασία και το χαρακτήρα των μελών της κάθε γλωσσικής κοινότητας, από τα κοινωνιολογικά τους χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο, κοινωνική τάξη), δεν αναστέλλει την κοινή βάση πολιτισμικής γνώσης που μοιράζονται τα μέλη της γλωσσικής κοινότητας. Το κύριο χαρακτηριστικό των εκφράσεων αυτών είναι η μερική παραποίηση παγιωμένων πολιτισμικών εκφράσεων, η ανασύσταση των άμεσων συστατικών τους και ο εφήμερος χαρακτήρας της γλωσσικής αυτής κατασκευής. Στις παγιωμένες αυτές εκφράσεις που παραποιούνται εντάσσονται όχι μόνο οι στερεότυπες πολιτισμικές εκφράσεις, αλλά και πολιτιστικά προϊόντα, όπως είναι οι τίτλοι βιβλίων, οι συγγραφικές ρήσεις, οι τίτλοι κινηματογραφικών και θεατρικών έργων, τα διαφημιστικά μηνύματα, κ.ά.

Ένα νέο μήνυμα επικαλείται ένα παλιό, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση της σημασίας του. Τα παλίμψηστα είναι εκφωνήματα με πολιτισμική φόρτιση, επειδή για την αποκωδικοποίηση του μηνύματός τους επικαλούνται την κοινή πολιτισμική αλλά και πολιτιστική γνώση (ειδικές γνώσεις, μορφωτικό

επίπεδο, εκπαίδευση, λογοτεχνική ενημέρωση). Η σημασία τους είναι περιστασιακή και συμφραστική. Η παραλλαγή φαίνεται να σκιάζει το νόημα, πρόκειται όμως για μια αναγνωρίσιμη από τους ομιλητές παραλλαγή. Επικαλείται τα ψήγματα της συλλογικής ταυτότητας των ομιλητών [2, 224].

Το κομμάτι αυτό της σημασίας είναι αυτονόητο για τους ομιλητές της γλωσσικής κοινότητας, αποτελεί μέρος των γενικών γνώσεων (κοινή γνώση) που κατέχει αυτή για τον κόσμο. Αρκεί μία λέξη (***Ακονίζουν*** *τα... σποτάκια τους*) ή ένας γνώριμος συνταγματικός συνδυασμός (***Και ζήσαν αυτοί καλά***... *στη Νότια Γαλλία*), για να ανακαλέσει ο φυσικός ομιλητής την κοινή πολιτισμική γνώση που συμμερίζεται με την πλειοψηφία της γλωσσικής κοινότητας. Βέβαια, αυτή η διαδικασία είναι τόσο φυσική και αυτονόητη, που περνά σχεδόν απαρατήρητη. Ένας Έλληνας θα αντιληφθεί ότι το εκφώνημα *Κρύος, καιρός για σούπα!* παραπέμπει στο κλισέ *Κρύο, καιρός για δύο* ή ότι η έκφραση Βάλε κρασί στο κοκτέιλ σου! αναφέρεται στην αντίστοιχη *Βάλε νερό στο κρασί σου*, σχεδόν στιγμιαία, μέσα σε κλάσματα του δευτερολέπτου. Ακόμη και το διαφημιστικό σποτ γνωστού καθαριστικού *Ψεκάστε, σκουπίστε, τελειώσατε* χαίρει καθολικής παράδοχης και έχει εδραιωθεί πολιτισμικά στη συνείδηση των φυσικών ομιλητών, για αυτό και η ανάπλασή του δεν δημιουργεί προβλήματα αναγνώρισης και κατανόησης [3, 162].

Υπάρχουν πολλά πολιτισμικά παλίμψηστα που προέρχονται από το χώρο του κινηματογράφου, του τραγουδιού, της λογοτεχνίας, της διαφήμισης. Για παράδειγμα, *Κορίτσια, όχι στον ήλιο!, Η αβάσταχτη γοητεία του αυτονόητου, Ψωνίζω, άρα υπάρχω, Έχει παλιόκαιρο τη μέρα που βραβεύτηκα.* Αυτά χαρακτηρίζονται από έναν εφήμερο παράγοντα, δηλαδή δεν είναι βέβαιο πως όλοι οι ομιλητές μπορούν να αναγνωρίσουν το τραγούδι, την ταινία, το βιβλίο, τη διαφήμιση κτλ. που κρύβεται από πίσω και επιπλέον η αποκωδικοποίηση των μυνημάτων εξαρτάται από παράγοντες όπως το μορφωτικό επίπεδο, την ενασχόληση με τη μουσική, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο κτλ. Αν ο ομιλητής δεν γνωρίζει, λόγου χάρη, την ταινία *Κορίτσια στον ήλιο,* το βιβλίο *Η αβάσταχτη ελαφρότητα του είναι,* το ρητό *Σκέφτομαι, άρα υπάρχω* και το τραγούδι *Παλιόκαιρος,* πιθανότατα δε θα κατανοήση ότι πρόκειται για παραποιημένα εκφωνήματα (πολιτισμικά παλίμψηστα), ούτε θα μπει στη διαδικασία να ενεργοποιήσει το γλωσσικό και πολιτισμικό του υπόβαθρο.

Λοιπόν, η έρευνά μας πραγματοποιήθηκε σε τίτλους άρθρων των ελληνικών εφημερίδων. Οι τίτλοι στις σύγχρονες εφημερίδες έχουν τη δική τους ρητορική που εκφράζεται με ιδιαίτερα μορφοσυντακτικά σχήματα και σχήματα λόγου. Χαρακτηρίζονται από πολυλειτουργικότητα (κατευθυντική, επιλεκτική, δελεαστική, περιληπτική, ενισχυτική λειτουργία) και είναι ένα κείμενο εξαιρετικών γλωσσικών και νοητικών απαιτήσεων [4, 646-647]. Για τις ανάγκες της έρευνας τα παλίμψηστα που καταγράφηκαν κατηγοριοποιήθηκαν με βάση κριτήριο – τα σημασιολογικά πεδία στα οποία ανήκουν.

Μελετώντας τα σημασιολογικά πεδία και την τυπολογία των παλίμψηστων, όπως κατηγοριοποιήθηκαν από τον Galisson, είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας που "αγγίζουν" με την εμφάνισή τους τα παλίμψηστα.

Οι κατηγορίες του πολιτισμού όπου εντοπίζονται τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα είναι οι εξής:

- *στην κατηγορία του θεσμικού πολιτισμού* ανήκουν τίτλοι και παραθέματα λογοτεχνικών, θεατρικών, ποιητικών, μουσικών φιλοσοφικών, καλλιτεχνικών δημιουργημάτων ή ιστορικών γεγονότων και προσώπων, μυθολογικών, γλωσσολογικών και επιστημονικών γνώσεων: *"Βίος και* ***ποικιλότητα****"* ("Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά"),
- *στην κατηγορία του εμπειρικού πολιτισμού* ανήκουν οι τίτλοι και τα παραθέματα κινηματογραφικών ταινιών, τραγουδιών, τηλεοπτικών εκπομπών και τηλεπαιχνιδιών, κινουμένων σχεδίων, πολιτικών λόγων, καθώς επίσης και λέξεις ή εκφράσεις καθημερινής χρήσης (παροιμίες, αρχαίες ρήσης, συνθήματα, διαφημιστικά μηνύματα, σλόγκαν): *"Ψωμί, παιδεία,* ***τηλε-υιοθεσία****"* ("Ψωμί, παιδεία, ελευθερία"), *"Αυτοκίνητο του γλυκού νερού" (του γλυκού νερού)*
- *στην κατηγορία του διασταυρωμένου πολιτισμού* ανήκουν τίτλοι και παραθέματα παιδικών μύθων, λαϊκών τραγουδιών, εκκλησιαστικών και ιστορικών κειμένων *"Είχε παλιόκαιρο τη μέρα που βραβεύτηκα"* (ελληνικό τραγούδι "Παλιόκαιρος").

Στις γλωσσικές αλλαγές που υφίστανται τα παλίμψηστα καταγράφονται οι αντικαταστάσεις ή προσθήκες στα αρχικά μέρη του λόγου του εκφωνήματος (ουσιαστικού, επιθέτου, ρήματος, επιρρήματος), η προσθήκη σημείων στίξης (αποσιωπητικών, εισαγωγικών, ερωτηματικών, κτλ), στοιχεία που αλλοιώνουν την αρχική μορφή του εκφωνήματος. Ο Χατζησαβίδης εξηγεί ότι η έλλειψη κάποιου όρου της πρότασης (άρρητη έλλειψη) ή η δηλούμενη από το συντάκτη με κάποια σημεία στίξης (ρητή έλλειψη) αποτελεί πολύ συχνά εμφανιζόμενο μορφο-συντακτικό φαινόμενο, προκαλώντας ερμηνεύσιμη τεχνητή ασάφεια στο εκφώνημα [4, 650].

Τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα στον ελληνικό τύπο (συνολικα 120 μονάδες) κατηγοριοποιούνται σε έξι μεγάλα σημασιολογικά πεδία (πολιτική, πολιτισμός, κοινωνία, αθλητισμός, οικονομία, παιδεία). Το κοινωνικό πεδίο περιλαμβάνει θέματα που αναφέρονται στην υγεία, στην εργασία, στις συγκοινωνίες, στο περιβάλλον, σε αστυνομικά και δικαστικά θέματα, ενώ στο πολιτιστικό πεδίο εκφωνήματα που αφορούν στη δημοσιογραφία, στην τηλεόραση, στο θέατρο, στη μουσική και στον κινηματογράφο. Πιο αναλυτικά: **πολιτική** (26,1%), **πολιτισμός** (21,6%), **κοινωνικά** (20%), **αθλητισμός** (16,9%), **οικονομία** (12,7%), **παιδεία** (2,7%)

Στα παραπάνω σημασιολογικά πεδία και ποσοστά παρατηρούμε ότι η χρήση των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων καλύπτει το μεγαλύτερο φάσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Περισσότερο από ένα στα τέσσερα παλίμψηστα αναφέρονται στο χώρο της πολιτικής, γεγονός αναμενόμενο αφού ο κύριος ρόλος των εφημερίδων ταυτίζεται, πρωτίστως, με την

ενημέρωση και το σχολιασμό πολιτικών γεγονότων και δράσεων, καθώς η πολιτική αποτελεί κοινό τόπο ενδιαφέροντος για άτομα με διαφορετικά κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά στην Ελλάδα. Αντίθετα, τομείς όπου απαιτείται περισσότερη προσοχή στον τρόπο έκφρασης όπως είναι τα θέματα παιδείας και οικονομίας, που είναι συγχρόνως τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας περισσότερο εξειδικευμένοι και που, θα λέγαμε, έλκουν το ενδιαφέρον ενός ειδικού κοινού, δεν χαρακτηρίζονται από εκτεταμένη χρήση παλίμψηστων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πιο συνηθισμένες περιπτώσεις παλίμψηστων έχουν να κάνουν με αντικατάσταση μέρους του εκφωνήματος, που πρόκειται συνήθως για ουσιαστικό και σπανιότερα για επίθετο, ενώ αναφορικά με τα σημεία στίξης οι εφημερίδες δείχνουν προτίμηση στη χρήση των αποσιωπητικών. Περισσότερο εφευρηματικοί στη χρήση παλίμψηστων αναδεικνύονται οι αρθρογράφοι της εφημερίδας "Ελευθεροτυπία", όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα που ενδεικτικά παραθέτουμε: *"χειρο-παίδες", "απότομο φρενΑΡΗΣμα", "43 ΔΙΣ. Εξαμαρτείν", "φορολογική εγκύκλοιος στο πάρα 5΄", "... εL.Α.τε για διακοπές", "Πόντοι Πιλάτοι", "Νυν και Α.Ε.Ι. "* (Ελευθεροτυπία, Καθημερινή).

Παρατηρούμε ότι στις προηγούμενες περιπτώσεις οι αρθρογράφοι αρέσκονται στη χρήση σημείων στίξης (παύλας, αποσιωπητικών), κεφαλαιοποίησης με σημασιολογικό περιεχόμενο μέρους ή ολόκληρης λέξης (φρενΑΡΗΣμα, Α.Ε.Ι.), όπου πολλές φορές επιστρατεύεται και ξένη γλώσσα (εL.Α.τε), η πληθυντικοποίηση εκφωνήματος (Πόντοι Πιλάτοι) και η εσκεμμένα λανθασμένη ορθογραφική απόδοση (εγκύκλοιος).

Από την έρευνά που προηγήθηκε κατέστη φανερό ότι η πολυλειτουργικότητα των δημοσιογραφικών τίτλων που είναι λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα δεν επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό ή τουλάχιστον στο βαθμό που θα επιθυμούσαν οι συντάκτες τους. Τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα, αν και αναγνωρίζονται ως ευφυή δημιουργήματα που η αποπαγιωποίησή τους δεν αντιμετωπίζεται ως ιδιαίτερο πρόβλημα από τους αναγνώστες, δε συμβάλλουν, όσο θα περίμενε κανείς, στο κύρος της εφημερίδας που τα χρησιμοποιεί. Η έρευνά μας έδειξε ότι *το γλωσσικό ύφος* και *η ιδεολογική τοποθέτηση* της κάθε εφημερίδας επηρεάζει την υιοθέτηση αυτής της μορφής δημοσιογραφικής έκφρασης, ενώ οι πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της εποχής δεν επηρεάζουν ιδιαίτερα τη συχνότητα εμφάνισης τους στον ελληνικό τύπο. Αντίθετα, η τυπολογία και η κατηγορία στην οποία κατατάσσονται επηρεάζουν το κύρος και την εικόνα που έχουν οι αναγνώστες για συγκεκριμένες εφημερίδες. Γι'αυτό το λόγο και βλέπουμε παλίμψηστα που είναι έντονα χρωματισμένα, παραδείγματος χάρη, πολιτικά, κοινωνικά, και εμφανίζονται στη μια εφημερίδα να μην κάνουν την εμφάνισή τους στην άλλη.

Πιστεύουμε ότι μια νέα έρευνα, στηριζόμενη σε μεγαλύτερο αριθμό διαστρωματωμένου δείγματος που να αποτελεί τακτικό αναγνωστικό κοινό των δύο συγκεκριμένων εφημερίδων, θα είναι σε θέση να μας δώσει μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα για την αποτελεσματικότητα της χρήσης των λεκτικών πολιτισμικών παλίμψηστων στους δημοσιογραφικούς τίτλους, καθώς η κατασκευή τους δε χαρακτηρίζεται πάντα από ιδιαίτερη ευκολία από την πλευρά του συντάκτη τους, από τον οποίο απαιτούνται, πολλές φορές, ικανότητες γλωσσοπλαστικού τύπου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Α. Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας. Αθήνα: Πατάκης, 2006. – Σ. 112-137

2. Κουρδής Ε. Λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα στον τύπο // In Proceedings of the 7th International Conference on Greek Linguistics, University of York, 2005. – Σ. 213-234.

3. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Σημασία και δεξιότητες κατανόησης στη ξένη γλώσσα. Πολιτισμικές παραμέτροι // Γλωσσικές εφαρμογές, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης: Σχολείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας, 1997. №3. – Σ. 26-31.

4. Χατζησσαβήδης Σ. Η ρητορική των τίτλων στον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο // Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα, Πρακτικά της 17ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1997. – Σ. 643-657.

5. Galisson R. Les palimpsestes verbaux: des actualisateurs et des révélateurs culturels remarquables pour publics étrangers. Paris, 1995. – S. 141-163.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Anastasiádi-Symeonídi A. Oi stereótypes ekfráseis kai i didaktikí tis néas ellinikís os défteris glóssas [Stereotyped expressions and the teaching of Greek as a second language]. Athína: Patákis, 2006. – S. 112-137

2. Kourdís E. Lektiká politismiká palímpsista ston týpo. Synchronikí kai diachronikí meléti simasiologikón pedíon kai sychnótitas emfánisís tous [Verbal cultural palimpsests in the press] // In Proceedings of the 7th International Conference on Greek Linguistics, University of York, 2005. – S. 213-234.

3. Symeonídou-Christídou T. Simasía kai dexiótites katanóisis sti xéni glóssa. Politismikés paramétroi [Importance and comprehension skills in a foreign language. Cultural considerations] // Glossikés efarmogés, Aristotéleio Panepistímio Thessalonikis: Scholeío Néas Ellinikís Glóssas, 1997. №3. – S. 26-31.

4. Chatzissavídis S. I ritorikí ton títlon ston ellinikó dimosiografikó lógo [The rhetoric of securities Greek journalistic purpose] // Melétes gia tin Ellinikí Glóssa, Praktiká tis 17is Etísias Synántisis tou Toméa Glossologías tis Filosofikís Scholís tou APTH, Thessaloníki, 1997. – S. 643-657.

Gargaieva O. Verbal cultural palimpsests in the Greek press

Abstract: The aim of this paper is to record and study the verbal cultural palimpsests in the Greek press, that is to say, the study of differentiated words or expressions with shared cultural charge. The research was based on titles of the Greek newspapers, during the period from 2010 to 2012. Thus, we have been given the possibility to study the linguistic phenomenon of verbal cultural palimpsests, synchronically at the level of semantic fields and at the level of their frequency of appearance.

***Keywords**: culture, cultural charge, cultural palimpsest, a title of the newspaper, semantic field*

Гаргаева О.В. Лексические культурные палимпсесты в греческой прессе
Аннотация: В статье рассматриваются лексические культурные палимпсесты в греческой прессе, то есть словосочетания с ярко выраженной культурной коннотацией. Исследовались проводилось на материале заголовков греческих газет в период 2010-2012 г. Выделяются семантические поля лексических палимпсестов, а также анализируется частота их появления в газетных заголовках.

Ключевые слова: *культура, культурная коннотация, лексический культурный палимпсест, газетный заголовок, семантическое поле*

Гайович Г.В., Телеуця В.В.

Етнічний характер вторинних номенів українського фольклору

Гайович Галина Василівна, кандидат філологічних наук, доцент
Телеуця Валентина Василівна, кандидат філологічних наук, доцент
кафедра української мови та культури Гуманітарного інституту НАУ, м. Київ, Україна

Received October 23, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У запропонованій статті досліджено реалізацію вторинних номенів на лексичному рівні українських фольклорних творів. Визначено природу вторинної номінації та специфіку фольклорних текстів. На прикладі етноніму "вода" проаналізовано взаємозв'язок між похідними від нього номенами та асоціативним мисленням людини, а також явищем полісемії. Доведено залежність вторинної номінації, вживаної у фольклорних творах, від ментальних та етнічних особливостей мовної спільноти.

Ключові слова*: вторинні номени, етнонім, полісемія, парадигма, фольклорний текст, мовна спільнота.*

Мова як складна відкрита динамічна система, яка має розгалужену сітку мовних засобів, є об'єктом дослідження як суто мовознавчих, так і багатьох міждисциплінарних праць. В останні роки активно розвиваються психолінгвістичний, прагмалінгві-стичний, етнолінгвістичний, лінгвокультурологічний, когнітивний напрями досліджень комунікативних засобів. Активний розвиток семасіології та ономасіології в ХХ століття спричинив серйозну зацікавленість науковців проблемами номінації. У сучасній лінгвістиці особлива увага приділяється всебічному вивченню мовних засобів, що виникли в результаті різних номінативних процесів. Якщо простежити, що передує, супроводжує й витікає із вживання в мовленні тих чи інших мовних засобів, то стає зрозуміло, і це неодноразово відмічали лінгвісти, що універсальний для мови принцип вибірковості в називанні, по суті, є частиною механізму спілкування, який зорієнтований насамперед на ефективність. Загалом, спілкування за допомогою мовлення не тільки використовує ту чи іншу ситуацію, а створює нову комунікативну ситуацію, кінцевим результатом якої є текст. О.Р. Лурія в праці "Мова та свідомість" підкреслює, що формування мовленнєвого висловлювання завжди іде від внутрішнього смислу до системи розгорнутих мовленнєвих значень, а сам процес розуміння починається з пошуків загальної думки висловлювання й лише потім переміщується на лексико-фонологічній та синтаксичний рівні. Уже на перших етапах сприйняття повідомлення виникають гіпотези або припущення про смисл повідомлення, тому центральним для його розуміння є пошук цього самого смислу. При цьому, на думку вченого, розуміння номінації окремих слів та ізольованих фраз є допоміжною операцією, а сам процес розуміння націлений на розшифровку значення всього повідомлення, що стає можливим завдяки аналізу й сприйняття не лише зовнішнього змісту тексту, а й його глибини, яка часто схована в підтексті. Отже, слухач спрямовує свою увагу на пошук контексту прослуховуваного висловлювання з метою його декодування [3, 228]. Загалом же тут варто зазначити, що стратегія того, хто слухає, є таким же активним процесом, як і стратегія того, хто говорить.

Можна стверджувати, що підбір мовних засобів для спілкування із мовної системи відбувається не лише на основі явно виражених відношень назви до предмета, а й на основі різноманітних знань, навиків, психологічних станів мовця тощо. Зокрема, на думку С. Канцельсона він (мовець) використовує і поєднує експліцитне знання із знанням "тіньових", схованих категорій, О. Ахманова відмічає наявність вертикального контексту, С. Димитрова – підтексту, В. Гак – вторинної номінації тощо. На нашу думку, не менш важливим при виборі чи утворенні того чи іншого мовного номена на позначення предметів з реального світу, особливо тих, що вже мали мовне вираження, є етнічні особливості сприйняття мовцями довкілля.

Процеси номінації перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Це питання досліджували вчені Празького лінгвістичного гуртка, а також М. Докуліл, Л. Капанадзе, Н. Клименко, О. Кубрякова, О. Тараненко, В. Телія, І. Улуханова, О. Селіванова тощо. Однак, багато-аспектність об'єкту дослідження, яка простежується в працях науковців із цієї теми, виконаних у межах різних лінгвістичних напрямів, зумовлює актуальність та новизну проведеного дослідження.

Складність окресленої проблематики та її багатовекторність зумовили мету цього дослідження, що полягає в аналізі різних засобів вторинної номінації,

які функціонують у сфері українського фольклору, з погляду їхніх етнічних особливостей та накреслення шляхів майбутніх студій у цій галузі.

Вторинна номінація явище складне і багатогранне. Під поняттям вторинної номінації ми розуміємо утворення другого, а інколи навіть третього найменування для об'єктів навколишньої дійсності, які вже мали мовне позначення, чи, за визначенням В.М. Телії, використання вже існуючих у мові номі-нативних засобів у новій для них функції найменування [6, 336-337]. Таке тлумачення вторинних номенів дає підстави говорити про те, що мова є не лише механізмом для освоєння і розуміння дійсності, а й інструментом, який дає людині можливість самостійно створювати цю дійсність. З огляду на це виникає питання впливу національних рис характеру на формування тих чи інших мовних засобів. Адже саме мова того чи іншого народу є тим механізмом, який дозволяє створювати та передавати в просторі й часі ідеї, культурні надбання, переконання, цінності. Фольклорні твори є чи не найпотужнішим елементом культури будь-якого етносу, у якому яскраво відображено його характер, історію, самобутність. У фольклорі як особливому типові творчості відображаються певні історичні реалії з особливим колоритом. На наше переконання, створити цей особливий колорит та відобразити характер народу допомагають насамперед вторинні номени, які посідають у системі номінативного інвентарю кожної мови одне з найпомітніших місць.

Перед творами фольклору стоїть специфічне завдання – залишити в часі й просторі пам'ять про досвід окремого народу. Звичайно, цю інформацію можливо передати, насамперед, за допомогою мовних засобів. Наявний у системі мови лексичний інвентар, часто неспроможний задовольнити мовленнєві потреби й тоді виникає необхідність у створенні нових номінацій. Основою для їх створення найчастіше є асоціативні відношення, що склалися на тому чи іншому психолінгвістичному ґрунті й тому характерні лише мовцям певного етносу. За визначенням В. Телії, в основу вторинної номінації покладено саме асоціативність людського мислення, а отже, при творенні вторинного номена встановлюються асоціації за подібністю чи суміжністю між ознаками елементів позамовного ряду, що вже відображені в семантичній структурі лексеми, і ознаками нового позначуваного, що називається шляхом переосмислення цього значення [6, 336]. Ґрунтуючись на цьому, можна припустити, що кожен народ по-своєму переосмислює значення уже наявних у мові номінацій і відповідно до власного світосприймання, досвіду та реалій навколишньої дійсності, створює нові номени для позначення уже названих у мові предметів, явищ, ознак, дій тощо.

Для появи другої, а то й третьої назви у мові важливою умовою є полісемія. Загальновідомо, що слово завжди виникає в мові з одним значенням, яке називається первинним. Первинне значення є прямим, оскільки прямо називає позначуваний предмет. Багатозначність слова розвивається на основі перенесення назви з одного предмета на інший. Нове значення (вторинне) є завжди переносним, похідним від первинного, мотивованим через пряме. Мовознавці вирізняють три типи перенесення: за подібністю, за функцією і за суміжністю. Як зауважує П. Гриценко, багатозначність виникає в результаті "семантичного розширення структури лексеми, коли новими компонентами структури стають елементи інших семантичних полів", а важливою умовою для цього є спроможність мовців усвідомлювати «спільність або суміжність елементів лексичної системи" [1, 34]. Звідси випливає, що для утворення і розуміння вторинного значення важливим є усвідомлення мовцями нових граней тієї чи іншої лексеми. Саме таке усвідомлення є підставою для появи у мові вторинних номенів, які звужують чи розширюють значення уже наявних у мові найменувань, або ж надають об'єкту ще одну назву, але вже з іншою мотивацією і з певною соціальною метою.

Специфіка функціонування вторинних номенів у фольклорній лексиці полягає, насамперед, у тому, що вони безпосередньо відображають етнічні особливості народу, що їх створює, оскільки в них акумулюється зв'язок з ментальністю цієї мовної спільноти, її звичаями, обрядами та традиціями. Обґрунтувати цю тезу спробуємо за допомогою аналізу лексеми "вода", що в українських фольклорних текстах має символічне значення. Зокрема, символіка води в ліричних і весільних піснях засвідчує такий семантико-символічний ряд: *вода – море – ріка – Дунай – брід – ставок – роса – дощ – криниця*, а також парадигму пов'язаних з водою образів ритуально-процесуальних дій: *пити воду – дати напитися – брати воду – переливати дорогу – копати криницю – проливати воду – долати водну перешкоду (перепливати річку, переходити річку) – іти через брід – купатися – митися – падати у воду – топитися – піти за Дунай тощо.*

Зупинимося на одному з найвиразніших образно-семантичних текстових втілень води у весільних піснях – символічній парадигмі "вода – кохання". Указана парадигма в контексті реалізується через два типи "водних" номенів – первинні та вторинні (похідні). До перших зараховуємо символи з прямими номінаціями води чи водних стихій:"*Ой піду я до Дунаю, / Стану собі й подумаю: / А чи мені води брати, / А чи коровай збирати".*

До похідних – такі, де вода безпосередньо не згадується, але присутня назва одного з її агрегатних станів (роса, дощ), предметів, явищ з нею пов'язаних (міст, брід, криниця). Символіка води як кохання пов'язана із споживанням води, питтям, почуттям спраги. Однак символіка пиття води змінюється залежно від того, хто цю воду споживає: кінь п'є воду – це наслідок спраги; хлопець, козак хоче пити – прагне кохання, залицяється. Пити воду значить бажати, прагнути. Вода асоціюється в українських народних піснях з дівчиною, жінкою, а бажання напитися – з прагненням кохання [5, 12]: "*Не копавши криниченьки, не пити води. / Не любивши дівчиноньки, не мати жони //.* І навпаки, неможливість напитися води означає поразку в коханні:"*Ой в полі криниця безодна, / Тече з неї вода холодна, / Ніяк теї води напитися, / Не можна дівки забитися //".*

Найпоширенішим інваріантом етноніму "пити воду" є паралель: козак напуває коня (тамує його спрагу) – дівчина дає напитися козакові (прихильно ставиться до нього чи відповідає на його почуття): "*Брала дівка воду з броду, / Коромисло гнеться; / Стоїть козак у воротях, / Барвінком стелеться".* Або в іншій пісні: "*Дівчино ж моя, / Напій же коня / З рубленої кирниченьки, / З нового відра. / Козаченьку мій, / Була б я твоя, / Взяла б коня / За шовковий повід / Та й напоїла //".*

Іншим частотним і смислово наповненим елементом парадигми "вода – кохання" є етнонім подолання водної перешкоди, переправи через воду. Вода – виявлена у коханні межа між дівоцьким (чи парубоцьким) життям та шлюбом. Одночасно вона може слугувати символом певної перешкоди, ускладнень у коханні, подолання яких є перевіркою на силу почуттів. Звідси переправитися через воду (річку, Дунай), подолати водну перешкоду часто означає бути вірним у коханні, або ж має виразне ритуально-процесуальне значення одруження: "*Думай, Марусю, думай / Чи перепливеш Дунай / Чи перепливеш ріки / До Васюні навіки. / Кладочку перекладу / Перейду не схибнуся / Перейду не схибнуся / Вже назад не вернуся //".*

Засобом подолання перешкоди в фольклорних текстах є міст. "Міст" подібно веселці й сходам, є втіленням зв'язку між двома світами; наближається за значенням до етноніму "шлях" (як символ переходу, досягнення "іншого берега") і "перехрестя" (як небезпечне місце, де людину підстерігає нечиста сила). У різних народів міст виступає як метафора сполучуваної ланки між незбагненним і доступним розумінню; з мостом пов'язуються уявлення про перехід у потойбіччя. У багатьох українських піснях шлюб номінується як поетичний образ мосту. Цей мотив на порівняльному слов'янському матеріалі розглядали в своїх розвідках О. Потебня, М. Дми-тренко, Л. Дунаєвська, О. Зілинський, І. Ребошапка та ін. О. Потебня зазначав, що "мостіння мостів" у пісенних текстах "може бути темним спогадом про небесний міст, яким боги сходили на землю" [4, 22], а також, що "...мостіння мостів виражає очікування саме шлюбу і, отже, має зв'язок із уявленням неба мостом" [8, 29]. Отже, мостіння мосту, перехід через міст – символ одруження (В. Чічеров, І. Ребошапка) і символ переходу в потойбічний світ (Л. Виноградова). Л. Дунаєвська, звертаючи увагу на семантику номена, зазначає: "Золотий міст казки і кленовий міст весільних пісень – це, на нашу думку, відображення народних уявлень про любов молодої пари, поєднати яку – значить побудувати міст" [2, 44]. Якщо перейти міст – одружитися, то зламаний міст чи кладочка означає нездійснення шлюбних планів: "*Їхав, їхав козаченько до дівчини в гості, / Провалився кінь вороний на каміннім мості//".* Перейти, перескочити через воду (річку) номінує намір вступити в шлюбні відносини:"*Тече річка невеличка, схочу перескочу, / Віддайте мене, моя матінко, за кого я схочу//".*

"Ріка" як етнонім, що відтворює перебіг часу людського життя, також поширений в українській народній пісні. В українській пісеній традиції етнонім "ріка" безпосередньо пов′язаний з життям людини і метафорично передає віддаленість різних періодів життя та часоподій. Поширеним в українських піснях є трактування етноніму "ріка" як єднання закоханих, порушення. Ріка єднає людей, проте, береги її різні та необ′єднані (без мосту, броду, кладки) – необ′єднані долі: "*По цім боці Дунаю / Та вівчар вівці згоняє, / Та на молодців гукає: / Ой ви хлопці-молодці, / Та накажіте дівочці, /Та нехай вона мене не жде, / Та нехай вона заміж іде".* [7, 332].

Семантично близьким до значення етноніму "ріка" є етнонім "дорога", що також виражає перебіг часу людського життя. Номени "ріка" та "дорога" розкривають односпрямованість і незворотність часу життя людини від народження до смерті. Здійснюють зв′язок між родом, єднають молодих, а також, у контексті із номеном "міст", єднають у одне нерозривне ціле вікові етапи людського життя.

Суттєве значення має й якість води. Чиста вода – це здоров'я, вірність, щастя. Каламутна – смуток, хвороба, зрада: "*Прилетіли гуси з броду, / Сколотили в річці воду. / Треба доню не стояти / Та й з криниці набирати / Прилетіли з загранiці / Сколотили і в криниці".*

Показовим семантичним відгалуженням етноніму води як символу кохання є досить поширений у ліричних та весільних піснях мотив рятування потопаючого або потопаючої, що й символізує щасливе одруження:"*Плила Марися краєм – Дунаєм, / Вийшов до неї миленький єї: / Марисю, душко, дай же ми ручку! – / Скоро подала, зараз виплила //".*

У парадигмі мовних засобів народних пісень виявляємо й такий показовий і частотний похідний номен води як "криниця". Колодязь (криниця) у символічній традиції сприймається у зв'язку з порятунком, знанням, істиною й чистотою. Як джерело питної води, наділяється життєдайною функцією; з іншого боку, нерідко є входом у потойбічний світ і в цьому контексті номінує смерть. Колодязь зближується за змістом із джерелами води як такими, однак наділяється й власним значенням. У ньому підсилюється співвіднесеність з жіночим началом, властива всім "водним" номенам, що зумовлено його зовнішньою формою і функцією (як вмістилища). Мотиваційна основа етноніму криниці – молода, красива дівчина:"*Ой, у полі криниченька / Там холодна водиченька / Ой, там Роман воли пасе / Катерина воду несе. / Роман русий, я чорнява / Звінчаємось буде пара //".*

Етнонім "криниця" виражає архетипність значення межі, переходу із одного часопростору в інший. Вода в криниці має також символічне значення, як і вода в річці: єднає молодих і пророкує їм долю. Проте, криниця має й власне значення – коло обмеженого часопростору (джерело води), а тим самим певної мети в перетині постійного колообігу природи й незворотної плинності часу людського життя. Ці значення виражають час у системі моделей сприйняття. На рівні психологічному ентнонім "криниця" втілює мить молодості, мить радості спілкування. Копати, мурувати криницю означає кохати дівчину або й сватати її:"*Копав, копав криниченьку у зеленому саду, / Чи не*

вийде дівчинонька рано-вранці по воду //". Копати криницю й не пити з неї води – любити дівчину, але не одружитися з нею: "*Копав, копав криниченьку / Неділеньку – дві, / Любив козак дівчиноньку / Людям, не собі… / А вже з тої криниченьки / Орли воду п'ють, / А вже мою дівчиноньку / До шлюбу ведуть //"*.

Імовірність зустріти дівчину біля криниці в українській дійсності була дуже високою, оскільки одним із обов'язків дочки й молодої жінки в сім'ї було ходити по воду. Тому криниця стає місцем побачень закоханих, місцем залицянь, і саме в цьому значенні засвоюється народнопісенною символікою та номінацією.

Ще одним ритуалом при поєднанні нового подружжя було с*кріплення молодих водою.* У весільному обряді Півдня України цей ритуал замінено подібним – посипання молодих (наречених) зерном, яке у цьому випадку виконує роль води й має те ж символічне значення – розмноження.

Отже, по-перше, лексема "вода" в фольклорних текстах полісемічна та відображає ментальні й етнічні особливості мовної спільноти. Основні значення вторинних номенів цієї лексеми – "життя", "життєдайність", "здоров'я", "краса", "кохання", "одруження – шлюб"; "забуття", "смуток", "журба"; "плин часу". По-друге, з дослідження випливає, що семантика того чи іншого слова не обмежується тільки тими ознаками, які необхідні для його ідентифікації. Значення слова охоплює весь набір знань певного соціуму про навколишній світ, а процес номінації значною мірою залежить від цього позамовного досвіду. Тому аналіз вторинних номенів допомагає відобразити й зрозуміти базові уявлення про світ окремої мовної спільноти. По-третє, особливо важливою в цьому контексті видається асоціативна парадигматика фольклорних номенів, яка повною мірою відображає й увиразнює систему світосприйняття того чи іншого етносу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко П.Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П.Ю.Гриценко. – К., 1984. – 255 с.
2. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка / Л.Ф. Дунаєвська. – К., Вища шк. Вид-во при КДУ 1987. – 127 с.
3. Лурия А. Р. Язык и сознание/ Александр Романович Лурия. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 336 с.
4. Потебня А.А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий / А.А.Потебня. – М., 1865. – 310 с.
5. Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А.А.Потебня. – Харьков, 1860.- 155 с.
6. Телия В.Н. Номинация / В.Н. Телия // Языкознание. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1998. – С. 336-337.
7. Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого / Упоряд., вступн. Ст., приміт. Та комент. М.М. Олійник-Шубравської. – К.: Муз. Україна, 1990. – 456 с.:іл., нот.
8. Українські символи / Дмитренко М., Іваннікова Л., Лозко Г., Музиченко Я., Шалак О. – К.: Бібл. часопису "Народознавство", 1994. – 140 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Gritsenko P.Y. Modelyuvannya sy`stemy` dialektnoyi leksy`ky` [Simulation of dialect vocabulary] / P.Yu.Hrytsenko.– K., 1984. – 255 p.
2. Dunaevskaya L.F. Ukrayins`ka narodna kazka [Ukrainian folk tale] / L.F. Dunaevskaya. – K. Higher HQ. Publishing House at KSU 1987.– 127.
3. Luria A.R. Yazyik i soznanie [Language and consciousness] / A.R. Luria, ed. E.D. Homskoy. – Moscow: Izd-voMosk. University Press, 1979.– 320 p.
4. Potebnya A.A. O mificheskom znachenii nekotoryih obryadov i poveriy [On mythic meaning of some rituals and beliefs] / A.A. Potebnya. – M., 1865. – 310 p.
5. Potebnya A.A. O nekotoryih simvolah v slavyanskoy narodnoy poezii [On some symbols in Slavic folk poetry] / A.A. Potebnya. – Kharkov, 1860. – 155 p.
6. Telyya V.N. Nominatsiya [Nomynatsyya] / V.N. Telyya // Linguistics (Yazykoznanije). Large Encyclopedic Dictionary.– 2nd ed. – Moscow: Bolshaya Rossiyskaya Encyclopedia, 1998. – S. 336-337.
7. Ukrayins`ki narodni pisni, naspivani D. Yavorny`cz`ky`m. Pisni ta dumy` z arxivu vchenogo [Ukrainian folk songs performed by (naspivani) D. Yavornytskyi. Songs and Ballads from the archives of the scientist] / Editorial, Introduction Article, Remarks and Comments by M.M. Oliynyk – Shubravskoyi.– K.: Music.Ukraine, 1990. – 456 p.:figs., Notes.
8. Ukrayins`ki sy`mvoly` [Ukrainian symbols] / Dmitrenco M. Ivannikova L. Lozko G., J. Muzichenko, Shalak A. – K. Ref. magazine " Ethnology ", 1994. – 140 p.

Gayovych G., Teleutsia V. Ethnic feature of secondary nomens used of Ukrainian folklore

Abstract: The article presents a research of secondary nomens on the lexicographic level of Ukrainian folklore creatures (texts, novels, songs, etc.). The nature of secondary nomination as well as specificity of folklore texts are defined. The entonym "woda" (water) is analyzed in the context of relationship between nomensderived from it and associating mind of the man, as well as polysemiya phenomena. Dependance of secondary nomination used in folks creatures from menthal and ethnical features of the language community is proved.

Keywords*: secondary nomens, entonim, polysemija, paradigm, folklore text, linguistic commonality*

Гайович Г.В., Телеуца В.В. Этнический характер вторичных номенов украинского фольклора

Аннотация: В предлагаемой статье исследовано реализацию вторичных номенов на лексическом уровне украинских фольклорных произведений. Определена природа вторичной номинации и специфика фольклорных текстов. На примере этнонима "вода" проанализирована взаимосвязь между производными от него номенами и ассоциативным мышлением человека, а также явлением полисемии. Доказано зависимость вторичной номинации, принятой в фольклорных произведениях, от ментальных и этнических особенностей языковой общности.

Ключевые слова*: вторичные номены, этноним, полисемия, парадигма, фольклорный текст, языковая общность.*

Герасимчук С.В.

Художні смисли алегоричного зображення у "Слові на Вербну неділю" Кирила Турівського

Герасимчук Сніжана Вадимівна, аспірант
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Received October 3, 2013; Revised October 28, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Давньоукраїнський проповідник Кирило Турівський у "Слові на Вербну неділю" художньо опрацьовує, переосмислює біблійну історію про в'їзд Ісуса Христа до Єрусалиму. В основі його твору лежить творча інтерпретація релігійних символів та алегорій. Стаття присвячена дослідженню художніх смислів алегоричного зображення у давньоукраїнській пам'ятці.

Ключові слова: *алегорія, художня інтерпретація, образ Єрусалима, біблійний сюжет, біблійні мотиви.*

Кирилу Турівському, відомому давньоукраїнському проповіднику, приписують авторство восьми святкових урочистих "слів", присвячених недільним святам восьми тижнів до та після Великодня, починаючи з Вербної неділі. За своїм змістом та формою ці літературні пам'ятки вважаються блискучими зразками давньоукраїнського ораторського проповідництва, складеними за високими канонами візантійського красномовства, у яких проте яскраво проявляється авторська індивідуальність. Головним завданням кожного зі слів є "розкриття символічного, таємничого, духовного сенсу описуваних подій" [5]. У своїх словах "Кирило доповнює і розвиває євангельські сюжети, які лежать в їх основі, новими подробицями, складає діалоги персонажів, створюючи, таким чином, новий сюжет, який надавав би йому більші можливості для алегоричного тлумачення того чи іншого свята" [5]. Стиль Турівського характеризується увагою до орнаментації твору: він будує свої слова на яскравих алегоріях, ефективних порівняннях, цікавих метафорах та промовистих символах.

Один із найбагатших на алегорії твір єпископа – "Слово на Вербну неділю", у якому творчо інтерпретується в'їзд Ісуса Христа в Єрусалим. М. С. Грушевський у своїй праці "Історія української літератури" наголошує на такій складовій творчості Кирила Турівського, як майстерна передача євангельських сюжетів за допомогою колоритних алегорій. Але автор не зупиняється окремо на аналізі алегоричних форм у пам'ятці "Слово на Вербну неділю". К.Д. Зеєман, досліджуючи прийоми алегоричної екзегези в літературі Київської Русі, розглядає цей твір як приклад особливо багатої алегорези. Він аналізує образи пам'ятки з погляду наявних у ній буквального та духовного, морального значень. Проте автор не ставить за мету дослідити джерела алегорези та врахувати алегоричні деталі, які виявляються шляхом детальної інтерпретації. Метою нашого дослідження є з'ясування смислів та функцій алегорій у процесі інтерпретації художніх образів пам'ятки. Наукова методологія дослідження ґрунтується на засадах герменевтики, складовою частиною якої є християнська екзегетика, що зосереджується на тлумаченні Святого Письма, окремих положеннях міфологічного аналізу та літературної компаративістики.

Алегоризм пронизує усю структуру твору: від початку до кінця. Уже вступна частина "Слова на Вербну неділю" тлумачиться автором алегорично. В буквальному сенсі вона являє собою похвалу скарбам, багатствам і дарам будинку, його будівничим [4, с. 112]. Ці образи зумовлені авторською установкою в межах обраної фабули інакомовно представити церкву та її служителів, "иже вірою и чистотою ближнии Богу створишася и приемлють Святаго Духа благодатью различныя дары ученью и цілению по мірі дара Христова" [2]. Алегорична структура вступної частини передбачає поєднання буденного та вищого смислу. Останній розкривається у процесі авторського тлумачення на основі співвіднесення із поняттями повсякденної дійсності: їжа – "словеса евангельская", будинок − "Церкви", будівничі − "патриархы и епископы, ерія же и игумены, и вся церковныя учителя" [2]. У цьому епізоді тілесно-чуттєвий вимір стає основою для розвитку актуального у богословській літературі мотиву духовного годування, духовних скарбів та духовної оселі.

Образ церкви – один із важливих семантичних складових середньовічної культури, адже за справедливим твердженням Сергія Бабича, "церква була своєрідною реальністю, священним світом, відповідно до якого християнин співмірював себе та своє суспільне середовище, до якого належав" [1, с. 116]. У "Слові на Вербну неділю" Кирила Турівського церква уподібнюється до алегорії заможного і славного дому, який дає усім людям пожиток. Дім, на думку Сергія Бабича, був "візуальним символом, який утілював ідею ідеального єднання спільноти християн мов єдиної духовної родини (…) З образом дому ототожнюється визначення Церкви як "помешкання істини" та "фундаменту правди". На противагу площі, Собор реалізує архетип дому, міста locus (-у), який володіє сакральним характером, оскільки це місце, де присутній Бог, і водночас це місце зібрання" [1, с. 116]. Символічна конотація образу житла як упорядкованого, гармонійного простору, у якому людині затишно, де вона почуває себе природно, пояснює створення автором алегоричного образу дому-церкви як ідеальної форми людського існування, дарованої Богом людям. Відповідно до інтерпретації Володимира Проппа будинок являє собою осердя ряду міфологічних (насамперед

ініціаційних) уявлень. Дослідник пов'язує дім з ритуальними обрядами посвячення і зазначає, що одна із фаз обряду полягає в "поверненні неофіта додому" [6, с. 167]. Ця обставина може слугувати методологічним алгоритмом у процесі аналізу образу дому як алегорії церкви. У свідомості віруючого середньовічного християнина залучення людини до лона церкви сприймалося як своєрідне її духовне оновлення, освячення через прихід до Божого дому, фактично як одна із фаз ініціації, яка мала на меті підготовку людини до духовного життя в єдності з єдиновірцями. Як учасники обряду посвячення були цілком свідомі того, що в процесі ініціації вони помирають і воскрешають заново [6, с. 150], так і саме хрещення та навернення людини до церкви сприймалося як знамення нового її народження, а боротьба протягом життя зі спокусами тлінного світу, слідування релігійним канонам – як повернення людини до її природного стану – стану перших людей до гріхопадіння. Сутність християнської ініціації – у прокладанні людиною собі дороги до сакрального простору.

Розглядаючи моменти, які йдуть за посвяченням, Володимир Пропп виокремлює такий елемент будинку, віднайденого героєм, як накритий стіл. При чому в ньому останній бачить іншу подачу їжі, ніж та, до якої звик: "тут кожен має свою частину, і частини ці рівні" [6, с. 208]. У "Слові на Вербну неділю" у звеличеному домі спостерігається також можливість для кожного бажаючого втамувати голод залишками царської трапези. Автор свідомо применшує кількість їжі, адже показ насичення крихтами допомагає відтінити ідею поживності таких харчів. У християнській літературі образ їжі один із основних, оскільки за допомогою його постулюється важлива сакральна істина: віра в Господа і слідування його волі − єдине, що може сповна наситити людину: "обилны и преполнены царское трапезы мнози отстатци, от нихже нищии препитаеми бывають, — не гиблющею ядью, но пребывающею в живот вічьный" [2]. Він сприяє втіленню ідеалу служіння Богу: головною поживою для людини має бути воля Отця (прикладом для наслідування є сам Ісус Христос) [Іоанн 4: 34], тому варто дбати не лише і не стільки про тілесне насичення, скільки про тамування духовного голоду шляхом слідування євангельським канонам.

За християнськими переконаннями, процес усвідомлення людиною її гріховності, небажання бути рабом своїх пристрастей повинні викликати у неї потребу змінити статус свого індивідуального буття, досягти радикально іншого стану, несумісного з пристрастями та відчуженням профанного світу. Це стає першою сходинкою до переродження людини. Власне, процес хрещення та залучення до церковного життя трактується як вихід людини у іншу сферу буття, в якій відбувається її діалог з Богом. Важливість причетності кожного смертного до трансцендентної реальності підкреслена у панегіричному за своїм характером вступі "Слова на Вербну неділю" Кирила Турівського. Споживання царської трапези, збагачення царськими скарбами, життя в домі Божому – це і є образи того вищого буття, осягнення якого збагачує людину духовно, через яке вона власне освячується, це і є одна із фаз обряду ініціації, яку Володимир Пропп означив як "повернення неофіта додому" [6, с. 167].

В головній частині твору Кирило Турівський оповідає історію в'їзду Христа в Єрусалим, вплітаючи в неї інакомовні вислови пророків. Образна система основної частини пам'ятки не є оригінальною, але авторське тлумачення біблійного оповідання, ускладненого додатковими художніми деталями, сформувало самобутній твір. Установка давньоукраїнського письменника в межах обраної фабули інакомовно представити загальновідому подію сприяла оновленню її бачення, актуалізувала її для сучасників. Інтерпретація алегорій здійснюється автором у відповідності до середньовічного світобачення та світовідчуття. Образ Єрусалима – місткий, конституюючий елемент творів на богословську тематику, одна із основних смислових матриць християнської культури, у якій він проявлявся в іпостасях земного міста та місця у аксіологізованому сакральному просторі. Образ Небесного Єрусалиму безпосередньо пов'язаний із темою спасіння людини, яка прагненням відновити первісну єдність з Богом торує собі дорогу до раю. В основній частині "Слова на Вербну неділю" Єрусалим набуває анагогічного значення місця перебування душ праведників, містичної та метафізичної категорії Небесного Царства. Кирило Турівський супроводжує оповідь про в'їзд Христа до Єрусалиму на віслюкові цитуванням пророцтва Захарія, яке звучить як заклик дочкам Сіона радіти приходові їхнього царя і тлумачить зашифровані пророком образи як душі праведних. Образ віслюка, на якому сидів Ісус, у творі також набуває алегоричного значення – це язичницькі народи, яких Христос урятував від диявольської облуди, пославши до них із євангельським вченням своїх апостолів. Можна припустити, що давньоруський проповідник під час сприйняття та у процесі тлумачення біблійних сюжетів вбачав у цьому образі схожі смисли, що й вплинуло на репрезентацію та інтерпретацію алегорії віслюка в оригінальній пам'ятці. Наприклад, Яковлеве пророкування майбутньому коліну Іудовому про прихід Миротворця, якому покоряться народи ("Він прив'язує до виноградної лозини осля своє, і до лози кращого винограду дитя ослиці своєї" [Бут. 49: 11]), могло бути потрактоване давньоукраїнським автором як приведення Ісусом та його послідовниками язичницьких народів до виноградної лози, що у свідомості давніх землеробів була символіко-алегоричним образом Божества [7, с. 634]. Кирило Турівський послідовно вводить у цей контекст євангельський епізод із покладанням риз апостолами на віслюка, вистиланням народом дороги, якою прямує Христос, віттям дерев, одягом. В інтерпретації проповідника ці образні формули засвідчують широке розповсюдження християнських чеснот серед людей, які своєю вірою прокладають собі дорогу до Царства Небесного. Авторська установка до цілковитої алегоризації біблійної оповіді зумовлює й переосмислення образів людей, які супроводжують та возносять хвалу Сину Божому: ті, хто попереду йдуть, − це пророки та апостоли, позаду − святителі і мученики, які творять добрі справи на

славу й догоду Господові. Опис оживлення і радості Єрусалима, зумовлених приходом Ісуса, оригінально експонується за допомогою градації алегоричних форм: "старци быстро шествоваху, да Исусу яко Богу поклоняться; отроци скоро течаху, да и прославять о чюдеси Лазорева въскресения; младеньци, яко крилати окрест Исуса паряще, вопияху: "Осана сыну Давыдову! Благословен грядый во имя Господне! Бог Господь и явися нам!"" [2]. Автор підсилює емоційну змістовність та насиченість тексту шляхом змалювання всезагального розуміння значущості події в'їзду Христа до Єрусалима: від найстаріших жителів міста до його наймолодших мешканців − усі вітають Ісуса: "Старца бо язычьския намінуеть люди: преже бо Аврама и Израиля языци суть; тогда, прельщени, от Бога уклонивъшеся, ныні же Сыну Божию вірою покланяються. Образ же отрок всьчестьный, дівство любящий, отческый чин нарече, беспрестани славящим Христа и чюдеса Божиею благодатию сътворяющим. Младеньци же вся хрестьяны прообрази, иже ничтоже пытають о Христе, но о томь живуще и за того умирающе, и тому обіты и молитвы въздающе" [2]. Автор, використовуючи біблійну образність та доповнюючи свій твір новими зображально-виражальними засобами, семантично збагачує його та підсилює емоційне звучання тексту. З метою зображення маловір'я тих, хто обрав своїм покликанням служіння Богу, Турівський уводить у твір алегоричні антропоніми "Анна" і "Каіафа" − узагальнюючий образ представників ієрейського чину, які, забувши біблійні пророцтва, не повірили у прихід Сина Божого. Цей об'єкт естетичного впливу сформований на основі логічних відношень, зумовлених християнською традицією, – первосвященики Іудеї являють собою образи з негативною конотацією у зв'язку із тим, що вони стали винуватцями загибелі Ісуса Христа.

У біблійному прототексті деталізована алегорична інтерпретація оповіді про в'їзд Христа до Єрусалима відсутня. Турівський вдається до розширення вказаної історії: це не просто компіляція біблійного оповідання, це його неповторне переосмислення, оригінальне тлумачення, яке надало творові додаткового патетичного звучання і заклало основи самобутньої ефективної проповіді, здатної захопити читача та слухача.

Алегоричне тлумачення в заключній частині твору слугує засобом морального звернення до слухачів. Вона містить ряд порівняльних конструкцій, побудованих на основі потрактованих алегоричних моделей головної частини: "изыдем любовью, яко народи, в срітение ему и сломим гніводержание, яко и вітви; постелем ему, яко и ризы, добрыя дітели; въскликнем молитвами и безлобьем, яко младеньци" [2]. В заключній частині давньоукраїнської пам'ятки знову з'являється алегоричний образ Єрусалима, на цей раз у заклику: "и не погубим труд сорокадневного поста, в котором мы подвизались, очищаясь от всяческой скверны, чтоб вступил ныне в наш Иерусалим Христос" [2]. Єрусалим набуває тропологічного значення праведної душі християнина, очищеної Христом від скверни і збереженої самою людиною в чистоті. У "Слові на Вербну неділю" відбувається перенесення фактографічної оповіді християнського дискурсу у новий екзистенційний вимір, у якому алегоричний образ Єрусалима, залежно від контексту набуває анагогічного (Царство Боже) чи тропологічного (душа праведника) значення.

Отже, "Слово на Вербну неділю" давньоукраїнського проповідника Кирила Турівського характеризується яскравою образністю, що проявляється передусім у колоритних алегоріях, які сприяють художньо-вивершеному унаочненню релігійно-моральних настанов, постульованих автором. Давньоукраїнський проповідник, обравши конституюючим елементом художньої структури "Слова на Вербну неділю" біблійну історію про в'їзд Христа до Єрусалима, кожен її елемент увів у алегоричну систему координат і здійснив інтерпретацію смислу євангельської оповіді. Достоїнство алегоричних тлумачень у "Слові на Вербну неділю" полягає в тому, що вони дозволяють вбачати в біблійних образах та ідеях додаткові змістовні грані та смислові відтінки, в яких криється його актуальність. Алегоричні зображально-виражальні ряди вступної та основної частини сформували ідейно-аксіологічні настанови, розвинені в побудованих на порівняннях та метафорах закликах заключної частини. Цінність проповіді проявляється насамперед в тому, що художні засоби, використані в ній, сприяли виробленню не лише її напучувально-дидактичного характеру, а й характеру дієвого, оскільки, спрямовані на емоціогенну сферу людини, вони значною мірою впливали на становлення світовідчуття та світобачення, а відповідно й зумовлювали поведінку вірян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич С.В. Творчість Мелетія Смотрицького в контексті раннього українського бароко / Сергій Бабич. − Випуск 2. – Львів: Свічадо, 2009. – 177 с.

2. В неділю цвітную о сказании евангельстімь святого Кирила // Библиотека литературы древней Руси: в 12 т. / под ред. Д.С. Лихачева, Л.А. Дмитриева, А.А. Алексеева, Н.В. Понырко. – СПб.: Наука, 1997. – 2003. – Т. 4: XII век. – 1997. − 687 с. – Режим доступу до видання: http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4936

3. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. / Михайло Грушевський. – К.: Либідь, 1993 – 1995. – Т. 3: Оригінальне письменство XII – XIII в. / [упоряд. В. В. Яременко; приміт. С. К. Росовецького]. – 1993. – 285 с.

4. Зееманн К.Д. Приемы аллегорической экзегезы в литературе Киевской Руси / К. Д. Зееманн // Труды Отдела древнерусской литературы: в 61 т. / Российская академия наук. Институт русской литературы (Пушкинский Дом) / отв. ред. Д.С. Лихачев. − СПб.: «Дмитрий Буланин», 1934 − 2010. − Т. 48. − 1993. − 498 с.

5. История русской литературы X − XVII вв.: учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов] / [Л.А. Дмитриев, Д.С. Лихачев, Я.С. Лурье и др.]; под ред. Д.С. Лихачева. – М.: Просвещение, 1979. – 462 с., ил. – Режим доступа к изданию: http://www.infoliolib.info/philol/lihachev/1_4.html

6. Пропп В.Я. Собрание трудов [Текст]: в 8 т. / В.Я. Пропп / под ред. Г.Н. Шелогурова. − М.: Лабиринт, 1998 – 2001. − Т. 2: Морфология волшебной сказки; Исторические корни волшебной сказки. − 1998. – 511 с.

7. Фрейденберг О. М. Въезд в Иерусалим на осле // Миф и литература древности / О. Фрейденберг. − Москва, 1998. – с. 623-665.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITARETED

1. Babych S.V. Tvorchist Meletija Smotrytskogo v konteksti ukrajinskoho baroko [Meletij Smotrytskyj works in the contecst of early Ukrainian baroque] / Sergij Babych. – Vypusk 2. – Lviv: Svichado, 2009. – 177 s.
2. V nedilju cvitnuju o skazaniji evangelistim svatogo Kyryla [Tale on Palm Sunday by St. Kyrylo] // Biblioteka literatury Drevnej Rusi: v 12 t. / pod red. D.S. Likhachova, L.A. Dmitrieva, A.A. Alexeeva, N.V. Ponyrko. – Sankt-Peterburg: 1997. – 2003. – T. 4: XII st. – 1997. – 687 s. – Access: http://lib.pushkinskijdom.ru/ Default.aspx?tabid=4936
3. Grushevskii M.S. Istorija ukrajinskoji literatury: v 6 t. 9 k. [History of Ukrainian literature] / Mykhailo Grushevskii. – K.: Lybid, 1993 – 1995. – T. 3: Oryginalne pysmenstvo XII – XIII st. / [uporjad. V.V. Jaremenko; prymit. S.K. Rosovetskogo]. – 1993. – 285 s.
4. Zeemann K.D. Prijomy allegoricheskoj ekzegezy v literature Kijevskoj Rusi [Methods of allegorical exegesis in Kyiv Rus literature] / K.D. Zeemann // Trudy Otdela drevnerusskoj literatury: v 61 t. / Rossijskaja akademija nauk. Institut russkoj literatury (Pushkinskii Dom) / otv. red. D. S. Likhachov. – SPb.: «Dmitrij Bulanin», 1934 – 2010. – T. 48. – 1993. – 498 s.
5. Istorija russkoj literatury X – XVII vv.: ucheb. posobije [dlja studentov ped. in-tov] [History of Russian literature X – XVII century] / [L.A. Dmitriev, D.S. Likhachov, J.S. Lurje i dr.]; pod red. D.S. Likhachova. – M.: Prosveshenije, 1979. – 462 s.
6. Propp V.J. Sobranije trudov [Text]: v 8 t. [Collected Works] / V.J. Propp // pod red. G.N. Shelogurova. – M.: Labirint, 1998 – 2001. – T. 2: Morfologija volshebnoj skazki; Istoricheskije korni volshebnoj skazki. – 1998. – 511 s.
7. Frejdenberg O.M. Vjezd v Ierusalim na osle [Entrance into Jerusalem] // Mif i literatura drevnosti / O. Frejdenberg. – Moskva, 1998. – S. 623 – 665.

Gerasymchuk S.V. Artistic meanings of allegoric images in "Tale on Palm Sunday" by Cyril of Turiv

Abstract: Old Ukrainian preacher uses the Bible history about Jesus Christ entrance into Jerusalem in this text. Creative interpretation of religious symbols and allegories lies in its core. The article is devoted to learning artistic meanings of allegoric images in "Tale on Palm Sunday" by Cyril of Turiv. One of the key allegorical images of the work is the image of Jerusalem, which author interprets according to medieval aesthetics: depending on the author's guidelines it acquires anagogical (Kingdom of God) or tropological (soul of the righteous) meaning. Another cross-cutting image is the image of the Church, which appears in the book as a wealthy and glorious house that gives all people asylum. The article also explores the meanings of allegories of the introductory part of the work. In literal sense, it is a praise treasures, riches and gifts of the house, its builders. These images are caused by the author's guidance within the selected plot to present the church and its ministers figuratively. They are the foundation for development of the contemporary motif of spiritual feeding, spiritual treasures and spiritual abode in the theological literature. In the process of finding out the meanings of the allegorical images in the introductory part, outlines the author's intention to present the consumption of royal meal, enrichment with royal treasures, life in the house of God as images of the highest being, understanding of which enriches a person spiritually. Analysis of the artistic meanings of the allegorical depiction in "Tale on Palm Sunday" gives the reasons to believe that the allegories used in a memoir helped to develop not only its didactical character, but also acting character, as focused on the scope of human emotion, they have great influence on the formation of attitude and worldview, and thereafter, predetermined the behaviour of faithful.

***Keywords**: allegory, artistic interpretation, images of Jerusalem, biblical story, biblical motive*

Герасимчук С.В. Художественные смыслы аллегорического изображения в «Слове на Вербное воскресенье» Кирилла Туровского

Аннотация: Древнеукраинский проповедник Кирилл Туровский в «Слове на Вербное воскресенье» художественно обрабатывает, переосмысливает библейскую историю о въезде Христа в Иерусалим. В основании его произведения лежит творческая интерпретация религиозных символов и аллегорий. Статья посвящена исследованию художественных смыслов аллегорического изображения в древнеукраинском памятнике. Одним из ключевых аллегорических образов произведения есть образ Иерусалима, который автор интерпретирует в духе средневековой эстетики: в зависимости от авторской установки он приобретает то анагогического (Царство Божие), то тропологического (душа праведника) значения. Ключевым образом произведения есть также образ церкви, который автором трактуется как богатый и славный дом. В статье выясняется значение и аллегорий вступительной части произведения. В буквальном смысле она являет собой похвалу сокровищам, богатствам и дарам дома, его строителям. Эти образы обусловлены авторской установкой образно представить церковь и ее служителей. Они стают основой для развития актуального в богословской литературе мотива духовного насыщения, духовных сокровищ и духовного жилья. В процессе интерпретации аллегорических образов вступительной части произведения вырисовывается авторская интенция представить употребление царской трапезы, обогащение царскими сокровищами, жизнь в доме Божьем как образы того высшего бытия, осязание котрого обогощает человека духовно. Анализ художественных смыслов аллегорического изображения в "Слове на Вербное воскресенье" дает основания утверждать, что использованные в произведении аллегории способствовали тому, что оно прибрело не только настановческо-дидактический характер, а и стало произведением, побуждающим к действию, поскольку обращенные на эмоциогенную сферу человека аллегории в значительной степени влияли на становление мировоззрения, а следовательно – обуславливали поведение мирян.

***Ключевые слова:** аллегория, художественная интерпретация, образ Иерусалима, библейский сюжет, библейский мотив*

Гладир Я.С.

Система конфліктів роману В. Винниченка "Заповіт батьків"

Гладир Яна Станіславівна, викладач кафедри інженерної педагогіки та мовної підготовки, Криворізький національний університет, Кривий Ріг, Україна

Received October 23, 2013; Revised November 8, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У статті розглянуто зміст, форми, ознаки, функції та сутність кожного окремого конфлікту одного з ранніх романів В. Винниченка, системні зв'язки основного та додаткових конфліктів, а також більш віддалені, "присистемні" конфлікти**.** Автор визначає ступінь об'єднаності конфліктів системним та "присистемним" зв'язком та робить висновки щодо відповідних різновидів (типів) конфліктів твору.

Ключові слова: *конфлікт, система конфліктів, "присистемний" конфлікт, конфлікт "другого" ("третього") плану.*

Роздумів і висновків про роман **"**Заповіт батьків" учені залишили немало, досліджувалися ними й конфлікти. Так, В. Панченко помітив виразну підпорядкованість у цьому романі зовнішніх конфліктів внутрішнім [3, с. 125], а Б. Пастух правомірно підкреслив, що автор не завжди доводить конфлікти до логічної розв'язки, а "залишає читача на роздоріжжі", даючи йому можливість омислити завершення поєдинків [4, с. 87].

Як і в більшості інших ранніх романів В. Винниченка, центральним і наскрізним у "Заповіті батьків" є внутрішній конфлікт героя, лікаря Петра Заболотька. Підтвердження цьому знаходимо вже в перших рядках твору: Петро одразу повертається до тих сумнівів, котрі невдовзі "так різко й несподівано змінили все життя його" [1, с. 5]. Маючи звичку, як навчив його батько, завжди "все пояснювати з "шлункового погляду", себто простими, реальними причинами" [1, с. 11], він раптом познайомився із родиною, яка "не надавалася до такого пояснення" [1, с. 11]. Подумки заглиблюючись у причини цього, Петро Семенович засумнівався й у наявних до цього переконаннях, і від того йому часто "ставало якось нудно, непокійно, наче він щось десь забув" [1, с. 15].

Саме під час спілкування із богемною родиною Гарбузенкових Заболотько зіткнувся з двома протилежностями: "Цей ресторан, Гарбузенківський дім, неначе навмисне трапився йому, щоб убити "шлунок" і поставити на чільне місце "душу". Все тут було проти шлунку, проти простого, здорового глузду" [1, с. 18], адже усі присутні там "ухитрилися обходитися без тих дріб'язкових, "шлункових" питань" [1, 18]. Після знайомства з Гарбузенковими та їхніми друзями герой починав вірити, що "загадкові люди з романів існують і в житті <…> всі вони чимсь були незадоволені, чогось хотіли й не знаходили" [1, с. 19], від усвідомлення чого його "бумба" стала хронічною [1, с. 20]. Та тільки після ряду подій у родині лікаря реципієнтові стає зрозумілим, що не на протилежності "шлунку" й "душі" розвиватиметься внутрішній конфлікт Заболотька. Ця протилежність лише підвела і героя, і читача до значно глибшого й суттєвішого – до протистояння суспільної й загальнолюдської моралі. "Треба перед самим собою бути чистим, щоб жити з певністю та гідністю" [1, с. 69], – урешті формулює новий життєвий постулат Петро.

Та навіть його внутрішня зібраність почала "рушитися" після зустрічі із названою сестрою-проституткою Тонею в публічному домі та ознайомлення з аморальним "побутом" проституток узагалі, адже в нього з'явилися нові сумніви: невже жінка може із власної волі стати проституткою, невже може піти на це "умисне злочинство проти себе й проти людей" [1, с. 103]? І чи зможе названа сестра, зрозумівши, що з нею "трапилося нещастя" [1, с.112-113], знову стати "нормальною" людиною, у тому числі й у суспільстві? Та навіть умовляння самого себе, що Тоня внутрішньо ніяк не змінилася, що вона не стала гіршою людиною, ніж була, не діяли, а породжували тільки "незрозумілий самому собі гнів" [1, с. 112-113]. А логіка принципу "чесноті з собою" неминуче вела свідомість героя до іншої протилежності – до протиставлення суспільним регламентаціям поведінки, а, отже, і до заперечення загальноприйнятої, так званої "суспільної", моралі: І навіть коли Заболотько сам перед собою визнавав Тоню просто "жертвою" обставин, він все одно починав, "сам із себе дивуючись, проти своєї волі", усвідомлювати, "що дико вимагати, щоб у родину, що з роду в рід не заплямувала себе нічим нечистим чи підозрілим, де були невеликі діти – ввести людину, що могла викликати тисячу балачок, пересудів" [1, с. 112-113]. Так Заболотько прийшов майже до повного роздвоєння: з одного боку, він визнавав за Тонею право "бути рівною" і без сорому перед собою та іншими торкатися рукою голівок дітей", а, з іншого, вважав це таким же "неможливим", "як зробити матір молодою" [1, с. 113-114]. При цьому ще й попередній поєдинок між "шлунком" і "душею" теж не залишав героя: "І "душа", і "шлунок" – обоє відкидали Тоню" [1, с. 116-117].

І відтоді Заболотько повів сам із собою безкінечні довготривалі суперечки, наводячи аргументи й контраргументи на користь обох протилежностей. Саме тут фактично й "зав'язався" основний внутрішній конфлікт героя, оскільки попередня конфліктна ситуація нарешті призвела до перших наслідків – серйозної внутрішньої колізії. "Тоня – просто менше пристосована, і повинна була служити для пожирання тих п'яних пик, що безглуздо галасували по залях публічних домів" [1, с. 116-117], – подумав герой. Але вже через кілька хвилин після цього висновку Заболотько заперечує його: "Це було нещастя, фатальна чи яка там помилка, хвильове божевілля, тільки не непристосованість, не брак сили, доброти та того, що робить людину найбільше людиною" [1, с. 116-117].

Відтоді Заболотько хронічно "прокручував" подумки нові й нові аргументи й контрааргументи, але що б він собі не казав, остаточне рішення не приходило, і саме його життя перетворилося на "чекання якогось страшного розв'язання", від чого героєві вже наперед "було соромно й тяжко" [1, с. 117]. Кожне повернення думок до цієї внутрішньої суперечки спричиняло "такий задушливий, гнітючий стан, що хотілось кричати "рятуйте!" [1, с. 124]. А він коли із соромом та самокатуванням "казав сам собі, що все його ходіння" до Тоні "та бажання врятувати її пояснювалось просто "шлунком", і "шлунком" досить поганенького роду", тут же від усього цього лишався "лише солодкий сум", бо раптом він починав думати про неї з болем та ніжністю, помічаючи "тільки її страждання, безвихідність, невинність" [1, с. 128]. А все це не просто загострювало, поглиблювало й розвивало внутрішній конфлікт героя, а ще й підводило його до таких дієвих колізій, наслідком яких мало бути прийняття лише одна з протилежностей. Такою формою боротьби постало рішення Заболотька "поштиво, але твердо, усунути" саму суспільну "мораль, що карає, не дозволяє бути рівними", при чому все це розумілося настільки серйозно, що "іншого виходу" він не бачив – саме тому й вирішив "читати на цю тему лекцію" [1, с. 146]. Так внутрішній конфлікт Заболотька переростає в зовнішній, першою колізією якого стає суперечка з самою Тонею: "цілком свідомо, щиро й обдумано кажу <…> З цієї ночі я не вважаю ні тебе, ні твоїх подруг, ні взагалі кого-будь нижче за себе. Ваша професія для мене така сама, як і всяка інша професія, тільки безмірно тяжка" [1, с.150], – говорить Петро їй. І в цей час у його свідомості знову виразно постав сумнів: "А що ж далі буде?" [1, 164], а у відповідь з'явилося лише його ж "погасле, обм'якле обличчя" [1, с. 165].

Саме тоді знову нагадав про себе й поєдинок "душі" та "тіла": "Оголошую війну "душі" та татовому "шлункові"!" [1, с. 165]. Та нові намагання "знищити" "заповіт батьків" (стару мораль), котра "тільки знесилює та дурить нещасних і слабосилих" [1, с. 166], завершилися усвідомленням того, що Петро скоріше "підбадьорював сам себе": "Тепер уже покинути не можна, я сам перед собою, <…> буду боягузом" [1, с. 166].

І в кульмінаційно-переломний момент внутрішнього конфлікту, після ще більших вагань і сумнівів, Петро вирішує зробити смертельну ін'єкцію чоловіку, котрий давно хворів на сифіліс і мучив усю родину [1, с.179]. Лише "чесність із собою" давала право Заболотькові вбити людину: "Хід власних думок допоміг скласти тверде рішення: він має право сам перед собою і перед кожним, хто може знати всі обставини, зробити цій людині, навіть проти її волі, ін'єкцію" [1, с. 180]. Але це вже була і "чесність з іншими" – саме вона залишила змогу лікареві-вбивці прочитати записку: "Чоловік помер. Ви вбили його. Прокляття вам<…>" [1, с. 180-181]" без жодного докору сумління.

Та коли він розпочав лекцію проти "заповіту батьків", йому раптом "стало страшно" [1, с. 180] – оцей самий "заповіт батьків" іще жив у ньому самому: "Що ж він собі гадав досі? Чого ж була така легковажна віра в цю лекцію? <…> Що за безумство?" [1, с. 182-183]. Він навіть ледь подолав бажання "потихеньку втекти" [1, с. 183].

І хоча повна поразка в дискусіях надовго зробила його "сірим та згорбленим" [1, с.187], героя було вже не зупинити на шляху боротьби із "заповітом батьків": "Коли я сам перед собою не брешу, коли я твердо знаю, що не для зла, не для своїх інтересів, як писав Шапкін, не для розпусти я дійшов до цих думок і доводив їх усім; коли, кажу, я сам вірю в них усім єством своїм, то що ж мені ці лайки та образи?" [1, с. 190]. На підтвердження остаточного вирішення внутрішнього конфлікту на користь "чесності з собою та з іншими" Заболоткові вистачило сміливості й для одруження із проституткою Тонею. На жаль, автор не показав їхнього подальшого життя, це значний недолік твору й самої ідеї.

І якщо шукати особливості та цінність цього внутрішнього конфлікту, то варто відзначити – це вже не так той шлях формування "чесності з собою", яким ішов герой роману "Чесність з собою" Мирон Купченко, а скоріше наслідки такого шляху. Петро Заболотько, йдучи через сумніви, пошуки й розчарування, через поєдинки "душі" та "шлунку", моралі "особистої" та "суспільної", вирішує деякі справді життєві проблеми, але сам собі чесно й заявляє, що в даному конфлікті єдиного правильного рішення немає – кожен повинен вирішувати його по-своєму, відповідно до життєвої ситуації.

Розуміючи, що й сама по собі "чесність з собою" може існувати лише тоді, коли особистість здатна дотримуватися і принципу "чесності з іншими", автор "розширив" "масштаби" сумнівів та супечностей до необхідності бути чесним і з усім оточенням, що не так-то й легко здійснювати – в усякому разі, значно важче, ніж просто бути чесним "із самим собою", і це реалістично відображено в романі "Заповіт батьків". Саме із цим принципом пов'язує автор й ідею твору: людина може бути чесною і з собою, і з оточуючими, але для цього потрібна неабияка сила волі на всіх етапах її життя, оскільки кожен етап – це колізія надскладного внутрішнього і ще складнішого зовнішнього конфлікту з кульмінаціями різних масштабів і характерів.

І все-таки автор прагне показати не стільки сам "замах на вічне", скільки можливості особистості. У "Заповіті батьків" уже немає характерної для попередніх романів нестійкості героя та невирішеності внутрішніх конфліктів, а сумніви героя вже не такі глобальні та нездоланні – саме в них закладається ідея необхідності перегляду і суспільних "заповітів", і нових інтерпретацій моральних принципів, але перш за все – необхідність вирішувати "наболілі" питання по-новому: від проблем і питань родинних, шлюбних до питання суспільного "узаконення проституції".

Більше того, автор, продовжуючи досить наївно вірити в торжество "чесності з собою" й особливо – "з іншими", певною мірою ідеалізує героя саме цього твору – Мирон Купченко все ж більше говорив про

"чесність з собою", а Заболотько вже більше орієнтується на принцип "чесності з іншими".

Внутрішній конфлікт Заболотька утворює стійку систему конфліктів – по-перше, він містить водночас і поєдинок між "душею" і "шлунком", по-друге, продукує не менш виразний у романі зовнішній конфлікт героя з оточенням.

За основоположні протилежності цього конфлікту взято досить типові для будь-якої революційної ситуації явища: мораль і моральність попереднього (дореволюційного) періоду, і, відповідно, революційну їх інтерпретацію. А традиційна для автора "нечесність" і "чесність" з собою тут поширюється на все суспільство, що лише загострює основний внутрішній конфлікт проповідника цих "інновацій".

Інші персонажі роману (родина, названа сестра-проститутка Тоня, сім'я Гарбузенкових і навіть малознайомі люди) – це не просто співучасники зовнішнього конфлікту героя, а й носії всіх "заповітів батьків", здолати яких героєві так остаточно і не вдалося – у цьому читач може побачити вселенський консерватизм моралі взагалі і вічну її цінність одночасно. Цьому слугують і постійні "хитання" самого Заболотька [1, с. 114]. А інколи навіть і "вся родина ставилася до Петра з неприязню, тайною огидою та страхом" [1, с. 126].

Цей додатковий конфлікт традиційно для автора побудований на протилежності законів людей та законів природи [1, с. 144]. І активними чи пасивними його учасниками стають фактично всі персонажі роману: родина Петра, Тоня – все його оточення, представники якого "думають, як думали наші батьки, як каже мораль наших батьків, лицемірна, суперечна, несправедлива й жорстока до всіх упосліджених, експлуатованих, нещасних" [1, с.148]. Пропагуючи думки щодо "рівності" проституток із представниками інших професій, котрі здаються йому сповна адекватними у світлі "революційної" "чесності з собою" і з іншими, і тим гостро протиставляючись оточенню, герой справді прагне "знайти вихід" [1, с. 149] передусім із тієї ситуації, в якій опинилася Тоня, але навіть тоді вже розуміє, що самі ж проститутки першими "будуть проти цієї ідеї" [1, с.149], а він приречений лише на "всякі прикрощі, глум, образи" [1, с. 150],

Так і зав'язався конфлікт – Тоня першою заперечила ідею Петра читати публічну лекцію на "виправдання" проституції: "Та вас же всі за божевільного матимуть" [1, с. 151].

Не підтримали читання лекції і брат-соціаліст Михайло та його дружина: "Схаменись, Петре, це ж злочинство з твого боку!" [1, с. 155]. Але Петро вперто стояв на своєму, докоряючи "супротивникам"-соціалістам: "Збираєтесь трони валити, <…>. А самі з своїх душ ікон не повикидали?" [1, с. 158].

Коли ж героєві під час лекції дійсно "гарненько всипали" [1, с.162], він зрозумів: тепер проти нього будуть "боротися як-найрішучіше" [1, с. 168], усі й скрізь. Так і сталося, адже ще до лекції він отримав таку громадську відповідь на розповсюдження своїх "ідей": "Ми свято віримо, що істини добра та правди, великі заповіді батьків та природна огида всього живого та всякого розкладу справляться і з цим невеличким відгиком реакції" [1, с.172]; а підчас самої лекції (яка й стала кульмінаційним публічним зіткненням конфліктантів) проти Петра виступила вже геть уся "кишуща юрба" [1, с. 182] (вона складалася із "матерів, Март, Тимощуків, Завад, Михайлів, Гарбузенкових, хазяїнів будинків, <…> із тих усіх представників та оборонців, вільних чи невільних, пануючого ладу та його морали" [1, с. 182]), і реакція оточення була однозначною: "Геть!! Геть!! Мерзотник, негідник, геть!" [1, с. 185]. Тобто, конфлікт героя із оточенням не тільки не розв'язався на користь його позиції та ідей, а й фактично привів його за грати, адже слухачі цієї лекції прагнули фізично усунути Заболотька як "гидку та соціально-шкідливу людину" [1, с. 200]. Та, незважаючи на таку позицію суспільства, Петро все одно не змінив своїх поглядів, а тому й "на три роки арештанських рот" його засудили фактично "за лекцію" [1, с. 201].

Саме цей невирішений "системний" конфлікт суттєво посилив гостроту й фактичну неправомірність позицій Петра взагалі, хоча й повністю "програти" Заболотько теж не міг – ні за логікою розвитку авторських ідей, ні за стійкістю, яка виявилася надто далекою від тодішніх життєвих реалій. Саме тому засланням Заболотька роман і завершується.

Та найважливішу функцію цей конфлікт виконав – за його допомогою, як і за допомогою центрального внутрішнього конфлікту, автор доніс до реципієнта думку про потребу змін хоча б у ставленні до моралі й моральності попередніх часів, як і визнання права "юрби" на захист "заповіту батьків", оскільки він і справді зжився із реальністю буття пересічної людини.

Отже, систему конфліктів роману "Заповіт батьків" фактично складають два виразні блоки поєдинків внутрішнього і зовнішнього планів. Перший блок – це суб'єктивно-філософські внутрішні конфлікти, а другий – це два основних зовнішніх: між особистістю й натовпом, між особистістю й близьким оточенням. Саме тому тут так непросто визначити характер підпорядкованості конфліктів, і тільки той факт, що фактично у всіх конфліктах герой врешті-решт лишається на самоті, дає змогу говорити, що все підпорядковано внутрішньому поєдинкові. І хоча конфлікти не є антагоністичними, герой потрапляє за грати, що теж показово.

Слід зазначити, що роль сумнівів і суперечностей у внутрішньому і зовнішньому процесах конфліктування не тільки не однакова, а й часом прямо протилежна. Якщо у внутрішньому конфлікті чітко видно, що саме в сумнівах "народжується" конфлікт, то в конфліктах зовнішнього плану сумніви виникають лише з приводу того, протиставлятися героєві оточенню й натовпові чи ні. Протиставлення багатьох надскладних, протилежностей в усіх конфліктах робить загальний зовнішній конфлікт і надпотужним, і масштабним, і спроектованим на все суспільство.

Система конфліктів роману "Заповіт батьків", як то характерно для автора, ускладнена наявністю кількох "присистемних" конфліктів "другого" плану. Одним

із таких є морально-соціальний конфлікт між фабрикантом Андросовим та тіткою Тоні, Сідлецькою, котра жила тим, що "збирала по помийницях кістки" для шістьох дітей [1, с. 136-137]. Протилежність їхніх інтересів полягала в тому, що збоченець Андросов, "людина з переверненими нахилами" [1, с. 136–137], "заманював до себе Дуню", малолітню доньку Сідлецької. А коли Сідлецька від голодування вкрала в нього коштовні сережки, почав проти неї судову справу, щоб мати можливість "забрати Дуню" [1, с. 136-137]. Протилежність їхніх інтересів має й класовий вимір: адже з тітчиного робітника-чоловіка Андросов уже "висмоктав на десять сережок" [1, с. 136-137]. Але з точки зору суспільних інтерпретацій моралі й моральності ("заповіту батьків", "застарілої" суспільної моралі) ця протилежність постає у відверто "переверненому", світлі: "Андросов був чесний та шановний член громадянства, а Сідлецька – злочинниця й неморальна" [1, с 167]. У цьому конфлікті взяв активну участь і Петро Заболотько (на боці Сідлецької), у якості конфліктанта з Андросовим, а в кульмінаційній колізії беруть участь і друзі Петра, проте, це суттєво нічого не вирішує. Про можливе вирішення конфлікту реципієнт дізнається лише, що тітка сидить у в'язниці, чекаючи вироку, але напевно "великої кари не буде – кілька місяців одсидки" [1, с. 137], тобто, суспільне правосуддя, хоч і "лояльно", але все ж вирішує конфлікт на користь Андросова. Цей конфлікт передусім покликаний додатково підкреслити правомірність претензій Заболотька до "заповіту батьків", актуальність необхідності змін суспільних інтерпретацій моралі й моральності не лише в суто "моральному", але й в юридично-правовому вимірі. Саме в цьому конфлікті суспільство і юридично-правовий вимір "заповітів батьків" постають у найбільш "непривабливому" вигляді.

Додатковим "присистемним" конфліктом "другого" плану є і внутрішній (теж структурно неповноцінний) конфлікт гімназиста Данька, якому із випадково отриманим в публічному домі сифілісом було "страшно жити, страшно й помирати" [1, с. 67], додатково цей конфлікт ускладнювався ще й тим самим поєдинком "шлунку" й "душі" [1, с. 67], але врешті важкий внутрішній стан конфліктанта гармонізувався за допомогою стійкості переконань Петра Заболотька [1, с. 199], котрий активно шукав шляхів його гармонізації і власним прикладом довів слабовільному братові, що суспільній думці можна протистояти.

"Присистемним" конфліктом "третього" плану є родинно-ідеологічний конфлікт між Петром та його братом Михайлом, котрий під час революції "сидів у тюрмі й "страждав за народну справу", у той час як Петро дбав про родину [1, с. 8] (про цей конфлікт персонажі лише згадують). На "третьому" плані авторського зображення уже традиційно для В. Винниченка знаходяться й спогади персонажів про загальне суспільно-революційне протистояння, в якому багато з них брали участь, але ідеологічне підґрунтя протилежностей уже не таке виразне, як в попередніх романах (зрозуміло лише, що соціалісти протиставлялися урядові), так само, як і герой цього роману вже не є соціалістом і навіть не був ним в минулому, що свідчить про послаблення авторських ідеологічно-соціалістичних позицій.

Отже, загальну систему конфліктів "Заповіту батьків" складають наскрізний внутрішній конфлікт героя, чітко й виразно підпорядкований йому додатковий "системний" і кілька "присистемних" із додатковими функціями увиразнення авторських ідей, ілюстрації їх на іншому життєвому "матеріалі".

Показовим є той факт, що у творі немає жодного "позасистемного" (не дотичного до системи жодним видом зв'язку) конфлікту, що свідчить і про майстерність автора, і про проблемно-ідейну сконцентрованість, яка повторюється у більшості ранніх романів 1910-1916 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. Заповіт батьків / В. Винниченко // Твори. – Т. XXII. – Харків: Рух, 1928. – 204 с.
2. Винниченко В. Про мораль пануючих і мораль пригноблених (Одвертий лист до моїх читачів і критиків) / В. Винниченко // Наш голос. – Львів, 1910–1911. – Ч. 9–10 (липень-серпень 1911). – С. 451–479, 529–564.
3. Панченко В. Будинок з химерами. Творчість Володимира Винниченка 1900–1920 рр. у європейському літературному контексті / Володимир Панченко. – Кіровоград, 1998. – 272 с.
4. Пастух Б.В. Рання романістика Володимира Винниченка: еволюція жанрової свідомості та динаміка морально-етичної концепції: дис. … канд. філол. наук: 10.01.01 / Богдан Васильович Пастух. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 220 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Vinnychenko V. Zapovit batkiv [The precepts of fathers] / V. Vinnychenko // Tvori. – T. XXII. – Harkiv: Rux, 1928. – 204 s.
2. Vinnychenko V. Pro moral panuyuchix i moral prignoblenix (odvertij list do moïx chitachiv i kritikiv) [On the prevailing morality and morality of the oppressed (Honest Letter to my readers and critics] / V. Vinnychenko // Nash golos. – Lviv, 1910–1911. – Ch. 9–10 (lipen-serpen 1911). – S. 451–479, 529–564.
3. Panchenko V. Budinok z himerami. Tvorchist Volodimira Vinnychenka 1900–1920 rr. u evropejskomu literaturnomu konteksti [House with Chimeras. Creativity Vinnychenko 1900-1920 biennium in the European literary context] / Volodimir Panchenko. – Kirovograd, 1998. – 272 s.
4. Pastuh B.V. Rannya romanistika Volodimira Vinnychenka: evolyuciya zhanrovoï svidomosti ta dinamika moralno-etichnoï koncepcïï [Early romance philology Vinnychenko: evolution and dynamics of genre awareness of moral and ethical concepts]: dis. … kand. filol. nauk: 10.01.01 / Bogdan Vasilovich Pastuh. – Lviv: LNU im. Ivana Franka, 2007. – 220 s.

Gladyr Y. C. The system of the conflicts of the novel of V. Vinnychenko "**The precepts of fathers**"

AbstractЮ The contents, forms, signs, functions and essence of each separate conflict of one of V. Vinnychenko's early novels, the system correlations of basic and additional conflicts, and also more remote, s"ubsystem" conflicts is considered in the article. The author designates a degree of jointness of the conflicts by the system and "subsystem" connection and draws conclusions about the corresponding versions (types) of the conflicts.

Keywords: *the conflict, the system of the conflicts, "subsystem" conflict, conflict of the "second" ("third") plan.*

Гладырь Я.С. Система конфликтов романа В. Винниченка "Заветы отцов"
АннотацияЮ В статье рассматривается содержание, формы, признаки, функции и сущность каждого отдельного конфликта одного из ранних романов В. Винниченка, системные взимосвязи основного и дополнительных конфликтов, а также более отдалённые, "присистемные" конфликты. Автор обозначает степень объединённости конфликтов системной и "присистемной" связью и делает выводы о соответствующих разновидностях (типах) конфликтов.

Ключевые слова*: конфликт, система конфликтов, "присистемный" конфликт, конфликт "второго" ("третьего") плана.*

Главацька Ю.Л.

Образна специфіка англомовної байки крізь призму розвитку різних видів мислення

Главацька Юлія Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент, кафедра перекладознавства та прикладної лінгвістики, Херсонський державний університет, Херсон, Україна

Received October 21, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Стаття зорієнтована на виявлення та опис образної специфіки англомовної байки крізь призму розвитку різних видів мислення.

Ключові слова*: байка, міфічні образи, анімістичний образ, алегорія, метафора, образ-символ.*

Сьогодні у теорії байки можна виокремити такі основні напрями вивчення її природи: *онтологічний,* в руслі якого вчені намагаються визначити: "що є байка?"; *гносеологічний*, де ставиться питання: "для чого вона існує?"; *психолінгвістичний*, представники якого мають на меті пошук відповіді: "як байка впливає на читача?, які основні властивості образу байки?"; *структурно-семантичний*, в межах якого основним є вирішення питання: "яким чином художній текст байки набуває зв'язності, цільності та внутрішньої єдності?"; *лінгвосинергетичний*, який потребує пошуку відповіді на проблему: "чи є байка системою, що знаходиться у постійному процесі саморозвитку і самоорганізації?". У кожному з напрямів виокремлюються різні підходи до тлумачення байки як жанру та/або типу тексту, що обумовлено вибором предмета вивчення, акцентуацією уваги на тому чи іншому аспекті байки, дослідження якого у кожному науковому підході не вичерпує його сутності, а лише висвітлює нові грані й перспективи вивчення.

У центрі уваги нашого наукового пошуку – англомовна байка як об'єкт нової лінгвокогнітивної парадигми знань. Останні публікації були зорієнтовані на висвітлення питань лексико-синтаксичних особливостей реалізації комічної тональності [9] та опис мережі ментальних просторів текстів англомовних байок [16].

Мета даної статті полягає у з'ясуванні питання: як поява традиційних образів тварин текстів англомовних байок пов'язана з розвитком різних видів мислення. Матеріалом дослідження слугують тексти англомовних байкарів взагалі та Б. Мандевілля "The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest" зокрема. Методи дослідження: інтерпретаційно-текстовий, семантичний, методика реконструкції ментальних просторів.

Байка займає третю позицію у ланцюгу міф – казка про тварин – байка [6, с. 231], що свідчить про шлях розвитку мислення – від міфологічного до міфопоетичного. Переродження міфу в казку є причиною відшарування сюжету й акта розповіді від ритуалу, яке пов'язане з певними екстралінгвальними чинниками [14**,** с. 334]. Власне міф був синкретичним, тобто в ньому поєднувалися, урівноважувалися всі уявні пізнавальні й виражальні засоби: слово, текст, рух, малюнок, предметний та звучний знак тощо. Міфологія намагалася осягнути й пояснити ціле не логічно (як послідовність складників), а одразу ж, не переводячи його в площину послідовного опису. Людина не відокремлює себе від природи, не протиставляє себе рослинам і тваринам. Саме образи тварин стали причиною такого "способу мислення" [5, с. 85]. Міф, ритуал є продуктом мислення первісної людини, яка не знає абстракцій [14, с. 20]. Мислення маніфестується в діях, формах соціальної організації, фольклорі, мові.

Представники *онтологічного напряму* дослідження тексту байки [2; 6; 7; 8] доводять, що народження байки як жанру залежить від становлення художньої свідомості та розвитку поетичного мислення. У байці спостерігаються залишки первісних структур мислення – антропоморфізму (ототожнення активності людини з діяннями богів), первісного волюнтаризму (людина діє, здійснює вчинки, працює згідно із своєю власною волею, їй притаманне власне егоїстичне життя, вона відчуває в самій собі суттєвість цілей, з якими природне знаходиться в зовнішніх зв'язках) й первісної силлогістики – умовиводи, закономірності окремих явищ життя.

Міфічні образи виявили суттєвий вплив на становлення байки, стали її підґрунтям, оскільки в основі міфотворення лежить несвідомо-поетичне. Так, Вольтер вважав, що за образами богів та міфічних персо-

нажів стоїть зображення природи в цілому – жива картинка природи [4, с. 256]. Тобто метафора-персоніфікація, де міфологічні образи богів в уявленнях архаїчної людини ототожнювалися зі стихією природи, поступається місцем алегорії-узагальненню, яка веде до символічних словесних образів [1, с. 20]. Як наслідок цього, основними персонажами байок, поряд з персонажами тварин, вважалися боги, міфічні персонажі та абстрактні поняття, наприклад, "любов", "безумство". Поява символічних словесних образів, в осмисленні яких міфологічне мислення стикається з поетичним, стає "світом прообразів" [15, с. 145], "парадигмою всякої поезії" [3, с. 146]. Так, Ахілл уособлює ідею хоробрості, Діана – жіночої краси й цноти, Афіна Паллада – мудрості, а байка є "ланкою" переходу від міфологічного типу свідомості до поетичного: конкретний епізод життя, який зображується в тексті байки, характеризується ступенем відстороненості, абстракції.

Становлення міфопоетичного мислення, яке увиразнюється у здатності прадавнього поета осмислювати предмети, явища та події оточуючої дійсності через абстрагованість від їхньої цілісності, шляхом виділення ознак і властивостей та їх співвіднесення між собою, свідчить про зрощення байки на ґрунті колективної емоційності, про паралелізм, котрий базується на порівнянні людського життя з природним за ознакою дії [10, с. 104]. З двочленного паралелізму сформувалися символи, метафори та інакомовна образність байок. Об'єктами такого порівняння стали тварини через їхнє уподібнення до людини, яке є психологічним підґрунтям тваринного аполога [2, с. 101]. О.В. Веселовський вважав, що "байка є свого роду схемою, за допомогою якої байкар з'ясовує певні образи тварин з притаманними їм рисами та проводить паралель з рисами характеру людини [3, с. 141]".

Анімістичний образ є першим кроком на шляху до узагальненого змісту. Він представляє не окремий предмет, а клас предметів та виникає з розвитком антропоморфного мислення. На думку Г.Д. Гачева, цей період слід позначити як народження метафори [7, с. 23-32] та, напевно, байки.

У межах *психолінгвістичного напряму* дослідження байки [5; 13] доводиться, що вибір системи образів зумовлений алегоричністю як властивістю не всього байкарського сюжету, а окремих її персонажів [13, с. 73]. Образ тварин є ілюстрацією людських властивостей характеру, "маскою", яка приховує смисл, проте через зображення життя тварин можна зробити висновки про наявність негативних людських властивостей. Слід зазначити, що О.О. Потебня в своїй праці "Теоретична поетика" зосереджував увагу на тому, що образ байки має бути одиничним – одна людина, а не багато людей [13, с. 74]. Тенденцію до збільшення кількості персонажів за допомогою інтерпретаційно-текстового аналізу відслідковуємо в тексті байки доби Просвітництва (Б. Мандевіль "The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest" [17]), де окрім бджолиного вулика, в якому мешкають бджоли, здійснено опис шахраїв – представників людського суспільства: *"As Sharpers, Parasites, Pimps, Players, / Pick-Pockets, Coiners, Quacks, Sooth-Sayers, / And all those, that, in Enmity / With down-right Working, cunningly / Convert to their own Use the Labour / Of their good-natur'd heedless Neighbour: / These were called Knaves"* [17, с. 2]. Опис усіх шахраїв, під котрі замасковані представники різних професій, надало нам змогу побудувати концептуальне поле "людина як персоніфікація певного пороку" та виявити парадоксальний образ людини.

Використання образів тварин у тексті байки пов'язано з визначеністю й постійною характеристикою тварин, тобто за значенням номінативної одиниці – назви тварини – стоїть певна сутність, наприклад, "лисиця" – "хитрощі" [5, с. 94]. На думку О.О. Потебні, використання тварин як основних персонажів виникає із самого призначення байки: щоб не зупинятися довго на характеристиці осіб, на детальному зображенні дій та сцен, до байки вводяться такі персонажі, які однією своєю назвою достатньо визначаються для слухача, слугують готовим поняттям. Сучасні життєві ситуації підводяться під алегоричні категорії тварин, які наповнюються живим, конкретним змістом, набувають нового, узагальненого, символічного та реалістичного змісту.

Виникнення образів-алегорій пов'язано з ліричними народними піснями, в яких часто повторювані образи тварин стали звичними і зрозумілими в своєму інакомовному значенні. Образи давніх казок, що узагальнювали характеристики тварин, спочатку символізували моральні властивості і стосунки між людьми, а пізніше – з виникненням жанру байки – набули традиційного, загальновжитого значення. Отже, основний механізм підбору тварин в образну систему полягає у фокусуванні їх реальних характеристик крізь призму міфологічної свідомості (К. Леві-Строс). Вказуючи на зв'язок між чуттєвим сприйняттям тварини та її якостями К. Леві-Строс наголошував: "…види, наділені якоюсь знаменною рисою – формою, забарвленням чи запахом, – відкривають споглядачеві те, що можна було б назвати "правом дотримання", дозволяють постулювати, що ці видимі риси є знаком прихованих таких же специфічних властивостей [11, с. 126]".

На такі риси особливості, що проектуються з світу тварин на світ людей, накладається класифікаційна система, створена логікою міфологічної свідомості; вона відбиває матеріал за вимогами своєї схеми, підлаштовує окремі види тварин під свої значення (звичайно, з урахуванням вихідних, "природних" рис), а зайве відкидає як невиправно профанне. Саме образи тварин мають найбільшу визначеність і постійний характер, вони "працюють" над ідеєю пом'якшення антиномій людського буття.

За результатами семантичного аналізу текстів англомовних байок, де основними персонажами є алегоричні образи тварин, ми дійшли висновку, що специфікою таких байок є актуалізація фрейму, пов'язаного з людиною, людським суспільством. Саме цю думку ми втілюємо, аналізуючи лінгвокогнітивні механізми формування комічного смислу із залученням методики реконструкції ментальних просторів у комбінації з

методикою фреймового моделювання (дослідження характеру взаємодії фреймів СВІТ ЛЮДИНИ та СВІТ ТВАРИН). У таких ситуаціях відбувається перемога чи поразка одного з персонажів, або двох.

Думку про алегоричний образ тварин продовжено у руслі *лінгвосинергетичного напряму* дослідження тексту байки [12], проте характер образності було висвітлено по-новому вперше. Байка як розгорнута метафора-алегорія розглядається в образно-символічному аспекті композиції байки. Л.С. Піхтовніковою було доведено, що в байці образ майже завжди є символом. Байкарські персонажі, які первісно є алегоріями певних рис характеру людини, набувають статус символів цих властивостей, символізують позитивне або негативне, привабливе або огидливе. Байкарські образи одночасно є алегоріями та символами, причому символами багатозначними: "алегоричні символи або символічні алегорії" [12, с. 38]. Вперше було доведено, що на основі алегорії через систему мікрообразів (епітетів, порівнянь, тропів, фігур, образів-картин природи, образів-емоцій, характеристик персонажів, зорових, слухових образів та ін.) та образів-персонажів утворюється специфічний лише для байки узагальнений образ-символ, який завершує байку й забезпечує цілісність її композиції. У своїх працях Л.С. Піхтовнікова обґрунтовує, що образ-символ байки пройшов шлях від класичного образу-символу з порівняно невеликим семантичним обсягом до сучасного незавершеного глобалізованого образу-символу [12, с. 19], тобто алегорія стає прозорою, образ-символ глобалізується, збільшується за семантичною ємністю та відображає образно-символічну картину певного стану суспільства [12, с. 203]. Узагальнений образ-символ набуває рис інтелектуалізації, тобто потребує більших інтелектуальних зусиль з боку читача для його завершення [12, с. 36, 349].

Обґрунтування образу-символу байки, який є "надрівнем" її композиції, надало нам поштовх до розгляду узагальненого образу людини, який уможливлює виявлення еволюції комічного й слугує підґрунтям реконструкції концептуальної системи комічного в текстах англомовних байок. Крім того, ми розглядаємо характер різноманітних персонажів англомовної байки як домінантну жанрову ознаку та враховуємо її при типології текстів за змістовим критерієм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєхова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект. – М.: ООО "Звездопад", 2004. – 376 с.
2. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – М.: Высшая школа, 1989. – 404 с.
3. Вико Джамбатиста. Основание новой науки: Об общей природе наций / [пер. с итал. А.А. Губер]. – К.: ИСА, 1994. – 656 с.
4. Вольтер. Естетика. – М.: Искусство, 1974. – 391 с.
5. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Педагогика, 1987. – 345 с.
6. Гаспаров М.Л. Античная литературная басня (Федр и Бабрий). – М.: Наука, 1971. – 280 с.
7. Гачев Г.Д. Жизнь художественного сознания. Очерки по истории образа. – М.: Искусство, 1972. – 200 с.
8. Гегель Г.В.Ф. Басня // Лекции по эстетике. – СПб.: Наука, 1999. – Т. 1. – С. 420 – 427.
9. Главацька Ю.Л. Лексико-синтаксичні особливості реалізації комічної тональності (на матеріалі текстів англомовних байок) // Науковий вісник ХДУ. Серія "Лінгвістика", 2013. № 19. – С. 35-39.
10. Кондильяк Этьенн Бонно де. О языке и методе / [пер. с фр. В.М. Богуславского]. – М.: КомКнига, 2006. – 175 с.
11. Леви-Строс К. Неприрученная мысль // Первобытное мышление. – М.: Республика, 1994. – С. 113 – 134.
12. Піхтовнікова Л.С. Еволюція німецької віршованої байки (XIII – XX ст.): жанрово-стилістичні аспекти: дис. … доктора філол. наук: 10.02.04, 10.01.04. – Харків, 2000. – 427 с.
13. Потебня А.А. Теоретическая поэтика: учебн. пособ. [для студ. филол. факульт. вузов]; / [ред. А.Б. Муратов]. – М.: Издательский центр "Академия"; Спб.: Филологический факультет СпбГУ, 2003. – 374 с.
14. Пропп В.Я. Морфология сказки. – М.: Наука, 1969. – 168 с.
15. Eliade M. Images and Symbols. – N.Y.: Harcourt, Brace & Co, 1969. – 414 p.
16. Glavatskaya Yu. The American Fable Through Mental Spaces // The Advanced Science Open Access Journal. – Issue 3, October 2012. – P. 86 – 88.
17. Mandeville B. The Grumbling Hive: or, Knaves Turn'd Honest. – 2003. – 12 p. – Режим доступу: http://andromeda.rutgers.edu/~jlynch/Texts/hive.htm.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Belekhova L.I. Slovesnyi obraz v amerikanskyi poezii: lingvokognityvnyi aspect [Verbal image in American poetry: linguistic and cognitive perspective]. – M.: OOO "Zvezdopad", 2004. – 376 s.
2. Veselovskyi A.N. Istoricheskaya poetika [Historical poetics]. – M.: Vyssha shkola, 1989. – 404 s.
3. Viko Dzhambatista. Osnovanie novoy nauki: Ob obshey prirode natsii [Basis of new science: about general essence of nations] / [per. s ital. A.A. Guber]. – K.:ISA, 1994. – 656 s.
4. Volter. Estetica [Esthetics]. – M.: Iskusstvo, 1974. – 391 s.
5. Vygotskyi L.S. Psyhologia iskusstva [Psychology of art]. – M.: Pedagogica, 1987. – 345 s.
6. Gasparov M.L. Antychnaya literaturnaya basnja (Phedr i Babryi) [Antique literary fable (Phaedrius and Babrius]. – M.: Nauka, 1971. – 280 s.
7. Gachev G.D. Zhysn hudozhestvennogo soznaniya. Ocherki po istorii obraza [Life of artistic consciousness. Essays of image history]. – M.: Iskusstvo, 1972. – 200 s.
8. Gehel G.V.F. Basnia [Fable] // Lektsii po estetike. – St.P.: Nauka, 1999. – T. 1. – S. 420-427.
9. Glavatskaya U. Leksiko-sintaksichni osoblivosti realizatsii komichnoi tonalnosti (na materiali tekstiv anglomovnych bajok) [Lexical and syntactic peculiarities of comic tonality realization (case study of the texts of English and American fables] // Naukovyi visnyk KhDU. Serija "Linguistika", 2013. № 19. – S. 35-39.
10. Kondiljak Etjen Bonno de. O jazyke i metode [About language and method] / [per. s fr. V.M. Boguslavskogo]. – M.: KomKniga, 2006. – 175 s.
11. Levi-Stros K. Nepreruchenaja mysl [Untamed thought] // Pervobytnoje myshlenie. – M.: Respublica, 1994. – S. 113-134.

12. Pichtovnikova L.S. Evolutsia nimetskoi virshovanoi baiky (XIII-XX st.): zhanrovo-stylistychni aspekty [Evolution of German poetical fable (XIII-XX cc.): genre and stylistic perspectives: dyss. doctora filol. nauk: 10.02.04, 10.01.04. – Harkiv, 2000. – 427 s.

13. Potebnja A.A. Teoreticheskaya poetica [Theoretical poetics]: uchebn. posob. [dlja stud.filol.facult.vuzov]; / [red. A.B. Muratov]. – M.: Izdatelskyi tsentr "Akademia"; StP.: Filologicheskyi facultet StPGU, 2003. – 374 s.

14. Propp V.J. Morfologia skazki [Morphology of the fairy-tale]. – M.: Nauka, 1969. – 168 s.

Glavatskaya Yu.L. Image specific character of English and American fable through the development of different types of thinking.

Abstract: Scientific approaches to the investigation of fable's text is enumerated in the article. We try to establish and describe the dependence of traditional images of the fable in general and the text of English and American fable in particular from different types of thinking: from mythological to mythopoetical. In fable's texts one can find the remnants of primitive structures of thinking – anthropomorphism (when man's activities were associated with gods'acts), primitive voluntarism and syllogism – conclusions, law-governed nature of some aspects of life. Interpretive and textual analysis proves that there's a tendency to increasing the number of characters in English and American fables that contradicts the antique fable. Moreover, the results of semantic analysis shows that English and American texts are actual objects for cognitive linguistics by using the methods of mental spaces reconstruction as this field of linguistics is oriented into the character of interaction of language and thinking. Investigating fable's text within methods of linguistic synergy we can conclude with assurance that grounds of image-symbol of the fable which is "above-level" of composition leads to the possibility of studying the generalized image of a human being. The latter is always the object of laughing in the fable.

Keywords: *fable, mythological to mythopoetical thinking, a tendency to increasing the number of characters, cognitive linguistics, linguistic synergy, the generalized image of a human being*.

Главацкая Ю.Л. Образная специфика англоязычной басни сквозь призму развития различных видов мышления

Аннотация: В статье перечисляются научные подходы, в которых исследовался текст басни вообще. Нами делается попытка установить и описать зависимость развития традиционных образов текстов басни, вообще, и англоязычных басен, конкретно, от различных видов мышления: от мифологического до мифопоэтического. В тексте басне обнаруживаются остатки первобытных структур мышления – антропоморфизма (отождествления активности человека с действиями богов), первичного волюнтаризма и первичной силлогистики – умозаключения, закономерности отдельных явлений жизни. Интерпретационно-текстовый анализ доказывает, что в текстах англоязычных басен, в частности в тексте басни Б. Мандевилля, прослеживается тенденция к увеличению количества персонажей, что противоречит тексту античной басни. Кроме того, на основании результатов семантического анализа мы пришли в выводу, что тексты англоязычных басен могут быть актуальным объектом исследования в рамках когнитивной лингвистики с использованием методики реконструкции ментальных пространств, поскольку в центре внимания когнитивной лингвистики – характер взаимодействия между языком и мышлением. Также, исследуя текст басни с помощью методов лингвосинергетики, можно с уверенностью сказать, что обоснование образа-символа басни, который является "надуровнем" композиции, открывает возможность рассмотрения обобщающего образа человека и способствует описанию эволюции комического в текстах англоязычных басен, где образ человека – всегда объект осмеяния.

Ключевые слова*: басня, мифологическое и мифопоэтическое мышление, тенденция к увеличению числа персонажей, когнитивная лингвистика, лингвосинергетика, обобщающий образ человека.*

Гоменюк О.О.

Лінгвокультурна характеристика концепту "кінь" у індивідуально-авторській картині світу М. Вінграновського (на матеріалі прозових творів для дітей)

Гоменюк Олена Олегывна, аспірант кафедри української мови,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

Received October 24, 2013; accepted November 15, 2013

Анотація: У статті розглянуто лінгвокультурну природу концепту "кінь" у творах для дітей М. Вінграновського. Описано номінативне поле, концептуальні одиниці, з'ясовано семантику, проаналізовано систему тропеїчних засобів (епітети, метафори, фразеологізми, порівняння), через які вона реалізується. Встановлено, що концептуалізований образ коня є полісемантичним та амбівалентним в індивідуально-авторській картині світу письменника-шістдесятника, автора прозових текстів для дітей.

Ключові слова: *концепт "кінь", вербалізатор концепту, номінативне поле, концептуальний смисл, індивідуально-авторська картина світу М. Вінграновського.*

До плеяди відомих шістдесятників, майстрів ліричного слова належить М. Вінграновський. Особливий пласт у його літературній творчості становлять повісті та оповідання для дітей. Своєю щирістю, розумінням дитячої психології вони зачаровували не лише читачів, а й привертали увагу літературознавців (О. Климчук, Т. Салига, М. Слабошпицький, Л. Собчук, Л. Тарнашинська) та мовознавців (С. Єрмоленко, Т. Беценко, Н. Данилюк, Л. Гливінська, В. Калашик, І. Коломієць, О. Меленко, Н. Сологуб). Проза письменника в аспекті когнітивної лінгвістики була

об'єктом нечисленних студій, що зумовлює актуальність наукової розвідки.

Зокрема, Н. Сологуб звертає увагу на те, що одним із концептів мовотворчості М. Вінграновського є природа, а "лексика на позначення садових реалій та її індивідуально-авторське художнє переосмислення створює у ньому окреме лексико-семантичне поле" [5, с. 16]. Якщо природу розглядати як мегаконцепт, то цілком логічним виглядає виділення в його межах концептів на позначення рослинних і тваринних концептуалізованих образів.

Метою статті є встановити лінгвокультурну природу концепту "кінь" у прозових творах для дітей М. Вінграновського, визначивши його номінативне поле та ті концептуальні смисли, що репрезентують семантику досліджуваної одиниці.

Концепт "кінь" належить до ядерних в індивідуально-авторській картині світу письменника і в українській етнокультурі. У народній традиції кінь (кобила, лоша) є однією з найбільш міфологізованих тварин. Як основна транспортна та тяглова (у лісовій зоні) сила виявляв "зв'язки зі світом надприроднім, "тим світом", був атрибутом міфологічних (епічних) персонажів, одночасно пов'язаний із культом плодючості, смерті та загробним культом. За археологічними даними, кінь був основною жертовною твариною на похоронах, провідником на "той світ" [3, с. 590].

Система вербалізаторів цього концепту в досліджуваних текстах формує досить розгалужене номінативне поле, передусім завдяки власним назвам на позначення тварини. Основним вербалізатором є фаунолексема *кінь*: *Кінь не вставав, дрібно тремтів, падали краплі на нього, і від кожної краплини він здригався, як від пострілу* [1, с. 62]. У сучасній українській мові слово *кінь* характеризується трьома значеннями, проте у досліджуваних текстах актуалізується передусім перший лексико-семантичний варіант: "1. Велика свійська однокопита тварина, яку використовують для перевезення людей і вантажів" [4, с. 167]. Назва походить від *komnь (давн. *kobnь), що відповідає словам *кобила*, *комонь* [6, с. 316].

Використовує автор також зменшено-пестливу форму – *коник*, здебільшого на позначення маленького коня: *Розвертаю світило в поле… коли, бачу, пасеться коник* [1, с. 43]. Для найменування лошати, яке асоціюється в М. Вінграновського з дитиною, він уживає номени: *дитина*, *коник-хлопчик* (*Ще один за сьогодні кінь, лише дитина: на гінких горіхових ніжках… цей коник-хлопчик зловив у свої придощені очі сороче гніздо й розмірковує, що воно за таке?..* [1, с. 6]); *синочок* (*Манюня не оглядалася не лише на мене, але і на свого синочка Орлика, – чи не відставав…* [1, с. 5]).

Загалом коні часто є героями оповідань та повістей М. Вінграновського, тому письменник намагається певною мірою індивідуалізувати їх, давши ім'я, наприклад: *Уран* (*Деякі з коней зареготали. – Ану, давай, Уране, з ним по-німецькому* [1, с. 301]); *Сивко* (*Здивована решта коней повідривали очі від сіна і, в свою чергу, витріщилися на Сивка* [1, с. 301]) та ін. Одного з коней автор називає людським іменем – *Валентин*, чим, власне, і прирівнює до людини: *Валентин [кінь], наче нехотячи і випадково, повертає свою загнуздану голову до Десни, до нашого намету і тихо пирхає* [1, с. 181]. Також використовує номен *Волга*, що, ймовірно, корелює з назвою машини, імплікуючи уявлення про коня як швидкісний транспортний засіб: *Я вже бив Волгу по морді, затуляв полою кожуха очі – Волга здуріла і носилася, як тороплена…* [1, с. 239].

Розширюють номінативне поле цього концепту індивідуально-авторські вербалізатори, засвідчені як однокомпонентними назвами, в тому числі субстантивами, так і перифрастичними номінаціями. Порівняймо: *офіцер* (*Офіцер [кінь] у сумирному колі трьох коріи… жував у яслах кукурудзяні переїди…* [1, с. 138]); *божевільний* (*Василь зупинився і, пильно придивившись до коня, обернувся до мене. – Божевільний якийсь, ти глянь!* [1, с. 298]); *білокопитний красень* (*… вигодуваний на кінематографічних хлібах білокопитний красень відразу ж дав такого сторчака, що артист, як птах, скинув руками, вилетів із сідла і впав обличчям на землю* [1, с. 300]); *істота жива* (*Валентин – не віз. Ваш віз – предмет не одухотворений, а Валентин – істота жива…* [1, с. 196]); *сивий товариш* (*Лелека ж дивився на мене своїм чорним крапелястим оком так, неначе він, лелека, і його сивий товариш [кінь] спіймали мене на якійсь підступності…* [1, с. 297]); *старе стерво* (*– Цигани Маню видоїли! Не догнав!.. Та хіба їх оцим старим стервом [конем] доженеш?* [1, с. 188]).

На позначення кількох (багатьох) груп коней автор вживає, з одного боку, форму множини відповідних фаунолексем: *коні-коняги* (*Коли із-за пагорба на нас вихопився кавалерійський полк – мої коні-коняги кинулися його кусати* [1, с. 239]); *конячки* (*…Микола Іванович подивився на конячок, на мене і посміхнувся* [1, с. 241]); з іншого – іменники зі значенням сукупності: *військо* (*Я пішов до коней, до свого війська* [1, с. 93]); *товариство* (*Сивко [кінь] мовчав, хоча говорити умів… за відсутності в роті зубів, йому не хотілося падати обличчям в калюжу перед таким вишуканим товариством [кіньми]* [1, с. 301]).

Помітну специфіку виявляє номінативне поле концепту "кінь" у повісті "Манюня", де головним персонажем є маленька конячка з аналогічною кличкою, яку письменник називає *лошичка*, *моя маленька*, *манюнечка*, *Манюня*: *– Лошичка, – уточнив я. – Моя маленька. Моя манюнечка, – пожалів Дузь Манюню й нахилився до її вуха* [1, с. 43]. Своєрідність поля визначає якраз використання індивідуально-авторських найменувань на його позначення: *сліпуча сферична куля* (*До мене котилася вже не Манюня, а як буває під час грози, утворена громом й налита розплавленими блискавками, виникає сліпуча сфериста куля* [1, с. 39]); *біжуче полум'я* (*Ще один раз вона [Манюня] стала біжучим полум'ям і освітлила собою все…* [1, с. 39]); *блискавка-куля-вибух-Манюня* (*Тепер та блискавка-куля-вибух-Манюня допливла до мене…* [1, с. 40]) (остання номінація демонструє нанизування контекстуальних синонімів на позначення лошиці).

Концептуалізований образ Манюні акумулює такі смисли, як: "та, що є відданою супутницею" (*Де про-*

шкуючи навмання, де покинутими стежками ми проїхали ніч, проїжджали вже й день, а Манюня не зупинялася [1, с. 16]); "надійною, якій довіряють" (*Я пустив віжки й поклався на Манюню – нехай везе куди хоче і де зупинимося, там і будемо* [1, с. 15]); "працьовитою, витривалою" (*Нога за ногою, понуривши голову, Манюня потихеньку тягнула купленого позаторік у циганів любого мені воза* [1, с. 16]); "яка може допомогти втілити мрію" (*– Дівчата, а коли зробимо так: запряжемо Манюню й усім нашим гуртом до моря поїдемо* [1, с. 55]). Та не лише подорожувати можна з Манюнею, а й випити чарку, поспілкуватися, як із справжнім другом, що об'єктивує смисл "та, що є вірним товаришем": *Наливши чарчину, я привітав Манюню з нашим новим пристанищем, цокнувся з її одним і другим відром, і ми випили* [1, с. 17].

Автор помітно персоніфікує тварину, яка, як і людина, може любити і страждати, сумувати й радіти. Це демонструють такі концептуальні смисли: "та, в якої є душа" (*… її очі стояли навпроти моїх і я, тихо вдивляючись в них, бачив, що в них було – там туманіла невідома мені безсловесна душа…* [1, с. 18]); "якій сняться сни" (*Снилося щось на ходу і Манюні* [1, с. 5]); "та, що, як справжня матір, хвилюється за своє лоша" (*Орлик звалився під колесо. Чи він ударився об нього, чи його вбило, бо Манюня од розпачу заіржала* [1, с. 14]). В останньому випадку об'єктивується уявлення про лошицю як дбайливу матір.

У характеристиці лошати знайшла відображення поведінка малої дитини, яку все цікавить і яка все хоче спробувати, а злякавшись, біжить до мами. Це експлікують смисли: "той, що шукає порятунку в мами" (*Орлик відскочив від нього [будяка], ніби від батога й не тямлячи що відбулося, дременув до Манюні* [1, с. 9]); "той, що любить гратися" (*… і знову летів [Орлик] на пару з Султанчиком, ганяв обіч воза…* [1, с. 16]); "цікавий до всього" (*Вона [квітка будяка], пахуча, видно, задурила голову Орликові добряче, бо йому закортіло її не лише понюхати, а ще й лизнути. Що він й зробив* [1, с. 8]); "який хоче якнайшвидше стати дорослим" (*Вночі Манюня ставала жаркішою. Орлик те знав і тому на ніч, лежачи на бур'янці перед нею, не скручувався калачиком, а влягався на всю свою довжину, бо так уві сні швидше ріс…* [1, с. 18]).

Важливим у структурі концепту "кінь" є семантичні фрагменти, через які есплікується інформація про те, як були приручені дикі колись коні, як на віки звела їх доля з людиною. Це демонструють такі смисли: "ті, яких приборкали шість тисяч років тому" (*Темною рукою я налив свою темну чароньку й підняв за здоров'я Манюні, за шість тисяч Манюнених років, бо саме отут, в тутешніх степах, шість тисяч років тому чорняві, схожі на мене хлопці зловили дику її і приборкали* [1, с. 18]) і "запрягли на віки" (*Потім подумали ще – змайстрували воза та й запрягли в нього Манюню навіки-віків…* [1, с. 18]).

Незважаючи на те, що люди навчилися користуватися кіньми, вони також навчилися і дбати про них. Це знайшло відображення у смислах, що конотують захоплення, співчуття та стосуються концептуалізованого образу Манюні, наприклад: "та, яку доглядають" (*Я вже підсипав Манюні вівса, дав їй води, злагодив упряж, затим Манюню запряг…* [1, с. 58]); "захищають від злодіїв" (*Якщо ти прийшов по коня, то знай, що я не дрімаю. В руках у мене коса і, поки не пізно, чухай туди, звідкіля приваландав* [1, с. 27]). Симпатії М. Вінграновського до коня, який асоціюється з його власним, засвідчує смисл "той, що є доглянутим, і викликає захоплення": *Порівнявшись із Манюнею, автомобілі призупинялися, визнавали її за свою і від душі сигналили. Вони вітали Манюню, бо де ще зустрінеш таку, ніби вилиту з міді, справну кобилку…*[1, с. 58].

Знайшли вираження в досліджуваних текстах й етнокультурні уявлення про тягу циган до коней і навпаки. Це підтверджує смисл "ті, що асоціюються із циганами": *Потім вона подивилась на мене, ще трохи постояла і разом з Орликом пішли за циганами. Манюня пішла за ними…* [1, с. 60].

Автор постійно акцентує увагу на тому, як органічно вписався кінь у навколишній світ. У структурі концептуалізованого образу Манюні це демонструє семантичний компонент "та, що перебуває в гармонії з природою": *Випряжена з воза Манюня стояла над річечкою і, похиливши шию на шию Йониній конячці, слухала деркача* [1, с. 60].

В українській етнотрадиції знайшли відображення також вірування, легенди, згідно з якими кінь є важливим атрибутом козацтва. Як зауважив у XVII ст. один західноєвропейський літописець, "важко знайти щось органічніше, аніж союз козака і коня, хіба що мати з немовлям можуть посперечатися з оним... " [2]. Про такий нерозривний зв'язок йдеться в оповіданні "Козак Петро Мамарига", в якому виведений гіперболізований образ коня Гивора. Семантика концепту "кінь", що акумулював смисли, пов'язані з козацьким конем, помітно відрізняються від тієї, що характеризувала образ Манюні. Козацький кінь – це передусім "той, що наділений надприродною силою" (*І Гивор це зробив: він став на свої передні і побіг ними у степ. Татарська сторожа вклякла. Попадала і повмирала* [1, с. 335]); "сміливий, спритний, винахідливий" (*Та кінь козака Петра Мамариги був не з тих коней, що підставляють свою голову: Гивор сам по собі розігнався і перескочив татар із їхніми кіньми* [1, с. 333]). Персоніфікуючи коня, автор наділяє його людською мовою, здатністю думати. Це конотує смисл "той, що готовий прийти на допомогу своєму господарю": *– Гиворе, це ти чи хто? – спитали козаки. – Я, – сказав Гивор. – Козак мій Петро Самійлович Мамарига сидить в озері і дихає через очеретину* [1, с. 335]. За січовою традицією, козаком міг стати той, хто навчився тримати шаблю і сидіти на коні. У структурі досліджуваного концепту це засвідчує смисл "той, без якого не стати козаком": *– Випряжіть, Семеновичу, Валентина, та посвятимо мого малого сьогодні в козаки, бо він мені жити не дає* [1, с. 188].

В оповіданні "Літо на Десні" М. Вінграновський, розгортає семантику концепту "кінь", змальовуючи тварину в дещо зниженому плані, як таку, що перебуває у цілковитій залежності від людини. У структурі концепту це демонструє смисл "той, якого можна

програти": – *Граємо на Валентина з вашої сторони, а з моєї сторони я можу грати на все, що в мене є* [1, с. 193]. Експлікація подібного смислу засвідчує амбівалентну природу концепту "кінь". З одного боку, в його семантичній структурі імплікуються смисли "той, що є безправним", "який викликає співчуття", з іншого – "той, що асоціюється з чимось цінним". Програвши здуру коня, його власник дуже шкодує з цього приводу і готовий заплатити за нього високу ціну: *О, я знаєте що, я вам за Валентина бідон свіжого меду дам і півмішка в мене є сушених білих грибів на додачу* [1, с. 198].

Конотації іронії супроводжують індивідуально-авторський смисл "той, що може стати міським жителем, бути прописаним у міській квартирі": *Візьму Валентина як істоту живу, одухотворену, площа мені дозволяє, запишу його на своє прізвище і пропишу… Не бійтесь Валентин у Києві не пропаде* [1, с. 196–197].

Водночас із концептуалізованим образом коня пов'язана об'єктивація такого ключового для письменницького світогляду семантичного фрагменту, як "той, що асоціюється з дитинством": *Наш Київ по шию стоїть у селі. А що киянам, учорашнім молодим селянам, у бетоні і склі вранці почути голос коня і в його голосі голос свого дитинства, почути голос своїх стареньких соколівських, наприклад, тата і мами* [1, с. 197]. Асоціації коня з дитинством підтримуються смислами, в яких об'єктивується інформація про стосунки дітей з кіньми, їхнє ставлення до цих тварин. Для дітей кінь завжди був не лише об'єктом спостережень, а й однією із заповітних мрій. Кожен хотів хоча б раз погладити його, проїхатись верхи тощо. Це демонструють такі концептуальні смисли, як: "той, якого хоче пізнати дитина" (*А ти б сам підійшов до Валентина і познайомився [говорить батько до сина]* [1, с. 182]); "з яким намагається порозумітися" (*Валентин моргає малому оком, і мій малий моргає йому зеленим своїм* [1, с. 181]); "на якому хоче покататися" (*– Тату, дай мені коня! – Та ти ж уб'єшся, шию скрутиш! – Тату, дай мені коня, – Андрійко мало не плакав* [1, с. 235]).

В індивідуально-авторській картині світу М. Вінграновського полісемантичну природу концепту "кінь" засвідчує розгалужена система мовностилістичних засобів. Передусім письменник акцентує увагу на масті тварини (експлікується смисл "той, що має характерну зовнішність"), із цією метою використовує епітети *чорний* (*Чорні коні біжать темною низкою по кукурудзі…* [1, с. 331]); *світло-вороний* (*Крежисту, світоло-вороної масті її [кобилу] підвели вже осідлану…* [1, с. 208]); описову конструкцію *з чорненькими мушками* (*… Валентин – істота жива з живими чорненькими мушками на боках* [1, с. 196]).

Зауважимо, що через епітети об'єктивується чимало інших концептуальних ознак, як-от: "той, що є присадкуватим" (*… на присадкуватому конику сидів мій закіптюжений довгов'язий нащадок і гладив свого коника шаблею по шиї* [1, с. 240]); "замурзаним" (*Учитель і та (в ботах) жінка сіли на двоколку, вона взяла віжки, і замурзаним коником, завбільшки з горобця, покотили на забори* [1, с. 136]) (автор звертає увагу на зовнішність коня); "навченим" (*На кожному возі стояло по чорному циганові, і, чорно поганяючи своїх навчених коней, білою пісковою дорогою вони тарабанили вниз…* [1, с. 187]); "хитрим" (*І хитрий [кінь], ішов наче по-паски, наче пасся, а сам позирав: де ми, чи далеко пішли?* [1, с. 131]); "смирним" (*А Валентин – коник смирний, він не кусається* [1, с. 182]) (акцентує на поведінці тварини).

Молодому конику письменник протиставляє старого (*сивого* коня). Порівняймо: *Оце буде діло: привезу молоденького коника, підпряжу до Валентина, напну на возі ваш програний намет та й поїду на оце саме місце восени на пісок* [1, с. 193] і *За віковічним посивілим прадубом стояв сивий кінь і дивився на мене своїми сивими очима* [1, с. 297]. Обидва приклади демонструють позитивне авторське ставлення. У першому випадку його засвідчує атрибутивна синтагма, виражена прикметником та іменником, вжитими в демінутивних формах (*маленький коник*), у другому – лексико-морфологічний повтор (*посивілий – сивий – сивий*).

Яскраво представлені у дитячій прозі М. Вінграновського позиції об'єкта та суб'єкта зіставлення для номенів цього концепту, через які об'єктивуються такі смисли: "той, що є дуже малим" (*… вона взяла віжки, і замурзаним коником, завбільшки з горобця, покотили на забори* [1, с. 136]); "агресивним, злим" (*Гарчить як собака* [1, с. 130]); "який своєю зовнішністю подібний до німецького офіцера" (*У стайні биндою з Галиного парашута я перев'язав Мухачу око, і він став схожий на німецького офіцера* [1, с. 138]); а "вдачею – до чортів" (*Кінь. Лише на всіх чортів схожий. Де ти його взяв?* [1, с. 130]) (засвідчені у позиції суб'єкта зіставлення). Позицію об'єкта зіставлення демонструють контексти, в яких з конем (кіньми) порівнюється людина (*… один [чоловік] дув і перебирав пальцями, а другий кивав головою, мов кінь у спеку…* [1, с. 274]); миші (*Миші тупотіли на нім [на баштані], як коні* [1, с. 57]). Деякі смисли імплікуються в тексті, реалізуючи таку семантику: "той, що асоціюється з птахом" (*Козак Петро Мамарига летів на своєму коні, а татари обсідали Петра з усіх чотирьох сторін* [1, с. 333]) або "той, що є швидким, як метро" (*Валентин – ото і все моє метро* [1, с. 196]).

Через різні тропеїчні засоби увиразнюється інформація про коня як "того, що викликає захоплення": *Та мій малий на посту: синій від холоду, він лежить за наметом у верболозі на піску і поїдом їсть очима коня* [1, с. 181] (фразеологізм *поїдом їсть очима коня*), або "асоціюється з розлукою": *… і ходять люди біля осідланих коней, і плаче на коні розлука…* [1, с. 206] (метафора *плаче на коні розлука*), чи з іронічним відтінком "того, що є грамотним": *Уран справді був не тільки грамотною конякою, але і мав, як казали, вищу освіту, правда, не закінчену: знімався в багатьох фільмах…* [1, с. 301] (метафора *знімався в багатьох фільмах*) та ін.

М. Вінграновський часто використовує фразеологізм *на коні* і його трансформований варіант *на кобилі*, увиразнюючи в такий спосіб інформацію про своїх героїв. Порівняймо: *Я дав короткий годинний перепо-*

чинок і наказав усім підготуватись до зйомки: а раптом прорве "молоко", а раптом зглянеться над нами немилосердне світло, хоча б на годиноньку, хоч на пів, і тоді – тоді ми на коні… [1, с. 229] і *Чок-чок-чок, нас вітає бурячок, Йосип його на кобилі! Полундра! Задній хід!* [1, с. 229] (фразему *на кобилі* супроводжує знижена конотація).

Отже, концепт "кінь" в індивідуально-авторській картині світу М. Вінграновського представлений великою кількістю вербалізаторів та полісемантичний, більшою мірою позитивно маркований. Лінгвокультурна природа цього концепту як символу української етнокультури реалізується також у численних тропеїчних засобах, зокрема епітетах, метафорах, порівняннях, фразеологізмах тощо. Перспективу дослідження вбачаємо в лінгвістичному аналізі інших концептуальних величин, передусім зі сфери фауни, у творах для дітей М. Вінграновського, що дасть змогу глибше осягнути саме мовний феномен цього письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінграновський М. С. Вибрані твори: У 3 т. – Т. 3. – Тернопіль: Богдан, 2004. – 352 с.
2. Павлов М. Кінь для козака – друг, товариш і брат // VIDIA: медіа портал української діаспори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://vidia.org/2012/7363.
3. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. / [Н. И. Толстой (отв. ред.)]. – М.: Международные отношения, 1999. – Т. 2. – 687 с.
4. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1973. – Т. 4. – 840 с.
5. Сологуб Н. "Кінь на вечірній зорі" (мова художньої прози М. Вінграновського) // Культура слова. – 2011. – Вип. 75. – С. 13–20.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4. т. / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 2-е изд. – М.: Прогресс, 1986.– Т. 2. – 671 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Vinhranovskyi M. S. Vybrani tvory [Selected works] – Ternopil: Bohdan, 2004. – Vol. 3. – 352 p.
2. Pavlov M. Kin dlia kozaka – druh, tovarysh i brat [Horse for the Cossack – friend, comrade and brother] // VIDIA: media portal ukrainskoi diaspory [Online]. – Available: http://vidia.org/2012/7363.
3. Slavianskie drevnosti. Etnolingvisticheskii slovar v 5 t. [Slavic antiquity. Ethno-linguistic dictionary in 5 vol.] – Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1999. – Vol. 2. – 687 p.
4. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. [Dictionary of Ukrainian languages in 11 vol.] – Kyiv: Naukova dumka, 1978. – Vol. 9. – 710 p.
5. Solohub N. "Kin na vechirnii zori" (mova khudozhnoi prozy M. Vinhranovskoho) ["Horse at the evening star" (the language of the M. Vinhranovskyi's prose] // Kultura slova. – 2011. – Vol. 75. – P. 13–20.
6. Fasmer M. Etimolohicheskii slovar russkoho yazyka v 4 t. [Etymological dictionary of the Russian language in 4 vol.] – Moskva: Prohress, 1986. – Vol. 2. – 831 p.

Gomeniuk O. The linguocultural characteristics the concept "hourse" ("kin") in individual author's picture by M. Vinhranovskyi of the world (on the material of prose works for children)

Abstract: The article is dedicated to the analysis of the linguocultural nature of the concept "hourse" ("kin") in M. Vinhranovskyi's works for children. The nominative field and the conceptual sense have been described, its semantics has been clarified, the system of trochaic means (epithets, metaphors, phraseological units, similes), through which it realizes, has been analyzed. Conceptualized image of hourse is polysemantic and ambivalent in the writer of the sixties' individual author's picture of the world, the author`s prose for children has been identified.

Keywords: *the concept "hourse" ("kin"), concept verbalizers, nominative field, conceptual sense, individual author's picture of the world by M. Vinhranovskyi's.*

Гоменюк Е.О. Лингвокультурная характеристика концепта "лошадь" в индивидуально-авторской картине мира М. Винграновского (на материале прозаических произведений для детей)

Аннотация: В статье рассмотрено лингвокультурную природу концепта "лошадь" в произведениях для детей М. Винграновского. ***О***писано номинативное поле концептуальных единиц, выяснено семантику, проанализировано систему тропеических средств (эпитеты, метафоры, фразеологизмы, сравнения), через которые она реализуется. Установлено, что концептуализированный образ лошади является полисемантическим и амбивалентным в индивидуально-авторской картине мира писателя-шестидесятника, автора прозаических текстов для детей.

Ключевые слова: *концепт "конь", вербализатор концепта, номинативное поле, концептуальный смысл, индивидуально-авторская картина мира М. Винграновского.*

Грищенко О.В.

"Танго смерті" Ю. Винничука: урбаністичне & історичне

Грищенко Олександр Володимирович, викладач,
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Received October 21, 2013; Revised November 7, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Стаття присвячена проблемі урбаністичної літератури у зв'язку з історичною пам'яттю. На прикладі роману "Танго смерті" Ю. Винничука розглянуто процес переосмислення історичного наративу та пошуку культурної ідентичності. Основну увагу зосереджено на образі Львова як культурно-історичного осередку України І половини ХХ століття. Львів проаналізовано з позицій історизму, збройного конфлікту, героїзму населення, просторового насичення.

Ключові слова: *історія, Львів, "Танго смерті", урбаністичний простір.*

Вступ. Перебуваючи у колі наукових досліджень, історична пам'ять значно актуалізується у сучасній науці. З боку літературознавства виникає особливий інтерес до цієї проблеми. Адже історична пам'ять – це той генетичний код нації, що впливає на формування національної свідомості, розвиток культурного життя, механізм суспільства. Відбувається процес переосмислення історичного наративу та пошуку культурної ідентичності.

У контексті переоцінки суспільних явищ, непомітним залишається середовище, зокрема урбаністичне, у якому формується історичний наратив. Відтак, дослідження урбаністичного простору у зв'язку з історичною пам'яттю вбачаємо доцільним та актуальним.

Короткий огляд публікацій з теми. Феномен історичної пам'яті знайшов своє відображення у наукових працях М. Альбвакса, А. Ассман, В. Жадько, Ю. Зернія, П. Коннертона та інших. Дослідженню урбаністичної тематики приділили увагу: В. Агеєва, К. Лінч, С. Павличко, Б. Посацький, В. Фоменко, Ю. Шерех, С. Шліпченко.

Мета. Мета наукової розвідки – окреслити урбаністичний простір Львова у контексті з історичною пам'яттю у романі "Танго смерті" Ю. Винничука.

Матеріали і методи. Методологічним підґрунтям наукового дослідження стали праці В. Агеєвої, Т. Гундорової, Б. Черкеса, С. Шліпченко. Теоретико-практичним освоєнням матеріалу, який підпорядкований вирішенню конкретного завдання, слугували такі методи наукового дослідження, як абстрагування, аналіз, системний підхід та історичний.

Результати та їх обговорення. У сучасній українській літературі усе помітне місце належить жанру історичного роману. Адже до написання текстів, які б відображали власне історію української держави та культури, свого часу звернулись М. Матіос, В. Шкляр, В. Лис, В. Кожелянко, О. Забужко та інші письменники. Залучився до процесу написання з історичної тематики знаний український письменник Ю. Винничук з романом "Танго смерті" (2012). До створення роману письменника наполегливо, але делікатно заохотив мовознавець та історик Є. Наконечний, який багато років вивчав історію львівських євреїв і Голокосту у Львові.

Можна багато говорити про що роман Ю. Винничука. Письменник інтерпретує Другу світову війну, пише про "своїх" та "чужих", піднімає проблему нищення євреїв як нації, прихід більшовиків та нацистів, їх злочини. Але, не зважаючи на таку загрозливу ситуацію для української історії, автор зображує життя простих людей, які патріотично протистоять такому терору, віддано захищають свою землю, територію, культуру та традиції. Насамперед, йдеться про Львів як об'єкта національної сили. Бо Львів, у якому відбуваються усі події роману, приймає удар зі сторони влади та намагається протистояти негативному утиску.

Так, за сюжетом роману спостерігаємо за героїчною обороною Львова, що тривала десять днів (!): "За 5 днів німці захопили Голландію, а ще за 5 – Бельгію і Францію, за 7 днів було зламано опір Югославії, за 4 дні німці сягнули польсько-совєтського кордону на півночі Польщі, за 10 днів улітку 1941 р. вони зайняли всю Західну Україну, а ще за 10 – вийшли на береги Дніпра" [2, с. 244]. Усе, здавалося б, добре, і Львів, можливо, не зуміли б захопити, якби "на поміч німцям не підійшли зі сходу несподівані союзники" [2, с. 244]. А несподіваними виявилися совєтські війська, які вступили на східні терени Польщі. Почалося масове укріплення міста, аби "відбити будь-яку спробу совєтів вдертися в місто" [2, с. 247]. Окрім того, місто було окуповане німцями, які поступово заполоняли територію. Аби захистити свою рідну землю, захистити свої права, зберегти гідність та не втратити патріотизм, люди почали активно захищати своє місто: "Львів'яни кинулися з якоюсь приреченою відчайдушністю і дивовижним запалом в очах барикадувати геть усі вулиці, без жодного плану, керуючись лише самим бажанням будь-що захистити місто… волочили старі авта, поламані столи, подірявлені балії й ванни, драбини, балки, двері, витягали навіть власні меблі з помешкань, валили дерева, штовхали поперед себе важкі візки, на яких були мішки з піском і шутером, знімали каналізаційні люки й ховали так, аби ворог міг провалитися" [2, с. 241].

Захист рідного міста для львів'ян є цілком нормальною патріотичною реакцією, щоб зберегти національне коріння. На жаль, можливостей для оборони урбаністичного простору міста було замало. Але, все ж таки, герої роману зберегли своє внутрішнє людське "Я", любов та відданість рідному місту. Війна кардинально змінила львівське середовище, і місто, маючи історично просторову форму (архітектурні споруди, вулиці, парки, скверики, площі тощо) та інтернаціональність, намагалося зберегти свою історичну сутність: "Не чутно було усіх тих голосів, якими жило

місто дотепер, бо навіть за ці десять днів оборони місто не здавалося, з усіх сил намагаючись переконати своїх мешканців, що воно насправді не змінилося, живе і пульсує, тішиться життю, як і колись, але тепер то вже було місто переможене, впокорене і полонене, місто-невільник, смуток і зневіра з'явилися на обличчі львів'ян" [2, с. 268].

Збройний конфлікт, що потрактований у романі, має на меті розв'язати протиріччя між національними та соціальними групами. Осередком таких "дєл" виступив Львів. У результаті військових діянь місто зазнало руйнації: "У всіх кінцях міста димлять руїни. Личаківський цвинтар засипаний бомбами, особливо пантеон Оборонців Львова. Німці з завзяттям атакують район шпиталів, вишукують двірці, промислові об'єкти, каварні, але бомби не завше потрапляють у ціль. Ті, що призначені для головного двірця, падають на Городоцьку, руйнують костел Єлизавети і кілька будинків, призначені для Цитаделі – нищать церкву на Коперника та будинки" [2, с. 237–238]. Окрім суттєвих змін урбаністичного простору Львова, війна надиктувала свої правила жителям. Через те, що "вибухи не вщухали, а насувалися з заходу і скидалися на громи, а потім ті громи перейшли в гуркіт, і в небі з'явилися німецькі літаки, вибухи бомб стрясали місто, спалахували пожежі, гуділи сирени" [2, с. 224], то постійного складу населення, яке б проживало у місті, не було. Львів змінився: "Щодня Львів напучнював новими і новими людьми, їхали на автах, на возах, йшли пішки, обтяжені валізами і торбами, а відтак розсипалися по близьких і далеких родинах, пірнали в села або йшли далі на Тернопіль чи Станіслав, а там – до румунського кордону" [2, с. 225].

Львів – місто історичне. У романі (у сучасному часовому вимірі) історичний Львів випливає з рукопису Ореста Барбарики. Ярош, читаючи рукопис, відкриває для себе новий Львів: загадковий, таємничий, старий. "Львів поставав перед ним у зовсім новому світлі, невідомому і казковому, тепер, гуляючи тими вулицями, про які була мова в рукописі, він зупинявся і уважно роззирався, намагаючись упізнати щось із того, про що довідався… З особливою насолодою пірнав у вулички, які раніше проминав, не зупиняючи на них погляду, оглядав будинки, кожне подвір'я, дивився на вікна й на вазони на підвіконнях, мовби намагаючись відшукати бодай слід старого Львова, того зниклого світу, який уже ніколи не повернеться, бо не повернуться й ті, хто його покинув" [2, с. 125]. У такому випадку минуле впливає на сучасне. Відбувається переоцінка цінностей, вражень, ставлень та критеріїв оцінювання історичного повоєнного Львова. Ярош почав ідентифікувати свої знання про Львів після того, як прочитав рукопис. Уява героя частково висвітлила минуле "задля смислоутворення, заснування ідентичності, орієнтації в житті, мотивації власних дій" [1, с. 426]. Такий відрізок минулого висвітлено у сучасності з перевагою на те, що буде звільнено горизонт майбутньому.

Не зважаючи на всю проблематику роману "Танго смерті", Ю. Винничук зображує Львів із своїм насиченим життям, розкриває його внутрішню суть, вбачає у ньому невід'ємну частину людського життя: "Місто міняло своє обличчя упродовж дня до не впізнавання. На світанку, коли воно ще дрімало, в'їжджали на Ринок вози, наладовані городиною, а інші вози важко торохтіли бруківкою, розвозячи бочки з пивом та різні товари, а потім починали лунати дзвоники трамваїв, цокотіли фіякри, шурхали мітли, після сьомої на вулицях з'являлися учні, прямуючи до шкіл, місто прокидалося вже повністю – починали траскати віконниці, деренчати ролети на дверях крамниць, відчинятися вікна, і Львів тоді дзвенів сотнями голосів, і голоси ці відлунювали навсібіч" [2, с. 42]. Письменник добре володіє історичним контекстом. У романі автор "оперує фольклорними джерелами та етнографічними відомостями, має почуття гумору, вміє заінтригувати, містифікувати, стилізувати мову під львівську говірку XX ст." [3]. Такі складові вдалого роману вплетені в урбаністичний простір міста і вказують на Львів як міста історичного, інколи містичного, культурного. У поєднанні таких рівнів розвитку, Львів навіює романтичний настрій, виникає відчуття спокою та відпочинку: "Але найпривабливіше Львів виглядав вечорами, коли запалювалися ліхтарі, блимали яскраві неонові написи й реклами, світилися вітрини, а з ресторацій і каварень долинала музика" [2, с. 46].

Місцевий базар, який вирує своїм колоритним життям, є дивовижним світом. Кракідали, що почудернацьки перекручена назва Краківського передмістя, "манив до себе уже одною лише назвою, у якій причаїлася велика загадка" [2, с. 48]. Найбільше тут було євреїв, а далі – українці, поляки, перекупники, шахраї, батяри. Притягував до себе такий базар тим, що тут можна було знайти дивовижні речі. Так, гімназисти та школярі знаходили "різні брошурки з перекладами латинських і грецьких текстів та зі скороченим викладом класичних романів" [2, с. 49], що будило в них фантазію та викликало захопливий стан. Як елемент урбаністичного простору, базар для Львова є тим самим простором, що збирає довкола себе людей. Відтак, панує постійний рух: "треба торгуватися і збивати ціну" [2, с. 48], відбуваються якісь важливі зустрічі, спілкування людей різних національностей. Базар є тим осередком простору, де відбувається обмін досвідом, думками та поглядом на життя.

Функціонують у романі дві ділянки земної поверхні із контрастними формами рельєфу: Гицлева та Кортумова гори. Перша – має відношення до фольклорних джерел. Аби урізноманітнити текст, Ю. Винничук додає трохи екскурсу у минуле, розповідаючи устами головного героя про походження гори: "Бо ж там, якраз під Гицлевою горою у яру, геть зарослому бузиною, у глиняній халабуді жив дуже жорстокий гицель, який виловлював собак і котів та здирав з них шкури. Але якось він упіймав улюблену кішечку Бузинової пані і вже збирався її убити, як раптом перед ним з'явилася жінка зеленій сукні і з розпущеним зеленим волоссям. Вона сильно розгнівалася на гицля, вихопила з його рук кицьку, а схили яру в одну мить стулилися докупи, поховавши навіки і гицля, і його халабуду. Відтоді іноді ночами в підніжжі Гицлевої гори

начебто можна почути розпачливі крики гицля і гавкіт собак" [2, с. 52–53].

Кортумова гора – дика місцина, що відрізана від швидкоплинного та урбанізованого життя. Місце, яке має свою трагічну історію, пов'язану з Янівським концтабором. Це був найбільший концентраційний табір для євреїв на Західній Україні. Якщо ж «місць не вистачало», то полонених депортовували в інші виправно-трудові табори чи розстрілювали неподалік, у так званій "Долині Смерті". Про такі наслідки терору пише Ю. Винничук: "Отут трохи далі, де схил, була Долина Смерті. Там розстрілювали. Коли по війні почали розкопувати вали, які утворилися після захоронення в'язнів, то виявили самий попіл… У дощові дні з Долини Смерті витікали струмки, вони були сірі від попелу. А потім Долину Смерті забудували гаражами. Екскаватори, вирівнюючи майданчик під забудову гаражів, з часу до часу натрапляли на кості, але на це вже ніхто не звертав уваги" [2, с. 127–128].

Автор зображує церемонію смерті із трагічними наслідками для історії. Йдеться про мелодію танго, яку виконували в Янівському концтаборі на території Львова. Під час виконання цього танго людей розстрілювали: "Німці зобов'язали кількох єврейських музикантів створити оркестр і грати різні мелодії приреченим на розстріл. Серед тих мелодій було танго, яке назвали "Тангом смерті" [2, с. 77]. Паралельно Ю. Винничук описує ритуал безсмертя: ті, хто чув мелодію танго перед смертю, у наступному житті зможуть згадати своє попереднє втілення: "Танго і стало тією мелодією, яка відігравала роль тунелю для нового перевтілення душі… Нове народження душі відбувалося лише з тими, хто перед смертю чув нашу оркестру. А відтак вони воскресали і жили, і, можливо, досі живуть…" [2, с. 103]. Сама ж мелодія танго смерті відслідковується у багатьох спогадах. У 1930-х роках у Польщі закохані замовляли в ресторані "To ostatnia niedzila" і під мелодію танго вони стрілялися.

Висновки. Роман "Танго смерті" Ю. Винничука занурює читача у вир історії, що висвітлює складні політичні стосунки між Україною та Німеччиною. Осередком такого "двобою" виступило історичне місто Львів, який патріотично прийняв удар з боку влади. Це інша історія Львова, де у художньому тексті знайшлося місце для забутих слів. Автор роману вирвався за межі національного контексту, бо йде розповідь про чотири повстанські родини: українську, польську, єврейську та німецьку.

Жахливою видається історія Янівського концтабору, де відбувалося масове нищення євреїв. Подібні "чорні плями" в українській історії надовго залишатимуться у пам'яті українців й впливатимуть на сучасність. Тому, спогади, за якими стоїть власний досвід, виступають живою частиною сучасної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / Аляйда Ассман / Пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
2. Винничук Ю. Танго смерті: [роман] / Юрій Винничук; худож.-оформлювач О. Іванова. – Харків: Фоліо, 2013. – 379 с.
3. Котик І. "Танго смерті" як загроза державній небезпеці [Електронний ресурс] / Ігор Котик // ЛітАкцент – світ сучасної літератури. – 22 листопада 2012 рік. – Режим доступу: http://litakcent.com/2012/11/22/tango -smerti-jak-zahroza-derzhavnij-bezpeci/

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Asman A. Prostory spogadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pamyati [Spaces of recollection. Forms and transformations of cultural memory] / Aliaida Asman / Per. z nim. K. Dmytrenko, L. Doronicheva, O. Yudin. – K.: Nika-Center, 2012. – 440 s.
2. Vynychuk Yu. Tango smerti [Tango of death] [roman] / Yurii Vynychuk; hudozh.-oforml. O. Ivanova. – Kharkiv: Folio, 2013. – 379 s.
3. Kotyk I. "Tango smerti" yak zagroza derzhavnii nebezpetsi ["Tango of death" as a threat to national security] [Electronyi resurs] / Igor Kotyk // LitAktsent – svit suchasnoi literatury. – 22 lystopada 2012 rik. – Rezhym dostupu: http://litakcent.com/2012/ 11/22/tango -smerti-jak-zahroza-derzhavnij-bezpeci/

Gryshchenko O.V. "Tango of death" by Yu. Vynychuk: urban & historical

Abstract: The article is devoted to the problem of urban literature in connection with historical memory. Using the example of the novel "Tango of death" by Yu. Vynychuk the process of rethinking of historical narratives and search of cultural identity is considered. The main attention is focused on the image of Lviv as a culture-historical center of Ukraine in the first half of 20th century. Lviv is analyzed from the perspective of historicism, armed conflict, heroism of the population, spatial saturation.

Keywords: *history, Lviv, "Tango of death", urban space.*

Грищенко А.В. "Танго смерти" Ю. Винничука: урбанистическое & историческое

Аннотация: Статья посвящена проблеме урбанистической литературе в связи с исторической памятью. На примере романа "Танго смерти" Ю. Винничука рассмотрено процесс переосмысления исторического наратива и поиска культурной идентичности. Основное внимание сосредоточено на образе Львова как культурно-исторического центра Украины I половины XX века. Львов проанализирован с позиций историзма, вооруженного конфликта, героизма населения, пространственного насыщения.

Ключевые слова: *история, Львов, "Танго смерти", урбанистическое пространство.*

Хороз А.В.

Средства выражения эпистемической модальности в романах-антиутопиях “1984” Оруэлла и “Неполноценное семя” Берджесса: лингвокогнитивный аспект

Хороз Арина Владимировна, аспирант, Херсонский государственный университет, г. Херсон, Украина

Received October 1, 2013; Revised October 18, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: В статье анализируется употребление языковых средств выражения эпистемической модальности в художественном тексте антиутопического романа “1984” Джорджа Оруэлла и “Неполноценное семя” Энтони Берджесса. Автор статьи классифицирует эпистемическую модальность по степени познанности субъектом действительного положения дел и выделяет: епистемический мир низкой, средней и высокой степени познанности. Средствами выражения эпистемической модальности в художественном тексте являются модальные формы. Модальные формы передают степень уверенности / неуверенности субъекта, “приближая” или “отдаляя” достоверность его высказывания от реального мира. Субъект является центральным звеном в дискурсе. Именно субъект выдвигает гипотезы, допущения или полностью ставит под сомнение реальную картину действительности.

Ключевые слова: *эпистемическая модальность,эпистемический мир высокой степени познанности, эпистемический мир средней степени познанности, эпистемический мир низкой степени познанности, модальные формы*

Исследования категории модальности в последние десятилетия, переступив порог логико-философского направления, начинают плотно использоваться в лингвистике, в том числе в теории текста [см. работы А.В. Бондарко, Е.В. Падучевой, Д.А. Парамонова В.Г. Адмони, и др.]. Благодаря своей разноплановости и широкому спектру языковых средств выражения модальности в художественном тексте, позволяют по-новому взглянуть на оценку субъектом реального мира.

В данной статье предлагается классификация эпистемической модальности в художественном тексте антиутопического романа по степени познанности субъектом действительного положения дел. Материалом для исследования послужили романы-антиутопии “1984” Дж. Оруэлла и “Неполноценное семя” Э. Берджесса.

Исследования корпуса речевых единиц, выражающих эпистемическую модальность, позволяют сделать вывод о том, что средствами ее выражения в художественном тексте, могут быть не только модальные глаголы, но и прилагательные, причастия, существительные, наречия, артикли, наклонение, вводные фразы и т.д., именуемые в научной литературе эпистемическими модальными формами [1]. Эпистемические модальные формы передают степень уверенности / неуверенности говорящего в достоверности содержания своего высказывания.

Дж. Лайонз дал определение эпистемической модальности как “любого высказывания, в котором говорящий чётко определяет правдивость своего высказывания, одновременно выступая её гарантом” [2, с. 2]. Таким образом, автор чётко определяет ту степень правдивости высказывания (факта), гарантом которой он может выступать, и в художественном тексте выражает ее с помощью средств эпистемической модальности.

Епистемическая модальность выражает степень полноты и характер знаний субъекта о сообщаемом. Однако оценка субъектом степени своей уверенности в достоверности высказывания не является единственной функцией эпистемических модальных форм. Эпистемические модальные формы помогают также снизить категоричность высказывания.

Область значения эпистемической модальности может быть чрезвычайно широкой, выражая вероятность, возможность или уверенность в разной степени. Диапазон эпистемической модальности может варьироваться от абсолютной уверенности до полной неуверенности [3]. В зависимости “приближенности” или “отдаленности” от достоверности высказывания, варьируется и степень познанности субъектом действительного положения дел. По этому параметру различают эпистемический мир низкой, средней и высокой степени познанности. Рассмотрим более детально каждый из них.

Эпистемический мир низкой степени познанности реализует наличие наибольшего сомнения в достоверности своего высказывания, максимальную неуверенность субъекта относительно действительного положения дел. Средствами выражения эпистемического мира низкой степени уверенности в художественном тексте антиутопического романа, выступают модальные слова, реализующие низкую степень уверенности, низкую степень познанности субъектом действительного положения дел: “maybe”, “perhaps”, “possibly”; модальный глагол “might” в его вторичной функции, для выражения предположения или возможности, в которых говорящий неуверен; лексико-грамматические конструкции сомнительной семантики “it is doubtful that”; глагол с низкой степенью вероятности “suppose”:

1) Winston to Julia: “Not much, **perhaps**. But it was evidence. It might have planted a few doubts here and there, supposing that I’d dared to show it to anybody” [5, с. 191].

В приведенном примере, модальное слово “perhaps” (возможно,вероятно, наверно) свидетельствует о наименьшей степени уверенности субъекта в реальности события, модальный глагол “might” выражает неуверенность говорящего в правдивости своего высказывания, а лексико-граматическая конструкция “a few doubts here and there” уменьшает степень вероятности совершения того или иного события, максимально отдаляя его от реального мира.

Рассмотрим следующий пример:

2) "Winston could not definitely remember a time when his country had not been at war, but it was evident that there had been a fairly long interval of piece during his childhood, because one of his early memories was of an air raid which appeared to take everyone by surprise. **Perhaps** it was the time when the atomic bomb had fallen on Colchester. He didn't not remember the raid itself, but he did remember his father's hand clutching his own as they hurried down, down, down into some place deep in the earth, round and round a spiral staircase which rang under his feet and which finally so wearied his legs that he began whimpering and they had to stop and rest. His mother, in her slow, dreamy way, was following a long way behind them. She was carrying his baby sister – **or perhap**s it was only a bundle of blankets that she was carrying: he was not certain…" [5, c. 43].

Отсутствие у героя точных воспоминаний, касающихся его детства, его сомнения насчет его родной сестры (а была ли она у него вообще?), фрагментарные воспоминания, состоящие из красочных невразумительных картинок из его детства, создают ощущение неясности, снижая степень вероятности данного события. Модальное слово "perhaps", особенно на фоне его противопоставления союзу or (а, или) и лексико-граматическая конструкция "I'm not certain" в тандеме с категорией возражения, предусматривают отсутствие достаточных оснований на то, чтобы считать то или другое высказывание соответствующим действительности. Как справедливо замечает Шакирова, отсутствие достаточных предыдущих знаний, приводит к слабо мотивированному предположению, которое граничит с незнанием [4, с. 21]. Таким образом, эпистемический мир низкой степени познанности сводится до незнания, неуверенности субъекта в истинности своего высказывания.

Эпистемический мир средней степени познанности реализует наличие у субъекта проблематической достоверности с оттенком возможности относительно действительного мира с точки зрения самого субъекта. Средствами выражения эпистемического мира средней степени познанности в художественном тексте являются модальные слова, реализующие среднюю степень уверенности, среднюю степень познанности субъектом действительного положения дел "agruably", "probably; модальный глагол "could" для обозначения общей возможности совершения действия, теоретической возможности; лексико-грамматические конструкции "it is sure that", глагол средней семантики вероятности "think":

1) Winston to Julia: "Well, perhaps not exactly that. But from your general appearance – merely because you're young and fresh and healthy, you understand – I though that **probably** –" [5, с. 149].

2) "As she (Julia) came nearer he saw that her right arm was in a sling, not noticeable at a distance because it was of the same colour as her overalls. **Probably** she had crushed her hand while swinging round one of the big kaleidoscopes on which the plots of novels were 'roughed in'. It was a common accident in the Fiction Department" [5, с. 130].

3) "…it occurred to him that he did not know what colour the girl's eyes were. They were **probably** brown, but people with dark hair sometimes had blue eyes" [5, с. 144].

4) "So, one evening every week, Winston spent four hours of paralyzing boredom, screwing together small bits of metal which were **probably** parts of bomb fuses, in a draughty, ill-lit workshop where the knocking of hammers mingled drearily with the music of the telescreens" [5, с. 159].

В приведенных примерах, модальное слово "probably" (возможно, вероятно, наверно, скорее всего), выражает большую степень уверенности субъекта в истинности того, о чем сообщается, нежели "perhaps". Оно нацеливает говорящего на перечень существующих вариантов вероятности совершения того или иного события в реальном мире. За оруэлловским "probably" стоит целый сценарий возможных действий, главный герой не знает, было ли все так на самом деле, как он себе представляет – он «рисует» картину только одного варианта возможного совершения событий, тем самым ставя под сомнение ее правдивость. У Берджесса на этот счет есть парадоксальный пример:

5) "They knocked off my corporal. He wasn't a very good corporal, but they shouldn't have knocked him off. **Probably** eating him now, blasted cannibals" [6, с. 172].

В «реальном» мире его романа "Неполноценное семя" – каннибализм становится нормой жизни, потому уместное "probably" (вместо "perhaps"), подчеркивает высокую вероятность совершения действия, является очевидным, однако только для "реального" мира его романа, тем самым создавая "сверхреальность" в воображении читателя.

Существует переход одной модели мира в другую, граница между эпистемическим миром низкой степени познанности к эпистемическому миру средней степени познанности достаточно шаткая. Красочным примером перехода одной модели мира в другую – (от предположения до теоретической возможности) является диалог главного героя Уинстона с О'Браеном, его палачом из романа Дж.Оруелла "1984":

6) "How many fingers, Winston?"

"Four. I suppose there are four. I would see five if I could. I am trying to see five" [5, с. 300]

Несмотря на то, что Уинстон четко видит четыре пальца (реальная видимость, основанная на визуализации), он только "предполагает", что их четыре. Под влиянием своего палача, О'Браена, и многочисленными пытками, Уинстон «пытается» увидеть пять "I am trying to see five", тем самым выходит за границу теоретической возможности. Эти миры воспринимаются субъектом как невозможные, неспособные к реализации, так как их реализация априорно ограничена онтологией действительного мира – его социальными и физическими законами.

Эпистемический мир высокой степени познанности реализует наличие наиболее вероятного и очевидного познания субъектом действительного положения дел. Модальными показателями эпистемичного мира высокой степени познанности являются модаль-

ные слова “certainly”, “evidently”, “definitely”, “obviously”, реализующие высокую степень уверенности, высокую степень познанности субъектом действительного положения дел; модальный глагол “must”, для выражения уверенности, высокой вероятности (в переводе “должно быть”, “наверно”); лексико-граматические конструкции “it is certain that”; глаголы высокой семантики вероятности “believe”:

1) “As soon as she (Julia) woke up her demeanour had changed. She became alert and business-like, put her clothes on, knotted the scarlet sash about her waist, and began arranging the details of the joyrney home. It seemed natural to leave this to her. She obviously had a practical cunning which Winston lacked, and she seemed also to have an exhaustive knowledge of the countryside round London, stored away from innumerable community hikes. The route she gave him was quite different from the one by which he had come…” [5, с. 132].

Модальное слово “obviously”(очевидно, явно) указывает на очевидность видения субъектом положения дел, которое основывается на наблюдениях “It seemed natural to leave this to her” и сделанных им умозаключений “She obviously had a practical cunning”. Несмотря на то, что онтодостижимость этого мира сближается, с точки зрения самого субъекта (благодаря актуализации модальным словом“obviously”), модальное слово “seemed to” (казалось) выражает слабую неуверенность в истинности высказывания, которая подкрепляется предложением “She obviously had a practical cunning”. Вместе с тем, если убрать “seemed to”, то получится констатация общепринятого факта о том, что эта девушка, Джулия, имела практическую смекалку и знания о местности Лондона. Таким образом, “seemed to”, вносит слабую неуверенность в заявление, которое снижает стопроцентную уверенность субъекта до сомнения.

2) ‘Finding jobs for them,’ said a man next to Tristam – an unshaven man in rusty black, a roll of fat on his chin though his body was meagre. ‘The out-of-work, they are. Were,’ he corrected himself. ‘About time the Government did something about them. That’s my brother-in-law there, see, second from the end of the first row.’ He pointed, vicariously proud. ‘Giving them jobs,’ he repeated. He was evidently a lonely man, glad of the chance to talk to anybody. [6, с. 36]

Как и в предыдущем случае, модальное слово “evidently” (явно, очевидно, ясно), указывает на очевидность фактов, которые основываются на наблюдениях субъекта и сделанных им умозаключений про одиночество мужчины “He was evidently a lonely man”, у которого явно присутствует дефицит общения с окружающими “glad of the chance to talk to anybody”.

Следует отметить, что чаще всего модальными показателями эпистемических признаков выступают модальные слова. Благодаря своему ярко выраженному лексическому значению, модальные слова тонко передают всю гамму оттенков познанности субъектом действительного мира. Модальные слова “certainly”, “definitely” в отличие от модальных слов “obviously” и “evidently” более ярко подчеркивают, что очевидность чего-то понятна, известна всем. Согласно авторам толкового словаря Cambridge Dictionary Online, эти модальне сущности получают следующее толкование: 1)**“certainly”** (конечно, безусловно, несомненно), used to reply completely or to emphasize something and show that there is no doubt about it; 2) **“definitely”**(определенно, точно, наверное, конечно), without any doubt; 3) **“evidently”**(явно, очевидно, ясно), in a way that is easy to see; 4) **“obviously”**(очевидно, явно, конечно), in a way that is easy to understand or see.

Проиллюстрируем их употребление следующими примерами:

1) “Room 101,” said the officer.

The man’s face, already very pale, turned a colour Winston would not have believed possible. It was definitely, unmistakably, a shade of green [5, с. 282]

В приведенном примере модальное слово “definitely” приобретает дополнительный эмоциональный окрас, отражает цвет страха на лице арестанта, а грамматическая конструкция “would not have believed possible” убеждает говорящего в правдивости своего высказывания, тем самым свидетельствует о высокой степени вероятности совершения событий с точки зрения самого субъекта.

2) ‘Shonny’s sane enough and sensible enough’.

‘He may be sane, but sanity’s a handicap and a liability if you’re living in a mad world. He’s certainly not sensible. Put out of your head any notion that Shonny is sensible. He’s just lucky, that’s all. He talks too much and says the wrong things [6, с. 151].

У Берджесса модальное слово “certainly” фиксирует личностные черты характера его персонажа Шонни, с позиции его жены, которая опровергает факты о его благорозумии. Тем самым Берджесс подчеркивает высокую степень познанности субъектом сложившейся ситуации (в данном случае женой Шонни, которая знает своего мужа лучше других). Эта ситуация имеет место быть в реальном мире, эпистемический мир высокой степени познанности, максимально приближает реальность происходящего события с точки зрения самого субъекта.

Таким образом, исследования эпистемической модальности в художественном тексте антиутопического романа позволяют более детально проследить динамику развития истинности высказывания и субъективного отношения к ней. Субъект выдвигает гипотезы, допущения или полностью ставит под сомнение реальную картину действительности. Материалы данного исследования помогут более полно раскрыть сущность явления эпистемической модальности в художественном тексте, в том числе в романе-антиутопии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шакирова, Р.Д. Эпистемический статус высказывания (на мат. совр.нем.яз): автореф.дисс.на соиск.канд.филол.наук [Текст]// Р.Д.Шакирова. – Москва, 2006. – 38 с.

2. Burgess A. The wanting seed// N. Y.: London W.W. Norton and Company, 1963. – 285 p.

3. Le Querler N. Typologie des modalities// Caen: Presses universitares de Caen, 1996 – 160 p.

4. Lyons J. Semantics// Cambridge University Press, 1977 – 396 p.
5. Nuits J. Epistemic modality, language, and conceptualization: a cognitive-pragmatic perspective. – John Benjamins Publishing Company Amsterdam // Philadelphia, 2000. – 429 p.
6. Orwell G. «1984»: Книга для чтения на английском языке// СПб.: КАРО, 2011. – 384 с. – (Серия «Modern Prose»).
7. Cambridge Dictionary Online [Electronic Resource] the main link: http://dictionary.cambridge.org

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED:

1. Shakirova R.D. Epistemicheskiy status viskazivaniya [The epistemic status of utterance] (na mat.sovr.nem.yaz): avtoreferr.diss.na soisk.kand.fil.nauk [Tekst]// R.D.Shakirova. – Moskva, 2006. – 38 s.

Horoz A.V. The hedges of epistemic modality in the anti-utopy novels "1984" by Orwell and "The wanting seed" by Burgess: lingual-cognitive aspect

Abstract: The article analyses the usage of epistemic modality, its linguistic hedges in the literary text of the anti-utopy novels "1984" by George Orwell and "The wanting seed" by Anthony Burgess. The author distinguishes three levels of subject's cognition of actual situation: the epistemic world of high level of cognition, the epistemic world of average level of cognition, the epistemic world of low level of cognition which found their shape in linguistic hedges which called modal forms in discourse. The article's focus is on the modal forms which reflect the degrees of subject's confidence / unconfidence. These modal forms are "approaching" or "distancing" reliability of the statement towards the real world from the subject's position. The subject who is the central figure in discourse, puts forward his hypothesizes, probabilities or doubts relatively the real picture of the actuality.

Keywords: *epistemic modality, epistemic world of high level of cognition, epistemic world of average level of cognition, epistemic world of low level of cognition, modal forms*

Хороз А.В. Средства выражения эпистемической модальности в романах-антиутопиях "1984" Оруэлла и "Неполноценное семя" Берджесса: лингво-когнитивный аспект

Аннотация: В статье анализируется употребление языковых средств выражения эпистемической модальности в художественном тексте антиутопического романа "1984" Джорджа Оруэлла и "Неполноценное семя" Энтони Берджесса. Автор статьи классифицирует эпистемическую модальность по степени познанности субъектом действительного положения дел и выделяет: епистемический мир низкой, средней и высокой степени познанности. Средствами выражения эпистемической модальности в художественном тексте являются модальные формы. Модальные формы передают степень уверенности / неуверенности субъекта, "приближая" или "отдаляя" достоверность его высказывания от реального мира. Субъект является центральным звеном в дискурсе. Именно субъект выдвигает гипотезы, допущения или полностью ставит под сомнение реальную картину действительности.

Ключевые слова: *эпистемическая модальность,эпистемический мир высокой степени познанности, эпистемический мир средней степени познанности, эпистемический мир низкой степени познанности, модальные формы*.

Хижняк М.Н.

Особенности развития метафорических значений у глаголов вращения в английском языке

Хижняк Марина Николаевна, аспирант, Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина

Received October 25, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме изучения метафоризации как одного из способов познания действительности посредством языка. Интерес языковедов к процессам метафоризации обусловлен тем, что метафора способствует пониманию процессов мышления. Глаголы вращения обладают довольно широкими возможностями развития метафорических значений. Установлена зависимость между формированием метафорических значений и гибкостью отдельных семантических параметров вращательного движения, поскольку механизм образования метафорических переносов основывается на сдвиге в пределах отдельных параметров (СУБЪЕКТ, ОБЪЕКТ, ТРАЕКТОРИЯ и СРЕДА ДВИЖЕНИЯ). Семантический анализ английских глаголов вращательного движения позволил выявить основные концептуальные метафоры, в которых различные концептуальные домены (ДВИЖЕНИЕ; ИЗМЕНЕНИЕ; МЫШЛЕНИЕ; КОМУНИКАЦИЯ; ИГРА; ПУТЕШЕСТВИЕ) понимаются в терминах ВРАЩЕНИЯ. В ходе исследования выявлены репрезентанты каждой метафоры, что позволяет констатировать, что глаголы вращения селективно вовлекаются в процессы метафоризации. Анализ показывает, что в формировании метафор прослеживается общая тенденция к постепенной абстрактивации значений, поскольку концептуальным доменом-целью чаще всего являются абстрактные концепты. Особое внимание сосредоточено на установлении основания формирования метафорических переносов. Метафоры развиваются на основе ассоциации вращательного движения материальных предметов и движения абстрактных понятий, а также вращательного движения от одной точки к другой в физическом пространстве и в социальном пространстве.

Ключевые слова: *английский язык, глаголы вращательного движения, концептуальная метафора, домен-источник, домен-цель.*

Одним из основных механизмов концептуализации представлений о мире в терминах вращательного движения в англоязычной картине мира является метафора. В настоящее время отмечается повышенный

интерес к когнитивному изучению метафор (С.А. Жаботинская, А. Н. Заикина, А. Коляденко, Ю. А. Шепель, J. Jaynes, Z. Kovecses, G. Lakoff). Особый интерес вызывают проблемы метафоризации и развития переносных значений в системе английских глаголов вращения.

Целью данной статьи является анализ метафорических значений, актуализирующих концептуальные метафоры в английском языке, доменом-источником которых является ВРАЩЕНИЕ.

Объект исследования составляют английские глаголы вращательного движения (ГВД), которые изучались на *предмет* развития метафорических значений.

Материал для исследования был отобран из исторических словарей и Британского Национального корпуса [3; 4].

Процедура анализа предполагает: выявление метафорических значений у ГВД; определение основных концептуальных метафор с $КД_{ИСТОЧНИК}$ ВРАЩЕНИЕ; анализ метафорических значений и выявление особенностей их формирования.

Концептуальную метафору (КМ) мы понимаем как модель, которая включает два концептуальных домены (КД), один из которых ($КД_{ЦЕЛЬ}$) понимается в терминах другого ($КД_{ИСТОЧНИК}$) [2, с. 4].

Основными концептуальными метафорами, реализованными в системе английских ГВД, являются: ВРАЩЕНИЕ = (1) ДВИЖЕНИЕ (ВОДЫ / В ВОДЕ; ВОЗДУХА / В ВОЗДУХЕ; ЗВУКА; ВРЕМЕНИ); (2) ИЗМЕНЕНИЕ, НЕСТАБИЛЬНОСТЬ; (3) МЫШЛЕНИЕ; (4) КОММУНИКАЦИЯ; (5) ИГРА.

Анализ выделенных концептуальных метафор подтвердил положение [2, с. 6], что $КД_{ЦЕЛЬ}$ чаще всего является абстрактный концепт, в то время как конкретный концепт выступает $КД_{ИСТОЧНИК}$.

Рассмотрим подробнее основные КМ, которые коррелируют с репрезентацией представлений об окружающем мире в терминах вращательного движения. Средствами кодирования этих КМ являются глаголы вращения.

КМ ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ (ВОДЫ / В ВОДЕ; ВОЗДУХА / В ВОЗДУХЕ; ЗВУКА; ВРЕМЕНИ). Актуализаторами метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВОДЫ / В ВОДЕ в английском языке являются ГВД *circulate, eddy, roll, swing, swirl, wallow, wind* и фразовые глаголы с предлогами *in, around in.*

В основе метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВОДЫ / В ВОДЕ лежит сдвиг в пределах некоторых семантических параметров вращательного движения:

- СУБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (материальный предмет, который вращается → вода, волны):

Massive ***ash-trees roll*** *from the mountains down the descent* [4].	*…* ***the waves rolled*** *with dull roar* [4].

- СРЕДА ДВИЖЕНИЯ (поверхность земли → жидкость):

He was throw doun to ***grounde****, and* ***walewide****, and fomede* [4].	*Amasa* ***wallowed in blood*** *in the mids of the high way* [4].

Основой метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВОДЫ является ассоциация между накатыванием волн и перекатыванием предмета на поверхности:*... the white* ***waves roll up*** *the beach then* ***roll back*** (A0R 122) [3].

Циркуляция крови или других веществ в теле человека или животного, как движение по закрытому условном кругу, отождествляется с вращением по круговой траектории: … *the* ***blood circulated*** *by the heart* (ABM 225) [3].

Основой метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ В ВОДЕ является ассоциация между барахтаньем, перекатыванием в какой-либо жидкости и перекатыванием на поверхности земли: *He* ***wealwode on*** *ðæm ædrofum* ***wætere*** [4].

Идея ‘вертеться на земле’ стала основанием для развития метафорического значения ‘купаться в чем-либо, иметь что-либо в достатке’. Часто английские ГВД описывают ситуацию, когда человек купается в роскоши, в деньгах, в золоте или серебре: *A man that* ***wallows in gold and silver*** [4].

Актуализаторами метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВОЗДУХА / В ВОЗДУХЕ являются английские ГВД *eddy, loop, orbit, roll, spin, spiral, swing, turn, wallow* и фразовые глаголы с предлогами *about, around.*

Метафорический перенос ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВОЗДУХА / В ВОЗДУХЕ основывается на сдвиге в пределах таких семантических параметров вращательного движения:

- СУБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (птица → воздух):

Large hungry eagles eddying *far above into the regions of air* [4].	*The* ***vapour eddying*** *wildly in the air* [4].

- СРЕДА ДВИЖЕНИЯ (поверхность земли → воздух):

… ***path*** *that* ***spiralled*** *through the rocky grass-piece* [4].	*We had been* ***orbiting in our helicopter*** *for about forty-five minutes* [4].

Основой метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВОЗДУХА является ассоциация ситуации, когда дым, пар клубятся, и движения по кругу: *...* ***clouds of smoke rolling over*** *the surface …(BPA 626)* [3].

Полет, как перемещение транспортного средства или птицы в воздухе, отождествляется с вращением: ***Dive-bombers and fighters were to orbit*** *…* [4].

Репрезентантами метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ЗВУКА являются ГВД *roll, spin, swing.*

Развитие переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ЗВУКА основывается на сдвиге в пределах семантического параметра СУБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (материальный субъект → звук):

The ***ball rolled*** *between his legs* [4].	*The deep* ***sound of the bells rolled through*** *Knockglen twice a day …* (CCM 335) [3].

Основой переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ЗВУКА является ассоциация распространения звука, как вибрации, и вращательного движения: *… the first* ***peals of thunder rolled*** *across the sky* (BNU 1185) [3].

Специфика этого метафорического переноса заключается в том, что ГВД описывают лишь появление звуков, а не их исчезновения, и не представляют распространение запахов в воздухе, в отличие от английских глаголов плавания [1, с. 119].

Метафору ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ представляют английские ГВД *turn, roll, wheel* и устойчивые словосочетания с глаголами *spin, turn.*

Механизм образования метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ основывается на сдвиге в пределах такого параметра вращательного движения как СУБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (материальный предмет или человек, животное → время, временной промежуток):

If the ***Earth wheels*** *around it's axis* [4]. *...**he**... **rolled round** on all sides* [4].	*When* ***Years have wheeled*** [4]. ***The hours rolled towards dawn*** *and she sat alone ...* (AD9 3910) [3].

Основой метафоры ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ является ассоциация между течением времени в соответствии с циклической концепцией времени и движением по кругу: *Yet, as* ***the months had rolled*** *on, she had not forgotten him* (JY9 1048) [3].

Метафорический перенос ВРАЩЕНИЕ = ДВИЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ основывается на идеи вращения относительно какого-либо ориентира: ***Her life was turning, turning*** ... [4]. Время определяют относительно ориентира, подобно тому, как определяют положение отдельного субъекта.

Что касается метафорического значения ‘достигать определенного момента, возраста’, то акцент смещается со способа движения на движение вообще, для которого характерным является параметр КОНЕЧНАЯ ТОЧКА: *It had* ***turned a quarter past one*** [4]. Глагол в этом значении комбинируется преимущественно с числительными (*... you are* ***turned*** *twenty* [4]) или с прилагательными (*Then eventually he* ***turned so old*** *...* (G62 495) [3]), что не характерно для английских ГВД.

КМ ВРАЩЕНИЕ = ИЗМЕНЕНИЕ, НЕСТАБИЛЬНОСТЬ. Репрезентантами КМ ВРАЩЕНИЕ = ИЗМЕНЕНИЕ, НЕСТАБИЛЬНОСТЬ являются ГВД *circuit, hwerfan, loop, oncirran, reel, roll, rotate, spin, swirl,turn, twirl, wallow, wheel, whirl, wendan, ymbcirran*, а также устойчивые словосочетания с глаголами *turn, twist* и фразовые глаголы с предлогами *back, into, out, under, up, up in/into*.

Перенос ВРАЩЕНИЕ = ИЗМЕНЕНИЕ, НЕСТАБИЛЬНОСТЬ основывается на сдвиге в пределах нескольких семантических параметров:

- СУБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (материальный предмет → голова или мозг):

The drivers were enabled to prevent the ***timbers*** *from* ***swirling in the eddies*** [4].	*Even as he spoke,* ***his head swirled round*** [4].

- ОБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (материальный предмет, чаще круглый → идеи):

... one ***turning a wheel*** *by the handle, to grind the Coffee ...* [4].	*They* ***turned*** *their dresses and* ***their opinions*** [4].

- ТРАЕКТОРИЯ ДВИЖЕНИЯ (движение по круговой траектории → хаотическое движение, отсутствие четкой траектории):

She saw the constellations ***reel*** *and dance Like fireflies* [OED].	*The dronkardes that went* ***relyng*** *on all sydes in the feldes [OED].*

Основой метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ИЗМЕНЕНИЕ является ассоциация между вращением, как изменением местоположения субъекта движения, и любым изменением: *... his face* ***twisted into*** *an expression of complete scorn* (AC4 2572) [3].

Следующее метафорическое значение возникло в результате отождествления цикличности сельскохозяйственных работ и вращения: *These* ***crops*** *were sometimes* ***rotated*** *with grass ...* (H8U 1434) [3].

Метафорические значения, которые актуализируют КМ ВРАЩЕНИЕ = ИЗМЕНЕНИЕ, НЕСТАБИЛЬНОСТЬ, предполагают изменение:

– положения – принятие удобного положения, свернувшись калачиком (*Senga slept* ***curled up in a ball***, ... (EVG 1003) [3]);

– владельца предмета в результате обмена (*... ‘We're going to rotate the house and we even* ***rotate*** *the cars…’* [4]);

– формы предмета на круглую – шлифовка объекта, закругление острых углов (*As those blocks appeared to me* ***rolled****, I asked if they had been found in the beds of rivers* [4]);

– формы предмета на плоскую (*She* ***rolled out the pastry*** ... (BNG 1189) [3]). Основой развития этого значения является сходство между раскатыванием предмета цилиндрической формы по объекту, форму которого необходимо деформировать, и вращением субъекта на плоскости.

Основой метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = НЕСТАБИЛЬНОСТЬ является ассоциация покачивания, колыхания и вращения, как отклонения от прямолинейного движения (*... the ship about him* ***reeling*** [4]).

Ощущение эмоциональной нестабильности, состояние человека, когда голова идет кругом и все плывет, отождествляется с вращением: *Sarah felt as if* ***the room was spinning*** *round, ...* (BP1 953) [3].

Ситуация моральной нестабильности личности (*To* ***walwe*** *in glotonye & drounkenesse ...* [4]), в которой человек деградирует и отдается чувствам, дурным привычкам, также приравнивается к вращению в англоязычной традиции.

Нестабильность в стране, как отклонение от нормы или выбранного курса, ассоциируется с вращательным движением, как отклонением от движения по прямой линии: ***The kingdome of Britaine*** *began now to* ***reele*** *from their owne estate, and leane to an alteration* [4].

КМ ВРАЩЕНИЕ = МЫШЛЕНИЕ. Селективно ГВД (*circuit, revolve, roll, round, spin, turn, twist, wallow, whirl, wind*) привлекаются к описанию абстрактных концептов, которые реализуют указанную метафору.

Механизм образования переноса ВРАЩЕНИЕ = МЫШЛЕНИЕ основывается на сдвиге в пределах таких параметров:

– СУБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (предмет, человек, животное → мысль):

He rolleth *vnder foot as dooth a bal* [4].	*If I put forward* ***anything*** *which* ***had not long rolled in my mind*** [4].

- ОБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (предмет круглой формы → абстрактное понятие):

Who shall ***rolle awaye the stone*** *from the dore off the sepulcre?* [4].	*We resolved on an excuse, after* ***rowling a great many*** [4].

Основу формирования переноса ВРАЩЕНИЕ = МЫШЛЕНИЕ представляет ассоциация хаотического

движения мыслей и длительного вращения, перекатывание: *I haue* ***suche matters rolling*** *in my pate …* [4].

Процесс обдумывания различных аспектов одного вопроса приравнивается в англоязычной традиции к кручению предмета (*I pondered over it, and* ***turned it every way in my mind*** [4]).

Метафорический перенос ВРАЩЕНИЕ = ОБМАН, реализующий КМ ВРАЩЕНИЕ = МЫШЛЕНИЕ, основывается на ассоциации обмана, как отклонение от правды, и вращения, как отклонение от прямолинейного движения (*My son, With several troops* ***hath circuited the court*** [4]).

КМ ВРАЩЕНИЕ = КОММУНИКАЦИЯ. Актуализаторами этой метафоры являются ГВД *circulate, reel, roll, round, turn, wallow, wind*, а также идиомы с глаголами *circle, circulate, reel, roll, spin, turn, twist, wind* и фразовые глаголы с предлогами *among, down, off, through, up*.

Механизм формирования КМ ВРАЩЕНИЕ = КОММУНИКАЦИЯ основывается на сдвиге в пределах параметра ОБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (материальный предмет → тема разговора, дискуссии, текст и т.д.):

She softly ***turned the handle of the door*** [4].	*That the conversation might* ***turn upon somewhat instructive*** [4].

Основой переноса ВРАЩЕНИЕ = КОММУНИКАЦИЯ является ассоциация между вращением, перекатыванием предмета и обсуждением определенной темы или проблемы, учитывая ее различные аспекты: *Let us now* ***turn*** *from the* ***poems*** *to the* ***author's personal career*** [4].

Вращательное движение предполагает движение субъекта в пространстве. На основе этого возникает ассоциация движения субъекта в социальном пространстве с целью обмена информацией и вращения в физическом пространстве: *He came by no means prepared to* ***circulate among his flock*** [4].

Отсутствие желания общаться также ассоциируется с вращением, поскольку ГВД изначально представляют отклонения от прямой линии, а поэтому в результате метафорического переноса ГВД могут описывать уклонение от разговора, нежелание слушать своего собеседника: *… he* ***turned a deaf ear to their prayers*** *for his 'resignation'* (CBN 682) [3].

Четкость произношения в коммуникативном акте играет подобную роль, как и контроль при вращательном движении: ***Rolling out*** *his r with Gascon force* [4].

В англоязычной традиции перевод, как репрезентация идей, выраженных средствами одного языка, средствами другого, иногда приравнивается к вращению материальных предметов: *…* ***turning some of the Canterbury Tales*** *into our language …* [4].

КМ ВРАЩЕНИЕ = ИГРА. Эту метафору в английском языке представляют глаголы *curl, curve, roll, spin, swing, trundle, turn, twist, whirl*.

Развитие КМ ВРАЩЕНИЕ = ИГРА основывается на сдвиге в пределах семантических параметров:

- СУБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (любой материальный предмет → мяч):

Thrice must the ***voluble and restless earth Spin round*** *upon her axle, …* [4].	*Hollies came up to bowl the next* ***ball****. It neither* ***spun*** *nor* ***twisted in the air*** *but drifted up and then down …* [4].

- ОБЪЕКТ ДВИЖЕНИЯ (любой материальный предмет → мяч):

George Hearn … ***trundling his hoop*** *at full speed* [4].	→	*Six out of the eleven have* ***trundled the ball*** [4].

Основой метафорического переноса ВРАЩЕНИЕ = ИГРА является ассоциация вращения материального предмета и игры в бейсбол (*… many believing a* ***slow ball curving*** *near the bat, to be the most effective* [4]) или крикет (*He makes the* ***ball curl in the air*** [4]), в которых мяч движется в воздухе.

Игры в боулинг (*Earl Anthony* ***rolled nine strikes*** *…* [4]) и керлинг (*To* ***Curle on the Ice*** *…* [4]), в которых мяч или камень передвигают на плоскости, отождествляется с перекатыванием предмета на поверхности земли.

Такие настольные игры, как игра в карты (*The player can either buy* ***cards*** *or can have them* ***'twisted'; a card twisted*** *is turned face upwards* [4]) или кости (*… you must* ***whirl the dice*** *to the end of the table* [4]), могут быть также описаны английскими ГВД.

Глаголы вращения представляют собой количественно небольшую группу лексем, которая обладает широкими возможностями формирования метафорических значений. Метафоры с доменом-целью ДВИЖЕНИЕ, ИЗМЕНЕНИЕ, МЫШЛЕНИЕ, КОММУНИКАЦИЯ, ИГРА оказались продуктивными в системе английских ГВД. Таким образом, наблюдается тенденция к постепенной абстрактивации значений. Развитие переносных значений является возможным при условии гибкости некоторых параметров вращательного движения. Формирование метафорических значений осуществляется на основе ассоциации вращения материальных предметов и абстрактных понятий, а также вращательного движения от одной точки к другой в физическом и в социальном пространстве.

ЛИТЕРАТУРА

1. Голубкова Е.Е. Глаголы плавания в современном английском языке / Е.Е. Голубкова, Е.В. Рахилина // Глаголы движения в воде: лексическая типология / Ред. Т.А. Майсак, Е.В. Рахилина. – М.: Индрик, 2007. – С. 106-127.
2. Kovecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Zoltan Kovecses. – Oxford University Press, 2002. – 286 p.
3. British National Corpus [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.natcorp.ox.ac.uk/
4. The Oxford English Dictionary. – 2nd ed. – on CD-ROM, R. 3.1. – Oxford: OUP, 2004.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Golubkova E.E. Glagoly plavaniia v sovremennom angliiskom yazyke [Aquamotion verbs in modern English] / E.E. Golubkova, E.V. Rakhilina // Glagoly dvizheniia v vode: lexicheskaia tipologiia / Ed. T.A. Maisak, E.V. Rakhilina. – M,: Indrik, 2007. – P. 106-127.

Hyzhnyak M.M. Peculiarities of Development of Metaphorical Meanings of English Rotation Verbs
Abstract: The purpose of the article is to investigate the study of metaphorization as a way of cognition of various concepts by means of language. The fact that the metaphor contributes to the understanding of thinking stipulates the linguistic interest to the processes of metaphorization. This paper helps to reveal basic conceptual metaphors with source domain ROTATION and to determine the basis of their development. Rotation verbs can develop a variety of metaphorical meanings. The article's focus is on the dependence of development of metaphorical meanings from the flexibility of some semantic parameters of rotation. This study helps to find out that metaphors with source domain ROTATION are based on the shift within the limits of only several parameters (SUBJECT, OBJECT, TRAJECTORY and ENVIRONMENT). The semantic analysis of English rotation verbs reveals the basic conceptual metaphors, in which various conceptual target domains (MOVEMENT, CHANGE, THINKING, COMMUNICATION, GAME) are understood in terms of source domain (ROTATION). Reference to the linguistic expressions of basic metaphors helps to ascertain that English rotation verbs are selectively involved in the processes of metaphorization. There is a general tendency towards gradual abstractivation of meanings of rotation verbs based on metaphors as abstract concepts are likely to be conceptual target domains. The basis of development of metaphorical meanings has been determined. The basis of the formation of conceptual metaphors is the association of rotation of material objects and motion of abstract concepts, the association of rotational motion from one point to another in the physical space and social space.
Keywords: *English, rotation verbs, conceptual metaphor, source domain, target domain.*

Ігнатьєва С.Є.

Системно-функційні особливості щоденникового дискурсу

Ігнатьєва Світлана Євгенівна, кандидат філологічних наук, професор,
Інститут гуманітарних проблем "Національний гірничий університет", Дніпропетровськ, Україна

Received November 13, 2013; Revised November 27, 2013; Accepted November 30, 2013

Анотація: Визначено системно-функційні особливості щоденникового дискурсу з двох позицій – суб'єктивні (наративні), об'єктивні (для їхніх реципієнтів). Зокрема виокремлено історичну, естетичну, психологічну, заповітну, самопрезентативну, ідеологічну, спонукальну функції. Встановлено існування щоденникової наративної моделі у часовому просторі й відзначено її роль в організації особистого досвіду наратора.
Ключові слова: *щоденниковий дискурс, функційність, щоденникова наративна модель, комунікант-продуцент, комунікант-реципієнт*

Дослідження проблеми породження та функціонування дискурсу є одним із провідних напрямів світової лінгвістики. Різні аспекти зазначеної проблеми висвітлюються у працях таких відомих лінгвістів далекого та близького зарубіжжя, як Н. Арутюнова, Ш. Баллі, М. Бахтін, Е. Бенвеніст, В. Боротько, А. Вежбицька, Т. ван Дейк, І. Ільїн, В. Карасик, С. Крестинський, В. Петров, Ш. Сафаров та ін. В Україні цим та суміжними з ним питаннями займаються М. Бартун, О. Боровицька, Р. Бубняк, В. Бурбело, Н. Волкогон, Т. Воропай, О. Галапчук, Г. Жуковець, О. Зернецька, В. Іванов, Р. Іванченко, С. Коновець, Н. Кондратенко, О. Онуфрієнко, Г. Почепцов, Т. Радзієвська, Л. Рябополова, К.Серажим, І. Соболева, М. Феллер, О. Фоменко, В. Шинкарук, І. Штерн, Г. Яворська та ін. Однак, майже всі праці українських лінгвістів присвячені дослідженню окремих типів дискурсу: раціонального (В. Буряк), публіцистичного (І. Соболева), газетного (С. Коновець), рекламного (Н. Волкогон), літературно-критичного (Р. Бубняк), дискурсу національної ідентичності (О. Онуфрієнко), модерністського і постмодерністського художнього дискурсу (Н. Кондратенко) тощо – поза полем зору науковців усе ще перебуває вивчення щоденникового дискурсу, зокрема таких важливих загальнотеоретичних проблем, як виявлення його системно-функційних особливостей. Функційна (прагматична) наукова парадигма визначається сприйняттям об'єкта в його взаємодії із середовищем, як діяльності, функціонування системи: "такий підхід вимагає вивчення функцій мовних елементів у їхній взаємодії з умовами й завданнями спілкування, тобто передбачає діалектику функцій і системи"[1,с.7].

Філософські корені функціоналізму розглядаються у дослідженнях І. Канта, В. Джемса, Ф. Шіллера, К. Поппера, Л. Виготського, С. Рубінштейна, М. Бахтіна та інших вчених. Функціоналізм у лінгвістиці забезпечує дослідження мови як діяльнісного, цілеспрямованого організму, представленого численними мовленнєвими продуктами у відповідних актах комунікації. О. Кубрякова витлумачує функціоналізм як такий науковий підхід, при якому "центральною проблемою є дослідження функцій об'єкта вивчення, питання про його призначення, особливості природи. Загальним постулатом функційної лінгвістики є положення про те, що мова є знаряддям, інструментом, засобом, урешті-решт, механізмом для певних цілей і намірів – як у сфері пізнання дійсності і її описі, так і в актах спілкування, соціальній інтеракції, взаємодії за допомогою мови" [7,с.148]. О. Лещак виокремлює такі ознаки функціонального прагматизму в лінгвістиці, як психосеміотичний динамізм, активний комунікативізм, індивідуалізованість, структурність; системність; дедуктивність; прагматична пояснюваль-

ність, максимальна концептуальна та термінологічна прозорість і чіткість [8, с. 25].

Функційність щоденникового дискурсу (ЩД) визначається з двох позицій. По-перше, функції авторські або наративні, тобто такі, які втілює комунікант-продуцент, моделюючи щоденниковий текст. По-друге, функції, які виконує ЩД для комунікантів-реципієнтів. Оскільки значення ЩД неоднакове для його учасників, пропонуємо розмежування функцій за їхніми формами на *суб'єктивні* (авторські) й *об'єктивні* (для їхніх реципієнтів).

ЩД як пам'ять, по-перше, виконує суб'єктивну функцію – слугує інтересам самого автора, а по-друге, є невичерпним культурно-історичним джерелом. Його пізнавальний аспект є первинним. Зберігаючи культурно-історичну пам'ять, яка насамперед передбачає вивчення національної історії, уможливлює простеження історії як динамічного процесу, що сприяє правдивому перетворенню минулого в сьогодення, сьогодення – у майбутнє, спонукає до думки про необхідність заглибитись у національну культуру, сприяє усвідомленню власного "Я" через "рефлектуючий" розвиток. історії.

Відправною точкою у нашому дослідженні слугує твердження про те, що основною функцією літературного ЩД, як елемента національної культури в цілому, з погляду його інтерпретації є історична функція, тобто функція збереження пам'яті. Особливості жанру полягають у тому, що щоденникова культура виявляє соціально-культурну пам'ять, яка мовою філософії називається самосвідомістю. Суб'єктивні функції залежать насамперед від мети створення добутку. Тут значеннєвою є задана авторська установка.

Розрив у часі й просторі між автором і реципієнтом потребує логічної послідовності структури ЩД. Зрозуміло, що у будь-якому історичному полі елементи опису імпліцитно присутні, однак від автора залежить вибір основних дієвих складників, особливостей їхньої характеристики й оцінки. Наратор відбирає тільки ті фрагменти, які стали для нього найбільш значеннєвими. Його погляд на події не завжди співпадає думками очевидців подій, а також попередніх дослідників. Відбір фактів, їхнє конструювання, аргументація, залежать від визначеної наратором інтриги, яка присутня у структурі самого повідомлення

З погляду літературної завершеності, ступеню обробки матеріалу, ЩД значно поступається добуткам художньої літератури, однак це не применшує його естетичної вартості. Ведення щоденника сприяє активному розвитку особистості, її творчого потенціалу, формує емоційно-естетичне ставлення до дійсності. Естетичне в ньому є значеннєвим для обох учасників комунікативного процесу і має як суб'єктивну так і об'єктивну форму виявлення. Дійсність, зафіксована в думках автора, передана через його почуття є визначальною у щоденниковому дискурсі і становить його основу. Саме естетичність визначає не лише мету його створення, а й репрезентує його ціннісний аспект у будь-яких формах і виявах. Мовець фіксує не лише фрагменти художнього світу, а й вербалізує власні думки, образи, асоціації, поєднуючи їх в одну стрічку систему викладу. Однакове задоволення, позитивні емоції адресант має від слова живого, якщо митець уповні виявляє естетичний потенціал слова або якщо слово звучить досконало. Естетична функція слугує важливим джерелом культури, знаряддям і водночас матеріалом для створення культурних цінностей. Вона є його становим хребтом культури, виховує відчуття краси. Як правило, реалізується мовними одиницями, безпосередньо пов'язаними з традиційною народною культурою, до яких належать:

а) прислів'я, приказки: *І весілля не було, і барабан лопнув!..* [5, с.326]; В нього зла, як у козла, а сили, як у комара [5, с.326]; *…не їла душа часнику – смердіти не буде* [4, с.7]; *Хто не працює, той не їсть…* [4,с.154];

б) народні прикмети: *як на завтра спека, на Різдво буде мороз…* [9,с.443]; *"На Благовіщення дощ – вродиться жито"* [5, с.407];

в) фразеологізми: ***далеко куцому до*** *сьогоднішнього* ***зайця*** [9,с.165]; *...час* ***перевести дух*** [9,с.177]; ***мають на мене зуб*** [9, с.182]; *мені особисто вони –* ***солі на хвіст насиплють*** [9,с.182];

г) просторічна лексика: *...тут ми* ***надибуємо думку*** [9,с.163]; *Скільки* ***мерзоти*** *живе,* ***забрьохавшись по вуха,*** *живе й* ***рохкає*** [9, с.177]; *в Києві* ***чортма*** *української школи* [9, с. 242]; *За роботою незчуєшся, як і* ***день змигнеться*** [3, с.236];

ґ) номінативи: *Письменник – нервова клітина нації* [3, с.417]; *"Дрезден – місто бароко"* [3, с.313]; *Полтава – мати співучої милозвучної української мови, родоміcто красунь-українок* [3, с.425]; *Океан – легені планети*! [4,с.128]; *Київ – Мекка всіх слов'ян*! [5, с. 48]; *Канада – країна щасливих людей* [5,с.420]; Пахощі троянд – це пахощі життя…[4,с.418];

д) цитування з творів письменників – поетичних творів: *Красо України, Подолля! /Розкинулось мило, недбало!/ Здається, що зроду недоля, /Що горе тебе не знавало. Ці пам'ятні з дитинства рядки Лесі Українки чомусь раз у раз приходять на думку сьогодні…Магічна в них сила. Пригадую, як саме ця магія полонила тоді дитячу душу* [4,с.305]; прозових творів: *Письменник повинен вистежити істину,* – говорив Л.Толстой [3, с.345]; *Сьогоднішній авангард в невблаганному плині часу стане ар'єргардом* (*А.Моруа*) [3,с.442]; *Інтелект – уже сам собою щось диспропорційне. Він нівечить гармонію обличчя* (*Оскар Уайльд*) [4, с.37];

е) іншомовними вкрапленнями: *O tempora, o more!* [4,с.558]; *O temporal!* [4,с.370]; *Gratias ago tibi Domine guod ful in hoc mundo* [3, с.417]; *Carthaginem esse delendam* [3, с.357] тощо.

Естетична функція у ЩД сприяє вихованню особистісних якостей людини. Щоденникові повідомлення завжди викликають емоції у реципієнта, формують естетичні смаки як у адресата так і в адресанта. Продукуючи інформацію, адресат співпереживає одночасно з адресантом, переживає разом з ним хвилини радості й розчарування, суму й печалі, впевненості й насолоди. ЩД слугує невичерпним джерелом естетичної насолоди для реципієнта.

Важливою суб'єктивною формою ЩД є *психологічна* або так звана релаксаційна функція. Наратор зве-

ртається до щоденникової форми як до засобу, що допомагає зняти емоційну напругу. У ЩД акцентується увага на відображенні різних соціально-значеннєвих подій, або власних переживаннях, характеристиці окремих особистостей тощо. Відомо, що людина – істота емоційна. Під впливом найрізноманітніших факторів її емоції накопичуються, вимагають певного виходу, розрядки. Стримує свої емоції, людина шкодить своєму здоров'ю. Єдиним розумним виходом є вміння управляти своїми емоційними реакціями, не допускаючи розвитку негативних емоцій. Одним із способів виходу з ситуації, коли людина усвідомлює неможливість її змінити, проконтролювати процес – захопленя новою справою. Ведення щоденника не просто спосіб релаксації, він витісняє іншу діяльність, перемикає увагу на щось інше. Як наслідок – автор може розв'язати поставлені завдання уже не почуттями, а розумом. Ця особливість, на нашу думку, є важливою, оскільки психологічна функція з одного боку є суб'єктивною, а з іншого, здається, є значеннєвою лише для автора ЩД, бо за нею ховається певний "інтимний" момент. Тоді створюються передумови для відображення у ЩД внутрішнього мовлення, яке стимулюється психологічними станами, переживаннями і думками, актуальними для свідомості автора. Психологічна функція з одного боку виконує суб'єктивну функцію й, здавалося б, має значення лише для автора, який створює щоденниковий текст, оскільки за нею ховається "інтимне" підґрунтя, але з іншого – сприяє виокремленню ЩД з розряду інтимного змісту, наближає його до сповіді, що спричиняє функцію об'єктивну, тобто відверта інформація не просто зацікавлює широкий загал, але стає соціально значеннєвою. Перемикання фізіологічних процесів із емоцій на розум, інтелект, докорінно змінюють предметно-функціональні особливості ЩД. Він із персонального типу – "хроніки приватного життя" переходить у розряд інституційних. Тоді створюються передумови для відображення у ньому внутрішнього мовлення, яке стимулюється психологічними станами, переживаннями і думками, актуальними для свідомості його автора. Психологічна функція маніфестується такими модусами:

а) **суму і жалю**: ***На превеликий сум і жаль****, коли оглянутись назад, на пройдене життя, треба визнати, що все, що зазнав я кращого в своєму творчому житті і в своєму навіть становищі, все я зазнав у Москві посеред руського, а не вкраїнського суспільства. Од своїх я знав здебільшого образи і провінціальну дику зневагу. Бог з ними* [6, с. 233]; б) **печалі**: ***Умер*** *Омелян Ярославський,* ***вічна і добра йому пам'ять*** *[6, с.235];* ***Мені тяжко*** *не від того, що живеться погано, а тому, що кращим і достойнішим людям, котрих люблю, гірше, ніж мені* [2,с.1009]; в) **безнадії**: ***Як тяжко, і болісно****, і страшно бути бездітними в житті і творчості* [6, с.414]; г) **болю**: ***Як боляче*** *усвідомлювати, що мільйони наших людей і в могили зійдуть, не звідавши людського життя. Тільки злидні й злидні* [5,с.418]; ґ) **сумніву**: ***Невже*** *і я колись великим стану, хоча в душі великий вже давно*" [2, с.1008];д) **радості**: *Великдень! Вранці під самим вікном* ***озвався… перший соловей!*** [5,с.525] ***Порадували найперше земляки небайдужістю*** *своєю, бажанням знати правду про самих себе…*[2,с.1066]; е) **впевненості**: *Жалюгідні старання!.. Бо хто це бачив – довіку цього не забуде. Національне відродження, оце воно! Як ніколи раніш, повірилось:* ***суверенній Україні – бути!*** [5, с.274]; є) **співчуття**: *Заходив Остап Вишня, що повернувся з десятилітньої "командировки". Схуд, постарів. Було сумно. Трудно, очевидно, йому буде входити знову в життя. Десять років – це ціле життя, ціла ера, складна і велика* [6, с.241].

Отже, емоції, безумовно, впливають на свідомість адресата і адресанта і на сприйняття об'єкта, трансформацію його значення. Його об'єктивні функції залежать насамперед від заданої установки читацької аудиторії, а також від його інтерпретації в певну історичну епоху. Багатогранність закладених у щоденниковому тексті потенцій передбачає їхню багатофункціональність, що, безумовно, сприяє розширенню можливостей ЩД як добутку публіцистики.

Однією з суб'єктивних форм виявлення є заповітна функція. Одні автори заповідали свої щоденники майбутнім читачам, усвідомлюючи, що інформація, яку вони містять, зацікавить нащадків. Особливо показовою є заповітна функція, що виразно простежується у щоденникових записах нашого сучасника Олесі Волі: *Щоденник пишу спочатку в душі, а потім записую…* [2, с.1076]. Можна лише передбачати, що щоденникова інформація зацікавить нащадків і буде повчальною для них, адже автор сподівається, що його щоденники не залишаться десь у шухлядах столу, а у майбутньому будуть кимось прочитані: *Але й це півділа:* ***я хотів би передати його не моїм зрадливим і ненадійним сучасникам, а тим, хто народяться, скажімо, років через п'ятдесят – сто;*** *передати світлі наші устремління грядущим поколінням свідомих патріотів-українців – для них пишу* [2, с.1076]. Автор боляче страждає від втрати щоденникових записів: *Як ревно і завбачливо, виходить, вів я записи, аби не згубити ідей, думок, деталей, згустків потрясінь і пам'яті про всілякі поневіряння несподівані й жорстокі …* [2, с.1076]. І як радіє Олесь Воля, навіть дякує Богу за те, що хоча б невелика їхня частина збереглася: ***Слава Богу,*** *дещиця (й справді: мізерна дещиця, мабуть, десята частина їх збереглася)* [2,с.1076]. Оповідувач висловлює надію на те, що в подальшому він пильніше буде ставитися до збереження свого здобутку: *Тепер вуха й очі зіркіше триматиму: не допущу викрадення записів брудними руками – хай негідники собі лікті кусають* [2,с.1076]. А ті записи що збереглися, підлягають обов'язковій систематизації за прикладом Фрідріха Ніцше: *Також систематизую оберемки думок і начерків (візьму за приклад, як це зробили з нотатками Фрідріха Ніцше). І – не боятися повних „оголень"; власне, кого боятися, крім – себе …*[2, с.1076].

Одним із видів наративу, в процесі вибудовування якого здійснюється самопрезентація особистості, є ЩД. На нашу думку, його доцільно розглядати як засіб самопрезентації автора, як процес, що охоплює усвідомлення та передачу власного досвіду та особис-

того "Я". Таке усвідомлення, зокрема, відбувається у процесі породження наративу, в якому, власне, і відтворюється історія життя особистості. Однією з найважливіших його функцій є саме самопрезентація – саморозкриття, декларування і ствердження індивідуальної системи цінностей, поглядів, переконань. Завдяки наративу суб'єкт усвідомлює себе, свій досвід, презентує свій погляд на подію, явище, заявляє про своє ставлення до іншого суб'єкту, про стосунки з іншими людьми, стверджує себе таким, яким він прагне бути, а також репрезентує своє минуле. Враховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що людина, проживаючи своє життя, вибудовує свою історію. У процесі такого вибудовування переосмислюється власний досвід, своє Я, виникає нове бачення тих життєвих подій, особистих рис та особливостей, що з певних причин не усвідомлювалися чи не приймалися людиною, – а це сприяє вибудовуванню більш цілісної історії життя. Таким чином представляється власне розуміння світу, репрезентується наратор у цьому світі, разом зі своїми думками, переживаннями, роздумами. Провідною технікою самопрезентації автора ЩД є текстова оповідь. Наприклад, для солдата О.Гончара болючим є оповіді про складні фронтові будні: *Не можу забути багато чого. Не можу забути, як мене на станції в Білгороді німець ударив обривком вірьовки. Я обернувся і мовчки дивився на нього. У нього було обличчя нелюте, очі несердиті, спокійні. Він ударив мене без ненависті, здається просто так, як погонич коня…* [3,с.16]. Проблеми війни небайдужі для військового кореспондента О.Довженка: *Вічна історія. Вічна. Така вже нещаслива земля наша. Такий нещасливий народ наш. – Дивлюсь я навколо. Мучаться, потерпають люде. Кров і страждання. Смерть і геройство. Відчай і надія. І все в небачених масштабах. Війна, війна… І ніхто, мо', по суті, не знає, як безповоротно перемінилося життя наше. А воно перемінилося, і ніхто вже не верне того, що було…* [6, с.201]. Отже, увесь корпус щоденникових записів розглядаємо як наративну модель, що існує у часовому просторі. У нашому дослідженні наративна модель є засобом організації особистого досвіду, який відображає емоційний стан оповідувача. Аналіз наративу базується на ідеях інтертекстуальності (все, про що автор дізнався до моменту написання свого тексту, невільно і несвідомо відчувається у його "творінні". Наративна психологія стверджує, що сенс людської поведінки виражається більшою мірою через оповідь, а не через логічні формули і закони, оскільки розуміння реципієнтом тексту і розуміння ним себе однакові. Людина досягає саморозуміння через наратив, виокремлюючи в життєвому потоці певні моменти, які є для неї цінними і становлять сенс її життя. Все вищезазначене переконує нас у тому, що головна функція ЩД – розв'язання психологічних проблем.

На особливу увагу заслуговує *оцінна* функція у ЩД. Оцінна функція маніфестується в модусах: а) **бажання, прохання:** ***Я не хочу*** *жити краще свого народу,* ***я не можу і не хочу*** *жити і бачити нищення, конання мого народу.* ***Я хочу*** *розділити його долю цілком, ущерть і без оглядки* [6, с.197]; б) **необхідності**: ***Писати тільки правду****. Не зраджуючи її ні за яких обставин.* ***Пам'ятати*** *про час, про народ, про свої літа.* [6, с.406]; в**) невпевненості, сумніву:** *Так,* ***очевидно****, побудовано світ, що великим людям завжди при всіх ладах жилося незатишно й тоскно. І Леонардо, і Мікеланджело, Сервантес, і Чайковський, і Бетховен, і в яку епоху, в яку галузь не заглянь, скрізь життя Шостаковичів ішло під одним і тим же трагічним знаком. Отже, так було, є і буде* [6, с.235]; г) **припущення:** *В усіх моїх творах є сцени прощання. Прощаються чоловіки з жінками, сини з батьками. Прощаються й плачуть чи, махнувши рукою, подавляють ридання, оглядаючись на рідну хату в останній наче раз. Є,* ***треба думати****, щось глибоко національне в сьому мистецькому мотиві. Щось обумовлене історичною долею народу. Прощальні пісні… Розлука – се наша мачуха. Оселилась вона давно-давно в нашій хаті, і нікому й ніколи,* ***видно****, не вигнати її, не приспати, не впросити* [6, с.318]; г) **наказу**: ***Україно, вчись!*** *Кажуть у цих греків мова найближча до "Іліади"* [5, с.171]; ***Хай населення знає****, що ми не думали віддавати місто до кінця і проявили належну твердість і (нрзб)…*[6, с.209]; д) **подяки**: ***Слава тобі****, боже, і* ***спасибі тобі****, що дарував мені так много вже літ. Що не загинув я десь вже сто разів, маючи на це безліч різних підстав. А я живу і здібний ще творити*[6, с.213]; е) **впевненості:** „***Радості треба,*** *а вилякаєте.* ***Зроблено так багато зла, що вже помстою його не затулиш. Потрібна не лють і ненависть, а висота розуму***" [6, с.318]. Простежуючи мову ЩД необхідно не лише зрозуміти, оцінити задум наратора з точки зору його змісту й авторської думки та наміру, але й оцінити спрямованість цього задуму, його корисність. Це вживання людиною оцінки. ЩД пропонує до уваги реципієнтів певне коло питань, які цікаві насамперед для автора-продуцента або чимось його вразили. Він формує первинне відношення (позитивне або негативне) до фактів, подій, явищ; пропонує різні види оцінок: "добре", "погано", "корисно", "шкідливо", "позитивно", "негативно", "важко", "легко".

Отже, функційність щоденникового дискурсу визначається з двох позицій – функції авторські або наративні, тобто такі, які вкладає оповідувач, моделюючи щоденниковий текст, і функції, які впливають на його комунікантів-реципієнтів. Основною функцією літературного щоденникового дискурсу, як складника національної культури, з погляду його інтерпретації є історична – функція збереження пам'яті; естетична, яка реалізується через мовні одиниці, безпосередньо пов'язані з традиційною народною культурою – прислів'ями, приказками, просторічною лексикою, іншомовними вкрапленнями тощо і сприяє формуванню естетичних смаків як у комуніканта-продуцента так і комуніканта-реципієнта; психологічна – сприяє виокремленню щоденникового дискурсу з розряду інтимного змісту, наближає його до сповіді; заповітна – утверджує віру у важливості щоденникової інформації, її повчальності для нащадків; оцінна функція формує первинне відношення (позитивне або негативне) до фактів, подій, явищ; самопрезентативна –декларує

і стверджує індивідуальну систему цінностей, поглядів, переконань. Щоденникова наративна модель існує у часовому просторі й відіграє важливу роль в організації особистого досвіду наратора. Оскільки, завдяки наративу суб'єкт усвідомлює своє Я, власний досвід, презентує свій погляд на подію, явище, репрезентує ставлення до іншого суб'єкта, декларує свої стосунки з іншими людьми, утверджує себе таким, яким він прагне бути, а також активно репрезентує своє минуле.

ЛІТЕРАТУРА

1.Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике: Учеб. пособие. – Москва: Высшая школа, 1991. – 140с.
2. Воля О. Щоденник. Сорок років. 1969-2009. К.: Аконіт, 2011. – 1208с.
3. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.1(1943-1967). – 2-ге вид., вир. і доп. / О.Т. Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 455 с.
4. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.2 (1968-1983). – 2-ге вид., вир. і доп. / О.Т. Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 607 с.
5. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.3 (1984-1995). – 2-ге вид., вир. і доп. – К.: Веселка, 2008. – 646 с.
6. Довженко О. Вибрані. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003.- С. 41.
7. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века // Язык и наука конца XX века. – Москва: РАН, 1995. - С.144-238.
8. Лещак О.В. Очерки по функциональному прагматизму: Методология, онтология, эпистемология / 2-е изд., доп. – Тернополь; Кельце: Підручники & посібники, 2002. – с. 245-255.
9. Танюк Л.С. Лінія життя (З щоденників): У 2 т.: Т.2: 1971 - 1980. – Харків: Фоліо, 2004. – 558с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED.

1. Arnold I.V. Osnovyi nauchnyih issledovaniy v lingvistike [Fundamentals of research in nauchnыh lynhvystyke]: Textbook. Handbook. - Moscow: Higher School, 1991. - 140s.
2. Volya Oles Schodennik. Sorok rokiv [Diary. Forty years]. 1969-2009. K.: Aconite, 2011. - 1208s.
3. Honchar O.T. Schodenniki: [Diarys: In 3 Volumes]: Vol.1 (1943-1967). - 2nd ed., whirlpool., and add. - K.: Rainbow, 2008. - 455 p.: il.
4. Honchar O.T. Schodenniki:[Diarys: In 3 Volumes]: Vol.2. - 2 - ed., whirlpool., and add. - K.: Rainbow, 2008. - 607 p.: il.
5. Honchar O.T. Schodenniki: [Diarys: In 3 Volumes]: Vol.3 (1984-1995). - 2nd ed., whirlpool., and add. - K.: Rainbow, 2008. - 646 p.: il.
6. Alexander Dovzhenko. VibranI tvori [Selected Works]. - Kharkov: Vesta: Publisher "Morning", 2003. - 320p. 416p.
7. Kubryakova E.S. Evolyutsiya lingvisticheskih idey vo vtoroy polovine XX veka [Evolution lynhvystycheskyh ideas th second half of the twentieth century] // Language and science of the end of the twentieth century. - Moscow: Russian Academy of Sciences, 1995. - P.144-238.
8. Leschak O. Ocherki po funktsionalnomu pragmatizmu: Metodologiya, ontologiya, epistemologiya [Essay on functional pragmatism: Methodology, ontolohyya, epistemology]. - 2nd ed., Ext. - Ternopol, Kielce: Tutorials & Guides, 2002. - 255 p. - Byblyohr.: P. 245-255.
9. Tanyuk L.S. Ocherki po funktsionalnomu pragmatizmu: Metodologiya, ontologiya, epistemologiya [Lifeline (from the diary)]: In 2 volumes: Vol.2: 1971 -1980. - Kharkiv: Folio, 2004. - 558s.[

Ignatieva Sv. System and functional peculiarities of the diary discourse

Abstract: The article defines some system and functional peculiarities of the diary discourse from two positions: subjective (narrative) and objective (recipient). Actually there were pointed out historical, esthetic, psychological, self representative, ideological and forcing functions. There was established the existence of the diary narrative model in the time diminishing and stressed to its role in the personal experience of the narrator.

***Keywords**: diary discourse, functionality, diary narrative model, communicant-producent, communicat-recipient*

Игнатьева С.Е. Системно-функциональные особенности дневникового дискурса

Аннотация: Определены системно-функциональные особенности дневникового дискурса с двох позиций – субъективные (нарративные), объективные (для их реципиентов). В частности выделены историческая, эстетическая, психологическая, завещательная, самопрезентативная, идеологическая, побудительная функции. Установлено существование дневниковой нарративной модели во временном пространстве и отмечено ее роль в организации личного опыта нарратора.

***Ключевые слова**: дневниковый дискурс, функциональность, дневниковая нарративная модель, коммуникант-продуцент, коммуникант-реципиент*

Іванова І.Б.

Ефективність рекламного тексту: наука, мистецтво або виробнича технологія

Іванова Ірина Борисівна, кандидат філологічних наук,
Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна

Received October 23, 2013; Revised November 7, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У статті розглядаються проблеми визначення статусу рекламного дискурсу в сучасному мовознавстві. Увага приділяється двом тенденційним напрямкам тлумачення сутності рекламного дискурсу, котрі розглядають сутність та специфіку рекламного тексту з позицій історичної стилістики, лінгвостилістики, лінгвістичної прагматики, теорії дискурсу, а також мистецтвознавства та культурології. Традиційно західний підхід до рекламного тексту як технологічного процесу, де провідним критерієм ефективності є відповідність заданому кліше, виробничій моделі стикається з іншими поглядами, де важливим критерієм є мовотворчість та наслідування національних традицій. Необхідно на теренах пострадянської дійсності враховувати культурно-національний, ментальний, соціально-політичний контекст буття інституційного дискурсу. Як результат культурної інтерпретації текстів в процесі експлуатації останнього в дискурсивній практиці вживання формується провідний компонент культурно-мовного значення реклами, де ціннісно-емоційне ставлення до навколишнього світу є підвалиною до інтерпретації змісту та культурного значення реклами. Відповідно до мовознавчих та культурологічних праць у галузі рекламного виробництва визначено провідні критерії ефективності мови реклами, де актуалізовані два аспекти вербалізації повідомлення: творче начало та технологічний стрижень. Важливим залишається урахування національно-культурної спадщини, знання традицій багатовікового розвитку вітчизняної реклами.

Ключові слова: *рекламний дискурс, мова реклами, рекламний текст, діахронічний аспект, історична стилістика.*

Лінгвістичні дослідження в галузі масових комунікації не оминають проблем вивчення рекламного дискурсу, зокрема, особливостей репрезентації та моделювання рекламного тексту в синхронічному та діахронічному аспектах. Знаковою є увага дослідників до характерологічних основ української реклами, шляхів її еволюції, сучасного стану, місця й ролі в суспільстві. Це й зумовило актуальність даної статті, яка визначається розглядом критеріїв успішності рекламного повідомлення.

Незважаючи на потребу у вивченні зазначених проблем, такі питання, як історія української реклами, жанрово-стилістична специфіка україномовних рекламних текстів, особливості мовного впливу в структурі маніпулятивних рекламних технологій, корелятивні зв'язки вербального та невербального в структурі рекламного дискурсу, лінгвокреативність як провідний критерій рекламного повідомлення тощо, розглядаються переважно на основі іноземного мовного матеріалу, іноземної реклами, або ж є дотичними до основного дослідження мови.

Крім того, у сучасних дослідженнях мови реклами складаються дві наукові стратегії дослідження та продукування реклами, що перебувають у діалозі, розкриваючи складну діалектику рекламного дискурсу – домінування однієї не виключає другої. З одного боку, реклама – це мистецтво, де лінгвокреативність є одним із визначальних критеріїв естетичної та мистецької цінності тексту. Фактично, реклама, з таких позицій, є надбанням національної літератури, мистецтва і культури. З іншого боку, текстотворення передбачає проведення наукових досліджень, застосування логічного аналізу, виокремлення моделей, стереотипів, технічних кліше, жанрових та стальових установок, на основі яких і має складатися ефективний рекламний текст. Тобто текстотворення в рекламі – це багатоаспектний процес, де важливою складовою є виробнича технологія, технологічний процес, маркетингові розрахунки.

Отже, провідна мета статті – виокремлення мистецьких, культурних, соціальних та технологічних критеріїв, представлених та проаналізованих спеціалістами у галузі дослідження рекламного дискурсу.

Мета дослідження передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати ступінь корелятивності мистецького та технологічного начал рекламного тексту; розглянути провідні мовознавчі концепції щодо природи та структури рекламної творчості на вербальному рівні.

У сучасному мовознавстві існує декілька підходів до визначення суті та специфіки рекламного дискурсу (Ф. Бацевич, В. Зірка, В. Іваненко, Н. Слухай, Г. Почепцов та ін.). Однак сучасні лінгвістичні студії не дають вичерпної відповіді на питання про те, як творчі параметри рекламного тексту впливають на його лінгвістичне оформлення, а також наскільки тісний зв'язок має мовна репрезентація рекламного тексту з такими невербальними характеристиками як технології рекламного виробництва.

Лінгвісти в центрі уваги залишають структурні та функціональні характеристики рекламних текстів (О. Зелінська, В. Зірка, Н. Коваленко, Ю. Корнєва), закони створення текстів реклами (О. Головльова, О. Зелінська, Т. Лівщиц), специфіку мовних впливів у рекламному дискурсі (Ф. Бацевич, Л. Пелепейченко, І. Мойсеєнко), взаємодію вербального та невербального в структурі рекламного повідомлення (Ю. Барташева, Г. Почепцов, О. Єліна).

З таких позицій текст реклами розглядається як частина реалізації мовного коду, яка має бути підпорядкована законам і правилам функціонування мови. Відповідно, одним із критеріїв успішності рекламного тексту виявляється високий мовно-культурний рівень повідомлення, урахування національних традицій, культурних цінностей, естетичних настанов. Мова ефективного рекламного повідомлення має спиратися на національно обумовлену систему цінностей, менталітет, враховувати культурно-історичний досвід та суспільні орієнтири. Такі форми прояву рекламного

дискурсу розглядається в роботах В. Нерознака, В. Ученової, М. Алефіренка, Н. Слухай та ін.

Реклама – мистецьке та культурне явище, котре еволюціонувало разом із суспільством, реагує на зміни мистецької моди, смаків, а також історичні, економічні та соціальні зміни в суспільстві. Такий підхід характерний для праць В. Ученової, В. Нерознака, Д. Розенталя, М. Кохтєва та ін. В. Ученова вважає, що реклама здатна з часом нівелювати оригінальність і творчий початок через багаторазове копіювання, тенденцію до імітацій. Так відбувається поступове «захоплення» рекламою мовно-культурної та мистецької сфер життя суспільства: «Пронизуючи усю систему масової культури й усі її окремі складники, чи залишилась реклама у своєму первинному статусі службового забезпечення комунікативних процесів або почала захоплювати все більш значущі функції управління? На наш погляд відбувається останнє» [7, с. 224]

Проблема художньої цінності текстів реклами не лишилася поза увагою дослідників в галузі стилістики реклами. О. Баженова та О. Протопопова зазначають, що техніка створення реклами в Росії зазнає суттєвого західного впливу, однак автори рекламних повідомлень мають враховувати потреби вітчизняного адресата, його культурно-мистецькі потреби. Для сучасних творців рекламних текстів важливо навчитися створювати позитивні рекламні образи, формувати оптимістичні життєві ідеали.

Серед причин недосконалості сучасної вітчизняної реклами пострадянського простору, їх відстороненості від мистецького начала О. Баженова та О. Протопопова називають низький культурно-мовленнєвий рівень рекламістів, що роблять мову реклами неефективною, а рекламу «нульовою». Слід враховувати правила вживання мовних одиниць, національно марковану систему цінностей, менталітет, культурно-історичний досвід, соціально-економічні умови тощо.

Спеціаліст у галузі масової комунікації та медіа технологій О. Головльова розглядає рекламне повідомлення, акцентуючи увагу на ефективності маркетингових технологій. Вірне урахування правил створення рекламного повідомлення, його вербального «тіла» є обов'язковим критерієм ефективності реклами. Виробничий процес має бути детермінований чітко визначеними етапами, формами, змістом та структурою: «Процес розробки та створення рекламного повідомлення є сукупністю конкретних дій, що робляться у визначеній логічній послідовності та спрямованих на досягнення поставленого завдання. В основі будь-якого рекламного повідомлення лежить чітке розуміння щодо цілі реклами й уявлення про цільову аудиторію реклами» [3, с. 101-102]

Відповідний підхід формує уявлення про мову як матеріал для створення рекламних текстів. У сучасній українській рекламі є традиція калькування або ж перекладу текстів з англійської або російської мов, наприклад: *Нове покоління вибирає Пепсі (Новое поколение выбирает Пепси),* "Pepsi. The Choice of a New Generation" (1984–1988 рр., 1990-1991рр.); *скользящие козьи волоски – слизькі козячі волоски* (реклама виробів з мохеру). Сьогодні такий підхід продовжують використовувати у рекламних текстах: *«Embrace your past, but live for now» – «Живи здесь и сейчас», «Живи моментом разом із Пепсі»* (слоган 2013 р.). Слід зазначити, що такий метод «приблизного перекладу» залишає поза увагою можливий прагматичний потенціал рекламного повідомлення.

Людина – творець оцінки, джерело емоції, адресант та адресат, прагне до маніфестування власної культурної позиції, її можна реалізувати в мові реклами. Мірилом успішності реклами може бути врахування прагматичного потенціалу висловлення. Прагматичний потенціал мовних одиниць створює можливості для вираження свого ставлення до навколишнього світу через емоцію, оцінку, конотативну складову відповідно до комунікативних настанов рекламного повідомлення. Нині лінгвопрагматична складова реклами вимірює ступінь креативності та ефективності. Оцінка як прагматична потенція мовного коду є однією з обов'язкових умов існування рекламного дискурсу.

Оцінний аспект інституційного дискурсу та його креативні можливості, котрі репрезентовані на мовному рівні, описувалися Н. Арутюновою. Слід зважати на те, що з точки зору лінгвістичної прагматики нові лексико-семантичні варіанти сприймаються як зміни в контексті вживання слова, повідомлення [1, с. 389]. Як результат культурної інтерпретації текстів у процесі експлуатації останнього в дискурсивній практиці вживання із висловів формується провідний компонент культурно-мовного значення реклами, де ціннісно-емоційне ставлення до навколишнього світу є основою до тлумачення змісту та культурного значення реклами. Наприклад, креативний підхід команди рекламістів Пепсі, підтримуючи експансію товару до Радянського Союзу, вдався до творчого експерименту зі словом: за аналогією до модного політичного терміну «перестройка» створено «Pepsi-stroika«.

Комплексний підхід до розуміння ефективності та культурної цінності реклами описаний у роботі Є. Ромата «Реклама»: «Створення рекламного звертання – складний та багатоаспектний процес, котрий крім творчої складової вміщує в собі елементи наукових досліджень, и проведення логічного аналізу, і складні міжособистісні стосунки» [5, с. 95].

Отже, усе зазначене вище, дозволяє дійти висновків, що провідними критеріями ефективності реклами є високий мовно-культурний рівень рекламного повідомлення; реалізований прагматичний потенціал мовного коду – лінгвокреативність; науковість як принцип творчості, слідування сучасним рекламним технологіям текстотворення.

У цілому стилістика реклами, котра бере до уваги закономірності вербалізації, функціонування в рекламній творчості мовно-стилістичних засобів,

знаходиться у процесі становлення, формується як наука та практична діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Прагматика / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 389-390.
2. Баженова Е.А. Стиль и язык рекламы / Е.А. Баженова, О.В. Протопопова // Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – Режим доступа: http://stylistics.academic.ru
3. Головлева Е.Л. Основы рекламы: учебное пособие для вузов / Е.Л. Головлева – М.: Академический Проект, 2008. – 330 с.
4. Павлюк Л.С. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Л.С. Павлюк – Львів: ПАІС, 2007. – 168 с.
5. Ромат Е.В. Реклама: учебник для вузов / Е.В. Ромат. – СПб.: Питер Пресс, 2008. – 506 с.
6. Слухай Н.В. Художественный образ в аспекте лингвистики текста / Н.В. Слухай – Симферополь: Крымское учебно-педагогическое государственное издательство, 2000. – 84 с.
7. Ученова В.В. Реклама и массовая культура. Служанка или госпожа? / В. В. Ученова – М.: Юнити-Дана, 2008. – 248 с.
8. Эффективная коммуникация: история, теория, практика. – М.: ООО «Агенство КРПА Олимп», 2005. – 960 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Arutyunova N.D. Pragmatika. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar' [Pragmatics. Linguistic Encyclopedic Dictionary] // M., Sovetskaya entsiklopediya, 1990. – 389-390 s.
2. Bazhenova Ye.A., Protopopova O.V. Stil' i yazyk reklamy. Stilisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar' russkogo yazyka [Style and language of advertising. Stylistic encyclopedic dictionary of the Russian language] // Acces mode: http://stylistics.academic.ru
3. Golovleva Ye.L. Osnovy reklamy: uchebnoye posobiye dlya vuzov [Basics of advertising: a textbook for high schools] // M., Akademicheskiy Proyekt, 2008. – 330 s.
4. Pavlyuk L.S. Ritorika, ídeologíya, persuazivna komunікatsíya [Rhetoric, ideology, persuasiveness communication] // L'vív, PAÍS, 2007. – 168 s.
5. Romat Ye.V. Reklama: uchebnik dlya vuzov [Advertisement: a textbook for high schools] // SPb., Piter Press, 2008. – 506 s.
6. Slukhay N.V. Khudozhestvennyy obraz v aspekte lingvistiki teksta [Artistic image in the aspect of text linguistics] // Simferopol', Krymskoye uchebno-pedagogicheskoye gosudarstvennoye izdatel'stvo, 2000. – 84 s.
7. Uchenova V.V. Reklama i massovaya kul'tura. Sluzhanka ili gospozha? [Advertising and popular culture. The maid or mistress?] // M., Yuniti-Dana, 2008. – 248 s.
8. Effektivnaya kommunikatsiya: istoriya, teoriya, praktika [Effective communication: history, theory, practice] // M., OOO «Agenstvo KRPA Olimp», 2005. – 960 s.

Ivanova I.B. The effectiveness of advertising text: science, art or production technology

Abstract: This paper addresses the problems of determining the advertising discourse status in modern linguistics. Two interpretation trends of advertising discourse basics are examined. They are consider the nature and specificity of advertising text from the standpoint of historical style, linguistic stylistics and pragmatics, discourse theory and art history and cultural studies. Traditional Western approach considers advertising text as a process which assumes matching the cliché as a main efficiency criterion. This approach faces with different views where an important criterions are linguistic creativity and following to national traditions. Also it is necessary to consider cultural-national, mental, social and political context of being on the post-Soviet area. The leading cultural and linguistic value of advertising is formed as a result of the cultural interpretation of texts where value-emotional attitude towards the world is the foundation of advertising's meaning and cultural significance interpretation. Leading performance criteria of advertising language are defined by considering linguistic and cultural works related to the field of advertising production. These key aspects of verbalization messages are creativity and technological core. It is also important to take into account the national cultural heritage and traditions of centuries of development of domestic advertising.

Keywords: *advertising discourse, the language of advertising, advertising text, diachronic aspect, historic style.*

Иванова И.Б. Эффективность рекламного текста: наука, искусство или производственная технология

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы определения статуса рекламного дискурса в современном языкознании. Внимание уделяется двум тенденциозным направлениям толкования сущности рекламного дискурса, рассматривающие сущность и специфику рекламного текста с позиций исторической стилистики, лингвостилистики, лингвистической прагматики, теории дискурса, а также искусствоведения и культурологии. Традиционно западный подход к рекламному тексту как технологическому процессу, где ведущим критерием эффективности является соответствие заданному клише, производственной модели, сталкивается с другими взглядами, где важным критерием является языкотворчество и следование национальным традициям. Необходимо на территории постсоветской действительности учитывать культурно-национальный, ментальный, социально-политический контекст бытия институционального дискурса. Как результат культурной интерпретации текстов в процессе эксплуатации последнего в дискурсивной практике формируется ведущий компонент культурно-языкового значения рекламы, где ценностно-эмоциональное отношение к окружающему миру является основой к интерпретации содержания и культурного значения рекламы. Согласно языковедческих и культурологических работ в области рекламного производства определены ведущие критерии эффективности языка рекламы, где актуализированы два аспекта вербализации сообщения: творческое начало и технологический процесс. Важным остается учет национально-культурного наследия, знания традиций многовекового развития отечественной рекламы.

Ключевые слова: *рекламный дискурс, язык рекламы, рекламный текст, диахронический аспект, историческая стилистика.*

Кайгородова И.Н., Лазарева Л.М.

Вербализация ментальных объектов в речевой деятельности

Кайгородова Ирина Николаевна, доктор филологических наук, доцент профессор,
Лазарева Людмила Мухединовна, магистрант,
Астраханский государственный университет, Астрахань, Россия

Received October 25, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: Интеллектуальная деятельность – работа сознания, мышления – неразрывно связана с языком. Способность к умственной деятельности ведёт к накоплению знания. Речементальная деятельность является материалом, из которого можно получить знания о мышлении, она представляет собой способ речевого представления мира. Любое состояние нашего сознания в той или иной форме находит выражение в речи. Ментальные языковые единицы обозначают мыслительную деятельность. В статье выявлены социокультурные стереотипы восприятия ментальности. Ментальная лексика и фразеология – результат интеллектуальной деятельности человека. Развитие семантики ментальных языковых единиц проходит по линии от прямой номинации до развития модальных и эмотивных значений. Один из способов выражения внутреннего состояния человека идиоматическими выражениями сформировался в результате рефлекторной деятельности человеческого организма, которая обусловливает проявление речевых реакций на внешние вербальные и ситуативные стимулы. Значения единиц ментальной сферы определяются механизмами жизни и видами человеческой деятельности.

Ключевые слова: *речь, ментальная лексика и фразеология, языковая память, семантика.*

Введение. Речевая деятельность – это единственное, что дано народу в опыте. Путь изучения "человека вместе с языком и языка в человеке" был намечен в трудах В. Гумбольдта. Ещё в 1827 г. он писал: "…язык исходя из глубин духа, законов мышления и из человеческой организации в целом, всё же воплощается в отдельной личности и вновь модифицируется через отдельные свои проявления" [2, с. 383]. Единство языка обеспечивает единство реакций на содержание жизни, заложенное в данном социуме. Источники человеческого сознания кроются в реальном отношении человека к действительности, которое тесно связано с языком. К факторам, или силам, вызывающим развитие языка, можно отнести *бессознательную память* (привычку), *бессознательное обобщение* (апперцепция). Привычка, апперцепция ("сила, действием которой народ подводит все явления душевной жизни под известные общие категории") составляют *языковое мышление* [1, с. 364].

Язык, выполняя коммуникативную функцию, закрепил знания о формировании мысли в речемыслительной деятельности. Ментальная лексика и идиоматика – материализованная форма закрепления мыслительных категорий.

Краткий обзор публикаций по теме. Способность к умственной деятельности ведёт к накоплению знания. Память обеспечивает сохранение и пользование знаниями. Память – форма существования индивидуального знания во времени. Одна из важнейших функций памяти – языковая память, которая обеспечивает речемыслительную деятельность. Язык способен выразить не только наши знания об окружающем мире, но и наше отношение к явлениям внешнего мира. Он способен выражать наши эмоции и волевые побуждения. Интеллектуальная деятельность – работа сознания, мышления – неразрывно связана с языком, хотя может проистекать и без его участия, что зафиксировано фразеологическими единицами: *в уме* (делать что-л.) – 'мысленно, не записывая'; *с умом, по уму* (поступать, делать) – 'основываясь на здравом смысле'; *взяться за ум* – 'стать рассудительнее, образумиться'.

Единство языка обеспечивает единство реакций на содержание жизни, заложенное в данном социуме. Сознание как осознанное знание закреплено в содержании языковых единиц, вербализующих архетипы (К. Юнг), т.е. устойчивые образы, повсеместно возникающие в индивидуальных сознаниях и имеющие распространение в культуре. В архетипах находит выражение "коллективное бессознательное", т.е. та часть бессознательного, которая не является результатом личного опыта, а унаследована человеком от предков.

У человека с сформировавшимся речевым мышлением фактически всякое мышление происходит на базе языка. "Совершаясь на базе языка, мысль формируется в речи… Мыслить – это значит познавать; говорить – это значит общаться… Мышление предполагает речь; речь предполагает работу мысли " [7, с. 47]. Работа над речью – это отработка языковой оболочки мыслей для превращения последних в объекты осуществляемого средствами языка речевого общения.

В современной лингвистике проблема "Язык и мышление" по-прежнему остаётся дискуссионной. Усилия учёных направлены на дифференциацию понятий *вербальное мышление, языковое сознание, речевое сознание*. Интенсивные исследования в области когнитивной лингвистики, базирующейся на антропоцентрическом подходе и теории деятельности, демонстрируют большое разнообразие в понимании термина *концепт* и выявлении ментальных образований, составляющих категориальную основу речевой деятельности человека и языковых образований, связанных с восприятием мира и отражающих познание [5,6].

Цель нашей работы – выявить социокультурные стереотипы восприятия ментального мира и описать способы языкового выражения отдельных сторон интеллектуальной деятельности.

Любое состояние нашего сознания в той или иной форме находит выражение в речи. В речи воплощают-

ся разнообразные проявления мыслительной деятельности человеческого сознания. Овладение системой языка обеспечивает "тот скачок от чувственного познания к рациональному, который является едва ли не самым существенным событием в эволюции психической жизни" [4, с. 322] и создаёт формы дискурсного мышления. **Материалом** для нашей работы послужили ментальные лексико-фразеологические единицы. Ср.: *ментальность* (менталитет) (лат. mentalis умственный, духовный < mens разум) – внутренний, интеллектуальный мир индивида; характерный для личности или общественной группы способ мышления; склад ума; мировосприятие [3, с. 73].

Сознание как осознанное знание закреплено в содержании фразеологических единиц: *прийти в сознание, прийти в себя, дойти до сознания* (кого-л.). Поскольку человеческая психика опосредована употреблением языковых единиц, то можно говорить о сознании человека как о "языковом сознании" [4, с. 317]. Всё, что внутренне воспринято, является осознанным. Например, фразеологические единицы: *взять себя в руки* – 'усилием воли восстановить контроль над своими эмоциями'; *вывести из себя* (кого-л.), *прийти в себя* – 'о возвращении сознания после потрясения'; *дойти до ручки, дойти до белого каления* – 'лишаться самообладания или душевного равновесия'. Образ, давший жизнь словам, присловьям и устойчивым выражениям, служит источником порождения тех ассоциаций, на основе которых формируются коннотации. Словесные ассоциации позволяют зарегистрировать новые смыслы. Содержание устойчивых оборотов типа *не в себе* (кто-л.)*, не укладывается в сознании* (*в голове*)*, разум помутился, ум за разум зашёл* и т.п., осознанное в восприятии, связывается с представлением о помутнении рассудка, потери контроля над своими поступками. Например, в "Евгении Онегине" А.С. Пушкина: *Вообрази: я здесь одна, Никто меня не понимает,* ***Рассудок*** *мой* ***изнемогает****, И молча гибнуть я должна; Сердечный друг, уж я стара, Стара;* ***тупеет разум****; Он так привык теряться в этом, что чуть* ***с ума не своротил.***

Сознание – это всегда "интенциональное переживание" и формой его выражения является представление, которое может быть передано словами и устойчивыми оборотами. Один из способов выражения внутреннего состояния человека идиоматическими выражениями сформировался в результате рефлекторной деятельности человеческого организма, которая обусловливает проявление речевых реакций на внешние вербальные и ситуативные стимулы. **Методом** выявления социокультурных стереотипов и способов определения признаков ментальных языковых единиц является наблюдение за сочетаемостью соответствующих языковых знаков [5].

Мозг продуцирует эмоциональные реакции. Их появление всегда предполагает в индивиде сознание того особенного значения или смысла, которое он вкладывает в это внешнее впечатление. Например: *кровь прилила к голове* (у кого); *залилась румянцем* (кто); *мурашки бегают по коже* (у кого). Причина интенсивности эмоций коренится в автоматически реактивных движениях организма, воспринимаемых сознанием. Эмоция есть не что иное, как **сознание** формы, структуры органических впечатлений. Так, например, человеческие эмоции связаны с физиологическими сдвигами. Причина интенсивности эмоций коренится в автоматически реактивных движениях организма, воспринимаемых сознанием. Эмоция есть не что иное, как *сознание* формы, структуры органических впечатлений. Подобные устойчивые единицы появились в результате неосознанных ассоциаций, со-ощущений (*синестезия* – А.Р. Лурия), которые являются закономерными, т.к. переживаются многими людьми. Например, непроизвольная внешняя реакция удивления сопровождается мимическими изменениями, что и закрепилось в языковой форме – *глаза на лоб полезли* (у кого). Синестезический эффект стал причиной распространённости таких устойчивых оборотов, как *горячая любовь, кровь горячая* (у кого), *кровь в жилах стынет* (у кого), *светлая личность* и т.п. Например: [Василий] *Чего ты там у себя* ***в мозгах со сторону на сторону катаешь****? Смотри, выходку какую не сделай* (В. Розов. В день свадьбы). В приведённой реплике выражение *в мозгах со стороны на сторону катать* (что) – это индивидуально-авторское восприятие поведения собеседника.

Результаты чувственного отражения внутреннего состояния человека служат эмпирическим материалом для дальнейшей его обработки абстрактным мышлением. Для человека как мыслящего существа наряду с предметной действительностью, вещами, явлениями существует идеальная действительность – мир образов, представлений, понятий, идей, являющихся отражением и обозначением первой. Эмоции и оценки становятся одной из форм отражения действительности. В языковой системе реальная действительность отражается в таких формах, которые соотносятся как с логическим, так и с чувственным познанием мира. Таким образом, и оценка, и эмоции, и воля, и чувства находят закономерное выражение в языковой системе как осознанные факты эмоциональных переживаний, оценок и т.п. Ассоциации – это психическая реальность. Это объясняется тем, что индивидуальная память – это хранилище ассоциаций. Связываются между собой, т.е. ассоциируются, сливаются в один образ прежде разобщённые образы восприятия, памяти, собственных действий. Поведение человека должно описываться и объясняться в терминах внутренних состояний.

Основной единицей живой речи является высказывание (речевое произведение), что предопределяет коммуникативный анализ языка. Само речевое произведение есть продукт мыслительной деятельности, которое порождено интенцией говорящего. В содержание высказывания входит мысль о том, что получает отражение в сознании человека и получает языковое воплощение. В процессе коммуникации обнаруживаются различные реакции человека, информацию о которых несут идиоматические выражения. Говорящий приспосабливает своё высказывание к коммуникативной ситуации. Знание ситуации является признаком, определяющим характер общения, вследствие

чего участники беседы имеют возможность включать в неё наряду с языковыми компонентами и целый ряд внеязыковых компонентов (мимика, жесты, интонация).

Результаты анализа речевых произведений подтверждают, что средоточием (центром) умственной деятельности служит голова, мозг человека. Например: ***В голове*** *уже опять* ***путалось****, шло что-то мучительное по своей беспорядочности, по множеству самых разнородных чувств, мыслей, представлений* (И. Бунин. Жизнь Арсеньева); *Я, может быть, и* ***не понимал*** *этого* ***умом****, не отдавал себе в этом ясного отчёта, но, несомненно, как-то это* ***чувствовал*** *всем* ***сердцем*** (Ф. Шаляпин. Маска и душа).

Мысли – результат интеллектуальной деятельности. Слово *мысль* сочетается с большим количеством процессуальных глаголов: *Мысль промелькнула, пробежала, шевелилась, вселилась, лезут мысли, мысли сбились в кучу, мысли текут, глубокомысленно* (сказать)*, мысль ударила в голову; мысль сидит занозой*. Само употребление этих выражений говорит о том, что представления, передаваемые ими, контролируются сознанием, составляют его содержание. Ср. с паремией: *знай себя, и того будет с тебя*. Ментальная деятельность, невидимая для окружающих, может быть заметной, ощущаемой окружающими: *Мы все* ***знаем, какие мысли*** *у вас* ***в голове*** *находятся* (М. Булгаков. Белая гвардия).

В результате речевой деятельности происходит развитие семантики ментальных единиц от номинации мыслительного процесса до модальных значений в категориях *одобрение – неодобрение*. Например: *Пойми ты, тупой человек, пойми,* ***безмозглая голова****, что у тебя, кроме грубой физической силы, есть ещё дух божий…*(А. Чехов. Моя жизнь), *Тут были косматые трагики с громоподобным голосом и беззаботные будто бы, а на самом деле* ***себе на уме*** *комики* (В. Гиляровский. Москва и москвичи), *В университете испокон веку происходило* ***умственное брожение****, а его генерал порицал не по партийному принципу, а по сердечной склонности.*

– Всё ***умничают****, сердился он всякий раз, когда сталкивался с тем, чего* ***не понимал****. Всё чаще и чаще он не понимал свою дочь: даже о простых вещах научилась она говорить* ***заумно****, как будто специально, чтоб родному отцу* ***мозги запудрить*** (Л. Улицкая. Зелёный шатёр).

К языковым способам выражения модальных значений можно отнести и эмотивные синтаксические идиомы. Эмотивные синтаксические идиомы служат для выражения эмоциональных реакций на речевые или неречевые стимулы. Они являются конвенциональными средствами, связаны с кинесикой. К ним относят междометные фразеологические единицы. Например:

Шурик оценил её человеколюбие, когда в разгар эпидемии гриппа – половина сотрудников болела, а вторая работала с удвоенной нагрузкой – он пришел к ней просить три дня за свой счет.

*– **Да вы с ума сошли!** Я вас на сессию должна отпускать в самое горячее время, и вам ещё за свой счет**! И речи быть не может**! И так работать некому!* (Л. Улицкая. Искренне Ваш Шурик).

Сознание людей постоянно и на каждом шагу подвергается словесным воздействиям, особенно часто в быту. Характеристика эмоций как психического явления доказывает, что они составляют органическую часть мыслительной деятельности человека. Слова и фразеологические единицы русского языка предоставляют способы выражения состояния сознания в вербальной форме. Общество функционирует и развивается лишь при условии социальной интеракции, социального взаимодействия между его членами, осуществляемого с помощью языка. Результаты чувственного отражения внутреннего состояния человека служат эмпирическим материалом для дальнейшей его обработки абстрактным мышлением.

Выводы. Речь, общение, деятельность, психика связаны с языком генетически. Способность человека к отражению окружающей действительности является основой человеческой коммуникации, осуществляемой средствами языка. Способность к выявлению общего в речемыслительной ментальности имеет огромное значение в познании окружающего мира. Формами познания, помимо представлений и понятий, являются ощущения, восприятия. Восприятия, в которых человек познаёт действительность, сохраняются в общественной практике. Мышление составляет часть психической деятельности людей. Речевая деятельность является материалом, из которого можно получить знания о мышлении. Человеческая психика опосредована употреблением языковых знаков, поэтому сознание человека – это *языковое сознание*.

Задачей современной лингвистики является изучение способов приспособления языка к потребностям общающихся. Подтверждением этого служат высказывания В. Гумбольдта: "Верно, что изучение языка должно производиться ради себя самого. Но в то же время, как и любая другая область научного исследования, оно отнюдь не заключает в себе конечной цели, а вместе со всеми прочими областями служит высшей и общей цели … познания человечеством самого себя и своего отношения ко всему видимому и скрытому вокруг себя" [2, с. 383].

Через значения лексико-фразеологических единиц раскрывается оценка, принятая в обществе, и отражаются связанные с наименованием культурные представления и традиции. Речементальная деятельность является материалом, из которого можно получить знания о мышлении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Некоторые общие замечания о языковедении и языке (1871) // Хрестоматия по истории русского языкознания. – М.: Высшая школа, 1973. – С. 363–376.

2. Гумбольдт В. О двойственном числе // Вильгельм фон Гумбольдт. Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – С. 382–402.

3. Комлев Н. Г. Словарь новых иностранных слов (с переводом, этимологией и толкованием). – М.: Изд-во МГУ, 1995. – 144 с.
4. Лурия А.Р. Язык и сознание. – Ростов н/Д: Изд-во "Феникс", 1998. – 416 с.
5. Пименова М.В. Семантика языковой ментальности и импликации // Филологические науки. – 1999. – № 4. – С. – 80–86.
6. Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира // Вопросы языкознания. –1990. –№ 6. – С. 110–122.
7. Рубинштейн С.Л. К вопросу о языке, речи и мышлении // Вопросы языкознания. – 1957. – № 2. – С. 42–48.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bodyen de Kurtene I.A. Nekotorye obshchie zamechaniya o yazykoznanii i yazyke (1871) // Kxrestomatia po istorii russkogo yazykoznaniya. – M.: Vyshaya shkola, 1973. – S. 363–376.
2. Gumbolt V. O dvoystvennom chisle // Vilgelm fon Gumbolt. Yazyk i filosofiya kultury. – M.: Progress, 1985. – S. 382–402.
3. Komlev N.G. Slovar novyx inostrannykx slov (s perevodom, etimologiej i tolkovanijem). – M.: Izd-vo MGU, 1995. – 144 s.
4. Luria A.P. Yazyk i soznanie. – Rostov n/D: Izd-vo "Feniks", 1998. – 416 s.
5. Pimenova M.V. Semantika yazykovoy mentalnosti i implikatsii // Filologicheskiye nauki. – 1999. – № 4. – S. 80–86.
6. Pocheptsov O.G. Yazykovaya mentalnost: sposob predstavlenia mira // Voprosy yazykoznaniya. – 1990. – № 6. – S. 110–122.
7. Rubinchteyn C.L. K voprosu o yazyke, rechi i mychlenii // Voprosy yazykoznaniya. – 1957. – № 2. – S. 42–48.

Kaigorodova I., Lazareva L. Verbalization of mental objects in the speech activity
Abstract: Intellectual activity – the work of consciousness, thinking – is inextricably linked to language. The capacity for mental activity leads to the accumulation of knowledge. Rechementalnaya activity is the material from which it is possible to gain knowledge about thinking, it is a method of speech representation of the world. Any state of consciousness in one form or another is expressed in speech. Mental language units represent thinking. In the article the socio-cultural stereotypes of mentality. The mental lexicon and phraseology – the result of human intellectual activity. Development of the semantics of mental language units along the line of direct nomination to the development of modal and emotive values. One way of expressing the inner state of the person idiomatic expressions formed as a result of reflex activity of the human body, which causes the display of verbal responses to external verbal and situational stimuli. Unit values are determined by the scope of the mental mechanisms of life and human activitie.
***Keywords**: speech, the mental lexicon and phraseology, language memory semantics.*

Карлова Н.М.

Здобутки луганської фразеологічної школи

Карлова Надія Миколаївна, асистент кафедри української мови,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Луганськ, Україна

Received October 26, 2013; Revised November 13, 2013; accepted November 15, 2013

Анотація: У статті приділено увагу стану вивчення східнослобожанської та східностепової української фразеології (фразеології сходу України), проаналізовано здобутки дослідників східноукраїнської фразеології й описано найважливіші результати монографічних і дисертаційних досліджень представників луганської фразеологічної школи кінця XX – початку XXI століття: В. Д. Ужченка, Д. В. Ужченка, І. В. Мілєвої, Л. В. Мельник, Р. В. Міняйла, Н. О. Скоробагатько, Т. О. Д'якової, О. В. Шкуран, І. В. Царьової. Виявлено, що фразеологічну „картину світу" в регіоні формують гетеросемічні концепти, особливо лексеми з глибоким вертикальним культурно-національним контекстом, які виступають переважно як складові ареальних фразеологізмів й експлікують культурно-національний компонент фразеологічного значення стійких висловів в ареальних словниках.
***Ключові слова:** фразеологізм, фразеологічна одиниця, діалектна фразеологія, етнокультура, концепт.*

Сучасний стан нашого суспільства характеризується зростанням етнічної свідомості народу, посиленням його інтересу до усвідомлення необхідності збереження генофонду духовності, втрата якого загрожує існуванню самого народу. У вітчизняному й зарубіжному мовознавстві спостерігається посилена увага вчених (В. Мокієнко, В. Телія, А. Івченко, Г. Доброльожа, В. Чабаненко, О. Юрченко та ін.) до фразеологічного фонду мови (особливо діалектної фразеології), одиниці якого акумулюють культурні потенції народу та відбивають неповторність ментальності нації. Мета розвідки – проаналізувати здобутки дослідників східноукраїнської фразеології й описати найважливіші результати монографічних і дисертаційних досліджень представників луганської фразеологічної школи кінця XX – початку XXI століття.

Вивченню фразеологічного багатства східнослобожанських і східностепових говірок присвячена монографія В.Д. Ужченка „Східноукраїнська фразеологія" (2003) [6], у якій на матеріалі фразеології східноукраїнського континууму висвітлено проблеми становлення й функціонування ареальної фразеології в контексті стійких сполук інших говірок, подано її ідеографічну характеристику, описано базові концепти

культури в ідіоматиці, проаналізовано східноукраїнську фразеографію, здійснено системний опис стійких ареалізмів, приділено увагу основним питанням їх ідеографічної характеристики та ін. Учений доводить, що „східнослобожанські та східностепові говірки – це окремий питомий складник всеукраїнського континууму з бурхливими фразеотворчими процесами, наступом субстандарту, різними міжмовними контамінаційними поєднаннями, спричиненими тиском русифікованого мовлення великих індустріальних центрів" [6, с. 7].

Дослідження спрямоване на вивчення фразеології в контексті народної культури, оскільки В.Д. Ужченко переконаний, що лінгвосеміотичні системи найтісніше пов'язані з національно-фразеологічно-мовними картинами світу, що відчутно виявляється в увазі до концептуалізації світосприйняття навколишньої дійсності, утіленої в образну систему фразеологічного феномена, культурно-національної конотації східноукраїнських фразеологічних ареалізмів – найважливіших фіксацій духовного життя східних слобожан і степовиків [6, с. 6]. Учений переконаний, що ширше показати ареальну фразеологічну "картину світу" українського континууму, вписати її до фразеологічного поля всеслов'янських однорідних мовних об'єднань, виявити ступінь і характер інтеграції / диференціації ареальних фразеологічних систем у когнітивно-контрастивному висвітленні, глибше дослідити зв'язки між матеріальним світом і духовною культурою допоможе не тільки моделювання східнослобожанської і східностепової фразеології та відбиття її в словниках, а й аналіз компонентів АФО в контексті етнокультурних концептів та на фоні етнокультурних дискурсів, спостереження над активними процесами в говірковій фразеології сходу України.

На окремі проблеми дослідження фразеології сходу України звернено увагу в дисертації Д.В. Ужченка „Семантика українських зоофразеолоізмів в етнокультурному висвітленні" [7]. Автор досліджує семантику ФТГ зоофразеології, яка на матеріалі літературних і локальних стійких мовних одиниць відбиває особливості формування, динаміки, мотивування зоофразеологізмів і віддзеркалює в собі широку позамовну дійсність. Д. Ужченко наголошує на тому, що ФТГ зоофразеології як окрема підсистема загального корпусу української фразеології досить повно й концептуально представляє різні сфери матеріального й духовного життя народу. Конотативний компонент значення зоофразеологізмів зумовлений стрижневим компонентом-зоонімом з його емоційно-оцінним і семантичним потенціалом. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні свідчить про нерівномірний внесок у становлення внутрішньої форми зоофразеологізмів окремих їх лексем-складників, слівність їх компонентів, що пояснюється нерівномірністю процесу фразеологізації зоофразеокомплексу, підвищеним порогом символьності фаунономенів, своєрідністю членування узусом концептуальної картини світу [7, с. 14]. Інтерпретований у дослідженні матеріал засвідчив, що індивідуальна структура, національна специфіка, образність, неперекладність, утрата внутрішньокомпонентних зв'язків у ЗФ, перегрупування сем у лексемах-компонентах, моделювання є "способом організації знань" і вписуються в когнітивну парадиму.

Отже, у дисертації Д. Ужченка доведено, що образні конкретизатори й визначники як складники внутрішньої форми у складі чинних моделей зоофразеологізмів об'єктивно показують фразеопродуктивність окремих етнокультурних сфер.

У дисертаційному дослідженні І.В. Мілєвої „Евфемізація і дисфемізація у фразеотворенні говірок сходу України" проаналізовано евфемістичні й дисфемістичні фразеологізми, які, відбиваючи етнокультурну ситуацію східноукраїнського регіону, утворюють широкий діапазон стійких вторинних найменувань, мотивованих різними причинами; розкривають вплив людського чинника на процес фразеотворення, демонструють вагому роль мікролокалізмів у формуванні евфемістичного значення, варіювання одиниць стилістично зниженого плану, підтверджують специфічність фразеологічних ареалізмів [3].

Дослідниця, здійснюючи багатовимірний опис евфемізації й дисфемізації на матеріалі численних стійких ареальних образних виразів, доходить висновку, що важливу роль у формуванні дисфемістичного й евфемістичного нашарувань відіграє компонентний склад виразу. Для дисфемістичних АФО характерні пейоративно забарвлені компоненти, слова-символи для позначення чогось непривабливого, жаргонно-просторічні лексеми, оніми з усталеною негативною конотацією тощо; для евфемістичних – мікролокальні оніми, псевдовласні утворення [3, с. 14]. І. В. Мілєва вважає, що евфемістичні й дисфемістичні фразеологізми відбивають етнокультурну ситуацію східноукраїнського регіону й утворюють широкий пласт стійких вторинних найменувань. Такі ареалізми становлять мовну парадигму, у центрі якої перебуває людина-адресант, що звертається до адресата в певній ситуації з певною інтенцією або характеризує якісь реалії. Вони розкривають вплив людського чинника на безперервний процес фразеотворення [3, с. 15].

Л.В. Мельник у дисертації „Культурно-національна конотація українських фразеологізмів" розглядає українські флористичні фразеологізми в аспекті етнокультури [2]. Дослідниця зробила спробу показати шляхи формування й способи експлікації КНК в українських фразеологізмах. Вона обстоює думку, що становлення КНК – процес тривалий, зумовлений особливостями матеріального й духовного життя етносу, а її вивчення перебуває в площині спостережень за співвідношенням концептосфери і фрагментарної порівняно з нею "мовно-фразеологічної картини світу". Чільне місце в останній посідають етноніми і флоризми. Ядро етнонімів-концептів (цигани, німці, москалі, татари, ляхи, рахмани) формує переважну частину відетнонімних ФО, у яких зіставлення "свого" і "чужого" звичайно віддзеркалюється не на користь другого, що й спричинює пейоративну конотацію більшості таких фразеологізмів. Концепти-флоризми у складі фразем (гарбуз, мак, ряст, барвінок, дуб, верба, осика та ін.) відіграють роль етнографічних і культурних маркерів, формують значний розряд безеквівалентної фразеології, нерідко входять у дихотомічні опозиційні пари ("верба – груша" у ФО *на вербі груші*), засвідчують глибоку символічність, "проростання" у фоль-

клор, входження в антропологічну парадигму [2, с. 14].

Отже, на думку Л.В. Мельник, КНК – це образно-асоціативна, суб'єктивна за змістом частина фразеологічного значення, що постає в результаті співвідношення звукової оболонки ідіоми з культурним кодом певної мовної спільноти, при якому імпліцитно чи експліцитно виявляється ментальність народу. Формою інтерпретації КНК є лінгвокультурний коментар. КНК властива практично всім фраземам української мови, оскільки кожна з них містить у своїй семантиці етимологічно-залишкове уявлення про ту чи ту життєву ситуацію, яка різною мірою виражає екстралінгвістичні передумови, що співвідносяться з "концептуальною картиною світу", і яка засвідчує інтертекстуальний зв'язок ФО з певним кодом культури, хоч ступінь "насиченості" фразем екстралінгвістичними семами, а отже, і здатність мовців до культурної референції різні [2, с. 13].

Дисертаційне дослідження Р.В. Міняйла „Активні процеси в ареальній фразеології сходу України" також виконано на матеріалі східнослобожанських і східностепових говірок Донбасу, у якому опрацьовано фразеологічний матеріал цього ареалу з використанням методу структурно-семантичного моделювання [4]. Дисертація являє собою розгорнуте багатоаспектне дослідження фразеології східнослобожанських і східностепових говірок України, у якому на широкому матеріалі стійких мовних одиниць поряд із семантикою, образністю, ідеографічним описом і питаннями семантико-структурного моделювання розглядаються живі активні процеси в ареальній фразеології сходу України.

Проаналізовані АФО показують багатство фразеологічного корпусу, віддзеркалюють лінгво-етнокультурну ситуацію сходу України, динаміку фразеотворчих процесів, розширюють джерельну базу української ареалогії. Аналіз фразеологічних мікрогруп, ВСГ, ССМ, фразеосемантичних рядів і фразеосемантичних полів, здійснений дослідником, підтвердив антропологічний характер АФО. Автор виділяє 53 найуживаніші іменникові концептуальні компоненти-образи у складі АФО. Серед них – найменування частин тіла, предметів побуту, рельєфу, мір, явищ природи, а також темпоральні й демонологічні назви, тваринні соматизми, флоризми, менше – слова-оніми, назви спорідненості і свояцтва. Установлена номенклатура лексем-образів базується на пізнаному, вербалізує типове, детермінована умовами матеріального й духовного життя мовців ареалу (у списку слова активної лексики), являє собою слова-концепти, умонтовані в денотативну основу частотних АФО, які й формують фразеологічну східноукраїнську "картину світу". Описані ідеографічні групи вказують на численність об'єднань нижчих ланок, на домінанту пейоративних АФО, ідеографічну лакунарність східноукраїнської ідіоматики, структурно-семантичну динаміку як наслідок дії лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників.

Отже, активні процеси в ареальній фразеології сходу України передбачають безперервне формування окремих мікрогруп, видозміну фразем (нарощення, появу факультативних компонентів, скорочення, контамінацію тощо), поступ від широкої ареальної варіантності до літературного різновиду, взаємозамінність компонентів, рух від безобразних словосполучень до образних і, навпаки, від образних до безобразних, переорієнтацію образу (внутрішньої форми) АФО, евфемізування й перефразовування однослівних номенів реалій певних позамовних сфер, актуалізацію й реалізацію "слівних" потенцій АФО в процесі їх фразеотворення й функціонування і, звичайно, широке введення до фразеоформул елементів локуса.

Н.О. Скоробагатько у дисертації „Концептуалізація фразеологічного соматичного коду в східнослобожанських і східностепових говірках" зробила спробу установити семантико-культурологічну специфіку фразеологічного соматичного коду в східнослобожанських і східностепових говірках, з'ясувати роль концептів-соматизмів в ареальному фразеотворенні, представлених найуживанішими фразеолексемами-соматизмами: *волосся, вухо, голова, душа, живіт, кість, лице (морда), ніс, нога, око, печінка, п'ята, рот, рука, серце, спина, тіло, язик* [5].

Дослідниця доводить, що у східнослобожанських і східностепових говірках сомофразеологія посідає чільне місце (близько 1520 ФО), що є базою для всебічного когнітивно-культурологічного аналізу. Н. Скоробагатько у досліджуваних говірках фіксує фразеологічні ареалізми з концептами-соматизмами, що мають місцеву прив'язку, коли мотивація їх внутрішньої форми здійснюється з опорою на реалії східноукраїнського регіону або особливості світобачення його мешканців. Такі фразеологізми складають вислови з професійної мови або жаргону гірників (*сушúти / грíти розпúли спинóю* „нічого не робити", *розпúлом по головí торóхнутий* „дурнуватий") та вислови, семантика яких зрозуміла обмеженій кількості мовців окремих населених пунктів (*посидíти на спинí* „поспати", *вербá за вушúма ростé* в кого „хтось довго купається", *грúзти п'ятки* „жалкувати за чимось", *умéрти з відкрúтим óком* „дуже здивуватися"). Ці стійкі словесні комплекси репрезентують своєрідність сомофразеологізмів східнослобожанських і східностепових говірок.

Отже, універсальний характер соматичної фразеології східнослобожанських і східностепових говірок зумовлено універсальністю первісного відчуття тілесності. Об'єктивність діагностування специфіки сомофразеології обраного ареалу значною мірою залежить від широти міжмовного зіставлення, зокрема з фіксаціями діалектних словників української, російської, білоруської, польської, болгарської, чеської мов. Порівняльний аналіз засвідчує, що сомофразеологізмам притаманна відчутна міжмовна семантико-образна еквівалентність, значні кількісні показники. Символи-соматизми як стрижневі фразеотворчі елементи відповідно параметризують і фразеологічні ареалізми, у яких відчутними стають образність, імпліцитність змісту, архетиповість, семантична багатозначність, характер детермінації між концептами-соматизмами й глибиною їх вертикального культурно-національного контексту.

У дисертаційній роботі Т.О. Д'якової „Фразеологічна репрезентація мовної картини світу в українських східнослобожанських говірках" здійснено аналіз за-

значеної проблеми у порівнянні з фразеологічним фондом суміжних говірок з метою ілюстрування відповідних фразеологічних груп і фразеологічних процесів, закономірностей утворення й мотивації фразеологічних одиниць. Як відомо, діалектна фразеологія найкраще експлікує суспільний досвід, звичаї, обряди, особливості менталітету мовців, які мешкають на конкретній території. Авторка доводить, що мовна картина світу слобожан є однією з локальних (ареальних) систем, які не лише конкретизують особливості загальноукраїнського менталітету, а й репрезентують історичні, соціальні, політичні аспекти формування та існування відповідного ареалу. Специфіка фразеологічних субститутів східнослобожанських говірок зумовлена такими їхніми ознаками, як новостворюваність і маргінальність [1, с. 2].

У роботі проаналізовано понад 1050 фразеологічних одиниць, формування яких зумовлено особливостями концептуальної картини світу мешканців регіону. Центральне місце в репрезентації мовної картини світу в українських східнослобожанських говірках належить обрядовій фразеології, зокрема основну увагу приділено трьом складникам цього масиву: родильній, весільній, близькості до небуття. Також авторка виділяє 15 семантичних груп гірницьких ФО на позначення: а) виробничих процесів (*виробити пікет* ‘пройти підземні виробки довжиною 20 м’); б) суб’єктів гірничого виробництва (*водій соняшника* ‘машиніст електровоза’); в) шахтарських вірувань (*крайня зміна* ‘остання робоча зміна перед відпусткою чи виходом на пенсію’); г) поведінки, моральних якостей людини (*прохідник мимо шахти* ‘ледар’); д) побутових звичаїв (*роздавити чекушку* ‘розпити півторалітрову пляшку спиртного’); е) розумових здібностей, фізіологічних станів (*розпилом по голові торохнутий* ‘дурнуватий’); ж) жартівливих назв окремих предметів (*ключ на тридцять шість* ‘колода гральних карт’) [1, с. 14].

Отже, ідіоматика українських східнослобожанських говірок містить закодовану інформацію про своєрідну мовну картину світу (національно-культурні настанови, побутовий, виробничий досвід слобожан), яка надає відомості про особливості світосприйняття мешканців ареалу. Аналіз ареальних фразеологізмів не лише демонструє їхню специфічність, а й доводить належність до загального українського діалектного простору [1, с. 14].

Актуальність дисертації О.В. Шкуран „Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнослобожанських та східностепових говірок Середнього Подінців’я” „зумовлена не лише відсутністю єдиних поглядів на природу компаративної фразеології внаслідок її динамічності й структурно-семантичної дифузності, а й відсутністю багатоаспектного дослідження народних порівнянь Середнього Подінців’я, де проходить межа між східнослобожанськими, східностеповими та іншими говірками” [9, с. 2]. Авторка наголошує на тому, що мова акумулює концепти матеріальної й духовної культури, транслює їх у знаковому втіленні надслівних мовних одиниць. Компаративні фразеологізми східнослобожанських і східностепових говірок Середнього Подінців’я, репрезентовані в роботі, відображають систему цінностей мешканців Луганщини та частково Донеччини, їхнє бачення навколишнього світу, віддзеркалюють особливості матеріального життя. У них закріплена інформація, втілена в почуттях, думках, емоціях, вона становить сукупність емпіричних знань, які отримує подінцівець.

Дослідниця переконана, що серед компаративних фразеологічних одиниць досліджуваного ареалу вирізняються основні функціональні типи порівняльних одиниць: 1) давні ареальні порівняльні фразеологізми Харківської губернії; 2) новоутворені компаративні фразеологізми внаслідок а) трансформацій літературних компаративних фразем; б) поширення досліджуваних одиниць інших українських ареалів; 4) маргінальності подінцівських компаративних фразем. Усім КФО властивий експресивний компонент їх значення, хоч ступінь експресії не однаковий.

Отже, у дисертації О. Шкуран доведено, що компаративно-фразеологічній системі східнослобожанських та східностепових говірок Середнього Подінців’я притаманне велике розмаїття компаративних одиниць, що ілюструють етнокультурну ситуацію східноукраїнського регіону, утворюють широкий діапазон стійких вторинних найменувань, мотивованих різними причинами, розкривають вплив людського чинника на безперервний процес фразеотворення. Компаративні фразеологізми є продуктивною підсистемою фразеології і постійно збагачуються за рахунок новотворів на позначення нового в житті людини.

І.В. Царьова в дисертаційному дослідженні „Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнослобожанських говірок” [8] зробила спробу виявлення етнокультурної семантики фразеологічних одиниць шляхом вивчення складу та структури календарних (зимового, весняного, літнього, осіннього циклів) і сімейних (родильного, весільного, поховального циклів) обрядів, зокрема просторової варіативності елементів обряду, їхніх назв, здійснила системний опис обрядової фразеології східнослобожанських говірок із залученням матеріалів кінця XIX – початку XXI століть, що допомогло дослідити парадигматичні зв’язки обрядофразеології в зіставно-типологічному аспекті.

Авторка доходить висновку, що фразеологія традиційних календарних і сімейних обрядів – один із найархаїчніших шарів діалектного фразеологічного словника, неізольований від фразеосистеми інших говірок (зафіксовано близько 2000 фразеологічних одиниць на позначення дій, реалій, учасників, пов’язаних з календарними та сімейними обрядами Східної Слобожанщини, які утворюють окремі тематичні й фразеосемантичні групи).

І. Царьова наголошує, що ареальну фразеологічну картину світу східнослобожанських говірок формують місцеві й загальномовні фразеологічні вербалізми. У календарних обрядах Східної Слобожанщини найстійкішими виявляються ті форми календарної обрядовості, що втратили тісний зв’язок з релігією і трансформувалися в явище народного мистецтва, святкової розваги. Такі обрядофраземи відбивають особливості національної культури й побуту, беруть участь у створенні та збагаченні обрядової концептосфери мови (*носити кутю, вербою бити, красити яйця, кусати калети, в’язати колодки* та ін.).

У дослідженні проаналізовано ФО відповідно до архітектоніки сімейних обрядів східнослобожанських говірок. Авторка стверджує, що більшість традиційних обрядодій залишилися незмінними (*красити яйця, пекти паски, носити кутю, стрибати через вогонь*); утрачено родильну обрядовість (роль *баби-повитухи*, *стрічних кумів,* трансформовано час хрещення дитини); трансформовано колишню та створено нову весільну обрядовість (*обдарування на сватанні*, *весільний поїзд, весільна подорож*, час гуляння весілля (ігнорування заборони одруження під час посту), колір весільної сукні, головний убір нареченої, одяг нареченого, роль хрещених батьків на весіллі); виникли нові реалії свята Миколая (*написати листа Миколаю, носочок від Миколая*); майже без змін збережено поховальну обрядовість (зміни, пов'язані з матеріальним становищем родини) [8, с. 14].

Окремі питання фразеотворення та побутування стійких сполук розглянуто у розвідках О. Обєднікової, Н. Шевченко, Т. Маслової та ін. Отже, дослідники луганської фразеологічної школи продовжують звертати пильну увагу на етнокультурне підґрунтя описуваних ФО, визначати мотиваційну базу східнослобожанських фразем і аналізувати компоненти АФО в контексті етнокультурних концептів та на фоні етнокультурних дискурсів, здійснювати спостереження над активними процесами в говірковій фразеології сходу України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Д'якова Т.О. Фразеологічна репрезентація мовної картини світу в українських східнослобожанських говірках: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Тетяна Олексіївна Д'якова ; ДЗ „Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка". – Луганськ, 2011. – 19 с.
2. Мельник Л.В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис... канд. філол. Наук: 10.02.01 / Лариса Володимирівна Мельник ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2001. – 18 с.
3. Мілєва І.В. Евфемізація і дисфемізація у фразеотворенні говірок сходу України: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ірина Володимирівна Мілєва ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2005. – 19 с.
4. Міняйло Р.В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Роман Вікторович Міняйло ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2001. – 19 с.
5. Скоробагатько Н.О. Концептуалізація фразеологічного соматичного коду в східнослобожанських і східностепових говірках: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Наталія Олександрівна Скоробагатько ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.
6. Ужченко В.Д. Східноукраїнська фразеологія: монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 362 с.
7. Ужченко Д.В. Семантика українських зоофразеолоізмів в етнокультурному висвітленні: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дмитро Вікторович Ужченко ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2000. – 20 с.
8. Царьова І.В. Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнослобожанських говірок: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ірина Валеріївна Царьова ; ДЗ „Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка". – Луганськ, 2013. – 22 с.
9. Шкуран О.В. Національно-культурне підґрунтя компаративних фразеологізмів східнослобожанських та східностепових говірок Середнього Подінців'я: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Оксана Володимирівна Шкуран ; ДЗ „Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка". – Луганськ, 2011. – 20 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Dyakova T. Phraseological representation language world in Ukrainian dialects shidnoslobozhanskyh: author. thesis.... candidate philology sciences: 10.02.01 / Dyakova Tatiana, DZ "Lugans. nats. Univ them. Shevchenko" – Kiev, 2011. – 19 p.
2. Melnik L. Cultural and national connotation Ukrainian phraseology: author. dis.... candidate philology sciences: 10.02.01 / Larisa Melnik ; Donets. nats. University. – Donetsk, 2001. – 18 p.
3. Mileva I. Evfemizatsiya and dysfemizatsiya u frazeotvorenni dialects in Eastern Ukraine: author. thesis.... candidate. Philology. sciences: 10.02.01 / Irina Mileva, Lugans. nats. ped. Univ them Shevchenko. – Kiev, 2005. – 19 p.
4. Minyailo R. Active processes in areal vocabulary east Ukraine: author. thesis.... candidate Philology sciences: 10.02.01 / Roman V. Minyailo ; Donets. nats. University. – Donetsk, 2001. – 19 p.
5. Skorobagatko N. Conceptualization idiomatic code into somatic shidnoslobozhanskyh and the eastern dialects: author. thesis.... candidate philology sciences: 10.02.01 / Natalia Skorobagatko, Lugans. nats. Univ them Shevchenko. – Kiev, 2009. – 20 p.
6. Uzhchenko V.D. East Ukrainian phraseology: monograph. – Lugansk: Alma Mater, 2003. – 362 p.
7. Uzhchenko D.V. Semantics Ukrainian zoofrazeoloizmiv in ethnocultural coverage: author. thesis.... candidate philology sciences: 10.02.01 / Dmitriy Uzhchenko, Kharkov State. ped. Univ them. GSSkovoroda. – Kharkov, 2000. – 20 p.
8. Tsareva I. Ethno-cultural semantics of ritual phraseology shidnoslobozhanskyh dialects: author. thenko" – Kiev, 2013. – 22 p.
9. Shkuran O. National and cultural background of comparative phraseology shidnoslobozhanskyh and the eastern dialects of Middle Podintsiv'ya: author. thesis.... candidate philology sciences: 10.02.01 / Oksana Shkuran, DZ "Lugans. nats. Univ them. Shevchenko". – Kiev, 2011. – 20 p.

Karlova N. «Achievements Luhansk phraseology school»

Abstract: In the article attend condition of the study easternslobozhansk and easternprairie Ukrainian phraseology (phraseology of East Ukraine), analyzed achievements the researchers the of eastern phraseology and describes the most important results of the dissertation research monographs representatives of the Luhansk phraseology school late XX – early XXI century: V. Uzhchenko, D. Uzhchenko, I. Mileva, L. Melnik, R. Minyailo, N. Skorobagatko, T. Dyakova, O. Shkuran, I. Tsaryova. There are found that the phraseological "view of the world" in regions and forms hetero- semichnye concepts, especially the lexemes with a deep vertical cultural and national contexts, which act primarily as components of areal phraseology and makes explicit the cultural and national values are stable component of idiomatic expressions in areal dictionaries.

***Keywords**: idiom, phraseological unit, phraseology of dialects, ethnoculture, concept.*

Карлова Н.Н. "Достижения луганской фразеологической школы"
Аннотация: В статье уделено внимание состоянию изучения восточнослобожанской и восточностепной украинской фразеологии (фразеологии востока Украины), проанализированы достижения исследователей восточной фразеологии и описаны важнейшие результаты монографических и диссертационных исследований представителей луганской фразеологической школы конца XX – начала XXI века: В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, И. В. Милевой, Л. В. Мельник, Р. В. Миняйло, Н. А. Скоробагатько, Т. А. Дьяковой, О. В. Шкуран, И. В. Царёвой. Установлено, что фразеологическую "картину мира" в регионе формируют гетеросемичные концепты, особенно лексемы с глубоким вертикальным культурно-национального контекста, которые выступают преимущественно как составляющие ареальных фразеологизмов и эксплицируют культурно-национальный компонент фразеологического значения устойчивых выражений в ареальных словарях.
***Ключевые слова**: фразеологизм, фразеологическая единица, диалектная фразеология, этнокультура, концепт.*

Kashchyshyn N.

Rituality in Diplomacy. Terminological Embodiment

Kashchyshyn Nataliya, Lecturer in the Department of Foreign Languages of the Faculty of International Relations, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Received October 25, 2013; Revised November 6, 2013; accepted November 15, 2013

Abstract: The paper is focused on the study of the origins of English diplomatic terminology. Particular attention is given to its dual nature, in the sense that it includes elements of purely English origin, as well as terms borrowed from other European languages, French and Latin being the main ones. The study provides evidence that borrowed elements constitute its core and are crucially involved in the formation of the special diplomatic communication style.
***Keywords**: Gallicism, diplomatic terminology, diplomatic text, Latinism, loan-word, the term.*

Introduction. Communication between or among nations is impossible without diplomacy. Diplomatic communication has a long history and has always been crucial in forging and maintaining international relations. The language of diplomacy is a reflection of this long history. Its distinctiveness lies in the careful selection of words and phrases, terminological loading, scrupulous choice of syntactic constructions. The organization of language into special repetitive patterns occurred over the course of centuries in the process of cementing relationships between people and nations. Non-assimilated borrowings from Latin and French constitute one of the reflections of this careful choice of language.

The fact of French and Latin non-assimilated borrowings being a core part of English diplomatic terminology demonstrates the ritualistic nature and the conservativeness not only of the language of diplomatic communication, but of the whole institution of diplomacy.

The objective of our work is twofold: firstly, to document and describe diplomatic language and the terminology inherent within it which is the result of language choices made within English diplomatic discourse, and to demonstrate the origins of its key terms. In doing so, this paper fills what might be considered to have been a gap in terms of research relating to diplomatic terminology.

The second objective of the work, as discussed below, is to expand the notions of such theoretical concepts as term, terminology, language standard, and terminological system, and to illustrate these concepts using examples taken from the language and terminology regularly used in international diplomacy.

To achieve a comprehensive investigation we have used methods of complex and combinatory linguistic analysis: contextual analysis, which enabled us to study the realization of meanings by the use of particular terms; statistical analysis, which enabled us to perform quantitative evaluations; and the method of structural and semantic modeling, which served as the basis for carrying out a classification of terms. The material for the investigation is the terminology found in diplomatic documents (agreements, pacts, speeches, treaties, etc) and catalogued in dictionaries which provide a documentation of diplomatic language (partly presented in references).

Readings in research on diplomatic language (Burhanudeen [1; 2], Cohen [3], Hofstede [5], Kurbalija [6], Matos [5], and Slavik [6]) strongly suggest that an in-depth investigation is called for in the area of diplomatic terminology and diplomatic language on the whole. Existing works only give some glimpses into the essence of a diplomatic term and its linguistic nature, which is studied sporadically. This, as well as the role of diplomacy and of documents connected with diplomacy in contemporary international life points up the importance of our investigation which is devoted to the linguistic nature of French and Latin non-assimilated borrowings as key terminological components of English diplomatic discourse.

1. The Origins of Diplomatic Terminology.

1.1. General Remarks.

The most ancient example of diplomatic language can be found in a peace and friendship treaty concluded around 2400 B.C., which was originally in the Royal Library of Ebla, but now is housed in the Archaeological Museum of Damascus. The treaty was between the kingdoms of Ebla and Hamazi. In its opening statement, engraved in clay it says "…Ikbar-Damu, Ling of Ebla, brother of Zizi, King of Hamazi; Zizi of Hamazi, brother of Ikbar-Damu, King of Ebla…" The form may be different, but the message has not changed despite the passage

of so many centuries [6, p. 3]. Today, in these times of democracy we may find the same idea, conveyed in the same terms: "His Majesty the King of Belgians,… … Her royal Highness the Grand Duchess of Luxembourg, her Majesty the Queen of the Netherlands" [9, p. 3]. The examples mentioned above testify to the fact that the language of diplomacy has not changed much. According to F. Matos, diplomatic language can be described as a "peace-building, peace-making and peace-promoting force" [7, p. 283].

The expression "diplomatic language" is used to denote three different things. In its first sense it signifies the actual language (whether it is Spanish, French, or English) which is employed by diplomats in correspondence or negotiations. In its second sense it refers to set phrases which over the course of centuries have become part of the ordinary diplomatic vocabulary. In its third, and most common, sense it is used to describe that selected form of language which enables diplomats to express complicated or potentially controversial ideas without being either offensive or impolite.

Loan-words constitute the core of English diplomatic language. As Nataliya N. Rayevskaya points out, a study of loan-words is not only of etymological interest. Words give us valuable information with respect to life in the nations involved. Loan words have justly been called the milestones of philology [8, p. 10].

The etymological aspect of this investigation is important, since it is widely known that certain insights into the current usage of a term can be gained from a full knowledge of the term's history, and that a better understanding of terms can be achieved by learning how words are related to other words in English and to words in other languages.

This study deals with borrowed terminology, functioning in English diplomatic discourse, including both so-called loan terms from other sublanguages and loan-words from other languages. It is essential for the purposes of this study to define the term, as it is the object of the investigation.

Juan C. Sager, one of the most distinguished terminologists, defines terms as depositories of knowledge and units with specific reference in that they refer to discrete conceptual entities, properties, activities or relations which constitute the knowledge space of a particular subject field [10, p. 261].

We propose to investigate borrowed terminology which is employed in English diplomatic discourse in terms of both its composite and its historical aspects.

1.2. The Composite Aspect of Borrowings: The Limits of a Terminological System.

Much of the language of diplomatic discourse is a matter of "common form". This "common form" can be viewed from two different perspectives. The first one is the composite aspect of investigation in connection with which we should mention that diplomatic lexicon is a mixture of different terminologies, primarily juridical and economic. It is a common linguistic tendency that during the development and mutual updating of the lexical systems, terms from various areas of knowledge tend to interfere with each other due to the process of integration. Different terminological systems which interact are quite often a part of a common terminological stock. The migration of terminological elements results in the formation of a fully-fledged terminological system, possessing a core and a periphery. It is a widespread phenomenon in terms of any terminological system for the sublanguage of one area of science to absorb terms from another sublanguage. As a dynamic phenomenon, this migration brings about an enrichment of the vocabulary which is both quantitative and qualitative. At this point, it seems appropriate for us to offer a description of what we perceive a terminological system to be.

A terminological "system" is an aggregation of terms which are both specifically connected and interdependent. It is a complex ensemble of language units which express specific concepts and which are associated with the theory and practice of a specific branch of knowledge. Diplomatic terminology is an essential element of diplomatic discourse and expresses its inherent concepts, setting it apart from discourses with other cognitive and communicative objectives. The system of terms and the system of basic vocabulary words form the sublanguage of a certain branch of scientific knowledge.

The terminologies of economics, law, social and political life were the sources from which the diplomatic sublanguage derived its constituent elements in medieval times or even earlier, when economic and legal relations first began to be established among or between nations. This formative process is continuing up to the present time, as most of the issues discussed on the international level are of an economic and legal character.

The findings produced by the analysis of diplomatic texts have shown that the use of legal, economic and other terms in diplomatic texts is dictated by the vital necessity of correlating economics, jurisprudence and diplomacy, as well as by their close logical connection: for example, diplomatic documents may discuss economic actions that often demand legal registration. In this way, economic, legal and other terminologies present in diplomatic texts acquire some of its content and obtain features of proper diplomatic terms which function on the periphery of the terminological field of diplomacy. This integration results in an association of styles, creating a special type of discourse which is defined as diplomatic. Sometimes it is difficult to identify the boundary between a legal and a diplomatic text, or to state definitely to what sublanguage a certain term belongs. Moreover, there are many terms that are no longer confined to just one terminological system (such as "NATO", "status quo", and "terrorism"). Terms such as these could equally be associated with the sublanguages of the military, of diplomacy or of sociopolitics. It should be also pointed out that juridical and economic terms have always played a special role in the formation of the diplomatic sublanguage; moreover, they were usually the source from which its elements were drawn, since the very first issues of international life were those involving trade and law.

1.3. The Historical Aspect of Borrowings: A Brief Overview.

The other perspective that justifies the "common form" of English diplomatic language involves the historical as-

pect of the investigation in the course of which we have found that diplomatic language is, from a historical point of view, a sublanguage consisting of words drawn from a variety of different languages. To obtain a confirmation of this and to fully appreciate the nature of diplomatic terminology we need to get acquainted with its history.

It is useful to note the assertion of Rayevskaya, that the process of borrowing from other languages is due to the more or less direct contact of one nation with another. When the history of the English language is studied, it becomes clear that English owes thousands of its most useful words to importations from foreign tongues. The author also mentions that three languages have contributed such extensive portions of the English word-stock as to deserve particular attention. These are Greek, Latin and French. Together they account for so overwhelming a proportion of the borrowed element of the English vocabulary that all other sources seem very small in comparison. However, accurate studies of certain parts of the loan component in English have not yet been made [8, p. 10-11].

There is no definitive answer to the question of how diplomatic language and its terminology came to be what it is. Much of the explanation can be found in the historical events which have left their mark on the language of English diplomacy.

Starting from the very beginning we should mention that the language of the British Celts had little lasting impact on English diplomatic terminology. The Germanic-origin peoples who spoke Anglo-Saxon (Old English) developed a type of legal language which became the source for the formation of diplomatic terminology. Ancient terminology of the Anglo-Saxons has survived in English legal and diplomatic language in expressions such as "aid and abet", "any and all". Apart from its early and unique appearance in the documents of the Anglo-Saxons in England, no vernacular was used in written diplomatic communication before the twelfth century. At this point we propose to focus our attention on Latin as a language which had lasting impact on the development of English diplomatic language, being involved in the formation of its most distinctive feature, its rituality.

2. Latin as One of the Main Source Languages of English Diplomatic Terminology.

A significant event for English diplomatic language was the appearance and development of Christianity after 597 A.D., since it promoted writing in Latin. Later through the Roman Catholic Church the Latin language again had a major presence in England. Soon its influence extended to diplomatic matters, particularly because the law and the Church were involved with international affairs. Latin dominated Western Europe linguistically until the middle of the eighteenth century, and it remained an important diplomatic language in England, especially in its written form. The fact that international documents were written in Latin for so long explains why even today, many of them have Latin names, such as "protocol" (Latin protocolum) and "pact" (Latin pactum). The repeated use of Latin by diplomats has given diplomatic language an aspect of timelessness and rituality.

It can thus be seen that during the process of Latin's influence on the formation of the language in a general sense, and on other spheres of life more specifically, it is also possible to trace its impact on the development of the core terminology of diplomacy, something which is linked with historical events but which is still relevant to this sector of the language in the present day. The Latin-origin loan terms which are part of this phenomenon have, of course, been assimilated and today are used to signify mostly abstract notions of diplomacy, diplomatic posts, and key types of diplomatic activity. Numerous examples could be given of words that fall into this category: accreditation, convention, protocol, pact, consul, consensus, credentials, denunciation, legation, nuncio, plenipotentiary, sanction, signatory, ultimatum, concordat, agenda, belligerency, legation.

The influence of Latin upon the formation of diplomatic language and terminology has another aspect, one which involves "Latinisms" – items which may be defined as non-assimilated borrowings from Latin. It is only logical that over the course of history most of the words which began as foreign borrowings by English were ultimately assimilated by the language, but there is still a layer of non-assimilated borrowings, the study of which is of special linguistic interest; however, this has not received much attention from researchers up to now.

Non-assimilated loan-words within English diplomatic communication can be viewed as forming a part of the language standards. We suggest the use of this term to define a special type of diplomatic terminology that provides unambiguous understanding and interpretation of situations and concepts touched upon in documents (such as "on behalf of", "terms and conditions", "null and void", "any and all"). We postulate their importance in the language of diplomacy, in that they are ready-made formulas which make the process of communication easier. Latin and French non-assimilated borrowings constitute a special subset with the standard vocabulary of diplomatic language. However, their frequency of usage is not the same in all genres of diplomatic communication. They mostly occur in verbal notes, working documents of sessions, and treaties. We suggest that in order of the frequency of occurrence of Latinisms and Gallicisms legal documents are in first place; economic texts in second place; political texts in third place; technical matter in fourth place; and documents concerning the environment are in fifth place.

In all the different types of cases they help to preserve the special style of diplomatic interchange, underlining its ritualistic nature: "If the total number of members referred to in paragraph 2 is less than 732, a pro rata correlation shall be applied to the number of representatives" [9, p. 132]. Among the most frequent examples of Latinisms in English diplomatic discourse are the following: copia vera, persona grata, persona non grata, status quo, bona fides, casus belli, in jure. They appear in formulaic expressions which come to denote key notions of diplomatic activity, and what is more, they occur only in combination with English terms. This can be illustrated by the following examples: "ad hoc expert group", "ad hoc conciliation commission", "ad hoc committee", "to be declared non

grata", "ad valorem duties", "to determine proprio motu", "ex-gratia payment", "ex officio member of the Chamber", "ex officio member of the panel", "to be ipso facto free", "to decide a case ex aequo et bono", "to meet in camera", "to apply mutatis mutandis".

In some cases, the usage of loan-terms is not restricted to diplomatic discourse: they occur in the official style on the whole, particularly in legal documents and in mass-media discourse. In certain instances, the meaning of the loan-terms has changed when used in diplomatic discourse from the generally accepted meaning to one which is specifically linked with diplomacy. For example, "modus vivendi", which means "the way of life", in diplomatic discourse has acquired the meaning of "a temporary peace treaty"; "ne varietur," normally would signify "not changed", but in the language of diplomacy it means "no amendments are allowed in the document". We suggest that the next step in the research of Latinism is their pragmatic and discourse-forming potential.

3. The Role of French in Diplomatic Terminological System Formation

Having now considered the important place which Latin holds in terms of our present study, we can turn our attention to other languages which can be regarded as contributors to English diplomatic terminology. Not surprisingly, French is by a large margin the most important other source of general vocabulary, and of diplomatic terminology in particular. Interestingly, this phenomenon was not part of a long and gradual process of infiltration: instead, it was a direct result of the conquest of England by William of Normandy. After the Norman Conquest, a process began whereby English was replaced by French in documents and indeed in all aspects of life. For the centuries the language of official documents was French. Moreover, it maintained its status as England's diplomatic language. Starting from 1417 most of England's official documents were written in English. For some time French and Latin coexisted in the domain of international life.

As a result of these and some later historical events, English assimilated many borrowings from French in the sphere of diplomacy, such as: prison, schedule, alias, sentence, jurisdiction, sentence, embassy, ambassador, sabotage, envoy, diplomat, state, war, money, victory, government, parliament, justice, army, contract, and policy. Soon French became the language confined to the diplomatic profession. It was often incomprehensible both to the ordinary English people and to the speakers of ordinary French. This resulted in the phenomenon of formulaic phrases, where one of the elements is of French and the other of English origin: "acknowledge and confess", "advice and consent", "will and testament" etc.

Diplomatic French was also full of terms for which there were no English equivalents. This accounts for the appearance of a group of non-assimilated French loan-terms or Gallicisms which came to denote some of the principles, procedures and practices of diplomatic ceremonies. They became part of a diplomatic tradition, facilitating the expression of the idea of rituality and conservatism of English diplomatic language.

We differentiate between three pragmatic groups of Gallicisms functioning in the English diplomatic discourse: 1. Clichés proper (démarche, agrément, force majeure, acte final, agréation, aide-mémoire, laisser-passer, raison d'Etat, vis-à-vis, attaché, pourparler, règlements internationaux, etc). 2. "Niceties" of diplomatic protocol. They are represented by a layer of non-assimilated French abbreviations used by diplomats in diplomatic correspondence. The most wisely used of these niceties are: P.R. – Pour remercier (to say thank you for hospitality); P.P. – Pour présenter (to introduce someone to someone else); P.P.C. – Pour prendre congé (to bid farewell on leaving a post), etc. 3. Diplomatic technicalities (Le traitement, La souscription, La date, etc). This layer of terminology is widely used in the genres of diplomatic correspondence.

Gallicisms retain their original French form, partly because of the fact that their use is hermetically confined to the sphere of diplomacy, contrary to Latinisms, most of which occur in discourses other than diplomatic. French set expressions help to create the special style of diplomatic language, where politeness is closely interwoven with rituality.

Conclusions. The analysis of language diversity, of the terminological apparatus and of its origins confirmed that diplomatic language possesses special features where rituality, politeness and conservatism come to the fore. The research into the origins of terms as well as the brief overview of historical grounds made it possible to state that much of the language of diplomatic intercourse is a matter of "common form". This "common form" can be viewed from two different perspectives which enabled us to study the composite and historical aspects of English diplomatic terminology. These two aspects of the investigation provide an overall conception of the way in which English diplomatic terminology and the language as a whole was formed.

First of all, we may conclude that two languages, Latin and French, have made the greatest contribution to the English diplomatic word-stock. Second, borrowings functioning in English diplomatic discourse are of two types, assimilated and non-assimilated. They both contribute a great deal to the development of the special ritualistic style of documents. Third, legal, economic, and military terms, as well as terms from other sublanguages used in diplomatic texts constitute the periphery of the diplomatic terminological field and their usage in English diplomatic discourse is dictated by the correlation between economics, jurisprudence, diplomacy and other spheres of life, as well as by their close logical connection.

This integration of languages and terminologies, as well as the diversity of the borrowings, results in a special type of text and intercourse, defined as English diplomatic discourse where rituality and conservatism are of great importance in maintaining diplomatic contacts between nations.

The research made it possible to study the possibilities that exist for the perfecting of the English terminological apparatus; to define the role of terms among other linguistic units in the sublanguage of diplomacy; and to perform an analysis of terminology using diplomatic terms as an example, from the standpoint of their origins. An attempt was made to shed light on some theoretical concepts

touched upon in the process of the investigation, such as language standard, Latinism, Gallicism, the term, and terminological systems.

Just as it might be possible to underestimate the importance of diplomacy and diplomatic initiatives when studying the course of human history, it might likewise be possible to underestimate the role of the specialized language that has evolved over the course of centuries, which provides diplomats and leaders of nations with a vehicle for dealing with many delicate and portentous matters of mutual concern in the affairs of countries great and small. In view of this, we feel that our study of some of the precise aspects that were and are involved in the formation of diplomatic language is a subject that has relevance and significance, and which provides some insights that could have far-reaching ramifications for the future development of diplomacy.

REFERENCES

1. Burhanudeen H. Course Materials for Diplomats: Essential Guidelines / Hafriza Burhanudeen // Readings on ELT Material. – UPM: UPM Press, 2003. – P. 32-45.
2. Burhanudeen H. Language of Diplomacy / Hafriza Burhanudeen // Journal of the Materials Development Association (MATSDA). – 2003. – vol. 8/1, 8/2. – p. 32-37.
3. Cohen R. Negotiating across Cultures: International Communication in an Interdependent World (2nd ed.) / Raymond Cohen. – Washington DC: United States Institute of Peace Press, 1997. – 268 p.
4. Freeman C. W. Jr. The Diplomats Dictionary / Charles W. Freeman Jr. – Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1997. – 228 p.
5. Hofstede G. Diplomats as Cultural Bridge Builders / Geert Hofstede. // Second International Conference on Intercultural Communication and Diplomacy, Malta, 13-15 February. – P. 25-38. [Online resource]: http://www.diplomacy.edu
6. Language and Diplomacy / [ed. By Jovan Kurbalija and Hanna Slavik]. – Malta: DiploProjects, 2001. – 336 p.
7. Matos F.G. Applying the Pedagogy of Positiveness to Diplomatic Communication / Francisco Gomes de Matos // Language and Diplomacy. – Malta: DiploProject, 2001. – P. 281-286.
8. Rayevskaya N. English Lexicology / Rayevskaya N. –Kyyiv, 1957. – 170 p.
9. Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / Derrick Wyatt. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 420 p.
10. Sager J. Terminology: Theory / Sager J. // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London/New York: Routledge, 1998. – P. 258-262.
11. Treaties and International Agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations. – New York. United Nations, 2001-2004. [Online resource]: http://www.treaties.un.org.

Кащишин Н.Є. Ритуальность в дипломатии. Терминологическая реализация

Аннотация: Статья посвящена вопросу происхождения английской терминологии, которая употребляется в дипломатических текстах. Осуществлен комплексный анализ генезиса английской дипломатической терминологии, в изучении которой выделено два аспекта. Композитный аспект позволил проанализировать роль основных субязыков, которые повлияли на формирование терминологии англоязычных дипломатических текстов. В работе установлено, что употребление общественно-политических, экономических, юридических терминов в текстах дипломатии – закономерный процесс, поскольку международные документы имеют юридическую основу и чаще всего посвящены решению экономических и общественно-политических проблем. Факт обогащения терминологии дипломатии терминами из других субязыков обусловлен общественными процесами и широким кругом вопросов, которые охватывают дипломатические отношения. Исторический аспект представлен анализом основных языков-доноров, участвовавших в формировании английского языка дипломатии, исторических предпосылок для заимствования значительного количества терминов английским языком дипломатии и причин широкого распространения неассимилированных заимствований в английском языке дипломатии. Исследование сосредоточено на изучении ассимилированных и неассимилированных заимствований из латинского и французского языков. Исследованы функциональные особенности этой терминологической лексики в текстах дипломатических документов. Определено, что сегодня употребление неассимилированных заимствований с латинского (латинизмов) и французкого языков (галлицизмов) можно объяснить традицией, согласно которой дипломатия принадлежит не только к практике, но и в определенной степени к искусству общения. Длительное использование латинизмов и галлицизмов в английском языке дипломатии оправдано ввиду того, что они позволяют сохранить особый стиль документа, характерными чертами которого являются ритуальность и традиционность.

Ключевые слова: *галлицизм, дипломатическая терминология, дипломатический текст, заимствование, латинизм, термин.*

Касьян Е.В.

Деконструкция жанровых конвенций цикла новелл в произведении Б. Ачаги "Обабакоак"

Касьян Екатерина Вадимовна, аспирант
Запорожский национальный университет, преподаватель испанского языка, Запорожье, Украина

Received October 13, 2013; Revised October 31, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация. На материале цикла баскского писателя Бернардо Ачаги "Обабакоак", с опорой на дерридианский принцип деконструкции, в статье делается попытка очерчивания жанровых черт цикла новелл в русле постмодернистской традиции. Сквозь призму жанровой идентификации осуществляется рассмотрение и анализ элементов деконструкции жанровых конвенций цикла новелл и способы их художественного воплощения в произведении Б. Ачаги "Обабакоак".

Ключевые слова: *цикл новелл, деконструкция, жанр, пространство, маргинальность.*

Бернардо Ачага — известнейший баскский писатель современности, лауреат многочисленных литературных премий, он был одним из тех, кто стоял у истоков баскской литературы. Творческий путь Б. Ачага начинал с написания рассказов (1971 год). Весомое место в его творчеств занимает авангардный сборник поэтических произведений "Эфиопия", в котором нашли отражение маргинальное мироощущение, концепт "граница", противопоставление человека природе, оппозиция природы и цивилизации и т. д. Всемирное признание принес писателю цикл "Обабакоак". Его выход способствовал росту интереса к баскской культуре, фольклору, языку. Особый интерес в условиях постмодернистского дискурса вызывает жанровая принадлежность произведения Б. Ачаги.

В отечественном литературоведческом пространстве не существует работ, которые комплексно освещали бы жанровый аспект произведений Бернардо Ачаги. В работах М. Антонайя Нуньес-Кастелло [1], М. Х. Олазиреги Алустиса [7] и некоторых других, жанр "Обабакоак" определяется как цикл новелл и рассматривается с точки зрения формального соответствия жанровым конвенциям. Мы, в свою очередь, считаем целесообразным говорить об определенном жанровом новаторстве цикла новелл Б. Ачаги.

Опираясь на ключевой в рамках постмодернистской парадигмы дерридианский принцип деконструкции, в данной работе мы предпримем попытку доказать, что в "Обабакоак" имеет место деконструкция традиционных жанровых конвенций цикла новелл.

Исходя из вышеизложенного, целью нашей работы является выявить и проанализировать элементы деконструкции жанровых конвенций цикла новелл и способы их художественного воплощения в произведении Б. Ачаги "Обабакоак".

Цикл новелл вошел в круг повышенного литературоведческого интереса сравнительно недавно – в последние тридцать лет, хотя эту форму нельзя назвать абсолютно новой. Термин "цикл новелл" был введен в литературоведческий оборот и популяризирован Форрестом Ингремом в 1970-х годах. Ф. Ингрем определяет цикл новелл как "книгу коротких рассказов настолько связанных между собой их автором, что успешный опыт последовательного читательского восприятия на разных уровнях структуры целого существенно модифицируется опытом восприятия каждой ее составляющей" [4, с. 19]. Это определение было дополнено в 1980-х такими критиками как С. Г. Манн, Р. Ласчер, Дж. Кеннеди. Все они сходились на мысли, что две определяющие черты жанра – самодостаточность новелл и потенциал их взаимосвязи.

Среди ярчайших представителей жанра - "Тысяча и одна ночь", "Декамерон" Дж. Бокаччо, "Кентерберийские рассказы" Дж. Чосера. Жанр цикла новелл в том виде, в котором он есть сейчас, берет начало в лоне литературы модернизма. Первым модернистским произведением, признанным циклом, а не просто сборником новелл, были "Дублинцы" Дж. Джойса.

Проблема позднего исследования жанра связана со сравнительно небольшим объемом произведений этого жанра, что приводит к тому, что ни читатели, ни критики, ни, даже, сами писатели до определенного времени не осознавали его существования. Резкий рост интереса к этому жанру обусловлено, по мнению Дж. Линча, тем, что "цикл новелл создает формальные возможности, позволяющие автору бросить вызов тотализирующей силе традиционного романа" [6, с. 17].

"Обабакоак" состоит из 26 отдельных новелл, которые на первый взгляд кажутся несвязанными между собой. Оригинальный текст на баскском языке содержит примечание автора, в котором он объясняет, что новеллы можно читать в произвольном порядке, кроме тех, чье название выделено курсивом - их Ачага рекомендует читать в указанном порядке. Несмотря на видимую разрозненность, "Обабакоак" обладает серией внутренних коннекторов, которые формируют из отдельных новелл цикл. Именно они отражают авторскую интенцию цикла на смысловом, более имплицитно уровне. В отношении между частями и целым кроется жанровая сущность цикла новелл. Именно эти отношения (а не новеллы, являющиеся жанровыми единицами цикла), выступают у Б. Ачаги предметом деконструкции.

Название цикла, "Обабакоак" переводится с баскского языка как Люди из Обабы". Само слово происходит из колыбельной провинции Бискайя. Выбор такого названия своего произведения Б. Ачага объясняет "интересом к букве "б"": "Дети начинают входить в культуру не тогда, когда произносят звук "а", а когда произносят звук "б", так и "младенец" по-баскски - "obabatxu", по-испански - "bebé", по-итальянски - "bambino". И большинство предметов, с которыми человек имеет дело в детстве, содержат в названии бук-

ву и звук "б". Поэтому и первая буква нашей культуры - это буква "б"... И я решил, что тот географический пункт, который я создам, должен иметь в своем названии букву "б". Так и родился поселок под названием "Обаба"" [цит. по 12, с. 71]. По словам самого писателя, Обаба является "infinito virtual" (виртуальная бесконечность), концепт, на котором базируется достоверность историй. Ведь "возможно рассказать что угодно, если сценой событий выступают узнаваемые географические топосы» [8, с. 106].

По К. Спангу, название художественного произведения является "мостом между автором и читателем, между реальностью произведения и реальностью внелитературный" [9, с. 531], в постмодернистском литературном дискурсе название используется авторами как один из элементов игры с читательским ожиданиям. Так, название цикла "Люди из Обабы" создает у читателя ложное впечатление целостного универсума и заблаговременно фокусирует читательское внимание на поселке Обаба. Однако, лишь в нескольких новеллах первой части оно выступает местом событий. Основными пространственными узлами здесь выступают центральные для любого поселка здания Церковь (основное место событий первой и третьей новелл), Школа (во второй новелле) и железнодорожная станция (четвертая и пятая). Почти нигде в тексте не находим ни прямого описания самого поселка, природы, обычаев его жителей или их самих. Даже расстояние изображается через субъективное восприятие персонажей. Так, для маленького Эстебана церковь Обабы была "в сто раз больше, чем школа, в тысячу раз больше, чем моя комната" [2, с. 22]. Героиня новеллы "Post Tenebras Spero Lucem" живет "в самом отдаленном районе Обабы" [2, с. 46] с красноречивым названием Албания, где "нет даже трассы" [2, с. 46]. Расстояние она подсознательно измеряла шагами: "чтобы дойти от серо-белого домика до школы, нужно сделать сначала тридцать шагов, потом сорок, и далее - восемьдесят; т.е. всего надо было сделать двести пятьдесят шагов" [2, с. 51].

По мнению К. Ортис, "Обаба выступает ареной, на которой сосуществуют гетерогенные дискурсы, которые сопоставляются и смешиваются, заменяя друг друга, при чем, ни один элемент не занимает монопольной позиции в тексте" [8, с. 106]. Идея пространства воплощает у Б. Ачаги один из главных постулатов постмодернистской поэтики - "мир как текст" и передает невозможность реалистической миметической репрезентации пространства. Таким образом, хотя именно пространство является, как правило, одним из важнейших элементов обеспечения когезии цикла, в данном произведении оно выступает элементом собственной деконструкции.

Одной из отличительных жанровых черт цикла новелл является своеобразная стратегия введения персонажей. Центральными персонажами цикла обычно являются индивиды, находящиеся вне общества, будучи исключены им, они не есть и не могут быть представлены в нем. То есть, маргинальная личность является типичным центральным персонажем для цикла новелл. Из этого выплывает еще один важный жанрообразующий элемент цикла – отношение индивида и сообщества. Именно этот конфликт лежит в основе многих циклов. Кэннеди отмечает, что одновременная обособленность и взаимозависимость индивидов в сообществе олицетворяет на структурном уровне саму идею цикла новелл [5, с. 195]. В первой части "Обабакоак" Б. Ачага следует этому принципу. Так, церковь служит в новелле "Эстебан Верфейль" своеобразной территорией исключения или принадлежности к сообществу и, попав туда, Эстебан мог "быть нормальным мальчиком, еще одним мальчиком. Я и мой отец были единственными обитателями Обабы, которые никогда не заходили в это здание" [2, с. 19]. В отличие от церкви, лес выступает, по определению М.Х. Олазиреги Алустиса, "пространством маргинальности" [7], где находили приют изгнанники.

Во второй части, которая носит название "Девять слов в честь Вильямедианы", чужак (рассказчик), приехав в поселок, сразу же оказывается в центре внимания местных жителей. В девяти фрагментах из жизни в Вильямедиане, он рассказывает о своей интеграции в сообщество. В то же время, отдельные личности, либо же слои населения деревни, оказываются исключенными из этого сообщества: "они занимают именно то самое место, которое в других частях мира занимают больные, негры или лица непривычного сексуального поведения. И все общество, даже наименьшее, окружает себя стеной, хоть и невидимой, но от этого не менее реальной, а потом швыряют все негативное, вонючее в зону, оставшуюся снаружи" [2, с. 93].

Иерархия метрополии и периферии преодолевается в рамках постмодернистской практики деконструкции. Деконструкция способствовала признанию маргинальности, маргинальных дискурсов, которые подрывают авторитетность канона. И. Ильин отмечает: "начиная с постструктурализма, маргинальность превратилась в уже осознанную теоретическую рефлексию, приобретя статус центральной идеи, которая выражает дух своего времени" [11, с. 129]. Своеобразное разрешение находит в цикле "Обабакоак" оппозиция центр – периферия. Яркий пример находим уже в первой новелле "Эстебан Верфейль". Отец Эстебана, выходец из немецкого города Гамбург (который выступает метрополией в общепринятом смысле), воспринимает село Обаба как периферию. Для Эстебана же, который родился в Обабе, это село – центр. Жителями Обабы отец Эстебана воспринимается как чужак, принадлежащий периферии. Так, по словам Габикагохеаскоа, периферия в данном случае выступает более либеральной и открытой, чем центр [3, с. 92]. Обаба в качестве центра остается консервативной, ее жители враждебно относятся к любым изменениям. Именно поэтому отец не желает, чтобы Эстебан стал частью Обабы, пытаясь приобщить его к своей, маргинальной, в данном контексте, немецкой культуре и языку и отправить учиться в Гамбург. С помощью такой сложной инверсии деконструируется оппозиция "центр - периферия", раскрывается природа центра "как искусственного конструкта, который может су-

ществовать только опираясь на маргинализацию (периферизацию) Других" [10, с. 470].

Одной из определяющих жанровых черт цикла является равноправие его составляющих, что приобретает особое значение в постмодернистском художественном дискурсе, который базируется на принципах плюрализма и ризомы. Хотя ряд теоретиков жанра, в частности, Кэннеди, утверждает, что почти во всех циклах именно первая и последняя истории составляют структурную основу цикла [1, с. 337], структура анализируемого нами является ризоматичной, а все элементы – равноправными и взаимозаменяемым. Цикл открывается новеллой "Эстебан Верфейль", а так как порядок чтения зависит от читателя, то и положение этой новеллы в цикле не является "привилегированным". Что же касается последней - "Факел", то она обретает смысл только по прочтении предыдущих новелл этой части. Сам автор подчеркивает: "для меня важно, чтобы все элементы пребывали на одном уровне, в одном плане, как в наивной живописи, писать о траве так же как о персонаже" [цит. по 8, с. 106]. Единство цикла в условиях постмодернизма рассматривается не как подчинение центру, а как равноправное сосуществование всех его частей.

Такие черты цикла как фрагментарность и множественность в сочетании с нивелированием ключевой роли персонажа, обусловливают сложную систему повествовательных инстанций и уровней "Обабакоак". Наибольший интерес с этой точки зрения вызывает разработка категории рассказчика в третьей части цикла, "В поисках последнего слова". Главный герой является одновременно и рассказчиком и персонажем собственной истории, хотя и сознается, что "непривычно, когда писатель выступает участником, или свидетелем таких историй, которые действительно стоят того, чтобы быть рассказанными" [2, с. 114]. Но и писателем он быть не желает, а выступает скриптором событий, в чем находит реализацию постмодернистская концепция смерти автора. Первичный рассказчик (рассказчик "рамочной" истории), выступая в функции "фиктивного автора", то и дело уступает место рассказчика персонажам своих историй, вторичным нарраторам, те же, в свою очередь, передают слово героям своих историй, за счет чего наблюдается расщепление нарративного субъекта.

К сожалению, объем данной статьи не позволяет в полной мере осветить все элементы деконструкции и их реализацию в цикле Б. Ачаги. Тем не менее, подытоживая все вышеизложенное, мы можем сделать следующий вывод: рассмотренные нами элементы обеспечения внутренней когезии цикла новелл служат в произведении Б. Ачаги инструментами своей собственно деконструкции. В то же время, жанр цикл новелл представляет собой продуктивную модель воплощения основных принципов постмодернистской поэтики, чем и обусловлена перспективность его дальнейшего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Antonaya Nuñez-Castelo M.L. Plasmando una visión fragmentada: Obabakoak como ciclo de cuentos // Revista de Filología Hispánica. – 1999. – № 15.1. – P. 335-343.
2. Atxaga, B. Obabakoak. – Barcelona: Ediciones B (Colección Tiempos Modernos), 1994. – 235 p.
3. Gabikogoheaskoa L. Obabakoak vs. Obaba // http://www.modlang.txstate.edu/letrashispanas/previousvolumes/vol62/contentParagraph/0/content_files/file6/Obabakoak.pdf
4. Ingram, F. L. Representative Short Story Cycles of the Twentieth Century. Studies in a Literary Genre. – The Hague-Paris: Mouton, 1971. – 234 p.
5. Kennedy J.G. Modern American Short Story Sequences: Composite Fiction and Fictive Communities. - New York: Cambridge University Press, 1995. - 225 p.
6. Lynch G. The One nad the Many: English-Canadian Short Story Cycles // Canadian Literature. - 1991. - № 130. - P. 91-104.
7. Olaziregi, M.J. Waking the Hedgehog: the Literary Universe of Bernardo Atxaga. – Reno: Center of Basque Studies-University of Nevada, 2005. – 353 p.
8. Ortiz C. Obabakoak: El Infinito Virtual // Cincinnati Romance Review. - 1996. - № 15. - P. 105-112.
9. Spang K. Aproximación semiótica al título literario // Investigaciones semióticas I (Actas I Simposio Internacional de la Asociación Española de Semiótica, Toledo 1984). - Madrid: CSIC, 1986. - P. 531-541.
10. Енциклопедія постмодернізму/ За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. – 503 с.
11. Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов. – М.: Интрада, 2001. – 384 с.
12. Мечтаева Н. Бернардо Ачага // Иностранная литература. - № 10. – 2004. – С. 71-109.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

10. Entsyklopediia postmodernismu / under red. of Ch. Winquist and V. Taylor [Encyclopedia of postmodernism / under red. of Ch. Winquist and V. Taylor] – K.: Vyd-vo Solomii Pavlychki "Osnovy", 2003. – 503 p.
11. Ilin I.P. Postmodernism. Slovar terminov [Ilin I.P. Postmodernism. Vocabulary of terms]. – M.: Intrada, 2001. – 384 p.
12. Miechtaieva N. Bernardo Atxaga [Miechtaieva N. Bernardo Atxaga] // Inostrannaya literatura. - № 10. – 2004. – P. 71-109.

Kasian K.V. Deconstruction of Genre Conventions of Short Story Cycle in "Obabakoak" by B. Atxaga

Abstract: On the basis of cycle by Bernardo Atxaga «Obabakoak» the article contains the attempt to study genre characteristics of short story cycle from the point of view of postmodern tradition and derriadian principle of deconstruction. Through the prism of genre belonging the elements of deconstruction of genre conventions of short story cycle are detected and analyzed, their application in the cycle.

Keywords: *short story cycle, genre, space, deconstruction, marginalization.*

Клюйко Г.С.

Ретро-детектив как постмодернистский исторический жанр

Клюйко Глеб Сергеевич, младший научный сотрудник
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина

Received October 24, 2013; Revised November 12, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: Статья посвящена анализу репрезентации других исторических эпох в историческом и ретро-детективе. Ретро-детектив отличается от исторического романа и детектива способом и целью изображения истории. Если в историческом романе изображаются поворотные события истории, непосредственно касающиеся главных героев, то в ретро-детективе историческая обстановка служит лишь антуражем, в котором развертывается процесс расследования. В этом он сближается с т. н. жанром «историософского метаромана», который сложился под влиянием постмодернистских установок: скептического взгляда на историю, убежденности в её объективной непознаваемости, сомнения в прежних представлениях о смысле истории. Поэтому вместо традиционного исторического нарратива в таких текстах выступают альтернативная или крипто-история. Альтернативная история не прижилась не только в детективе, но и в русской литературе вообще. Представители этого направления фантазируют на тему того, как развивались бы события после определенного исторического момента, если бы он состоялся иначе, чем в действительности. Писатели-крипто-историки, в отличие от «альтернативных историков», не изменяют историю, но находят новые увлекательные объяснения известным историческим фактам. Нужно отметить, что фантастические, а тем более магические компоненты плохо вписываются в структуру детектива как жанра по преимуществу реалистического и рационалистического; если же такой синтез происходит, то его результат относится скорее к фэнтези. В этой связи возникает вопрос и о соотношении формульного и экспериментального в исторических произведениях. Дуалистичность присуща историческому жанру изначально, так как в нём всегда была сильна авантюрная интрига, загадка. Это, однако, не помешало тому, что многие исторические романы стали классикой, как и тому, что и сейчас продолжают создаваться образцы «высокой» исторической прозы, в том числе и в ретро-детективном жанре.

Ключевые слова: *исторический детектив, ретро-детектив, историософский метароман, постмодернизм, историческая стилизация.*

Жанровые дефиниции "исторический детектив" и "ретро-детектив" чаще всего используются как полные синонимы. В англоязычном литературоведении, например, для обозначения детектива, действие которого происходит в другой исторической эпохе, существует всего один термин – "historical mystery". Однако, проанализировав некоторые тексты, относящиеся к этому жанру, всё же можно говорить о двух типах детектива на исторической основе. К тому же, аналогичные тенденции наблюдаются в критической рецепции исторической прозы вообще. Так, термином "историософский метароман" ("historiographic metafiction") в современном литературоведении принято называть исторические романы, созданные под влиянием философско-эстетических особенностей постмодернизма. Историографический – пишущий историю, метароман – текст, подчеркивающий свою вымышленность, сделанность, обнажающий "текстуальность текста". Данное обозначение новой модификации исторического романа появилось в работе Л. Хатчен. Это "those well-known and popular novels which are both intensely self-reflexive and yet paradoxically also lay claim to historical events and personages" [11, с. 5] ("те известные и популярные романы, которые одновременно глубоко авторефлексивны, и, несмотря на это, парадоксально претендуют на воссоздание исторических событий и персонажей" [Здесь и далее перевод мой. – Г.К.]). Историософский метароман также исследуется в работах Ю.А. Арской, Е.В. Колодинской, Н. Литвиненко, А.Ю. Перевезенцевой, Ю.С. Райнеке, В.В. Струкова.

Отличительными чертами этого поджанра считаются пародийность, интертекстуальные игры, интерес к историям, а не Истории, внимание к тому, что традиционно воспринималось как маргинальное, и т. п. общие черты постмодернистского искусства. Так, Ю.А. Арская, отмечая особенности исторического романа в немецком постмодернизме, подчёркивает, что "Характерная для постмодернистских текстов “вторичность” кода распространяется в историческом романе на уровень жанра, так что место политической истории в нём занимает история литературы, культуры, мысли" [2, с. 13]. Ю.С. Райнеке, исследователь историософского метаромана Великобритании, Германии и Австрии, также считает, что "… если мы рассмотрим исторические романы, условно говоря, до и в эпоху постмодернизма, то увидим значительные изменения, которые произошли, главным образом, не столько на уровне формы, сколько в отношении автора и читателя к прошлому, взгляде на историю, изображении ее… В условиях радикально изменившегося восприятия истории оформилась новая модификация исторического романа" [8, с. 3].

Таким образом, целесообразно выделить новую жанровую модификацию и в историческом детективе, ведь в рамках этого жанра описанные выше процессы часто протекают ещё заметнее, что обусловлено его развлекательными функциями, отчётливой схематичностью, шаблонностью. Однако возможный для обозначения этого феномена термин "историософский детективный метароман" представляется не слишком удобным, поэтому мы предлагаем использовать жанровое обозначение "ретро-детектив", тем более что оно успело прижиться в отечественном литературоведении, правда, лишь как синоним термина "исторический детектив".

Исходя из вышесказанного, мы предлагаем понимать жанр ретродетектива как тип литературного произведения, главным сюжетообразующим элемен-

том которого является процесс расследования преступления, протекающий в художественном мире, стилизованном под тексты, репрезентирующие определенную историческую эпоху. Основными целями, для достижения которых детективный сюжет помещается в «историческую» обстановку, являются:

1) привлечение внимания многочисленных читателей, интересующихся историей, и, тем самым, достижение коммерческого успеха;

2) дополнительный эскапистский эффект, достигаемый, помимо условной правдоподобности детектива как формульного жанра, за счет «ухода» от современной действительности в мир «ретро»; достижение этой цели также обеспечивает автору массовый успех;

3) проведение исторических параллелей, осмысление современности в контексте других эпох и наоборот;

4) включение в произведение обширного пласта как художественных, так и исторических текстов, дающее квалифицированному читателю возможность не только следить за детективной интригой, но и разгадывать многочисленные отсылки, аллюзии и цитаты.

Однако в этой связи возникает проблема: в каких случаях следует говорить о ретро-детективе, а в каких – об истриософском метаромане? Ведь детективная интрига часто выполняет важную функцию и в историческом романе, например – просто служа каркасом, вокруг которого строится текст, или – иллюстрируя невозможность точного знания о прошлом, оставляя место для различных его интерпретаций и т. п. Эта грань довольно размыта, однако также просматривается. Конечно, набор отличительных признаков в каждом конкретном тексте будет разным, и окончательное решение о жанровой принадлежности порой может быть довольно субъективным. И всё же на основании анализа достаточно большого количества произведений, принадлежащих интересующему нас жанровому полю, находящемуся на пересечении исторического ("историософского") романа и детектива, можно составить чёткую классификацию их подтипов. Она должна быть основана как на формальных признаках, таких как сюжетная формула, образы героев, художественные детали и приёмы, так и на особенностях рецепции, контексте или традиции, в которые автор стремится "вписать" свой текст.

Ретро-детектив обладает всего тремя обязательными признаками: постмодернистская природа текста, действие происходит в прошлом, и как минимум один из его героев – "следователь". Первый признак отличает этот жанр от исторического детектива, а вот два других могут быть присущи как историческому детективу, так и историческому роману, причём о специфике этих особенностей нужно оговориться отдельно.

Что следует считать "прошлым", определяя ретро-детектив? Полин Дивэн, канадский литературовед, доктор философских наук, опираясь на работы Гордона Р. Келли и Робина В. Винкса, подчеркивает, что в исторических детективах "…mysteries are set far enough in the past so that knowledge of the period derives from texts, not personal recollection of events" [10] ("…тайны помещены в достаточно далёком прошлом, знания о котором извлекаются из текстов, а не из личных воспоминаний о событиях"). Так что, например, романы Юлиана Семёнова (1931-1993) "Бриллианты для пролетариата" и "Пароль не нужен" – исторические детективы, поскольку действие в них происходит в 1921-1922 гг., а другие его произведения о разведчике Всеволоде Владимирове (он же – Максим Исаев, он же – Штирлиц) историческими считаться уже не могут, поскольку автор был современником событий, описываемых в них.

Герой-"следователь" – ещё более относительная особенность ретро-детектива, не отличающая его стопроцентно от исторического романа, в котором он также может действовать. Мы берём слово "следователь" в кавычки, поскольку им может быть как профессионал (полицейский, детектив), так и обычный человек, разгадывающий какую-либо загадку.

Все остальные особенности ретро-детектива не являются обязательными. Так, в ретро-детективе украинского писателя В. Кожелянко "Срібний павук" нет детективной интриги, процесса расследования. Однако благодаря тому, что в этом тексте есть все обязательные признаки жанра и, кроме того, он интертекстуально связан с классическими ретро-детективами (например – с "Именем розы" У. Эко), мы можем отнести его к этому жанру.

Обычно ретро-детектив отличается от исторического романа и детектива способом и целью изображения истории. Если в историческом романе, как правило, изображаются поворотные события истории, непосредственно касающиеся главных героев, то в ретро-детективе историческая обстановка чаще всего служит лишь антуражем, в котором развертывается процесс расследования. Таким образом, если для исторического романа первоочередной задачей является изображение масштабных исторических событий, то в ретро-детективе главным является изображение мира рядового современника изображаемой эпохи. Детектив не претендует на историческую достоверность или, тем более, научность. Конструируя определенное историческое время, писатели отбирают лишь те подробности, которые вписываются в сюжет произведения: детали туалета, особенности этикета, имена исторических деятелей, наиболее известные события и пр. Привычные современному читателю вещи, пользуясь термином В. Шкловского, "остраняются", как например, очки в "Имени розы" У. Эко, которые у итальянского писателя фигурируют под названием "стёкол для чтения". Атмосфера эпохи воссоздается и на лингвистическом уровне – с помощью устаревших слов и стилизации повествования под определенные образцы классической литературы. Разница между ретро-детективом и историческим романом здесь заключается в том, что устаревшие слова могут служить для создания комического эффекта, пародирования исторических же романов. Б. Акунин, к примеру, использует претенциозные, манерные выражения: неавантажно нервически дергать глазом, комиковать и т. п. Ирина Мельникова в романе "Агент сыскной полиции" добивается создания "ретро-эффекта" не-

сколько избыточным воспроизведением воровского арго дореволюционной России: "Проститутки успешно марьяжили своих клиентов, “коты” и хипесники караулили проституток, тырбанили слам “фортачи” и “поездушники”, ширмачи и портяночники" [7, с. 52]. Эпоха реконструируется не на основе архивных материалов, а из текстов по преимуществу художественных; как отмечает А. Генис, "Постмодернист уже не рассказывает истории, а цитирует их" [4].С ним солидарен и Б. Акунин, в романах которого, по утверждению автора, предстает "Россия – страна, выдуманная литераторами" [1]. Фактические ошибки часто делаются не из-за неосведомленности автора, но нарочно, для игры с читателем; например, с их помощью проводятся параллели между эпохами, чаще всего в контексте изображаемого времени осмысляется современность или недавнее прошлое. Так, А. Ранчин заметил, что имя шефа жандармов, в истории — Николая Владимировича Мезенцева, измененное Б. Акуниным в Лаврентия Мизинова, "рождает ассоциации с товарищем Берией, а мысль жандармского офицера Смольянинова (человека очень хорошего, правда!): “У жандарма должны быть чистые руки” (роман “Статский советник”) — рождает гулкое эхо в веке XX. От III отделения до ВЧК — один шаг..." [9, с. 256]. Рассуждения героев ретро-детективов на не актуальные для своего времени темы явно аппелируют к сознанию современных читателей; так, майор Пронин, заглавный герой сериала Е. Малевского, в 1947 году заявляет: "Эти китайцы еще весь мир когда-нибудь завалят мануфактурой, дай им только срок" [6, с. 60]. Вряд ли кто-нибудь в 1947 году, пускай даже майор КГБ, обладал информацией, позволяющей делать такие проницательные выводы о далеком будущем. В ретро-детективах Л. Юзефовича исторические параллели служат, согласно его же утверждению, несколько другим целям: "Исторические параллели в моих романах — это литературный прием. Он нужен мне, чтобы расширить романное пространство, формально сохраняя его камерность... Отсюда в романе схожие человеческие типы в разных эпохах и самозванчество как попытка выйти за пределы собственного “я”. К цикличности истории это никакого отношения не имеет" [3].

Когда в ретро-детективе какие-либо ключевые исторические события всё же являются главным предметом изображения, то он, как правило, сближается с жанром исторической фантастики, который также сложился как следствие скептического взгляда на историю, убежденности в её объективной непознаваемости, сомнения в прежних представлениях о смысле истории и роли человека в ней. Этот жанр можно разделить на два направления: альтернативную историю и криптоисторию. Альтернативная история не прижилась не только в детективе, но и в русской литературе вообще. Представители этого направления фантазируют на тему того, как развивались бы события после определенного исторического момента, если бы он состоялся иначе, чем в действительности, то есть опровергают известную поговорку о том, что история не имеет сослагательного наклонения (например, согласно сюжету романа В. Аксёнова "Остров Крым", в итоге гражданской войны Крым остался за белогвардейцами). Писатели-крипто-историки, в отличие от "альтернативных историков", не изменяют историю, но находят новые увлекательные объяснения известным историческим фактам. Так, согласно версии, представленной в романе Б. Акунина "Квест", главные роли в Отечественной войне 1812-го года играли не Наполеон, не Кутузов и даже не русский народ, а Черный Судья и Фондорин. Нужно отметить, что фантастические, а тем более магические компоненты плохо вписываются в структуру детектива как жанра по преимуществу реалистического и рационалистического; если такой синтез всё же происходит, то его результат относится скорее к фэнтези. Таким, например, является роман харьковских писателей-фантастов Олди (псевдоним Дмитрия Громова и Олега Ладыженского) "Мессия очищает диск", являющийся очевидной аллюзией на цикл романов Роберта ван Гулика о китайском судье Ди.

В этой связи возникает вопрос и о соотношении формульного и экспериментального (массового и элитарного) в исторических произведениях. Дуалистичность присуща историческому жанру изначально, так как в нём всегда была сильна авантюрная интрига, загадка. Это, однако, не помешало тому, что многие исторические романы стали классикой, как и тому, что и сейчас продолжают создаваться образцы "высокой", экспериментальной исторической прозы, в том числе и в жанре ретро-детектива.

ЛИТЕРАТУРА

1. Акунин Б. Россия – страна, выдуманная литераторами: [Электронный ресурс] // Огонек. – 2005. – №8. – Режим доступа к ст.: http://www.ogoniok.com/archive/2005/4887/08-24-26/.– Заголовок с экрана.
2. Арская Ю.А. История на службе у творчества: некоторые особенности жанра исторического романа в немецком постмодернизме // Судьба жанра в литературном процессе: сб. науч. ст. – Вып. 2. – Иркутск: Иркут. ун-т, 2005. – С. 13–22.
3. Бавильский Д. Цена собственного дарования: [Электронный ресурс] // Частный корреспондент. – 2009. – 18 апреля. – Режим доступа к ст.: http:www.chaskor.ru/p.php?id=5440). – Заголовок с экрана.
4. Генис А. Фотография души. В окрестностях филологического романа: [Электронный ресурс] // "Звезда". – 2000. – №9. – Режим доступа к ст.: http://infoart.udm.ru/magazine/zvezda/n9-20/genis.htm. – Заголовок с экрана.
5. Лобин А. М. Повествовательное пространство и магистральный сюжет современного историко-фантастического романа / А. М. Лобин. − Ульяновск: УлГТУ, 2008. − 132 с.
6. Малевский Е. Вальс для майора Пронина: По мотивам произведений Л.С. Овалова. – М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб: ООО "Издательство Астрель СПб", 2005. – 286 с.
7. Мельникова И. Агент сыскной полиции / И. Мельникова. – М.: "Эксмо", 2004. – 352 с.
8. Райнеке Ю.С. Исторический роман постмодернизма и традиции жанра (Великобритания, Германия, Австрия): Дис.... канд. филол. наук. – М., 2002. – 211 с.

9. Ранчин А. Романы Б. Акунина и классическая традиция// Новое литературное обозрение. – 2004 – №3 (67). – С. 235–266.
10. Dewan P. The Historical Mystery Novel: [Electronical recourse] // Mystery Page Turners. – Regime of access.: – http://mysterypageturners.blogspot.com/2012/07/the-historical-mystery-novel.html. – The title is from the screen.
11. Hutcheon Linda. A Poetics of Postmodernism. History, theory, fiction. New-York: Routledge, 1988. – 288 p.

References translated and transliterated

1. Akunin B. Rossiya – strana, vy'dumannaya literatorami: [E'lektronny'j resurs] // Ogonek. – 2005. – №8. – Rezhim dostupa k st.: http://www.ogoniok.com/archive/2005/4887/08-24-26/.– Zagolovok s e'krana.
2. Arskaya Yu.A. Istoriya na sluzhbe u tvorchestva: nekotory'e osobennosti zhanra istoricheskogo romana v nemeckom postmodernizme // Sud'ba zhanra v literaturnom processe: sb. nauch. st. – Vy'p. 2. – Irkutsk: Irkut. un-t, 2005. – C. 13–22.
3. Bavil'skij D. Cena sobstvennogo darovaniya: [E'lektronny'j resurs] // Chastny'j korrespondent. – 2009. – 18 aprelya. – Rezhim dostupa k st.: http:www.chaskor.ru/p.php?id=5440). – Zagolovok s e'krana.
4. Genis A. Fotografiya dushi. V okrestnostyax filologicheskogo romana: [E'lektronny'j resurs] // "Zvezda". – 2000. – №9. – Rezhim dostupa k st.: http://infoart.udm.ru/magazine/zvezda/n9-20/genis.htm. – Zagolovok s e'krana.
5. Lobin A. M. Povestvovatel'noe prostranstvo i magistral'ny'j syuzhet sovremennogo istoriko-fantasticheskogo romana / A. M. Lobin. − Ul'yanovsk: UlGTU, 2008. − 132 s.
6. Malevskij E. Val's dlya majora Pronina: Po motivam proizvedenij L.S. Ovalova. – M.: OOO «Izdatel'stvo AST»; SPb: OOO "Izdatel'stvo Astrel' SPb", 2005. – 286 s.
7. Mel'nikova I. Agent sy'sknoj policii / I. Mel'nikova. – M.: «E'ksmo», 2004. – 352 s.
8. Rajneke Yu.S. Istoricheskij roman postmodernizma i tradicii zhanra (Velikobritaniya, Germaniya, Avstriya): Dis.... kand. filol. nauk. – M., 2002. – 211 c.
9. Ranchin A. Romany' B. Akunina i klassicheskaya tradiciya// Novoe literaturnoe obozrenie. – 2004 – №3 (67). – S. 235–266.

Abstract. **G. Klyiko " The retro-detective as a postmodern historical genre".**
Keywords: *historical detective, retro-detective, historiographic metafiction, postmodernism, historical pastiche.*

Аннотация. Клюйко Г.С. "Ретро-детектив как постмодернистский исторический жанр".
Ключевые слова*: исторический детектив, ретро-детектив, историософский метароман, постмодернизм, историческая стилизация.*

Колмогорова А.В.

Концептуализация категорий "СВОЙ", "ЧУЖОЙ", "Я" в русском коммуникативном сознании

Колмогорова Анастасия Владимировна, доктор филологических наук,
Сибирский федеральный университет, г. Красноярск, Россия

Received October 5, 2013; Revised October 25, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: На материале авторского корпуса видеозаписей взаимодействия матери и ребёнка в рамках русского лингвокультурного сообщества рассматриваются особенности представлений о коммуникативном взаимодействии в режимах "ты - с чужим человеком", "ты - с близким человеком", "чужие – с тобой", "другие – о нас", формируемых матерью в коммуникативном сознании ребёнка. Делается вывод о социальном и культурно-специфическом характере подобных представлений, направляющих процесс и предопределяющих результат концептуализации важнейших коммуникативно-когнитивных категорий своего, чужого и себя самого как субъекта коммуникации.
Ключевые слова*: коммуникация, концептуализация, когниция, общение матери с ребёнком, коммуникативное сознание.*

Введение. Современная гуманитарная наука в целом характеризуется междисциплинарностью. В первой трети 21 века оказалось невозможным изучать человека «по частям». Лингвистика в последние десятилетия также обнаруживает себя как интегративная наука: когнитивное её ответвление, моделируя структуры человеческого мышления, использует эмпирические данные, получаемые с применением экспериментальных методов социологии или нейрофизиологии; для решения задач теории коммуникации широко применяются и теоретический аппарат, и практические методики, принятые в психологии.

Данная публикация также находится в интердисциплинарном русле: с одной стороны, объектом исследования является социально-психологический феномен общения матери с ребёнком, с другой – предметом его является выявление коммуникативных моделей, релевантных для национально-лингвокультурного сообщества, формируемых матерью у ребёнка в данном общении, а с третьей стороны – его результатом является выводное знание, которое мы получаем о когнитивных структурах, результатах, концептуализации социального мира, образуемых в онтогенезе.

Общение матери и ребёнка в аспекте лингвистики, психологии и когнитивной науки. Остановимся на психолингвистическом и когнитивном контексте объекта и предмета исследования и тех понятий, которые послужат интерпретации полученных результатов.

Что касается психолингвистической парадигмы в изучении взаимодействия матери и ребёнка, то для неё, на наш взгляд, характерен определённый «детоцентризм». Ведущим объектом научного интереса **психолингвистов** в течение многих лет является онтогенез детской речи. Исследований же речевых форм общения, используемых взрослыми в разговоре с ребёнком, в отечественной психолингвистике немного. Так, обращая внимание на функции реплик-повторов в диалоге "взрослый-ребёнок", С.Н. Цейтлин постулирует, что они существенно отличаются от аналогичных по форме реплик-повторов в диалоге "взрослый-взрослый". Основное отличие состоит в том, что все они выполняют в диалоге взрослого с ребёнком поддерживающую функцию: "Все реплики-повторы взрослого призваны поддержать ребенка как партнера в диалоге, показать, что его слышат и понимают, чтобы стимулировать в нем заинтересованность в продолжении коммуникации. При этом большая часть реплик представляет собой в той или иной степени коррекцию "речевого исполнения" коммуникативного акта" [7, с. 14].

Вопросно-ответные единства в диалоге "взрослый-ребёнок" стали объектом научного интереса В.В. Казаковской [3]. Проведя анализ эмпирического материала, полученного в процессе наблюдения за взаимодействием взрослых, преимущественно мам, с детьми на этапе раннего речевого онтогенеза, исследователь делает важный вывод о метаинтеррогативности, присущей, в принципе, каждому вопросу взрослого: все вопросы взрослого к ребёнку на этапе раннего речевого онтогенеза представляют собой высказывания, выполняющие разнообразные (эмоциональную, фатическую, дидактическую и др.) функции, но не являются по своей сути запросами информации. Их метафункция заключается в формировании у ребёнка образа себя и образа другого, т.е. – в встраивании ребёнка в мир социальной интеракции.

Особенностям "организации текста в речи взрослого, обращённой к ребёнку", посвящено исследование Т.О.Гавриловой [2], в котором, пожалуй, впервые в отечественной социо- и психолингвистике декларируется самоценность речи взрослого, обращённой к ребёнку, как особого регистра общения, в рамках которого взрослый пользуется особыми стратегиями, тактиками, приёмами решения важной коммуникативной и когнитивной задачи – задачи построения коммуникации со слабой поддержкой партнера по диалогу [2, с. 385].

Процесс взаимодействия в диаде "взрослый-ребёнок" является одним из важнейших исследовательских объектов *когнитивной* науки.

Так, на заре развития когнитивной лингвистики в середине 20 века, Н. Хомским был заложен фундамент ставшей затем традиционной трактовки взаимодействия "взрослый-ребёнок" как, прежде всего, процесса научения языку. Таким образом, функция взрослых в общении с детьми обнаруживается в том, что они демонстрируют правильные образцы пользования частноязыковыми правилами [6] – формируют языковую компетенцию ребёнка.

Другое важное направление когнитивных исследований – изучение влияния степени коммуникативной и социальной включённости ребёнка, преимущественно, в младенческом возрасте на его дальнейшее когнитивное развитие. Экспериментально подтверждённой является гипотеза о том, что не когнитивное развитие, достигнув определённого уровня, позволяет ребёнку вступать в интерсубъектное взаимодействие, а наоборот – отмечаемая исследователями у ребёнка уже в первые недели после рождения тенденция к созданию зоны совместного внимания и разделяемых эмоций служит основой для формирования важнейших познавательных категорий и развития таких форм когнитивной активности, как репрезентации [9]. Продолжая исследовать проблему интерсубъективности как ключевой категории когниции, С.Коули Д. Спурет обращают внимание на особенности становления и протекания знаковой деятельности в общении взрослого с ребёнком в раннем возрасте [10]. Авторы, ставя под сомнение утверждения когнитивных психологов о так называемой «бедности» речевого инпута и о статусе ребёнка как "одинокого исследователя", находящегося в поиске языковых правил, экспериментально показывают, что ребёнок является полноценным «интерактором» и, благодаря жестам, мимике, вокализациям, невербальным средствам выражения эмоций, создаёт единое поле деятельности со взрослым.

В рамках когнитивного подхода к анализу феноменов общения, коммуникации одним из важнейших понятий является понятие концептуализации. Так, Н.Н.Болдырев определяет концептуализацию как выделение, осмысление и закрепление результатов познания в виде единиц знания – концептов [1]. Мы считаем возможным определить данное понятие как реализуемый по определённым, разделяемым социальной общностью, канонам, неписанным правилам, акт интерпретации одного из фрагментов окружающей среды, получающий актуализацию в языке/речи. Кроме того, концептуализация является интерпретативным процессом, формирующимся и происходящим не интра-, а интерсубъективно – в социальном взаимодействии и межличностной коммуникации. И.А.Стернин ввёл в научный обиход термин «коммуникативное сознание», определив его как совокупность коммуникативных знаний и коммуникативных механизмов, которые обеспечивают весь комплекс коммуникативной деятельности человека в рамках определённого коммуникативного сообщества [5, с.46]. Хотя И.А. Стернин проводит принципиальную границу между коммуникативным и когнитивным сознанием, по нашему мнению, коммуникативное сознание является первичным пространством формировании и становления когнитивных структур, приобретающих затем статус имманентных в когнитивном сознании.

Цель исследования. Таким образом, проводимое нами комплексное исследование преследует цель выявить коммуникативные модели, релевантные для национально-лингво-культурного сообщества, фор-

мируемые в общении матери с ребёнком, и описать когнитивный потенциал данных моделей.

В рамках настоящей публикации поставленная цель имеет более узкий характер – описать выявленную в общении русскоязычных матерей со своими детьми практику, названную нами "коммуникативное лицедейство", смоделировать на её основе коммуникативную модель общения со "своими" и "чужими", формируемую матерью и, наконец, сделать предположение о степени влияния данной коммуникативной модели на концептуализацию в коммуникативном, а затем – и когнитивном – сознании ребёнка важнейших категорий "чужой", "свой" и "я".

Материалы и методы. В качестве эмпирического базиса исследования выступил авторский корпус видео- и аудиозаписей общения русскоязычных матерей (от 21 года до 43 лет) с детьми от 0 до 10 лет общей длительностью 61 час 26 минут.

Основной метод сбора материала – включённое наблюдение. В качестве единицы анализа эмпирического материала мы использовали такой конструкт, как "практика общения" – специфическое сцепление актов вербальной и невербальной активности, используемое матерью в повседневном взаимодействии для формирования в когнитивном опыте ребёнка релевантных для данного лингвокультурного сообщества моделей взаимодействия со средой, а в качестве единицы описания – конструкт "коммуникативная модель" [4] – идеализированная в исследовательских целях сеть компонентов коммуникативного взаимодействия (участники коммуникации, их действия, средства осуществления действий) характер и взаимосвязи которых, обнаруживая общие черты, приводят к типизированному прогнозируемому коммуникативному эффекту. Критерием для выделения и /или идентификации практики общения послужили: а) наличие единого или близкого коммуникативного намерения у матери-субъекта общения; б) наличие повторяющихся вербальных или невербальных маркеров, обнаруживающих коммуникативное намерение. В качестве методов анализа использовались методика качественно-количественного анализа, методика выявления и анализа речевых актов, методика когнитивного моделирования.

Результаты и их обсуждение. Наблюдения обнаружили присутствие в общении мать – ребёнок такого явления, как общение "понарошку". Оно может принимать разнообразные формы – мать разговаривает в присутствии ещё не говорящего ребёнка за себя и за него; мать может говорить за какого-то вымышленного персонажа или игрушку, говорить вместо ребёнка в разговоре с вымышленным взрослым и т.д. Для обозначения подобной формы материнского общения – практики общения – нами было использовано сочетание "коммуникативное лицедейство".

"Коммуникативное лицедейство" – терминологическое новообразование, предлагаемое нами для обобщённого обозначения широкого круга явлений в общении матери с ребёнком, в которых мать отклоняется от когнитивной роли "я, здесь – и – сейчас действующая/говорящая", занимая другие когнитивно-коммуникативные позиции, описать которые можно, использовав коннектор условности *как бы*. Например, нами зафиксирован ряд ситуаций в которых мать говорит и действует как *как бы* а) ребёнок, разговаривающий с ней самой; б) ребёнок, взаимодействующий с другим взрослым; в) посторонний человек или вымышленный персонаж, разговаривающий с ребёнком; г) мать, но находящаяся в другом эмоциональном состоянии и в другой ситуации, нежели она есть на самом деле (понарошку рассерженная мать, например, хотя она таковой на данный момент не является); д) другой человек, разговаривающий о данной матери и о данном ребёнке.

Рассмотрим виды коммуникативного лицедейства в материнском общении.

а. Коммуникативные "перевёртыши"

Мать обращает какую-то реплику к ребёнку (от 0 до 2,5 – 3 лет) и сама же воспроизводит якобы его ответные реплики, маркируя условность этого диалогического взаимодействия коммуникативным коннектором *скажи*:

(1) *Давай ушки почистим? Не хочешь? Скажи, вот мать издевается: то ей ногти, то ей уши чистить…*

(2) *А ты чего, что такое? Мама, скажи, покушать не даёт, вот я уже 15 минут лежу, прошу, а она не даёт. Скажи я тут язык тебе показываю, а ты мне не даёшь покушать, скажи, давай есть быстрей, я хочу есть, страх как хочу, а она не даёт.*

При этом, как правило, в якобы "репликах ребёнка" реализуются речевые акты упрёка, возмущения, приказа. Мать референционально смещённо употребляет дейктическое местоимение *я*, обозначая им не себя – говорящую – а ребёнка, якобы являющегося субъектом высказывания: "так ты разговариваешь со мной". Себя же мать обозначает либо дейктическим местоимением *она*, либо номинациями *мать, мамка, мама*.

Мы использовали для качественно-количественного анализа типологию речевых актов, предложенную Дж.Личем [8]. В качестве критерия для своей типологии Дж.Лич избрал степень достижения коммуникантами социальной цели – налаживание дружеских бесконфликтных и продуктивных социальных отношений, не нарушающих постулаты вежливости. Итак, Дж.Лич выделил 4 типа речевых актов (далее – РА):

(1) Конкурирующий (иллокутивная цель конкурирует с социальной целью): распоряжение, просьба, приказ, мольба.

(2) Компанейский (иллокутивная цель совпадает с социальной целью): предложение / предлагание, приглашение, приветствие, выражение благодарности, поздравление.

(3) Коллаборативный (иллокутивная цель безразлична по отношению к социальной цели): утверждение, отчёт, объявление, инструктаж.

(4) Конфликтный (иллокутивная цель конфликтует с социальной целью): угроза, обвинение, проклятие, выговор.

В полученном эмпирическом материале мы провели подсчёты процентного соотношения того или иного типа РА. Мы получили следующие результаты:

конкурирующие РА использовались в обращении матери к самой себе от лица ребёнка в 37% случаев; компанейские – в 3%, коллаборативные – в 9%, а конфликтные – в 51% случаев.

b. Коммуникативное суфлёрство

Вид коммуникативного лицедейства, заключающийся в том, что мать как бы встаёт на позиции своего ребёнка, разговаривающего с чужим взрослым. В данном случае мать как бы даёт модель для имитации: "так ты разговариваешь с чужим". Например, мать и ребёнок (2,8 г.) вместе смотрят мультфильм. Во время просмотра раздаётся резкий звук работающей дрели. Мать знает, что это сосед вновь принялся за ремонт, и говорит:

(3) *Кто там? Дядя бж-жи делает? Попроси дядю не делать больше бж-жи. Скажи, не надо, дядя, так делать*! *Мне не нравится, не нравится.*

Важно отметить, что в примере 3, так же как и в 2-х предыдущих примерах, используется коннектор *скажи*, маркирующий коммуникативное перевоплощение. После употребления данного коннектора меняется и невербальная семиотика общения: произнося реплики якобы ребёнка, мать энергично поворачивает голову из стороны в сторону, хмурит брови, её голос становится более низким. Частотные РА: приказ, просьба, угроза, возмущение.

Подсчёт распределения РА различных типов привёл к следующим результатам: конкурирующие РА использовались в обращении матери от лица ребёнка к "чужому" в 68% случаев; компанейские – в 2%, коллаборативные – в 5%, а конфликтные – в 25%.

c. Коммуникативное превращение

Данный вид коммуникативного лицедейства используется в ситуации ролевой игры (с игрушкой, куклой), когда мать говорит вместо вымышленного персонажа. Например, мама и Костя (2,4 г.) вместе играют. Мама берёт куклу и изображает то, как кукла пришла в гости к мальчику. Мама двигает тело куклы из стороны в сторону (визуальный маркер говорения) и произносит громче и выразительнее, чем в обычной речи:

(4) *Здра-авствуй, Ко-остя! Я тебе-е пода-арочки привезла*.

Предлагается модель для имитации: "так с тобой разговаривает чужой". Частотные РА – типичные экспрессивы в терминологии Дж.Сёрля: поздравление, приветствие, приглашение, благодарность.

Подсчёт распределения РА различных типов привёл к следующим результатам: конкурирующие РА использовались в речи матери от лица "чужого" к ребёнку в 4% случаев; компанейские – в 69 %, коллаборативные – в 27%, а конфликтные – 0 %.

d. Коммуникативное дистанцирование

Суть данной разновидности коммуникативного лицедейства состоит в том, что мать как бы перевоплощается в постороннего взрослого человека, который видит всю ситуацию общения мамы и ребёнка со стороны. При этом мама вновь, как и в случае с коммуникативными перевёртышами, использует смещённую референцию, обозначая и себя (чаще), и ребёнка местоимениями 3-го лица, либо личными именами или другими номинациями. Например, мама кормит малыша (3 г.) кашей:

(5) *Мама кашку Антоше наварила, кашку-малашку! (немного позже) Ой, какой мама чаёк сделала с молочком! Допивай пока. Мама кружечку Антоше помоет. Съешь всю кашку – мама даст тебе вкусный киви.*

Типичные РА в речи матери от лица "чужого", говорящего о ней и ребёнке: отчёт, прогноз, обещание. Распределение типов РА: конкурирующие РА использовались в речи матери от лица "чужого", говорящего о ней и ребёнке, в 4% случаев; компанейские – в 19 %, коллаборативные – в 74%, а конфликтные –3 %.

Итак, в общении «ты со мной» доминируют конфликтные РА, в общении "чужой с тобой" – компанейские, в общении "ты с чужим" – конкурирующие, в общении "чужой о нас" - коллаборативные.

Таким образом, резюмируя, мы можем констатировать, что в коммуникативном сознании ребёнка формируются следующие коммуникативные модели:

а) я – ты: в некоторые моменты я разговариваю с близкими людьми, в эти моменты я могу высказывать своё недовольство и не скрывать своих отрицательных эмоции, и так должно быть, и все воспринимают это как должное;

б) я – чужой/ чужой – я: в некоторые моменты я разговариваю с чужим человеком, в эти моменты я могу говорить о том, что я думаю, как я считаю, и быть настойчивым/ в некоторые моменты чужой может заговорить с тобой, и он должен быть вежлив и дружелюбен;

в) чужой – о нас с другими: в некоторые моменты другие могут разговаривать о нас с тобой, обсуждать то, что мы делаем, что ты делаешь для меня, и так и должно быть.

Выводы

Исходя из полученных результатов качественно-количественного анализа распределения типов РА в рамках практики материнского общения "коммуникативное лицедейство", мы считаем обоснованным сформулировать гипотезу о том, что в коммуникативном взаимодействии с матерью в рамках русского лингвокультурного сообщества в коммуникативном сознании ребёнка "чужой", общающийся со мной, концептуализируется как кооперирующийся субъект; "чужой", с которым общаюсь я – как объект конфликта и причина ущерба; "свой", с которым общаюсь я, – объект конфликта и причина ущерба; "я и ты" с точки зрения "чужого" говорящего – сотрудничающие субъекты.

Подчеркнём, что концептуализация есть, без сомнения, интерпретативный процесс, который зависит от многих контекстуальных и индивидуальных факторов, однако, по большей части процесс этот протекает, перефразируя известную формулировку Э.Сепира и Б.Уорфа, по тем линиям, которые начерчены в первичном коммуникативно-когнитивном опыте, полученном в детские годы, на этапе формирования важнейших онтогенетических категорий и, прежде всего, в опыте интерсубъектного общения с матерью.

ЛИТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Концептуализация функции отрицания как основа формирования категории // Вопр. когнитивной лингвистики. 2011. № 1. С. 5-14.
2. Гаврилова Т.О. Типы текстов в регистре общения с детьми // Семантические категории в детской речи. СПб.: Нестор-История, 2007. С.384-403.
3. Казаковская В.В. Семантическая типология вопросно-ответных единств: ранние этапы речевого онтогенеза // Семантические категории в детской речи. СПб.: Нестор-История, 2007. С.359-383.
4. Колмогорова А.В. "Мамин язык": практики материнского общения в контексте распределённой модели языка и когниции. М.: Флинта – Наука, 2012.177 с.
5.Стернин И.А. Коммуникативное и когнитивное сознание // С любовью к языку. Москва-Воронеж, 2002. С.44-51.
6. Хомский Н. Язык и мышление. М., 1972. 126 с.
7. Цейтлин С.Н. Некоторые особенности диалога "взрослый-ребёнок": функции реплик-повторов // Ребенок как партнер в диалоге. СПб, Союз, 2001. С.5-28.
8. Leech G. Principles of Pragmatics. London, New York: Longman, 1983. − 257 p.
9. Reddy V., Hay D., Murray L., Trevarthen C. Communication in Infancy: Mutual Regulation of Affect and Attention. In: Infant Development: Recent Advances // Edited by G.Bremmer, A. Slater, G.Butterworth. − Psychology Press, 1997. − 337 p.
10. Spurrett D., Cowley S.J. How to do things without words// Language Sciences. − 2004. − Vol. 26. – N 5. − P. 443- 466.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Boldyrev N.N. Konceptualizacija funkcii otricanija kak osnova formirovanija kategorii [Negation functions' conceptualization as the basis of categorization] // Vopr. kognitivnoj lingvistiki. 2011. № 1. S. 5-14.
2. Gavrilova T.O. Tipy tekstov v registre obshhenija s det'mi [Types of mother-child communicative register's texts] // Semanticheskie kategorii v detskoj rechi. SPb.: Nestor-Istorija, 2007. S.384-403.
3. Kazakovskaja V.V. Semanticheskaja tipologija voprosno-otvetnyh edinstv: rannie jetapy rechevogo ontogeneza [Semantic typology of interrogative/answering utterances: early stages of speech ontogenesis] // Semanticheskie kategorii v detskoj rechi. SPb.: Nestor-Istorija, 2007. S.359-383.
4. Kolmogorova A.V. "Mamin jazyk": praktiki materinskogo obshhenija v kontekste raspredeljonnoj modeli jazyka i kognicii [Mother language: mother-child communication practices in the context of distributed cognition theory]. M.: Flinta – Nauka, 2012. 177 s.
5.Sternin I.A. Kommunikativnoe i kognitivnoe soznanie [Communicative and cognitive conscience] // S ljubov'ju k jazyku. Moskva-Voronezh, 2002. S.44-51.
6. Chomskij N. Jazyk i myshlenie [Language and Mind]. M., 1972. 126 s.
7. Cejtlin S.N. Nekotorye osobennosti dialoga "vzroslyj-rebjonok": funkcii replik-povtorov [Features of adult-child dialogue: functions of repetitions// Rebenok kak partner v dialoge. SPb, Sojuz, 2001. S.5-28.

Kolmogorova A.V. Conceptualization of the categories of "OWN", "MYSELF" and "ALIEN" in Russian communicative conscience

Abstract: The article deals with the problem of finding the correlation between patterns of socially relevant behavior as formed in infancy and the cognitive phenomena of conceptualization. On the basis of mother-child interactions' corpus represented in video and audio recordings it is shown that while communicating in the course of everyday life mothers tend to provide their children with some models of how to speak to family's members or to the "strangers". Furthermore, by using the specific practice of "communicative mummery" mother shows how "others" are expected to speak to her child or to the "alien" − about her and her child. A statistic analysis of speech acts distribution in mother's speaking in each communicative role contributes to the conceptual modeling of categories of "OWN", "MYSELF" and "ALIEN" in the communicative conscience of Russians.

***Keywords**: communication, conceptualization, cognition, mother-child interaction, communicative conscience.*

Ковальчук І.В.

Особливості вербалізації соціальних цінностей в текстах на упаковці.

Ковальчук Ірина Валеріївна, асистент кафедри англійської філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Received October 25, 2013; Revised November 13, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: В статті розглядаються особливості функціонування аксіологічно-маркованих одиниць в текстах, які розміщуються на упаковках товарів категорії FMCG, наводиться класифікація та описується словниковий склад ціннісних концептів, актуальних для англомовного середовища. Досліджується аксіологічний статус лексичних одиниць та їхня сполучуваність.

***Ключові слова:** аксіологічно-марковані лексичні одиниці, система цінностей, упаковка, аксіологеми, ціннісний концепт.*

Необхідно зазначити, що в сучасній лінгвістиці поняття "аксіологічні мовні одиниці" має подвійний зміст. З одного боку, так називають лексеми, що позначають "цінності" – глибинні когнітивні конструкти, які є одним із шляхів категоризації світу на основі оцінки [3, с.39], виходячи з яких людина підсвідомо оцінює світ, і які визначають поведінку людини та її сприйняття дійсності [2, с. 41]. З іншого боку, термін "аксіологіч-

ний" використовується як синонім поняття "оцінний". Проблеми цінностей, оцінки, оцінних значень привертають увагу філософів, логіків, лінгвістів вже багато років. Дослідженню різних аспектів категорії оцінки присвятили свої роботи визнані українські та російські мовознавці [Арутюнова 1988, Бєлова 1997, Богуславский 2000, Вольф 1985, Івін 1976, Космеда 2000, Кубрякова 1981, Кунін 1996, Старікова 1988, Степанов 1971].

Кількість цінностей є досить обмеженою, в той час як число оцінних лексем є значно більшим, особливо якщо врахувати той факт, що навіть нейтральні слова можуть набувати значення оцінності в певних контекстах. Однак оцінні лексеми не можуть існувати поза межами мовної картини світу, а тому вони також базуються на загальноприйнятій системі цінностей, що склалася в суспільстві [1].

Метою дослідження є визначити склад системи цінностей, які знайшли вербальне відображення в текстах на упаковці, проаналізувати словниковий склад виділених ціннісних концептів та виділити аксіологеми, типові для текстів на упаковці.

Матеріалом дослідження стали тексти, розміщені на упаковках продуктів харчування, косметичних засобів та товарів широкого вжитку виробництва Англії, Ірландії, США, Шотландії та упаковки, розміщенні на офіційних сайтах виробників Ella's Kitchen, Kellog, Mark&Spencer, Marlboro, Nestle, Organix, Rachel, Tesco, Aldi. Матеріал відбирався методом суцільної вибірки за певними категоріями товарів та певними виробниками Великобританії та США. В роботі широко використовувалася електронна мережа Інтернет, що забезпечило оперативність доступу до нових упаковок, які відбивають зміни у картині світу носіїв англійської мови.

Вивчаючи систему суспільних цінностей, які знайшли відображення на упаковці, можна виділити наступні її складові:

- цінності, пов'язані з навколишнім середовищем;
- соціальні цінності;
- географічні цінності;
- "здоров'я" як цінність;
- цінність "безпека їжі";
- економічні цінності.

Цінності, пов'язані з навколишнім середовищем, вже укорінилися в свідомості людей англомовних країн, і стають домінуючими в системі соціальних цінностей. Чарльз Ларсон відносить навколишнє середовище до символів 90-х років разом з «зеленими», родиною, безпекою, збалансованим бюджетом та політичною коректністю [7]. Америка переживає "бум переробки", термін керує поведінкою людей. Створюється новий стереотип поведінки завдяки створенню супернезначимої цінності – Recycle [4,сс. 39-40]. Ключовими лексемами стають дієслово "recycle" та його деривати "recycled", "recycling" та "recyclable". Більшість виробників зазначає, з чого складається упаковка, як можна переробити її складові, і завжди підкреслюють, що упаковка зроблена з перероблених матеріалів. Виробник може зазначати склад упаковки і давати рекомендації щодо її утилізації. Наприклад: *Rinse well before recycling* (Orange Smooth від Del Rivo).

Виробники часто пишуть на упаковці, що піклуються про навколишнє середовище, інвестують в проекти, пов'язані з охороною навколишнього середовища, і використовують такі технології, які не шкодять природі. Наприклад:

Being Carbon Neutral. Almost everything we do, from travelling to work in the morning to watching TV at night, produces carbon dioxide (CO2) – the major greenhouse gas.

At Whole Earth we believe that if we are taking from the environment in order to produce organic food products, then we need to give back too.

We invest in environmental projects to balance out the global warming gases our company offices generate and as a result we have been given CarbonNeutral status by The CarbonNeutral Company. (Corn Flakes Organic від Whole Earth)

Дві аксіологічно-нейтральні лексеми *carbon* та *neutral* при поєднанні утворюють позитивну аксіологему *carbon neutral*, яка виявляє властивість змінювати аксіологічний статус інших лексем і утворювати словосполучення з позитивною оцінкою*: to be carbon neutral, carbon neutral status, carbon neutral company*. В наведеному прикладі позитивна оцінка вищезгаданих словосполучень підсилюється за рахунок використання словосполучень з негативною оцінкою *greenhouse gas, global warming gases.*

На упаковці розміщуються написи про те, що продукт може бути корисним для навколишнього середовища, чи як покупець може зробити свій вклад в збереження природи. Серед інших аксіологічних одиниць, пов'язаних з навколишнім середовищем, слід згадати прикметник *green*, який використовується на упаковках для створення позитивної оцінки. Традиційно носії англійської мови асоціюють прикметник green з природою та рослинністю. З розвитком екологічного руху ця лексема набуває ще одного значення – "concerned with or supporting as a political principle the protection of the environment" [8] чи навіть " beneficial to the environment" [10]. Це значення активно використовується виробниками для створення позитивного ставлення до свого продукту.

Аксіологічна одиниця *green* використовується в назві виробника як самостійна одиниця-онім (Green's) чи як складова власної назви (Greenvale).

У словосполученні "*green lifestyle*" нейтральна лексема *lifestyle* потрапляє під вплив позитивної семантики прикметника *green*, завдяки чому утворюється цілісна позитивна оцінна структура, яка описує сучасний тренд.

Втрату позитивного значення спостерігаємо в словосполученні green bin, в якому сема green виконує категоризуючу функцію. Наприклад:

BOTTLE 100% recyclable. *Rinse and put it into your green bin.*

CARDBOARD 100% recyclable. *Put it into your green bin.*

FOIL Not recyclable yet, *but we're working on it! Put it in your regular bin.* (Actimel від Danone)

Лексема *Organic* набула оцінного значення і стала ціннісним концептом в екологічному дискурсі завдяки розвитку біотехнологій [5, с.104]. Лексема "*organic*", наприклад, визначається в Оксфордському словнику як "(of food, farming methods, etc.) produced or practiced without artificial chemicals" [8]. Використання словосполучення "без штучних хімічних речовин" означає, що в семантиці лексеми закладається зміст про корисність для здоров'я та довкілля, що, безперечно, несе позитивну оцінку. Органічна їжа (*organic food*) сприймається як природна (*natural*), як така, що має зв'язок між людським організмом та природою, оскільки є по суті простою, довершеною, чистою та дружньою. Органічне виробництво протистоїть системі виробництва, що створена людиною, в основі якої лежить використання та маніпулювання природою [6, с. 288].

Our organic ingredients are grown using only natural methods with no artificial chemical fertilizers, herbicides or pesticides – carefully cultivated for their great taste, giving you the energy you need to take on the day! (Weetabix Organic від Weetabix Limited)

Позитивна семантика лексеми *organic* підкріплюється синонімом *natural*, які вступають в семантичну та аксіологічну опозицію з лексемами *artificial* та *chemical*. Лексеми, що позначають речовини, які використовуються при виробництві продуктів харчування, *fertilizers* (хімічні добрива), *herbicides* (засоби боротьби з бур'янами) та *pesticides* (засоби боротьби зі шкідниками) потрапляють під вплив негативної семантики прикметників *artificial* та *chemical* і самі набувають негативного значення.

Прикметник *organic* утворює словосполучення, в яких виконує атрибутивну функцію і стоїть в препозиції. Такі словосполучення найчастіше знаходимо в складі продукту чи в рекламному тексті, що розміщується на упаковці, наприклад, organic yogurt, organic cherries, organic cream, organic rice starch.

Прикметник *organic* може зустрічатися в постпозиції у назвах продукту (*Weetabix Organic, Corn Flakes Organic*) чи компанії (*Stonyfield Organic, Cascadian Farm Organic, Horizon Organic, Rachel's Organic*). В подібних словосполученнях на когнітивному рівні аксіологема *organic* виконує функцію категоризації.

Соціальні цінності стають не менш важливими для західного суспільства. Розвиваючи громадянське суспільство, люди навчаються цінувати кожну окрему людину і визнавати її індивідуальність та надавати рівні права. Соціальна справедливість є надзвичайно важливою. Покупці почуваються краще, якщо вони знають, що люди, які брали участь у виробництві товарів, які вони купують, отримали належне ставлення та справедливу плату за свою працю. Відображенням справедливого та рівного ставлення стає словосполучення "*fair trade*", яке з'являється на упаковках товарів, що були зроблені із залученням робочої сили із країн, що розвиваються, таких, як країни Південної Америки чи Африки.

Лексеми *exploitation* та *speculation* мають негативну конотацію. Будучи вжитими в межах одного текстового сегмента з прийменником *without* та словосполученням *free from*, які також мають негативне значення, ця пара лексем створює у покупців позитивні асоціації з продуктом, оскільки у словосполученні "–" та "–" створюють "+".

Sweet and fragrant coffee, grown without using pesticides or chemical substances, harvested and processed without exploitation of human labour; it guarantees growers an income free from speculation. (Caffe D'autore – Bio & Equo від Torrefazione Mokaflor)

Компанії можуть запропонувати покупцям взяти участь в лотереї або виграти гроші на благодійність. Зазвичай покупцям пропонується зібрати купони, які надруковані на упаковці, і відіслати їх в компанію або ввести код on-line. Наприклад:

FREE BOOKS for schools with BOX TOPS for BOOKS

Nestle Cereals have linked with Dorling Kindersley to offer fantastic FREE books for your child's school. Simply cut out the token from the top of this pack and hand it in to the school of your choice. Schools can claim 1 free book for as little as 10 tokens, so start collecting today!

For further information, visit www.boxtops4books.co.uk

В цьому прикладі ключовою стає аксіологема *free*, яка представляє економічні цінності. Вона присутня в трьох з чотирьох реченнях. Проте основний зміст полягає в тому, щоб зібрати книжки для школи. Інтенціональний зміст словосполучення *child's school* полягає в тому, щоб примусити дорослих виконати свій суспільний та батьківський обов'язок. З точки зору аксіологічного змісту це словосполучення є радше нейтральним, проте позитивна оцінка формується навколо самої дії та зусиль багатьох людей завдяки використанню позитивних лексем *fantastic, simply*, негативної лексеми *little*, змінює знак у даному контексті, та параграфемним засобам: капіталізації та знаку оклику в кінці речення.

Географічні цінності можна розділити на декілька груп. Компанії-виробники завжди наголошують на автентичності продукту. Назва регіону стає частиною торговельної марки продукту. Використання топоніму в назві товару ніби прив'язує певний продукт до певного регіону і дає зрозуміти, що якісний продукт можна знайти лише в цьому місці. Підсилення впливу від використання топоніму часто відбувається завдяки використанню на упаковці кольорів, що відповідають кольорам національного флагу або асоціюються з регіоном. Прикметники, які позначають національність і які зазвичай мають нейтральний оцінний статус, набувають властивості виражати позитивну оцінку в комбінації з іменниками, що позначають назви продуктів (*Florida Orange Juice, Irish Semi Skimmed Milk, Italian Extra Virgin Olive Oil, Dutch Gouda, Turkish Delight, Blended Scotch Whisky, Belgian Chocolates, Champaine, Cuban Cigars*).

В період глобалізації надзвичайно важливим елементом в системі цінностей стає національна приналежність. На упаковка підкреслено яскраво використовують хоронім – назву країни у фразах типу:

"*Produced in … USA/Scotland/Ireland/Thailand/Italy", "Product of … Scotland/ USA", "Made in … Ireland", "Distilled, blended and bottled in … Scotland"*. Відбувається культивація національної приналежності і підтримка всього, що має національний компонент. На когнітивному та семантичному рівні цей процес знайшов своє відображення у виникненні поняття "*country of origin effect"*. Часто оцінка підсилюється інтенсифікаторами, які також несуть позитивну оцінку, *"authentic", "original", "pure", "fully", "truly" "of course"*

Здоров'я як цінність широко використовується на упаковках. Виробник зазначає не лише те, що продукт корисний, а й дає поради, що стосуються здоров'я. Оскільки в основі системи цінностей лежить антропоцентричний підхід, то і упаковка відображає ті складові загальної системи, які є корисними для людини. Лексеми, що позначають інгредієнти продуктів, утворюють бінарну опозицію "шкідливо-корисно". Ключовими в категорії "шкідливі інгредієнти" стають зазвичай нейтральні за своєю аксіологією лексеми *sugar, salt, fat, preservative, flavour, colour, egg, gluten,* які набувають негативного значення, оскільки вважаються шкідливими для здоров'я. Якщо продукт не містить цих інгредієнтів або містить незначну їх кількість, то виробник завжди наголошує на цьому.

В твердженнях про корисність для здоров'я зустрічаються наступні аксіологічні одиниці: *free, low, lean ma extra lean, high, good source, reduced, less, more, light, no.* Особливістю функціонування цих аксіологем є те, що твердження, в яких вони зустрічаються, мають позитивну оцінку, навіть попри те, що деякі з них мають інгерентну негативну оцінку. Попри розповсюджену думку про вільне використання подібних лексем в текстах на упаковках, вживання цих лексичних одиниць в твердженнях регулюється законодавством.

В результаті проведених досліджень вчені з факультету психології Мічиганського Університету Джонатон Шульдт та Норберт Шварц дійшли висновку, що "…існує стійка асоціація між поняттями "organic/natural" та "healthy" [9, с.144]

Присутність таких інгредієнтів, як *fibre, wholegrain, fruit, vegetables*, завжди буде наголошуватися, оскільки ці компоненти вважаються корисними для здоров'я. Отже, семи з нейтральною оцінністю змінюють її на позитивну в твердженнях на упаковці.

Супермаркети розробляють спеціальні наліпки, які допомагають покупцям зробити вибір корисних продуктів. Часто використовується гасло *"Eat better"* на упаковках з фруктами, овочами, яйцями, оскільки на думку дієтологів ці продукти вважаються корисними і повинні становити вагому частину здорового раціону. Marks and Spencer маркує подібні продукти, використовуючи напис *"Eat well"*. Речення *"Eat Better"* та *"Eat well"* – це не просто імперативи, що містять аксіологему. Вони стають смислоутворюючим компонентом концепту *"healthy lifestyle"*.

Словосполучення *"suitable for vegetarians"* є відображенням сучасного підходу до розуміння цінностей, пов'язаних із здоров'ям. Особливістю розміщення цього напису є те, що для нього існує спеціальний знак. Цей напис розміщується по периметру кола або квадрату зеленого кольору, в центрі якого знаходиться знак схожий на літеру V. Зелений колір знаку асоціюється одночасно і з рослинами, і з екологічністю, а значить з корисністю.

Безпека в сучасному суспільстві стає ще однією цінністю. Люди звертають увагу і цінують безпеку продуктів харчування, безпеку побутових приладів, безпеку послуг. Виробники та фермери ЄС пишаються безпекою своєї продукції і користуються високими стандартами виробництва. На семантичному рівні виникли і використовуються на упаковках продуктів тваринного походження терміни *traceability, traceable, fully-traceable, DNA-traceable*. Семи з основою *trace* означають, що кожен етап виробництва ретельно задокументований і можна відстежити виробництво продукту від початку до кінця.

До складу концепту *food safety* входить аксіологема *quality*, яка виявляє високу валентність в текстах на упаковках. Це можна пояснити тим, що поняття якості можна вважати одним з основних смислоутворюючих елементів концепту *"food safety"*. Ця лексема може входити до складу словосполучень з дієсловами *to check, to assure*, може сполучатися з іменником в якості атрибута (*Quality assured company*), або сама може мати атрибут-онім (*Burton's Quality*).

Оскільки споживача цікавить не лише безпека та якість кінцевого продукту, але і безпека та якість сировини чи складових елементів, то виробники зазначають в яких умовах росли тварини чи рослини. Наприклад:

Our hens are fed a bespoke diet of grain and are free to roam over fresh green pastures. (Free Range від Superquinn)

В цьому прикладі використана потужна позитивна аксіологема, що відображає цінності, пов'язані зі здоров'ям, – *diet* та аксіологема, що представляє цінності, пов'язані з безпекою їжі – *fresh*. Вживання цих лексем в одному висловлюванні говорить про те, що на когнітивному рівні такі цінності як *food safety* та *health* пов'язані між собою.

Гарантією якості та безпеки є виробництво продукції відповідно до стандартів. Виробники пишаються, якщо продукція пройшла сертифікацію чи виготовлена згідно зі стандартом. На упаковці завжди зазначається згідно з яким стандартом виготовлена продукція, особливо актуальними стають стандарти, пов'язані з органічним виробництвом. Для цього на упаковці розміщують спеціальні символи.

Цінність *safety* допомагають реалізовувати на семантичному рівні лексеми, які вживаються в застережних написах (*Warning*), які описують умови зберігання, склад для алергіків, правила безпечного користування.

Економічні цінності є дуже важливими для споживача і часто впливають при прийнятті рішення про покупку. В США, Англії, Ірландії існує поняття *"value for money"* та словосполучення *"to get good value"*, які означають, що ви купуєте товар гарної якості за прийнятну ціну. В ментальності європейців сформувалося більш заощадливе ставлення до гро-

шей. На упаковках на семантичному рівні заощадливе ставлення до витрат знаходить свою реалізацію у виразах *"great value", "outstanding value", " better value", "special offer", "33% cheaper", "1/2 Price", "Buy One get One Free", "Three for the price of Two", "New BIGGER pack better value"*. Використання подібних висловлювань покликано мотивувати покупців та переконувати їх в тому, що вони роблять вигідну покупку. Аксіологема *value* утворює словосполучення з прикметниками, які також мають позитивну оцінність. Розповсюдженим є вживання прикметників у вищому ступені порівняння (*cheaper, bigger, better, more*), лексеми *free* та числівників, які всі мають сему кількості.

Супермаркети мають систему, яка покликана орієнтувати покупців в ціні продуктів. Кожен супермаркет має подвійну лінію продуктів: продукти, вироблені певними виробниками, наприклад Kellogg, Nestle, Danon, і т.п., і власні торгові марки, наприклад, Marks and Spencer, TESCO, ALDI, Dunnes Stores, Superquinn. Власні торгові марки супермаркетів зазвичай дешевші. Крім того, супермаркети мають велику кількість продуктів, які становлять певні категорії відповідно до своєї якості та ціни і виділені параграфемними засобами, а саме специфічним кольоровим оформленням. Наприклад, "Market Value" у Tesco – червоний з синім на білому фоні, "Essentials"– блідо-зелений на білому фоні, "Every Day" у Aldi – червоний на білому фоні, "simply M&S" у Marks and Spencer – зелений на білому фоні. Специфічне кольорове оформлення та унікальна назва використовуються при оформленні всіх основних продуктів мережі, таких як молоко, хліб, сир, фарш, курка. Подібні продукти продаються за найнижчими цінами, хоча і якість може бути не найвища. Проте для людей, які обмежені в грошах, подібні засоби допомагають швидше зробити вибір та уникнути порівняння цін. На семантичному рівні ідея виваженого витрачання грошей реалізується через вживання лексем, які мають значення простоти (*simplicity*) та основи (*basic, essential*).

З іншого боку супермаркети можуть пропонувати продукти власних марок високої якості, які будуть набагато дорожчими. Така продукція також виділяється параграфемними засобами (специфічним кольоровим оформленням) та має власну назву, наприклад, "Finest" у Tesco – срібний на чорному фоні, "Specially Selected" у Aldi – білий на чорному, "Superior" у Dunne's – золотий на чорному фоні. В цьому випадку наголошується винятковість та висока якість продукту і використовується велика кількість суперлативів, як лексичних (*royal, superior, specially, unique, magical, pure*), так і граматичних (*the most, the best, the finest*).

Аналіз упаковок показав, що можна виділити принаймні шість цінностей, які знайшли своє відображення в текстах на упаковках. Семантичний обсяг таких понять як *ecological values, geographical values, social values, health, safety, economic values* охоплює сукупність ознак, що мають відношення до біологічного, економічного та соціального аспектів життєдіяльності людини. Займаючи кожна своє місце в ієрархії людських цінностей, кожна з вищезгаданих цінностей може перетворитися на окремий концепт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. – М.: Наука, 1988. – 338с.
2. Баранов А.Н. Что нас убеждает? – М.: Знание, 1990. – 63с.
3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: КДУ, 1997. – 298с.
4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи [Текст] / Оксана Сергеевна Иссерс. – Изд. 6-е, доп. М.: Издательство ЛКИ, 2012. – 304с.
5. Розмаріца І.О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології: дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський нац. ун-т імені Т.Г. Шевченка. – К., 2003. – 207с.
6. Allen, Gary J. & Albala, Ken The Business of Food: Encyclopedia of the Food and Drink Industries [Електронний ресурс] / GaryJ.Allen, Ken Albala. – ABC-CLIO, ed. (2007). - ISBN 978-0-313-33725-3: Режим доступу: books.google.com.ua
7. Larson, Charles U. Persuasion: reception and responsibility. Wadsnorth Publishing Company. Belmont, Ca 1995
8. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1998.
9. Schuldt Jonathon P., Schwarz Norbert The "organic" path to obesity? Organic claims influence calorie judgements and exercise recommendations [Електронний ресурс] / Jonathon P. Schuldt, Norbert Schwarz. – Judgment and Decision Making, vol. 5, no. 3, June 2010, pp 144-150. – Режим доступу: www.journal.sjdm.org/10/10509/jdm10509.html
10. The Free Online Dictionary [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.thefreedictionary.com/Green

Kovalchuk I.V. Peculiarities of verbal representation of the social values in the texts on packages

Abstract: The article deals with to the analyses of the axiologically-marked lexical items that function in the texts on packages of FMCG products, makes an attempt to map out and classify some of the dominant social values and describes the vocabulary of value concepts which are of current importance in English-speaking countries. The article also contains the description of axiological status of some lexical items and their combinability.

Keywords: *axiologically-marked lexical items, the system of social values, packaging, axiological items, value concept.*

Ковальчук И.В. Особенности вербализации социальных ценностей в текстах на упаковке

Аннотация: В статье рассматриваются особенности функционирования аксиологически-маркированных единиц в текстах, которые размещают на упаковках товаров категории FMCG, приводится классификация и описывается словарный состав ценностных концептов, актуальных для англоязычной среды. Исследуется аксиологический статус лексических единиц и их сочетаемость.

Ключевые слова: *аксиологически-маркированные лексические единицы, система ценностей, упаковка, аксиологемы, ценностный концепт.*

Ковальчук Н.П.

Концепт дитини і дитинства у творчості Варвари Чередниченко

Ковальчук Наталія Павлівна, аспірант Херсонського державного університету, викладач Миколаївського коледжу культури і мистецтв, м. Миколаїв, Україна

Received October 24, 2013; Revised November 13, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У статті розглядається зміст концепту дитини та мотиву дитинства у творчості В. Чередниченко. Увагу приділено проблемі дитячого психологізму, з'ясовано принципи зображення характерів дітей, розкрито особливості художнього змалювання їхнього світу.

***Ключові слова**: концепт, дитяча література, психологізм, особистість*

Література для дітей завжди актуальна, що пояснюється її функціональними характеристиками та поетичною специфікою, спрямованою на певне коло реципієнтів. Аналіз історії української дитячої літератури показує, що до цієї галузі спостерігається неоднозначне ставлення: з одного боку таку літературу розглядали через призму виховної функції, покладеної на неї, а з іншого – вважали недостойним об'єктом для наукової інтерпретації та осмислення; а увага до проблем дитячої книги то посилювалась, то згасала. Подібні тенденції зумовлені багатьма факторами: соціально-культурним середовищем, станом книговидання, аксіологічними домінантами, превалюванням певного функціонального аспекту книги для дітей, специфікою ролі, покладеної на дитячу літературу в ту чи іншу епоху.

Саме тому актуальності набирає питання дослідження концепту дитини і дитинства, його зв'язку з історичними та психологічними елементами у літературі для дітей. Роботи, орієнтовані на дослідження концепту «дитини», попри незначну кількість суто лінгвістичних (І. Калюжна, Ш. Кварацхелія), культурологічних (О. Маслова) та філософських (Л. Українець) розвідок майже відсутні. Автори досліджують становище дітей у суспільстві, їх соціальний статус, способи життєдіяльності, стосунки з дорослими й ровесниками. Наріжною визначається проблема самого дитинства, статусу дитини в суспільстві.

Мета нашої статті − у контексті української дитячої літератури 20–30-х рр. XX століття дослідити концепт дитини і дитинства у творах В. Чередниченко.

Перша третина XX століття – новий період у житті українського народу, на який мали вплив складні політичні та культурні події. Революція 1917 року дала певні імпульси розвиткові національного мистецтва. Неоднаковими були переконання молодих митців: одні підтримували заходи нової влади щодо будівництва "пролетарської" культури, інші – засобами мистецтва прагнули розвивати національні традиції духовності свого народу. На цей час важливі зрушення відбулися і в системі виховання та освіти. "Декларація про соціальне виховання дітей", прийнята Наркомом освіти УРСР 1920 року, вказувала на необхідність "виховання дітей у дусі комунізму, трудового виховання, поєднання навчання й виховання у єдиному процесі" [3]. Замість шкіл рекомендувалися дитячі будинки та дитячі комуни, основним підручником проголошувалося життя, а роль сім'ї у вихованні дітей нівелювалася.

На дитячу літературу покладалася важлива суспільна місія – обслуговувати ідеологічні замовлення доби, скеровувати політичний вибір підростаючого покоління. Усе це підкріплювалося низкою партійних документів, урядових постанов і циркулярів: "Про пресу і пропаганду" (1922), "Про піонерський рух" (1925), "Інструкція по вилученню шкідливої літератури з читалень, книгарень та кіосків ринку" (1925), "Про заходи до поліпшення юнацької і дитячої літератури" (1928), "Про видання казок Андерсена" (1929), "Про керування списком дитячих п'єс", "Про вимоги до дитячої п'єси" (1930), "Про дитячу літературу" (1933) тощо. У них визначалися завдання, які повинна вирішувати українська дитяча книга. Зокрема, твори дитячої літератури мали формувати матеріалістично-діалектичний світогляд читачів, сприяти становленню їх пролетарсько-класової свідомості, гострої ненависті до класового ворога. Книга мала допомагати процесу організації підростаючого покоління "для участі в соціалістичному будівництві, навчати активно долати перешкоди, забезпечувати політехнічне виховання дітей, прищеплюючи їм навички колективної праці" [7, С. 16]. Головними темами визначались: патріотизм, соціалістичний гуманізм, перевага громадянського над особистісним, дружба народів, класова боротьба в усіх проявах, реконструкція промисловості, перебудова сільського господарства, форми людської праці, соціалістичне змагання, радіофікація, електрифікація тощо.

Таким чином, перебуваючи упродовж багатьох десятиліть під постійним ідеологічним "ковпаком", українська література для дітей була позбавлена вільного естетичного саморозвитку. Через це "постраждала" більше, ніж "доросла" і у контексті загального літературного процесу займала периферійне місце, вважалася другосортною. Лише поодинокі письменники свідомо віддавали свій талант дітям.

Найпомітнішою постаттю серед них є С. Васильченко. Письменник відмовився від практики змальовувати дитину як об'єкт виховання. Через образи дітей він порушував суспільно-вагомі питання: освіти, моралі, долі талантів, громадянської свідомості. [7, С. 212]. Найактивніше у 20-ті роки публікувалися твори А. Головка, у яких змальовано драматичні події революційних років (розруха, громадянська війна, голод, пошуки майбутнього). Дітям він присвятив п'ять своїх прозових творів, написаних і надрукованих у 20-ті роки. Грізний час громадянської війни яскраво відображений Головком у двох його оповідан-

нях для дітей, які стали справді класичними, – "Пилипко" (1923), "Червона хустина" (1924). У цих творах виявилася чи не найхарактерніша особливість таланту А. Головка – уміння в малому передати велике, поєднати точність художнього слова з яскравою його виразністю.

Друга тема раннього Головка – нелегка доля бідняцьких дітей в перші пореволюційні роки, у части труднощів і розрухи. Їй присвячені оповідання "Дівчинка з шляху" (1923), "Товариші" (1923). Герої цих творів – діти-подвижники, діти-мрійники, що вірили у світле майбутнє. Письменник зумів передати складність і напруженість ситуації, в якій діють персонажі творів, показати правдиво і переконливо, які тяжкі випробування довелося пережити дітям разом з дорослими і як це позначилося на їхній поведінці й характері.

На 20-ті роки припадає посилення уваги О. Копиленка до образів дітей. У його творах зображено привабливих юних героїв: безстрашних мандрівників, жартівників, натхненних мрійників, невтомних помічників дорослих. У повістях "Кара-Круча" (1923) та "Іменем українського народу" (1924) письменник веде свого читача в тогочасне село. Розкриваючи образи дітей, письменник уважно відзначає найтонші нюанси в їхніх відносинах, показує, що для них значить дружба, чесність, обов'язок.

У цей час з'являються перші пригодницькі та науково-фантастичні твори О. Копиленка зб. "Сеньчині пригоди" (1926), Ю. Смолича "Господарство доктора Гальванеску" (1929). У прозі поширюється жанр "шкільної повісті" (С. Васильченко "Авіаційний гурток", "Олив'яний перстень"; І. Микитенко "Гавриїл Кириченко – школяр" (1928)).

Звертався до жанру дитячого оповідання В. Винниченко, де насамперед розкривав морально-етичну та соціальну проблематику. Складний світ дитини виразно представлено у циклі "глибокопоетичних психологічних малюнків-оповідань на теми народних пісень, що склали збірку "Намисто" (1921-1928)" [4, С. 59]. Для оповідань В. Винниченка характерне проникнення у найпотаємніші поривання дитячої душі. Автор майстерно відобразив картину життя дітей, розмаїття дитячого світу, щирість і людяність молодого покоління.

Одним із зачинателів літератури для дітей в Радянській Україні була Варвара Іванівна Чередниченко. Все своє життя вона присвятила справі виховання молодого покоління. Як основоположник дошкільного національного виховання в Україні, брала участь в упорядкуванні найпершої в Україні книги для дошкільнят "Дзелень-бом!" (1915), що видана українською мовою і витримала шість видань та в перші роки радянської влади стала підручником для перших класів українських шкіл. 1917 року В. Чередниченко написала першу в Україні теоретичну книгу з педагогічних проблем дошкільного виховання "Захисток для селянських дітей улітку", в якій закладено основну думку про те, що "вчитися жити" треба з самого дитинства. Варвара Чередниченко переймалася проблемою українізації народної освіти, вважаючи, що "справа виховання мусить доручатися лише освіченим національним кадрам, котрі завжди повинні пам'ятати: в роботі з дітьми важливо не стільки те, щоб вона була з погляду дорослої людини бездоганна, скільки те, що саме вкладає дитина в свою працю і як до неї ставиться" [5].

З великою увагою ставилась В. Чередниченко до розвитку української дитячої літератури. Основні думки з цього приводу викладені нею у щоденнику. Письменниця зазначала, що "питання дитячої літератури: теми, зміст, форма й художність повинні стати питаннями широкого обговорення не тільки вчительства, а головним чином літературних об'єднань і взагалі митців-письменників та критиків. Літератури для жовтенят і піонерів, особливо української, майже немає …, а "батьки-педагоги" дитячої літератури покинули чи загубили свою дитину". Дитяча література, опинившись серед "безпритульних", наробила чималої шкоди" [15].

Початок літературної творчості Варвари Чередниченко припадає на 1912 рік: у журналі "Дніпрові хвилі" (Катеринослав) надруковані її перші твори "Трохим" і "Пошуткував". В оповіданні "Трохим" автор художньо розкриває переживання батька за хворого сина, його віру в те, що дитина буде жити. "Трохим йшов швидко. З його почервонілого обличчя капали краплі поту, але він не помічав їх. Сум і безнадійність заволоділи ним. Він боявся думати про сина. Всередині хтось непроханий наче струну натягнув тонесенько-ніжну Він жахався думати, дивиться, слухати…" [13, С. 58]. Кінець оповідання трагічний – у тяжких муках дитина померла: "Пилипко хапався руками за подушку, голосно плакав, кликав Бога, кликав батька свого! Але ніщо вже не пособило" [13, С. 58]. Драматизм розповіді у творі, глибоке проникнення у психологію героїв, уміння показати їх душевні переживання робить цей твір схожим із психологічною новелою В.Стефаника "Новина" (1899).

Оповідання "Пошуткував" більше нагадує сатиричний твір, у якому окреслено одну з найголовніших проблем – виховання дитини у сім'ї. Автор засуджує батьків за те, що у всіх негараздах вони звинувачують своїх дітей: "виволочені і голодні, вони не знають до кого підійти: йдуть до матері – батько лається, до батька – мати хліба не дає…". [11, С. 172].

1925 року В. Чередниченко написала першу історико-революційну повість "Зшиток Софії Соняшник за 1905 рік", де у формі щоденника чотирнадцятирічної дівчини аналізує події Першої російської революції. Дочка катеринославського робітника залізничних майстерень записує у свій щоденник події і факти, що найбільш для неї близькі й цікаві: життя родини, поведінка батька-революціонера, бабусі й матері, які намагаються відгородити дітей від політики, своє перебування у чигиринському жіночому монастирі, шкільні будні, діяльність шкільної громади тощо. У передмові до книжки Варвара Чередниченко зазначає, що "твора збудовано на дійсному житті та подіях м. Катеринославу. Героями його є підлітки та юнаки з робітничо-ремісничих кіл населення, котрих зачепила своїм крилом революція 1905 року". І далі продовжує, що "підростаюче покоління у своїх громадянсько-

політичних прагненнях і діяльності було залишено самим собі без певного керівництва. "Зшиток…" – це спроба дати правдиве життя того часу з усіма його особливостями" [11, С. 126].

Критики були не дуже прихильними до цієї повісті. Так, анонімний критик М.Д. у анотації до твору "Зшиток Софії Сояшник" зазначає, що твір "штучний" і "безсюжетний". За його словами, всі події твору "з'єднує історія потайного національного, учневого гуртка" [6]. На нашу думку, в центрі твору – саме дитинство, статус дитини в суспільстві. Образ Софії – це дзеркало, у якому відбиваються тогочасні проблеми суспільства.

Добрий знавець дитячої психології, Варвара Чередниченко показала, як протягом одного року змінюється світогляд головної героїні – чотирнадцятирічної Софії Сояшник, що навчається у жіночому чотирикласному училищі. Письменниця не дарма обирає такий вік для своєї героїні, адже це – вік ранньої юності. Як відомо, в цей період людина самовизначається, обирає свій життєвий шлях, це період переходу від зрілості фізичної до зрілості соціальної. Характер Софії формується під впливом оточення: відносин у сім'ї, серед однолiток, у спілкуванні між членами шкільної громади. Важливу роль у формуванні світогляду дівчини відіграють суспільні події, про які вона дізнається від дорослих або свідком яких стає сама.

Софія поважає свого батька, який має найбільший вплив на формування характеру доньки, її переконань. Дівчині подобається його рішучість, прагнення допомогти робітникам покращити своє життя. Вона хоче бути гідною свого батька і теж мріє стати революціонеркою, навіть вповні не розуміючи значення цього слова. Саме на думку батька вона орієнтується у своїх вчинках. Найважливішим для дівчини був той момент, коли батько назвав її старшою в сім'ї і "на випадок чого, ти повинна будеш лад сім'ї давати! " З гордістю дівчина сприймає ці слова. "Мені було страшно і радісно. Страшно за татка і радісно, що він на мене покладається й мені так довіряє". [11, С. 72].

Наскрізною у творі є проблема національного виховання, збереження національної культури, адже одним із найголовніших завдань виховання В. Чередниченко вважала виховання свідомого громадянина України. Так, героїня твору рішуче захищає власну гідність українки у "Тарасів день", коли читання "Кобзаря" викликало незадоволення панівчительки. Софія виступає свідомою громадянкою-українкою, що свято шанує творчість Великого Кобзаря, тому впевнено заявляє вчительці:"Я – українка і святкую Тарасів день тим, що розповідаю про нього". Дівчина не боїться вступати у протиріччя з дорослими, робить свідомий вибір відповідно до своїх життєвих переконань та захищає власну точку зору.

Майстерно показала В. Чередниченко процес формування поглядів молоді, членів шкільної громади – однодумців Софії. Юнаки і дівчата – учасники громади поводять себе як дорослі, активно і рішуче відстоюючи власні позиції. Це вже свідомі громадяни України. Питання, які вони вирішують у громаді досить актуальні на той час: святкування "Тарасового дня", який заборонено відзначати; відстоювання прав українців, створення україномовної бібліотеки. Всі учасники шкільної Катеринославської громади присягають "будувати й розвивати українську культуру, не зраджувати інтересам братів і батьків – українського народу. Розмовляти українською мовою, вивчати і досліджувати українську історію, географію і літературу" [11, С. 37].

В. Чередниченко, розповідаючи про діяльність громади, розкриває важливу проблему громадянського виховання дітей, що бережуть надбання нащадків і прагнуть їх зберегти. Текст твору підтверджує, що у революційний час діти дорослішають швидше. Вони не хочуть називатися дітьми, не хочуть "оставатися сліпими, глухими й німими на ті історичні події, які одбуваються на наших очах у нашій країні серед рідного нам народу? Ми є громадяни своєї батьківщини, які повинні знати й розуміти, що в ній робиться. Ми вільні повноправні люди, які можуть, сміють і повинні будувати свої школи так, як того вимагають інтереси молодого, що росте, покоління" [11, С. 144]. Софія бажає бути у центрі революційних подій: бере безпосередню участь у страйку робітників, похороні революціонерів. Вона пишається робітниками, коли чує, що у бійці "перемогла купка робітників", а "військо одступило". Почувши розповідь про події 9 січня, дівчина розчарована, бо звикла вірити у справедливість: як же міг "цар зрадити народ, розстріляти безвинних людей, які прийшли до нього по допомогу, щоб розповісти йому правду про своє тяжке безправне життя". Жахливі картини постають перед очима дитини: "Весь майдан перед царським палацом був завалений трупами. Серед плям крові в снігу валялися хрести, корогви, образи й царські портрети. Лежали мертві матері з дітьми і немічні старі люди" [11, С. 71]. У цьому епізоді письменниця акцентує увагу на тому, що найстрашніше для молодого покоління – обмануті надії і зневіра. Отже, у творі "Зшиток Софії Сояшник за 1905 рік" в центрі уваги Варвари Чередниченко процес формування особистості, що прагне справедливості, вміє оцінити свої дії та вчинки, відстояти власну думку. Поведінку Софії визначає підлітковий максималізм, який вже межує зі свідомим патріотизмом.

Наслідки руїн і голоду в Україні після громадянської війни принесли нову тему у дитячу літературу – тему сирітства, виховання дітей у дитячому будинку. На відміну від інших письменників того часу, які у своїх творах змальовували життя дітей-сиріт із робітничих та селянських сімей (С. Васильченко "Приблуда", І. Микитенко "Вуркагани"), В. Чередниченко в оповіданні "Що трапилося з Тетею Зорянською" зображує дівчину, що "вихована у панській сім'ї, навчалась в інституті для великопанських дівчат", а зараз змушена перебувати у комуні "Червоний прапор". ЇЇ батька полковника вислали до Сибіру, а мати померла. Письменниця майстерно передає психологічний стан Теті, що дискомфортно почуває себе у комуні, адже вона своїм вихованням відрізняється від інших сиріт: "грає на піаніно", "хреститься", "не записалась у ленінці", "казки про царівен розповідає", "по-

англійському читає й буржуйські порядки знає", "не дає комусь свій одяг, бо це не гігієнічно". Здавалось би, дівчина має бути для інших прикладом, але ж – ні, її поведінка дратує ленінців. Причиною трагізму Теті є жорстока антигуманна система виховання, повна байдужість до духовного світу вихованки, ігнорування індивідуального підходу до її особистості. Дівчина ненавиділа комуну і товаришів, бо "це ті, що зруйнували її розкішне життя" [14, С. 15]. Письменниця майстерно показує роздвоєння дитячої особистості. Дівчинка не могла розібратися у тогочасних подіях. Вона ненавиділа комуну, у гостях грала "жертву більшовиків", "страдницю-сирітку", а коли поверталася в комуну, починала «думати словами плакатів і газет: "буржуї-кровопивці", "кати-пани", "гнобителі робітничої класи" [14, С. 8]. Дівчинка починає сумніватися у Божій силі, адже матір її вірила в бога, а сама з голоду померла. "Невже більшовицька правда дужча? ". З кожним разом Тетя все зневірювалася у силі прабатьківського чудодійного образу, а потім кинула його у піч. "Вирішила дівчина розпочати нове життя. А про старе ні пам'яти, ні згадки…" [14, С. 29].

Новим етапом у творчості письменниці став твір "Весела компанія" (1928), написаний, як зазначала Докія Гуменна, у жанрі реалістично-авантюрної пригодницької дитячої повісті [10]. У передмові до першого оповідання "Семеро товаришів", що відкриває збірку, авторка зазначає, що "два роки тому (1925) я надзвичайно захопилася прекрасним твором Жуля Ромена "Приятелі" і взялася була переробити цю веселу історію для підлітків. Перше оповідання, а саме "Семеро товаришів", є наслідком тої моєї вправи. На більше у мене не вистачило вміння, і останні оповідання цієї повісті вже нічим не споріднені з твором видатного французького письменника" [10, С. 3]

На початку твору знайомимось із сімома товаришами – членами веселої компанії: Тихін, Борис, Марко, Леся, Ілько,Тетяна, Юхим. Всі вони надзвичайно обдаровані: винахідник, поет, музикант, маляр тощо. Авторка подає докладні описи зовнішності підлітків. З їх спілкування видно, що це дійсно згуртований колектив. Герої оповідання – діти, що виконують свою щоденну роботу: класні доповіді, винаходи, музика, стінгазети, ціла купа повсякденних деталей, відомих кожному школяреві. Але цей побут вставлений у плетиво таємничо-авантюрного сюжету: на горищі семиповерхового будинку колектив викриває картину невідомого маляра. Картина ця мало не на очах зникає безслідно.

На матеріалі таємничого авторка скрізь дотримується глибоко реалістичного підходу до речей, вона уникає містики, невиправданої фантастики. Повість "Весела компанія" має безсумнівно новаторський смисл: функції атрибутів пригодницького твору (лісів, хащ, печер) тут беруть на себе реалії великого міста (багатоповерхові будинки, темні коридори, таємничі дахи тощо). Звичайні міські діти відкривають у буденному житі широкий дивосвіт. Саме через можливості пригодницького елементу письменниця має можливість різнобічно розкрити світ дитини.

Особливу вагу має змалювання домашнього мікроклімату. Автор знову й знову наголошує на тому, що формування особистості дитини відбувається в першу чергу в сім'ї. У різних родинах виховуються діти, але кожен з товаришів поважає своїх батьків, прагне стати кращим. В. Чередниченко робить акцент на рисах української ментальності підлітків. Вона прагне донести до читача перевірені часом загальнолюдські істини, які складають основу християнської моралі, тісно поєднаної з філософською концепцією серця.

Образи дорослих у повісті несуть важливе ідейне навантаження. Позитивні образи письменниця вводить у канву повісті з метою розкриття ідеї наступності поколінь. Негативні персонажі, з якими зіштовхуються діти, спонукають їх до пошуків виходу зі складних ситуацій. У зображенні юних героїв В. Чередниченко враховує вікові особливості своїх персонажів і адресатів твору. Пригодницько-авантюрна форма твору допомагає авторці зацікавити дитину, що є важливим моментом для дитячої літератури – не перетворити твір на нотацію, знайти підхід до певної вікової групи і передати власні настанови.

Запропонований аналіз концепту дитинства у творчості В. Чередниченко приводить до висновку про безумовний зв'язок "дитячої" літератури з літературним контекстом свого часу, який зумовлює специфіку функціонування образу дитини та мотиву дитинства. Зображаючи героїв, В. Чередниченко не обминає їх соціального статусу, способу життєдіяльності, відносини з дорослими. Але, передусім, письменниця заглиблюється у внутрішній світ дитини, її моральні зацікавлення, сприйняття дорослого світу, що дає можливість класифікувати перелічені твори як психологічну прозу. Твори В. Чередниченко для дітей дають підстави говорити про неї як про тонкого знавця дитячої психології, художньо обдарованої особистості, для якої вікова психологія є об'єктом поглибленого зацікавлення. Головним об'єктом спостереження письменниці є процес поступового розвитку і формування характеру героїв. Таким чином, форма існування особистості супроводжується проникненням автора у світ переживань, і твір наповнюється двома біографіями героя: побутовою з описом подій його життя і духовною, з аналізом внутрішнього стану. Для кожного почуття чи психологічного стану своїх героїв В. Чередниченко підбирає такі засоби художнього зображення, які б мали найвиразніше відтворити колізії дитячої душі. У своїх творах письменниця моделює психологічну перспективу зростання дитини. Особливість художнього зображення світу дитини полягає в тому, що В. Чередниченко розкриває її внутрішній світ у кризові моменти життя, передає психологічний стан дитини у складній для неї ситуації, яка змушує робити непростий вибір, зрозуміти себе, пізнати нові грані своєї особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О. Літературно-критичні статті / О. Білецький. – К.: Дніпро, 1990. – 254 с.
2. Бондар Л.О. Дитяча література: Теорія. Історія. Практика: навчально-методичний посібник для студентів-філологів спеціальності "Педагогіка і методика середньої освіти" / [автор-укладач Л.О. Бондар]. – Миколаїв, 2011. – 234 с.
3. Декларація Наркомосу УСРР від 1.VII, 1920 р. про соціальне виховання дітей // ЦДАВО України, ф.166 (Декларація Наркомосу УСРР від 1.VII, 1920 р. про соціальне виховання дітей. Положення, постанови, обіжники, схеми, штати та ін. матеріали Наркомосу про організацію дитячих будинків, інститутів дитячої інспекції, проведення літньої шкільної кампанії та ін. (7 червня – 7 жовтня 1920), оп.1, спр. 955, 70 арк.), арк. 11.
4. Іванюк С. Адресат – майбутнє. Герой і концепція адресата української радянської прози для дітей (1917-1941) / С. Іванюк. – К., 1990. – 243 с.
5. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба / Г. Костюк. – Нью-Йорк, 1980. – С. 59.
6. М.Д. Варвара Чередниченко. Зшиток Софії Сояшник // Червоний шлях. – 1925. – № 5. – С. 12.
7. Про дитячу літературу: Постанова на доп. вид-ва "Молодий більшовик" від 20 трав. 1933 р. // Бюл. НКО. – № 26 – 27. – С.16
8. Логвиненко О. Крізь попіл забуття / О. Логвиненко // Літературна Україна. – 9 січня 1997 року. – С. 7.
9. Семенчук І.Р. Портрет у художньому творі / І.Р. Семенчук. – К.: Дніпро, 1965. – 73 с.
10. Чередниченко В. Весела компанія / В. Чередниченко. – Х.: ДВУ, 1928. – 256 с.
11. Чередниченко В. Зшиток Софії Сояшник за 1905 рік / В. Чередниченко. – Х: Червоний шлях, 1925. – 126 с.
12. Чередниченко В. Пошуткував / В. Чередниченко // Дніпрові хвилі. – 1912. – № 11–12. – С. 7
13. Чередниченко В. Трохим / В. Чередниченко // Дніпрові хвилі. – 1912. – № 4. – С. 10
14. Чередниченко В. Що трапилося з Тетею Зорянською / В. Чередниченко. – ДВУ: ЮНСЕКТОР, 1926. – 36 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLETARATED

1. Biletskyi A. Literaturno-kritichni statti [Literary-critical Articles]/ A. Biletsky. – Kyiv: Dnipro, 1990. – 254 s.
2. Bondar L.O. Dityacha literatura: Teoriya. Istoria. Praktyka: Navchalno-metodychnyi posibnik dla studentiv-filologiv spetsialnosti "Pedagogika i metodyka serednoi osvity" [Children's Literature: Theory. History. Practice: Textbook for Students of Philological Department in "Pedagogy and Methods of Secondary Education"]/ [avtor-ukladach L. O. Bondar]. - Mykolaiv, 2011. – 234 s.
3. Deklaratsia Narkomosu USRR vid 1.VII, 1920 r. pro sotsialne vyhovanna ditei [Declaration of the USSR People's Commissariat of Education of 1.VII, 1920 on social parenting // TSDAVO Ukrainy, f.166 (Deklaratsia Narkomosu USRR vid 1.VII, 1920 r. pro sotsialne vyhovanna ditei. Polozhenna, postanovy, obizhnyki, skhemy, shtaty ta in. materialy Narkomosu pro organizatsiu dytyachych budynkiv, instytutiv dytachoi inspektsii, provedenna litnoi shkilnoi kampanii ta in. (7 chervna – 7 zhovtna 1920), op.1, spr. 955, 70 arc.) arc. 11.
4. Ivanuk S. Adresat – maibutne. Heroi i kontseptsia adresata ukrainskoi radanskoi prosy dla ditei (1917-1941) [Recipient – The Future. Hero and the Concept of Recipient in Ukrainian Soviet Prose for Children (1917-1941)] / S. Ivanyuk. - K., 1990. - 243 p.
5. Kostyuk H. Volodymyr Vynnychenko ta yogo doba [Volodymyr Vynnychenko and His Era] / H. Kostiuk. – New York, 1980. – C. 59.
6. M. D. Varvara Cherednychenko. Zshytok Sofii Soyashnyk [Sofia Soyashnyk's Copybook] / M.D. // Chervonyi shlach. – 1925. – № 5. – S. 12.
7. Pro dytyachu literaturu: Postanova na dop. vyd-va "Molodyi bilshovyk" vid 20 trav. 1933 p. [About children's Literature: Resolution to help Publishing Office "Young Bolshevik"on May 20? 1933] // Bul. NKO. – № 26 – 27. – C.16.
8. Logvynenko O. Kriz popil zabutta [Through the Ashes of Oblivion] / O. Logvynenko // Literaturna Ukraine. – 9 sichnya 1997 roku. – S. 7.
9. Semenchuk I.R. Portret u khudozhnomy tvori [The Portrait in the Work of Art] / I. R. Semenchuk. – Kyiv: Dnipro, 1965. – 73 s.
10. Cherednychenko V. Vesela kompania [Merry Company] / V. Cherednychenko. – H.: DVU, 1928. – 256 s.
11. Cherednychenko V. Zshytok Sofii Soyashnyk za rik 1905 [Sofia Soyashnyk's Copybook of 1905] / V. Cherednychenko. – X: Chervonyi shlach, 1925. – 126 s.
1. Cherednychenko V. Poshutkuvav [He had Joked]/ V. Cherednychenko // Dniprovi hvyli. – 1912. – № 11–12. – S. 7.
13. Cherednychenko V. Trochym [Trochym] / V. Cherednychenko // Dniprovi hvyli. – 1912. – № 4. – S. 10.
14. Cherednychenko V. Shcho trapylosa s teteiu Zoranskoiu [What has Happened to Aunt Zoranska] / V. Cherednychenko. – DVU: YUNSEKTOR, 1926. – 36 s.

Kovalchuk N.P. The concept of Child and Childhood in Fiction by Varvara Cherednychenko

Abstract: In the paper the contents of concept of child and the motive of childhood in fiction by Varvara Cherednychenko is analyzed. The scientist pays special attention to the problem of children psychology and the principles the children characters are portrayed. As a result, the peculiarities of artistic description of children's world are presented.

Keywods: *concept, children literature, psychology, individuality.*

Ковальчук Н.П. Концепт ребенка и детства в творчестве Варвары Чередниченко

Аннотация: В статье рассматривается содержание концепта ребенка и мотива детства в творчестве В. Чередниченко. Внимание уделено проблеме детского психологизма, определено принципы изображения характеров детей, раскрыто особенности художественного изображения их мира.

Ключевые слова: концепт, детская литература, психологизм, личность.

Козлова Т.О.

Иконичность редуплицирующих глаголов в готском языке

Козлова Татьяна Олеговна, кандидат филологических наук, доцент,
Запорожский национальный университет, г. Запорожье, Украина

Received October 26, 2013; Revised November 6, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: В статье представлен анализ единиц, относящихся к VII классу сильных редуплицирующих глаголов в готском языке. Готские редуплицирующие глаголы являются реликтами древних форм праиндоевропейского перфекта, который претерпел различные трансформации в процессе формирования дочерних систем, в частности, развился в самостоятельную категорию в пределах индо-иранского языкового ареала, частично сохранился как претерит в *Q*-кельтских и тохарском языках, был утрачен в *P*-кельтской, балтийской, славянской и армянской группах и соединился с аористом в одну категорию перфекта в латыни и претерита в германских языках. Особый интерес для изучения представляют готские сильные глаголы VII класса, поскольку в германских языках только этот незначительный в количественном отношении разряд единиц унаследовал формальный признак от перфектных удвоений основ в индоевропейском праязыке. В чем причина такой резистентности к изменениям формального плана? Выдвигается гипотеза о том, что сохранение редупликаций у готских глаголов обусловлено не только необходимостью дифференциации совпавшего вокализма в формах презента и претерита, но и иконичностью как праиндоевропейских этимонов, так и их рефлексов. Несмотря на то, что во многих языках за пределами индоевропейской семьи глагольная редупликация является весьма продуктивным способом прозрачного иконического кодирования значений интенсивности, итеративности и дуративности, иконичность редупликации в формах перфекта и претерита не является столь очевидной. Основное внимание в статье уделяется выявлению иконичности редупликаций в готском претерите. Несмотря на деиконизирующий эффект, сопровождавший формально-семантическую диверсификацию праиндоевропейских этимонов в дочерних языках, сохранению редупликации в готском претерите способствовало вовлечение сильных глаголов VII класса в отношения внутрисистемной мотивированности и формирование на этой основе определенных видов диаграмматической (структурной) иконичности.

***Ключевые слова**: готский язык, иконичность, перфект, праиндоевропейский язык, претерит, редуплицирующий глагол.*

Введение. Грамматическая система глагола, которая подвергается существенным модификациям в истории языков, представляет собой сложную область для сравнительно-исторических исследований. На основании остаточных явлений категорий праиндоевропейского состояния восстанавливается грамматическое устройство глагола в системе языка-основы, особенности отдельных глагольных категорий, в частности, перфекта [см. 2; 3, с. 258 – 259, 280 – 284], анализируется их дальнейшее развитие в дочерних языках, соотношение архаичных и инновационных явлений [5; 6; 10]. Все больше внимания уделяется анализу диахронического аспекта грамматикализации и семантического поведения глагольной редупликации в индоевропейских (и.е.) языках [14]. Появляются работы, ориентированные на изучение иконичности процессов грамматикализации, мотивированности связи редупликации и категориального значения глагола [4, p. 547 - 548; 7; 8; 12]. При этом рефлексы такого чрезвычайно продуктивного способа образования перфекта в и.е. языке-основе, как редупликация [16, с. 290], остаются малоизученными.

Цель исследования заключается в анализе сильных глаголов VII класса в готском языке и выявлении их иконичности.

Редуплицирующие глаголы в готском представляют собой незначительный в количественном отношении класс единиц. Несмотря на непродуктивность, этот разряд глаголов привлекателен для анализа тем, что он унаследовал формальный признак удвоения от и.е. перфектных основ.

Гипотеза исследования. Сохранение редупликации у сильных глаголов VII класса обусловлено не только необходимостью дифференциации совпавшего вокализма в формах презента и претерита [11, p. 206 - 207], но и иконичностью как и.е. этимонов, так и их рефлексов в готском языке.

Материал и процедура анализа: (1) инвентаризация редуплицирующих глаголов (45 единиц) методом сплошной выборки из исторических словарей [13; 15]; (2) установление и.е. этимонов на основе этимологических данных [1; 13]; (3) методом контекстологического анализа на материале [9] изучение функциональных особенностей отобранных глаголов и установление их значений в зависимости от контекстуального окружения; (4) выявление наличия мотивированной связи формального удвоения с значением глагола.

Категория перфекта, одна из наиболее архаичных в и.е. языке-основе, не соотносилась с категориями времени, наклонения, залога, и, не имея медиальных форм, занимала особое место в системе и.е. глагола. В формальном отношении основы и.е. перфекта были нетематическими, характеризовались особыми окончаниями, корневым чередованием гласных и в некоторых случаях частичным удвоением корневой морфемы. Нельзя сказать, что редупликация была характерным признаком перфекта, поскольку удвоение основ встречалось и в формах презента (у глаголов с корневой основой аориста), а также в формах аориста (у глаголов с коревой основой презента) [см. 3, с. 263, 274 – 275, 281]. В семантическом отношении и.е. перфект не был формой прошедшего времени, а скорее объединял единицы в определенный лексико-грамматический класс предикатов с инактивным значением, которое позднее развилось в ‘действие, совершившееся в прошлом и сохраняющее актуальность в настоящем’ (см. детальный обзор различных точек зрения, позицию И. Перельмутера относительно первоначальной функции перфекта и особенностей груп-

пы аномальных, изолированных перфектов/*perfecta tantum* в древнегреческом и древнеиндийском языках [2, с. 5 – 20, 23 – 27, 30]).

Морфологическая редупликация в языке-основе по-разному отражена в дочерних системах. В восточном ареале и.е. языков она оказалась продуктивной, совмещая архаические и неологические черты. В западном ареале, в германских языках, в частности, имеются лишь остаточные рефлексы и.е. удвоений (претерито-презентные глаголы и VII класс сильных глаголов). Так, по нашим подсчетам, в готском языке из 577 глаголов (100%) слабые составляют 54 %, сильные без удвоений – 33%, сильные редуплицирующие – 8%, неправильные – 3%, претерито-презентные – 2%.

Дж. Язанофф [11, p. 241 - 243] полагает, что дередупликация претерита в большинстве сильных глаголов в германских языках началась еще до распада протогерманской общности и была вызвана необходимостью оптимизации коммуникации - увеличением частотности употребления глаголов и редукцией многосложных форм, сочетающих глагольные корни и превербы. Однако глаголы с одинаковым вокализмом в презенте и претерите сохранили редупликацию. Некоторые глаголы были редуплицированы в готском претерите по аналогии.

Анализ готских редуплицирующих глаголов и и.е. этимонов, к которым они восходят, показал, что большинство исходных единиц имеет имитативный характер. К этой группе относятся:

- полиакциональные интенсивы (‘резать + звучать’, ‘вопить + оплакивать, скорбеть’ пр.) - и.е. **gher-* “обрабатывать острым инструментом” > “звук” > герм. **grōt-/grēt-* “вопить, взывать; приветствовать, заставить заговорить” > гот. *grētan* “плакать, вопить”);

- наименования прерывистого, повторяющегося действия - и.е. **pel-/pl-* “складывать, придавать форму” > герм. **falÞ-* “складывать; складка” > *falÞan* гот. “складывать”;

- корни со значением ‘связывать, соединять’ – и.е. **pak-* “скреплять, связывать, соединять” > герм. **fang-* “хватать, ловить” > гот. *fāhan* “ловить”, *gafāhan* “поймать, схватить”;

- обозначения физического состояния пр. - и.е. **sle(i-)* “расслаблять(ся)” > герм. **lēt-*[1] быть расслабленным; отпускать, позволять” > гот. *lētan* “оставлять” (также гот. *lats* “медленный, вялый”).

Следует ожидать, что в ходе исторического развития прозрачность внутренней формы единиц снижается, что приводит к их постепенной деэтимологизации. Поэтому контексты, содержащие лексемы со стертым значением ‘интенсивности’, инкорпорируют дополнительные единицы с целью его восстановления. Примерами могут служить сочетания предиката с квалитативом в контактной позиции по отношению к редуплицирующему глаголу (“*jah usgaggands ut* ***gaigrot baitraba***” (M. 26: 75) – ‘И выйдя вон, плакал горько’, где *gaigrot* < *grētan* “плакать, рыдать”, *baitraba* < *baits* “горький; горько, сильно”), а также случаи эквономической конденсации предиката за счет использования синонимов с усилительным значением (“***gaigrotun*** *þan allai jah* ***faiflokun*** *þo*” (L. 8: 52) - ‘Все плакали и рыдали о ней’, где *faiflokun* < *flokan* “печалиться, плакать, рыдать”). По нашему мнению, эти приемы снижали деиконизирующий эффект.

Ко второй группе редуплицирующих глаголов относятся единицы с перформативным значением (‘утешать’, ‘звать, называть’ пр.) и со значением ‘влияния’ (‘дотрагиваться (до…)’, ‘сеять (что…)’ пр.), употребляющиеся в контекстах, ослабляющих транзитивность этих глаголов, за счет чего и реализуется мотивированная связь редуплицированной формы со значениями ‘распространение из одного источника’, ‘умножение одной и той же сущности’ пр. Например, редуплицирующий глагол *saian* “сеять” используется в составе этимологической фигуры (“*…urrann* ***saiands*** *du* ***saian*** *fraiwa seinamma …*” (L. 8: 5) ‘вышел сеятель сеять семя свое …’), где действие (*saian* “сеять”) и субъект действия (*saiands* “сеятель”) выражены однокоренными словами. При этом объект действия (*fraiwa* < *fraiw* “зерно”) включается в посессивную конструкцию с притяжательным местоимением (*seinamma* < *seins* “свой”). Такая конструкция позволяет усилить значение рефлексивности и одновременно ослабить значение переходности глагола. Редупликация кодирует действие субъекта, которое, так сказать, замыкается на нем, осуществляется субъектом в свою пользу.

Таким образом, формированию и сохранению редупликаций способствовала специфика лексических значений и.е. этимонов и их рефлексов в готском языке, поскольку повтор одной и той же формы, по данным различных языков, (а) является иконической экспликацией квантитативного принципа ‘больше формы:: больше значения’ и (б) кодирует значение ‘увеличение одной и той же сущности’.

Анализ употреблений готских редуплицирующих глаголов показал, их различную встречаемость в зависимости от категорий лица, числа и наклонения.

Большинство употреблений (79,7%, зд. и далее от общего числа проанализированных контекстов – 74 / 100%) имеет форму третьего лица. Случаи использования форм первого (17,6%) и второго (2,7%) лица немногочисленны. При этом формы первого и второго лица встречаются преимущественно в прямой речи, в формы третьего лица – в косвенной речи: “*…wisseis þatei* ***ik*** *manna hardus im, nimands þatei ni lagida jah sneiþands þatei ni* ***saiso***” (L. 19: 22) – ‘ты знал, что я человек жестокий, беру, чего не клал, и жну, чего не сеял’. Указанное согласуется с особенностями употребления перфектных форм в древнеиндийском языке (в непрямой речи в формах третьего лица) и в древнегреческом языке (у Гомера – в прямой речи в формах первого и второго лица) при сообщении о событиях, которые известны говорящим на основании личного опыта [2, с. 56 - 57]. Иконичность редупликации здесь проявляется в ее соотнесенности с двумя временными планами – прошедшим (опыт говорящего) и настоящим (время сообщения). Так обеспечивается соответствие формы повтора значению ‘длительности дей-

ствия, которое совершилось в прошлом, но остается актуальным в настоящем'.

Наблюдается преимущественное использование редуплицирующих глаголов в форме единственного числа (79,7%), на что, вероятно, влияет значимость единичности субъекта действия. Случаев использования форм двойственного числа не обнаружено.

Примеры употребления редуплицирующих претеритов в оптативе малочисленны (13,5%), но являются интересными с точки зрения их иконичности. Как известно, оптатив (как и дезиратив) соотносится с агентивно-ориентированной модальностью, выражая действия, протекающие медленно, постепенно. Результат таких действий достигается лишь при условии приложения значительных усилий или при сильном желании субъекта. Вероятно, здесь для редупликации значение имеет комбинация оттенков аспектуальных значений 'прогрессивности, длительности' с семами 'результативности, завершенности' действия. Не случайным нам представляется и тот факт, что формы оптатива характерны для редуплицирующего глагола *at-tekan* "дотрагиваться", имплицирующего значение 'исцелять (от недуга, бесов, проказы, горячки пр.) ': **"***þanuh atberun du imma barna, ei* ***attaitoki*** *im: iþ þai siponjos is sokun þaim bairandam du*." (M. 10: 13) - 'Приносили к Нему детей, чтобы Он прикоснулся к ним; ученики же не допускали приносящих'. В древности считалось, что даром исцеления обладает тот, кто сам является чистым и праведным (ср. русс. *целый*, *целить*). Исцеление же направлено на избавление от чего-то такого, что не является внешним по отношению к объекту воздействия. Таким образом, редупликация в этих случаях кодирует сложное переплетение смыслов, объединенных общим значением 'умножение сущности' и соотносится с иконическим принципом квантитативности.

Выводы. Результаты исследования подтвердили гипотезу об иконическом характере редуплицирующих глаголов в готском языке. Несмотря на деиконизирующий эффект, сопровождавший формально-семантическую диверсификацию праиндоевропейских этимонов в дочерних языках, сохранению редупликации в готском претерите способствовало вовлечение сильных глаголов VII класса в отношения внутрисистемной мотивированности и формирование на этой основе непрозрачной диаграмматической иконичности. Вопросы возможности (или необходимости) сохранения формального признака 'повтор' при смене функциональной загрузки единиц и переходе от выражения лексического значения к выражению грамматического значения (прошедшего времени) требуют дальнейшего, более глубокого анализа с привлечением материала типологически отличных, неродственных языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков; Т. I – II. – Винница: Нова книга, 2010.
2. Перельмутер И.А. Общеиндоевропейский и греческий глагол. Видо-временные и залоговые категории. – Ленинград: Изд-во "Наука", 1977. – 207 с.
3. Савченко А.Н. Сравнительная грамматика индоевропейских языков. – М.: Высшая школа, 1974. – 410 с.
4. Abraham W. Intensity and diminution triggered by reduplicating morphology: Janus-faced iconicity // Studies on reduplication.; Bernhard Hurch, ed. – Berlin: Walter de Gruyter, 2005. - P. 547 – 568.
5. Acosta D. de. Rethinking the genesis of the Romanc periphrastic perfect // Diachronica, Vol. 28, # 2. – 2011. – P. 143 – 185 (43).
6. Adamczyk E. Reduplication and the Old English Strong Verbs Class VII (1) // Studia Anglica Posnaniensia: international review of English Studies. – 2002. - Vol. 38. – P. 23 – 34.
7. Fischer O. Cognitive iconic grounding of reduplication in language // Semblance and Signification: Iconicity in Language and Literature 10; P. Michelucci, O. Fischer, Ch. Ljungberg, eds. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co, 2011. – P. 55 – 82.
8. Fischer O. On the role played by iconicity in grammaticalisation // Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature; Max Nänny, Olga Fischer, eds. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1999. - P. 345 – 374.
9. Gothic Bible and minor fragments. An evolving lemmatized and POS-tagged edition of the Gothic Bible, based on Streitberg 1919 // Project Wulfila. - University of Antwerp, Belgium, 2004. - http://www.wulfila.be/gothic/browse/
10. Jasanoff J. H. Gothic // The Ancient Languages of Europe; Roger D. Woodard, ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. - P 189 – 208.
11. Jasanoff J. H. The Class VII Strong Verbs of Northwest Germanic // Hist. Sprachforsch: 120. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2008. – P. 241 – 284.
12. Kulikov L. Reduplication in the Vedic verb: Indo-European Inheritance, analogy and iconicity // Studies on reduplication. – Bernhard Hurch, ed. – Berlin: Walter de Gruyter, 2005. - P. 431-454.
13. Lehmann W.P. A Gothic Etymological Dictionary. – Amsterdam: BRILL, 1986. - 712 p.
14. Nepokuj M. The development of verbal reduplication in Indo-European // Journal of Indo-European Studies, monograph series 24. – Washington D.C.: Institute of the Study of Man, 1997. – 239 p.
15. Skeat W.W. A Moeso-Gothic Glosssary: with an introduction, an outline of Moeso-Gothic grammar, and a list of Anglo-Saxon and old and modern English words etymologically connected with Moeso-Gothic. – London: Asher & Co, 1868. – 340 p.
16. Szemerényi. O. J. L. Introduction to Indo-European Linguistics. – Oxford: Oxford University Press, 1999. - 352 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Levitsky V.V. An Etymological Dictionary of Germanic Languages; Vol. I – II. – Vynnitsa: Nova Knyha, 2010.
2. Perelmuter I.A. Obscheindoevropejsky i grechesky glagol. Vido-vremennyje i zalogovyje kategoriji. – Leningrag: Nauka, 1977. – 207 s.
3. Savchenko A.N. Sravnitelnaya grammatika sndojevropeiskyh jazykov. – Moskva: Vysshya shkola, 1974. – 410 s.

Kozlova T.O. Iconicity of reduplicated verbs in Gothic
Abstract: This paper aims to investigate Gothic strong verbs (Class VII) whose reduplicated preterite forms are the remnants of Proto-Indo-European (PIE) perfect. The PIE perfect was unevenly reflected in different daughter branches. It further developed into an independent category in Indo-Iranian languages, partially survived as the preterite in *Q*-Celtic and Tocharian groups, was lost in *P*-Celtic, Baltic, Slavic, Armenian and Albanian languages, and merged with the aorist into Latin perfect and Germanic preterite. It is especially intriguing to look into the reduplicating survivals in Gothic as most of PIE reduplicated perfective forms lost their stem doubling in Germanic languages. Why did some of the Gothic reflexes not lose their original perfective shapes? Was it only due to the coincidence of vocalism in their present and preterite forms? It is hypothesized that Gothic reduplicating verbs that constitute Class VII were resistant to the process of dereduplication owing to the iconic effects. Although in many languages outside the Indo-European family reduplication is recognized as one of the most productive imitative means encoding verbal intensity as well as iteration in punctual or telic verbs and duration in atelic ones, its iconic functions in the perfective aspect are less transparent. The article's focus is on the presence of iconicity in PIE reduplicated perfect and its reflexes in Gothic. It is argued that in spite of a deiconizing drift accompanying the diversification of PIE etymons, reduplicated reflexes in Gothic gained new motivation which, however, did not exhaust their iconic encoding efficiency.
***Keywords**: Gothic, perfect, preterit, Proto-Indo-European, reduplicated verb.*

R. Kritsberh
Language variation and language standard in English

Roman Kritsberh, Ph.D., Professor, Chair, Department of Translation, Institute of Economics and Information Technologies, Kriviy Rig, Ukraine

Received September 28, 2013; Revised October 14, 2013; Accepted October 19, 2013

Abstract: Standard of language is conditioned by its variation. The prescriptivism tendency in English, with British variety being the only prestigious form has gradually yielded to polycentrism – first American English then those of developing countries have formed standards of their own. British and American English have high social prestige and continue to exercise influence on other World Englishes. Two trends, divergence and convergence, the drive for national identity and that for integrity are typical of regional variation and crucial for changes of standard speech. British and American English both keep their distinctive markers and interact one with another. American influence on British English has been telling since the early 19th c., while now, the process is reciprocal. Often, the standard of language depends on subjective evaluation due to regional and social backgrounds. Social dialects are extremely mobile, both in respect of each other and standard variety. They replenish the prestigious forms and show a trend of making their way therein. Social, regional, and other variations of language are closely connected due to interaction of territorial, socioeconomic, gender, ethnical, etc factors and cannot be considered in isolation. In American English, a continuum of standardness is quite extended stretching from Formal or Prescriptive Standard through Informal Standard to non-standard forms, with vernacular dialects positioned more closely to the prestigious forms, comparing to British English. Standard in Modern English is in a state of flux, corollary of language variations – temporal, regional, social, and can be considered both between international varieties of English and within those.
***Keywords**: dialect, language standard, prestigious form, regional variation, social variation.*

Variations and changes in language have crucial effect on its structure, usage, and standard. The numerous works of the field deal with language situation and policy in English-speaking countries, as D. Crystal [9], relations between socially prestigious and vernacular forms, as W. Wolfram and N. Schilling-Estes [26], development of New Englishes and their relations to American (AE) and British (BE) varieties, as Y. Kachru and C. Nelson [17], along with signatures of those and their interaction, as G. Rohdenburg and J. Schlueter [23], E. Finegan and J. Rickford [11]. The objective of this paper is to bring to light the relation between variation and changes in the language system and its standard. The corresponding textual sources from 18th through 21th cc. along with regionally marked items on all language levels serve as material for this paper. Its methodology is based primarily on that of descriptive analysis.

The category of language "standardness" has long been the Holy Grail in both linguistic science and popular belief. It started with utopian concept of "language of excellence" contended by Sanskrit; after W. Jones "*more perfect than the Greek, more copious than the Latin and more exquisitely refined than either, yet bearing to both of them a stronger affinity*" [20, p. 11].

Classical Hebrew and the Arabic of the Qur'an serve the examples as cases in point. German does, as well. J.G. Fichte in his *Addresses to the German nation* (1807) writes: "*German speaker can always be superior to the foreigner and understand him fully even better that the foreigner understands himself* [10, p. 109]. French was the language of the society in the 17-18th cc. Europe. Voltaire visiting the court of Prussian king Friedrich II wrote: "*in Germany people speak French. German is spoken by horses and soldiers*" [18, p. 105].

English, after Th. Macaulay "… *stands pre-eminent even among the languages of the West… It abounds with works of imagination,… with models of every species of eloquence… which … have seldom been surpassed, and which… have never been equaled* " [19].

Efforts to put the English language into Procrustean bed have been afloat since 17th c. when J. Dryden, D. Defoe, and J. Swift represented the prescriptivism trend, the notion that one form of language should be a model to follow, a yardstick to be measured by. J. Swift, in 1712 in his *Proposal for Correcting, Improving and Ascertaining the English Tongue* highlighted this view: "*…the English tongue is not arrived to such degree of perfection… and if it were once refined to a certain standard, perhaps there might be ways to fix it forever…. I see no absolute necessity why any language should be perpetually changing*" [25, p. 16].

Dr. Johnson, in the *Preface* to his Dictionary in 1755, mocked this illusion by stressing that "*When we see men grow old and die…we laugh at the elixir that promises to prolong life…and with equal justice*" [15, p. 10], he continues, it is impossible to preserve words and phrases from mutability, or to embalm the language [ibid].

N. Webster in famous dialog with Captain Basil Hall in 1828 strongly advocated this view, as well: his countrymen "*… had not only a right to adopt new words, but were obliged to modify the language to suit the novelty of the circumstances, geographical and political, in which they were placed … it is quite impossible to stop the progress of language--it is like the course of the Mississippi, the motion of which, at times, is scarcely perceptible; yet even then it possesses a momentum quite irresistible. It is the same with the language we are speaking of. Words and expressions will be forced into use, in spite of all the exertions of all the writers in the world"* [12, p. 203].

Then, there followed fierce and embittered debates between Americans and British whose language is 'proper', with tempers still flying high up today. Thus F. Cooper in *Notions of the Americans* 1828 claims that English spoken in the USA is "*incomparably better English*" than in the mother country: "*In fine, we speak our language, as a nation, better than any other people speak their language.*" [6, p. 125] and "*there is vastly more bad English, and a thousand times more bad grammar spoken in England than in America; and there is much more good English… spoken there than here…*" [ibid, pp. 136-7]. He adds: "*What shall, this standard be? … an entirely different standard for the language must be established in the United States, from that which governs so absolutely in England*" [ibid, p. 125].

Th. Hamilton in *Men and Manners in America* (1833) counters: "*I deem it something of a duty to express the natural feeling of an Englishman, at finding the language of Shakspeare and Milton thus gratuitously degraded…. there can be no doubt that, in another century, the dialect of the Americans will become utterly unintelligible to an Englishman"* [13, p. 230].

B. Mathews in *Americanisms and Briticisms with other essays on other -isms* (1892) reasonably notes that "*…there is no basis for the belief that somewhere there exists a sublimated English language, perfect and impeccable…. To declare a single standard of speech is impossible*" [21].

W. Archer wrote in *America To-day, Observations and Reflections* (1899): "*The English language is no mere historic monument, like Westminster Abbey, to be religiously preserved as a relic of the past, and reverenced as the burial-place of a bygone breed of giants. It is a living organism, ceaselessly busied, like any other organism, in the processes of assimilation and excretion*" [1, p. 215].

Grouching on 'language pollution' is heard now from the both sides of the Atlantic. Thus, *The Guardian, 12 May 2011,* published angry responses of its readers to the article of the American journalist Sarah Churchwell (*10 May*). Two of them run: *"Noah Webster may have produced the language that should be known as "American", but that should not be a reason…for British English to be altered to the American version…. American terms and spelling are imposed on us via the internet, but television and lazy journalism are also to blame…. Our English is a rich and varied language – it needs a strong defence… They* [=the American words] *are abominable not because they sound awful, but because they represent a depressed and depressing social status in England, on the one hand, and a bland, thoughtless, faux-classless, sold-by-the-yard cultural wallpaper from the US, on the other"* [4].

Americans are keeping up with Joneses in this respect. The Telegraph, 07 Feb 2011, reports: "*Americans are complaining about their own dialect being polluted by "Britishisms". New Yorker Ben Yagoda, a professor at Delaware University, is studying the invasion of traditional British lingo. … Yagoda's biggest objection…is to words for which there are "perfectly good American equivalents, like 'bits' for 'parts' and 'on holiday' instead of 'on vacation' ". They are, he says, 'purely pretentious'. … Yagoda thinks use of these overt Britishisms is simply part of an attempt to be 'cool'*" [14].

Two trends, divergence and convergence, the drive for national identity and that for integrity are typical of regional variation and crucial for changes of standard speech. On the one hand, different ecologies of language engender its local markers on all levels, on the other, in the era of globalization, the need for communication and intelligibility dictate mutual influence within language systems.

Thus American influence on BE has been the subject of discussion since the beginning of the 19th c. This trend is very strong and nowadays, with such Americanisms making their way into BE as *amusement park*, *battery* (instead of British *accumulator*), *ambulance chaser* (not British *accident tout*), *bell boy* (*buttons*), etc. However, in the beginning of the 21st c., British words and phrases are staging a come-back to penetrate into AE, as: *hall of residence* (often instead of American *dormitory*), *downmarket* (along with *downscale*), *gap year*, *busman's holiday*, *bad penny* (as *turn up like bad penny*), to name but a few.

It goes without saying that language standard depends on temporal variation and changes in diachrony. Thus in Old English, the bare infinitive was the most frequent of all forms, while in Middle English the to-infinitive becomes the commonest form, although there are no strict rules for many verbs between the bare and the to-infinitive [2, p. 316, p. 319]. However, in Present-Day English such usage has become fixed.

Nowadays, in the era of English domination world-wide, the issue of 'good' and 'bad' English has never lost its

bleeding edge. By the most average estimates, 400 million people speak English as a first language; from 300 million to 500 million use it fluently; and around 750 million use it as a foreign language [9]. New varieties emerged recently in Singapore, Nigeria, Caribbean, etc. Some scholars have apprehensions that English will eventually die, as Latin did, or will fragment into a family of dialects, or Englishes, but the majority of linguists don't share this skepticism. D. Crystal said "This is the first time we actually have a language spoken genuinely globally by every country in the world". J. McWhorter follows this lead: "English is dominant in a way that no language has ever been before…It is vastly unclear to me what actual mechanism could uproot English given conditions as they are" [22].

There is great interaction between varieties of English. D. Crystal, for example, thinks that the English spoken in fast-developing countries (India and China) will affect the global standard. "In language, numbers count. There are more people speaking English in India than in the rest of the native English-speaking world" [5].The scholar predicts that English in future will become a family of languages. Indeed, English spreads around the world like wild fire to suit the local conditions, and some of new varieties (or dialects) are totally incomprehensible to British and American speakers. Some linguists speak of 'Panglish', a global language that will replace the English spoken today. This variety, according to that claim, may become a loose grouping of local dialects and English-based common languages for communication of non-native speakers. It is still unclear, whether there should be a single English with the dialects of its own, or varying Englishes, mutually unintelligible.

Whether English will fragment itself in future to become a family of languages totally incomprehensible to speakers of other varieties is a moot point. Or the World Standard English, the prestigious core dialect could prevent the language from dissolving into regional forms. The 'indexical signals', according to Ch. Pierce's semiotics, the form of usage that gives information about people's location, education, profession, age, class, etc, "are ideological because they are anchored in social and cultural normative perceptions of language and its appropriate use" [3]. That is why the BBC English and Standard American English will be appealing much more than local varieties in the time to come.

There are two models of approaching standardness in sociolinguistics. The first is External models in the Outer and Expanding Circles, i.e. Standard British English or General American English in the developing countries where English is spoken. The second is Internal models in the Outer and Expanding Circles [16, pp. 13-15] – acculturation of a language to a new context along with appearance of new standards is unavoidable. Although the two main branches of English, BE and AE enjoy high social prestige due to historical and cultural factors worldwide, still the supporters of Internal models are constantly gaining ground. Their arguments are that language cannot be used in narrow range of purposes or functions, the changes from below usually count, the actual usage of language by people and not codification per se is important, British and American varieties cannot represent various cultural environment of the world, language should be molded to the respective experience [ibid, p. 17]. The notion of standard in language has more to do with ideology than with pure linguistic factors. Language is never about the language only, but connected to political influence, immigration issues, commercialism, etc.

Some new research on grammar issues show the dynamics of changes within AE and BE in such aspects as the formation of the preterite and the past participle, synthetic and analytic comparatives, reflexive structures, nominal complements, mandative subjunctive, etc. [23], to say nothing of less rigid language levels as phonology and lexis.

Often, the rating of standardness is subjective characteristic, dependent on regional, areal, and social backgrounds. Thus for BE speakers Standard AE with its signatures in phonology, lexis, spelling, and grammar will definitely appear as 'non-standard', and vice versa. E.g., *bomb* in BE means "success" while in AE it is "failure". Even within the same regional variety, frames of reference may differ. Boston English, for example, is non-mainstream dialect in AE (*'pahk the cah in Hahvard yahd' = 'park the car in Harvard yard'*), while in Massachusetts, it enjoys high social prestige. Speakers of American South are regarded as non-standard in American North, etc.

Social dialects are extremely mobile, both in respect of each other and standard variety. Thus Estuary English, mixture of London speech with those of Kent, Sussex, and Surrey, along with Cockney features enriched by some ethnic influences from West Africa, Bangladesh, India, and South America, sometimes called Jafaicanhas has recently made tremendous impact on BBC English. As D. Crystal put it *"Estuary English may therefore the result of a confluence of two tends: an up-market movement of originally Cockney speakers, and a down-market trend towards 'ordinary' (as opposed to 'posh') speech by the middle class"* [7, p. 327].

Slang in the English language, as another example, since its birth has been making its way closer to the Standard English. In 1756, Oxford English Dictionary (OED) defined slang as *"the special vocabulary used by any set of persons of a low or disreputable character, language of low and vulgar type"* [24, p. 1787]. In 1801, another sense appeared with the edge blunted: *"the special vocabulary or phraseology of a particular calling or profession; the cant or jargon of certain class or period"* to end in 1818 as *"language of a highly colloquial type, considered as below the level of standard educated speech"* [ibid]. It is worth mentioning that modern sources often avoid reference to standard speech, describing slang as '*very informal, vivid, non-conventional*'. Despite all surrounding controversy, general slang is on its way towards Informal Standard English, especially in the USA, positioning itself on the frontier between standard and non-standard vocabulary.

Non-standard forms of language are also systematic and regular and have their own signatures. Thus habitual *be* is a major characteristic of African-American Vernacular (*He be running*), or *been = bin* as a remote past (*he been*

run = he ran a long time ago), or *done* as a marker of completion (*he done read*) [11, pp.80-82].

But even within socially prestige variety a wide range of variation exists. Thus standard English allows three pronunciations of *direction* (*di-*, *dai-*, *də-*), *drunken man* and *drunk man*, *less people* and *fewer people*, *commoner* and *more common*, etc.

Social, regional and other variations of language are closely connected due to interaction of territorial, socio-economic, gender, ethnical, etc factors. Norman French, e.g., from pure territorial dialect of Old French had changed into a social dialect, Anglo-French, since the Norman Conquest through the end of the 13th c., spoken by the court and nobles. The social-ethnic dialect African American English, despite numerous migration of the black population, still has its roots and 'catchment area' in the South. Chicano English, the dialect of young males in the Southwest of the USA, as another example, combines regional, ethnic, gender, age, and urban features.

And although the standardized form usually levels or filters the verbal features caused by social, ethnical, gender, age, etc. factors, still the latter often have considerable implications for the former. Thus, many originally non-standard words and phrases from different social dialects have made their way into Standard English, as *to tote* (first Black English, now Informal Standard AE), *gerrymandering* (from political-speak in the USA to World English), *chav* (from lexicon of rap-singers into mainstream BE).

Relations between the standard or prestigious dialect and non-standard or vernacular forms of speech within a given variety deserve special attention. This problem is closely linked with particulars of regional variation within system. Thus, in AE a continuum of standardness is quite extended stretching from Formal Standard AE (Prescriptive Standard AE) through Informal Standard AE to non-standard forms. As W. Wolfram put it, the first is codified in the language of established writers and grammar texts, while the second, much more difficult to define, reveals itself in natural speech acts of educated native speakers [26]. Generally, vernacular dialects in AE are positioned more closely to the standard forms, comparing to BE. It is due to certain cultural and proper linguistic causes, such as large number of non-educated immigrants in the country history, high social mobility of its population, Westward expansion and the influence of the Frontier, AE 'hospitality' to general slang in texts of various functional styles, etc.

In Britain, regional and ethnic accents are regarded still as liability. Britons try to get rid of this handicap to acquire clipped cut-glass RP.

The hierarchy of standard and non-standard forms is different in AE and BE. The former seems to be more developed including well-established ethnic dialects, as African American Vernacular English (AAVE), ethnic-urban ones, as Jewish English of New York and Chicano English of Southwestern cities, regional dialects, etc. In BE, those are less pronounced.

Regarding regionalism, the models of English are quite different in the USA and UK, and that bears on the standards in both countries. The former is polycentric with at least 6 major regional types or dialect areas: Eastern New England, The North, The West, The South, The Midland, and Pittsburg [ibid, p. 122], although the number of such areas and boundaries are open to discussion. Moreover, what is regarded as 'standard' in one area is non-standard in another. For example, merger of /ɔ/ and /a/ as in *caught* and *cot* is the signature of The West, while in Eastern New England this feature is absent [ibid]. Otherwise, fronted /a/ as in *pot* and backed /ɛ/ as in *pet* are markers in The North, especially The Inland North area, while in The South they are absolutely unknown [ibid].

Summing up, it is seen that standard in Modern English is in a state of flux, corollary of language variations – temporal, regional, social, and can be considered both between international varieties of English and within those.

REFERENCES

1. Archer, W. (1899) *America To-day Observations and Reflection*. New York.
2. Blake, N. (ed.) (2006) *The Cambridge History of the English Language. Volume II. 1066-1476*. Cambridge.
3. Blommaert, J. (2005) Why we are as good or bad as our language // The Guardian, 21 October, 2005.
4. Churchwell, S. (2011) English: it's a neologism thang, innit // The Guardian, 9 May, 2011.
5. Clout, L. (2008) English will fragment into 'global dialects // Daily Telegraph, 5 March, 2008.
6. Cooper, J. (1828, 1991) *Notions of the Americans: Picked up by a Travelling Bachelor*. New York.
7. Crystal, D. (1995) *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge.
8. Crystal, D. (2000) *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge.
9. Crystal, D. (2003) *English as a Global Language*. Cambridge.
10. Fichte, J. (1824) *Reden an die Deutsche Nation, Vierte Rede*. Leipzig.
11. Finegan, E. and Rickford, J. (eds.) (2004) *Language in the USA*. Cambridge.
12. Hall, B. (1829) *Travels in North America in the years of 1827 and 1828*. *Volume 2*. Edinburgh.
13. Hamilton, Th. (1833) *Men and Manners in America*. *Volume 1*. Edinburgh.
14. Hinton, K. (2011) Americans are angry with us for polluting their language // Daily Telegraph, 7 February, 2011.
15. Johnson, S. (1755) *A Dictionary of the English Language.* London.
16. Kachru, B., Kachru, Y. and Nelson, C. (2006) *The Handbook of World Englishes*. Malden, MA and Oxford
17. Kachru, Y. and Nelson, C. (2011) *Asian Englishes Today. World Englishes in Asian Context*. Hong Kong.
18.Koenig, W. (2001) *Atlas Deutsche Sprache*. Muenchen.
19. Macaulay, Th. (1835, 1977) *Minute on Education*. Barcelona.
20. Mallory, J. (1989) *In Search of Indo-European*. London.
21. Mathews, B. (1892) *Americanisms and Briticisms*. New York.
22. Mydans, S. (2007) Across cultures, English is the word // International Herald Tribune, April 9, 2007.
23. Rohdenburg, G. and Schlueter, J. (eds.) (2009) *One Language, Two Grammars? Differences between British and American English*. Cambridge.
24. Simpson, J. and Weiner, E.(eds.) (1994) *The Compact Oxford English Dictionary*. Oxford.

25. Swift, J. (1712) *Dr. Swift's Letter to the Lord High Treasurer*. London.

26. Wolfram, W. and Schilling-Estes, N. (1998) *American English: Dialects and Variation*. Oxford.

Крицберг Р.Я. Языковая вариативность и норма в английском языке

Аннотация: Норма языка обусловливается его вариативностью. Тенденция прескриптивизма в английском языке, когда британская норма была единственной престижной, постепенно сменилась полицентризмом – вначале американский вариант, затем варианты развивающихся стран сформировали свои языковые нормы. Британский и американский варианты являются наиболее социально престижными и продолжают оказывать влияние на другие национальные варианты. Две тенденции, дивергенция и конвергенция, стремление к национальной идентичности и одновременно к интеграции, являются типичными для региональной вариативности и определяющими для изменения языковой нормы. Британский и американский варианты сохраняют свои различительные маркеры и взаимодействуют друг с другом. Американское влияние в Британии было значительным, начиная с 19 в., в настоящее время это процесс взаимный. Нередко норма языка зависит от региональных и социальных факторов. Социальные диалекты очень мобильны, как относительно друг друга, так и относительно литературной формы языка. Они пополняют престижные формы и обнаруживают тенденцию сближения с последними. Социальные, региональные и другие виды вариативности языка тесно связаны друг с другом, в виду взаимодействия ареальных, социоэкономических, гендерных, этнических и пр. факторов, и не могут рассматриваться в отдельности. В американском варианте континиум нормы достаточно обширен и включает формальную или прескриптивную норму, разговорную норму и нелитературные формы, при этом устные диалекты расположены ближе к престижным формам, по сравнению с британским вариантом. Норма современного английского языка находится в процессе изменения, является следствием вариативности языка – временной, региональной, социальной, и должна рассматриваться как между региональными национальными вариантами английского языка, так и внутри них.

***Ключевые слова**: диалект, норма языка, престижная форма, региональная вариативность, социальная вариативность.*

Кривуляк О. В.
Реалізація естетичної програми поетів 70-х років через образно-символічну парадигму

Кривуляк Олена Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент,
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

Received October 24, 2013; Revised November 14, 2013; accepted November 15, 2013

Анотація: У статті розглянуто окремі твори поетів 70-х років. Здійснено спробу з'ясувати, як реалізовувалася естетична концепція феномену "тихої" поезії через образи та символи поетичних текстів. Акцентується увага на зверненні митців до міфологем як до засобу вираження необарокового відчуття світу. Підкреслено, що, модифікуючи основні риси бароко, поети відбивають за допомогою необарокової естетики власну світоглядну позицію.

***Ключові слова**: "тиха поезія", П. Мовчан, В. Підпалий, Л. Талалай, необароко, архетипні образи-символи, міфологеми.*

60–90-ті роки XX століття – це перехід від модернізму до постмодернізму, від екстраверсії до інтровертивних тенденцій, епоха кардинальної зміни світоглядних позицій. 70-ті рр. XX століття – малодосліджений феномен літературного життя українського письменства. Митців цього періоду не можна виокремити як модерністів, але вони й не постмодерністи. Їх світоглядна позиція суттєво відрізняється від творчих та естетичних орієнтирів "шістдесятників", які відобразили у своїй творчості загальне тло своєї епохи, але вона водночас відбиває у собі реалії перехідної доби як у літературному, так і в соціокультурному житті країни. Поетів-сімдесятників або оминають стороною, або позиціонують виключно як творців "тихої", камерної поезії.

Під час аналізу літературного процесу 60–90-х років XX ст. увага приділяється культуроморфній поезії шістдесятників та її конфлікту, взаємозв'язкам та паралелям з техноморфною поезією 80–90-х років. Як окреме явище у цьому проміжку часу розглядається творчість представників Київської школи поетів, які є певною мірою конфронтовані до "шістдесятників". Людмила Дударенко висвітлила на змістових, формотворчих, формальних рівнях феномен Київської школи, специфіку стилів її представників. А. Дністровий зупинився на взаємозв'язках, конфронтації, впливах, традиціях у творчості поетів 60–90-х років. У кандидатській дисертації Олени Юрчук проаналізовано необарокові тенденції в українській поезії на основі творів митців кінця XX – початку XXI ст. На жаль, за спостереженням І. Дзюби, "якщо українські 60-ті роки [...] трохи поціновані, то проігнорованим або неоціненим адекватно залишається масштабніший процес другої половини 70-х років та років 80-х" [2]. Картина української поезії періоду 70-х рр. XX ст. була б неповною без творчих постатей П. Мовчана, В. Підпалого та Л. Талалая, які є представниками традиційної, або "тихої" [4, с. 153], за визначенням В. Моренця, поезії.

У цілому діяльність поетів-сімдесятників ще не представлена в історії українського письменства, тема розглядається критиками спорадично. Дозріла потреба дослідження специфіки поетичного слова предста-

вників цього літературного утворення та їх внеску у літературний процес.

Мета статті – проаналізувавши твори українських поетів-сімдесятників, виявити, як реалізовувалася естетична концепція феномену "тихої" поезії через образи та символи поетичних текстів.

Для розв'язання поставлених завдань застосовано **методи**: описовий, порівняльно-типологічний, структурно-семантичний, метод рецептивної естетики, системно-функціональний із системно-аналітичним підходом до інтерпретації літературних явищ.

В основу розвідки покладені фундаментальні концепти філософів Аристотеля, А. Бергсона, М. Бердяєва, О. Веселовського, Г. В. Ф. Гегеля, С. К'єркегора, Е. Фромма; психологів М. Арнаудова, Л. Виготського, К.-Г. Юнга; культурологів М. Бахтіна, Р. Інґардена, Ю. Лотмана, Д. Чижевського, та інших. Робота базується на літературно-критичних працях Л. Андреєва, Р. Барта, М. Бахтіна, Х. Борхеса, Г. Гадамера, В. Моренця, Х. Ортеги-і-Гассета, Н. Фрая та ін.

Через розвиток мистецьких стилів, напрямів, жанрів літератури можна простежити соціокультурну ситуацію у країні в той чи інший проміжок часу, відповідно, досліджуючи історико-культурне тло тієї чи іншої епохи можна з'ясувати першопричини формування, розвитку, становлення та затвердження певної світоглядної програми [6, с. 201]. Складні процеси переосмислення цінностей у зв'язку з трансформацією суспільної свідомості у перехідний час потребують уваги до культури як загально цивілізаційного й національного здобутку. Зміни у соціальному житті суттєво вплинули й на культуротворчу роль держави.

За стильовим спрямуванням їх можна віднести до препостмодерністів: спираючись на сформовані засади модернізму (увага до внутрішніх проблем особистості, проголошення самоцінності людини та мистецтва, прагнення до роз'єднання часу й простору, осмислення загальних тенденцій духовного буття), вони тяжіють до естетики необароко, що формується у постмодерному тлі. Необароко – термін, що використовується у рамках постмодернізму для позначення стану суспільства кінця XX століття, при котрому всупереч поширенню масовізації та уніфікації на макрорівні, на макрорівні виявляється ідеостиль автора. Черпаючи натхнення в природі, вони через її образи часто вирішують питання соціального, морального та естетичного спрямування, а епітет "тиха" означає духовно спокійна, спостережлива, в якій присутня "внутрішня патетичність, що виявляється не так у підвищенні голосу, як у його емоційній наснаженості... Поет не проповідує іншим, а мовить до свого сумління" [1, с. 34].

Торкаючись перш за все не людини духовної, а людини патріотично свідомої, соціально активної, автори користувалися поезією як засобом вияву свободи слова, то нове покоління митців, становлення та розквіт творчості яких прийшлося на політично складні часи, виробили власну естетичну програму, концепція якої полягала у заглибленні в особистість, щоб через пізнання неї осягнути загальнолюдське, метасвітове [3, с. 134]. На зміну "стадіонній" поезії "шістдесятників" прийшла "тиха". Ані модернізм, ані соцреалізм не могли в повній мірі реалізувати нове світовідчуття, саме тому поети сімдесятих років звертаються до естетики бароко, модифікуючи основні риси цього стилю і відбиваючи за допомогою необарокової естетики власну світоглядну позицію. Перш за все, необароковe світовідчуття відбилося в образно-символьній системі поетичних творів, звертанні до числової знаковості, парадигми кольорів, міфологем, архетипів, станів людської душі та психіки.

Новаторство необарокових поетів у формуванні нової естетики, на нашу думку, виявляється в образно-символьному рівні творів. "Символом ми називаємо, – писав К.-Ґ. Юнг, – термін, назву чи навіть образ, що володіє, крім свого загальновживаного, ще й особливим додатковим значенням, що несе щось незвичайне, невідоме" [13, с. 112]. Кожне слово-символ є образом, але у символі поняття образу розширюється, мовби виходить за свої межі, здобуваючи додатковий глибинний зміст; отже, повної тотожності між символом і образом теж не існує. Будь-який символ є образ, однак не кожний образ, навіть породжений символом, зводиться до нього. Символ "є вид ідеї, даної образом" [12, с. 14]. Розуміння художнього символу як універсальної категорії естетики пов'язує символізацію з її образною стороною, процесом художнього освоєння світу. Поетичний символ ідентифікується тим самим із образом [11, с. 16]. Відповідно можемо говоримо про новаторство поетів на образно-символьному рівні.

У продовжувачів традицій творців carmina curiosa частіше знаходимо оригінальні або ж трансформовані фольклорні та міфологічні образи-символи. Найбільш активними, на наш погляд, є архетипні слова-символи. Розглянемо символьні "гнізда" з архетипами "вогонь", "вода", "земля".

Одним з наскрізних у творчості В. Підпалого, П. Мовчана, Л. Талалая є семантичний комплекс зі словом-символом "сонце" ("світло", "вогонь") у центрі й словами-поняттями, що його підтримують ("іскра", "свіча", "блискавка") на периферії. Сонце – символ Всевидящого божества; Вищої космічної сили; центру буття та інтуїтивного знання; осяяння; слави; величі; правосуддя; Матері Світу; Центру; Богатотця; Христа. Солярну символіку мали вінок і коса, орнаменти, вишивання килимів, різьблення по дереву, керамічний посуд, де символами сонця є коло, хрест, розетки, восьмикутна зірка, свастика тощо. Солярну символіку мали хліб, калачі, Коровай тощо. Всі ці образи широко використовуються в українському фольклорі [5, с. 202].

У християнській традиції символічне значення сонця дуже різноманітне. Захід та затемнення сонця означають гнів Божий, праведне покарання, біду, скорботу, страждання. Сонячне світло символізує щастя (Іс. XXX, 26), відкриття, виявлення, відплату та праведну кару. Сонце є – символ слова Божого (Лк., XXI, 23). Носії слова Божого мають своїм символом сонце. Сонце є вічне Слово, Господь, Христос. Він є – Сонце правди, істинне світло невечірнє, вічне (Ів. ДІІ, 19; VIII,12;5; Об., XXI, 23, XXII, 5) [7, с. 71].

Сонце у поезіях "сімдесятників", зокрема у В. Підпалого, не лише небесна зірка; це – вказівка шляху, "світло у кінці тунелю", символ надії та можливості майбуття: "В небі сонце падає, згорає, блискавиця тьму над морем крає... Береги землі за виднокраєм, і до них ще треба допливти..." [9].

Блискавиця як периферійна символьна одиниця є вираженням динаміки сонця, не статичним образом світлого майбутнього та досягнутої цілі, а власне порухом крізь сучасність. Сонце – ознака життя, воскресіння, хроновертикалі буття: "На промені сонця вервечки, що тихо гойднуло маля… І зелені і сонця – прибуло за день всього..." [9]. У поезіях Л. Талалая ознака сонячності є вказівкою на позитивне розв'язання існуючої темряви буття: "Стало на душі моїй світліше, Ніби промінь в темряву проник. Світ пахучий, сонячний, зелений Палахкоче, мерехтить в очах. І моя кохана біля мене..." [10].

Вогонь як земне вираження сонця у Л. Талалая має перш за все національно-історичний аспект, несе у собі сакральне значення історичної пам'яті нації та окремого представника етносу: " Вогонь від багаття до болю знайоме Обличчя із мороку вирве на мить І знову погасить... Багаття не видно, лиш пахне дим, І місяць стоїть над конем вороним" [10]. Архетипний образ-символ сонця як провісника нового життя у поезіях Л. Талалая переноситься і в урбаністичне середовище: "І розганяли ліхтарі Пітьму в завулки передмістя П'янили пахощі весінні, Горіли місяць та ліхтар "[10].

Творці "тихої" поезії розкривають також архетипний образ-символ землі (паралельно вживані такі дотичні слова-поняття як "поле", "степ", "рідний край" тощо). Земля – символ астральний і космічний; матері-годувальниці; Вітчизни; духовності; життя; багатства; щедрості; родючості; плодючості; позитивного і негативного начала; світла і темряви; гріхопадіння, місця вигнання людини із раю. До землі український народ почуває глибоку повагу, яка часом межує з обожненням. Землю називають святою і матір'ю, бо з неї створено першу людину, земля годує всіх людей і тварин. Для українців земля завжди була засобом існування, годувальницею, більше того, вона – "це й материнське лоно, в якому формується не лише фізичний, а й духовний генотип людини. Крім того, духовний генотип суспільства і культур, націй і вселюдства. Україну (етнос, мову, націю, державу, культуру, ментальність) не можна зрозуміти поза рідною їм землею-природою " [5, с. 206].

Звертаючись до цього символу, поети-"сімдесятники" поєднують своє поетичне "я" із загальнонаціональним, генетично українським. Не через стадіонні гасла, ствердження державності, національної самосвідомості, а через спокійне, наскрізне єднання душі і рідної землі, вони ідентифікують себе як українців. Образ-символ землі є одним з центральних у "тихій" поезії. Він найщільніше співвідноситься з душею як поета, так і народу в цілому. Особливо яскраво простежується зміст цього образу-символу в поезії В. Підпалого "В небі сонце падає, згорає...: "В небі сонце падає, згорає, блискавиця тьму над морем крає Береги землі за виднокраєм, і до них ще треба допливти..." [9].

Поет створює умовну горизонтальну перспективу сприйняття твору: рух до бажаної, довгоочікуваної землі (згадка про море як перехідний "потойбічний" простір), яка утілена в образі суші, до сонця (що падає за виднокрай), санкціоноване вищими силами (блискавиця створює напрям руху та освітлює шлях), тобто рух до національного самоусвідомлення через звернення до генетичної пам'яті. Вірш прогнозує етновідродження, єднання душі особистості з душею народу.

Найбільш яскраво це єднання відображено у поезії В. Підпалого "Тиха елегія": "Коли мене питають: "Любиш землю, степи, озера, яблуні в саду?" – я знов мовчу: від них не відокремлю себе й тоді, як в землю перейду..." [9].

"Земне" у "сімдесятників" не протиставляється "небесному", а взаємодіє з ним, створюючи гармонію Всесвіту, як-от у Л. Талалая: "А з голубої висоти, Яку відсвічував Славутич, Могутня музика світил Уже лилась земній назустріч. І над землею молодою, Що повертала на весну. Як рівносилі між собою, Вони зливалися в одну" [10].

Одним з часто вживаних архетипних образів-символів є образ води та паралельних йому образів-символів "хвиля", "дощ, що у "тихій" поезії також тісно пов'язуються з міфологемою ріки. Вода – символ першоматерії, плодючості; початку і кінця всього сущого на Землі; Праматері Світу; інтуїтивної мудрості; у християнстві – символ очищення від гріхів (в обряді хрещення); смерті і поховання; життя і воскресіння із мертвих; чистоти і здоров'я; чесності й правдивості; кохання; сили; дівчини та жінки.

Зберігаючи пам'ять про первісну хаотичну воду й поєднуючи її з уявленнями про світ померлих як антисвіт, предки надали річкам і воді властивості бути посередником між живими і мертвими і водночас можливість передбачити майбутнє, бо вода є причетною до вічності [5, с. 227]. Вода є рубежем між життям і смертю, між двома станами людини.

Для поетів-"сімдесятників" характерне нашарування образу дороги, шляху, напрямку на образ-символ води. Вода у "тихій" поезії – не стільки перешкода, скільки шлях ініціації, становлення, символ динаміки, неспинного руху. Саме вода у поезіях названих авторів найбільш метафоризована: вона сміється, малює, співає, стає за обрій, говорить до читача чи ліричного героя. Вода – це творчість, рух, синонім нескінченного життя, оновлення, іншого стану, вона – макрорівень буття: "А над усім, що відбулося І відійшло у небуття, Літає птиця безголоса, Вода сміється, як дитя" [10].

Вода відбиває часові відношення: "Плинуть хвилини – за хвилею хвиля, Час набіга – за сльозою сльоза" [10]. "Текла про се про те розмова... Вечоріло, і холодком тягнуло від ріки, що ледве чутно унизу шуміла, верстаючи до моря путь свою. А потім стало поночі... Багаття присіло, пригасаючи, розмова і річка потекли в живім руслі..." [9]. Особливого значення у творчості поетів-"сімдесятників" набуває міфологема ріки, що тісно пов'язана з архетипним образом-символом води.

Звернення до міфологем як до засобу вираження необарокового відчуття стало не випадковим. У першу чергу це було зумовлено радикальною зміною в ситуації буття культури тогочасного суспільства, загостренням відчуття нестабільності існування тощо. Для творців епохи необароко, у котрих особливо загострене відчуття плину життя у метапросторі, використання цієї міфологеми є актуальним. Ріка – це й конкретна, географічно окреслена, одиниця, що є кордоном малої Батьківщини: "І гордий меч, і українське серце, І золотої волі гожий лик – Все віддзеркалить нам Дніпра люстерце..." [8]. "Невже у них свого бракує неба, Невже у них Дніпро свій не тече?" "Хай воріженька візьме моровиця, А ми за нею підем назирці... Догонемо за Дністром, за Дунаєм, Прорікши: "Не несіть в наш край пітьми" [8]. Чи більш м'яке, ліричне: "В Дніпрі вечірні небокраї І тіні сизої лози..." [10].

Плин буття, пов'язаний з міфологемою річки, часто зустрічаємо у творах Л. Талалая, В. Підпалого, П. Мовчана: "От і простір занімів, Замерзає тиха річка". Або: "Ось воно було – і вже немає, Як у воду випало з руки, І лише над берегом ріки Тінь біжить і "видибай!" – благає [10]. Річка єднає у собі живе і мертве, цей і той світ, майбуття і спогади: "Вода жива точила древній камінь..." та: "Покрила паморозь поріччя, І паленіючі сади Уже, неначе з потойбіччя, Спокійно світяться з води" [10]. Ріка – це не лише шлях особистості, це шлях народу: "Коли мене питають: "Любиш ріки, річки, і річечки, і потічки – відмовчуюсь: вони в мені навіки, а для мого народу на віки..." [10]. Особливим виявом міфологеми ріки є введення в поетичні тексти так званої "небесної ріки" – Чумацького Шляху: "А плинна дорога з варяг у греки Уже відбиває Чумацький Шлях". "Світиться небо чумацькою сіллю, Віз покотився без мене назад. Плинуть хвилини – за хвилею хвиля, Час набіга – за сльозою сльоза" [10].

Близькою до міфологеми ріки є також поширена у "тихій" поезії міфологема дороги. Для "сімдесятників" питання життєвого шляху, його вибору, подолання є однією з найважливіших віх світоглядно-естетичної концепції, тому міфологема дороги широко вживана в їхніх творах: "Не буде там, не буде там, Не буде там уже нічого, Усе, що звалося життям, Осяде прахом на дорогу!…" та: "Кого у провожаті з них візьму, І хто із них мою дорогу знає?... Мені киває осінь на зиму, Зима ж на осінь знову навертає". "То все уже минуле, а проте – людина тільки пам'яттю багата. А з нею через мрію до мети топтать дорогу надійніше завше. Стоять обоє... Час мені іти – один піду, на згадку пам'ять взявши..." [10].

У "тихій" поезії можна простежити й непряме, метафоричне вираження міфологеми шляху через такі іменники: хода, перехожий, міст(ок), сліди; дієслова зі значенням руху: іде, перейде, ступає, ходять легко, не топтати долі тощо. Ключовим, однак, є не прагнення відтворити динаміку буття, а намагання окреслити рух, поступ, прямування, дію, направлену не стільки на сучасність, скільки на майбутнє.

Особливого значення у творчості поетів-"сімдесятників", як у співців необарокового світовідчуття, набувають образи сну, марення, категорії реальності та ірреальності, паралельного співіснування і перетину цих просторово-часових парадигм: "Хвилі тобі ворушать милі спогади і все примарне виллється в реальне і западе до серця (люлі-лі)..." [10].

Тема сну, як однієї з категорій дотичності реального та ірреального, тісно переплітається з образом ночі, що у творчості поетів-"сімдесятників" найчастіше виражає темну, ірреальну, позасонячну, нерідко з відтінком скорботи, трауру, дійсність: "Я в ніч приніс тривог червоні маки, Поклав їх на могилу мовчазну, Самотнє дерево ішло в пітьму дрімати, Надівши білий місяць, мов чалму" чи: "Ніч за вікном – незнаєма держава, що з холодом і сумом заодно...". Натомість, коли контекстуально ніч пов'язується із солярними символами: зіркою, зорею, зорями, сузір'ям, її негативне навантаження змінюється на нейтральне чи навіть позитивне: "І грав мені ласкаво колискову Просіяний крізь тишу зорепад" чи: "І зорі летять, і далека зірниця Освітлює сон, що полеглому сниться" [10].

Висновки. Поети-"сімдесятники", модифікувавши риси барокової поезії, витворили нову виражальну парадигму реалізації власної естетичної та світоглядної позиції. Тяжіючи до пізнання Всесвіту через призму самопізнання, вони звернулися до фольклорно-міфологічних образів і символів, трансформуючи їх, утворювали власні, оригінальні значення та потрактування. Найбільш широко "сімдесятники" використовували архетипні образи-символи: сонця, землі, води, міфологеми ріки та дороги, часопросторові символи: ніч і день, минуле і майбутнє, категорії реальності та ірреальності: сон і дійсність, спогади, марення тощо. Використання вищезазначених художніх засобів дало поетам досліджуваної доби можливість реалізувати такі положення культурно-естетичної позиції та світосприйняття: життя – складна суперечність, такий просторово-часовий феномен, що перетинає у собі світ реального та ірреального, чуттєвого та фізичного, справжнього і несправжнього; гармонія із життям – це гармонія зі Всесвітом; пізнання макрокосму можливе лише за умови пізнання самого себе; світ говорить із людиною мовчанням, стан тиші є найбільш сприятливим для спілкування із Всесвітом і душею; кожна людина є частиною свого народу, вона невіддільна від нації за станом серця, а не політичної активності; сутність людини (а разом з нею і світу) – це рух; буття настільки мінливе і час спливає так швидко, що на статичність ані людина, ані її свідомість, ані її душа не мають права, проте рух, поступ спрямований не на теперішнє, а в майбуття, бо це рух не лише для себе, а й для наступних поколінь. Подальше здійснення комплексного вивчення лірики П. Мовчана, В. Підпалого, Л. Талалая, їхніх художніх систем доповнить історію української літератури другої половини XX ст., а також відкриє певні перспективи для поглиблення наукового осягнення деяких питань теорії літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. "…І вічні питання до білого світу". Нотатки про лірику Леоніда Талалая / І. Дзюба // СІЧ. – 1992. – № 2. – С. 33–37.
2. Дзюба І. Метод – це насамперед розуміння / Іван Дзюба // Літературна Україна. – 2001. – 25 січня. – С. 3
3. Зборовська Н.В. Код української літератури: проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія / Ніла Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
4. Історія української літератури ХХ століття: У 2 т. – К.: Либідь, 1998. – Т. 2. – 456 с.
5. Костомаров Н.И. Славянская мифология // М.І. Костомаров. Слов'янська міфологія. – К.: Либідь, 1994. – С. 201–257.
6. Мамардашвили М.К. Эстетика мышления / М.К. Мамардашвили. – М.: Московская школа политических исследований, 2000. – 416 с.
7. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. моногр. Видання друге / Іларіон Митрополит. – К.: АТ "Обереги", 1994. – 424 с.
8. Мовчан П. Творчість [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.poetryclub.com.ua/metrs.php?id=59&type=biogr
9. Підпалий В. Творчість [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.poetryclub.com.ua/metrs.?id=58&type= tvorc
10. Талалай Л.М. Творчість [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.poetryclub.com.ua›meters.php.
11. Фатеева Н. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Н. Фатеева. – М.: Агар, 2000. – 280 с.
12. Юнг К.-Г. К вопросу о подсознании / К.-Г. Юнг / Человек и его символы. – СПб.: "Б.С.К.", 1996.– С. 13–45.
13. Юнг К.-Г. Психология бессознательного / К.-Г. Юнг. – М.: Когито-Центр, 2006. – 352 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Dzyuba I. "I vichny pitannya do bilogo svitu". Notatki pro liriku Leonida Talalaya / I. Dzyuba // SICH. – 1992. – № 2. – S. 33–37.
2. Dzyuba Ivan. Metod – ce nasampered rozuminnya / Ivan Dzyuba // Literaturna Ukrayina. – 2001. – 25 sichnya. – S. 3.
3. Zborovska N.V. Kod ukrayinskoyi literaturi: proekt psihoistoriyi novitnoyi ukrayinskoyi literaturi. Monografiya / Nila Zborovska. – K.: Akademvidav, 2006. – 504 s.
4. Istoriya ukrayinskoyi literaturi XX stolyittya: U 2 t. – K.: Libid, 1998. – T. 2. – 456 s.
5. Kostomarov N.I. Slavyanskaya mifologiya // N.I. Kostomarov. Slovyanskaya mifologiya. – K.: Libid, 1994. – S. 201–257.
6. Mamardashvili M.K. Estetika mishleniya / M.K. Mamardashvili. – M.: Moskovskaya shkola politicheskih issledovaniy, 2000. – 416 s.
7. Mitropolit Ilarion. Dohristiyanski viruvannya ukrayinskogo narodu: ist.relig. monograf. Vidannya druge/ Ilarion Mitropolit. – K.: AT "Oberegi", 1994. – 424 s.
8. Movchan Pavlo. Tvorchist [Elektronniy resurs]: Regim dostupu: http://www.poetryclub.com.ua/metrs.php?id=59&type=biogr
9. Pidpaliy Volodimir. Tvorchist [Elektronniy resurs]: Regim dostupu: http://www.poetryclub.com.ua/metrs.?id=58&type=tvorc
10. Talalay Leonid Mykolayevich. Tvorchist [Elektronniy resurs]: Regim dostupu: http://www.poetryclub.com.ua›meters.php.
11. Fateyeva N. Kontrapunkt intertekstualnosti, ili Intertekst v mire tekstov / N. Fateyeva. – M.: Agar, 2000. – 280 s.
12. Yung K.-G. K voprosu o podsoznanii / K.-G. Yung // Chelovek I yego simvoli. – SPb.: "B.S.K.", 1996. – S. 13–45.
13. Yung K.-G. Psihologiya bessoznatelnogo / K.-G. Yung. – M.: Kogito-Centr, 2006. – 352 s.

Krivulyak O.V. The 70's' poets aesthetic program implementation through figurative and symbolic paradigm

Abstract: The article reviews individual works of poets of the 70's. An attempt to figure out how to implement the concept of an aesthetic phenomenon of a "quiet" poetry through images and symbols of poetic texts. The focus is made on the writers' use of mythologems as a tool of neo-baroque sense of peace expression. It is emphasized that, modifying the basic baroque features the poets reflect their own vision by using neo-baroque aesthetics. Poets of the 70's ideologically close together and thematically. Drawing inspiration from nature, they through her images often deals with the social, moral and aesthetic perspective, the epithet "quiet" means spiritually calm, observant, which is present inside pathetic. In their works, they raise the question of dramatic contradictions of life, love, the theme of good and evil, love and hate, as in life homeland. Their poems concise, full of mystery and symbolism, longing for harmony in this contradictory world. The creators of "quiet" poetry is viewed from a purely Skovoroda interpretation of life as the universe, which is the soul and spirit, and a microcosm of the macrocosm may know. Each word is a character – image, but a symbol of the concept of expanding the image, as if beyond your limits, getting extra deep sense, therefore, the complete identity between the symbol and the image is not there. Often find original or transformed folklore and mythological images, symbols. The most active, in our opinion, is the archetypal word-symbols. One of the cross in the work of W. Pidpaly, P. Movchan, L. Talalay is the semantic range of the word-symbol "sun". Fire as the earthly expression of the sun in L. Talalay is primarily national historical aspect bears the sacred value of historical memory of the nation and particular ethnic group representative. The creators of "quiet" poetry reveal the archetypal image as a symbol of the earth (parallel tangents used words such thing as a "field", "step", "homeland" etc.). Referring to this character poets "seventies" combines his poetic "I" of national, genetically Ukrainian.

***Keywords**: "silent poetry", P. Movchan, V. Podpalyi, L. Talalay, neo-baroque, archetypal symbols, mythologems.*

Кривуляк Е.В. Реализация эстетической программы поэтов 70-х годов через образно-символическую парадигму

Аннотация: В статье рассмотрены отдельные произведения поэтов 70-х годов. Предпринята попытка выяснить, как реализовывалась эстетическая концепция феномена "тихой" поэзии через образы и символы поэтических текстов. Акцентируется внимание на обращении художников слова к мифологемам как к средству выражения необароккового ощущения мира. Подчеркнуто, что, модифицируя основные черты барокко, поэты отражают с помощью необарокковой эстетики собственную мировоззренческую позицию. Поэты 70-х гг. сближены мировоззренчески и тематически. Черпая вдохновение в природе, они через ее образы часто решают вопросы социальной, нравственного и эстетического направления, а эпитет "тихая" означает духовно спокойная, наблюдательная, в которой присутствует внутренняя патетичность. В своих произведениях они ставят вопрос драматических противоречий жизни, любви, темы добра и зла, любви и ненависти, роли в жизни человека малой Родины. Их стихи лаконичные, полные тайны и символичности, тоски по гармонии в этом противоречивом мире. Со-

здатели "тихой" поэзии рассматривают в чисто сковородинской интерпретации жизнь как Вселенную, в которой есть душа и дух, а через микрокосм возможно познать макрокосм. Каждое слово-символ есть образ, но в символе понятие образа расширяется, словно выходит за свои пределы, приобретая дополнительный глубинный смысл, следовательно, полного тождества между символом и образом тоже не существует. Чаще находим оригинальные или трансформированы фольклорные и мифологические образы-символы. Наиболее активными, на наш взгляд, является архетипические слова-символы. Одним из сквозных в творчестве В. Пидпалого, П. Мовчана, Л. Талалая является семантический комплекс со словом-символом "солнце". Огонь как земное выражение солнца у Л. Талалая имеет прежде всего национально-исторический аспект, несет в себе сакральное значение исторической памяти нации и отдельного представителя этноса. Создатели "тихой" поэзии раскрывают также архетипический образ-символ земли (параллельно применяемые такие касательные слова-понятия как "поле", "степь", "родной край" и др.). Обращаясь к этому символу, поэты-"семидесятники" сочетают свое поэтическое "я" с общенациональным, генетически украинским.

***Ключевые слова**: "тихая поэзия", П. Мовчан, В. Подпалый, Л. Талалай, необарокко, архетипные образы-символы, мифологемы.*

Кришталюк А.А.

Отрицание как изменение концептуализации мира

Кришталюк Анна Анатольевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка, Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина

Received October 21, 2013; Revised November 4, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: В статье рассматривается отрицание как способ концептуализации мира, заключающийся в изменении отношений между референтами. Взаимное изменение оппозитивных межреферентных отношений основывается на трансформациях образ-схем. Использование положений теории воплощенного мышления и процедур образ-схемного анализа позволило установить, что отрицание репрезентирует изменение перцептивных и силовых отношений между референтами. Изменение перцептивных отношений базируется на трансформации образ-схемы ВНУТРИ в образ-схему СНАРУЖИ, структурирующих ПЕРЦЕПТИВНЫЙ КОНТЕЙНЕР. Изменение силовых отношений между референтами, а именно способности в неспособность, беспрепятственной активности в препятствие, непротиводействия в противодействие основывается на трансформации образ-схем, которые образуют вышеприведенные оппозитивные единства. Отрицательные единицы представляют разные аспекты изменения перцептивных и силовых отношений. Эксплицитные отрицательные единицы указывают на начало и процесс изменения, а имплицитные отрицания представляют его результат. К примеру, эксплицитная единица *disappear* вовлекает читателя в процесс трансформации элементов оппозиции ВНУТРИ – СНАРУЖИ, что позволяет наблюдать выхождение референта за пределы поля зрения. Имплицитное отрицательное прилагательное *missing* сообщает читателю лишь о факте исчезновения, отдаляя его от самого события. Изменение способности в неспособность основывается на трансформации образ-схемы ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ в ЛИШЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ, что способствует осмыслению неспособности, неэффективности, некомпетентности, разочарования. Изменение непротиводействия в противодействие осмысляется с помощью отрицательных единиц, указывающих на трансформацию образ-схемы УСТРАНЕНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ в ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ. Изменение свободного взаимодействия в препятствие осмысляется трансформацией образ-схемы УСТРАНЕНИЕ ПРЕПЯТСТВИЯ в образ-схему ПРЕПЯТСТВИЕ. Представленное отрицаниями изменение отношений между референтами определяет функции этих единиц в англоязычном дискурсе.

***Ключевые слова:** отрицание, изменение, концептуализация, образ-схема, перцептивные отношения, силовые отношения.*

Главным сущностным признаком отрицания является изменение. На связь отрицания и изменения эксплицитно или имплицитно указывается в трудах по философии, логике и языку. Одни из ранних попыток установить значение отрицания через изменение принадлежат Платону и Аристотелю. Первый из указанных грецких философов сводил значение отрицания к отличию между явлениями [9, с. 28], а другой утверждал, что отрицание отражает отсутствие объектов и связи между ними в реальной действительности [1, с. 29-30]. Известно, что отличие является семантическим признаком изменения, а отсутствие осмысляется лишь с учетом возможного присутствия объекта, результатом прекращения присутствия и его трансформации. С философских позиций материалистической диалектики отрицание рассматривается как необходимый момент развития, условие качественного изменения вещей [2, с. 405]. Развитие циклично и каждый цикл состоит из трех этапов: начального момента; транформации явлений в их противоположности, а именно отрицание; дальнейшей трансформации новых противоположностей в их противоположности, то есть отрицания отрицания. Цепь отрицаний в процессе развития бесконечна [23]. В логике отрицание трактуется как логическая операция, с помощью которой из данного высказывания получается новое высказывание [4, с. 421].

Приведенные выше философские и логические определения отрицания приняты за основу многими лингвистами, которые исследуют проблемы отрицания в языке, речи и дискурсе. Зависимо от принятого подхода отрицание рассматривается как такое, кото-

рое изменяет направление между подлежащим и сказуемым [7, с. 387], тема-рематическую организацию предложения, что сопровождается исключением старой информации и включением новой [5, с. 236]. Отрицание также определяется как модификатор исходной утвердительной модели или исходного значения, что приводит к образованию новых моделей и значений [6, с. 120; 8, с. 246]. Одной из коммуникативных функций отрицания представляется изменение отношения человека к действительности [10, с. 185; 13, с. 168; 14, с. 596]. С позиций фреймовой семантики отрицание рассматривается как модификатор фрейма или средство его снятия, вследствие чего нарушается процесс общения [11, с. 76]. Отрицание также формирует новое ментальное пространство, противопоставленное исходному [17, с. 133; 19, с. 61; 20], с целью изменения связанной с ним точки зрения [24, с. 67].

Существующие подходы к исследованию отрицания одновременно образуют основу и указывают на необходимость и возможность объяснения отрицания как изменения в дискурсе с учетом положений когнитивной лингвистики о воплощенности мышления [3, с. 19; 16, с. 193], которое функционирует вследствие различных взаимодействий человека с окружающей средой, определяя его познавательную и языковую деятельность. Принятие сенсомоторного опыта за основу мыслительной и коммуникативной активности языковой личности позволяет вывести отрицание за рамки абстрактной логической операции и рассмотреть его как ментальную операцию. Она является конкретной реализацией общего отрицания как способа концептуализации, то есть осмысления действительности, что опосредуется способностью человека ориентироваться в окружающем мире [18, с. 4]. Ориентирование заключается в выявлении более или менее выделяющихся референтов и установления между ними отношений с помощью образ-схем [21, с. 335]. Эти элементарные ментальные повторяющиеся динамические структуры сенсомоторного происхождения формируются перцептивно-деятельностным и темпорально-пространственным взаимодействием человека с окружающим миром [15, с. xiv, xix, 69; 22, с. 35].

Образ-схемы образуют бинарные оппозиции ВНУТРИ – СНАРУЖИ, ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ – ЛИШЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ и т.п., которые накладывают определенные ограничения на осмысление действительности и ее языковую репрезентацию. Бинарные оппозиции сенсомоторного уровня являются основой для оппозиций более высокого уровня обобщения. Одной из таких усовершенствованных ментальных структур есть бинарная оппозиция «утверждение – отрицание». В отличии от утверждения, с помощью которого осмысляются повторяющиеся неизменяемые отношения между референтами, отрицание рассматривается как активный член оппозиции, ответственный за концептуализацию новых отношений между референтами.

Согласно последовательности концептуализации мира языковой личностью, которая сначала воспринимает объект, находящийся в ее поле зрения, а потом устанавливает динамические отношения между ним и другими референтами, отрицание является способом осмысления действительности, заключающемся в изменении перцептивных и силовых отношений, представленных образ-схемами. Идея отрицания как способа изменения концептуализации мира обосновывается с помощью методики образ-схемного анализа и иллюстрируется на материале текстов новостей англоязычного газетного дискурса, непосредственно связанного с повседневной жизнью человека.

Перцептивное отрицание указывает на нахождение референта за пределами поля зрения наблюдателя. Перцептивное отрицание формируется и используется на первом этапе концептуализации, опираясь на оппозитивное единство образ-схем ВНУТРИ – СНАРУЖИ, структурирующих ПЕРЦЕПТИВНЫЙ КОНТЕЙНЕР [12, с. 15]. В англоязычном газетном дискурсе перцептивное отрицание представлено языковыми единицами *no, disappear, missing.* Отрицательная единица *no* указывает на изменение восприятия определенного референта концептуализатором, а именно на отсутствие искомого объекта в поле зрения участника события, напр., *No bomb found at Boston Airport after evacuation* (The New York Times, 23.11.2010). Осмысление отсутствия бомбы (*bomb*) в аэропорту Бостона (*Boston Airport*) является результатом трансформации образ-схемы ВНУТРИ, представленной сказуемым *found*, в образ-схему СНАРУЖИ. Указывая на результат трансформации, представленный образ-схемой СНАРУЖИ, единица *no* сосредотачивает внимания читателя на нахождении искомого объекта (*bomb*) вне поля зрения участников события, указанных в тексте (*authorities*). Нахождение опасного объекта вне поля зрения участников события свидетельствует о ложности поднятой тревоги и способствует убеждению читателя в безопасности воздушных средств передвижения.

В отличии от отрицания *no* употребление которого предполагает, что участник события является наблюдателем, отрицательные единицы *disappear* и *missing* указывают на совпадение участника события с референтом. Единица *disappear* вовлекает читателя в процесс трансформации элементов оппозиции ВНУТРИ – СНАРУЖИ, что позволяет наблюдать за выхождением референта за пределы поля зрения, напр., *NJ man charged with murdering NY boy Etan Patz, who disappeared from street near home in 1979* (The Washington Post, 24.05.2012). В приведенном примере отрицательная единица *disappeared* делает читателя свидетелем исчезновения мальчика (*NY boy Etan Patz*) поскольку корневая морфема *appear* активирует образ-схему ВНУТРИ, а префикс *dis-* указывает на ее трансформацию в противоположный гештальт СНАРУЖИ. Сочетание отрицательного сказуемого *disappear* с обстоятельствами места и времени, как например, *from street near home in 1979*, определяет пункт исчезновения референта, помещая читателя в координаты события.

Прилагательное *missing* имеет сему ‘disappeared’ в словарной дефиниции, а потому скрывает трансформацию ВНУТРИ → СНАРУЖИ, что позволяет сообщить читателю лишь о факте исчезновения, отдаляя

его от самого события, напр., *Police search for missing college student in La.; woman last seen on bicycle in wee hours* (The Washington Post, 27.05.2012). Использование формы совершенного времени 'has disappeared' в словарной дефиниции отрицания *missing* позволяет узнать о судьбе исчезнувшего ранее референта на момент прочтения новости, что одновременно отдаляет читателя от исчезновения и позволяет ему узнать о связанном с ним настоящим положением вещей.

Силовое отрицание представляет второй этап осмысления мира, структурируемый оппозитивными единствами силовых образ-схем ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ – ЛИШЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ, УСТРАНЕНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ – ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ, УСТРАНЕНИЕ ПРЕПЯТСТВИЯ – ПРЕПЯТСТВИЕ, УСТРАНЕНИЕ ПРИНУЖДЕНИЯ – ПРИНУЖДЕНИЕ и т.д., которые состоят из источника, цели и вектора [15, с. 43]. Силовое отрицание указывает на изменение отношений между референтами, а именно способности в неспособность, беспрепятственной активности в препятствие, непротиводействия в противодействие, что основывается на трансформации образ-схем, которые образуют вышеприведенные оппозитивные единства.

Изменение способности в неспособность основывается на трансформации образ-схемы ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, для которой характерно наличие потенциального силового вектора и отсутствие препятствий [15, с. 47], в ЛИШЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ, наделенной противоположными качествами. На изменение способности в неспособность указывает отрицательная частица *not,* префиксы, соединенные с основами, обозначающими способность (*able, possible, fulfil* и др.), а также имплицитные отрицательные единицы *fail, lose, collapse* и др, напр., *Zelaya: U.S.-brokered pact did not resolve crisis* (The Washington Post, 7.11.2009). В приведенном газетном заглавии отрицательная частица *not* вытесняет отношения ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, обозначенные глаголом *resolve*. Во вступлении имлицитное отрицание *failed* устанавливает отношения ЛИШЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ:

(1) *TEGUCIGALPA, HONDURAS -- Ousted Honduran president Manuel Zelaya said Friday that a U.S.-brokered pact failed to end a four-month political crisis after a deadline for forming a unity government passed.*
(2) *The State Department expressed disappointment at the development, with spokesman Ian Kelly telling reporters, "It is urgent that this government be created immediately."*

Таким образом, достигнутое с помощью отрицания изменение в осмыслении соглашения (*U.S.-brokered pact*), которое перестает быть источником ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ и становится источником ЛИШЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, ведет к разочарованию в происходящем (*disappointment at the development*).

Изменение непротиводействия в противодействие осмысляется с помощью отрицательных единиц, указывающих на трансформацию образ-схемы УСТРАНЕНИЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ, которая представляет две силы, движущиеся в одном направление, что исключает их столкновение, в образ-схему ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ, воплощающую остановку двух одинаково сильных векторов вследствие их столкновения [15, с. 47]. Одной из смысловых составляющих англоязычного газетного дискурса новостей является коммуникативное противодействие, которое заключается в прекращении деятельности обоих участников события вследствие их словесного столкновения. Эксплицитная отрицательные частица *not* указывает на процесс изменения коммуникативного непротиводействия в противодействие, а имплицитные единицы – на его результат. Например, в новостном заглавии *China's UN ambassador says his country is not protecting Syria's president* (The Washington Post, 4.06.2012) частица *not* выдвигает в центр внимания адресата высказывание *China's UN ambassador says his country is protecting Syria's president*, которое вызвало противодействие осмыслению Китая (*his country*) как источника ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, проводящего политику протекционизма по отношению к президенту Сирии (*Syria's president*). Частица *not* указывает на устранение Китая как источника ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТИ, сигнализируя, таким образом, о прекращении непротиводействия. Цитаты с отрицанием *not* позволяют читателю засвидетельствовать возникновение КОММУНИКАТИВНОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ, привлекая внимание читателя к высказыванию, послужившему его причиной.

В отличии от эксплицитной отрицательной единицы *not*, которая сосредотачивает адресата на исходном высказывании, которое вызвало противодействие, имплицитное отрицание *deny* представляет ответное высказывание, опровергающее исходное и указывающее на столкновение как результат КОММУНИКАТИВНОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ, напр., *Pakistan denies it harbors Taliban* (The Washington Post, 21.01.2007). В приведенном примере отрицательная единица *denies* указывает на опровержение обвинений (*it harbors Taliban*) как результат КОММУНИКАТИВНОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ.

Изменение свободного взаимодействия в препятствие осмысляется и репрезентируется в языке отрицательными единицами, которые обеспечивают трансформацию образ-схемы УСТРАНЕНИЕ ПРЕПЯТСТВИЯ в образ-схему ПРЕПЯТСТВИЕ. Образ-схема УСТРАНЕНИЕ ПРЕПЯТСТВИЯ аккумулирует опыт снятия существующей преграды или отсутствия потенциальной [15, с. 46]. Образ-схема ПРЕПЯТСТВИЕ представляет столкновение с преградой [15, с. 45]. Эксплицитные и имплицитные отрицания репрезентируют разные проявления изменения свободного взаимодействия в препятствие, предполагающие друг друга. Эксплицитное отрицание *not* указывает на прекращение свободного, согласованного взаимодействия между участниками событий, выключая образ-схему УСТРАНЕНИЕ ПРЕПЯТСТВИЯ, предполагая возникновение препятствия. Имлицитные отрицания *refuse, reject, ban* и т.п. репрезентируют препятствие как результат изменения, включая образ-схему ПРЕ-

ПЯТСТВИЕ и непрямо указывая на прекращение свободного взаимодействия, напр., *Finance minister says he won't serve under Medvedev government* (1) *A senior member of the Russian government opened a rare public breach with the Kremlin on Sunday, saying he would refuse to stay on after the leadership change announced over the weekend, in which the president and prime minister will soon change jobs* (The International Herald Tribune, 26.09.2011).

В приведенном подзаголовке *Finance minister says he won't serve under Medvedev government* эксплицитное отрицание *not* указывает на потенциальное прекращение исполнения своих полномочий в правительстве (*won't serve under Medvedev government*) министром финансов (*Finance minister*), что свидетельствует о начале изменений в его взаимодействии со структурами власти. Глагол *says* сигнализирует о том, что прекращение исполнения полномочий реализуется с помощью цитируемого высказывания самого министра финансов, который выступает источником ПРЕПЯТСТВИЯ в работе правительства Медведева (*Medvedev government*). Имплицитное отрицание *refuse* во вступлении указывает на отказ как проявление препятствия дальнейшему пребыванию министра финансов в составе правительства, что свидетельствует об изменениях в работе структур власти.

Изменение непринужденного взаимодействия в принуждение основывается на трансформации образ-схем УСТРАНЕНИЕ ПРИНУЖДЕНИЯ в ПРИНУЖДЕНИЕ. Образ-схема УСТРАНЕНИЕ ПРИНУЖДЕНИЯ представляет потенциальное направления взаимодействия, принятое без влияния внешних сил. Гештальт ПРИНУЖДЕНИЕ аккумулирует опыт передвижения под влиянием внешних сил [15, с. 45]. В англоязычном газетном дискурсе отрицательные единицы в составе директивных структур репрезентируют изменение взаимодействия из непринужденного в принужденное между адресантом (редакцией газеты или отдельным автором) и адресатом (читателем). Эксплицитное отрицания *not* в составе директивных структур сигнализирует о прекращении отношений непринужденного взаимодействия между автором и читателем, выключая образ-схему УСТРАНЕНИЕ ПРИНУЖДЕНИЯ, напр., *Don't blame Oxford* (The Daily Mail, 13.04.2011). Приведенное отрицательное директивное заглавие призывает читателя к прекращению осмысления Оксфордского университета (*Oxford*) как источника ЛИШЕНИЯ СПОСОБНОСТИ, обозначенного глаголом *blame*.

Имплицитные отрицания *reject, ban* в инициальной позиции директивных высказываний указывают на результат изменения непринужденного взаимодействия в принуждение, устанавливая отношения принужденного препятствия, что основываются на включении образ-схем ПРИНУЖДЕНИЕ и ПРЕПЯТСТВИЕ, напр., *Reject public sector mischief* (The Daily Mail, 21.06.2011). Читатель последовательно осмысляет приведенное заглавие с позиций цели ПРИНУЖДЕНИЯ и источника ПРЕПЯТСТВИЯ, что определяет его дальнейшие действия по решению проблемы пенсионного обеспечения государственных служащих (*public sector*).

Таким образом, использование теории воплощенного мышления и методики образ-схемного анализа позволило обосновать отрицание как когнитивно-дискурсивное образование, обеспечивающее изменение перцептивных и силовых отношений между референтами. В английском языке такое изменение представлено синтаксическими, морфемными и лексическими единицами, которые взаимодействуют в текстах англоязычного дискурса. Представленное отрицательными единицами изменение отношений между референтами определяет функции этих единиц в англоязычном дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотель. Метафизика. – Режим доступу: http: // www.infanata.org.
2. Бирюков Б.В. Отрицание // Философский словарь: [под ред. И.Т. Фролова]. – М.: Изд-во "Республика", 2001. – 719 с.
3. Воробйова О.П. Когнітивна поетика в Потебнянській ретроспективі // Мовознавство, 2005. № 6. – 18 – 25 с.
4. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Изд-во "Наука", 1975. – 721 с.
5. Мелиг Х.Р. Коммуникативная функция общего и частного отрицания // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста: сб. науч. статей к юбилею Г.А. Золотовой / [сост. Н.К. Онипенко]. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 232-242 с.
6. Паславська А.Й. Заперечення, негація, негатор (типологічне дослідження на матеріалі німецької, української та інших мов) // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія Філологія, 2001. Т. 4, № 1. – 119-125 с.
7. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Гос. учебно-педагогич. изд-во мин-ва просвещения РСФСР, 1956. – 501 с.
8. Підіпригора Ю.Г. Основні функціональні характеристики категорії заперечення в системі дієслівних перифраз сучасної іспанської мови // Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського лінгвістичного університету, 2000. Вип. 3А. – 246-254 с.
9. Платон. Софист. – Режим доступу: http: // www.magister.msk.ru/ library/babilon/greek/platon/platon 03.htm.
10. Федоренко О.Н. Коммуникативно-прагматический аспект отрицания во французком языке: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 „Романские языки". – Минск, 2004. – 19 с.
11. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. XXIII: Когнитивные аспекты языка. – С. 52-92.
12. Clausner T.C., Croft W. Domains and image schemas // Cognitive Linguistics. – 1999. – Vol. 10. – № 1. – P. 1-31.
13. Downing L.H. Negation, Text Worlds and Discourse: The Pragmatics of Fiction // Advances in Discourse Processes. – 2000. – Vol. 66. – 225 p.
14. Hye Kyung Lee Presupposition and implicature under negation // Journal of Pragmatics. – 2005. – Vol. 37. – № 5. – P. 595-609.
15. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason. – Chicago ; L.: The Univ. of Chicago Press, 1987. – 233 p.
16. Lakoff G., Johnson M. – Chicago, London: The Univ. of Chicago Press, 1980. – 242 p.
17. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar. – Stanford: Stanford Univ. Press – 1991. – Vol. 2.: Descriptive Application. – 589 p.

18. Langacker R.W. Cognitive Grammar. A Basic Introduction. – N.Y.: Oxford Univ. Press, 2008. – 562 p.
19. Lewandowska-Tomaszczyk B. Depth of Negation. A Cognitive Semantic Study. – Lódz: Lódz Univ. Press, 1996. – 235 p.
20. Oakley T. Negation and Blending: A Cognitive Rhetorical Approach // A Typology of Blends. – 2002. – Режим доступу: http://www.case.edu/artsci/engl/oakley/negation.pdf.
21. Potapenko S. Orientational semantics: A case of English newspaper texts // Further Insights into Semantics and Lexicography. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Sklodowskiej, 2007. – P. 333-344.
22. Rohrer T. Embodiment and Experientialism // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – N.Y.: Oxford Univ. Press, 2007. – P. 25-47.
23. Spirkin A. Negation and Continuity // Dialectical Materialism. – Progress Publishers, 1983. – Available: http://www.marxists.org/ reference/archive/spirkin/works/dialectical-materialism/ch02-s10.html
24. Verhagen A. Construal and Perspectivization // The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – P. 48-81.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Aristotle. Metaphisika [Metaphysics]. – Available: http: // www.infanata.org.
2. Biriukov B.V. Otritsanie [Negation] // Philosophskiy slovar: [pod. red. I.T. Phrolova]. – M.: Izdat. "Respublika", 2001. – 719 s.
3. Vorobyova O.P. Kognityvna poetyka v Potebnianskiy retrospektyvi [Cognitive poetics in Potebnia's retrospective] // Movoznavstvo, 2005. № 6. – 18 – 25 s.
4. Kondakov N.I. Logicheskiy slovar-spravochnik [Logic reference book]. – M.: Izdat. "Nauka", 1975. – 721 s.
5. Melig H. R. Kommunikativnaya funktsiya obshchego I chastnogo otritsaniya [The communicative function of the general and specific negation] // Kommunikativno-smyslovyey parametry grammatiki I teksta: sb. Nauch statey k yubileiu G. A. Zolotovoy / [sost. N.K. Onipenko]. – M.: Editorial URSS, 2002. – 232-242 s.
6. Paslavska A.J. Zaperechennia, negatsiia, negator (typologichne doslidzhennia na materiali nimetskoyi, ukrayinskoyi ta inshyh mov) [Negation, negating, negator (typological investigation in German, Ukrainian and other languages)] // Visnyk Kyivskogo lingvistychnogo universytetu. Seriia Filologiia, 2001. T. 4, № 1. – 119-125 s.
7. Peshkovskiy A.M. Ruskiy sintaksis v nauchnom osveshchenii [The Russian syntax from the scientific perspective]. – M.: Gos. uchebno-pedagogich izdat. ministerstva prosveshcheniia RSFSR, 1956. – 501 s.
8. PIdiprygora J.G. Osnovni funktsionalni harakterystyky kategorii zaperechennia v systemi dieslivnyh peryphraz sychasnoi ispanskoi movy [Main functional characteristics of the category of negation in the system of verb periphrasis in the modern Spanish] // Visnyk kafedry UNESKO Kyivskogo lingvistychnogo universytetu, 2000. Vyp. 3A. – 246-254 s.
9. Platon. Sophist [Sophist]. – Available: http: // www.magister.msk.ru/library/babilon/greek/platon/platon 03.htm.
10. Fedorenko O. N. Kommunikativno-pragmaticheskiy aspect otritsania vo frantsuzskom jazyke [Communicative-pragmatic aspect of negation in French]: avtoref. Dis. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk: spets. 10.02.05 „Romanskie jazyki". – Minsk, 2004. – 19 s.
11. Fillmor Ch. Freimy I semantika ponimaniia [Frames and semantics of understanding] // Novoe v zarubezhnoj lingvistike. – M.: Progress, 1988. – Vyp. XXIII: Kognitivnye aspekty jazyka. – S. 52-92.

Kryshtaliuk A.A. Negation as change of conceptualization of the world.

Abstract: In this article negation is treated as a way of world conceptualization that changes relations between referents. Mutual change of opposite relations between referents is based on the transformations of image schemas. The application of the theory of the embodied mind and the procedures of image-schematic analysis has allowed us to determine that negation represents the change of perceptual and force relations between the referents.The change of perceptual relations is based on the transformation of the image schema IN into the image schema OUT, that structure PERCEPTUAL CONTAINER. The change of force relations between referents, i.e. ability into disability, free activity into blockage, agreement into counterforce is based on the transformations of image schemas, constituting these oppositional entities. Negative units represent different aspects of change of perceptual and force relations. Explicit negative units indicate the beginning and the process of change of perceptual and force relations. Implicit negative units, on the other hand, represent the result of change. For example, the explicit unit *disappear* involves the reader into the process of transformation of the elements of opposition IN – OUT, allowing him/her to follow a referent's moving out of the field of view. The implicit negative adjective *missing* informs the reader only about the fact of disappearance, distancing him/her from the event itself. The change of ability into inability is based on the transformation of the image schema ENABLEMENT into DISABLEMENT that provides the conceptualization of ineffectiveness, incompetence and disappointment. The change of agreement into counterforce is conceptualized by means of negative units, activating the transformation of the image schema REMOVAL of COUNTERFORCE into COUNTERFORCE. The change of free interaction into blockage is conceptualized by means of transformation of the image schema REMOVAL of BLOCKAGE into BLOCKAGE. The represented by negative units change of relations between referents determines the functions of these units in the English discourse.

Keywords: *negation, change, conceptualization, image schema, perceptual relations, force relations.*

Курбанова М.Г.

Трансонимизация в эргонимии современного русского языка

Курбанова Малика Гумаровна, аспирант кафедры общего языкознания и речеведения, Астраханского государственного университета, г. Астрахань, Россия

Received October 27, 2013; Revised November 12, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: Статья посвящена исследованию возникновения эргонимов с помощью трансонимизации. Особое внимание было уделено антропонимам-эргонимам и топонимам-эргонимам как самым многочисленным подклассам эргонимов. Было выявлено, что такие эргонимы могут образовываться не только с помощью трансонимизации, переходя из одного разряда онимов в другой, но и с помощью олицетворения и словообразования (образования новых эргонимов по типу имен, фамилий и названий географических объектов).

Ключевые слова: *трансонимизация, эргоним, антропоним, топоним, мотивировочный признак.*

Эргонимы, как и многие имена собственные, являются в основном продуктом вторичной номинации. Наиболее популярным способом образования эргонимов среди предпринимателей стала трансонимизация.

Трансонимизация по своей грамматической природе является разновидностью онимизации. Она заключается в переходе онима из одного подразряда имени собственного в другой. Трансонимизация делится на простую и аллюзивную. Простая трансонимизация основана на метонимическом переносе: торговый центр *Айвазов*, гастроном *Аида*, салон красоты *Алина*. Аллюзивная трансонимизация опирается и на метонимический, и на метафорический перенос. Например, эргоним салона красоты *Клеопатра* как будто говорит: *Вы будете так же красивы, как египетская царица*. Наименования пивбаров *Бавария* и *Мюнхен* указывают на качество пива, так как Германия является родиной напитка.

Среди эргонимов, образованных путем трансонимизации, можно выделить множество классов в соответствии с тем подразрядом имени собственного, который для них является исходным:

1) Антропоним-эргоним: салоны красоты *Гюзель, Далида, Зуля,* магазин мужской одежды *Марат*, гастроном *Насип*, кафе *Патюля*, гастроном *Сабина*, кафе *Снежана*, гастрономы *Тимка, У Виктора*, ресторан *Фируза*;

2) Топоним-эргоним: салон красоты *Амстердам,* ресторан *Старый Таллинн,* продуктовый магазин *Шанхай*,

3) Астроним-эргоним (собственное имя небесного тела): парная *Водолей*, парикмахерская *Дева,* торговый дом *Меркурий*, магазин бытовой техники *Орион*;

4) Прагматоним-эргоним (название марки, бренда): кондитерская *Шармэль*, магазин спортивной одежды *Adidas*, магазин одежды *Benetton*, магазин нижнего белья *Incanto*, магазины одежды *D&G, Lacoste*, гастроном *Nestle*, магазин мобильных телефонов *Nokia*, магазин спортивной одежды *Reebok*, автосалон *Samara-Lada*.

Остановимся подробнее на эргонимах, образованных от антропонимов и топонимов.

Антропоцентризм с конца XX века занял ведущие позиции в языкознании. Появилось такое понятие как "антропоцентрический принцип в лингвистике". "Антропоцентрический поворот в языкознании обусловлен тем, что внимание исследователей переключилось с вопроса "как устроен язык" на вопрос "как функционирует язык" [3, с. 302]. Как следствие, появляется необходимость в формировании и развитии нового подхода к анализу и интерпретации языкового материала. "К концу века заметно восстановление в правах интуиции и интроспекции, что, безусловно, объясняется ростом внимания к *человеческому фактору, субъективности* в лингвистике" [5, с. 83]. Смена лингвистических приоритетов, разработка новых стратегий лингвистического поиска и привели к преобразованию сложившейся системы воззрений на язык и принципы лингвистических исследований и формированию новой научной парадигмы в лингвистике. Поэтому можно утверждать, что современное языкознание исходит из следующего тезиса: "отправной точкой теоретической и практической деятельности человека является антропоцентризм. Человек как субъект соотносится прежде всего с окружающим природным миром, затем с окружающим социальным миром, затем с каждым индивидуумом и, наконец, с самим собой (самопознание)" [4, с. 86-87].

Е.Н. Юдина выделяет в отдельную группу "персонифицированные" эргонимы, в основе которых лежат имена владельцев [6]. На выбор имени владельца организации в качестве эргонима влияют субъективные мотивационные установки, которые проявляются:

- в прямой самопрезентации (торговая компания *Проскурин-Строй, Студия красоты Ани Каверкиной, Студия красоты Елены Горбуновой,* салон мебели *Смирнов мебель, Творческая студия Елены Зотовой,* стоматологическая клиника *Янковая и К*, магазин нижнего белья *Яночка Стефэку*);

- в косвенной самопрезентации (магазин нижнего белья *Б & К,* салон мягкой мебели *Див'Анна*, кафе *З & М,* мебельный салон *иЗюмин&ка*, магазин кухонной мебели *Кухни Пани Тани,* рыболовный магазин *Рыбалка с Сергеичем*).

Антропонимы-эргонимы могут выступать в качестве двух типов эргонимов:

1. реального типа (*Свадебный салон Аллы Ильиной*, торговый дом *Айвазов*, рекламное агентство *Сафаров и сын, Студия красоты Елены Горбуновой, Студия красоты Ани Каверкиной, Творческая студия Елены Зотовой*). Особенно такая мотивация широко используется среди медицинских учреждений: *Медицинский центр доктора Адамова, Центр доктора Канаевой, Клиника профессора Азизова.*

Необходимо отметить, что фамилия включается в эргоним преимущественно в том случае, когда авторитет собственника имеет решающее значение в выборе горожанином названного учреждения;

2. символического (ассоциативного) типа. Для создания наименований, вызывающих благоприятные ассоциации, активно используются антропонимы, которые обладают различными мотивировочными признаками:

- эргонимы, мотивированные женскими именами: кафе *Снежана*, выпечка *Марьямка*, кафе *Диана*, салон мебели *Лиза*, магазин детской одежды *Амели*, свадебные салоны *Валерия, Ева, Евгения, Жаклин, Катрин, Кристина, Эвелина*, салоны красоты *Долорес, Ева, Кетлен, Милена*, *Моника,* магазин одежды *Daniela*;

- эргонимы, мотивированные мужскими именами: коллегия адвокатов *Августин*, гастроном *Тимка*, кафе *Leon*, продуктовый магазин *Руслан*.

Не всегда в качестве эргонимов используются имена владельцев. При свободном выборе антропонима (если эргоним не является именем владельца) номинаторы учитывают красоту, звучание имени или его этимологический смысл. Эргонимов, мотивированных женскими именами намного больше, нежели эргонимов, мотивированных мужскими, так как женские имена более благозвучны, позитивно настраивают потенциального клиента, особенно, если основной потребитель торгового продукта или предоставляемых услуг – женщина;

- эргонимы, мотивированные именами исторических деятелей: ресторан *Николай II*, ресторан *Граф Суворов*, ресторан *Демидов*, салон красоты *Клеопатра*, аптека *Ибн-Сина*, мужской салон *Цезарь*;

- эргонимы, мотивированные именами писателей: ресторан *Агата Кристи*, кофейня *Чеховъ*;

- эргонимы, мотивированные именами знаменитостей (актеров, певцов): кафе *Лючано*, салон красоты *Мерилин*, магазин мужской одежды *Чарли*;

- эргонимы, мотивированные мифоантропонимами: магазин женской одежды *Афина*, салон красоты *Венера*, магазин мужской одежды *Гермес*, магазин бытовой техники *Гефест*, центр эстетической терапии *Галатея*, парикмахерская *Нимфа,* парикмахерская *Нептун,* магазин сантехники *Посейдон,* юридическое агентство *Фемида*;

- эргонимы, мотивированные именами персонажей литературы и кино: коллегия адвокатов *Августин*, выпечка *Белоснежка*, детская площадка *Винни*, выпечка *Золушка*, салон красоты *Констанция,* салон-парикмахерская *Рапунцель,* парикмахерская *Русалочка,* кафе *У Шурика*, ресторан *Щелкунчик*;

- эргонимы, мотивированные именами знаменитых кутюрье, создателей косметики: магазин косметики и парфюмерии *Ives Rocher*, салон красоты *Chanel*, магазин одежды *Didier Parakian*, магазин мужской одежды *Roberto Cavalli*.

"Однако не всегда имена знаменитых людей указывают, пусть и ассоциативно, на специализацию торгового предприятия. Номинаторы нередко рассчитывают только на способность имени вызывать эмоциональную реакцию" [2, с. 26]: ресторан *Гамлет*, кафе *Распутинъ*.

Еще одним критерием развития антропоцентризма в эргонимии стало "очеловечивание" неодушевленных предметов. Такие эргонимы, созданные при помощи олицетворения, конкретно указывают на предоставляемые услуги или товар: пиццерия *Донна Пицца,* блинная *Мистер Блин,* магазин посуды *Миссис Чашка*, магазин хозяйственных товаров *Мистер Чистер,* мебельный салон *Mr Шкафф*, бутик элитных аксессуаров *Пан Чемодан*, фаст-фуд *Синьор Помидор,* салон дверей *Mr Doors*. В последнее время появилось большое количество эргонимов, которые представляют собой слова, сходные с фамилиями и, как правило, вызывающие определенные ассоциации: блинная *Блиноff*, стоматологическая клиника *Зубоff,* магазин натяжных потолков *Натяжноff* (по типу известных марок *Смирноff* и *Давыдоff*), торгово-монтажная фирма *ОкновЪ,* бар *Пьянькоff,* магазин посуды *Хрусталёф,* парикмахерская *Цирюльниковъ*.

Таким образом, антропонимы-эргонимы могут представлять собой: а) "пустые" значения, то есть использование личного имени без какой-либо связи с конкретной организацией; б) личные имена владельцев (в данном случае использование только имен без фамилий приравнивается к "пустым" наименованиям); в) символические (ассоциативные) наименования, вызывающие у реципиентов определенные ассоциации с предлагаемыми услугами или товаром. Символический тип антропонимов-эргонимов можно разделить на два типа: эргонимы, основанные на реальных именах собственных (магазин сантехники *Посейдон*, кафе *Чайкоffский*), и придуманные эргонимы (магазин натяжных потолков *Натяжноff*, торгово-монтажная фирма *Окновъ*, ювелирный магазин *Ювелия*).

Было выявлено большое количество эргонимов, образованных на основе топонимов:

– от урбанонимов (названия городских объектов, в том числе годонимы – названия линейных городских объектов): торговый дом *Колизей*, кафе *Старый Арбат*, салон мебели *Louvre*;

– от полисонима, в том числе исторического (собственного имени города): кафе *Анталия*, магазин холодильного оборудования *Брест*, магазин коньячных вин *Дербент*, пивбар *Манчестер*, мебельный салон и гастроном *Москва*, пивбар *Мюнхен*, магазин мужской одежды *Неаполь*, свадебный салон *Париж*, кафе *Пекин*, отель *Петровскъ*, ресторан *Порт-Петровск*, магазин посуды *Прага*, ресторан *Римини*, гастроном *Самара*, магазин мужской одежды *Стамбул*, выпечка *Тулуза*, бильярд-бар *Тула*, ресторан азербайджанской кухни *Ширван*, ателье *Berlin*, кальянная *Egypt*, кафе *London*, свадебный салон *Miami*, салон красоты *Praga*, пиццерия *Roma*;

– от гидронима (собственного имени водного объекта): отель *Ак-Гель*, санаторий *Каспий*, магазин сантехники *Ниагара*;

– от макротопонима: кафе *Азия*, гастроном *Америка*, ресторан *Евразия*, банкетный зал *Европа*, ресторан и супермаркет *Кавказ*;

– от мифотопонима: ресторан *Олимп*, бензозаправка *Атлантида*, мебельный салон *Вавилон.*

Особый интерес вызывают эргонимы, представляющие собой придуманные топонимы: книжный магазин *Читай город* (ср. Китай город), салон штор *Улица Гобеленов*, кинопрокат *МультяшКИНО*, студия аэродизайна *Шарландия*, магазин спортивных товаров *Спортландия,* магазин развивающих игрушек *Станция Поделкино*, магазин посуды *Сковородкино*, кафе *Волга-стрит*, магазин автотоваров *Шина таун* (ср.China town).

Исходя из всего вышесказанного, можно сделать вывод, что большинство эргонимов взяты из языка в том виде, в котором они существовали ранее. Таким образом, нарицательные имена становятся собственными, а имена собственные подвергаются трансонимизации. Но в ходе нашего исследования мы выявили также ряд эргонимов, образованных при помощи деривации (с использованием тех же аффиксов, с помощью которых образуются имена собственные), а также добавления форм обращения к неодушевленным предметам.

ЛИТЕРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1981.
2. Долганова А.Ю. Процессы трансонимизации в эргонимии (на материале названий магазинов Ижевска) // Вестник Удмуртского университета. Филологические науки. – Ижевск, 2006. – С. 25-30.
3. Дорофеев Ю. Антропоцентризм в лингвистике и предмет когнитивной грамматики // ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ. Випуск 17. - Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 302.
4. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. - М.: КомКнига, 2006. – С. 86-87.
5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – С. 83.
6. Юдина Е.Н. Креативное мышление в PR. - М., 2005. - С. 110.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Great Soviet Encyclopedia. – M.: Soviet Encyclopedia, 1981.
2. Dolganova A. Yu. Processes of transonymization in ergonems (based on the names of shops in Izhevsk) // Bulletin of Udmurt University. Philological sciences. – Izhevsk, 2006. – P. 25-30.
3. Dorofeev Yu. Anthropocentrism in linguistics and cognitive grammar item // Linguistic sciences. Issue 17. – Donetsk: DonNU, 2008. – P. 302.
4. Kolshanskiy G.V. An objective picture of the world in knowledge and language. – M.: KomKniga, 2006. – P. 86-87.
5. Makarov M.L. Fundamentals of the theory of discourse. – M.: ITDGK “Gnozis”, 2003. – P. 83.
6. Yudina E.N. Creative thinking in PR. – M., 2005. – P. 110.

Kurbanova M.G. Transonymization in the ergonems of the modern Russian language

Abstract: The article investigates the ergonems forming with help of transonymization. Special attention was paid to anthroponyms-ergonems and toponyms-ergonems as the most numerous subclasses of ergonems. It was identified that such ergonems may be formed not only with help of transonymization, moving from one category of onyms to another, but also with help of impersonation and derivation (the formation of new ergonems by the type of names, surnames and geographic names).

Keywords: *transonymization, ergonem, anthroponym, toponym, motivational sign.*

Куцак Г.М.
Ономасіологічний аспект похідних одиниць у дитячому мовленні

Куцак Ганна Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент,
Донбаський державний педагогічний університет, м. Слов'янськ, Україна

Received October 14, 2013; Revised October 30, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У статті порушено проблему ономасіологічного аспекту похідних одиниць сучасної української мови на прикладі дитячого мовлення, зокрема через простеження в ньому специфіки породження найменувань. Дослідження побудовано на ґрунті наявних у лінгвістиці розвідок щодо особливостей процесу номінації, ономасіологічних категорій та їхніх репрезентантів (ономасіологічної структури, ономасіологічної бази й ономасіологічної ознаки). Розкрито поняття внутрішньої форми як певного відображення уявлення про іменований предмет. Зазначено різновиди номінацій (узагальнену та індивідуалізаційну) щодо способів позначення за внутрішньою формою, визначено її роль у "дитячих" номінаціях. Окреслено два процеси (вичленування та семантичний синтез) у пізнавально-мовленнєвій діяльності дитини. Розглянуто випадки генералізації як важливої складової етапу формування в дитини вміння узагальнювати мовні явища. Описано своєрідність застосування в дитячих номінативних актах аналогій, асоціацій тощо. Для аналізу з живого дитячого мовлення дібрано номінативні одиниці різних граматичних класів – іменники, дієслова та прикметники. Вони як наслідок класифікаційно-пізнавального процесу в дитячому мовленні є найбільш показовими щодо виявлення в похідних словах ономасіологічного характеру. Зроблено висновок про тісний зв'язок дитячої словотворчості із загальними механізмами породження номінацій в національній мові. Дитяче мовлення запропоновано як один із найвиразніших представників усього корпусу номінативного словотворення.

Ключові слова: *дитяче мовлення, похідні номінативні одиниці, процес номінації, ономасіологічний аспект, внутрішня форма.*

У будь-якій мові виникнення нових назв – похідних одиниць відбувається здебільшого за певними моделями, які закріпилися впродовж її розвитку. Створення моделі найменування залежить від характеристики іменованого предмета (його функцій, матеріалу виготовлення чи інших властивостей) і, відповідно, від традицій використання моделей найменування. На думку О.С. Кубрякової, "у кожній із таких моделей формальні засоби словотворення слугують насамперед для того, щоб указати на ракурс використання предмета думки, обраного за ознаку найменування, чи на тип зв'язку між ним і предметом, який підлягає позначенню" [4,14].

Зростаючи в соціумі, людина від народження набуває різного мовленнєвого досвіду: уміння використовувати одиниці номінації з уже наявної сукупності, добирати найудаліші з можливих номінатем чи створювати (залежно від мовленнєвої ситуації) нові найменування.

Питання номінативного аспекту похідних одиниць, їхніх ономасіологічних структур свого часу вивчали чеський лінгвіст М. Докуліл, російські мовознавці І.С. Торопцев, О.С. Кубрякова, О.А. Земська, Г.А. Уфимцева, В.М. Никитевич, українські мовознавці О.О. Селіванова, Є.А. Карпіловська, А.М. Архангельська, А.М. Нелюба та ін.

Ономасіологічні структури похідних номінативних одиниць, за визначенням учених, здебільшого двочленні, бо обов'язковими в них є ономасіологічна база (як найзагальніше, категоріальне поняття) та ономасіологічна ознака (як змінне, уточнювальне для ономасіологічної бази поняття) [7;11].

Деякі лінгвісти, описуючи номінативні процеси в певній мові, зверталися до дитячого лексикону. На думку О.М. Шахнаровича, "адекватний шлях дослідження взаємовідносин і зв'язків елементів системи мови в онтогенезі – це спостереження за тим, як "поводяться" ці елементи в мовленнєвій діяльності дітей" [9, 213].

В українському мовознавстві дитяче мовлення у власне номінативному аспекті вивчали К.Л. Крутій, М.М. Асаула, Н.В. Горбунова, А.М. Богуш, О.О. Рульова, дослідження яких ґрунтуються на працях видатних учених Ж. Піаже, К.І. Чуковського, О.О. Леонтьєва, О.М. Шахнаровича, Л.В. Сахарного, О.Р. Лурії, Д.Б. Ельконіна, Т.М. Ушакової, Г.А. Черьомухіної.

Залежність номінативного процесу від соціально-вікових, індивідуальних чи інших властивостей користувачів мови стає очевидною під час спостереження за особливостями створення назв істот, предметів, явищ реальної дійсності в дитячому мовленні. Із психолінгвістичного погляду, розвиток мовлення дитини є активним і творчим процесом, який тісно пов'язаний із формуванням і розвитком її пізнавальної діяльності. Словотворення в дитячому мовленні є наслідком класифікаційно-пізнавального процесу. Не можна виконати називання певної реалії дійсності, не впізнавши в ній предмет чи процес, стан чи ознаку, дію чи властивість [3,156].

Які закономірності й типи мовного позначення елементів дійсності наявні в дитячому мовленні, допоможе з'ясувати ономасіологічний аналіз. Він водночас дає змогу ґрунтовніше дослідити специфіку створення номінативних одиниць і, відповідно, традиції використання ономасіологічних моделей у національній мові. У сучасній лінгвістиці порушений аспект викликає зацікавлення, є маловивченим і тому досить актуальним.

Мета статті – окреслити ономасіологічний характер похідних назв у дитячому мовленні за допомогою вивчення механізмів породження номінативних одиниць. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких завдань: 1) виявлення залежності механізмів побудови номінацій у дитячому мовленні від загальних традицій породження номінацій у національній мові; 2) з'ясування специфіки пізнавально-мовленнєвої діяльності дитини в процесі словотворення; 3) аналіз ономасіологічних структур "дитячих" назв.

Під час створення назв дитина, сама того не підозрюючи, використовує механізм породження номінативних одиниць. Вона дає найменування тим реаліям дійсності, які її оточують. Потреба дати найменування в дитини виникає раптово, за необхідності, під час мовлення. Процес здобуття істини, як зазначив К.І. Чуковський, аж ніяк не викликає труднощів у дитини: різні проблеми вона розв'язує швидко, експромтом, через випадкові аналогії [8,158].

Номінативний запас дитини, звичайно, є незначним. У ньому наявні так звані лакуни, тобто номінативні пропуски – не заповнені щодо позначення деяких реалій дійсності місця. Здебільшого трапляються ці лакуни через незнання дитини про наявну в мові назву. Деякі лакуни спричинені відсутністю якоїсь назви в самій мові. За таких умов у певній мовленнєвій ситуації в дитини виникає потреба заповнити лакуну.

Найактивнішими творцями "нових" найменувань є діти від двох до п'яти років. Цей період збігається з активним пізнанням дійсності [8]. Якість і кількість утворюваних назв, безперечно, залежить від соціальних і вікових характеристик оточення дитини. За спостереженнями деяких мовознавців, серед дитячих новоутворень багато тих, що претендують на вже зайняте в лексичній системі місце, і значна кількість тих новоутворень, що посідають порожні місця в цій лексичній системі [6, 84].

Учені вбачають у пізнавально-мовленнєвій діяльності дитини два процеси: перший – вичленування, другий – семантичний синтез [5; 9]. Під час вичленування дитина орієнтується на звукову оболонку морфеми й у мовленнєвих діях користується елементами мови через "узагальнення звукової моделі словотворення" [9, 214]. Семантичний синтез супроводжуваний орієнтуванням на фонологічний, а не морфологічний склад слова. Дитина сприймає "загальну звукову

характеристику морфеми" [5, 57] "без урахування її [морфеми] тонкого фонематичного складу" [9, 215].

Називаючи реалії дійсності, дитина практично виконує ономасіологічні операції, інтуїтивно виділяючи в найменуваннях найзагальнішу, категоріальну частину (ономасіологічну базу) та змінну, уточнювальну частину (ономасіологічну ознаку). Дитина користується власним досвідом створення найменувань чи використовує чужий досвід, який уже закріпився в неї в пам'яті. До того ж, чужий мовленнєвий досвід у дитячій пам'яті може закріпитися спочатку зі значенням чи асоціаціями, які дитина зрозуміла (сприйняла) посвоєму. Наприклад, іменник *пиво* слугує для називання всього, що можна пити (лимонаду, ситро чи ін. напоїв) (Женя, 3,5 р.). Уже маючи у своєму лексичному запасі слова *пиво* й *пити*, дитина знайшла певний зв'язок між ними (опредметнене поняття пов'язане з дією). У слові *пиво* ономасіологічною базою для дитини став суфікс *-в-*, а ономасіологічною ознакою став корінь *пи-*.

Не знаючи самого поняття "спільнокореневі слова", дитина відчуває зв'язок між такими словами не лише на рівні звучання. Часто цей зв'язок слугує основою для певної кореляції, наприклад, для утворення паралельних форм назв осіб чоловічої та жіночої статі чи дорослих та недорослих тварин тощо. Дитина групує їх у комплекс, узагальнює моделі найменування, застосовує явище генералізації. Наприклад, *негриця* (жін. до *негр*) (Дмитрик, 4 р.) утворено, очевидно, за аналогією до *цариця*, *самиця*, *тигриця* тощо. Дитина умовно виділила основу *-иця* як показник жіночності (ономасіологічну базу). За таким же механізмом породження найменування побудовані слова *продавуха* (жін. до *продавець*), *стрибунатка* (жін. до *стрибун*) (Поліна, 4,5 р.): імовірно, за аналогією до назв *говоруха*, *фанатка*.

Іменник *коров'ятко* зі значенням "маля *корови*" (Дмитрик, 4 р.), утворене за зразком словотвірних моделей зменшено-пестливих назв типу *телятко*, *кошенятко*, має ономасіологічну базу суфікс *-ятк-* та ономасіологічну ознаку корінь *коров-*. Іноді дитина переносить специфіку найменування людей на моделі найменування тварин. Наприклад, асоціативно родинну ієрархію закладено в назвах *горобець – горобиця* (жін. до *горобець*) – *горобчуни* (недорослі *горобці*, "діти *горобців*") (Поліна, 4,5 р.).

Утворюючи назви ознак, дитина так само використовує асоціації чи аналогії. Зокрема, у прикметникові *бджолований* (смугастий) (Дмитрик, 4 р.) закладено асоціацію "такий, як бджола", а в прикметниках *платніший* (дорожчий) (Ліза, 3,5 р.), *наймаміша* (у світі [мама]) [1, 136] використано аналогію до побудови прикметників вищого та найвищого ступенів порівняння, тобто застосовано явище генералізації.

Перше уявлення дитини про реалію дійсності – певне коротке формулювання, що становить по суті внутрішню форму назви, яку дитина намагається дати цій реалії.

Поняття внутрішньої форми слова, за твердженням О.П. Єрмакової й О.А. Земської, пов'язане насамперед з іменем О.О. Потебні, що витлумачив її як "відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як уявляється людині її власна думка" [2, 518]. Внутрішня форма дає змогу виявити характер (природу) найменування, вона "працює" на ономасіологічний аспект слова [2, 518]. Утворенню назви зазвичай передує процес ототожнення, асоціювання іменованого предмета чи явища з природою, оточенням. На перший план виступає передусім найзагальніший зв'язок.

Внутрішня форма для дорослої людини є опосередкованим переходом від сприйняття реалії дійсності через мотивацію до словотвірного значення і лише згодом – до матеріальної оболонки найменування. Для дитини ж у цьому ланцюжку внутрішня форма по суті є прямим переходом від сприйняття реалії дійсності до матеріальної оболонки найменування. У такому разі внутрішня форма стає основою для створення найменування, бо вона "відображає наївне, побутове уявлення про предмет" [2, 524].

Дитина використовує свій мовленнєвий досвід буквально. Буквальне сприйняття дійсності в дитячому мовленні виявляється під час словотворчості через внутрішню форму назви. Визначивши внутрішню форму, дитина "прив'язує" її до відомої раніше подібної мовленнєвої ситуації, тобто застосовує "випадкові аналогії". Утворюючи найменування, дитина використовує переважно той арсенал мовних засобів і ту модель називання істот, предметів, явищ та ін., які переймає від інших дітей чи дорослих. Створення назви в дитини "пов'язано з оволодінням мовним засобом вираження нового знання про об'єкт найменування, яке в дошкільному віці зумовлене генералізацією найуживанішої словотвірної моделі й перетворенням її в модель-тип" [10, 139]. Причому звичайно ці словотвірні моделі є нескладними, суфіксальними чи префіксальними, тобто з одним коренем і певним формантом. У свідомості дитини закріплюються повторювані відрізки мовлення, пов'язані з якимись реаліями життя. Здебільшого цими відрізками і є суфікси чи префікси.

Упізнавши певний предмет за функцією, дитина дає йому відповідну назву. Наприклад, *бубленица* ("тарілка чи кошик для *бубликів*") (Поліна, 4,5 р.) утворено за аналогією до *хлібниця* ("тарілка чи кошик для *хліба*"). Навіть тоді, коли йдеться про той самий предмет, дитина орієнтується на його функцію в конкретній ситуації і в найменуванні *бубленица* виділяє внутрішню форму 'для бубликів'. Слово *підживотник* (хребет) (Єгор, 2,5 р.) позначає опредметнене поняття за місцем розташування, причому лише в конкретній ситуації. Очевидно, під час називання сама реалія (хребет) в уяві дитини знаходилася під животом (щодо людини, яка лежить на спині). Найменування цієї реалії ґрунтується на наївному сприйнятті – внутрішній формі 'те, що розташовано під животом'. Наведені приклади побудовані за традиційними ономасіологічними моделями, де ономасіологічною базою виступають словотворчі афікси (суфікс *-ниц-*, конфікс *під-…-ник*), а ономасіологічною ознакою – корені (*бубл-*, *живіт*).

Вивчаючи номінації з погляду способу їх позначення за внутрішньою формою, яку виявляють за тією

ознакою, що вкладають в основу найменування як розрізнювальну, В.Г. Гак виділив узагальнену та індивідуалізаційну опозиції [11, 272-273]. На думку дослідника, у мові наявні різні за обсягом номінації, серед яких можна знайти гіперонім (номінацію широкого значення) і гіпонім (номінацію вузького значення). Відмінність так званої вузької (індивідуалізаційної) номінації від широкої (узагальненої) номінації в тому, що вона складніша за семантичною структурою, бо ґрунтується на поєднанні різних ознак.

У дитячому мовленні можна віднайти значну кількість назв, що виявляють гіперо-гіпонімічну диференціацію, тобто є назвами широкого значення (узагальненою номінацією) і назвами вузького значення (індивідуалізаційної номінацією). Зокрема, у лексичному запасі Поліни (4,5 р.) назви дії знаходяться в родо-видових відношеннях, для яких характерні привативна опозиція та дистрибуція. Наприклад, говорячи *я насупелилася*, дитина вказує на те, що вона поїла саме *супу*, *я наборщулилася – борщу*, *я набублилася – бубликів*, а не чогось іншого. Усі названі дієслова є гіпонімами (індивідуалізаційними номінаціями) дієслова *наїстися*. Ономасіологічні ознаки в них характеризуються більшою експліцитністю (*насупелилася*, *наборщулилася*, *набублилася*), ніж ономасіологічна ознака в гіпероніма (узагальненої номінації) *наїстися*. В основі таких "дитячих"номінацій наявна внутрішня форма з досить високим ступенем виразності.

Отже, як показник живої національної мови дитяче мовлення є тією ланкою в ономасіологічному словотворенні, що досить виразно й розгорнуто репрезентує процеси оволодіння механізмами номінації. Досліджуючи закономірності використання ономасіологічних структур, ономасіологічних моделей у дитячому мовленні, можна загалом простежити особливості мовленнєвого розвитку людини, специфіку становлення традицій називання в певній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 475 с.
2. Ермакова О.П., Земская Е.А. Сопоставительное изучение словообразования и внутренняя форма слова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1985. – Том 44. – № 6. – С. 518-525.
3. Кубрякова Е.С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / В.А. Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Постовалова и др. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
4. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
5. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности. – М.: Изд-во АН СССР. – 246 с.
6. Мехович Т.А. Номинации в детской речи // Словообразовательная номинация в терминосистемах и норме: Сб. науч. тр. – Владивосток: ДВО АН СССР, 1987. – 200 с.
7. Нещименко Г.П. M. Dokulil. "Teorie odvozování slov" // Вопросы языкознания. – 1962. – № 5. – С. 143 – 148.
8. Чуковский К.И. От двух до пяти. Живой как жизнь. – 20-е издание, исправленное и дополненное. – М.: Изд-во "Детская литература", 1968. – 815 с.
9. Шахнарович А.М. Развитие грамматического компонента языковой способности (словообразование) // Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи. – М.: Наука, 1991. – 240 с.
10. Шахнарович А.М., Юрьева Н.М. Особенности образования производных слов в детской речи // Теоретические аспекты деривации: Межвузовский сб. науч. тр. – Пермь: Пермский госуд. ун-т, 1982. – С. 133-145.
11. Языковая номинация. Общие вопросы / [под ред. Б.А. Серебренникова]. – М.: Наука, 1977. – 359 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bogdan S.K. Movniy etiket ukraintsiv: tradicii i suchasnist [The language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]. – K.: Ridna mova, 1998. – 475 s.
2. Yermakova O.P., Zemskaya E.A. Sopostavitilnoye izucheniye slovoobrazovaniya i vnutrenneya forma slova [The comparative study of word - formation and inner form of word] // Izvestiya AN SSSR. Seriya literaturi i yazika. – 1985. – Tom 44. – № 6. – S. 518-525.
3. Kubryakova E.S Rol slovoobrazovaniya v formirovanii yazikovoj kartini mira [Role of word – formation in forming language image of world] // Rol chelovecheskogo faktora v yazike: Yazik i kartina mira / V.A Serebrennikov, E.S. Kubryakova, V.I. Postovalova i dr. – M.: Nauka, 1988. – 216 s.
4. Kubryakova E.S. Tipi yazikovih znachenij. Semantika proizvodnogo slova [The types of language meanings. The semantics of the derivative word]. – M: Nauka, 1981. – 200 s.
5. Leontev A.A. Slovo v rechevoj deyatelnosti [The word in speech activity]. – M: Izd-vo AN SSSR. – 246 s.
6. Mehovich T.A. Nominatsii v detskoj rechi [Nomination in the children's speech] // Slovoobrazovatelnaya nominatsiya v terminosistemah i norme: Sb. nauch. tr. – Vladivostok: DVO AN SSSR, 1987. – 200 s.
7. Neshimenko G.P. M. Dokulil. "Teorie odvozovaní slov"[M. Dokulil. "The theory formating of words"] // Voprosi yazikoznaniya. – 1962. – № 5. – S. 143–148.
8. Chukovskij K.I. Ot dvuh do pyati. Zhivoj kak zhizn [From two to five. Live like life]. – 20-e izdaniye, ispravlennoye i dopolnennoye. – M.: Izd-vo "Detskaya literatura", 1968. – 815 s.
9. Shahnarovich A.M. Razvitiye grammaticheskogo komponenta yazikovoj sposobnosti (slovoobrazovaniye) [The development of grammatical component of language ability (word-formation)] // Chelovecheskij factor v yazike: Yazik i porozhdeniye rechi. – M.: Nauka, 1991. – 240 s.
10. Shahnarovich A.M., Yureva N.M. Osobennosti obrazovaniya proizvodnih slov v detskoj rechi [Feature of formation of derivative words in the children's speech] // Teoreticheskiye aspekti derivatsii: Mezhvuzovskij sb. nauch. tr. – Perm: Permskij gosud. un-t, 1982. – S. 133-145.
11. Yazikovaya nominatsiya. Obshchiye voprosi [The language nomination. The common questions] / [pod red. B.A. Serebrennikova] – M.: Nauka, 1977. – 359 s.

Kutsak H.M. Onomasiological aspect of the derivative items in the children's speech

Abstract: The author raised the problem of the onomasiological aspect of derived units in the modern Ukrainian language on the example of children's speech, including the tracing in it the specifity of orgination of names. The study is built on the basis of existing linguistic studies on the features of the process of nomination, onomasiological categories and their representatives

(onomasiological structure, onomasiological base and onomasiological feature). The concept of internal form as a certain display of imagination of named object is expanded. The kinds of nominations (generalized and individualizational) of ways of the refering to the internal form and its role in the "children" nominations are indicated. The two processes (isolation and semantic synthesis) in the cognitive and verbal child's activity are outlined. The cases of generalization as an important component of phase of formation in the child the ability to generalize the linguistic phenomena are considered. The peculiarity of the use of analogies, associations, etc. in children's nominative acts is described. For the analysis we selected nominative units of different grammatical classes – nouns, verbs and adjectives – out of the live children's speech. They as consequence of classificational and cognitive process in children's speech are the most indicative of detection of the onomasiological type in derived words. The author draws a conclusion that the close connection exists between children's word creation and common mechanisms of generation of nomination in national language. Children's speech is one of the brightest representative of corpus of nominative word-formation.

Keywords: *children's speech, derived nominative units, process of nomination, onomasiological aspect, inner form.*

Куцак А.Н. Ономасиологический аспект производных единиц в детской речи

Аннотация: В статье поднята проблема ономасиологического аспекта производных единиц современного украинского языка на примере детской речи, в частности путём отслеживания в ней специфики порождения наименований. Исследование построено на основе существующих в лингвистике научных трудов, касающихся особенностей номинации, ономасиологических категорий и их репрезентантов (ономасиологической структуры, ономасиологического базиса и ономасиологического признака). Раскрыто понятие внутренней формы как определённого отражения представления об именованном предмете. Названы виды номинаций (обобщенная и индивидуализирующая) в аспекте способов обозначения по внутренней форме, определена её роль в "детских" номинациях. Отмечены два процесса (вычленение и семантический синтез) в познавательно-речевой деятельности ребёнка. Рассмотрены случаи генерализации как важной составляющей этапа формирования у ребёнка умения обобщать языковые явления. Описано своеобразие использования в детских номинативных актах аналогий, ассоциаций и пр. Для анализа из живой детской речи выбраны номинативные единицы разных грамматических классов – имена существительные, имена прилагательные и глаголы. Они как результат классификационно-познавательного процесса в детской речи являются наиболее показательными относительно проявления в производных единицах ономасиологического характера. Сделан вывод о тесной связи детского словотворчества с общими механизмами порождения номинаций в национальном языке. Детская речь предложена как один из самых ярких представителей всего корпуса номинативного словообразования.

Ключевые слова: *детская речь, производные номинативные единицы, процесс номинации, ономасиологический аспект, внутренняя форма.*

Лещенко А.В.

Соотношение понятий “дискурс” и “текст”

Лещенко Анна Вениаминовна, кандидат филологических наук, доцент, докторант, Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого, г. Черкассы, Украина

Received October 23, 2013; Revised November 5, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: В статье рассматриваются различные подходы к определению соотношения двух важнейших лингвистических понятий – дискурса и текста. В качестве основополагающего подхода признается понимание дискурса как целого, а текста как его части. Взаимодействие дискурса и текста имеет отражательный характер, вследствие чего текст содержит информацию двух видов: фактуальную (об объекте сообщения) и дискурсивную (о ситуации общения).

Ключевые слова: *дискурс, текст, принцип отражения, фактуальная информация, дискурсивная информация.*

В современном языкознании проблема корреляции понятий “дискурс” и “текст” относится к числу наиболее дискуссионных, что является следствием отсутствия единых, общепринятых определений самих понятий. В большинстве лингвистических исследований оба понятия рассматриваются как комплементарные, поэтому нередко понятие “дискурс” определяется через понятие “текст”, а в самих определениях упоминаются те или иные аспекты их взаимодействия. Проблема соотношения “дискурс – текст” затрагивается в работах М. К. Бисималиевой [3], Ф.С. Бацевича [1], Е. С. Кубряковой [11, 12], Т. В. Милевской [13, 14], В. Е. Чернявской [20; 21], Л.М. Бондаревой [4], Т. Л. Коваль [10] и мн. др., однако вопрос о механизме этого взаимодействия остается открытым. **Целью** данной статьи является теоретическое обоснование применения к анализу соотношения понятий “дискурс” и “текст” общенаучного принципа отражения.

Систематизируя мнения исследователей в отношении характера взаимосвязи между указанными лингвистическими феноменами, И. Б. Руберт выделяет три основных похода к решению терминологической проблемы “дискурс – текст”: 1) отождествление обоих понятий; 2) полное их разграничение по параметру “статика объекта” (текст) – “динамика коммуникации” (дискурс); 3) включение текста в понятие дискурса [см. 4, с. 93-94]. Л. М. Бондарева дополняет этот список еще одной позицией, уточняя критерии разграничения *текста* и *дискурса*: в первом случае

наблюдается полное разведение упомянутых понятий как явлений разного порядка, в другом – их различение осуществляется на основе только одной конкретной оппозиции, подразумевающей противопоставление статического и динамического аспектов [там же, с. 94].

Отождествление *текста* и *дискурса*, характерное для начального этапа становления лингвистики текста, было обусловлено определением дискурса как связной последовательности предложений, близкой по значению понятию "текст": дискурс – это "два или несколько предложений, находящихся друг с другом в смысловой связи" [8, с. 170], "связный текст" [2, с. 172], "группа высказываний, связанных между собой по содержанию" [15, с. 33]. Именно тогда термин "дискурс" начал использоваться параллельно с термином "текст", уравниваясь в значениях с последним. Однако в конце 70-х − начале 80-х г.г. XX ст. все явственнее стала проступать тенденция к размежеванию указанных понятий при сохранении тесной связи между ними, а уже в 80 − 90-е г.г. XX ст. доминирующей становится трактовка *дискурса* как комплексного коммуникативного явления, сложной системы иерархии знаний, включающей, кроме текста, и экстралингвистические факторы (знания о мире, мнения, цели и установки коммуникантов и пр.), необходимые для понимания *текста* [9, с. 8]. В результате такого разграничения фокус исследований постепенно сместился с вопросов внутритекстовой организации к анализу внетекстовых связей и способов их актуализации в пространстве текста и далее – к анализу процессов текстопорождения и текстовосприятия, фактически вытеснив *текст* на периферию сферы научных интересов текстологов. Теоретическим следствием стало размежевание *текста* как результата коммуникативно-когнитивной деятельности и *дискурса* как самого процесса [21, с. 43], что привело к их очевидному противопоставлению (ср. статичность (текста) vs динамичность (дискурса), письменный текст vs устный дискурс, монологичность (текста) vs диалогичность (дискурса). Зачастую объявленный приоритет *дискурса* над *текстом* оборачивается сомнением относительно эвристической значимости анализа только лишь вербальной формы мыслительных феноменов смыслопорождения (*текста*) [там же, с. 44] и возведением в абсолют принципов и методов *дискурс-анализа*.

Комментируя различия между анализом текста и дискурсивным анализом, Е. С. Кубрякова отмечает, что противопоставление *текста* и *дискурса* в принципе лишено оснований, поскольку "текст – это особый результат процесса речи, и в этом смысле завершенное произведение, рожденное в дискурсе", т.е. оба эти понятия связаны, помимо прочего, причинно-следственной связью: текст создается в дискурсе и является его детищем [12, с. 519]. Различен при этом лишь **ракурс** их рассмотрения: если анализ *дискурса* требует обязательного учета всех социальных параметров происходящего, культурологических и социально-исторических данных, различных прагматических факторов его осуществления (кто производил дискурсивную деятельность, для чего, с каких позиций и т.д.), то *текст* можно анализировать и абстрагируясь от многого из указанного перечня, довольствуясь тем, что можно извлечь из текста как такового. При этом текст, содержащий информацию, уже рассчитан на понимание, а значит на **извлечение** этой информации [там же, с. 520].

В целом же, можно констатировать, что в большинстве современных концепций дискурс рассматривается как комплексный феномен, связанный с речью как процессом особого использования языка, фиксируемом в текстах и обусловленным экстралингвистическими факторами, т.е. *текст* включается в понятие *дискурса* [6; 7; 9; 16; 20; 12 и др.]. С этой точки зрения под дискурсом прежде всего подразумевают "когнитивный процесс, связанный с реальным речепроизводством, созданием речевого произведения, текст же является конечным результатом речевой деятельности, выливающимся в определенную завершенную (и зафиксированную) форму" [11, с. 16]. Соответственно, указывает А. А. Кибрик, дискурсом именуется реальное взаимодействие языковой деятельности и ее результата, т.е. текста: *текст* есть статический объект, возникающий в ходе языковой деятельности, но *дискурс* включает в себя, помимо самого текста, также разворачивающиеся во времени процессы его создания и понимания [см. 4, с. 95]. В рамках такого подхода оба понятия – *дискурс* и *текст* – воспринимаются не как синонимические (но и не взаимоисключающие), а как понятия, заключенные в отношения "целое (дискурс) – часть (текст)".

Разделяя эту точку зрения, считаем необходимым уточнить, что *текст* является не просто базовой единицей *дискурса* (Ю. С. Степанов) [17] или его фрагментом (В. А. Звегинцев) [8], он становится "квинтэссенцией" дискурса, его ***отражением***. Опираясь на сформулированную ранее мысль О. П. Воробьевой [5, с. 44], согласно которой текст представляет собой не просто результат речевой деятельности, но "оттиск" сложного коммуникативного акта, осуществляемого с определенными целями и следствиями, можно предположить, что основополагающим принципом, характеризующим взаимоотношения дискурса и текста, является принцип отражения.

Под отражением, в самом широком смысле, понимают определенный аспект взаимодействия двух (или нескольких) объектов (систем). Этот аспект выражается в том, что "из всего содержания взаимодействия выделяется лишь то, что в одной системе появляется в результате воздействия другой системы и соответствует (тождественно, изо- или гомоморфно) этой последней" [18]. Достаточно широко и эффективно понятие отражения используется как в естественных и технических науках (математике, физике, физиологии, информатике, кибернетике и др.), так и в целом ряде гуманитарных дисциплин (философии, социологии, психологии, педагогике и пр.). Кроме того, понятия отражения и коммуникации напрямую связывают с понятием информации, что открывает новые возможности в исследовании информационных процессов как отражательных, а отражательных процессов –

как информационных. Категория отражения лежит в основе не только понятия коммуникации, но и понятия виртуальной реальности, поскольку при отражении происходит своеобразное «удвоение» реальности. *Тем самым отражающая система, кроме информации о своем внутреннем содержании (структуре), в результате отражения содержит информацию об отражаемой системе* [там же] (курсив наш – А. Л.).

Экстраполируя принцип отражения на соотношение "*дискурс – текст*", мы полагаем, что их взаимообусловленность носит отражательный характер, т.е. текст, будучи составляющей дискурса, одновременно содержит в себе и его "отражение". В тексте присутствует не только информация об объекте сообщения, но и "весь набор субъективных, социокультурных, в том числе стереотипных, прецедентных и т.п. смыслов" [19, с. 61], присутствующих в коммуникативной ситуации. Говорящий (адресант) создает свое речевое произведение, опираясь на общую с адресатом денотативную ситуацию и учитывая свои интенции, эмоции, оценки; связывает высказывания по текстовым законам смысловой и структурной целостности, завершенности, когезии и когерентности, оформляя таким образом "некий результат – текст, т.е. "упаковывая" дискурс в текст" [там же]. Тем самым текст, помимо *фактуальной информации* (собственно сообщения), содержит также *дискурсивную информацию* (связанную с общением). Последняя, имеющая особую репрезентацию в материальной (языковой) форме текста, извлекается, реконструируется адресатом в процессе текстовосприятия. Распределение фактуальной и дискурсивной информации внутри текстовых границ регулируется системой текстовых категорий, обеспечивающей единство текста.

Осмысление отражательного характера взаимообусловленности понятий "дискурс" и "текст" позволяет прояснить механизм когнитивно-отражательных процессов, связанных с порождением и восприятием текста, и описать способы представления различных видов информации в рамках текстового целого, что станет предметом отдельного исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Текст, дискурс, речевой жанр: соотношение понятий // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія Філологія. – Харків: ХНУ, 2001. – Вип. 33. – С. 3–6.
2. Беллерт И. Об одном условии связности текста // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск VIII: Лингвистика текста / Сост., общ. ред. и вступ. статья Т. М. Николаевой. – М.: Прогресс, 1978. – С. 172-207.
3. Бисималиева М.К. О понятии "текст" и "дискурс" // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. – 1999. – № 2. – С. 78–85.
4. Бондарева Л.М. Текст и дискурс как понятийные категории // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под. ред. проф. Г.Н. Манаенко. Выпуск 7. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – С. 91-97.
5. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата: Монография. – К.: Вища школа, 1993. – 220 с.
6. Дейк ван Т.А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 153-211.
7. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
8. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. – М.: Изд-во Московского университета, 1976. – 307 с.
9. Караулов Ю.Н., Петров В.В. От грамматики текста к когнитивной теории дискурса // Т.А. ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ./ Сост. В.В. Петрова; Под ред. В.И. Герасимова; Вступ ст. Ю.Н. Караулова и В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – С. 5-11.
10. Коваль Т.Л. Співвідношення понять "текст" і "дискурс" у сучасній лінгвістичній науці // Філологічні трактати. – 2009. – № 1. – С. 54-58.
11. Кубрякова Е.С., Александрова О. В. Виды пространств текста и дискурса // Категоризация мира: пространство и время. Матер. науч. конф. – М.: Диалог-МГУ, 1997. – С. 15-26.
12. Кубрякова Е.С. Дискурс: определение и направления в его исследовании / Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира/ Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 519-531.
13. Милевская Т.В. Дискурс и текст: проблема дефиниции. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.teneta.ru/rus/me/milevskat-discourseandtextdfn.htm
14. Милевская Т.В. Дискурс, речевая деятельность, текст // Вестник Российской коммуникативной ассоциации "Теория коммуникации и прикладная коммуникация": сб. науч. тр.; [под общей ред. И.Н. Розиной]. – Ростов н/Д.: ИУБиП, 2002. – Вып. 1. – С. 88–91.
15. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII. Лингвистика текста; Сост., общ. ред., вступ. ст. Т.М. Николаевой. – М.: Прогресс, 1978. – С. 467-472.
16. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Е. Селиванова. – К.: ЦУЛ "Фитосоциоцентр", 2002. – 336 с.
17. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века. – М.: РГГУ, 1995. – С. 35-73. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://philologos.narod.ru/ling/stepanov.htm
18. Урсул А.Д. Исследование информационных и глобальных процессов: междисциплинарные подходы и связи // NB: Проблемы общества и политики. – 2012. – № 3. – С. 154-201. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://e-notabene.ru/pr/article_259.html
19. Формановская Н.И. Размышления о единицах общения // Русский язык за рубежом. – 2000. – № 1. – С. 56-63.
20. Чернявская В.Е. От анализа текста к анализу дискурса // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональный аспекты исследования: Сб. науч. тр./ Под ред. Л.А. Манерко. – Рязань: Ряз. гос. пед. ун-т им. С.А. Есенина, 2002. – С. 230-232.
21. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: Поликодовость. Интертекстуальность. Интердискурсивность. Учебное пособие. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2009. – 248 с.

REFRENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Batsevich F.S. Tekst, diskurs, rechevoy zhanr: sootnosheniye ponyatiy [Text, discourse, text-type: correlation of notions] // Visnyk Kharkivskogo nats. un-tu imeni V.N. Karazina. Seriya Filologiya. – Kharkiv: KNU, 2001. – Vyp. 33. – S. 3-6.
2. Bellert I. Ob odnom usloviji svyaznosti teksta [About one condition of text cohesion] // Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Vypusk VIII: Lingvistika teksta / Sost., obsch. red. i vstup. statya T. M. Nikolayevoi. – M.: Progress, 1978. – S. 172-207.

3. Bisimaliyeva M.K. O ponyatiyi "tekst" i "diskurs" [About text and discourse] // Nauchnye doklady vysshei shkoly. Filologicheskiye nauki. – 1999. – № 2. – S. 78-85.
4. Bondareva L.M. Tekst i diskurs kak ponyatiynyje kategorii [Text and discourse as conceptional categories] // Yazyk. Tekst. Diskurs: Nauchnyj almanakh Stavropolskogo otdeleniya RALK / Pod red. Prof. G.N. Manayenko. – Vypusk 7. – Stavropol: Izd-vo SGPI, 2009. – S. 91-97.
5. Vorobyova O.P. Tekstovyje kategoriji I factor adresata [Text categories and addressee`s factor]: Monografiya. – K.: Vyshcha shkola, 1993. – 220 s.
6. Deik van T.A., Kinch V. Strategii ponimaniya svyaznogo teksta [Strategies of discourse comprehension] // Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Vyp. 23: Kognitivnyje aspekty yazyka. – M.: Progress, 1988. – S. 153-211.
7. Deik van T.A. Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya [Language. Cognition. Communication] / Per. s angl. – M.: Progress, 1989. – 312 s.
8. Zvegintsev V.A. Predlozheniye I yego otnosheniye k yazyku I rechi [Sentence and its correlation with language and discourse] – M.: Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1976. – 307 s.
9. Karaulov Y.N., Petrov V.V. Ot grammatiki teksta k kognitivnoy teorii diskursa [From text grammar to cognitive theory of discourse] // van Dejk T.A. Yazyk. Poznaniye. Kommunikatsiya/ Per. s angl./ Sost. V. Petrova; Pod. red. V.I. Gerasimova; Vstup. st. Y. Karaulova i V. V. Petrova.– M.: Progress, 1989. – S. 5-11.
10. Koval T. L. Spivvidnoshennya ponyat "tekst" i "dyskurs" u suchasniy lingvistychniy nautsi [Correlation of text and discourse in modern linguistics] // Filologichni traktaty. – 2009. – №1. – S. 54-58.
11. Kubryakova E.S., Alexandrova O. V. Vidy prostranstv teksta i diskursa [Kinds of spaces in text and discourse] // Kategorizatsiya mira: prostranstvo i vremya. Mater. nauch. konf. – M.: Dialog – MGU, 1997. – S. 15-26.
12. Kubryakova E.S. Diskurs: opredeleniye i napravleniya v ego issledovanii [Discourse: definition and trends in its research] / Yazyk i znaniye: Na puti polucheniya znaniy o yazyke: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyka v poznanii mira / Ros. akademiya nauk. In-t yazykoznaniya- M.: Yazyki slavyanskoy kultury, 2004. – S. 519-531.
13. Milevskaya T.V. Diskurs i tekst: problema definitsii [Discourse and text: the problem of definition]; [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.teneta.ru/rus/me/milevskat-discourseandtextdfn.htm
14. Milevskaya T.V. Diskurs, rechevaya deyatelnost, tekst [Discourse, discourse activity, text] // Vestnik Rossiyskoy kommunikativnoy assitsiatsii "Teoriya kommunikatsii i prikladnaya kommunikatsiya": sb. nauch. tr.; [pod. obsh. red. I. N. Rosinoi]. – Rostov n/D: IUBiP, 2002. – Vyp. 1. – S. 88-91.
15. Nikolayeva T. M. Kratkiy slovar terminov lingvistiki teksta [Brief dictionary of text linguistics terms] // Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Vypusk VIII: Lingvistika teksta / Sost., obsch. red. i vstup. statya T. M. Nikolayevoi. – M.: Progress, 1978. – S. 467-472.
16. Selivanova E.A. Osnovy ligvisticheskoy teorii teksta i kommunikatsii [Basics of linguistics theory and communication]. – K.: TUL "Fitosotciocentr", 2002. – 336 s.
17. Stepanov Y.S. Alternativnyi mir, Diskurs, Fakt i printsip prichinnosti [Alternative World, Discourse, Fact and principle of causality] // yazyk I nauka kontsa XX veka. – M.: RGGU, 1995. – S. 35-73. [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: http://philologos.narod.ru/ling/stepanov.htm
18. Ursul A.D. Issledovaniye informatsionnyh protsessov: mezhdistsiplinarnye podhody i svyazi [Informational processes research: interdisciplinary approaches and relations // NB: Problemy obshchestva i politiki. – 2012. – №3. – S. 154-201. [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: http://e-notabene. ru/pr/article_259.html
19. Formanovskaya N.I. Razmyshleniya o edinitsah obshcheniya [Reflections on communicative units] // Russkiy yazyk za rubezhom. – 2000. – №1. – S. 56-63.
20. Chernyavskaya V.E. Ot analiza teksta k analizu diskursa [From text analysis to discourse analysis] // Tekst i diskurs: traditsionnyi i kognitivno-funktsionalnyi aspekty issledovaniya: sb. nauch. tr. / Pod red. L.A. Manerko. – Ryazan: Ryaz. gos. ped. un-t im. S.A. Esenina, 2002. – S. 230-232.
21. Chernyavskaya V.E. Lingvistika teksta: Polikodovost. Intertekstualnost. Interdiskursivnost [Text linguistcs: Polycodes. Intertextuality. Interdiscourse]. – M.: Knizhny dom "LIBROKOM", 2009. – 248 s.

Leshchenko A.V. Correlation of concepts discourse and text

Abstract: This article focuses on different approaches to defining correlation between the two essential linguistic concepts – discourse and text. The author sides with those who consider the text to be an inherent constituent part of the discourse as a whole, and argues that text, being an autonomous unit, interacts with discourse via reflection principle. As a result, text includes two kinds of information – factual information (concerned with the object of the message) and discourse information (reflecting the discourse setting).

Keywords: *discourse, text, reflection principle, factual information, discourse information.*

Лілік О.О.
Модифікації жіночого образу в інтимній ліриці Марії Матіос

Лілік Ольга Олександрівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури
Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, м. Чернігів, Україна

Received October 14, 2013; Revised November 4, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Автор статті робить спробу проаналізувати художні особливості інтимної лірики сучасної української письменниці Марії Матіос. Об'єктом аналізу стали поезії зі збірки "Жіночий аркан у саду нетерпіння", які були умовно розподілені на окремі тематичні групи. Досліджуючи ліричні твори письменниці, автор статті доходить висновку, що ідейно-тематичною домінантою творів є розкриття внутрішньої екзистенції ліричної героїні, співіснування і протистояння жінки і світу, різні іпостасі жінки у стосунках з коханим, у природі. М.Матіос подає різні жіночі образи: жінка-матір, жінка-кохана, жінка-жертва, жінка-самітниця; різні моделі кохання: заборонене кохання, кохання-пристрасть, кохання-хвороба, кохання-отрута, кохання-війна, кохання-залежність; різні образи чоловіка: представник тваринного світу, самець, пан, мисливець, вампір, крадій, органічна частина жінки, вольовий і нестримний вітер.

Ключові слова: *інтимна лірика, жінка, ліричний герой, образ, поезія, кохання.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У другій половині 80-х років XX століття відбуваються кардинальні зміни в українській літературі. Це було пов'язано як з розвитком постмодернізму у Західній Європі, формуванням постмодерністської свідомості на радянському просторі, так і з загальними процесами «перебудови», демократизації, гласності, які відбуваються в державі. Письменники звертаються до спектру проблем, які раніше ігнорувалися, вони прагнуть осмислити, відтворити внутрішній світ людини в нових умовах. Особливого звучання в цей період набуває "жіноча література". Н. Зборовська стверджує: "Замість чоловічого (традиційного) уявлення про жінку оформляється власне уявлення жінки про саму себе, про своє призначення, що цілком закономірно вступає у суперечність із міфами патріархальної культури" [1, с.28].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Сучасна українська література загалом, і поезія зокрема, є явищем мало дослідженим. На сьогодні відсутні комплексні дослідження проблемно-тематичних та поетико-філософських особливостей жіночої поезії 80-90-х років XX ст. Очевидною є потреба поглиблення наукових уявлень про специфіку жіночого погляду на світ, природу жіночої творчості, «жіночого письма», типології жіночих образів. Однією з найяскравіших постатей сучасного українського літературного процесу є Марія Матіос. Прозова творчість письменниці стала предметом аналізу Я.Голобородька, С.Жили, Т.Тебешевської, Б.Червака; поетичний доробок фактично залишається недослідженим. Отже, **метою нашої статті** є дослідження проблемно-тематичних домінант поетичної творчості Марії Матіос.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою поетичного твору є відтворення почуттів і настроїв ліричного героя, що передаються за допомогою образної, глибоко емоційної мови автора. Для розуміння художніх особливостей поетичного тексту необхідно дослідити його будову, визначити композиційні елементи та взаємозв'язки між ними. Визначальним для характеристики специфіки поетичного тексту є його приналежність до того чи іншого виду лірики. Інтимна лірика (фр. intime, від лат. intimus — найглибший, потаємний) – умовна назва ліричного твору, в якому панівний мотив – любовна пристрасть автора. Таку лірику ще називають "любовною", або "еротичною". Інтимна лірика розкриває широкий діапазон душевних переживань, постає найяскравішим художнім документом історії людського серця; основні мотиви поезії мають еротичне забарвлення, зумовлюють витончену інтимізацію буття, втаємничення у заповітні істини [2]. О.Мудрак розрізняє інтимну й любовну, платонічну й еротичну лірику: "Визначаючи неповторність кожного жанрового різновиду лірики, необхідно бачити в них спорідненні або аналогічні властивості, їх спільні та відмінні ознаки, стежити, щоб жоден різновид не випав із типологічного ряду, не був витиснений, як це сталося з еротичною лірикою. Важливе при цьому не тільки рівнопокладення жанрових різновидів, а й співвіднесення варіантів лірики з її родовим інваріантом як конкретного, особливого із загальним, урахування диференційних ознак кожного складника". [4, с.76].

На нашу думку, любовна лірика відображає настрої закоханих, еволюцію сердечних переживань від перших захоплень, ідеалізацій і злетів до розчарувань, ревнощів, зради, часто переходить від безпосередніх рефлексій до усвідомлення сенсу любові в людському житті. Натомість інтимна лірика має ширше смислове значення, охоплює душевні взаємини не лише між закоханими, а й між батьками і дітьми, братами й сестрами, друзями, стосується особистих авторефлексій поета, що подеколи межують з нарцисизмом. З цими жанровими різновидами іноді ототожнюють лірику як родову категорію, адже вона задовольняє потребу поета в саморозкритті власної душі, настроїв серця.

Любовна лірика, у свою чергу, розгалужена на платонічну й еротичну любовну лірику. Платонічна схильна до ідеалізації об'єкта любові, опису чистих почуттів, невіддільних від замилування, насолоди від споглядання краси, а також від страждання, усвідомлення драми душевного світу, протистояння життя і смерті. Платонічна лірика сформувалась під впливом філософії неоплатонізму та східної традиції, зокрема суфійського уявлення про любов, трактовану як злит-

тя душ, а не тіл, тому земне сердечне переживання відкрило шлях до божественної істини, відображаючись лише в символічній еротичній образності.

У інтимній ліриці Марії Матіос змальована жінка в усіх її екзистенціях, сутнісних виявах та площинах існування. Авторка зазначає, що життя кожної жінки – безперервний випробувальний танець: іноді – "вальс", частіше –"гуцулка", зрідка – "танго" чи "танець живота". Традиційно жінки ніколи не танцюють "аркан" – ритуальний, суто чоловічий танець жителів гір. Проте М.Матіос стверджує, що її героїня "затесалась між аркани", і цей "аркан" – не стане "вальсом". "Бо така парадоксальна вдача її героїні, яка з однаковою пристрастю щоденно випробовує своє серце на розрив: чи то тримає батіг у руках для лінивців, чи сповідається в любові" [3]. Варто зазначити, що мотив виконання аркану жінкою присутній і в прозових творах письменниці, зокрема в гомеричному романі-симфонії "Містер і місіс Ю-ко в країні укрів".

"Жіночий аркан у саду нетерпіння" – поезія істинної Жінки, із плоті і крові, жінки, яка вміє бути щасливою "отут і вже": "Прости мені оцю відвагу –/ Не мати смутку ув очах./ Я жінка. І для мене благо/ Отак от жити – на мечах./ Іти по лезах, як по травах…" [3, с. 133].

Поетичні твори нагадують своєрідний щоденник, записи в якому робить чуттєва, емоційна людина. Відтак, збірка має розділи, які можна поділити на умовні цикли. Кожен розділ збірки містить вірші з назвами, які відносять нас до того чи іншого періоду в житті ліричної героїні: "Із днів материнства", "Із днів кохання", "Із днів блуду", "Із днів голоду", "Із днів провини" і т.п.. Ці "дні" можна розподілити за тематичними групами: свободи та волі ("Із філософських днів", "Із днів щоденної несвободи", "Вірш із волі", "Циганська пісня"); "християнські" дні ("Іронія гріха", "Так на Великдень", "На Божу волю…", "За християнським календарем"); розчарування та болю ("Осанна білому панові", "Із днів болю", "Із днів туги", цикл "Після апокаліпсису"); розлуки ("Із днів розлуки", "Моє ім'я з п'яти фатальних літер", "З апокаліптичної розлуки", "Уже відходимо…", "Розлука – холодна гадюко…", "Порада"); кохання (як дар – "Із днів кохання", "Із днів любощів", "Із днів плоті", "Із днів подружжя", як гріх – "Злодійство", як випробування – "Із днів альтернатив"); самотності ("Із днів блуду", "Остання самота", "Із чорних днів", "Із днів спогадів", "Застряну я колись…", "В'яжи мене ланцями сімома…"); містики та ворожби ("Із днів ворожбитства", "І на тому світі не забуду", "Із днів Марії", "Обніме, наче молода бісиця", "Безвихідь", "Примівка", "Із днів ворожбитства"); Батьківщини і рідної сторони ("Із днів материнства", "Із циклу "Втеча", "У світ, що знає тільки звіра…", "На Батьківщині, в Сіруку").

Такий поділ є умовним, оскільки виокремлені групи синтезуються і доповнюють одна одну. Наскрізною тематикою збірки, світоглядною підвалиною мистецької концепції авторки є кохання як екзистенційний вияв жінки та розуміння свого жіночого начала як частинки всесвіту.

Природа постає органічним продовження самої жінки: "Я гарна – мов ягід стебла,/ Як риба під каменем, гарна,/ Як ще не впольована сарна" [3, с.16], "Лебедиця першопрестольна,/ Коронована день при дні" [3, с.76], "І кров моя зелена – мов трава./ І тіло біле – мов серпнева хмара" [3, с. 238]. Коханці знаходять своє відображення у природі і стають її невід'ємною частиною: "Лісова мурашина орава/ Лаштувала жалючу облаву/ На дві сплетені наші руки" [3, с.44], "З кульбабки нагло вродиться розлука" [43, с.47].

Поетеса свідомо проектує враження від стосунків з коханим на християнську парадигму: зустрічі з коханим порівнюються із "согрішінням у великодній піст": "Ми урвемо великодній піст,/ Що майже півжиття уже триває" [3, с.52], або ж з актом священної віри: "Так на Великдень від церкви ідуть/ Як нині іду від тебе" [3, с.70]. Лірична героїня вкотре, послуговуючись Біблійними ремінісценціями, говорить про те, що жінка є повноцінною та щасливою лише поряд з чоловіком: "Бо яблуко надкушено – і все,/ Зажило місце, де ребро зломили" [3, с.64], "Тріщить в мені Адамове ребро –/ І проситься вернутись до Адама", "…як дрижиш ті, Євина рука,/ Від однієї думки про Адама" [3, с.64], "Та ми сьогодні вибрались в Едем" [3, с.121], "Вже змій в траві лежить./ І яблуко вже падає у руки" [3, с. 130]

Коханий порівнюється з божеством, при чому часто у контрастних зіставленнях: "Ти є мій Спас. І Божа кара./ Ти любчик мій. І Бог. І цар" [3, с. 71], "Складу долоні мовчки – помолюся./ О, Господи, на кого я молюсь?!/ Це смерть моя. І я її боюся./ Це смерть моя. І я її боюсь" [3, с.74]. У час зради й розставання віра також залишається єдиними ліками для героїні: "Із Божою поміччю… помаленьку/ Виплутаємося, виборсаємося/ Через біль – як вогонь – перескочимо" [3, с. 97].

М.Матіос по-новому осмислює християнські мотиви: любовна тематика й усвідомлення сутності жінки органічно поєднується з глибокою вірою в Бога: "І хто мені скаже: оця каламуть –/ З Божої ласки чи кари?!" [3, с.11], "Бог вборонить. Нас Бог вборонить./ Чи зметe… Це лиш знає Бог" [3, с.72]. У більшості віршів присутні християнські вигуки та звертання до вищих сил: "О, Боже!", «Господи!", "Боже милий! ", "Матінко Божа! ".

Головна героїня Марії Матіос – щира, суперечлива, справжня: то сильна й незалежна, то «загнана лань», слабка й спрагла до чоловічого плеча. Концепт "жінка" розкривається у кількох аспектах: жінка-матір, жінка-кохана, жінка-жертва, жінка-самітниця.

Жінка-матір стає щасливою лише від однієї думки про дитину, про виконання своєї місії продовження людського роду: "Я хочу тут вродить дитину,/ Запеленати в теплу трину –/ Й заснути в тебе на плечі" [3, с. 23] та відчуває себе нещасною за неможливості здійснення цієї мрії: "…І чую, як крізь сорочку просочується/ Крапелька молока для не зачатого сина" [3, с.58]. Зачаття, виношування та народження дітей порівнюється зі святом або ж сакральним дійством: "Поклади руку на мій живіт –/ Там б'ється твоя дитина" [3, с. 69]. Нащадки постають тією ланкою, котра пов'язує чоловіка й жінку у просторі буття: "Вона

(дитина) ж мені скаже, що ти любив/ Мене понад все й безсмертно", "Вона тобі скаже, що я тебе/ До смерті люблю. Як мама" [3, с.69]. Зустрічаємо й паралелізм у розумінні сутності дитини та сутності чоловіка. Відтак, вириджання коханого в далеку дорогу порівнюється з народженням дитини: "…перед пологами,/ Одягаюсь в легке і біле,/ Без ґудзиків і зав'язок –/ Щоб легко дихалось дитині…/ …Вивільняю своє волосся,/ Одягаюсь в легке і біле./ Вириджаю тебе в дорогу…" [3, с.144].

Жінка-кохана, яка милується своїм обранцем, відчуває себе бажаною і наповненою світлими почуттями, ідеалізує коханого: "Бо лиш твоє тобою пахне тіло" [4, с. 53]; "Я добра прокинусь. Рада./… Бо дихає ніч на ладан,/ А я – тобі на плече" [3, с. 51], потребує турботи й уваги: "Ти притулись мені до голови/ чи до колін. Бо я ось-ось заплачу" [3, с.52], "Гніздо моє. І оборона./ І просто – мій ти чоловік…" [3, с.70]. М.Матіос використовує постійні народні метафоризвертання, що виступають криптонімами: "мій соколю", "яструбе". Обійми – це народження ("…ти зараз мене пригорнеш –/ Народиш мене на світ" [3, с.148), а розлука є рівноцінною смерті, однак героїня залишається вірною: "Я чекаю тебе з розлуки,/ Як чекала б з тюрми. З війни" [3, с.66]. Заради свого коханого лірична героїня здатна на самопожертву. Вона виголошує свого роду клятви-обіцянки: "Та поки мій бджолиний голос/ На вітрі дикому не вмер,/ Не спаде з тебе – жоден волос,/ Не вп'ється в тебе жоден терн" [3, с.68].

Жінка-жертва потерпає від безсилля, чоловічої зради та брехні: "А ти його збирала б слід!/ Та панські цілувала б руки./ Та Пан твій віється у світ" [3, с.19], "Я думала, Він би за мене вмер/ У порох любого стер би!/ А він, мов катюга, регоче тепер –/ Чекає моєї смерти./ Витягнув жили, немов батоги./ Кров випив, як воду, з мене./ Як тобі статус оцей? – Вороги!!!/ Жар цей довкіл черлений?" [3, с.90]. Жінка порівнюється з природою, що невпинно гине: "…І сохне тіло уночі,/ Мов свіжозрубана ялиця... " [3, с.19], "Зітнув мене – як зігрів –/ Пахку, аж дурману, глицю./ Я вчула, що вже нема/ Коріння, кори і крони…/ …Та капала звідкись смола –/ Смолиста сльоза в долоні" [3, с.73], "Боже, яка чудна/ Раптом зів'яла жінка./ Підстрелина дичина,/ Посічена голубінка" [3, с.79].

Колись кохана і бажана, свою душу спершу відчуває пташкою, а згодом – блудницею, чи навіть недобитою сукою: "…А пташатко чудне облітало колись чиїсь лиця,/ А тремке пташеня припадало до сяючих віч./ …І чистюська колись, а тепер – як остання блудниця – Поплететься душа ні за ким й ні до кого крізь ніч" [3, с.28]; "І скавулить, як недобита сука,/ Поранена душа моя крізь ніч" [3, с.63].

Героїні любити не хочеться, хочеться керуватися «раціо» і вона намагається переконати себе: "Бо я не люблю./ Я вигадую, сива" [3, с.58], "Я, мов ожина з павутини,/ Виборсуюсь з твоїх обіймів./ І знову падаю в обійми" [3, с.117].

Жінка-самітниця виражає неординарну палітру почуттів. Самотність позиціонується і як благодатний, бажаний стан, і як найвища міра кари для жінки, нестерпний стан буття. "І чумна самота/ Від безсилля заціпить уста", "І спечеться на думці:/ Остання це вже самота" [3, с.28]. Часто в тексті нема безпосередньої вказівки на самотність героїні, але читач відчуває його, проймається ним, бо кожен вірш насичений величезним зарядом емоцій.

Для залучення читача до співпереживання Матіос використовує зображення потоку свідомості: "Я так відходила після наркозу…/ Я не хотіла вмерти. Я хотіла,/ Щоб хтось спинив лиш цю безумну ніч –/ І визволив мене від мого тіла" [3, с.60], "…і тоді відкрилося мені:/ Траур неба. Чорна смуга днів./ Ніж у серці. Морфій диких слів –/ Цей увесь набір твої послів" [3, с.91]; змалювання себе у соціумі: "І з доброчесних уст посунеться між трав:/ – Ця жінка не дурна./ – Але, напевно, п'яна./ – А може, муж лишив?/ – Чи любчик обікрав?" [3, с.61].

Якщо на перших етапах розлуки з коханим самотність означала смерть, то згодом таке сприйняття змінюється: "Дні мої білі… Коли чорненькі…/ Але точно, що вже не чорні./ Виявляється, я без тебе година./ Виявляється, не все так печально./ Бо птиці співають мені величальні,/ Квіти пахнуть самовдоволено:/ Нарешті кривдника депортовано" [3, с.96], і сама жінка стає втіленням волі та незалежності: "Жадана свобода солодка – як жінка./ Незнана свобода, як жінка, крутійка" [3, с.101].

Кохання ліричної героїні розкривається перед нами у таких виявах:

1. заборонене кохання, що порівнюється зі злодійством та гріхом: "І ти притиснешся до краденого дужче,/ І зрозумієш: світ тобі повужчав…" [3, с.29];

2. кохання-пристрасть: "…І все,/ Як повінь через гаті понесе./ І ти заб'єшся головою в груди,/ Як у гарячці чи в години блуду" [3, с.29];

3. кохання-хвороба: "А я не люблю. Я тебе просто згадую –/ Чую: чад мій із мене вивітрюється", "І виповзає із мене любов – мов кобра" [3, с.58], "Ти де купив ті дикі жорна,/ Що всю мене перетовкли? " [3, с.93];

4. кохання-отрута: "І це рятівне труй-зілля/ Ми питимемо удвох" [3, с.72], "Зречімось цієї отрути –/ Коханням зветься цей крам", "Таке воно зілля поганське…" [3, с.135];

5. кохання-війна: "Ти ж мружишся, коханцю, звідаля –/ І тішишся: бо сутичка кривава./ Це чоловічі ігри: хто – кого?/ Це дивне хобі – добивати першим./ Твій спис м'який – він тім'я моє теше/ І тішиться: "Живуча ж бо, – ого-о!" [3, с.86], "Так четвертують тільки ворогів./ Так інквізитори підпалюють невгодних,/ Як ти мене… як лінчував сьогодні" [3, с.94];

6. кохання-залежність: "…А бути добрим катом – також кредо./ Бо ти на ешафоті попередив:/ «Будь обережніша, моя бентежна./ Моя, від мене тепер залежна…", "Несамовито цвітеш, цвітеш, навмання./ Перший жіночий промах./ Ох, же ж відомий і пізнаний крій…/ Та не наб'ють оскоми/ Сльози, прокльони, благання: "Ти мій? "/ Другий жіночий промах" [3, с. 183].

Усі ці означення кохання письменниця зібрала в одній поезії: "Загойна, як вода хвойна,/ Тяжка, мов судьба ізгойна,/ Вільна – бо без конвою,/ Незнана – як

вік мезозою,/ Солодка, гірка, розкута,/ Весела – що сміх банкрута,/ Гостра, мов брила наріжна,/ Непевна, як шлях роздоріжний,/ Безцінна, смішна, печальна,/ Таємна, як страмна тайна,/ Недовга – що слід астероїда,/ Смертельна, мов кров затроєна,/ Вогнем у лице нам дише/ І Долю нам строго пише –/ ЛЮБОВ…" [3, с.127]

Лірична героїня Марії Матіос — жінка незвичайна, сміливa й рішуча: "Я коси спалю — та не дамся/ Вчепитися в коси собі" [43, с.55], "Я поглядом зневолю – і підстрелю" [3, с.52], "Я сильна. Сильна./ В мене сильний тил…" [3, с.53].

Поетеса розглядає споконвічне жіноче питання: хто ж для мене чоловік? "Твій рятівник, розбійник чи палач –/ Чи хто він є, той, що в чоло цілує?" [3, с.59]. Висловлює думку, що справжній чоловік має реалізувати себе у трьох іпостасях: "Він любчик твій. І чоловік. І тато" [3, с.73]. Чоловік у поезіях Марії Матіос постає перед нами як:

– "гривастий жеребець", "олень молодий", тобто як представник тваринного світу, самець;

– пан ("О! Той, що над панами Пан, –/ Очима чорними палає./ Тебе до себе, як чабан/ Ягня в кошару, навертає" [3, с.18]);

– мисливець ("Рискаєш – мисливець чумний – за нею./ І збуджені ніздрі вдихають/ Арому безумного шал" [3, с.163]);

– вампір ("Я часом думаю, що ти вампір./ Бо ти вже випив кров мою до денця./ Але дрижить, тебе зачувши, серце –/ Я рідко думаю, що ти вампір" [3, с.124]);

– крадій ("Бо ти украв, чого не можна вкрасти");

– органічна частина жінки, без якої чоловік стає "либчиком-сиротою";

– як вітер, так само вольовий та нестримний ("Не замикатиму нічних дверей –/ Зальотний вітер десь отут шугає./ Нехай зімне, знеславить, ошукає,/ Але спершу спритисне до грудей" [3, с.153], "Ти – мов татарин на коні кочуєш –/ Гарцюєш по розтрісканій душі" [3, с.155]).

Лірична героїня висловлює сумніви щодо вірності коханого: "…чи він складе долоні – здує пил/ з твоєї передсмертної одежі" [3, с.59], послуговується промовистими порівняннями, що висловлюють внутрішні протиріччя в душі героїні: "Мені святий – як великодня паска,/ І клятий, мов питущий чоловік./ Безжалісна, як гадина кусюча,/ Пригріта на білесенькій груді,/ І рятівний, як у засуху туча,/ І ніжний, як пісочок у воді" [3, с.62].

Вбачаємо мрії про того чоловіка, якому «поклоняється, мов Богові» і який би відповідав тим же: "І воском скапує… Й безтямно дякує…/ І молиться колінам-образам" [3, с.74], "З цим чоловіком можна пити трійко./ Горіти у пекельних казанах./ Побудувать над головою дах./ Дітей родить. І умирать за діло/ З цим чоловіком…" [3, с.125].

Іноді ідеалізація чоловіка прослідковується у порівняннях коханого з мамою: "До тебе, як до мами притулюся./ І співом пташки радісно озвусь" [3, с.74], "Хто відвертає тінь з мого чола,/ І хто на мене дихає, як мама…" [3, с.123].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, ідейно-тематична домінанта в поезії Марії Матіос має широкий спектр та охоплює велике коло питань. Головне з них – жінка та суспільство, у стосунках з коханим, у природі. Майстерність М.Матіос дозволяє розглянути всі іпостасі жіночого єства у органічному поєднанні з усіми сферами життя, в усіх почуттєвих виявах: жінка сильна, беззахисна, любляча, знесилена, рішуча тощо. Невід'ємною частиною життя будь-якої жінки поетеса вважає чоловіка. Саме тому звертається до образу чоловічого начала, яке також є неоднозначним і динамічним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зборовська Н. Перемога плоті // Критика. – 1998. – №10. – С.28-29.
2. Літературознавчий словник-довідник // За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. — К.: ВЦ «Академія», 2007.
3. Матіос Марія. Жіночий аркан у саду нетерпіння. – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 308с.
4. Мудрак О. Інтимна, любовна та еротична лірика: дефініція понять [Текст]// Слово і час. – 2009. – №11. – С. 74-77.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Zborovska N. Peremoga ploti [The victory of flesh] // Krytyka [Critique]. – 1998. – №10. – C.28-29.
2. Literary reference dictionary // edited by R.T. Hrom'yak, Y.I. Kovaliv, V.I Teremok. – K.: EC "Academy", 2007.
3. Matios Mary. Women's arkan in the garden of impatience. – Lviv: LA "Pyramid", 2007. – 308s.
4. Mudrak A. Intymna, lubovna ta erotychna liryka: definitsia poniat[Intimate, love and erotic poetry: definition of concepts] / / Word and time. – 2009. – № 11. – S. 74-77.

Lilik O.O. The modification of female character in Maria Matios's intimate lyrics

Abstract: The author attempts to analyze the artistic features of intimate lyrics of contemporary Ukrainian writer Maria Matios. The object of the analysis is poetries from a collected volume "Women's arkan in the garden of impatience", which are conventionally divided into themed groups. While exploring the writer's lyrical works the author concludes that the ideological and thematic dominant of works is the opening of the lyrical heroine's inner existence, the coexistence and confrontation of a woman and the world, different incarnations of a woman in relationships with beloveds, in nature. M.Matios shows a variety of women's images such as a woman-mother, a woman-beloved, a woman-victim, a woman-hermit. Also the writer depicts various love models such as forbidden love, love-passion, love-illness, love-poison, love-war, love-addiction. Various images of a man such as a representative of animal world, a male, a master, a hunter, a vampire**,** a thief, an organic part of a woman, a strong-willed and uncontrollable wind are described.

Keywords: *intimate lyrics, a woman, lyrical character, image, poetry, love.*

Лилик О.А. Модификации женского образа в интимной лирике Марии Матиос
Аннотация: Автор статьи пытается проанализировать художественные особенности интимной лирики современной украинской писательницы Марии Матиос. Объектом анализа стали поэзии из сборника «Женский аркан в саду нетерпения», которые были условно разделены на отдельные тематические группы. Исследуя лирические произведения писательницы автор статьи приходит к выводу, что идейно-тематической доминантой произведений является раскрытие внутренней экзистенции лирической героини, сосуществование и противостояние женщины и мира, разные ипостаси женщины в отношениях с любимым, в природе. Матиос подает различные женские образы: женщина-мать, женщина-любимая, женщина-жертва, женщина-затворница, различные модели любви: запретная любовь, любовь-страсть, любовь-болезнь, любовь-яд, любовь-война, любовь-зависимость, различные образы мужчины: представитель животного мира, самец, господин, охотник, вампир, вор, органическая часть женщины, волевой и безудержный ветер.
Ключевые слова: *интимная лирика, женщина, лирический герой, образ, поэзия, любовь.*

Єфименко Т.
Лінгвостилістичний аналіз роману Клари Рів "Старий англійський барон"

Єфименко Тетяна Миколаївна, викладач кафедри іноземних мов
Херсонський державний університет, м. Миколаїв, Україна

Анотація. Статтю присвячено вивченню лінгвостилістичних засобів готичного роману на лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному рівнях на матеріалі роману Клари Рів "Старий англійський барон".
Ключові слова: *мовні одиниці, ідіостиль, експресивність, лінгвостилістичні засоби.*

Received October 21, 2013; Revised November 6, 2013; Accepted November 15, 2013

Готика, так чи інакше, але присутня на літературній арені завжди, як форма, що інкорпорує та відображує архаїчні й найпотаємніші психофізіологічні властивості людини, нездолання жага невідомого, пошук "інакшості" – *otherness*, інстинктивний жах, цікавість до будь-яких табу, Літературна практика другої половини XX ст. початку XXI ст. свідчить про інтенсивне поширення готичних моделей у творах письменників найрізноманітніших шкіл та традицій. Кліше готичної образності, емотивність і техніка *suspense*, змістовний естетичний та етичний комплекс визнані плідними елементами літературного процесу, що доводить високий потенціал даного художнього явища.

Вагомий внесок у дослідження готичного роману зробили такі вчені, як Т. М. Денисова, В. Жирмунський, Г. В. Заломкіна, О. В. Матвієнко [5;7;8;12], а безпосередньо досліджували лінгвістичну та стилістичну специфіки художнього тексту такі вчені, як І. В. Арнольд, Л. М. Васильєв, О. С. Кубрякова, А. А. Лєонтьєв, В. Н. Телія [1; 2; 9; 11; 20].

Актуальність статті зумовлена потребою комплексного вивчення лінгвостилістичних засобів готичного роману з метою з'ясування специфіки актуалізації різних образів та емоційно-психологічних станів, які є важливими елементами текстів готичної літератури XVIII-XIX ст.

Об'єктом дослідження постає визначення ідіостилістичної специфіки готичного роману Клари Рів "Старий англійський барон". Предмет дослідження формують одиниці лексико-семантичного, морфологічного та синтаксичного рівнів, які є визначальними для авторового стилю.

Готика - це стандартизована, абсолютно формульна система створення такої атмосфери, коли почуття страху і жаху у читача викликаються передбачуваними прийомами. Саме такими прийомами користувалася англійська письменниця Клара Рів (1729 -1807) у романі "Старий англійський барон".

Головне, що визначає роман – безліч побутових деталей, присутність жахливого і надприродного, страшного й потойбічного. З нез'ясовного і потойбічного Клара Рів залишила тільки появу примари в лицарських обладунках, який розкриває злочин лорда Ловела і показує на загарбника титулу і майна своїм перстом. Це єдина сцена з усього роману в стилі старої "готики", хоча дія відбувається в типовому для роману жаху місці: руїни замку, де оселилися привиди. Поняття сюжетного розгортання охоплює різні форми діяльності суб'єкта як творчої розробки матеріалу у великий художній світ твору, ситуації, мотиву, пов'язаного з певними аспектами людського буття. Авторка розробляє ці аспекти, ізолюючи їх і переносячи в незвичайний предметний ряд, затримуючись на них і драматизуючи їх. У такий спосіб, письменниця "вивільняє" приховану в матеріалі енергію, досягаючи максимальної інтенсивності його сприйняття. У такого роду сюжетної розробці народжується фабула, яка, у свою чергу, отримує нове сюжетне розгортання – в особливій структурі і послідовності розповіді, в оформленні деталей, в точках зору персонажів, у створенні екстремальних ліній дії тощо [5; 8; 12].

У створенні атмосфери напруги, очікування, передчуття жахливого й неймовірного і полягає основна функція лексико-семантичних мовних засобів реалізації. Це можливо за допомогою актуалізації таких лексичних одиниць, як архаїзми, іноземні слова, розмовні слова та різні стилістичні фігури: *"... and that the Lord Lovel* ***was slain****..."* – архаїзм, еквівалент лексеми ***to be killed*** [early 13c., Old English]; *"After this*

they conversed together on common subjects, like fellow-creatures of the same natural form and ***endowments****…"* – архаїзм, еквівалент лексеми ***gift, power, advantage*** [mid. 15c., Old English]; " *The artifices of this unworthy* ***kinsman*** *have set us at variance with each other, …*" – архаїзм, еквівалент лексеми ***relative*** [1100–50; late Old English]. Архаїзми служать засобом характеристики мови персонажів, їх поведінки, ролі, яку вони виконують в рамках характеристики описуваної історичної епохи, іншими словами архаїзми служать для формування історичного колориту роману [2; 13; 16].

У зв'язку з історичним розвитком будь-якої мови неминуче з'являються іноземні слова. Мовний колектив запозичує іншомовні слова і вирази, пристосовує їх до своїх мовних навичок, асимілює їх, що знайшло своє віддзеркалення і у готичному романі: *"E fructu arbor cognoscitur ...", "the Lord Fitz-Owen", "Zadisky", "Richard Plantagenet", "Duke of York, Regent of France"*. Як бачимо у романі використані інтернаціональні імена, що свідчить на користь іноземного походження дійових осіб, і це, у свою чергу, служить підгрунтям для виникнення низки індивідуальних читацьких асоціацій та конотацій. Іноземні слова додають до тексту свою стилістичну окраску та колорит [13; 16].

У романі Клари Рів "Старий англійський барон" переважно в діалогічній мові дуже поширеною постає розмовна лексика: *"I thank you* ***kindly****," said Edmund*; *"I* ***never*** *shall be able to deserve or requite your* ***kindness*** *to me."*;*"It's* ***awfully nice*** *of you." "****Alas****, my dear Emma!; "****Ah!*** *so had I," said she; " ****God*** *defend the right!" Sir Philip answered, "****Amen****!"*; *"****O Heaven****!" exclaimed he;"****Praise be to God!****" said the good priest "****Oh,*** *father!" said Joseph.* Використання таких розмовних слів, як *kindly, never, awfully* та таких вигуків, як *oh, ah, o, alas* та розмовних виразів, конфесійної лексики – *God, Heaven, Amen, Good God,* які виконують особливу експресивно-семантичну функцію і впливають на емоційний стан читача. Дані вирази, слова та вигуки не мають оцінки об'єкта, а лише вказують на ступінь якості, позитивної чи негативної. Велика набожність та використання різних висловів пов'язаних з Богом доводять, що автор-жінка. [4; 16].

В. Дресслер визначає, що розмовні слова містять компоненти експресивного, емоційного та оціночного значень і протиставляються словам високого та нейтрального стилістичного тону. На розмовні слова впливає сфера використання їх в соціумі, що і позначається на їх фонетичній, граматичній формі. Наприклад: *"Tis well" said Sir Philip."* Як бачимо, відбувається зміна звукової форми слова, а саме контамінація граматичної форми: *It is*; *"RIGHT* ***HON****. MY GOOD LORD" said Edmund"*, у даному прикладі усікання слова ***honorable***; *"... and that he would expect him on the* ***morrow.****"* – усікання слова ***tomorrow***. Використання даних форм розмовних слів обумовлено темпом мови, економією вимовних зусиль, опорою на ситуативний та мовний контекст [6; 16].

Аналізуючи роман письменниці з лексико-семантичної точки зору, можна виділити такі фігури заміщення, як епітети, персоніфікації, перифрази, синекдохи, евфемізми. Як визначає І. М. Худяков, епітети виявляються як емоційно-оціночне або експресивно-образне визначення будь-якого денотату [21]. Візьмемо до прикладу наступні речення: *"Sir Philip saw his countenance brighten up, and looked on him with* ***heart-felt pleasure****"* [16]. Епітет знаходиться в препозиції від описуваного слова і відповідає структурі епітету N + P. Розглянемо приклади багатослівних епітетів: *"Their* ***ill-will*** *WISH towards Edmund was so well concealed."; "But they begin to see through your* ***fine-spun*** *arts and contrivances"* [16]; дані вирази знаходяться в препозиції від описуваного слова та є багатослівними, із ткою структурою A + N, та A + P. В одному з прикладів капіталізація лексеми *WISH*, що належить до більш виразних та емоційних у сприйнятті читачами. Лексикостилістичний аналіз дозволяє нам дійти висновку про те, що авторка використовує саме багатослівні епітети, і у такий спосіб дуже коректно та логічно вибудовує свою картину епізоду, яку вона не нав'язує, а дозволяє її самим створити читачам [16; 21].

Аналізуючи фігуру якості персоніфікацію, Г. Г. Молчанова визначає, що це різновид метафори, який полягає у тому, що абстрактним поняттям приписуються властивості і ознаки живих істот [13]: *"The most* ***bitter hatred took*** *possession of my breast"*; *"That shall be as your* ***honour pleases****, since you will condescend to stay here*" [16]. З такими абстрактними поняттями, як *hatred* та *honour* використані властивості живих істот, а саме *took* і *pleases*. Персоніфікація характерна різною мірою всім типам і стилям мови, але реалізовуватися може тільки в певному контексті. Аналізуючи історичний період готичних романів можна зробити висновок, що письменники застосовували цей виразний засіб дуже широко саме у період Середньовіччя та Відродження [13; 16].

Такий виразний засіб мови, як перифраз, є фігурою заміщення, яка замінює назву предмету його найбільш суттєвими ознаками або вказує на його характерні риси [14]. Наприклад: *"moment's* ***refreshment****"*; *"... but she refused to be* ***comforted****"* [16]. Заміна таких слів, як *to rest, to relax, to repose* на їх характерні ознаки *refreshment, to be comforted*. Наступний приклад: *"… your kindness and hospitality might shame many* ***of higher birth and breeding****"*, заміна таких слів, як *nobility, aristocracy* на *higher birth, breeding*. Перифраз посилює зображувальність мови й описує його. Використання даного виразного засобу у художній мові романів дозволяє відчути індивідуальний стиль написання творів [14; 16].

Для роману Клари Рів "Старий англійський барон" найменш релевантними постають такі виразні засоби, як синекдоха і евфемізм: *"But* ***I and mine*** *are innocent"* [16], у цьому прикладі відбувається перенесення найменування, заснованоме на взаємозв'язку частини і цілого, де ціле виступає як частина, а частина виступає як ціле, або значення однини виступає в значенні множини і навпаки: *"a kinsman of the* ***deceased****, Sir Walter Lovel by name"* [16], евфемізм *the* ***deceased*** замінює слово *dead*. Поява евфемізмів в Англії широко поширилася у XVIII столітті, коли у кругах англійсь-

кої знатті вважалося непристойним називати речі своїми іменами, що реалізувалось у прагненні очистити мову від "богохульних слів" [2; 16].

Наступний крок передбачає виявлення специфіки функціонування мовних одиниць на морфологічному рівні. Мовні одиниці на морфологічному рівні дуже різноманітні, але у готичному романі Клари Рів магістральним убачається використання прикметників з різними ступенями форм порівняння, прислівників та різноманітні модальні конструкції.

Найпотаємніші психофізіологічні властивості людини, нездолання жага невідомого, інстинктивний жах, цікавість до будь-яких табу, все це можливо завдяки використанню письменницею прикметників із ступенями їх порівняння, які відтворюють атмосферу напруги. Для більшої описовості сюжетних ліній Клара Рів використовує прикметники та ступені їх порівняння майже постійно. У цьому аспекті А. М. Пєшковський зазнає, що значення якості пов'язано з оцінкою, адже саме цей фактор засвідчує значну роль прикметників у системі мови: *"he was my **dear and noble** friend"*; *"… this **truly great** man…"*; *"**The eldest son** is in his seventeenth year Edmund told him briefly"*; *"… **the most remarkable** circumstances of his life"*[16]. Використання різних комбінацій прикметників створює опис більш виразним, надаючи емоційну тональність твору [15; 16].

Для досягнення максимальної інтенсивності сюжетних ліній Клара Рів неодноразово використовує прислівники, що можна спостерігати і в аналізованому творі: *"… his sleeping fancy remained **strongly** on his mind waking"*; *"He arose, and **then carefully** descended the narrow stairs"*; *"… he lamented **pathetically** the loss of all his friends"*; *"… and **when there**, they should contrive to render his courage suspected …"* [16] де прислівники способу дії, часу, місця реалізують картину більш дійсною та лаконічною. Вибір письменницею того чи іншого прислівника зумовлюється потребам її власного стилю, ритміки висловлювання, адже це надає мовленню жвавість і виразність [14; 16].

Аналізуючи даний роман, велику увагу слід приділити модальним дієсловам та їхнім конструкціям. Лінгвіст Н. В. Скибицька вважає, що модальність не може обмежуватись лише вказівкою на відношення того, хто говорить з точки зору реальності / ірреальності. У значній мірі в цій категорії виявляє себе суб'єктивно-оцінне відношення. Крім закладеного в системі форм пропозиції об'єктивно-модального значення, що відносить повідомлення в план реальності / ірреальності, кожне висловлювання, побудоване на основі тієї чи іншої схеми пропозиції, включає суб'єктивно-модальне значення і виражає ставлення мовця до сказаного, власне ставлення автора чи ставлення автора до ситуації, котре виражається за допомогою вираження думок героїв твору [16; 18].

У романі Клари Рів "Старий англійський барон" найчастіше зустрічаються лексико-граматичні види модальності: *"I **must**" said Sir Philip, take a view of this Edmund"*; *"… he **could not** forbear speaking"*; *"… you **should** think me so dainty"*; *"I **may** live to see that day"* Використання таких модальних дієслів, як *must, could, should, may* та інших реалізує припущення, бажання, невпевненість, можливість виконання якоїсь дії. За допомогою підбору модальних дієслів автор може впливати на читача, враховуючи набір його очікувань, переконань, смаків, вікових особливостей, тобто передбачуючи його оцінку [15; 16].

Стиль будь-якого мовного твору, зокрема і художнього, як і стиль окремого автора, у значній мірі визначається синтаксисом. Часто синтаксична організація мовлення виявляється основним засобом художньої зображальності. Відмінна риса творчої манери Клари Рів — атмосфера неймовірного напруження і переконливої серйозності, що подвоює силу впливу тих жахів, на які натякає письменниця і про які говорить безпосередньо, тобто це і є її власний стиль. Враховуючи дані обставини, проаналізуємо мовні засоби на синтаксичному рівні, до яких належать використання складносурядних протиставних речень і виразних засобів синтаксису, а саме умовчання, повтору, тавтології, емфатичних конструкцій, обособлення [6; 11].

А. М. Мороховський вказує на те, що основною одиницею синтаксичного рівня мови є речення, які входять в синонімічні відношення один з одним, внаслідок чого утворюються синтактико-стилістичні парадигми. У романі Клари Рів найчастіше вживаються складносурядні протиставні речення, а саме: *"… he was to marry her, **but** she refused"*; *"I will accept your kind offer**, but** let me know the name of my host?"*; *"I see it is impossible**, but** I esteem you both still higher than ever"* [16]. Використання протиставного сполучника *but*, вказує на невдоволення, протиставлення дій у романі. Такі речення мають емоційну конотацію та характеризуються певною виразністю [14; 16].

В. Дресслер вважає, що умовчання зустрічається у художньому тексті тоді, коли мовець, передаючи природний характер мови, раптово обриває її внаслідок напливу почуттів або вагання: *"That is my friend's intention — his resolution, I should say — as soon as he can do it with propriety; "I am as much confounded as yourself f — I can give no advice — let my cousins see the letter — let us have their opinion."; "Now I am ready to die — I have lived long enough—this is the band of love that unites all my children to me, and to each other!"* [16]. Наведені приклади доводять, що вирази мають незавершену думку тільки через емоційний стан мовця, але якщо в одних прикладах це трапляється через хвилювання, сумнів, нерішучість, то в інших виражає натяк, загрозу, обіцянку [6; 14].

Як відомо, стилістичний прийом повтору передбачає повторення якогось члена речення, словосполучення, розташованого у безпосередній близькості [19]. Проаналізувавши роман Клари Рів можна зазначити, що повтори належать до ідіостилістичних рис письменниці, і у романі їх є значна кількість: *"Oh, father," said she, "do you think that **I — that**, **I — that** I am to blame in this matter?"*; *"I **will go to** Sir Philip Harclay; I **will throw myself** at his feet, relate my strange story, and implore his protection; With him **I will consult** on the most proper way of bringing this murderer to public justice; and **I will be** guided by his advice and direction in*

everything"; *"**… if I should** see the ghost, and **if it should** be the person of my master, and **if it should tell** me anything, and bid me keep it secret, **I should not dare** to disclose it"* [16]. Використання простого контактного повтору *I that* підкреслює емоційно-смислову тональність висловлювання. У свою чергу повтор виразу *I will + verb* є безпосередньою експресивно-забарвленою реакцією на сказане, що має негативний відтінок. Повтор виразів *if (I)/it should* доводить логічність та ясність думок, що виражає мовець. Отже, для забезпечення подиву, радості, задоволення, обурення, і як необхідний вплив на адресата використовується стилістичний прийом повтору [16; 19].

У романі Клари Рів "Старий англійський барон" присутні такі стилістичні засоби, як тавтологія, відокремлення та емфатична конструкція, але вони належать до маргінальних ознак.

Синтаксична тавтологія, за словами Г. Я. Солганік це - повторення тотожних за змістом і граматично синонімічних одиниць у складі речення [19]: *"I have **a friend**! a powerful **one** too; **my protector**, but **whom** I have too long neglected"* [16]. Семантичне повторення однорідних слів, а саме *a friend, one, my protector, whom*, служить для з'ясування, конкретизації думки, посилення смислової та емоційної виразності мови і характеризується надмірністю форми вираження.

Такий синтаксичний виразний засіб, як обособлення, є структурним та інтонаційно-змістовним виділення одного з членів речення для надання йому певної синтаксичної та смислової значущості, за визначенням М. Ріффатера. Стилістична значущість відокремлених членів речення в значній мірі визначається контекстом - структурним виділенням у складі речення: *"…this gentleman is Mr. Edward Seagrave, **the son of a dear friend and relation of mine**."*; *"He was succeeded by Richard Plantagenet**, Duke of York, as Regent of France**"* [16].Виразні засоби обособлення у наших прикладах мають декілька слів у своєму складі, і розташовані у кінці речення. Обидва ці аспекти, і структурно-синтаксична оформленість, і місце розташування у реченні створюють стилістичну насиченість фрагменту. Значна самостійність, факультативність, смислове виділення створює можливості для утворення різних стилістичних ефектів готичного роману, чим формує ефективний колорит готичних елементів [16; 17].

У сучасній англійській мові відмічається тенденція до експансії емфатичної конструкції, це проявляється в охопленні нею все більш широкого мовного матеріалу і можливості поширення її компонентів. В аналізованому творі це відтворюється у таких прикладах: *"**It is** one **who** is thought to exceed them all"*; *"**It was** there **that** Edmund was made acquainted with many secrets…."* [16]. Головний компонент вживається окремою мовною одиницею, а саме *one, there*. За допомогою емфатичної конструкції можливе логічне виділення констатуючого компонента, тобто дана конструкція є засобом інтенсифікації значення одного з елементів синтаксичної конструкції, що є дуже необхідним для створення у готичному романі ефекту страху та жаху [3; 16].

Але також у романі є емфатична конструкція з дієсловом *to do*: *"Now, I **do** suspect there is something uncommon in that apartment — that Edmund has discovered the secret. "*; *"… and I **do** pray him to have you in his holy keeping"* [16]. Значення інтенсивності дії тут передається дієсловом-інтенсифікатором *to do*, яке втратило своє лексичне значення [6].

Неможливо оминути суто ідіостилістичний маневр написання роману Клари Рів, а саме утворення питального речення без допоміжного дієслова: *"What mean you? said Oswald "*; *"Owe to your officious cares? said Wenlock"; "I only guess; but what think you?"*; *"What think you of this burying?"*; *"What mean you to do with the wounded man?"* [16]. Запитання тут може виражатися лише інтонацією, але уникання допоміжного дієслова застосовується письменницею лише в тих випадках, коли вона хоче донести до читача фамільярність, зухвалість свого відношення до адресату, або його дій.

Таким чином, для з'ясування специфіки актуалізації емоційно-психологічних станів, можна зробити наступні висновки про ідіостилістичну специфіку роману Клари Рів "Старий англійський барон". Аналізом є використання лінгвостилістичних засобів готичного роману на лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному рівнях, які є визначальними для авторового стилю.

Тільки завдяки поєднанню лексико-семантичного, морфологічного та синтаксичного рівнів можемо передати всю сутність готичного роману. У своїх романах К. Рів намагалася стати інтерпретатором цих жахливих могутніх почуттів і частих кривавих подій, які супроводжуються болем, а не задоволенням, знищенням, а не розквітом життя, жахом, а не спокоєм, і які в основі своїй ворожі або байдужі до смаків і відомим традиційним почуттям людства, а також до здоров'я, душевного спокою і нормального зростаючого добробуту окремих людей.

Перспективою подальших досліджень лінгвостилістичної організації готичних романів убачаємо у комплексному вивченні мовних одиниць на лексико-семантичному, морфологічному і синтаксичному рівнях, а також контрастивне зіставлення мовних одиниць на матеріалі різних готичних творів та різних письменників. Це дало б можливість глибше проаналізувати лінгвостилістичний характер готичних творів та виявити специфіку ідіостиля кожного письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд І.В. Про значення сильної позиції в інтерпретації художнього тексту // Арнольд И.В. // Іноземні мови у школі. – 1978. – 23-31с.

2. Васильєв Л.М. Современная лингвистическая семантика. М.: 1990.

3. Виноградов В.В. Підсумки обговорення питань про стилістику // Пит. мовозн. – 1955. - №1. – 60-87 с.

4. Гальперін І.Р. Текст як об'єкт лінгвістичного аналізу. – М.: Наука, 1981. – 138 с.

5. Денисова Т.М. Про романтичне в реалізмі: Із спостережень над сучасним романом США. – К.: Наук. думка, 1985.

6. Дресслер В. Синтаксис тексту // Нове у зарубіжній лінгвістиці. Лінгвістика тексту. – М.: Прогрес, 1978. – Вип. VIII. – 111-137 с.
7. Жирмунський В.М. Національна мова і соціальні діалекти. – Л.: Худ. літ., 1963. – 299 с.
8. Заломкина Г.В. Підходи до поняття готичного міфу // Вестник СамГУ. – 2010. – №5 (79). – С. 178-184
9. Кубрякова О.С. Еволюція лінгвістичних ідей у другій половині XX століття (досвід парадигмального аналізу) / / Мова і наука кінця XX століття. М.: Изд-во РГТУ, 1995. – 145-231с.
10. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. // В.А. Кухаренко. М.: Просвещение, 1988. – 192с.
11. Леонтьєв А.А. Ознаки зв'язності та цільності тексту // Змістовне сприйняття мовного повідомлення. – М.: Наука, 1968. – 122 – 142 с.
12. Матвієнко О.В. Традиції готики в англійській літературі XIX століття тема диссертации и автореферата по ВАК 10.01.03, кандидат филологических наук Матвієнко О.В.
13. Молчанова Г.Г. Семантика художнього тексту. - Ташкент: Фан, 1988. – 154с.
14. Мороховський А.М. Стилістика англійської мови: Підручник А.Н. Мороховський, Воробьова О.П., Лихошерст Н.І., Тимошенко З.В. – К.: Вища школа, 1991. – 272с.
15. Пєшковський А. М. Роль граматики у навчанні стилю // Вибрані праці. – М.: Учпедгіз, 1959. – 147-156 с.
16. Reeve Clara. The Old English Baron. [Електроний ресурс] // *The Old English Baron and The Castle of Otronto* / by Reeve and Walpole. London: J. C. Nimmo and Bain, 1883. – 11- 216с.
17. Ріффатер М. Критерії стилістичного аналізу // Нове в зарубіжній лінгвістиці. Лінгвостилістика. – М.: Прогрес, 1980. Вип. IX. – 69-97с.
18. Скибицька Н. В. Епістемічна модальність в англійській мові (діахронний аспект) : монографія / Н. В. Скибицька. – К. : Логос, 2010. - 212 с.
19. Солганік Р.Я. Синтаксична стилістика. – М.: Вища школа, 1973. – 214с.
20. Телія В.Н. Метафоризація та її роль в будові мовної картині світу // Роль людського фактора в мові. Мова і картина світу. – М.: Наука, 1986. – 16-28с.
21. Худяков І.М. Про емоційно-оціночну лексику // Філол. Науки. – 1980. - № 2. – 79-82 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Arnold I. V., Pro znachennya silnoї pozitsiї v interpretatsiї khudozhnogo tekstu [The importance of a strong position in the interpretation of a literary text] // Inozemni movi u shkoli. – 1978. – 23-31s.
2. Vasilev L. M. Sovremennaya lingvisticheskaya semantika[Modern lynguistic semantics]. M.: 1990.
3. Vinogradov V. V. Pidsumki obgovorennya pitan pro stilistiku [Results of discussion the stylistics] // Pit. movozn. – 1955. - №1. – 60-87 s.
4. Galperin I. R. Tekst yak ob'єkt lingvistichnogo analizu [Text as an object of linguistic analysis]. – M.: Nauka, 1981. – 138 s.
5. Denisova T. M. Pro romantichne v realizmi: Iz sposterezhen nad suchasnim romanom SShA [About Romantic realism: From observations of the modern novel of USA]. — K.: Nauk. dumka, 1985.
6. Dressler V. Sintaksis tekstu [The syntax of text] // Nove u zarubizhniy lingvistitsi. Lingvistika tekstu. – M.: Progres, 1978. – Vip. VIII. – 111-137 s.
7. Zhirmunskiy V. M. Natsionalna mova i sotsialni dialekti [National language and social dialects]. – L.: Khud. lit., 1963. – 299 s.
8. Zalomkina G.V. Pidkhodi do ponyattya gotichnogo mifu [Approaches to the concept of Gothic myth] // Vestnik SamGU. – 2010. – №5 (79). – S. 178-184
9. Kubryakova O.S. Yevolyutsiya lingvistichnikh idey u drugiy polovini XX stolittya (dosvid paradigmalnogo analizu) [The evolution of linguistic ideas in the second half of the XX century (experience of paradigmatic analysis)]/ / Mova i nauka kintsya XX stolittya. M.: Izd-vo RGTU, 1995. – 145-231s.
10. Kukharenko V.A. Interpretatsiya tekstu [Interpretation of the text]. // V.A. Kukharenko. M.: Prosveshcheniye, 1988. – 192s.
11. Leontєv A. A. Oznaki zv'yaznosti ta tsilnosti tekstu [Signs of coherence and integrity of text] // Zmistovne spriynyattya movnogo povidomlennya. – M.: Nauka, 1968. – 122 – 142 s.
12. Matvієnko O.V. Traditsiї gotiki v angliyskiy literaturi XIX stolittya [Gothic tradition in English literature of the XIX century] tema dissertatsii i avtoreferata po VAK 10.01.03, kandidat filologicheskikh nauk Matvієnko O. V.
13. Molchanova G. G. Semantika khudozhnogo tekstu [The semantics of of literary text]. - Tashkent: Fan, 1988. – 154s.
14. Morokhovskiy A. M. Stilistika angliyskoї movi [Stylistics of English language]: Pidruchnik A. N. Morokhovskiy, Vorobova O. P., Likhosherst N. I., Timoshenko Z. V. – K.: Vishcha shkola, 1991. – 272s.
15. Pєshkovskiy A. M. Rol gramatiki u navchanni stilyu [The role of grammar in teaching style] // Vibrani pratsi. - M.: Uchpedgiz, 1959. – 147-156 s.
16. Reeve Clara. The old English baron. – L., 1935.
17. Riffater M. Kriteriї stilistichnogo analizu [Criteria of stylistic analysis] // Nove v zarubizhniy lingvistitsi. Lingvostilistika. – M.: Progres, 1980. Vip. IKh. – 69-97s.
18. Skibitska N. V. Yepistemichna modalnist v angliyskiy movi (diakhronniy aspekt) [Epistemic modality in English (diachronic aspect)]: monografiya / N. V. Skibitska. - K. : Logos, 2010. - 212 s.
19. Solganik R. Ya. Sintaksichna stilistika [The syntactic stylistics]. – M.: Vishcha shkola, 1973. – 214s.
20. Teliya V. N. Metaforizatsiya ta її rol v budovi movnoї kartini svitu [Metaphor and its role in the structure of the language world] // Rol lyudskogo faktora v movi. Mova i kartina svitu. – M.: Nauka, 1986. – 16-28s.
21. Khudyakov I. M. Pro yemotsiyno-otsinochnu leksiku [About the emotional and evaluative vocabulary] // Filol. Nauki. – 1980. - № 2. – 79-82 s.

Yefymenko T. Linguostylistic analysis of Clara Reeve's novel "The Old English Baron"

Abstract. This article is devoted to the analysis of the stylistic units on lexical-semantic, morphologic and syntactic levels of the gothic novel by Clara Reeve "The old English baron".

Keywords: *linguistic units, individual style, expressiveness, stylistic means.*

Ефименко Т.Н. "Лінгвостилістичний аналіз роману Клари Рів "Старий англійський барон"

Аннотация.Статью посвящено изучению лингвостилистических способов готического романа на лексико-семантическом, морфологическом и синтаксическом уровнях на материале романа Клары Рив "Старый английский барон".

Ключевые слова: *языковые единицы, идиостиль, експресивность, лингвостилистические способы.*

Лотоцька К.Я.

"Відновлення" вербальної образності у художньому мовленні (на прикладі лексеми-соматизму "серце")

Лотоцька Кароліна Ярославівна, кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Received October 20, 2013; Revised November 5, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація. У статті розглядається механізм реконструкції та відновлення стертих образних смислів мовних одиниць у художньому мовленні на прикладі використання концептуально насиченого слова "серце" у його прямому та переносних значеннях у метафоричних контекстах прозових та поетичних текстів.

***Ключеві слова**: метафора, емоція, концепт, соматизм "серце", конвенціональний образ, "відновлений" образ.*

Розвиток філософії, когнітивістики та лінгвістики останніх років призвів до нового погляду на такі звичні засоби риторики та стилістики, як метафора та метонімія, пересунувши акценти у їх вивченні з художнього мовлення на систему мови та назад у позахудожню та художню сфери її використання. Вже стало аксіомою твердження про те, що метафора та метонімія є потужними когнітивними інструментами концептуалізації категорій світу, що нас оточує [8, с. 115; див також 1; 3; 6]. Це означає, що наше мислення є метафоричним та метонімічним за своєю суттю – людина "думає образами", намагаючись визначити, пояснити, класифікувати, оцінити об'єкти та явища оточуючій реальності, а також передати свої відчуття по відношенню до них. І робить це вона за допомогою слів, значення яких піддаються різного роду трансформації (у тому числі шляхом утворення вторинних, переносних смислів). Переносні смисли "необхідні мові – як відзеркаленння подібності між предметами, як зняття умовності найменування, як реконструкція образності прямого значення, як набір готових предикативних смислів, як зразок, еталон, модель для творення нових й нових образів" [4, с. 9]. Функції метафоричного переносу є різноманітними та перебувають у відношеннях "не тільки взаємного доповнення, але й взаємної індукції" [4, с. 81]. Стилеутворююча функція метафори та метонімії у художньому мовленні яскраво виявляється, зокрема, у прийомі відновлення образності слова, тобто у "оживленні" конвенціональних ("conventionalized", "lexicalized") метонімій та метафор (номінативних та когнітивних у іншій термінології), тобто тих, що ще називають "мертвими" ("dead" metaphors) [8, с. 116 - 117]. Не зважаючи на те, що процеси концептуалізації різняться у метафоричних та метонімічних переносах, вони часто "працюють" разом у межах одного словесного образу, оскільки "різниця між ними є розмитою, інколи через концептуальні зсуви у семантичній структурі слів внаслідок їхнього розвитку" [8, с. 129].

Дослідження показали, що метафора та метонімія відіграють важливу роль у передачі засобами мови емоцій та їх відтінків, під час опису різних психологічних станів людини. Емоція – невловиме, мінливе, багатоаспектне поняття. Йому важко знайти чітке визначення. На думку фізіологів та психологів, єдиним відчутним проявом емоцій та почуттів можна вважати їх фізичний вплив на людський організм, тобто наслідком (а інколи й причиною) емоцій, які відчуває людина, є певні фізіологічні прояви/симптоми. У свою чергу, вивчення мовленнєворозумових сценаріїв передачі емоційних станів людини у рамках когнітивної лінгвістики призвело до формулювання двох загальних принципів концептуалізації емоцій, а саме: метонімічного принципу (фізичний ефект заміщує емоцію; наприклад, сльози означають сум, безсилля, співчуття, тощо) та метафоричного принципу (тіло/органи – контейнер для емоцій) [8, с. 140].

Цілком природно, що слова, що позначають частини тіла (у тому числі й органи) використовуються у багатьох метафоричних та метонімічних виразах, що передають емотивно-психологічні стани людини. Слово "серце" ("heart") у групі інших соматизмів є, мабуть, найбільш ємким та багатозначним поняттям, котре утворює цілий концептуальний простір у системі мови. Людина звичайно пов'язує хвилювання та емоції у своїй мовленнєворозумовій діяльності з цим центральним органом, по суті символом життя. І саме тому концепт "серце" є універсальним концептом внутрішнього світу людини. Він характеризується як ключовий також внаслідок своєї лінгвокультурної значущості, тобто актуальності, у мовних картинах світу різних народів, оскільки він дуже широко представлений у пареміологічному фонді, фольклорі та світовій художній літературі. М.В. Піменова [2] відносить концепт "серце" до класу космічних (біологічних) соматичних концептів. Він ієрархічно організований: серце – реальний кровоносний орган, серце – втілення характеру, орган емоційних переживань тощо. Це слово набуває і символічних характеристик, оскільки є знаком (як і будь-який символ), що наділений невичерпним різноманіттям образу [5, с. 311-312]. Отже, СЕРЦЕ як образ-концепт має розгалужену семантичну структуру та складну систему переносних значень. На думку деяких дослідників, це пояснюється тим, що "концептуалізація соматичного образу людини у системі мови відбувається по лініях, що віддзеркалюють основні іпостасі концепту "Я" людини: "Я" – фізичне, "Я" – інтелектуальне, "Я" - емоційне, "Я" - соціальне, "Я" - мовленнєво-мисленнєве" [1, с. 231].

Англійська мова має великий арсенал метонімічних та метафоричних значень, що виявляє узуальне вживання слова "серце": *to break one's heart, to eat one's heart out, to have a heart to heart talk, absence makes the*

heart grow fonder та інші. Як бачимо, онтологічний зв'язок тіла та душі, емоційного душевного стану знаходить яскраве відображення у використанні мови, у даному випадку – у вживанні метафоричних та метонімічних концептуальних моделей із лексемою "heart". Це – сфера вивчення лексикології, семасіології та когнітивної лінгвістики.

Метою даного семантико-стилістичного аналізу є дослідження функціонування лексеми "серце" у художньому тексті у різних реалізаціях його первісного стертого образного значення: "heart"= "the seat of one's deepest thoughts and emotions" [7, с. 295].

Аналіз показує, що незважаючи на стійкість, фіксованість та традиційність образних смислів у мові, художники слова часто звертаються до їх нового прочитання – "відновлення" шляхом контекстної підтримки та трансформації як прямого, так і переносного значень мовної одиниці. Слово "heart" чітко виявляє цю тенденцію. Крім того, для передачі різних емоційних станів героїв, прозаїки та поети використовують дану лексему у синкретичних тропеїчних конструкціях, що також підтверджує явище метафорично-метонімічної взаємодії когнітивних категорій емоції у мовній парадигмі.

Процес реконструкції/відновлення образності слова «серце» у художньому тексті, а отже збільшення виразності, експресивності опису, іде ніби по колу (або по спіралі): прямому значенню лексеми ("серце – орган, що пульсує, дає життя та реагує на життєві події, переживання, хвилювання") надаються властивості переносного ("серце – наша душа, джерело наших емоцій") за допомогою додаткових образних засобів (порівнянь, метафор, гіпербол), які також можуть бути підкріплені елементами контексту, що повертає цій лексемі деякі властивості її прямого значення (наприклад, шляхом образного опису фізичної ознаки роботи цього людського органа). Автор, таким чином, орієнтуючи читача на пряме значення цього слова, одночасно реконструює/відновлює його приховану метафоричність/метонімічність. Проілюструємо використання даного образного синкретизму при "оживленні" конвенціональних тропів на деяких прикладах з ключовим словом "heart", що були нами відібрані для аналізу з різноманітних джерел художньої прози та поезії.

За **результатами** цього аналізу, найчастотнішим у передачі різних емоцій виявляється опис саме серцебиття як одночасно ознаки та наслідку переживань людини. Основою (tertuim comparationis) під час створення словесних образів стають дві основні ознаки – частота пульсу та "голосність" биття серця (тобто таке фізичне відчуття, під час якого людина у момент стресу/недуги/емоційного перевантаження чує удари свого серця). Наведемо лише деякі типові, та водночас яскраві, приклади:

My heart was beating like an army on the march. I would never do to enroll in a conspiracy. (*Under the Net* by I. Murdoch)

Герой роману відчуває страх, побоювання бути схопленим, викритим у протизаконних діях. Образ армії (V = *an army on the march*) у даному порівнянні підкріплено та розгорнуто у метафору у другому реченні (*to enroll in a conspiracy* > V^1 = *a soldier*). Слово "beating" (= "heartbeat") цікавим способом реалізує у даному контексті обидві свої узуальні семи: 1) *to expand and contract in a rhythmic manner = to pulsate*; 2) *to move or cause to move with a striking, repeated motion = as when marching*. Як бачимо, образ серця, що б'ється від страху, створюється за допомогою інтеграції прямих та переносних значень слова у його новому поданні, із модифікованою, контекстуальною семантикою, що призводить до нової, незвичайної естетики. Створюється як слухове, так й зорове уявлення – картина стає «відчутною», видимою: переплетення переносних та прямих значень слова дає свіжий, яскравий образ.

Вибір конкретного референта (vehicle) для створення образу індивідуальний у кожного автора та залежить від різних чинників: він може бути зумовленим тематично/художньо або продиктованим індивідуальним авторським сприйняттям об'єктивних процесів. Механізм же створення образу здебільшого схожий:

Stepping back from the window into the shadow again, he could feel his heart pound like a frantic hammer; every pulse was hurrying at the summons. (*The Watercress Girl* by A.E. Coppard)

У цьому прикладі простежується та ж сама схема у вживанні тропів – порівняння підкріплюється та переростає у метафору ("юридичне забарвлення" образу співвідноситься із темою страху, боязні бути викритим). Однак тут семемна взаємодія виявляє цікаву особливість. Аналіз семантичної структури виявляє чіткий синонімічний зв'язок між словами *to beat – to pound – to hammer* (= *to strike repeatedly – to deliver a heavy blow – to shape with a hammer*), а також *to beat = to shape with a hammer*. Звертання саме до образу молота/молотка (a hammer) у цьому контексті наштовхує на думку про приховані мовні паралелі, що закріплені у людському мисленні та функціонують на підсвідомому рівні, інколи (не до кінця усвідомлено для автора) "диктуючи" йому, визначаючи його вибір слова/образу. (Ця ідея потребує осмислення та окремого вивчення.)

Ступінь інтенсивності прояву емоційних станів героїв, що пов'язані з хвилюванням та іншими сильними переживаннями, звичайно передаються автором за допомогою тих самих метафор (або метафоричних гіпербол) з використанням стилістично маркованої, експресивно забарвленої лексики. Розглянемо ще два наступні приклади:

Mouths dry up, palms sweat, conversation flags and all the time the heart is threatening to fly from the body once and for all.

...and then she was gone and I was left with my heart smashing at my chest and three-quarters of a bottle of the best champagne. (*The Passion* by J. Winterson)

Двозначність синтаксичної конструкції у другому прикладі натякає на можливість його гумористичного тлумачення (як зевгми), ще більш підсилюючи взаємодію прямого та переносного смислів у використанні слова "серце" у даному контексті.

Інша вищезгадана фізіологічна ознака, яка лежить в основі створення образності у описі емоційних станів, що пов'язані з "серцевими" проявами, це "голосність" його звучання, тобто відчуття чутності биття серця. Тут діє той самий метонімічний принцип мовної концептуалізації: фізичне хвилювання означає/заміщає емоцію. Фізичний дискомфорт – "серце, що вистрибує з грудей" (метонімія) – описується за допомогою різноманітних образних конструкцій, частіше – розгорнутих порівняльно-метафоричних (та нерідко гіперболізованих), котрі виражені різними частинами мови, наприклад:

He felt his heartbeat was louder than the clock in the front hall, he would not have been surprised to hear himself chiming three o'clock. (*Kane and Abel* by J. Archer)

Паралель "биття серця – хід годинника" цілком конвенціональна, однак ця стерта образність реконструюється, оживлюється автором за рахунок гумористичної, незвичайної, параонтологічної метафори (*to hear himself chiming three o'clock*). У наступному прикладі із іншого автора та сама метонімічна ознака емоції передається за допомогою іншої конвенціональної образної паралелі, однак схема/механізм реконструкції та взаємодії тропів є практично ідентичним:

My heart was beating so loudly in my throat that I felt like a stereo loudspeaker, so I left before she heard me. (*Adrian Mole from Minor to Major* by S. Townsend)

Безсумнівно, автори перебувають у постійному пошуку оригінальних образів для передачі різних людських емоцій. Зразки прози дають нам багато подібних прикладів. Дженнет Вінтерсон, наприклад, часто звертається до образу серця як осереддя душевних станів героїв. Їй притаманне використання скоріше прямої анімалізації або персоніфікації цього органа, а ніж розширення порівняльних конструкцій за рахунок метафор. "Її" серце інколи живе та відчуває посвоєму, окремо від людини:

I've always had a roaring heart. Whatever I'm feeling my heart is roaring inside. (*Boating for Beginners*)

Доволі чітко простежується ця образна паралель ("Серце – істота всередині людини, що має здатність відчувати") і у наступному прикладі з іншого роману письменниці:

My heart became a captive in a locked room. (*Sexing the Cherry*)

Проте, такий прийом антропоморфної метафоризації є досить типовим й для інших авторів. Порівняємо попередній приклад з наступним з Д. Апдайка:

His heart is hushed, held in mid-beat, by anger. (*Rabbit, Run*)

Тут реконструкція концептуальної метафори "емоція – живий організм" (*anger that hushes the heart*) оживлює та підкріплює персоніфікований образ серця.

Паралельно досліджуючи образ "серця" у поетичній картині світу, можна прослідкувати аналогічні механізми метафоричної конвергенції. Особливо яскравим образ серця постає у поезії англійських романтиків. У Вордсворта, наприклад, серце не просто персоніфіковане, воно наділяється інколи несподіваними антропоморфними якостями: може бути могутнім (*"mighty"*) та мужнім (*"manly"*), апатичним (*"languid"*), хворобливо несприйнятливим до голоду та принижень (*"at morn my sick heart hunger scarcely stung"*), воно може радіти та не боятися власних вільностей (*"with a heart joyous, nor scared at its own liberty"*). У наступному прикладі спостерігаємо образну конвергенцію – переплетення прямого та переносного значень (матеріальної та духовної складових семантики) лексеми "heart": серце поета віддзеркалюється у водах річки, також персоніфікованої, як і уся природа у Вордсворта

Yet be as now thou [the Thames] art, that ***in thy waters may be seen the image of a poet's heart****, how bright, how solemn, how serene!*

Особливого колориту набуває образ серця, коли поет використовує його як компонент традиційних поетичних формул на основі когнітивної метафори "серце – контейнер емоцій". Цей орган людини постає як матеріальний притулок душі, вмістилище любові, дружби та інших сильних почуттів та емоцій, які також набувають антропоморфних властивостей у синкретичних образних конструкціях (*"who fill the heart with each day's care"; "love /.../ from heart to heart is stealing"; "and thanks and praises seem to run so fast out of his heart"*). Стерта образність оживлюються за допомогою надання цьому образу невластивих для його конвенціонально-узуального вживання матеріальних якостей, наприклад: людське серце - вмістилище просторе, майже неосяжне у просторовому відношенні (*"mild surprise has carried* ***far into*** *his heart the voice of mountain-torrents"* порівняємо із традиційним, конвенціональним *"****deep*** *in one's heart"*).

Отже, як показує аналіз, образ серця як "живої істоти", що відповідає за наші емоції, осереддя душі та почуттів, міцно закріпився у мовної свідомості людини. Він продовжує бути джерелом метафоричного наповнення та стимулом для художників слова для пошуку все нових та нових образів, що доповнюють та уточнюють навіть прості описи різних "хвилюючих" станів героїв того чи іншого твору.

Висновки, яких можна дійти на підставі цього стислого аналізу ще раз підтверджують умотивованість, переконливість постулатів сучасної лінгвістики стосовно механізму створення образності у *мові та мовленні* та зводяться до наступного: (1) метафора та метонімія є мовленнєво-розумовими категоріями; (2) процес образної концептуалізації світу іде шляхом метафоричних та метонімічних номінацій та проявляється не тільки у сфері "стихійної" мовної, але й індивідуально-авторської художньої творчості; (3), котра, у свою чергу, ніби повторює мовні процеси конструювання образів шляхом свідомого та, очевидно, неусвідомленого відновлення, розширення та розвитку конвенціональних переносних смислів слів/понять та контекстуальної метафоризації їх прямих значень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
2. Пименова М.В., Кондратьева О.Н. Концептуальные исследования. Введение: учеб. пособие. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. – 176 с.
3. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314 с.
4. Харченко В.К. Функции метафоры. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 96 с.
5. Эстетика: Словарь /Под общ. ред. А.А. Беляева и др. – М.: Политиздат, 1989. – 447 с.
6. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 2003. - 256 p.
7. The Merriam-Webster Thesaurus. – Springfield, MA: Merriam-Webster Inc., 2005. – 670 p.
8. Ungerer, F., Schmid, H.-J. An Introduction to Cognitive Linguistics. – L.: Longman, 1996. – 306 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. MaslovaV.A. Kognitivnaya lingvistika [Cognitive Linguistics] - Minsk: TetraSistems, 2004. – 256 s.
2. Pimenova M.V., Kondratieva O.N. Kontseptualnyye issledovaniya. Vvedeniye: ucheb. posobiye [Conceptual Studies. Introduction: a textbook] – M.: FLINTA: Nauka, 2011. – 176 s.
3. Popova Z.D., Sternin I.A. Kognitivnaya lingvistika [Cognitive Linguistics] – M.: AST: Vostok – Zapad, 2007. – 314 s.
4. Kharchenko V.K. Functsii metafory [Functions of Metaphor] – M.: Izd-vo LKI, 2007. – 96 s.
5. Estetika: Slovar / Pod obshch. red. A.A. Belyaeva i dr. [Aesthetics: A Dictionary] – M.: Politizdat, 1989. – 447 s.

Lototska K.Ya. "**Revival" of verbal imagery in prose and poetry (based on the use of the somatic lexeme "heart")**

Abstract: The article deals with the analysis of the process of reconstruction and revival of conventionalized verbal images in prose and poetic contexts conducted on the example of tropes with the conceptually rich core element "heart".

Keywords*: metaphor, emotion, concept, somatic lexeme "heart", conventionalized image, "revived" image*.

Лотоцкая К.Я. "Восстановление" вербальной образности в художественной речи (на примере лексемы-соматизма "сердце")

Аннотация: В статье рассматриваются приёмы восстановления стёртых образных смыслов языковых единиц в художественной речи. Анализ проводится на примере использования концептуально насыщенного слова "сердце" в его прямом и переносных значениях в метафорических контекстах прозаических и поэтических текстов.

Ключевые слова: *метафора, эмоция, концепт, соматизм "сердце", конвенциальный образ, "восстановленный" образ*

Литвинова Н.Б.

Дискурсивний потенціал граматичних одиниць діалектної оповіді-спогаду

Литвинова Наталія Борисівна, кандидат філологічних наук,
старший викладач, Луганська державна академія культури і мистецтв, м. Луганськ, Україна

Received October 21, 2013; Revised November 12, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У статті на текстовому матеріалі оповідей-спогадів однієї з українських східностепових говірок розглянуто дискурсивні функції означено-особових конструкцій-висловлень, які у своєму складі мають специфічні фатичні маркери акуталізації уваги адресата, забезпечення "активного слухача", контекстуального автокоментування, психологічної синхронізації та налаштування діалогу оповідача / адресата у процесі розгортання оповіді. Такими дискурсивними маркерами у структурно-семантичній будові діалектних висловлень постають предикативні одиниці типу *з'найеш, с'лухаї, 'бач'іш, гл'а'ди, 'думайе'ш.* Дискурсивно навантаженими є також конструкції-висловлення з особовими займенниками *я, ти, ви, ми, вони, він, вона*. Вони виявляють буттєво-світоглядну позицію оповідача-діалектоносія: протиставлення ним самого себе говірковому соціуму, ототожнення або взаємодії з цим соціумом. Залежно від граматичної позиції у висловленні особові займенники здатні формувати дискурсивну семантику збереження за слухачем активної ролі учасника комунікації, комунікативної інтенції оповідача-діалектоносія до споріднення зі своєю спільнотою, емотивно-експресивної оцінки ним подій, про які йдеться в оповіді-спогаді, постійного апелювання оповідача до колективного досвіду діалектномовної групи. Функціювання означено-особових конструкцій-висловлень і конструкцій із особовими займенниками в мовленнєвій тканині говіркової оповіді-спогаду вказує на такі її комунікативні параметри, як інтерактивність, діалогічність, структурно-смислова відкритість, тим самим підтверджуючи й на граматичному рівні доведену у сфері діалектної лексики залежність діалектного мовлення від контексту його постання.

Ключові слова*: дискурс, діалектний текст-оповідь, висловлення, особовий займенник, мовленнєвий контекст.*

Як відомо, одним із об'єктів дослідження в новітній лінгвістичній парадигмі є дискурс, його види та мовно-мовленнєві категорії. Антропоцентрична зорієнтованість методології й інструментарію сучасної дискурсології своєю кінцевою метою покликана розкрити сутність таких глобальних лінгвістичних понять, як мовна картина світу, мовна особистість. Одночасно відбувається активне узагальнююче осмислення терміна "дискурс" іншими науками, зокрема філософією, що відкриває нові культурологічні грані вже усталеного поняття на тлі його міждисциплінарного наукового вивчення й дозволяє розширювати горизонти ви-

вчення феномену усного мовлення, й особливо – діалектного. Так, одним із філософських постулювань дискурсу є таке: "незавершений живий текст, узятий в момент його безпосереднього включення в акт комунікації, в ході його взаємодії з контекстом" [7, с. 13].

Справедливість і очевидність цього загальнотеоретичного твердження практично доводять останні розвідки у сфері усного російського й українського діалектного мовлення. Присвячені проблемам комунікативного функціювання мовленнєвих одиниць в діалектномовному дискурсі, вони в цілому на рівні лексичному констатують широкозначність, багатозначність говіркового мовлення, його здатність до множинності структурно-смислових інтерпретацій внаслідок регіонально-ареального суміщення і залежно від мовно-соціального, культурного контексту [4, 8, 11]. Чинник емотивності виділено як один із аспектів постання формально-семантичної багатозначності діалектного слова [4, с. 68]. Усі виділені мовні параметри та специфічність репрезентації мовно-мовленнєвих одиниць у діалектній комунікації, її топікальна вибірковість й смислова послідовність [5] імпліцитно уводять діалектне мовлення і його фіксований на письмі вияв – діалектний текст – у дискурсивне й дискурсологічне поле.

Метою поданої розвідки є дослідження дискурсивних ознак граматичних одиниць – елементарних (односкладних означено-особових) висловлень і особових займенників – у мовленнєвій тканині діалектних текстів наративного типу, виявлених в мовленнєвому жанрі спогаду. Вибір цих граматичних одиниць об'єктом вивчення зумовлений властивим їм виразно комунікативним навантаженням в діалектному дискурсі.

Матеріалом дослідження послужили зв'язні діалектні тексти, зібрані в с. Бірюкове Свердловського району Луганської області, Україна, що територіально є ареалом побутування українських східностепових говірок. Тема дослідження передбачала використання загальнонаукових методів аналізу й синтезу, прийомів порівняльно-зіставного та інтерпретаційного методів, залучення елементів спеціальних методів, зокрема – дискурс-аналізу.

Розгляд тексту діалектної оповіді у світлі найголовніших понять і положень теорії дискурсу дає можливість здійснити спробу докладного, системного вивчення функціювання оповіді в досліджуваній говірці, оскільки оповідь виявляє ознаки наративної форми дискурсу [6, с. 26], зокрема діалектного. Оповідь у площині дискурсу розкриває свої глибинні властивості, зумовлені його структурно-семантичними характеристиками, адже дискурсу властива лінгвістична й позалінгвістична структура у вигляді зв'язного тексту чи його завершеного фрагмента та набору знань про світ, думок, настанов, мети адресанта, необхідних для розуміння цього тексту, а також спільний ґрунт розуміння між мовцем і реципієнтом, утвореного впродовж розгортання дискурсу. Дискурс постає інтерактивним явищем, текстом, зануреним у життя з певними організуючими мовлення правилами, і має результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів. У свою чергу поняття мовленнєвого жанру передбачає складну "єдність змісту, стилю і композиції, а також низки позамовних чинників (перш за все соціальних)" [2].

Якщо йти за розглянутими вище положеннями, то діалектна оповідь постає мовленнєвим жанром у діалектному дискурсі. При цьому жанрову основу діалектної оповіді складають загальні принципи наративного дискурсу, спільні для мовно-мовленнєвого втілення канонічної (розмовної) та неканонічної (художньої) комунікативних ситуацій (власне терміни лінгвістики наративу). Перша комунікативна ситуація передбачає безпосередню взаємодію оповідача й слухача, друга – опосередковану взаємодію оповідача й читача [9, с. 88].

Значущим методологічним положенням є також те твердження, що первісну основу діалектної оповіді становить усний текст, який постає в процесі усного мовлення за участі оповідача та слухача – певного адресата. Звідси походять його визначальні диференційні ознаки: контактність, діалогічність і, як наслідок, – відкритість структури [10, с. 43] та включеність у дискурсивний простір. У мовленнєвій тканині діалектних оповідей зазначені риси виразно виявлені у виділеній нами окремо групі означено-особових конструкцій-дискурсивів.

Означено-особові конструкції-дискурсиви різною мірою відображають дискурсивний характер діалектної оповіді, комунікативну ситуацію її постання. Вони можуть використовуватися оповідачем при безпосередньому звертанні до аудиторії, яку можуть представляти збирач діалектних матеріалів, інші оповідачі, слухачі тощо. Із суто мовленнєвоорганізуючого погляду синтаксичні одиниці такого плану є фатичними (дискурсивними) маркерами, які виконують контактопідтримувальну функцію, гармонізують інтерактивну взаємодію комунікантів. Через позбавленість інформативного компонента дискурсивні маркери наділені лише формальною предикативністю. Отже, вони є носіями так званої комунікативної інформації [1, с. 39 – 40; 3, с. 302].

Означено-особові конструкції-дискурсиви з предикатом, що, як правило, має відповідно форму другої особи однини або множини дійсного способу, наказового способу, у мовленнєвій тканині діалектних оповідей створюють функціонально-семантичне навантаження:

– привертання уваги адресата та психологічної синхронізації оповідача / адресата (фатичні маркери типу *з'найеш, пон'і'майеш, пре^{и}дс'таў*): *з'найеш / в·ін / там і ко'лод'із' у◡дво'р'і / то мо'йі ку'ми //*; *'Тон'а при'йіхала з'найе^{и}ш ў◡йа'ком го'ду? //*; *йес·т' воб^{п}ш·е голодо'мори бу'ли з'найе^{і}ш стра'шен':і //*; *а з'найе^{і}ш / де ми бу'ли з◡К'лавойу //*; *і ў◡дв·ір / пр'ами'ком у◡дв·ір / пон'і'майеш! //*; *'ч'іре^{и}з до'рогу / с'к·іл'ки йіх по'даўлено бу'ло / о'цих га'д'ук / пон'і'майеш?! //*; *предстаў'л'айеш / не^{и}◡бу'ло н'і'кого! //*; *ну предс'таў с'к·іки ме'н'і бу'ло? //*;

– підготовки адресата до сприйняття наступної інформативної частини висловлення, забезпечення "ак-

тивного слухача" (фатичні маркери типу *с|лухаї*): *ну⌣ї с|лухаї⌣же / ми⌣ї р'е|шили / ў⌣нас |воʤ^{m}ка бу|ла / йак⌣раʒ^{c}⌣же⌣ї |р'ізали / ну⌣ї |Пашка |каже / шо |заўтра до⌣нас //*; *так о|то / с|лухаї⌣же / ос' пиʤ^{m}|ходе це⌣жˆ^{ш} п·і:|с'ат т|рет'ій гоʤ^{m} / п·і:|с'ат ўто|рий / це⌣ж ми ў⌣нойаб|р'і пере|йихали / н'е / п·і: |с'ат ўто^{a}|рий / шо п·і^{и}ʤ^{m}|ходе |Масл'ана / а ў⌣йіх тут та|кий за|кон / шо о|ни на⌣Масл'ан'і о|це |первa К|лава зве ўс'іх о|це су|с'ід'іў / а то|д'і⌣жˆ^{ш} і так |дал'і / |Таїка / а то|д'і Ке|рил'оўна //*; *с|лухаї / із|роду⌣жˆ^{ш} п|рикаʒ^{c}ка та|ка / шо не⌣ку|пуї |хату / а ку|пуї су|с'іда //*;

– акцентування уваги адресата на певному факті чи явищі дійсності при їх констатуванні (фатичні маркери типу |*бач'іш*): *ну ўсе бу|ло / ну |бач'іш / ў⌣нас не⌣тої / гро|би / ну |обш·ім / хо|вали |н'імц'ў |тоже на⌣п|лош·ад'і //*; *і о|це⌣жˆ^{ш} / о|це⌣жˆ^{ш} шо у⌣нас та / |хата / так |бач'іш⌣же |ран'ше⌣жˆ^{ш} дес' у⌣сте|пу са|дили / бу|ли⌣жˆ^{ш} у⌣каждого |отруби //*; *а во|на са|ма |бабушка і у⌣нейі о|дин син і в·ін ро|биў на⌣Мишо|лоўк·і на⌣шахт'і / о|тут Мишо|лоўка дес' у⌣нас йес·т' / от / і ў⌣них не⌣бу|ло |голоду / йім бач' |видно ч'і хл'іʤ^{n} да|вали //*; *ў⌣то ў|рем·а бач' йак о^{a}|ни ан|г·іну йак //*;

– апелювання оповідача безпосередньо до досвіду, пам'яті, спільних і для оповідача, і для адресата (фатичні маркери типу |*помниш*): *керпи|ч'ана / кер|пич' ви|пал'ували / |помниш / йа т'і|б·і роʒ^{c}|казувала / йак це бу|ло //*; *а ос' у⌣М·іруш·і|нок о|це |т'отка |Нас·т'а / |помните? / з|найіте⌣жˆ^{ш} йі|йі? / так у⌣нейі⌣ж ди|тину у|били //*; *так |нада⌣жˆ^{ш} так слу|ч'иц'·а / ми с'у|ди пе^{и}рейі|ж·айем / |помниш йак у⌣Пашки ў⌣мо|го |пойізд за|р'ізаў ко|билу? / в·ін брига|д'іром буў / а в·ін ўрач' тут //*;

– застереження, зверненого до слухача (фатичні маркери типу *гл'а|ди, |думайе^{i}ш*), самоконтролю оповідача в процесі пригадування ним певних фактів повідомлюваної інформації (фатичні маркери типу *ди|ви*): *гл'а|ди / йа ска|жу / б·із|н'іше / ну спокоў|н'іше |л'уди жи|ли йак⌣то //*; *ну ха|ти / глу|ха / с|в·ету⌣то не⌣бу|ло ш·е ўна|ч'ал'і / а то|д'і хот'⌣і св·ет пойа|виўс'а / так не^{и}⌣ў⌣каждого сна|ч'ала св·ет буў // і о|це йак шос' при|д'елували |палоч'ку і о|то в·і|р'оўку о|т'·агували дес' |ч'іре^{и}з до|рогу с'і|дали / у⌣глухо|ман' / тут ха|ти / ч'і |думайе^{i}ш од|на на⌣од|н'ій?! //*; *жи|ли ў⌣До|н'ецкої сторо^{a}|н'е / по⌣ту с|торону на⌣йуʒ^{x} / по / по⌣с|торону за|вода / ди|ви / йак йо|го? / м·еталур|г·іч'ескоґо //*; *Йеў|р'еїска аўто|номна |област' / |городʤ^{m} / тої / ди|ви / Б·іраб·із|жан! //*;

– безпосереднього звертання-зауваження оповідача до слухача-записувача, інших слухачів, оповідачів, аудиторії тощо: *шо ў⌣нас бу|вало? / ска|жи //*; *в·ед' обра|т'іт' ўн'і|ман'ійе / ў⌣р'есто|ран ч'о|го |л'уди |ход·ат' / по|йісти? //*; *до⌣В·ери Д|митроўни схо|д'іт' //*;

– наділення слухачів ініціативою спрямовувати оповідь у бажаному для них напрямку, налаштованості оповідача продовжувати оповідь: *і|так / |шо⌣то йа |нач'аў / прос|т'іт'? //*; *йа / поч'е|му йа ска|жу // ну хо|т'іт'е? //*; *шо⌣жˆ^{ш} то|б·і ш·е ска|зат'? / пи|таї //*; *шо ш·е? / сп|рашуї //*; *так / шо? // ка|жи //*.

Спостереження над структурою й семантикою висловлень у мовленнєвій тканині діалектних оповідей-спогадів також дозволяють виділяти й інші мовні одиниці, зокрема морфологічні, що мають виразно дискурсивний потенціал у діалектних наративах. Такими одиницями морфологічного рівня є особові займенники *я*, *ти*, *ви*, *ми*, *вони, він*, *вона*. Вони слугують маркерами-ознаками буттєво-світоглядної позиції оповідача-діалектоносія: протиставлення ним самого себе говірковому соціуму, ототожнення або взаємодії з цим соціумом. Виявлене в зафіксованих відрізках діалектного мовлення наративного типу опозитивне групування особових займенників розкриває його постійний інтерактивний, діалогічний і відкритий характер. Уживання у граматичній структурі висловлень діалектних оповідей-спогадів займенників *я – ти / ви* підпорядковане збереженню за слухачем активної ролі учасника комунікації: *йа⌣ж ка|жу / ну да|ваї / йа |с'аду / а ти йі|йі поса|ди ў⌣ма|шину //*; *ну / а йа⌣ж т'і|б·і / йа⌣жˆ^{ш} т'і|б·і ка|жу / це за⌣св·ій гр'іх ти об·і|зат'ел'но от|в·ітиш / об·і|зат'ел'но / йак с|койе^{i}ш //*. Опозиції займенників *я – ми* властива комунікативна інтенція оповідача до співвіднесення зі своєю спільнотою: *а йа ш·е |помн'у / о|це⌣жˆ^{ш} у⌣п·і|р'іоʤ^{m} кол'ектв·і|зац'ійі / це⌣жˆ^{ш} ми ў⌣Ша|рапкин'ій жи|ли / так ту|да при|возили / хоч' са|м·і о|ни прийі|ж·али |л'уди з⌣Ро|с'ійі //*; *і ми по⌣веч'і|рам о|це поли|вали / а то|д'і ку|палис'а ў⌣р'іч'к·і // ну це йа бу|ла м·і|н'і го|д'іў п·ат' / шест' бу|ло / це йа |помн'у та|ке //*. Займенники *я – він* (*вона*, *вони*) в діалектних оповідних висловленнях стають імпліцитним засобом вираження оцінки оповідачем своїх дій на тлі дій інших осіб, що тяжіє до автохарактеристики в оповіді-спогаді: *йа там |дес'ат' годʤ^{m} проро|била / во|ни⌣ї |дос'і до⌣мене йак до⌣сво|йейі і йа йіх ш·і|тайу йак сво|йіми //*; *ку|ди в·ін |ходе / йа⌣жˆ^{ш}⌣то / по^{a}|ра ка|зат' / не⌣диў|л'ус'а / п·іш|ло⌣п·іш|ло |ч'е^{i}ре^{и}ʒ^{c} го|родʤ^{m} / йак о|но бу|ло ўсе там пороʒ^{c}го|рожуване //*.

Позаопозитивно вживаний в діалектному наративі-спогаді займенник *я* нерідко є маркером реалізації комунікативного наміру оповідача зосередитися на суто автобіографічній лінії, розкрити власну особистість: *йа ро|дилас'а тут / у⌣Б·ір'у|ков·і / ў⌣т'ій |хат'і / де |Ала За|мул'іна жи|ве / де Заму|ли //*; |*посл'і дес'а|ти к|лас'іў йа п·і|шоў ра|ботат' ў⌣кол|хоʒ^{c} //*; *йа ўс'у іс|тор'ійу з|найу о|це Б·ір'у|кови //*.

Займенник *ми*, його відмінкова форма (*у) нас* в діалектних оповідях-спогадах увиразнюють одну з найвизначніших рис світогляду діалектоносія – постійне апелювання до колективного досвіду, осмислення себе в нерозривній єдності з певною соціальною групою: *і л'у|деї там у⌣нас нап|рот'іў о|то / де живе^{и}|мо / там бу|ли пусти|р'і //*; *о|це і бом|б·ожˆ^{ш}ка і*

у⌣погр'і|бах у|с'у вої|ну си|д'іли / п·і^{и}д тим / пі^{и}д Д'а|ковойу о|копи ко|нали / а то|д'і ўже нас п·і^{и}д ту / |Б·іла |Церква / так ту|ди нас / там ми ў⌣ш|кол'і ноч'у|вали / а на|ч'аў ўже Стал'інг|ра$\hat{д}^{т}$| наш·і заб|рали і |н'імц'а г|нали / так ми |п·ішки но|ч'ами йш|ли до|дому //.

Таким чином, функціювання означено-особових конструкцій-висловлень і конструкцій із особовими займенниками засвідчує їх виразно дискурсивний характер в мовленнєвій тканині говіркової оповіді-спогаду, виявляє такі її комунікативні параметри, як інтерактивність, діалогічність, структурно-смислова відкритість, тим самим підтверджуючи й на граматичному рівні доведену у сфері діалектної лексики залежність діалектного мовлення від контексту його постання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева С.В. Типология конструктивно-синтаксических единиц в русской речи // Вопр. языкознания. – 2004. – № 5. – С. 32 – 45.
2. Бацевич Ф.С. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу // Вісн. нац. ун-ту "Львівська політехніка". – 2002. – № 453. – С. 30 – 34.
3. Всеволодова М.В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: фрагмент прикладной (педагогической) модели языка. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.
4. Глуховцева К.Д. Багатозначність і семантична дифузія слова усного мовлення // Лінгвістика: зб. наук. пр. – Луганськ, 2012. – № 3 (27). – Ч. І. – С. 64 – 74.
5. Грицкевич Ю.Н. Особенности проявления категорий коммуникации в диалектном дискурсе // http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-proyavleniya-kategoriy-kommunikatsii-v-dialektnom-diskurse
6. Золотова Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка / под ред. Г.А. Золотовой. – М.: [Б. и.], 1998. – 528 с.
7. Касавин И.Т. Дискурс: специальные теории и философские проблемы // Человек. – 2006. – № 6. – С. 5–20.
8. Нефедова Е. . Многозначность и синонимия в диалектном пространстве. – М.: МАКС-ПРЕСС, 2008. – 464 с.
9. Попова Е.А. О лингвистике нарратива // Филол. науки. – 2001. – № 4. – С. 87–90.
10. Руснак Н. Діалектний текст як об'єкт лінгвістичного дослідження // Наук. вісн. Чернів. ун-ту. – 2003. – Вип. 170 / 171: Слов'янська філологія. – С. 42–47.
11. Скорофатова А.О. Широкозначність та множинність інтерпретацій у діалектному дискурсі // Лінгвістика: зб. наук. пр. – Луганськ, 2012. – № 3 (27). – Ч. І. – С. 100 – 107.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Andreeva S.V. Tipologiya konstruktivno-sintaksicheskih edinits v russkoy rechi [Typology of structurally-syntactic units in Russian speech] // Vopr. yazyikoznaniya. – 2004. – № 5. – S. 32 – 45.
2. Batsevich F.S. Terminologiya komunikativnoyi lingvistiki: aspekti diskursivnogo pidhodu [Terminology of communicative linguistics: aspects of discursive approach] // Visn. nats. un-tu "Lvivska politehnika". – 2002. – № 453. – S. 30 – 34.
3. Vsevolodova M.V. Teoriya funktsionalno-kommunikativnogo sintaksisa: fragment prikladnoy (pedagogicheskoy) modeli yazyika [A theory of functionally-communicative syntax: a fragment of the applied (pedagogical) model of language]. – M.: Izd-vo MGU, 2000. – 502 s.
4. Gluhovtseva K.D. Bagatoznachnist i semantichna difuziya slova usnogo movlennya [Polisemanticy and semantic diffusion of an oral word] // Lingvistika: zb. nauk. pr. – Lugansk, 2012. – № 3 (27). – Ch. I. – S. 64 – 74.
5. Gritskevich Yu.N. Osobennosti proyavleniya kategoriy kommunikatsii v dialektnom diskurse [Specific features of communicative functions in dialectal discourse] // http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-proyavleniya-kategoriy-kommunikatsii-v-dialektnom-diskurse
6. Zolotova G.A. Kommunikativnaya grammatika russkogo yazyika [Communicative grammar of Russian] / pod red. G. A. Zolotovoy. – M.: [B. i.], 1998. – 528 s.
7. Kasavin I.T. Diskurs: spetsialnyie teorii i filosofskie problemy [Discourse: the special theories and philosophical problems] // Chelovek. – 2006. – № 6. – S. 5 – 20.
8. Nefedova E.A. Mnogoznachnost i sinonimiya v dialektnom prostranstve [A polisemanticy and synonymy in dialectal space]. – M.: MAKS-PRESS, 2008. – 464 s.
9. Popova E.A. O lingvistike narrativa [About linguistics of narrative] // Filol. nauki. – 2001. – № 4. – S. 87 – 90.
10. Rusnak N. Dialektniy tekst yak ob'ekt lingvistichnogo doslidzhennya [Dialectal text as object of linguistic study] // Nauk. visn. Cherniv. un-tu. – 2003. – Vip. 170 / 171: Slov'yanska filologiya. – S. 42 – 47.
11. Skorofatova A.O. Shirokoznachnist ta mnozhinnist interpretatsiy u dialektnomu diskursi [Wide semantics and multiplicity of interpretations in dialectal discourse] // Lingvistika: zb. nauk. pr. – Lugansk, 2012. – № 3 (27). – Ch. I. – S. 100 – 107.

Lytvynova N.B. Discursive potential of grammatical units of dialectal narration-reminiscence

Abstract: In the article on text material of narration-reminiscences of one of Ukrainian East-Steppe dialects is considered discursive functions of the one-predicate personal constructions-utterances that in the composition have specific markers of attention actualization of addressee, providing "active listener", contextual autocommentation, psychological synchronization and tuning of dialogue teller / addressee in the process of narration development. In the dialectal utterances' structure there are such typical discursive markers as predicate units *з|найеш, с|лухаї, |бач'іш, гл'а|ди, |думайе^{і}ш.* Constructions-utterances with the personal pronouns *I, you, we, they, he, she* are also discursively saturated. They show world-view position of dialectal narrator: contrasting by himself to dialectal society, identifying or co-operating with this society. Depending on grammatical position in an utterance the personal pronouns are able to form discursive semantics of maintenance after the listener of active role of participant of communication, the communicative intension of dialectal narrator to the relatedness with the community, emotive and expressive estimations by him of events, to the permanent address of narrator to dialectal group's collective experience. Functioning of the one-predicate personal constructions-utterances and constructions with the personal pronouns in speech of dialectal narration-reminiscence specifies on such its communicative parameters as interactiveness, dialogue, structural and semantic openness, on grammatical level confirming the dependence of dialectal speech on the context of its development as well as in the field of dialectal vocabulary.

***Keywords**: discourse, dialectal text-narration, utterance, personal pronoun, speech context.*

Литвинова Н.Б. Дискурсивный потенциал грамматических единиц диалектного рассказа-воспоминания
Аннотация: В статье на текстовом материале рассказов-воспоминаний одного из украинских восточностепных говоров рассмотрено дискурсивные функции определенно-личных конструкций-высказываний, которые в своем составе имеют специфические фатические маркеры актуализации внимания адресата, обеспечения "активного слушателя", контекстуального автокомментирования, психологической синхронизации и настройки диалога рассказчик / адресат в процессе развертывания повествования. Такими дискурсивными маркерами в структурно-семантическом построении диалектных высказываний предстают предикативне единицы типа *з'найеш, с'лухаї, 'бач'іш, гл'а'ди, 'думайе'іш.* Дискурсивно насыщенными являются также конструкции-высказывания с личными местоимениями *я, ты, вы, мы, они, он, она*. Они проявляют бытийно-мировоззренческую позицию рассказчика-диалектоносителя: противопоставления ним самого себя диалектному социуму, отождествления или взаимодействия с этим социумом. В зависимости от грамматической позиции в высказывании личные местоимения способны формировать дискурсивную семантику сохранения за слушателем активной роли участника коммуникации, коммуникативной интенции рассказчика-диалектоносителя к сродности со своей общиной, эмотивно-экпрессивной оценки ним событий, о которых идет речь в рассказе-воспоминании, постоянному обращению рассказчика к коллективному опыту диалектноязыковой группы. Функционирование определенно-личных конструкций-высказываний и конструкций с личными местоимениями в речи диалектного рассказа-воспоминания указывает на такие его коммуникативные параметры, как интерактивность, диалогичность, структурно-смысловая открытость, тем самым подтверждая и на грамматическом уровне доказанную в сфере диалектной лексики зависимость диалектной речи от контекста ее развертывания.
***Ключевые слова**: дискурс, диалектный текст-рассказ, высказывание, личное местоимение, речевой контекст.*

Makaruk L.

Multidimensional Approaches to the Study of Written Communication

Larysa Makaruk, Ph.D. in Philology
Assistant Teacher in the Applied Linguistics Department of the Institute of Foreign Philology
Lesya Ukrainka Eastern European National University in Volyn, Lutsk, Ukraine

Received October 24, 2013; Revised November 6, 2013; Accepted November 15, 2013

Abstract: This paper presents the results of our research into the aspects of communication which involve graphic linguistics, paralanguage and visualization. The tasks which it was possible to carry out by the use of these respective branches of linguistic science have been described, and possible directions for future development have been suggested. A clear distinction has been drawn between the linguistic fields involved in the analyses. Attention has been devoted to multimodal discourse, which has links to all the approaches mentioned above because of its broad sphere of application.
***Keywords**: communication, visual, multimodal, verbal, non-verbal, paralinguistics.*

The fact that communication is a multidimensional and multifunctional process, and one which is quite complicated in its nature, its structure and its constituents, is seldom considered by people in general. Though they may be aware that the ability to communicate is inborn, many people fail to realize how they influence the independent development of that communication, whether intentionally or unintentionally.

Communication itself undergoes a variety of changes because individuals interfere with it, trying to modify it ostensibly for the sake of simplicity, but instead introducing contradictory elements that complicate the process rather than simplying it.

In the last decade technological advances have had a massive influence on communication, affecting the participants in the speech act—the sender and receiver—and its components—the channel and the code—to a greater or a lesser degree. The resources which facilitate successful interaction have increased significantly and need to be subjected to argumentational analysis by linguistic science.

These and other factors have altered traditional scientific paradigms and approaches, and have brought about the formation of some new and unusual ones which are considered to be important for further studies.

Communication as a whole [5; 9] has customarily been divided into verbal and non-verbal communication, although the latter has received less research attention since it wasn't considered to be of primary importance. The situation has evolved gradually and has caused a change from traditional linguistic viewpoints, in terms of both verbal and non-verbal modes of expressing thoughts in combination for the purpose of conveying information. Any form of communication, whether verbal or non-verbal, often involves the two codes mentioned above.

With respect to 'written' communication, in the technological age it has become more common to talk about those forms of printed expression which have become increasingly popular with the development of the Internet, opening up new possibilities for communication [4; 5] based on programming which facilitates information exchange, including social networking, electronic mail, forums and blogs, and interaction through Skype and ICQ.

It may be considered that communication has a history almost as long as mankind itself, to the extent that even cave men would have felt the necessity of interacting. It was naturally quite primitive to begin with, its first surviving manifestations being the cave paintings [8]. No matter where they were, prehistoric men used similar symbols and signs to represent their thoughts. Later, they must have realized the limitations of their system in terms of potential ambiguity, in that one image could have multiple meanings. Even though they were then in a very primitive form, some of the visceral images which we use today have evolved from those early drawings and almost no one tries to state categorically how old they may be. However, we cannot help but be aware of their importance to human progress, in that they are intrinsically linked to communication.

The first stage of written communication was thus based on drawings, and is known as pictorial or pictographic writing [8]. This picture-based process without words was the predecessor of other, more sophisticated systems of written communication which appeared later. It is evident that the modern signs which we call pictograms have nothing in common with those which were developed more than 50,000 years ago, and their objective is quite different – not just to represent an idea or a thought, but to be understandable to people all over the world.

Communication itself is one of the key aspects of several linguistics-related disciplines. One of the oldest of these is 'graphic linguistics', which was established by Ronald A. Crossland [3] in 1956. The necessity of creating a new branch of linguistics had actually become evident in the middle of the previous century when writing systems became of particular interest to scholars. Although Ignace Gelb [7] is generally credited with having realized the importance of a developing a new branch of linguistics, a German scholar named Friedrich Ballhorn [1] had mentioned about it a century earlier.

In their works, Russian scholars who were dealing with writing systems also described the importance of having a special subject which would be focused on the synchronical and diachronical aspects of writing itself, the stages of its development and the possible prospects for its future. New terminology naturally appeared in their works, but there was no unanimous answer regarding the naming of the new discipline, although many possibilities were proposed, such as grammatology [7] and graphistics [13]. We are inclined to voice support for Crossland's recommendation, which received further extensive study and development by the famous Russian linguist T. Amirova, that it should be called graphic linguistics.

In modern research papers this term is almost never used and the field is obviously not studied as a separate linguistic branch. In our opinion, it ought to be the object of research now, and its scope should be broadened significantly. The 'information revolution' mentioned above represented a new stage in its development, which involves not only letters which stand for words, but also various other signs and symbols which are used for a range of purposes in the communication process. Along with the increased number of different means and devices employed in the communication process, we are of the opinion that other characters which may be of a non-language nature but which can convey language information should be regarded as an inalienable part of its apparatus.

Within the linguistic discipline which has been discussed, there is another problem which remains to be solved, involving an in-depth study of and a prospective extension of its terminology. Some existing terms should be redefined, and its subject, object, tasks and methods need further investigation. In modern research papers a number of terms occur with varying degrees of frequency which we believe should be included within the terminology of graphic linguistics, such as "graphemic symbolism" [4], "graphitic contradictions" [4], "graphological freedom" [4], "graphological distinctiveness" [4], and "graphitic distinctiveness" [4]. Some other terms which occur in various sources are: graphoderivate, code-graphicisation, graphic play, graphic and orphographic elements, graphic imagery.

Another discipline which devotes more attention to non-verbal elements rather than to the verbal is paralinguistics [16], which is sometimes called metalinguistics. There is some considerable disagreement regarding this discipline's identity, and for a long time it languished in an inferior position in comparison with other linguistic disciplines which were developing quickly. Moreover, its main focus of attention involved non-verbal means which accompanied speaking, all of which were apt to be classed in with various other groups, such as kinesics, proxemics, and haptics. In previous studies, more attention had been devoted to those aspects, and a certain portion of it was focused on non-verbal written communication.

It seems evident now that more attention should be devoted to non-verbal elements which successfully perform a number of functions allotted to them. The research and the papers analysed previously make it possible to conclude that when more ways and types come to light with respect to the process of interpersonal communication, they merit a correspondingly greater amount of attention.

Paralinguistic graphic means have only been studied carefully in a few research papers, and have been divided into a number of respective groups. Generally the spectrum of paralinguistic devices is considered to have a connection with the following aspects: the graphic segmentation of a text and its location on the page; the line spacing, font, colour, underlining, and italicization of textual material; the presence of typographical signs, graphic symbols, figures (numbers) and some subsidiary signs (§, №, %, +, -); iconic language symbols (pictures, photos, tables, diagrams, and drawings), unusual patterns of writing words or punctuation marks; and other characteristics such as page orientation, margins, and text width. Obviously it must be understood that this list is not comprehensive, and that it may be improved—and, in fact, will be improved as changes in language occur.

Another point which seems to require description in our opinion is that these non-verbal means need to be studied within the two branches of linguistics mentioned above, graphics and paralinguistics, but when they are treated as separate subjects, it is necessary to determine

the difference between the various approaches involved in the study of the graphic devices which are associated with written communication (discourse).

In our opinion, graphic linguistic should deal only with the spectrum of graphic signs which are used within a word or a sentence, which according to modern typology they are termed 'ideograms'. Although of a non-imagery nature, they convey a certain informational content. Moreover, within graphic linguistics there is no need to define the functions and the main usage objectives of the devices: the discipline should only be employed to determine whether or not there has been an increase in the existing elements which make up the totality of its devices; whether it is be included as a character and takes on a fixed identity; and whether or not it should be viewed as a constituent part of the range of graphic devices utilized within the English language. In the meantime any question regarding their importance or essentiality will vanish as they are codified and become generally accepted. Apart from this, one of the most important questions which needs to be considered within the graphic linguistics is orthography, which evidently does not belong within the purview of paralinguistics.

However, paralinguistics does include non-verbal modes used in both oral and written communication. In addition to the devices or features which have already been enumerated above and which are a part of graphic linguistics, there are others which fall into the category of imagery, and which cannot be fixed or limited in the sense that it is impossible to place limits on an individual's capacity for imagery. However, they form a part of the general typology of non-linguistic devices and convey linguistic information of some kind. Among them we can distinguish different types of images, including pictures, photos, diagrams, tables and graphic means which are based on images, such as pictograms made up of different combined logos. Of course, logos can also consist of uniquely graphic means which are lack the characteristics of an image. Within paralinguistics, other aspects can also be investigated, including the distinctive features and the functions of the various devices.

One new research field which has aroused particular interest among scholars is visual communication. We have termed it a 'new' field, but in actuality the historical development of civilization shows that its foundations were laid more than 50,000 years ago as has been mentioned above. This can be regarded as another positive indication that modern linguists are contemplating not only the traditional approaches which have been used with regard to the problems under consideration, but that they are also confidently promoting new ones and foreseeing excellent prospects for success and future development within them. The full range of available paralinguistic elements may differ from one language to another; for example, in English there are almost no signs which are a constituent part of a letter such as those which exist in French (é, è, ê, for instance), or in German (such as ä and ö), we mean accent and diacritical marks.

Visual communication [2; 11] constitutes an area of study which can be simultaneously viewed as new and old. It can naturally be regarded as a subsidiary part of communication in general, but considering its current importance and the great interest it has evoked in those who are involved in studying, developing and applying it, it needs to be stated that it is a separate discipline which is undergoing very rapid development. It is based on semiotics because of its involvement with image-characters and signs. Sometimes the term 'iconic' [18] is applied to it, and in many research papers the terms are used synonymously. Although they are the same in character, they can be studied separately because of certain differences.

The contemporary state of this branch of study shows that scholars are particularly interested in it, as it is the focus of research in many discrete research fields. In terms of the linguistic aspect it may seem that to describe images which are non-verbal in nature is quite complicated, if not impossible, but it could be argued that this is not the case. Since it has been studied a great deal and involves results from other branches, it appears to be one of the most promising and interesting branches, with its objectives, tasks and special methods.

It is clear that it has created an 'apparatus' of terms inherent within itself which are still being developed and expanded. The concepts which have been formulated and which are now in use are the following: visemics (the combination of semiotics and visual communication), visual language, visual perception, visual art, visual culture, visual artifacts, visual aids, and visual mental imagery. In addition to these, it has become evident that there is a need to introduce this new area linguistics that is referred to as visual linguistics.

This need not be regarded as something strange, because when we study elements which are visual in nature it is possible to observe paradigmatic relationships which are common in traditional language investigations. Moreover, visual syntactics and visual morphology can also be found and included within visual grammar. Visual perception and recognition can be considered within cognitive linguistics and the functions of visual elements within functional linguistics. The elements which are of linguistic interest clearly exist in combination, so two codes are used, verbal and non-verbal. It is evident that visual linguistics (communication), because of its essentially visual mode, deals only with written messages.

Another aspect which is a problematic one (although all those mentioned above likewise require further discussion and investigation) is the problem of visual literacy [6; 17] and the choice of reading rules which can be applied and used. It has to be considered whether there is any rule which can be applied in order to grasp the idea behind an image that is presented image. It is evident that not all of these approaches need further investigation.

In Russian linguistics it is more common to refer to these as creolized texts, although there is no term which is unanimously used and accepted (in Ukrainian and Russian linguistics); the terms 'intersemiotic' and 'polycode' are also sometimes used as well.

Multimodal discourse analysis [12] presupposes an investigation of verbal and non-verbal means of communication in a single context, in both written and oral communication. It is also based on semiotics, in the sense that signs and symbols are the integral elements of infor-

mation. The variety of directions and problems [14; 17] involved in the study of multimodal discourse analysis has enabled scholars to study its peculiarities within the context of systemic-functional multimodal discourse analysis.

This latter area takes in all the approaches mentioned above and, in comparison to the linguistic branches already referred to, along with visual communication, opens up new possibilities for further study. These approaches are very much contemporary and will be developed further as technologies develop more and more. Thanks to this factor and to the changes in traditional linguistic views, all of us in the field of linguistics are looking towards a new stage of language development which enables us to bring an aspect of reality and current relevance to things which previously seemed unreal. New approaches in general linguistics (such as visual linguistics) have appeared and are being developed rapidly although they could scarcely have been imagined a few years ago. Visual grammar [10], visual literacy [6], visual methodology [15] and visual perception lead scholars into branches of study which they would never have foreseen earlier.

However, graphic linguistics and paralinguistics (metalanguage) are also important in their own right. Textual linguistics is also important for the study of the distinctive features of devices related to the nature of imagery. No doubt new branches will appear, just as 'netlinguistics' or 'journal linguistics' [4] are being introduced and developed now, for example.

It should also be mentioned that there can be a 'peaceful coexistence' between the previously existing and the newly-developed linguistic branches, which makes it possible to conduct a general linguistic analysis and to provide scholars and any other interested parties with the detailed and in-depth results. New and as yet unknown possibilities may be discovered in the future, although it isn't possible to be certain that the existing ones are as easy to solve as it might seem at first glance. We must also bear in mind that even as Internet resources and programming achievements develop, they will never be able to deal with all the possible tasks which could be studied. No one can predict with certainty what technologies and devices may be invented even in the next five years, or what effects they may have on the recipients.

All the branches of linguistics that have been mentioned above, as well as multimodal discourse itself, face the same problems for which solutions need to be devised in the time to come—the codification of their devices, the identification and structuring of their terminology, and the tasks and methodology which make in-depth analysis possible and improve the prospects for identifying and cataloguing their peculiarities.

REFERENCES

1. Ballhorn F. Grammatography. A Manual of Reference to the Alphabets of Ancient and Modern Languages / Friedrich Ballhorn; translated from German. – London, 1861. – 176 p. [Electronic resource]. – Access mode: http://archive.org/details/cu319240264519
2. Bergstrom B. Essentials of Visual Communication / B. Bergstrom. – Published by Laurence King ; Publishing Ltd. ; Printed in China. – 2008. – 240 p.
3. Crossland R.A. Graphic Linguistics and its Terminology / R. A. Crossland // Mechanical Translation. – Vol. 3, no. 1, July. – Massachusetts Institute of Technology, 1956. – P. 8–11.
4. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language [Paperback] / D. Crystal. – [2 edition]. – Cambridge University Press, 2003. – 506 p.
5. Dominick J.P. The Dynamics of Mass Communication. // Joseph P. Dominick 4th ed. Published Created New York Mc Graw-Hill. 1993. – 616 p.
6. Elkins J. Visual literacy / James Elkins. – NY: Routledge, 2008. – 217 p.
7. Gelb. J. Grammatology and Graphemics / I.J. Gelb // Papers from the Fourth Regional Meeting of Chicago Linguistic Society. – Chicago, 1968. – P. 197–198.
8. Helfman S. E. Signs and Symbols Around the World / Elizabeth S. Helfman. – Printed in the United States of America, 1967. – 192 p.
9.Holden S. Macmillan Topics / Susan Holden. – Macmillan Publishers Limited, 2006. – 24 p.
10. Leborg C. Visual Grammar / Christian Leborg. – NY: Princeton Architectural Press, 2006. – 97 p.
11. Lester P.M. Visual Communication Images with Messages / P. M. Lester 4th edition. Belmont, CA: Wadsowrth Publishing Company. – 2006. – 464 p.
12. O'Halloran K.L. Multimodal discourse analysis / K. L. O'Halloran ; K. Hyland and B. Paltridge (eds). – London & New York: Continuum, 2011. – 33 p.
13. Rennagel W.R. Graphistics / W.R. Rennagel // Studies in Linguistics in Honor of George L. Trager. – The Hague ; Paris, 1972. – P. 58–65.
14. Snyder J. Applying multimodal discourse analysis to study image-enabled communication [Electronic resource] / Jaime Snyder ; Syracuse University, School of Information Studies. – NY & Syracuse, 2010. – Access mode: https://www.ideals. illinois.edu
15. Rose J. Visual Methodologies. An Introduction to Researching with Visual Materials / Gillian Rose. – [2nd Edition]. – London&Thousant Oks&New Delhi: Sage Publications, 2007. – 386 p.
16. Trager G. L. Paralanguage: A First Approach // Studies in Linguistics. – 1958. – № 13. – P. 1-12.
17. Walsh M. Reading visual multimodal texts: how is 'reading' different? [Електронний ресурс] / Maureen Walsh ; Australian Catholic University // Australian Journal of Language and Literacy. – 2006. – Vol. 29, № 1. – P. 24–37
18. Yazdani M. Communication through Icons / Masoud Yazdani // Iconic Communication / ed. by Masoud Yazdani, Philip Barker. – Bristol, UKPortlandOR, USA: Intellect Books, 2000. – P. 63–68.

Макарук Л.Л. Полиаспектное исследование письменной коммуникации

Аннотация: В работе предложено новый подход к рассмотрению письменной коммуникации, которая одновременно является предметом нескольких лингвистических направлений. Такой подход обусловлен тем, что в современном коммуникативно-ориентированом пространстве появляется все больше каналов для обмена информацией, и, следовательно, средств, которые осуществляют этот процесс. Поэтому, возникает необходимость подробнее проанализировать те научные направления, в центре внимания которых остается коммуникация. В связи с этим в работе проанализировано лингвистические отрасли, которые в большей или меньшей мере имеют отношение к рассматриваемой проблеме. Речь идет об графической лингви-

стике, паралингвистике, визуальной коммуникации и мультимодальности. Обусловлено, что каждое из этих направлений имеет свой предмет, объект, задания и методы исследования, но в связи с современным развитием технологий появляются новые графические единицы, статус которых пока не изучен. Следовательно, некоторые отрасли, которые оставались, долгое время в тени, но были созданы и развивались благодаря трудам отдельных ученых. Из этого следует, что их нужно возродить, пересмотреть терминологический аппарат, инструментарий и его составляющие в целом. Это касается графической лингвистики и паралингвистики, в центре внимания которой в большей степени находились паралингвистические компоненты, сопровождающие устную речь. Новые единицы, которые появляются, требуют от исследователей новых подходов, которые и рассматриваются в рамках визуализации и мультимодальности. В работе также перечислены некоторые единицы, которые появились сравнительно недавно и, соответственно, входят в спектр отдельных исследований, составляя, таким образом, его терминологический аппарат. Обусловлено также, что лингвисты сегодня немного отошли от традиционных исследований и обратили значительное внимание на те сферы, которые в предыдущие годы оставались на периферии. Это создало новые возможности в исследованиях и позволило открыть несколько, на первый взгляд, нетрадиционных параметров, которые еще предстоит рассмотреть и подробно изучить.

Ключевые слова: *коммуникация, визуальный, графическая лингвистика, паралингвистика, мультимодальность.*

Манаенко Г. Н.

Специфика языка как знаковой системы

Манаенко Геннадий Николаевич, доктор филологических наук, профессор
Северо-Кавказский федеральный университет, г. Ставрополь, Россия

Received October 14, 2013; Revised October 31, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: В статье рассматриваются традиционные концепции языкового знака и отмечаются их противоречия. С позиций когнитивно-дискурсивной парадигмы раскрывается специфика языка как семиотической системы и обосновывается статус высказывания как языкового знака.

Ключевые слова: *значение, знак, слово, предложение, высказывание*

Один из важнейших вопросов изучения языка – знаковость языковой системы. Как отмечал в свое время Г.П. Щедровицкий, стремление рассмотреть язык как знаковую систему обусловлено поиском собственно научного предмета для языкознания [12, с. 430]. Постановка этого вопроса в языкознании принадлежит Ф. де Соссюру: “Язык есть система знаков, выражающих идеи, а следовательно его можно сравнивать с письмом, с азбукой для глухонемых, с символическими обрядами, с формами учтивости, с военными сигналами и т.д. и т.п. Он только наиважнейшая из этих систем” [10, с. 40]. Соответственно, лингвистика определялась им как часть общей науки о знаках – семиологии (семиотики). В настоящее время ученые-лингвисты обязательно выделяют знаковый аспект при исследовании языка, отмечая при этом, что язык – это знаковая система особого рода.

В отечественной лингвистической традиции сложилось два подхода к пониманию сущности языкового знака. Поскольку язык представляет единство звука и значения, большинство языковедов рассматривают язык как двустороннюю сущность и определяют языковой знак как материально-идеальное образование. При этом языковой знак представляет единство мыслительного содержания (означаемого) и цепочки фонематически расчлененных звуков (означающего). Две стороны языкового знака, представляя неразрывное единство, позволяют обозначить и выразить определенный “кусочек действительности”, вычлененные факты и события [8, с. 167]. Считается, что билатеральная трактовка языкового знака продолжает и развивает концепцию языкового знака Ф. де Соссюра, поскольку знак потому и знак, что нечто означает и обозначает.

Сторонники второго подхода к знаку – унилатерального – в качестве знакового аспекта языка относят только соотношение между звуковым комплексом и его акустическим образом, т.к. “звуковые единицы языка в принципе не могут включать в себя психическое отражение действительности в качестве одной из своих сторон” [9, с. 164]. Именно поэтому звуковые комплексы лишь ассоциируются с психическими отражениями в сознании говорящих, поскольку акустический и смысловой коды мозга заложены в разных его структурах. Соответственно, “язык даже в той его части, которая хранится в мозгу человека, не может быть определен как система знаков. Язык не сводится к системе знаков, к акустическому коду, ибо в нем заключается и система смысловых образов (означаемых), смысловой код” [9, с. 165]. Как следствие “языковое” значение – ассоциативная связь между акустическим образом и “мысленным” образом (означаемым) – выводится за пределы семиотики. Если сторонники билатерального подхода считают слово основным знаком языка, то сторонники унилатерального подхода, определяя слово как основную единицу языка, выделяют в нем лишь знаковый аспект. Надо отметить, что оба похода к определению сущности языкового знака содержат неустранимые внутренние противоречия и являются своего рода компромиссами, обусловленными теоретическими допущениями и ограничениями системоцентрической парадигмы ис-

следования языка. Вполне очевидно, что в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы должно быть пересмотрено содержание самих понятий языкового знака и знаковости языка.

Человек культуры живет в уже опредмеченном мире (по Ж. Пиаже), выступая при этом одновременно субъектом и объектом этого мира. В соответствии с концепцией Л.С. Выготского, реальный мир выступает перед человеком в "удвоенном" виде: как мир "вещей" и мир общественно выработанных знаний об этих вещах, как отображение этого мира в идеальных формах. Но, строго говоря, есть лишь единый мир, который выступает перед нами только таким, каким мы его представляем. "Удвоение мира" – это дань научной традиции, картезианскому противопоставлению внутреннего (ментального) мира субъективной реальности и внешнего (материального) мира объективной реальности.

Если идеальное во многом характеризует происхождение сознания, его природу (*со-знание*), т.е. является его онтологическим признаком, то "удвоение мира" – это подчеркивание признака представления, который характеризует "работу" сознания и является его функциональным признаком: идеальные формы сознания могут выступать в функции *значений*. Репрезентативность как сущностная черта идеального при соответствующих гносеологических интенциях может стать множителем мира. Так, Е.С. Кубрякова, обосновывая семиотическую заданность когнитивных исследований, пишет: "Мы реально живем в мире вещей и взаимодействуем с людьми вокруг нас. Мы тоже живем в мире языка, который предлагает нам увидеть и понять мир в терминах уже *означенной* и *ословленной* действительности. Но мы живем тоже и в мире знаков" [5, с. 33]. Однако мы живем все-таки только в "мире вещей", ориентируясь в нем с помощью своих представлений об этом мире, но именно отношение представления удваивает или утраивает мир. Знаки же, в том числе языковые, координирующие наши концептуальные схемы, – это те же вещи "мира вещей": "То, что мы привыкли называть языковым знаком (противопоставляя его тем самым знакам неязыковым), для Наблюдателя является таким же компонентом среды (ниши) как и любая другая сущность, с которой организм может вступать во взаимодействие" [4, с. 215]. Ср.: "Слова речи – это знаки, т.е. те же вещи" [3, с. 365].

Концептуальная схема (образ, картина мира) у индивида формируется на основе познавательных и коммуникативных процессов отражательного и репрезентативного характера. Создание и формирование концептов (структур знаний и представлений о мире, переживаний, непосредственно с ними связанных) из концептуальной схемы индивида на основе процедур представления обусловливает ментальное пространство *со-знания*, апелляция к которому обеспечивает координацию концептуальных схем в процессе коммуникации, а также при порождении социально значимого знания, в том числе и научного. Отсюда следует, что область взаимодействий человека с нишей (миром преобразовательных действий и преобразованных вещей) выступает областью идеальных форм событий, явлений и вещей реального мира, в том числе включающего область взаимодействий человека с собственными описаниями мира (перцептивными и апперцептивными объектами).

Единство "бытия-в-мире" (М. Хайдеггер) обусловливается информационными процессами, синтезирующими результаты познавательных и коммуникативных процессов, что возможно на основе формирования и манипулирования предметными (содержательными) значениями событий, явлений и вещей реального мира, как объективного, так и субъективного. Последнее связано с семиозисом: семиотическое удвоение мира опосредовано созданием значений на основе репрезентации (знаковых значений как представлений представления), т.е. вторичной сигнификации. Информационные процессы прежде всего связаны не с содержанием процессов познания и коммуникации, но организацией движения и взаимообращения их результатов в сознании индивида при его взаимодействии с природой и другими людьми, обществом.

Знаки, а точнее, знаковые системы составляют особую область эмпирических и перцептивных объектов и представляют второй план функционирования идеальных форм, что обусловлено их двойной сигнификацией: предметные значения как идеальные формы событий, явлений, вещей становятся основой импликации как идеального действия, по сути, и представляющей вторую сигнификацию. Последняя не является одиночным идеальным действием, поскольку возможна не просто на основе предметных значений, но обязательно на основе их оппозиций, противопоставленности однопорядковых предметных значений.

Идеальную форму вещи (ее предметное значение), использованную в знаковой функции не следует отождествлять с ее знаковым значением: отношение *план выражения / план содержания* и отношение *означающее / означаемое* соотносятся с разными абстрактными объектами и связаны с разными идеальными актами. Однако сторонники первого подхода, во-первых, допускают существование невероятного, с точки зрения здравого смысла, объекта – «материально-идеального образования», во-вторых, переводят *означающее* языкового знака, в отличие от Ф. де Соссюра, из психического (идеального) в материальное, тем самым отождествляя его с планом выражения. Сторонники же второго подхода в качестве языкового знака рассматривают только соотношение *звуковой комплекс – звуковой образ*, лишая таким образом языковой знак конституирующего свойства знака как такового – его второй сигнификации (см.: Схема. 1).

Антропоцентрический принцип и деятельностный подход, определяющие современную научную парадигму, в том числе характеризующие и когнитивную лингвистику, позволяют утверждать, что любой знак может существовать только потому, что существует понимающее его сознание и обеспечивающая это понимание система культуры. Очевидно, что в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы должно быть пересмотрено содержание самих понятий знака и знаковой системы. Соответственно, любой знак, даже ес-

ли понимать его как "материальный предмет (явление, событие), выступающий в качестве представителя нек-рого др. предмета, свойства или отношения, используемый для приобретения, хранения, переработки и передачи сообщений (информации, знаний)" [11, с. 198] (что характерно для системоцентрической научной парадигмы), принципиально ***коммуникативен***.

Коммуникативность как обязательное свойство любого знака вновь обращает внимание на то, какую единицу языка считать языковым знаком – слово или предложение, и дезавуирует укорененное в языкознании мнение о том, что основным языковым знаком является слово. Естественная сосредоточенность лингвистов на феномене связи между звуком и значением, допущение о двусторонней сущности слова, при котором оно становится носителем «кусочка знания о действительности», существующим вне человека и его деятельности, привели в традиционном языкознании к сведению проблемы языкового знака к процессу означивания и созданию концепции, согласно которой: "Язык как сложная система знаков характеризуется двукратным означиванием ее единиц, к-рое формируется первично в системе средств (в целях выделения и обозначения релевантных признаков предметов, явлений) и вторично в речи [с целью передачи информации прагматического (см. *Прагматика*) воздействия на участников коммуникативного акта]" [8, с. 167].

Необходимо подчеркнуть, что в отличие от всех других знаковых систем естественный язык выступает первичной моделирующей системой, поскольку состоит из эмпирических объектов, изначально предназначенных для выполнения знаковой функции, для указания на иные эмпирические и абстрактные объекты. При этом языковые выражения как эмпирические объекты обладают своим собственным предметным значением, однако вектор второй сигнификации направлен на них, поскольку элементы и единицы языковой системы как таковые знаками не являются, но способны при своем комбинировании порождать их в бесконечном количестве. Значимая единица языковой системы обладает знаковым значением, поскольку является апелляцией к определенной области смыслов из концептуальной схемы, однако направление апелляции (совпадения) может измениться, что зависит как от употребления данной единицы в ***высказывании***, которое и предстает в качестве полноценного ***языкового знака***, так и от системы знаковых значений ***единиц языка***.

Схема 1.

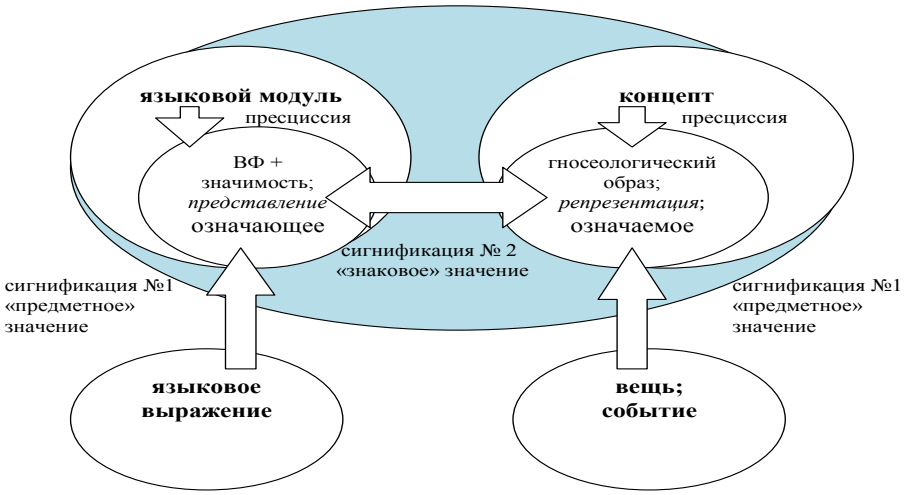

Аналогичное понимание языкового знака мы находим и в изысканиях 60 – 70-х годов прошлого столетия В.Г. Гака. Анализируя и опровергая позицию Э. Бенвениста, В.Г. Гак доказывает, что предложение (высказывание) обладает всеми признаками знака: выступает в качестве чувственно воспринимаемого элемента, представляя "другое" в когнитивно-коммуникативной деятельности человека, обладает различительной функцией, относительной устойчивостью. Неограниченность же количества предложений (высказываний) является проявлением внутренней системности знаков, поскольку они состоят из определенного набора единиц низшего уровня, вступающих в парадигматические и синтагматические отношения [1, с. 206 – 207]. В.Г. Гак приходит очень важному теоретическому положению, согласно которому естественный язык в отличие от других семиотических систем, прежде всего искусственных, является знаковой системой, позволяющей делать неограниченное количество сообщений [1, с. 211].

Все расхождения в трактовке языкового знака между Ф. де Соссюром и Э. Бенвенистом ученый видит не только в терминологическом и концептуальном планах, но и в самой сложности знаковых отношений в языке: "В системе, на уровне языка, знаковые отношения объединяют языковой элемент (имя) и понятие – сигнификат, под которое подводится соответствующий класс предметов. Иначе быть и не может, поскольку в отвлечении от конкретной реальности и вне конкретного акта коммуникации имя может быть

сопоставлено только с представлениями и понятиями о реальных предметах, связях между ними и т.п. В конкретном акте коммуникации положение меняется. Здесь имя используется для наименования элементов объективной реальности. В акте номинации устанавливается связь между наименованием, выражающим определенное понятие, и предметом (денотатом). Итак, если на *уровне языка* знаковые отношения представляют собой соотнесенность: наименование ↔ сигнификат / денотат, то на *уровне речи* лингвистический знак характеризуется уже отношением: наименование / сигнификат ↔ денотат (*Выделено курсивом мною. – Г.М.*)" [1, с. 213]. Из чего следует, что в речи "не слово, но высказывание выступает как подлинный полноценный лингвистический знак. Слово же, включенное в высказывание, оказывается частью знака. В связи с этим внутри высказывания слово может претерпевать различные семантические трансформации, изменять свое значение, подвергаться семантической нейтрализации, десемантизации и т.п." [1, с. 215].

Таким образом, не единицы языковой системы (морфемы, слова, предложения) являются полноценными языковыми знаками, но высказывания как единицы речевой деятельности человека. Язык, следовательно, предстает когнитивным инструментом, системой продуцирования знаков, использующихся в репрезентации ментальных презентаций и в видоизменении структур знаний: "Значения приравниваются концептуализации, т.е. эксплицируются как когнитивная переработка. <…> Лингвистическая семантика в концепции К.Г. имеет энциклопедический характер, так как лингвистические выражения значимы не сами по себе, а в силу того, что они обеспечивают доступ к различным структурам знаний, которые и позволяют "обнаруживать" смысл высказывания" [6, с. 50].

Необходимо подчеркнуть, что под 'значением" имеется в виду знаковое значение языковых выражений, благодаря которому и осуществляется указание. Структуры знаний, к которым обеспечивается таким образом доступ, и есть означаемое языкового выражения как знака. Знаковое значение языкового выражения кодифицировано в "направлении совпадения" как общепринятой апелляции к определенной области смыслов концептуальной схемы, а также в плане формирования определенного типа мысли как движения и столкновения смыслов. Знаковое значение языкового выражения указывает на те смыслы, которые традиционно актуализируются в коммуникации, тем самым закрепляясь за ними (ср.: выражение "стоит за словом"), "растворяясь" в них. Это ближняя, наиболее частотная и актуализированная зона смыслов, так называемое ближайшее значение мыслительного содержания, по А.А. Потебне.

Апелляция к тем или иным смыслам концептуальной схемы сознания (со-знания), ее направление определяется целями и задачами коммуникации и типом дискурса (ср., "вода" – питье, сырость, химический элемент, несущественная информация, свободное или большое водное пространство и т.п.). Соответственно, можно утверждать, что актуализация значения инициирует ***мысль***, а результатом мысли становится ***смысл***. Это формы идеальной природы, но качественно и функционально различные. В плане соотнесенности значения и смысла необходимо, вслед за А.А. Леонтьевым подчеркнуть, что значение – это любая форма социального закрепления и кодификации ***деятельности***, существующая также и в сознании. Со значением соотносятся личностные смыслы как форма включенности значения в концептосферу. Значение языкового выражения апеллирует не к одному смыслу, но конфигурации смыслов в различных структурах знания, которые идеальны, т.е. принадлежат *со-знанию*, но могут частично включать индивидуально-личностные смыслы.

Значения языковых выражений как апелляция к социально закрепленным конфигурациям смыслов определяют ***параметры*** концептуализации мира определенным социумом, но не являются собственно формируемыми концептами. Иначе говоря, знаковые значения языковых выражений устанавливают границы содержания (означаемого) концептов *со-знания* каждого члена данного социума, ассоциируемые с языковым знаком, реализованным в тексте. Данное положение перекликается с теоретическим положением Г.П. Щедровицкого, согласно которому "язык – это не знаки, это знание знаков, и знаки в нем существуют не как знаки, а как действительность знаний" [12, с. 280]. В таком случае языковая система, являясь компонентом структуры речемыслительной деятельности, предстает в качестве системы средств обеспечения данной деятельности и одновременно знанием о её аспектах (знаковых значениях) и продуктах – текстах [12, с. 280].

Таким образом, сущность языкового знака заключается в апелляции к мысли как движению и столкновению смыслов через апелляцию к этим смыслам (указание только на смыслы не может обеспечить коммуникации): "Структура высказывания – это своего рода система векторов или операторов, прилагаемых к этим исходным элементам" [7, с. 218]. Синтаксическая конструкция как единица языка представляет отображение операций формирования, направления и движения мысли, выступая ориентировочной базой для взаимодействия коммуникантов.

На самом деле "любое вербальное описание того, что лежит за словом, представляет собой выводное знание, обеспечиваемое соответствующими механизмами и построенное на базе потенциального набора активируемых в памяти репрезентаций некоторых сущностей или событий" [2, с. 67]. Действительно, языковой знак, сочетаясь с другими языковыми знаками, создает "мир текста" и соотносится с ситуацией своего применения, что и образует контекст. Именно в контексте происходит переориентация указания, реализованного на основе системы знаковых значений языковых выражений, на другую область концептуальной схемы как структур знаний и представлений о мире. Все это возможно, поскольку области конфигураций смыслов как знаний и представлений о мире пересекаются, имеют общие точки (т.е. обладают одними и теми же смыслами). Совпадение "направления

совпадения", т.е. областей смыслов как структур знаний и представлений о мире, у разных индивидов образует "мир дискурса" и обусловлено как биологическим единством человека, так и принадлежностью индивидов к одному социокультурному пространству.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1998.
2. Залевская А.А. Некоторые проблемы теории понимания текста // Вопросы языкознания. 2002. № 3. – С. 62 – 73.
3. Колесов В.В. Философия русского слова. – СПб.: ЮНА, 2002.
4. Кравченко А.В. Знак, значение, знание // Проблемы общего языкознания. Вып. 1: Языковой знак. Сознание. Познание: Хрестоматия / Под редакцией А.Б. Михалева – Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2002. – С. 240 – 259.
5. Кубрякова Е.С. Размышления о судьбах когнитивной лингвистики на рубеже веков // Вопросы филологии. 2001. № 1 (7). – С. 28 – 34.
6. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: МГУ, 1996.
7. Леонтьев А.А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: Избранные психологические труды. – М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО "МОДЭК", 2001.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Издательство "Советская энциклопедия", 1990.
9. Попова З.Д., Стернин И.А. Общее языкознание. Учебное пособие. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007.
10. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. – М.: Едиториал УРСС, 2004.
11. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1989.
12. Щедровицкий Г.Н. Знак и деятельность. В 3 кн. Кн. I. Структура знака: смыслы, значения, знания. – М.: Вост. лит., 2005.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Gak V.G. Jazykovye preobrazovanija [Language conversion]. – M.: Shkola "Jazyki russkoj kul'tury", 1998.
2. Zalevskaja A.A. Nekotorye problemy teorii ponimanija teksta [Some problems of the theory of text comprehension] // Voprosy jazykoznanija. 2002. № 3. – S. 62 – 73.
3. Kolesov V.V. Filosofija russkogo slova [Philosophy of the Russian word]. – SPb.: JuNA, 2002.
4. Kravchenko A.V. Znak, znachenie, znanie [Sign, meaning, knowledge] // Problemy obshhego jazykoznanija. Vyp. 1: Jazykovoj znak. Soznanie. Poznanie: Hrestomatija / Pod redakciej A.B. Mihaleva – Pjatigorsk: Izd-vo PGLU, 2002. – S. 240 – 259.
5. Kubrjakova E.S. Razmyshlenija o sud'bah kognitivnoj lingvistiki na rubezhe vekov [Reflections on the fate of cognitive linguistics at the turn of the century] // Voprosy filologii. 2001. № 1 (7). – S. 28 – 34.
6. Kubrjakova E.S., Dem'jankov V.Z., Pankrac Ju.G., Luzina L.G. Kratkij slovar' kognitivnyh terminov [The concise dictionary of cognitive terms]. – M.: MGU, 1996.
7. Leont'ev A.A. Jazyk i rechevaja dejatel'nost' v obshhej i pedagogicheskoj psihologii: Izbrannye psihologicheskie trudy [Language and speech activity in general and educational psychology: selected psychological works]. – M.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, Voronezh: NPO "MODJeK", 2001.
8. Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar' [Linguistic Encyclopedic Dictionary] / Gl. red. V.N. Jarceva. – M.: Izdatel'stvo "Sovetskaja jenciklopedija", 1990.
9. Popova Z.D., Sternin I.A. Obshhee jazykoznanie [General linguistics]. Uchebnoe posobie. – M.: AST: Vostok – Zapad, 2007.
10. Sossjur F. de. Kurs obshhej lingvistiki [Course in General Linguistics]. – M.: Editorial URSS, 2004.
11. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' [Encyclopedic dictionary of philosophy]. – M.: Sov. jenciklopedija, 1989.
12. Shhedrovickij G.N. Znak i dejatel'nost' [Sign and activities]. V 3 kn. Kn. I. Struktura znaka: smysly, znachenija, znanija. – M.: Vost. lit., 2005.

Manaenko G. The specificity of language as a sign system

Abstract: The article discusses the traditional concepts of the linguistic sign and highlights their differences. From the standpoint of cognitive-discursive paradigm the author shows the specifics of language as a semiotic system and justify the status of expression as a linguistic sign.

Keywords: *value, character, word, sentence, statement*

Манохіна Ю.Є.

Особливості сполучуваності іменників із семантикою збірності з якісними прикметниками

Манохіна Юлія Євгеніївна, викладач,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна

Received October 23, 2013; Revised November 7, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Іменники із семантикою збірності (ІСЗ) виявляють активні сполучувальні властивості стосовно граматично залежних компонентів, зокрема при поєднанні з якісними прикметниками. Однорідність прикметникової сполучуваності з ІСЗ підтверджує факт семантичної спільності різнорідних за морфологічним оформленням іменників, що складають семантичну категорію збірності.

Ключові слова: *іменник із семантикою збірності (ІСЗ), прикметник, сполучуваність.*

Іменники із семантикою збірності виявляють активні сполучувальні властивості, зокрема з якісними прикметниками. Перш ніж розглянути особливості синтагматики, слід зауважити, що до іменників із семантикою збірності вслід за прибічниками лексичного підходу (С.А. Бронніковою, І.А. Висоцькою, В.І. Дегтярьовим, І.Е. Єселевич, Ю.С. Азархом, А.Н. Гвоздьовим, В.М. Марковим, О.П. Мосьпан, Л.І. Фроловою та ін.) ми відносимо лексеми, що позначають сукупну множинність однорідних і неоднорідних предметів, незалежно від формальних засобів вираження у процесі комунікації.

Як відомо, між семантикою слова і його сполучуваністю існує взаємна залежність. Семантика слова зумовлює його сполучувальні можливості, а сполучуваність вказує на зміни в семантиці.

Мета цієї статті – визначити особливості сполучуваності іменників із семантикою збірності з прикметниками різних лексико-семантичних груп, що дасть змогу довести приналежність чи неприналежність ІСЗ до лексем, які складають категорію збірності.

Якісні прикметники, як відомо, виражають ознаку, закладену в самій суті предмета, крім того вони мають властиві тільки їм семантичні, словотвірні й граматичні категорії. Реалізована якісним прикметником ознака може бути виражена в предметі більшою чи меншою мірою порівняно з іншим предметом, що характеризується такою ж ознакою.

Усі іменники із семантикою збірності можуть мати при собі поширювач на позначення ознаки, вираженій прикметником та дієприкметником. Як відомо, прикметники є універсальними поширювачами іменників. Зазначені поширювачі узгоджуються з опорними для них іменниками із семантикою збірності в роді, числі й відмінку (якщо вживаються в однині) або тільки в числі і відмінку (при їх вживанні в множині). Така узгодженість пояснюється тим, що семантику прикметників формують не поняття про самостійно існуючі одиниці навколишнього світу, а поняття про якості окремо існуючих предметів, тому прикметники обов'язково вживаються при іменниках, причому в залежній граматичній позиції. Здебільшого прикметник, поєднуючись з іменником, звужує і таким чином конкретизує значення іменника. У таких випадках іменники із семантикою збірності виявляють активні сполучувальні властивості стосовно граматично залежних компонентів словосполучень, що утворюються. Основну масу прикметників складають слова, що називають якості.

Для того щоб два слова утворили сполучуваність, вони повинні мати, крім специфічних, диференційних сем, одну спільну сему. Семантична структура висловлення, за В.Г. Гаком, – це сукупність елемен-тарних смислів або сем, що відповідають рисам, які мовець виділяє в описуваній ситуації. Можливість вибору слова залежить від семантичного оточення і в процесі номінації підпорядковується одній із трьох умов: наявність спільної семи (синтагмеми) в обох компонентах словосполучення (семантичне узгодження); відсутність в одному з компонентів словосполучення сем, що суперечать семам іншого компонента (семантична неузгодженість); погашення в одному з компонентів словосполучення сем, що суперечать семам іншого компонента, або перенесення з однієї семантеми в іншу сем, яких не вистачає [2, с. 384].

У своєму описі сполучувальних властивостей прикметників ми будемо спиратися на семантичну класифікацію, запропоновану М.І. Степаненком [3, с. 54–58]. Усі прикметники зі значенням "якість" М.І. Степаненко вважає за доцільне розподілити на дві підсистеми. Перша – це лексеми, які характеризують людину і все, що з нею пов'язане (антропонімічні прикметники). До другої – лексеми, що вказують на ознаки реалій і явищ об'єктивного світу (неантропонімічні прикметники). За класифікацією М.І. Степаненка усі якісні прикметники поділяються на 32 лексико-семантичні групи. "Подана класифікація, – як зазначає М.І. Степаненко, – не є вичерпною, оскільки повністю не відображає складної семантичної диференціації, яка існує в середині розгляданої лексико-семантичної групи прикметників. Межі виділених ЛСГ, кожна із яких уключає лише той лексичний склад, який найчастіше передбачає функціонування відповідних поширювачів, умовні й рухливі. Однак є всі підстави твердити, що ця класифікація достатньою мірою розкриває синтагматичні властивості якісних прикметників" [3, с.59]. Ураховуючи специфіку досліджуваної нами лексики і рухливість меж ЛСГ прикметників із зазначеної класифікації, вважаємо за доцільне об'єднати деякі ЛСГ. Так, прикметники, що входять до ЛСГ "Емоційно-психічний стан, воля, темперамент людини" і ЛСГ "Риси характеру, морально-етичні якості, духовний світ людини" сполучаються з ІСЗ, які називають сукупність осіб, оскільки мають у своєму семному складі спільні семи. Іменники із семантикою збірності, утворені від назв істот (людей), можуть сполучатися з прикметниками, що входять до названих ЛСГ, тому що властивості (якості), притаманні одній (істоті) людині, можуть бути характерними і для неподільної сукупності, яка складається з названих істот (людей). Наприклад: *радісне, завзяте, наполегливе студентство; плаксива дітлашня; лютий, лихий, нервовий, несамовитий, нетерплячий, розлючений натовп; непосидюча малеча; легковажне парубоцтво; жорстока, безпощадна, безжальна солдатня; дбайливе жіноцтво; чваньковите панство* та ін. Очевидно, при поєднанні прикметників з ІСЗ пріоритетним є семантичний аспект, формально-граматичне виражен-ня ІСЗ відходить на другий план і в аналізованих словосполученнях не впливає на сполучувальні можливості іменників із семантикою збірн сті. Зазначимо, однак, що ІСЗ мають значно більшу кількість сполучуваностей з прикметниками, що с ладають ЛСГ "Емоційно-психічний стан, воля, темперамент людини", ніж з прикметниками, що входять до ЛСГ "Риси характеру, морально-етичні якості, духовний світ людини", що підтверджує й зібрана картотека. Очевидно, це спричинено впливом позалінгвальних чинників. Адже емоції в людини найчастіше виникають унаслідок дії на неї якихось зовнішніх подразників (слова, вчинки інших людей тощо), іноді – внаслідок внутрішніх подразників (наприклад, спога-

дів). Тому, коли йдеться про сукупність істот (людей), то викликати певні однакові емоції легко, через те дати назву цій ознаці теж легко, тому і прикметників на позначення цих ознак більше. Риси характеру, морально-етичні якості, духовний світ, номіновані означеними прикметниками, відносяться як до сукупностей осіб, репрезентованих ІСЗ, так і індивідуумів, що входять до цих сукупностей. У цьому випадку доречно зазначити, що індивідуальність осіб, які складають сукупність, до кінця не стирається, хоча особливість збірних назв і полягає в тому, що все, що стверджується про предмети цих понять, стверджується не відносно кожного окремого предмета, що входить до єдності, а лише стосовно єдності в цілому. Якщо і можна об'єднати людей за певними рисами характеру, то слід говорити про обсяг сукупності людей у бік мінімалізації. Уживання форм множини може бути більш виправданим: *дбайливе материнство чи дбайливі матері, старанне студентство чи старанні студенти*.

За граматичними критеріями назви сукупностей узагалі й назви сукупностей осіб зокрема належать до категорії неістот. Процес абстрагування при утворенні поняття сукупності істот викликає позбавлення чуттєвих, конкретних рис, ознак, властивих окремій істоті. Ознака, властива одній окремій істоті, стає притаманною сукупності істот у цілому. Кожна без винятку особа із сукупності може і не характеризуватися такою ознакою, але в сукупності вона втрачає здатність до індивідуалізації. Ознака при цьому набуває більш узагальненого значення. Цей процес найбільш чітко виявляється при сполученні іменників із прикметниками ЛСГ "Фізичні й фізіологічні характеристики людини" *(безсилий, вертлявий, голодний, добірний, кріпкий, міцний, могутній, рухливий, спритний, утомлений, хворий* тощо). Наприклад: *Під вітром і холодом ледве пленталися хворим, виснаженим натовпом* (П. Капельгородський); *Рано-вранці три сотні добірного козацтва з старшинського загону князя Олександра Вишневецького рушили в дорогу* (М. Лазорський). ІСЗ без обмежень сполучаються з прикметниками аналізованої групи, чого не можна сказати про групи прикметників "Різні зовнішні ознаки людини" *(високий, довготелесий, куций, низький, рослий, мускулистий, сухорлявий, товстий, горбатий, сутулуватий, безбородий, гостроносий, далекозорий, кирпатий, косий, кривий, кульгавий, лисий, носатий* тощо) та "Інтелектуальні якості людини" *(безголовий, безглуздий, бездумний, безмозкий, безпам'ятний, безрозумний, безтолковий, винахідливий, геніальний, грамотний, дотепний, дурний, дурноголовий, ерудований, забудькуватий, здібний, кмітливий, компетентний, метикуватий, мудрий, премудрий, розсудливий, розумний, слабоумний, тямущий, хитромудрий* та ін. Ознаки, названі цими прикметниками, носять індивідуальний характер, тому такі прикметники не можуть мати синтагматичних зв'язків із іменниками, у семантиці яких є вказівка на сукупність, множинність, що уявляється як неподільне ціле. Специфіка семантики ІСЗ унеможливлює утворення подібних поєднань. Наприклад, не можна вжити такі сполуки із прямим значенням прикметника, як: *лисий натовп, кульгава армія, горбате селянство* чи то *забудькуватий клас, винахідливий полк, кмітлива зграя* тощо. Хоча можливе утворення на зразок *безбороде (безвусе) юнацтво (парубоцтво),* але в цьому разі прикметники характеризують іменники *юнацтво (парубоцтво)* за зовнішньою ознакою, семантика якої метафоризується в ознаку за віком *(безвусий – молодий)*. Аналізуючи синтагматику прикметника, слід брати до уваги його надзвичайно широку полісемічність, бо різні ЛСВ однієї лексеми можуть належати до різних ЛСГ і навіть до різних розрядів прикметників. Композитні прикметники, що входять до складу ЛСГ "Різні зовнішні ознаки людини", за своєю природою не мають спільних сем з іменниками із семантикою збірності, тому утворення на зразок *смуглолице дівоцтво, дурноголове школярство, голубооке студентство, безногий загін* тощо неможливі.

До ЛСГ "Вік людини" належать лексеми: *дорослий, зрілий, літній, молодий, немолодий, поважний, похилий, престарий, старий, юний* тощо. Прикметники цієї ЛСГ можуть утворювати сполуки з ІСЗ-антропонімами за умови наявності спільних компонентів у їхньому семному наборі, через це можливі поєднання *юне(ий) студентство (колектив, екіпаж, гурт),* але поєднання на зразок *юний(а, е) народ, професура, жіноцтво* неможливі, оскільки слово *юний* має сему "молодий за віком", яка наявна в семному складі іменника *студентство,* бо студенти – це переважно люди молоді. Іменники *народ, професура, жіноцтво* і под. не мають семи "молодий за віком", і відсутність спільної семи унеможливлює поєднання таких субстантивів із прикметником *юний*.

ЛСГ "Відомість, популярність, поширеність" охоплює такі прикметники: *авторитетний, відомий, всевідомий, всесвісний, знайомий, знаний, наявний, невідомий, незнаний, непоширений, популярний, поширений, присутній, славнозвісний* тощо. Характерною для означених лексем є сполучуваність з ІСЗ назвами осіб*: авторитетне журі, популярна рок-група, славнозвісна експедиція* та ін., причому подібні поєднання мають певну обмеженість з боку ІСЗ. На нашу думку, сполука *авторитетне жіноцтво*, на відміну від *авторитетного журі,* потребує конкретизатора, наприклад: *авторитетне жіноцтво відділу (кафедри, університету)*.

Прикметники *відданий, вільний, владний, залежний, незалежний, підвладний, підзвітний, покірний, противний* тощо складають ЛСГ "Підпорядкованість, залежність, ієрархія". Очевидно, що ці прикметники встановлюють синтагматичні зв'язки з ІСЗ, які мають відповідні семи, спільні з семами аналізованих прикметників: *віддана армія, полк, загін; вільне козацтво, підзвітний відділ, інститут, завод* (ці поєднання можливі за умови перенесення значення за суміжністю). Зрозуміло, що в ІСЗ-назвах неістот відсутні семи "істота", "особа", яка дає можливість сполучатися з прикметниками цієї ЛСГ: *відданий ліс, вільний одяг (може бути в значенні "широкий, просторий, що не сковує рухів")*. Хоча можливі поєднання *противна комарня, комашня, мишва, собачня,* які утворюються внаслідок уподібнення сем "неприємний", "негативна ко-

нотація", що є спільними для обох компонентів словосполучення. Натомість неможливі утворення на зразок: *віддана, залежна, покірна комарня (комашня, мишва, собачня),* бо в цих прикметниках відсутня сема, спільна з іменниковою.

ЛСГ прикметників "Зв'язок": *безпритульний, безрідний, одинокий, самотній* тощо передбачає поєднання з ІСЗ-назвами осіб, хоча є певні обмеження вживання: *безпритульна дітвора,* але не *безпритульне(а) жіноцтво, людство, аристократія, інтелігенція.*

Група якісних прикметників "Загальна позитивна чи негативна оцінка людини" включає такі лексеми: *антипатичний, відворотний, вродливий, гарний, гидкий, гожий, красивий, милий, миловидний, мерзенний, поганий, потворний, привабливий, приємний, прекрасний, симпатичний, славний, страшний, хороший, чарівний* тощо. ІСЗ активно утворюють поєднання з названими прикметниками, адже людині властиво давати оцінку всьому, що відбувається навколо неї: *хороша публіка, гарна аудиторія, страшний клас, приємний колектив* тощо. Лексеми на позначення позитивної чи негативної оцінки сполучаються однаковою мірою з ІСЗ назвами людини за умови, що в цих ІСЗ відсутня сема "оцінка". Лексема, що позначає ознаку і має в семному складі компонент "позитивна оцінка", не утворює сполучення з ІСЗ, який має сему "негативна оцінка" і навпаки. Наприклад: *прекрасна шоферня, приємна солдатня, чарівна злидота* та ін.

Якісні прикметники на позначення ознаки, що сприймається органами чуття, М.І. Степаненко у класифікації лексико-семантичних груп якісних прикметників виокремлює декілька ЛСГ "Ознака, що сприймається зором" (*І ось уже повсюдно з'явились яскраво-жовті, сонячно-променисті суцвіття-кошички* (М. Ратушинський)); "Ознака, що сприймається смаком" (*Іли вони рибу, смажену, в'ялену й солену* (Д. Багалій)); "Ознака, що сприймається слухом", "Ознака, що сприймається запахом" (*Пахло смаленим пір'ям*…(Л. Костенко)); "Ознака, що сприймається дотиком" (*В куренях, звичайно, ховаються від дощу, Але часом курені використовуються й для захисту проти надокучливої комашні* (О. Воропай)). На нашу думку, ці лексико-семантичні групи можна об'єднати в одну ЛСГ "Ознака, що сприймається за допомогою органів чуття".

Сполучуваність з атрибутами на позначення часу, що складають відповідну ЛСГ з такими лексемами *беззмінний, безсмертний, вічний, давній, довгий, довговічний, довготривалий, древній, екстрений, епізодичний, застарілий, кінцевий, колишній, короткий, короткотривалий, лаконічний, майбутній, малий, минулий, молодий, однолітній, однорічний, одночасний, останній, передчасний, пізній, постійний, поточний, ранковий, ранній, початковий, своєчасний, старий, сучасний, торішній* тощо) характеризує іменники із семантикою збірності. Проте поєднання ІСЗ з прикметниками, що мають сему "тривалість" і позначають динаміку, рух часу, є дещо обмеженим. Натомість прикметники, що репрезентують час у статиці чи фіксований час, мають ширші сполучувальні можливості з аналізованими іменниками, причому характерною ознакою ЛСГ прикметників "Час" є здатність реалізувати синтагматичні зв'язки майже з усіма ЛСГ іменників із семантикою збірності: "Назви осіб": *колишня(ій) команда (група, загін, гурт), сучасна(е), повоєнна(е) інтелігенція (студентство, школярство, робітництво); "*Назви тварин, птахів": *рання пташка; дрібний звір; "*Назви частин рослин": *старе коріння, молоде гілля (пагіння, листя), молодий (старий) горішник, сливник, вишняк, сад; торішнє картоплиння (гарбузиння, соняшничиння, квасолиння);* "Назви артефактів": *сучасна апаратура* тощо.

Отже, аналіз сполучуваності ІСЗ з атрибутами-назвами часу показав, що пріоритетним є семантичний аспект, формально-граматичне вираження ІСЗ відходить на другий план і в аналізованих словосполученнях не впливає на сполучувальні можливості іменників із семантикою збірності. Таким чином, і власне збірні іменники, й іменники із семою розчленованої сукупності, й узагальнено-збірні іменники досить продуктивно реалізують свої синтагматичні властивості з якісними прикметниками.

Просторові прикметники відображають об'єктивну ознаку іменників, номінуючи розташування предмета у просторі, його розміри, окресленість: *ближній, близький, високий, внутрішній, вузький, глибокий, далекий, довгий, задній, зовнішній, крайній, лівий, мілкий, нижній, низький, останній, передній, передостанній, попутний, правий, середній, суміжний, центральний, широкий* тощо. Поєднання з просторовими прикметниками не є характерним для ІСЗ: *Предовга валка клекотливо посувалася в безмовні ліси... (П. Загребельний); … або ж короткі валки з товарами з Мосинополя (П. Загребельний).*

Поняття простору репрезентується не лише якісними прикметниками, а й відносними, у цьому разі відносні набувають сполучувальних властивостей якісних прикметників. Наприклад: *предовга валка – трикілометрова валка.*

Малопродуктивними також є синтагматичні зв'язки ІСЗ з прикметниками, що представляють ЛСГ "Довжина, висота, ширина, форма": *бездонний, великий, високий, вузький, гігантський, горбистий, грандіозний, громіздкий, дрібний, здоровий, значний, короткий, кривулястий, крихітний, круглий, об'ємистий, обривистий, титанічний, товстий, тонкий* та ін. У параметричних прикметників в основному відсутні семи, спільні з ІСЗ на позначення сукупностей істот і неістот.

Низькі сполучувальні можливості ІСЗ демонструють з прикметниками, що позначають фізичні властивості предметів і явищ: *в'юнкий, в'язкий, гнилий, густий, достиглий, драний, дупластий, еластичний, ламкий, мерзлий, міцний, м'ясистий, пісний, свіжий, сипкий, сирий, слизький, соковитий, спілий, сталий, стиглий, сухий* тощо. *Свіжа їжа, міцне ремінняччя, драний одяг, густий чагарник, в'юнке кавунняччя, сухе огудиння(кукурудзиння, картоплиння, бадилля)* – поодинокі сполучення. Це пояснюється тим, що частотність ІСЗ на позначення сукупності неістот менша порівняно з ІСЗ-назвами істот.

ЛСГ прикметників зі значенням "Близькість, віддаленість" представлена такими прикметниками*: близький, ворожий, далекий, дружній, ненависний, рідний, чужий* та ін. Очевидно, що свої сполучувальні можливості прикметники аналізованої лексико-семантичної групи реалізують з ІСЗ, що позначають назви осіб. Таке поєднання можливе за умови наявності спільних сем "близькість", "віддаленість" у компонентах утворюваних сполучень: *чужі війська, дружній колектив, рідна команда* тощо. Наприклад: *Після того як до мого міста вступили чужі війська, кожен, хто до них належить, мій ворог* (П. Загребельний); *Невеликий загін на сотню козаків з князем Михайлом Глинським їхав з приворсклянського маєтку впрост до Києва* (М. Лазорський).

Слід зауважити, що лексеми *варта, сторожа* (заст.) є синонімічними і мають значення "загін, група людей (перев. озброєних), що охороняють кого-, що-небудь; сторожа" [1, с. 113], *охорона* (загін, організована група, що охороняє кого-, що-небудь. // збірн. Спеціальна служба, що охороняє, оберігає що-небудь) [1, с. 870], тому їхні сполучувальні властивості є схожими і поєднуються з якісними і відносними прикметниками, що належать до різних лексико-семантичних груп: *...Передня візантійська сторожа… зауважила монахів…* (П. Загребельний);*…У ворота валом валили люди, ніхто не охороняв цього входу, хоч, здавалося б, ось де сааме треба ставити найпильнішу сторожу* (П. Загребельний).

З наказу султанші в султанському садубуло наглухо забито секретні двері й знов поставлено сильну варту (М. Лазорський);*…Не могла фашистська варта впізнати в цьому атлетичної статури моряковi того, ким він був насправді* (О. Гончар).

Крім прикметника, у препозиції до ІСЗ, який конкретизує, уточнює значення іменника, у постпозиції може стояти поширювач, виражений іменником у формі Р.в. з прийменником. І якщо прикметник виокремлює, підкреслює певну ознаку, властивість, якість ІСЗ, то іменник у постпозиції називає одиницю, множинність якої і складає певну сукупність: *Входу на той заповітний двір пильнувала вірна сторожа з варягів* (П. Загребельний); *Пригадалася дика качка, яка жила по сусідству на озері Ясному, і водила за собою вивідок вже дорослих качат* (Ю. Збанацький).

Таку ж функцію – називання одиниці, що входить до складу сукупності – виконує не тільки конструкція "іменник з прийменником у постпозиції", а й прикметник у препозиції: *Господарі, звичайно, дозволяли, і дівочий хор співав під вікном* (О. Воропай); *Вважалося доброю ознакою, коли підлітковому гуртові трапилася на очі жива птаха* (В. Скуратівський); *Розгойданим парубоцьким юрмовиськом сунули вони через сіренький дерев'яний дебаркадер на вистелену килимами королівську яхту*…(П. Загребельний).

До ЛСГ прикметників "Внутрішня наповнюваність" належать такі лексеми: *багатий, беззмістовний, бідний, вагітний, добрий, ємкий, заможний, міцний, повний, порожній, пустий, рясний, сильний, ситий, слабий, скупий, тучний, убогий, щедрий.* Більшість лексем мають сему "істота", що прогнозує їхні сполучувальні можливості з ІСЗ, які позначають сукупність істот: *Заможна (бідна, убога, багата) родина, сильна, сита армія, багатий урожай.* Слід зазначити, що ця лексико-семантична група є малопродуктивною щодо утворення великої і різноманітної кількості сполучень з ІСЗ.

Отже, якісні прикметники різних семантичних груп активно виявляють свої сполучувальні потенції щодо іменників із семантикою збірності. Прикметникова сполучувальна однорідність ІСЗ підтверджує факт семантичної спільності різнорідних за морфологічним оформленням іменників, об'єднаних семантичною категорією збірності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. – 2005. – 1728 с.
2. Гак В.Г. К проблеме семантической синтагматики // Проблемы структурной лингвистики 1971. – М, 1972.– С. 384.
3.Степаненко М.І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. – К.– 1997. – С. 54-59.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Velikiy tlumachniy slovnik ukrayinskoyi movi / Uklad. i holov. red. V.T. Busel [Large explanatory dictionary of Ukrainian language]. – K. – 2005. – 1728 s.
2. Gak V.G. K probleme semanticheskoy sintahmatiki [To the problem of semantic syntagmatics] // Problemi strukturnoy lingvistiki 1971. – M, 1972. – S. 384.
3.Stepanenko M.I. Vzayemodiya formal'no-gramatichnoyi i semantichnoyi valentnosti u strukturi slovospoluchennya ta rechennya [Co-operation legalistically grammatical and semantic valency in the structure of combination of words and sentence]. – K. – 1997. – S. 54-59.

Manokhina U.E. Features of collective nouns' compatibility with qualitative adjectives.

Abstract: This article discusses the features of collective nouns' compatibility with qualitative adjectives.

Keywords: *collective nouns, qualitative adjective, compatibility.*

Манохина Ю.Е. Особенности сочетаемости имен существительных со значением собирательности с качественными прилагательными

Аннотация: В статье рассматриваются особенности синтагматики имен существительных со значением собирательности с качественными прилагательными.

Ключевые слова: *имена существительные со значением собирательности, сочетаемость, качественные прилагательные.*

Марина Е.С.

Парадоксальные поэтические образы в современном англоязычном поэтическом дискурсе: типы эмоционального резонанса

Марина Елена Сергеевна, кандидат филологических наук, докторант кафедры лексикологии и стилистики английского языка имени профессора А.Н. Мороховского Киевского национального лингвистического университета, г. Киев, Украина

Received October 21, 2013; Revised November 4, 2013; Accepted November 15, 2013

Аннотация: Статья посвящена выявлению типов эмоционального резонанса, возникающего в результате прочтения или просмотра современного англоязычного поэтического текста, в котором функционируют парадоксальные поэтические образы. Определено, что специфика возникновения эмоционального резонанса обусловливается когнитивными, экстралингвистическими и лингвистическими факторами.

Ключевые слова: *эмоциональный резонанс, текст-удовольствие, текст-наслаждение, текст-страдание, мобильность границ.*

Динамика антропоцетрической мысли вначале XXI века характеризуется двумя тенденциями – *антиантропоцентризмом,* проявляющемся в экологизации языковой и текстовой онтологии, и *неоантропоцентризмом,* в частности, ориентированным на исследование энергиальных аспектов языка, текста и дискурса в свете художественного воплощения таких явлений, как эмоциональный резонанс, измененные состояния сознания и т. д. [6, с. 47-48]. В разных жанрах художественного дискурса пробуждение читательского резонанса специфично, также как и создание куматоидности, реализующейся в виде эмоционального нарастания, крещендо или диминуэндо [15; 5; 3]. Исходя из того, что основные направления и линии исторического развития поэтических форм и категорий, определяются сменой типов художественного сознания и видов поэтического мышления [8; 2], считаем обоснованной экстраполяцию представленных теоретических положений на поэтический дискурс в ракурсе типологизации эмоционального резонанса, особенно в периоды развития поэтического творчества модерна и постмодерна. В контексте статьи проводится анализ поэтического **материала** упомянутых эпох, поскольку именно в период XX – начала XXI веков происходит кардинальная ломка культурно-эстетических стереотипов, существенная переоценка ценностей [12, с. 4] под влиянием новых артефактов, идей, непривычных конфигураций, что, в том числе, обусловливается и всплеском информационной гипернасыщенности, переходом к цифровому обществу и среде коммуникации. Отличительной чертой новых форм творческой деятельности становится синтезированость и симбиотичность. В результате наблюдается взаимопроникновение музыки, поэзии, живописи, кинематографии и архитектуры в русле, с одной стороны, использования их техник в поэтическом тексте, а с другой – применения понятийного аппарата одного вида искусства для объяснения другого. Такая мультимодальность, поэтического дискурса в частности, ведет к еще большему своеобразию эмоционального резонанса. Теперь на авансцену выходит не просто читатель или критик, а и зритель в одном лице. В таком случае ему предоставлено поле для множественности интерпретаций поэтического текста в вербальном измерении и жесткая очерченость границ его осмысления в аудиовизуальном воплощении. Принимая во внимание, что поэтический текст толкуется, прежде всего, как контейнер словесных поэтических образов, посредством чего реализуется его основная эстетическая функция – служить эмоциональному удовольствию читателя [13, с. 195], **объектом** нашего исследования выбраны парадоксальные поэтические образы. **Теоретико-методологической основой статьи** стали положения когнитивной поэтики (R. Tsur, M. Freeman, P. Stockwell, О. Воробьева, Л. Белехова), мультимодальной когнитивной поэтики (A. Gibbons), теория концептуальной метафоры и концептуальной интеграции (M. Johnson, G. Lakoff, G. Faucounnier, M. Turner) и идеи зарождающейся парадигмы – мобильной стилистики, направленной на выявление способов и механизмов актуализации разных типов мобильности в разнообразных дискурсах, художественном в частности [14, с. 1.

Актуальность нашего исследования объясняется общей направленностью современных филологических разведок, включая поэтологические, на изучение специфики художественного творчества, в частности на осмысление сути предкатегориальной деятельности человека, раскрытие и толкование автоматических и сознательных когнитивных операций, ведущих к распредмечиванию семантики словесной формы и схватыванию ее негештальтного качества [15; 3]. Актуальным оказывается привлечение и адаптация методологического аппарата других наук для объяснения связи языка и мышления с последующим уточнением разработанных и выявлением новых авторских лингвокреативных механизмов.

Целью данного исследования является выявление типов эмоционального резонанса, вызываемого в результате прочтения и просмотра поэтического произведения, в рамках которого функционируют парадоксальные поэтические образы, путем раскрытия когнитивно-семиотических механизмов актуализации парадоксальности в поэтических вербальных и аудиовизуальных формах.

В целом парадоксальность осмысливается как ментальная потребность языковой личности, а именно онтологическая склонность мышления человека к опровержению очевидных фактов, что является результатом реакции сознания человека, базирующегося

на столкновении противоречивых мыслей, идей и понятий [10, с. 93]. Основными признаками парадоксальности, которую мы определяем как художественную категорию, обладающую прототипическими эффектами (в терминах Дж. Лакоффа), считаем *противоречивость, алогичность, странность, аномальность, пограничность, динамичность, подвижность, невозможность, инконгруэнтность*. Данные признаки лежат в основе выявления нами критериев отнесения того или иного поэтического образа к разряду парадоксальных. Парадоксальный поэтичес-кий образ рассматривается нами как когнитивный мультимодальный конструкт, который структурируется предконцептуальной, концептуальной, вербальной, визуальной и аудиальной, характеризуется вариативностью и динамичностью концептуально-семантической структуры. Такой образ становится результатом актуализации парадоксальных смыслов посредством их "трансляции" в разных семиотических измерениях – поэтическом и аудиовизуальном/визуальном текстах.

Беспорно, специфика современного поэтического дискурса накладывает отпечаток на манеру реализации эмоционального и эстетического воздействия на читателя/зрителя, т.е. на его эмоцио-нальный отклик. Что, по сути, хотя бы предположительно должен испытать адресат поэтического сообщения?

Обратимся к постулатам античной поэтики, где традиционно признано, что поэтический текст, впрочем, как и произведения других видов искусства, направлен на пробуждение, переживание катарсиса (от *гр. katharsis – очищение*), как обозначения сущности эстетического переживания, процесса и результатов облагораживающего воздействия на человека, связанного под влиянием сценической драматургии или музыки с "очищением души" [1]. По Аристотелю театр есть тем местом, где должен возникать катарсис, "исцеление", "очищение" души в результате переживания зрителем сценической трагедии, сопереживания и страха. В концепции Л. Выготского катарсис осмысливается как сложное проявление чувств, их взаимное превращение. В контексте нашего исследования важна мысль о том, что при восприятии художественного произведения возникают прямо противоположные эмоции, которые при определенных обстоятельствах способны к взаимной нейтрализации, "к короткому замыканию" [7, с. 204]. Другими словами, эстетический катарсис заключается в нейтрализации разнонаправленных эмоций, порожденных противоречием формы и содержания произведения искусства [7, с. 215]. В свете современных психологических и психолингвистических теорий катарсис рассматривается как некий терапевтический прием, заключающийся в процессе высвобождения психической энергии, эмоциональной разрядки, способствующей уменьшению или снятию тревоги, конфликта, фрустрации через их вербализацию или телесную экспрессию.

Какого же типа катарсис предлагается испытать читателю или зрителю от прочтения поэтических текстов модернизма и постмодернизма или просмотра их экранизаций, изобилующих парадоксальными поэтическими образами в разных ипостасях, высвечивающих различные стороны противоречивости бытия и наталкивающих на постоянный поиск смысла существования? Возможно ли вообще в таком случае душевное исцеление и облагораживание адресата?

Основу для поиска ответа на заданный вопрос мы усматриваем также в теоретических суждениях Р. Барта относительно текста-удовольствия и текста-наслаждения [4]. Эти понятия рассматриваются как параллельные силы, находящиеся в отношениях "взаимной несообщаемости". Текст-удовольствие приносит удовлетворение, заполняет эйфорией и связан с практикой "комфортабельного чтения" [4, с. 481]. Текст-наслаждение возникает как своего рода скандал, как продукт разрыва с прошлым, как утверждение чего-то нового, а не как расцвет старого. Таким образом, кажется, что прочтение любого модернистского, а особенно и постмодернистского англоязычного поэтического текста должно вызывать наслаждение в форме современного катарсиса как психотерапевтического приема. Проверим эту гипотезу, исходя из ряда факторов, под влиянием которых возникает тот или иной эмоциональный отклик. Среди последних выделяем экстралингвистические (доминирование того или иного типа художественного сознания, того или иного вида поэтического мышления, способ художественного отображения действительности, особенности литературно-стилево-го направления), когнитивные (когнитивные механизмы формирования парадоксальной поэтической образности) и лингвистические (поэтические формы, в которых объективирован соответствующий вид поэтического мышления). Осмысливая механизмы формирования парадоксальных поэтических образов как один из когнитивных факторов, в свете мобильной стилистики объясняем их сквозь призму мобильности ее границ. Под последней понимаем подвижность, изменчивость, гибкость, видоизменяемость и адаптируемость границ парадоксальной поэтической образности в ракурсе границ текстовых миров, границ образов, концептуальных границ: доменов, концептосфер и т. д., воздействующих на специфику воплощения парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе.

С целью толкования основного когнитивно-семиотического процесса создания парадоксальности в современном англоязычном поэтическом дискурсе вводим понятие трансгрессии. В постмодернизме оно занимает одно из основополагающих мест и заключается в переходе границ между возможным и невозможным [11]. Кроме того, данный феномен осмысливается как процесс пересечения границ табуированного и/или невозможного [11, с. 118]. В результате трансгрессивного действия наблюдается причудливое скрещение явлений, объектов, событий, реального мира, существующее только в данной конфигурации. В художественном тексте одним из приемов реализации трансгрессии считается металепсис [9, с. 54]. В нашем исследовании процесс трансгрессии приводит к концептуальной интеграции (G. Fauconnier, M.Turner) или концептуальной амальгаме (в терминах

Белеховой Л.И.). Когнитивно-семиоти-ческий механизм концептуальной амальгамы сопровождается когнитивными операциями абсорбции или экструзии границ парадоксальности.

В поэтическом тексте поэта-модерниста Э. Каммингса (E. Cummings) "*Love is more thicker than forget…*", центральным парадоксальным образом является образ *love*. В ракурсе вербальной ипостаси парадоксальность последнего заключается в грамматической девиантности и семантической аномальности. Поэтический текст изобилует девиантными синтаксическими конструкциями – *love is more thicker than forget / more thinner than recall / it is…moonly /less bigger/less littler / most sane and sunly*. На лексико-семантическом уровне наблюдается игра противоположностей, выраженных антитезами *forget-recall / thicker-thinner / sunly-moonly* (авторские неологизмы) / *always-never / most sane-most mad,* которые, с одной стороны, служат средствами актуализации связности текста, а с другой – воплощают его главную загадку – противоречивость чувства любви. Более того, во второй и последней строфах кроется вербальный парадокс – любви одновременно приписываются контрадикторные качества – *it is most mad and moonly* / *it is most sane and sunly*. Высвечивание различных граней любви, объективированное в художественных сравнениях лишь подталкивает к выводу о том, что переживание любви несравнимо ни с чем. В результате проведения семантического, концептуального и инференционного анализа нами было выявлено, что когнитивным механизмом формирования образа *love* является концептуальная экструзия, сопровождаемая когнитивной процедурой расширения границ образа, ведущая к их размыванию. Такой образ характеризуется как безгештальтный (gestalt-free), свободный от предметной определенности (thing-free) [15; 3]. Несмотря на дифузность образа (в терминах Белеховой Л.И.), т.е. на его "разбросанность" по всей текстуре стихотворения, отнесем последнее к тесту-удовольствию. Кроме прочего, благодаря иронической тональности поэтического текста, где культивируется своеобразное подтрунивание над беспомощностью людей, попавших в сети любви. "Светлая" игривость образа обеспечивается функционированием аллитерации и ассонанса – частым повторением переднеязычных звуков /i/, /e/, дифтонгов /ei/, /ai/ и губных звуков /m/, /n/, /l/. Все перечисленное обеспечивает «комфортабельность» прочтения этого поэтического текста, что и ведет к получению эстетического удовольствия.

Поэтические тексты, относимые к сюрреалистическим в рамках модернизма, продолжившие свое существование и в постмодернизме с некими изменениями, мы считаем обоснованным отнести к текстам-наслаждениям, позволяющим получить истинное наслаждение от "распутывания" клубков противоречивых образов, порой построенных на возведении обычных артефактов на уровень художественного образа. Так, создается и парадоксальный поэтический образ *shoes* в поэтическом тексте *"My Shoes"* поэта-постмодерниста Ч. Симика (Ch. Simic). В анализируемом тексте речь идет о сложном устройстве внутреннего мира человека, об осмыслении его противоречивых граней в терминах бытовой вещи. Образ *shoes* актуализирован в единстве его предконцептуального, концептуального, вербального и визуального измерений. Из биографических данных автора становится известным, что его любимым художником был французский сюрреалист Рене Магритт. На написание данного поэтического текста Ч. Симика вдохновило одно из его полотен "*Красная модель"* (1937). Когнитивной основой ряда образов является концептуальная метафора ОДЕЖДА ЭТО ОТРАЖЕНИЕ ВНУТРЕННЕГО МИРА ЧЕЛОВЕКА, ЕГО ЕСТЕСТВА. Интерпретируя образ *shoes* как парадоксальный, мы, прежде, всего, руководствуемся разновекторным употреблением личного местоимения *you* в поэтическом тексте, что обусловливает его «расщепленность» (в терминах Р. Якобсона). Иными словами, ведет к неограниченности выбора адресата. Визуальная сторона парадоксального поэтического образа *shoes* актуализирована в его графическом выделении запятой в начале первой строфы. Таким образом внимание читателя на мгновение задерживается, т.е. имеет место так называемая отложенная категоризация [3] (англ. delayed categorization) [15]. Предконцептуальной основой образа являются культурные архетипы *смерти* (*Two partly decomposed animal skins)*, что проявляется в объяснении изготовления обуви из кожи мертвых животных, и *жизни* (*secret face of my inner life*) – эксплицитное функционирование лексической единицы *life* как архетипического символа. В концептуальной структуре образа переплетаются разные концептуальне схемы, в основном концептуальне метафоры и оксиморoны, опредмечивание в тексте которых имеет место при помощи когнитивных механизмов концептуальной амальгамы и концептуальной интеграции, концептуальне границы образа то подвергаются компрессии, то наоборот расширению. Такая балансировка, хотя и приводящая к дискомфортному прочтению, обусловливает наслаждение, получаемое читателем, и усиливающееся при подключении визуального кода образа для читателя, ставшего уже и зрителем.

К текстам-наслаждениям относим еще и произведения "поэтов языка", таких как М. Палмер (M. Palmer), в одном из поэтических текстов которого – "I Do Not Know English" парадоксальность осмысливаем как инконгруэнтность, или несоответствие реального положения дел в реальном мире относительно вопроса владения английским языком и его противоречивым преломлением в текстовом мире поэтического текста, где антипатические коды вступают в обоюдное взаимодействие. Нейтральный слой научной лексики arboreal shadows elongated, hibernal declination приходит в соприкосновение с возвышенными образами I can have nothing to say about this latest war, flowering through a night-scope in the evening sky / the ship of stone whose sail was a tongue.

Кроме заявленных типов текстов, введенных в обиход Р. Бартом, для определения эмоционального резонанса, вызываемого прочтением постмодернист-

ской современной англоязычной поэзии предлагаем выделить тексты-страдания. Такая позиция видится нами обоснованной, в частности, по отношению к некоторым течениям в постмодернистской поэзии, а именно фларф-поэзии (англ. flarf-poetry) и спам поэзии (англ. spoetry). Фларф-тексты монтируются из результатов поисковых запросов, в основном взятых из поисковой системы Google. Например, поэтический текст К. Силема Мохаммада (K. Silem Mohammad) "Giant Squid Attack Threat but Race Goes on", хоть и возводится в ранг поэтического и рассматривается как «компьютерный» верлибр, скорее напоминает колонку из раздела новостей. Парадоксальность в таком случае мы усматриваем в отклонении от поэтической компетенции (в терминах Белеховой Л.И.). Более поэтичным, на первый взгляд, кажется поэтический текст того же автора "Poems About Trees". Однако, абсолютно романтическая тональность вначале первой строфы подвергается резкому смещению, где лирический герой эксплицитно указывает на то, что он пишет crapp poems – паршивые стихи и eat babies – ликует от этого, или унижает читателя? Данные смыслы выводим исходя из значения данного идиоматического выражения, относящегося к сленгу.

Несмотря на то, что приведенные примеры и жанры поэзии иррадируют абсолютной новизной, являются своеобразным откликом на всевозрастающее развитие цифровых технологий, эмоциональный резонанс от их прочтения вряд ли принесет удовольствие или наслаждение, а скорее страдание от осознания того факта, что поэзия сегодня становится больше похожей на сухой протокол заседания или бегущую новостную строку.

Итак, в результате проведенного исследования нами было установлено, что типы эмоционального резонанса, возникающего от прочтения или просмотра поэтического произведения, в котором функционируют парадоксальные поэтические образы, зависят от ряда факторов – экстралингвистических, когнитивных и лингвистических. Тексты-удовольствия и тексты-наслаждения приводят к «очищению души, катарсису» читателя. Тексты-страдания, наоборот, вызывают эффект неприятия, нестабильности душевного состояния. Степень эмоционального резонанса усиливается при восприятии мультимодального поэтического текста. Перспективу дальнейшего изучения видим в выявлении специфики функционирования парадоксальных поэтических образов в современной англоязычной поэзии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. – Минск.: Литература, 1998. – 977 с.
2. Бєлєхова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: [монография] / Л.І.Бєлєхова. – 2-е вид., доповнене і перероб. – М.: Звездопад, 2004. – 376 с.
3. Бєлєхова Л.І. Від відчуття до співчуття: когнітивні операції передкатегоріального рівня / Л.І. Бєлєхова // Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст. дискурс: Тези доповідей Круглого столу, присвяченого ювілею проф. О.П. Воробйової (27 вересня 2012 р., КНЛУ). − К.: Вид. центр КНЛУ, 2012. − С. 33.
4. Барт Р. Удовольствие от текста / Р. Барт // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. – М.: Искусство, 1994. – с. 462-518.
5. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях / О.П. Воробйова // Мова. Людина. Світ. До 70-річчя проф. М. П. Кочерга на: [відп. ред. Тараненко О. О.] – К., 2006. – С. 72 – 86.
6. Воробйова О.П. Лінгвістика 2012: шляхи, які ми обираємо / О.П. Воробйова // Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Україна і світ: діалог мов та культур». – К.: Вид. центр КНЛУ, 2012. – С. 47– 48.
7. Выготский Л.С. Психология искусства / Л.С. Выготский. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.
8. Гачев Г.Д. Жизнь художественного сознания / Г.Д. Гачев. – Очерки по истории образа. – М.: Искусство, 1972. – 200 с.
9. Женетт Ж. Фигуры: Работы по поэтике. / Ж. Женетт. – М.: изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – 944 с.
10. Ляпон М.В. К семантике парадокса / Майя Валентиновна Ляпон // Русский язык в научном освещении. – 2001. – № 2. – С. 90–107.
11. Фуко М. О трансгрессии / М. Фуко // Танатография эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века. – СПб.: Мифрил, 1994. – с. 113-131.
12. Эпштейн М.Н. Постмодерн в русской литературе / М.Н. Эпштейн. – М.: Высшая школа, 2005. – 495 с.
13. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика: Пер. с англ. / Р. Якобсон // Структурализм: “за” и “против”. – М.: Прогресс, 1975. – С. 193-230.
14. Busse B. Introduction / B. Busse // 32-nd PALA Conference «Mobile Stylistics». Book of Abstracts. University of Heidelberg, Germany, July 31− August 4, 2013. − P. 1.
15. Tsur R. Playing By Ear and the Tip of the Tongue: Precategorial Information in Poetry / R. Tsur. – John Benjamins B.V. – 2012. – 309 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Aristotle. Etika. Politika. Ritorika. Poetika. Kategoriyi [Ethics. Politics. Rhetoric. Poetics. Categories]. – Minsk: Literatura, 1998. – 977 s.
2. Bielekhova L.I. Slovesnyi obraz v amerylanskiy poeziyi: linvokognityvnyi pogliad [Verbal image in American poetry: linguistic and cognitive view]: [monografiya]. – 2-e vyd., dopovnene i pererob. – M.: Zvezdopad, 2004. – 376 s.
3. Bielekhova L.I. Vid vidchuttia do spivchuttia: cognityvni operatsiyi peredkategorialnogo rivnia [From sensation to sympathy: cognitive operations of pre-categorial level] // Svit emotsiy u dzerkali kognitsiyi^ mova, tekst, dyskurs: Tezy dopovidey kruglogo stolu, prysviachenogo iuvileyu prof. O.P. Vorobyovoyi (27 veresnia 2012, KNLU). − K.: Vyd. tsentr KNLU, 2012. − S. 33.
4. Barthes R. Udovolstviye ot teksta [The pleasure of the text] // Izbrannyie raboty: Semiotika. Poetika. – M.: Iskusstvo, 1994. – s. 462-518.
5. Vorobyova O.P. Ideya rezonansy v lingvistychnykh doslidzhenniakh [The idea of resonance in linguistic research] // Mova. Liudyna. Svit. Do 70-richchia prof. M. P. Kochergana: [vidp. red. Taranenko O.O.] – K., 2006. – S. 72 – 86.
6. Vorobyova O.P. Linguistika 2012: shliakhy, yaki my obyraiemo [Linguistics 2012: the ways we choose] / O.P. Vorobyova // Tezy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konfer-

entsiyi «Ukrayina I svit: dialog mov ta kultur». – K.: Vyd. tsentr KNLU, 2012. – S. 47– 48.
7. Vygotskiy L.S. Psikhologiya iskusstva [Psychology of art] – M.: Iskusstvo, 1986. – 573 s.
8. Gachev G. D. Zhizn' khudozhestvennogo soznaniya [Life of the Literary Art] – Ocherki po istoriyi obraza – M.: Iskusstvo, 1972. – 200 s.
9. Genette G. Figury: raboty po poetike [Figures: works on poetics] – M.: izd-vo im. Sabashnikovykh, 1998. – T. 2. – 944 s.
10. Liapon M.V. K semantike paradoksa [On semantics of paradox] // Russkiy Yazyk v nauchnom osveshcheniyi. – 2001. – № 2. – S. 90–107.
11. Foucault M. O transgressiyi [On transgression] // Thanatography of eros: George Bataille and the French thought in the middle of the XX century. – SPb.: Mifril, 1994. – s. 113-131.
12. Epstein M.N. Postmodern v russkoy literature [Postmodern era in the Russian literature] – M.: Vysshaya shkola, 2005. – 495 s.
13. Jakobson R. Lingvistiki i poetica [Linguistics and poetics]: Per. s angl. // Strukturalizm: "za" i "protiv". – M.: Progress, 1975. – S. 193-230.

Marina E.S. Paradoxical Poetic Imagery in Contemporary Anglophone Poetic Discourse: Types of Emotional Resonance

Abstract: The article focuses on revealing the types of emotional resonance, evoked from reading or watching contemporary Anglophone poetic texts, within which paradoxical poetic imagery functions. It is determined that peculiarities of emotional resonance emergence are predetermined by cognitive, extralingual and lingual factors. The research is carried out from the standpoint of cognitive poetics, multimodal cognitive poetics and mobile stylistics. We view paradoxicality as a literary category realized in four dimensions: ontological, gnoseological, epistemological and semiotic. In the paper a poetic paradoxical image is defined as cognitive and semiotic entity structured by preconceptual, conceptual and verbal planes, characterized by variable and dynamic conceptual and semantic structure actualized in poetry as multimodal construal. Considering cognitive mechanisms of paradoxical poetic imagery formation among cognitive factors of emotional resonance emergence, within the framework of mobile stylistics we explain specificity of their creation via mobility of paradoxicality boundaries, i.e. their moveability, changeability, flexibility and adaptability. The boundaries of paradoxicality are viewed as borders of paradoxical poetic imagery, textual worlds, conceptual borders. It is claimed that the main cognitive process of paradoxical poetic imagery formation is conceptual transgression, which results in cognitive mechanisms of conceptual blending and conceptual amalgam. It is proved that conceptual amalgam is accompanied by cognitive operations of conceptual absorption and conceptual extrusion. Proceeding from the outcome of semantic, conceptual, inferential, interpretative and textual analysis of the poetic texts under study, the latter are classified into texts of pleasure, texts of bliss (Barthes' terms) and texts of suffering. The first two types evoke readers' "purification of the soul, catharsis". On the contrary, texts of suffering give rise to resentment, instability of the state of mind. Extent of emotional resonance is amplified while perceiving a multimodal poetic text.

Keywords: *emotional resonance, the text of pleasure, the text of bliss, the text of suffering, mobility of boundaries.*

Ясінська О.В.

Кібернеологізми як об'єкт мовної картини світу

Ясінська Оксана Володимирівна,
старший викладач кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Східноєвропейського національного університету імені Лесі України, Луцьк, Україна

Received October 10, 2013; Revised October 30, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація. У статті проаналізовано комп'ютерні неологізми – кібернеологізми як об'єкт мовної картини світу. Визначено роль кібернетики як порівняно нової галузі наукових знань. Окреслено основні теоретичні напрацювання у дослідженні неології англійської мови. З'ясовано роль лексичних інновацій сфери інформаційних технологій в лінгвосистемі англійської мови, досліджено функціональний статус цих одиниць, охарактеризовано термінологічні дефініції неологізмів (а у їх складі і кібернеологізмів) у сучасному мовознавстві. Установлено, що кібернеологізми мають у мові необхідні параметри-конкретизатори, характерні для неологізмів загалом: час, мовний простір, актуалізація тих одиниць, які оцінюються з позицій їхньої новизни, визначення структурних ознак нового слова.

Ключові слова*: англійська мова, неологія, кібернетика, кібернеологізм, лексична система.*

Одне з основних завдань прикладної лінгвістики – удосконалення електронних словників, які полегшують роботу лінгвістів та перекладачів і слугують сучасним джерелом поповнення словникового складу мови.

Кібернетика – наука про керування складними динамічними системами, процесами збору, переробки і передачі інформації в живих організмах і технічних комплексах [1, с. 5], вона виступає джерелом акумуляції нових слів, а саме – кібернеологізмів. Ці одиниці виникли як потреба номінувати реалії, що позначають нові пристрої, явища, процеси і відображають розвиток науково-технічного прогресу. Вони економлять ресурси мислення, інакше кажучи, виконують енергозберігаючу функцію на основі смислових трансформацій загальної лексики для того, щоб не переванта-

жувати людський мозок абсолютно новими лексичними одиницями.

Дослідження і публікації з теми. Багато лінгвістів присвятили свої наукові розвідки проблемам неології англійської мови в різних аспектах, порівняємо студії Н. Г. Олексенка (цит. за [10]), Т. А. Соловйової (цит. за [13]), М. М. Булавіна [3], Г. А. Міклашевської [15], П. М. Каращука (цит. за [4]), О. Д. Мєшкова (цит. за [7]). У цьому контексті здійснено науковий опис сутності соціально-політичних неологізмів англійської мови, зокрема їх структури, семантики та функціонування (А. В. Янков) [19]; історико-семасіологічного та когнітивного аспектів префіксальних неологізмів в англійській мові (Т. М. Сакал) [17]; лінгвофілософських параметрів інновацій англійської мови у сфері новітніх технологій (Р. К. Махачашвілі) [14] тощо. Зокрема О. М. Мороховський чітко розмежовує всі неологізми на два типи: 1) лексичні (нові слова, які означають нові поняття чи нові об'єкти); 2) стилістичні (нові слова, які означають уже існуючі поняття чи об'єкти) (цит. за [6, 9]).

Попри ґрунтовні напрацювання у дослідженнях неології спостерігаємо, що науковці лише поодиноко займаються вивченням функціонального статусу кібернеологізмів у мові. Побіжно у своїх працях цієї проблеми торкалися І. І. Щур [18], Ю. А. Зацний [5], Р. К. Махачашвілі [14], Е. Р. Брагіна [2].

Мета дослідження – з'ясувати роль комп'ютерних лексичних інновацій (кібернеологізмів) в об'єктивації мовної картини світу, визначити функціональний статус цих одиниць в лінгвосистемі англійської мови, окреслити термінологічні дефініції неологізмів (а у їх складі і кібернеологізмів) у сучасному мовознавстві.

Матеріалом статті слугували теоретичні напрацювання у галузі неології англійської мови, а також дослідження, що стосувалися комп'ютерних неологізмів (кібернеологізмів) і їх функціонування у лексичній системі мови.

Основні результати дослідження. Складність визначення поняття кібернеологізмів, їх значення і сутності у модифікації графічної форми та варіюванні звучання полягає в тому, що у мовознавстві дотепер ще немає усталеної думки, що потрібно вважати неологізмами, у тому числі й кібернеологізмами. Це спричинено, очевидно, існуванням великої кількості концепцій щодо проблеми і статусу неологізмів у лінгвосистемі.

Дихотомія мови, мовлення неологізмів характеризується тим, що кожне слово, яке з'явилося в мовленні, може набути статусу неологізму. Проте, як зауважує О. М. Мороховський, "вживання в мовленні нового слова ще не є створенням нової лексичної одиниці" (цит. за [6, 9]). Відповідно до того, як неологізми починають входити в систему парадигматичних і синтагматичних відношень та їхньої реєстрації цих слів у лексикографічних працях, починається доцентровий процес вкорінення (переходу) неологізмів у мовно-мовленнєву систему, тобто їхній перехід із мовлення в мову і поступове набуття ознак загальновживаних лексем. У більшості прикладів спостерігаємо чітку залежність: чим ближче до центру, то швидше втрачається відчуття новизни слова. Ті ж номени, які ввійшли до основного словникового складу мови, залишаються неологізмами до того часу, поки носії мови відчувають незвичність і новизну, відображених опосередковано через поняття, явища і процеси об'єктивної дійсності.

Щодо внутрішньомовних процесів перетворення нового слова в звичайне, традиційне, то вони проявляються по-різному: фонетичною та граматичною адаптацією, формальним уподібненням стандарту, участю в подальшому словотворенні, входженням у парадигматичні інтерлексемні відношення і т. ін. [12, с. 227].

Для того, щоб сформулювати власне визначення поняття неологізму як особливої лексичної одиниці, необхідно врахувати погляди вчених, які стверджують, що для неологізмів "чинник часу виникнення слова є визначальним у встановленні його новизни" (О. С. Кубрякова, Е. В. Розен); основним у визначенні неологізмів є не його хронологічні межі, а функціональна доцільність нової номінації (А. В. Кравченко, А. А. Радченко); входженню слова в мову сприяють: функціональна доцільність, критерій правильності, вплив багатьох чинників і частотність вживання слова (Г. І. Міськевич, Л. К. Гельцова); неологізм – це слово, яке знаходиться на початковому етапі свого історичного життя в мові (А. Г. Ликов, Ю. А. Зацний).

У працях Н. М. Булавіна, Н. Г. Олексенко, Н. Ю. Топурідзе-Сумбатової основними критеріями визначення неологізмів є їхній зміст і форма. Зокрема, Н. З. Котелова називає чотири основних параметри-конкретизатори неологізмів:

1) час (неологізми – нові слова будь-якого періоду);

2) мовний простір (сфери і жанри вживання неологізмів);

3) конкретизація тих одиниць, які оцінюються з позицій їхньої новизни;

4) встановлення структурних ознак новизни слова. Названі параметри неологізмів можна передати у формі запитань: де?, коли?, що?, які? [11, с. 122–126]. Не можна не погодитися з думкою дослідниці, що кожне нове слово зумовлене попередньою мовною традицією [11, с. 122–126], і що всі новоутворення – це слова, які є відомі, "очікувані" у мовній системі як потенційно можливі одиниці [8, с. 5–26].

Поняття форми і змісту, які лежать в основі визначення неологізмів, такі: 1) нові слова за формою (репрезентація) неологізмів у їхній фонетичній та морфемній структурі похідних слів і будові складних слів і словосполучень; 2) зміст – це семантичний розвиток неологізмів чи загальновживаних слів, який проявляється у значенні морфем і їхніх комбінацій, а також неологізмів як складних слів, словосполучень, комплексних стійких комбінацій (поєднань) слів; неологізми – нові слова за формою: а) вихідну форму мають слова без зміни матеріальної основи (морфеми); б) частково нову форму мають слова, у яких традиційні в мові морфеми поєднуються з новоутворе-

ними або запозиченими; в) повністю нову форму мають слова, які складаються лише з початково утворених матеріальних значущих одиниць (морфем) або нових поєднань існуючих морфем; 3) неологізми: а) вихідний зміст може бути у словах, які мають частково нову форму або повністю нову форму; б) новий зміст може бути у словах старих за формою або повністю нових за формою.

Процес утворення неологізмів, причини та передумови їхнього виникнення та прийняття в мовномовленнєву систему ще недостатньо досліджені у лінгвістиці. О. М. Мороховський уважає, що виникнення лексичного неологізму пов'язано з потребами номінації і комунікації (цит. за [6, 9]). Поява стилістичних неологізмів для найменування вже відомих денотатів зумовлена потребами комунікації, прагнення мовців до реального чи бажаного підсилення виразності (експресивності) мовлення [9, с. 40–46]. Однак, як вважає Н. З. Котелова, аналіз нових слів відіграє важливу роль у суспільно-історичному, культурно-пізнавальному та лінгвістичному аспектах [11, с. 122–126].

Згідно з визначенням, поданим у тлумачному словнику, поняття *неологізм* означає нове слово, вираження і нове значення старого слова [16, с. 400]. Із цього погляду випливає, що до кібернеологізмів можна відносити й ті слова, що набувають нового значення і пов'язані з комп'ютерною сферою вживання, зберігаючи вихідну форму.

У теорії кібернеології досі немає чіткого визначення *кібернеологізму*. Теоретичні концепції неологізмів знаходять своє підтвердження у процесах виникнення нових лексичних одиниць, які номінують предмети, процеси та явища в комп'ютерній діяльності людини.

У кібернеологізмах матеріальна форма є зміною з конкретним значенням, тобто морфем. Гіпотетично припустимо, що для зміни часткового і повного смислу слова, потрібна нова морфема, інакше спостерігатиметься лише модифікація попередніх морфем, напр.: *gigabayte* – гігабайт, *kilobit* – кілобіт, *cache memory* – кеш-пам'ять (надшвидкодіюча пам'ять чи файл, використаний для збереження даних, графіків або програм, до яких часто звертаються користувачі) тощо. Не тільки нова якісна зміна матеріальної форми, але і нові комбінації та переосмислення існуючих морфем і семантичні модифікації слів можуть спричинити появу кібернеологізмів, напр.: *DVD-ROM* – дівіді-ром (постійна пам'ять для комп'ютерів), *DVD-RW* – дівіді-ерве (багаторазовий перезаписуваний цифровий відео-диск).

Таким чином, враховуючи, що форма і зміст є основними чинниками у визначенні новизни слова, існують підстави розглядати кібернеологізми як частково нові за формою і повністю нові за змістом лексеми, а також семантичні кібернеологізми як нові за змістом, так із вживаною формою слова. Виходячи з цього, вважаємо кібернеологізмами початково утворені чи переосмислені і зареєстровані слова, які: 1) частково нові за формою і повністю або частково нові за змістом; 2) нові за формою і повністю чи частково нові за змістом; 3) старі за формою, але нові за змістом.

Беручи до уваги проаналізований теоретичний матеріал, пропонуємо власну дефініцію терміна *кібернеологізм* – лексична одиниця (із фіксованим значенням у відповідному словнику), яка вербалізує нові предмети, явища та процеси, пов'язані з розвитком кібернетики, Інтернету та комп'ютерної діяльності людини. Кібернеологізми впливають на розвиток мовної картини світу, що формується у людському мисленні, поповнюючи цим ментальний лексикон індивіда.

Смислова варіативність терміна *кібернеологізм* зумовлена тим, що новизна слова втрачається через його частотність використання, тобто відбувається процес автоматизації сприйняття, наприклад: *CD-ROM* – сіді-ром – компакт-диск, *printer* – принтер – периферійний пристрій для одержання твердої (найчастіше паперової) копії електронних документів, зображень і цифрових фотографій, *scanner* – сканер – оптичний пристрій для вводу з фізичного джерела (напр., із фотографії) до комп'ютера оцифрованої текстової та графічної інформації, *laptop* – лептоп – переносний персональний комп'ютер із плоским газорозрядним або рідкокристалічним екраном, масою менше 3,5 кг (8 фунтів), *hacker* – хакер – у програмістському середовищі (термін виник наприкінці 50-х років минулого століття), означає особу, яка користується своїми знаннями для досягнення "нестандартних" цілей.

Висновки. Отже, в епоху інформаційної революції поява нових комп'ютерних реалій супроводжується утворенням кібернеологізмів – новоутворень-англіцизмів, пов'язаних із впровадженням диджитальних технологій у сфери соціального життя. Вони слугують для найменування нових пристроїв, явищ, процесів науково-технічного прогресу. Джерелом акумуляції таких лексичних одиниць є кібернетика. Кібернеологізми мають необхідні параметри-конкретизатори, характерні для неологізмів загалом: час, мовний простір, акцентуалізація тих одиниць, які оцінюються з позицій їхньої новизни, встановлення структурних ознак нового слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимов А.В. Вопросы кибернетики. Прикладные аспекты лингвистической теорий / А. В. Анисимов. – М. : [б. и.], 1987. – 157с.

2. Брагина Э.Р. Структурно-компонентный анализ терминов кибернетики в английском языке в сопоставлении с украинским и русским : автореф. дис. …канд. филол. наук. 10.02.15 / Э. Р. Брагина / Донецкий нац. ун-т. – Донецк, 2001. – 18 с.

3. Булавин Н.М. Семантическая структура неологизмов-существительных в британском и американском вариантах английского языка : дис... канд. филол. наук / Н.М. Булавин. – М., 1969. – 230 с.

4. Голик С.В. Особливості функціонування префіксальної номінації у сучасній англійській мові : дис...канд. філол. наук: 10.02.04 / С. В. Голик. – Ужгород, 2001. – 380 с.
5. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови в 80-ті–90-ті роки XX століття : дис... д-ра філол. наук : спеціальність 10.02.04. – К., 1999. – 403 с.
6. Звонак Н.П. Фрейм как аналог семантического поля в когнитивной лингвистике / Н. П. Звонак // Ма-лы докладов Междунар. научн. конфер. ("Проблемы семантического описания единиц языка и речи"). – Минск : МГЛУ, 1998. – Ч. 1. – С. 210–212.
7. Иванов А.Н. Лексическая номинация как деятельность / А. Н. Иванов // Функционирование и развитие лексической системы английского языка : сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. – М. : МГПИИЯ им. М.Тореза, 1983. – Вып. 212. – С. 72–82.
8. Избранные труды по языкознанию : [пер. с нем.] / [В. Гумбольдт, Г.В. Рамишвили, А.В.Гулыги, В.А. Звегинцева]. – М.: ОАО ИГ "Прогресс", 2000. – 400 с.
9. Кагановська О.М. Співвідношення форми і змісту в художньому тексті / О. М. Кагановська // Вісник Харків. держ. ун-ту. – Серія : "Романо-германська філологія". – Харків : Константа, 1999. – № 424. – С. 40–46.
10. Колобашкина Е.В. Интегративные механизмы в словообразовании современного английского языка (на материале новых слов) : дис... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.В. Колобашкина. – М., 1987. – 212 с.
11. Котелова Н.З. К вопросу о специфике термина / Н.З.Котелова // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 122–126.
12. Кубрякова Е.С. Словообразование / Е. С. Кубрякова // Общее языкознание (Внутренняя структура языка). – М. : Наука, 1972. – С. 386–394.
13. Лапшина М.Н. Семантическая деривация в когнитивном аспекте (на материале английского языка) : дис... д-ра. филол. наук : специальность 10.02.04., 10.02.19 / М.Н. Лапшина. – Санкт-Петербург, 1996. – 331 с.
14. Махачашвілі Р.К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в сфері новітніх технологій : автореф. дис. …канд. філол. наук : спеціальність 10.02.04 / Р.К. Махачашвілі / ЗНУ. – Запоріжжя, 2005. – 22 с.
15. Миклашевская Г.А. Неологизмы в современном английском языке периода с 1946 по 1957 годы (на материале "Дейли Уокер", Лондонское издание) : дисс ... канд. филол. наук : специальность 10.02.04 / Г.А. Миклашевская. – Киев, 1969. –261 с.
16. Ожегов С.И. Толковый словарь русского язика / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М., 1996. – 928 с.
17. Сакал Т.М. Історико-ономасіологічне та когнітивне дослідження префіксальних неологізмів у англійській мові : автореф. дис. … канд. філол. наук : спеціальність 10.02.02 / Т. М. Сакал / Львівський національний університет ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 20 с.
17. Щур І. І. Українськомовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування : дис. …канд. філол. наук : спеціальність 10.02.01 "Українська мова" / І. І. Щур / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; Інститут філології. – К., 2006. – 245 с.
18. Янков А. В. Соціально-політичні неологізми і оказіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура-семантика-функціонування : дис. …канд. філол. наук : спеціальність 10.02.02 / А.В. Янков / Львів. нац. ун-ет ім. І. Франка. – Львів, 2004. – 263 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Anisimov A.V. Voprosy kibernetiki: Prikladnyie aspekty lingvisticheskoi teorii/ A.V. Anisimov. – M.: [b.i.], 1987. – 157 s.
2. Bragina E.R. Strukturno-komponentnyi analiz terminov kibernetiki v angliiskom yazyke v sopostavlenii s ukrainskim i russkim: avtoref. dis. …kand. filol. nauk. 10.02.12 / E.R. Bragina/ Donetsk nat. un-ty. – Donetsk, 2001. – 18s.
3. Bulavin N.M. Semanticheskaia struktura neologismov-sutschestvitelnykh v britanskom I amerikanskom variantah angliiskogo yazyka: dis. …kand. filol. nauk/ N.M. Bulavin. – M., 1969. – 230 s.
4. Golyk S.V. Osoblyvosti funkcionuvannia prefiksalnoyi nominacii u suchasniy angliysky movi:
dis. …kand. filol. nauk: 10.02.04/ S.V. Golyk. – Uzhgorod, 2001. – 380 s.
5. Zatsny Yu.A. Rozvytok slovnykovogo skladu suchasnoi angliyskoyi movy v 80-ti-90-ti roky XX stolittia: dis. …kand. filol. nauk: specialnist 10.02.04. – K., 1999. – 403 s.
6. Zvonak N.P. Freim yak analog semanticheskogo polia v kognitivnoi lingvistike/ N.P. Zvonak// Ma-ly dokladov Mezhdunar. nauchn. konfer.("Problemy semanticheskogo opisaniya yedinits yazyka i rechi"). – Minsk: MGLU, 1998. – Ch.1. – S. 210-212.
7. Ivanov A.N. Leksicheskaia nominatsia kak deiatelnost/ A.N. Ivanov// Funktsionirovanie i razvitie leksicheskoi systemy agliyskogo yazyka: sb. nauch. tr. MGPIIYA im. M. Toreza. – M.: MGPIIYA im. M. Toreza, 1983. – Vyp. 212. – S. 72-82.
8. Izbrannyie trudy po yazikoznaniyu: [per. s nem.]/ V. Gumboldt, G.V. Ramishvili, A.V. Gulygi, V.A. Zvegintseva]. – M.: OAOIG "Progress", 2000. – 400s.
9. Kaganovska O.M. Spivvidnoshennia formy I zmistu v hudozhniomu teksti/ O.M. Kaganovska// Visnyk Kharkiv. derzh. un-tu. – Seriya: "Romano-germanska filologiya". – Kharkiv: Konstanta, 1999. – № 424. –
S. 40-46.
10. Kolobashkina Ye.V. Interaktivnyie mekhanizmy v slovoobrazovanii sovremennogo angliyskogo yazyka (na materiale novyh slov): dis. …kand. filol. nauk: 10.02.04/ E.V. Kolobashkina. – M., 1987. – 212 s.
11. Kotelova N.Z. K voprosu o spetsyfike termina/ N.Z. Kotelova// Lingvistichicheskie problemy nauchno-tekhnicheskoi terminologii. – M.: Nauka, 1970. – S. 122-126.

12. Kubriakova Ye.S. Slovoobrazovanie/ Ye.S. Kubriakova// obtschie yazykoznanie (Vnutrenniya struktura yazyka). – M.: Nauka, 1972. – S. 386-394.
13. Lapshyna M.N. Semanticheskaia derivatsiya v kognitivnom aspekte (na materiale anliyskogo yazyka): dis. …kand. filol. nauk^spetsialnost 10.02.04, 10.02.19/ M.N. Lapshyna. – Saint-Petersburg, 1996. – 331s.
14. Makhachashvili R.K. Lingvofilosofski parametry innovatsii angliyskoi movy v sferi novithikh tekhnologii: avtoref. dis. …kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.04/ R.K. Makhachashvili/ ZNU. – Zaporizhzhia, 2005. – 22 s.
15. Miklashevkaia G.A. Neologizmy v sovremennom angliyskom yazyke perioda s 1946 po 1957 gody (na materiale "Daily Worker", Londonskoie izdanie): dis. …kand. filol. nauk: spetsialnost 10.02.04/ G.A. Miklashevkaia. – Kiev, 1969. – 261 s.
16. Ozhegov S.I. Tolkovy slovar russkogo yazyka/ S.I. Ozhegov, N.Yu. Shvedova. – M., 1996. – 928 s.
17. Sakal T.M. Istoryko-onomasiologichne ta kognityvne doslidzhennia prefiksalnykh neologismiv u angliysky movi: avtoref. …kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.04/ T.M. Sakal/ Lviv National Un. imeni I. Franka. – Lviv, 2004. – 20 s.
18. Tschur I.I. Ukrainomovny kompyuterny slang: formuvannia I funktsionuvannia: dis. …kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.01 "Ukrainska mova"/I.I. Tschur/ Kyiv. nat. un-ty im. T.Shevchenka; Instytut filologii. – K., 2006. – 245 s.
19. Yankov A.V. Socialno-politychni neologizmy i okazionalizmy v amerykanskomy varianti angliyskoi movy: struktura-semantyka-funktsionuvannia: dis. …kand. filol. nauk: spetsialnist 10.02.04/ A.V. Yankov/ Lviv National University imeni I. Franka. – Lviv, 2004. – 263 s.

Ясинская О.В. Кибернеологизмы как объект языковой картины мира

Аннотация. В статье проанализированы компьютерные неологизмы – кибернеологизмы как объект языковой картины мира. Определена роль кибернетики как сравнительно новой области научных знаний. Изучены основные теоретические наработки в исследовании неологии английского языка. Определено значение лексических инноваций сферы информационных технологий в лингвосистеме английского языка, исследован функциональный статус этих единиц, охарактеризованы терминологические дефиниции неологизмов (а в их составе и кибернеологизмив) в современном языкознании. Установлено, что кибернеологизмы имеют в языке необходимые параметры-конкретизаторы, характерные для неологизмов в целом: время, языковое пространство, акцентуализация тех единиц, которые оцениваются с позиций их новизны, установление структурных признаков нового слова .

Ключевые слова: английский язык, неология, кибернетика, кибернеологизм, лексическая система.

Yasinska, O.V. Cyberneologisms as the Object of the Linguistic World Picture

Abstract. The given article analyzes the computer neologisms, namely cyberneologisms as the object of the linguistic world picture. It was defined the role of the cybernetics as relatively new branch of scientific knowledge. It was investigated the role of lexical innovations in the sphere of informational technologies in English linguistic system; it was also researched the functional status of the given units; it was characterized the terminological definitions of neologisms (part of them-neologisms) in modern linguistics. It was established that cyberneologisms have the required parameters-concretizators in linguistics that are common for neologisms in general: time, linguistic space, actualization of the given units that are evaluated from the position of their novelty, defining the structural characteristic of new word.

***Keywords**: English, neology, cybernetics, cyberneologism, lexical system.*

Майборода Р.В.

Театральность как система средств театральной выразительности

Майборода Римма Вадимовна, преподаватель кафедры иностранных языков,
Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского, г. Николаев, Украина

Received October 7, 2013; Revised October 17, 2013; accepted November 15, 2013

Аннотация: В данной статье рассматривается театральность как система средств театральной выразительности при анализе литературного текста, а также аспект взаимодействия театра и литературы. Автор статьи подчеркивает, что взаимодействие театра и литературы выражается прежде всего в отчетливой ориентации литературы на чисто театральные средства художественного моделирования. Анализ образной структуры, заданной автором, с точки зрения театра позволяет выстроить особую систему образов, воображаемый мир, существующий по иным законам – законам театрального представления. Поэтому прочесть роман как представление (в метафорическом смысле) означает интерпретацию тех компонентов его структуры, которые выражены специфическими художественными средствами – системой средств театральной выразительности. Изучение этого аспекта литературного произведения тем более оправдано и необходимо, что именно театральная выразительность способна дать четкое представление об особенностях взаимодействия литературы и театральной эстетики, взаимодействия, не поддающегося описанию привычными литературоведческими терминами и понятиями. Театральное представление – это концепция действительности, взгляд на мир, выраженный в конкретном сценическом действии. Театральное представление в литературном тексте – это воображаемое (имплицитное) представление, конструируемое автором и имеющее свои индивидуальные образы, свои выразительные средства, метасловесно передающие идею представления. Таким образом, литературный текст можно читать-видеть как имплицитное театральное представление. Изучение различных теорий театральности убеждает в том, что она имеет ряд видовых (постоянных) и невидовых (непостоянных) признаков, позволяющих рассмотреть театральность как систему средств театральной выразительности. Специфичность театральности опирается на следующие аспекты (уровни): игровой (мир-театр); коммуникативно-рецептивный (автор – актер - зритель); действенный, стилевой. Театральность выражается на различных уровнях: на уровне тем и содержаний; в стилистической манере повествования о внешнем мире. Театральная выразительность – актуализация системы видовых и невидовых средств театрального представления, входящих через прием остранения/иллюзии в структуру литературного произведения как ее стилеобразующий и структурообразующий компонент.

Ключевые слова: *театральность, театральная выразительность, театральная эстетика, театральный текст, театрапльный код*

В театральной эстетике «театральность» понимается как эстетическая категория и специфическая форма художественного мышления, обладающая знаковой и коммуникативной природой. «Театральность – принцип, укладывающийся в определенную систему, компоненты которой дополняют друг друга» [2, с. 48 - 49].

Правомерность применения по отношению к понятию театральности системного анализа мотивируется полисемичностью, синтетичностью искусства театра, что, безусловно, требует для своего описания четких, интегрирующих форм и систем [2, с. 49]. Таким образом, дальнейшая логика исследования требует систематизации выразительных средств театральности.

Известный режиссер Н. Евреинов указывал на важность для театра «красивой трухи» (декораций, костюмов), совокупности изобразительно-художественных средств и приемов, в зависимости от стиля представления: «… мы верим только нашим глазам; отсюда убедительность всего зрелищного, то есть театрального» [7, с. 44]. При этом он подразделял художественные средства театра на несколько взаимодополняющих компонентов: сценическая живопись, архитектура, музыка, иллюминация, хореография, пластика, наряд, речь, с ее ритмом, настроением и музыкальностью [7, с. 86].

В дальнейшем идея о систематизации театральности была развита как отечественными, так и зарубежными театроведами. Из зарубежных исследований в этом плане представляют интерес взгляды Р. Барта, А. Юберсфельд, П. Пави.

Характерной чертой зарубежной театральной семиотики, обзор которой сделал М.Я. Поляков, является понимание театральности как совокупности различных компонентов. Так, концепция французских семиотиков (А.Ж. Греймаса и Ж. Курте – «Толковый словарь семиотики») демонстрирует «материальный» характер театральной выразителтности как ансамбля языков выражения, которые использует театральный текст, при этом спектакль воздействует как на слух зрителей, так и на их зрение самыми различными способами (жесты и движения актеров, декорации, освещение, голоса актеров, музыкальное оформление и т. д.) [10, с. 213].

Поэтому театральные средства выразительности – это «то, что уже имеет хотя бы в потенции материальное выражение: принцип построения декорации, конструктивное решение костюма, деталь реквизита, мизансцена, пластический рисунок движения» [5, с. 8].

По мнению Р. Барта, рассматривающего театральный текст и изучающего взаимодействие различных театральных кодов, своеобразие высылаемых театром сообщений «заключается в том, что они текут одновременно, но, тем не менее, в разных ритмах. В определенные моменты мы получаем одновременно шесть или семь сообщений (из декорации, костюма, освещения, пространства, где разместились актеры, из их жестов и слов, их мимики). Некоторые из этих сообщений устойчивы (как, например, декорации), тогда как другие – мгновенны (жесты). Таким образом, мы имеем дело с подлинной информационной полифонией.

Это и есть театральность: плотность и насыщенность знаков (по сравнению с однолинейностью литературы)» [10, с. 201].

Исследователь концепции систематизации театральности Тадеуша Ковзана П. Пави отмечает, что число категорий выразительности Т. Ковзан доводит до тринадцати: слово, интонация, мимика, жесты, движение, грим, прическа, костюм, аксессуары, декорации, освещение, музыка, звуковые эффекты [5, с. 7 - 8].

Известный французский исследователь театральной семиологии А. Юберсфельд включает в «театральную игру» текст и представление; рассматривая их как систему кодов: «лингвистический код + перцептивные коды (визуальный, слуховой), социокультурные (правдоподобие, приемлемость, психология и т. д.), коды чисто театральные (пространственно-сценические, игровые и т. д.)» [10, 212]. Данные коды образуют семантический план театрального представления.

Актуальной, на наш взгляд, является концепция театральности как системы средств театральной выразительности, предложенная В. Дальщовым и поддержанная Ю.Б. Барбоем. Исследователи считают необходимым определение видовых границ сценического искусства, условно подразделяя театральность на три основных группы элементов:

- *театральная игра* (маска, грим, марионетка; сценический ритм, жест); пантомима;
- *сценическое действие* (сверхзадача, действие, событие; действие актера; партитура сценического действия);
- *театральный стиль* (тело актера; пространство сцены (хронотоп), мизансцена; звуковая партитура спектакля (музыкальное оформление); стиль спектакля) [1, с. 13].

Каждый элемент данной системы «определяется отношениями между видовыми элементами театра, а также невидовыми, присущими только тому или иному историческому периоду» [6, с. 140], например, костюм, запах, монтаж. Закономерным в отношениях между данными театральными элементами становится попеременное доминирование какого-либо выразительного средства.

Наличие всех видовых средств театральности в том или ином тексте невозможно. Однако с точки зрения В. В. Давыдова, принципиально важно «рассматривать любое зрелище только при наличии игрового, действенного и стилевого уровней выразительности» [6, с. 141].

Данная искусствоведческая концепция нашла свое выражение и во взглядах М. Я. Полякова, для которого литературное произведение как объект сценической реализации «является синтезом таких жанрово-стилистических аспектов, как действенное, диалогическое, театральное и игровое начала» [11, с. 327]. Таким образом, взгляды В. В. Давыдова и М. Я. Полякова позволяют выстроить «систему соответствий» для анализа театральной выразительности литературного произведения.

Подробно анализируя каждую группу элементов, В.В. Давыдов определяет специфические функции и закономерности каждого уровня и наиболее важных элементов театральной выразительности. Так, театральная игра и игровые элементы разрывают устоявшиеся связи вещей, свойств и явлений, действие синтезирует элементы всех уровней, стремясь придать им свои действенные функции (обнаруживая мотивацию сценических поступков), стиль создает новые отношения между элементами театральности (персонажами, вещами, явлениями; действиями и их мотивами). «Стиль объединяет все выразительные средства в театральную целостность» [6, с. 141]. Таким образом, систематизация театральности, предложенная В. В. Давыдовым, представляется наиболее содержательной, так как включает в себя как видовые (постоянные), так и невидовые средства театральной выразительности.

Общей для всех исследований является идея о том, что театральная система как и любая другая, иерархична и средства театральной выразительности вступают между собой в сложные связи и взаимодействия, изучение которых не менее важно, чем изучение самих средств. Актуальность подобного подхода к изучению театральной выразительности заключается в том, что именно «такие исследования дадут возможность точного и объективного театроведческого анализа элементов театральной выразительности той или иной эпохи, стиля или конкретного деятеля сцены, отдельного спектакля» [6, с. 4].

В искусствоведении, а в последнее время и литературоведении театральность рассматривается в «ролевом» аспекте. По мнению исследователей, это связано с тем, что в каждом художественном произведении, в том числе и сценическом, возникает своеобразное эмоционально-идейное поле, «складывающееся из взаимоотношений между автором (режиссером, актером), героем и читателем (зрителем)» [10, с. 198]. В связи с этим, специфичность читательской рецепции художественного произведения обусловлена «промежуточным характером его статуса: читатель является одновременно и актером и зрителем, он как бы инсценирует пьесу сам для себя. И этим обусловливается двойственность его осмысления пьесы» [10, с. 208]. Поэтому теория восприятия (в том числе и театральная) актуальна для литературоведческого анализа.

В докторской диссертации искусствоведа Ю.Б. Барбоя определение предмета искусства театра основывается на понятии драматизма, который понимается как «междучеловеческое общение в сложных, противоречивых обстоятельствах» и теории социальных ролей [1, с. 30]. Рассматривая образ автора, Л. Гинзбург также проводит мысль о непре-рывном переходе между жизнью и художественным творчеством, считая, что ролевое поведение личности «не обман, а построение нужного образа» [4, с. 24]. Ю.Б. Барбой, подобно Л. Гинзбург, полагает, что для человека, в особенности современного, «играние роли бывает инстинктивным, а бывает осознанным, но оно всегда принудительно» [1, с. 36].

Учитывая, что эта ситуация воспроизводится в театре, закономерным становится сопоставление названной стороны общественной жизни и искусства театра. «Надо полагать, что именно ролевые отношения людей в обществе и можно назвать театральностью, составляющей предмет театрального искусства» [1, с. 37]. По мнению ученого, предмет театра как искусства и его формы, и его элементы, и его целое (как художественное целое) извлекается из соотношения актер + роль + зритель [1, с. 38]. «Это очень важно, - отмечает Ю.Б. Барбой, - видеть, что театр охватывает всех основных участников «театра жизни»: человека в роли, саму роль и общество, которое … несомненно влияет … на «ход исполнения» этой роли» [1, с. 38]. Таким образом, исследователь видит специфику предмета театра и театральности во взаимодействии (очевидном и закономерном) с внетеатральной действительностью, стиранием границ между искусством театра и жизнью.

В русле концепции Ю.Б. Барбоя лежит диссертационное исследование Е.А. Поляковой «Поэтика драмы и эстетика театра в романе», в котором ставится вопрос о роли в романе драматургических параллелей, театральной эстетики и театральных реминисценций, развернуто теоретическое осмысление театральности на примере романов Ф.М. Достоевского и Л.Н. Толстого.

По мнению ученого, в романе особую актуальность приобретает проблема драматургического пространства и «театрального хронотопа». Это связано с тем, что «существенной чертой романа как жанра являются попытки воспроизведения … границы (жизнь/искусство), ее дублирования внутри самого художественного целого» [12, с. 67]. Иначе говоря, исследователь определяет значение элементов драмы и проблемы театральной реальности как эстетического феномена для сюжета романа.

Под театральностью как эстетическим феноменом Е.А. Поляковой, подобно Ю.Б. Барбою, подразумевается «определенный ракурс восприятия самой действительности, определенный способ осмысления реальности» [12, с. 60], а саморефлексия героев, угол зрения, система координат, в которой это восприятие осуществляется, являются сущностными характеристиками представления о театральном, его основными аспектами. Следовательно, вопрос о специфике театрального пространства и отношениях между автором, актером и зрителем является в диссертациях Ю.Б. Барбоя и Е.А. Поляковой основным. Вместе с тем изучение повествовательных перспектив (точек зрения), соотношения актер – роль – зритель не отражает в полной мере всех уровней театральной выразительности. Поэтому «проблема разграничения в романе двух типов пространства: жизненного и театрального» [12, с. 69] является только одной стороной вопроса взаимодействия театра и романа. В связи с чем становится необходимым более детальное изучение особенностей проявления театральности в литературном тексте.

П. Пави рассматривает вопрос о соотношении текста и представления, существования в самом тексте сценического видения. По мнению ученого, теория текста как имплицитного театра, сценической возможности, скрытой потенциальности исходит из того, что «текст уже содержит хорошую постановку, которую надо только обнаружить, и что представление и сценическая работа не конфликтуют со смыслом текста, но служат ему» [8, с. 371].

Авторское предопределение мизансценирования (преобразование литературного текста в театральный текст, совокупность местоположений, поз, движений, жестов, голосов и молчаний) литературного текста современные исследователи связывают с понятием «премизансцены», которая является источником не драматургического (словесного), а театрального прочитывания-видения произведения, в котором существуют «текстовые матрицы репрезентивности» [10, с. 249].

Иначе говоря, театральная потенциальность литературного текста актуализируется в театральных знаках, точнее их системе. Чтобы определить театральную направленность литературного текста, нужно выявить знаки, которые принадлежат одновременно и к тексту, и к мизансценировке. В этом случае актуальным становится обмен, происходящий между языком и сценой: «от текста лингвистического к визуальному – можно определить какие элементы текста представлены (визуализированы), и с какой частотой и в каком отношении» [5, с. 11].

П. Пави с сожалением замечает, что авторы подобных теорий редко уточняют, «каким образом и где театральность вписывается в текст» [8, с. 249]. Отчасти это связано с отсутствием методик подобного анализа. Кроме того, причина методологической неясности концепции театральности заключается в типичном смешивании драматических и театральных средств художественной выразительности [2, с. 59].

Как справедливо отмечает А. Юберсфельд, театральный текст «не может быть написан без предшествующей театральной практики», «для театра не пишут, ничего не зная о театре» [5, с. 3]. Творцом театрального текста может быть лишь опытный драматург или режиссер.

Этому критерию в полной мере соответствуют, например, такие писатели-сатирики как А. Гофман, Ч. Диккенс, О. Уайльд, У. С. Моэм, Н. В. Гоголь, М.Е. Салтыков-Щедрин – не только блистательные прозаики, но и драматурги, активно освоившие театральную сферу, поскольку драматургия, работа в театре – существенная часть их жизни и творчества.

«Пишут в согласии, в противоречии или для предшествующего театрального кода. В этом смысле – представление предшествует тексту. Драматург пишет, имея в виду перспективы постановки и непосредственный объект – театр: форму сцены, актерские стили, их дикцию, тип костюмов и т. д.» [5, с. 4].

С просьбой воспринимать текст как представление обращается уже У. Шекспир, в пьесах которого весьма распространены ремарки «входят» и «уходят». Л. Пинский пишет по этому поводу: «В этой сохраняемой Шекспиром особенности архаического искусства подчеркивается … репрезентативный характер

действия, его откровенно игровая театральная природа. Уже с пролога мы должны силою воображения «внушить себе» что эта сцена – королевство… Мы и сами должны включиться в эту высокую игру:

Игрой воображенья

Прошу восполнить наше представленье» [9, с. 197].

Данный процесс С. Эйзенштейн определял следующим образом: «Текст есть содержание «активного сценария», закрепленное в неподвижность словесного образа» [14, с. 25]. К.С. Станиславский этот процесс характеризовал как «создание киноленты видений внутреннего зрения (образных представлений)» [14, с. 31]. Но такого рода текст не мог бы появиться, если бы «воображаемое представление» не конструировалось прежде в сознании автора.

В связи с этим понятие театрального представления в романе строится на основе авторского замысла («второй воображаемой реальности»), решенного в единой образной системе, изначально связанной с представлением о сценической форме. Д. Дидро отмечал: «Написал ли автор пантомиму или нет, я с первого взгляда узнаю, видел ли он ее перед собой, когда творил … Пантомима – это картина, которая жила в воображении художника, когда он писал, и он хотел бы, чтобы она появлялась на сцене всякий раз, когда его пьесу играют» [8, с. 183].

В. Скотт сравнивал композицию своих романов с ниткой балаганщика, на которой тот поднимает свои картинки. Позднее другой знаменитый англичанин, У.М. Теккерей, оценивая «игру жизни» и «маскарад истории», скажет, что «Вселенная – великая игра, великая драма истории, разыгрываемая маленькими актерами». Для Теккерея-сатирика восприятие жизни как театра, как игры фатально. «На широкой сцене жизни судьба заставит нас играть различные роли, и она же будет играть нами» [13, с. 33].

Когда в тексте объединяются два «сюжета письма» (А. Юберсфельд) – писательского и режиссерского, - это позволяет говорить о существовании театрального пространства (премизансцены) в литературном тексте.

Одной из форм театрализации является прием «театра в театре». Прием «театра в театре» - яркий пример метакоммуникации, при которой театр превращается в метатеатр, не нуждаясь в том, чтобы театральные элементы образовали внутри текста самостоятельную пьесу. Достаточно того, чтобы описываемая реальность «представала заранее театрализованной: таковы пьесы, основную тему которых составляет метафора жизни, подобной театру … Определенный таким образом метатеатр становится формой антитеатра, в котором стирается граница между произведением и жизнью» [8, с. 176]. Таким образом, форма метатеатра структурирует и определяет художественный мир произведений.

Театральное пространство имеет свои особенности, так как чтение текста пьесы или «театрального» романа требует зрительного представления актерской игры. Об этом напоминает и Ж.-Б. Мольер будущим читателям: «Известно, что комедии пишутся только для того, чтобы их играли, вот почему я советую читать эту пьесу только тем, у кого достаточно зоркие глаза, способные за текстом увидеть представление» [8, с. 111]. Включаясь в эти игровые отношения, читатель должен стать зрителем, «ведь быть зрителем – это роль человека в театре» [3, с. 229]. В этом случае зритель становится сотворцом, «ибо мир сцены и сам по себе возникает, является, но в той же мере есть произведение зрителя» [3, с. 220]. Все вышесказанное подтверждает мысль П. Пави о «пригодности» любого текста для театра, и она уже не выглядит абсурдной [8, с. 249].

Итак, рассмотренный аспект взаимодействия театра и литературы позволяет сделать следующий вывод: взаимодействие театра и литературы выражается прежде всего в отчетливой ориентации литературы на чисто театральные средства художественного моделирования. Анализ образной структуры, заданной автором, с точки зрения театра позволяет выстроить особую систему образов, воображаемый мир, существующий по иным законам – законам театрального представления. Поэтому прочесть роман как представление (в метафорическом смысле) означает интерпретацию тех компонентов его структуры, которые выражены специфическимим художественными средствами – системой средств театральной выразительности.

Изучение этого аспекта литературного произведения тем более оправдано и необходимо, что именно театральная выразительность способна дать четкое представление об особенностях взаимодействия литературы и театральной эстетики, взаимодействия, не поддающегося описанию привычными литературоведческими терминами и понятиями. Театральное представление – это концепция действительности, взгляд на мир, выраженный в конкретном сценическом действии. Театральное представление в литературном тексте – это воображаемое (имплицитное) представление, конструируемое автором и имеющее свои индивидуальные образы, свои выразительные средства, метасловесно передающие идею представления. Таким образом, литературный текст можно читать-видеть как имплицитное театральное представление.

Изучение различных теорий театральности убеждает в том, что она имеет ряд видовых (постоянных) и невидовых (непостоянных) признаков, позволяющих рассмотреть театральность как систему средств театральной выразительности. Театральность – специфическое художественное понятие, форма художественного бытия. Театральность и драматизация имеют различные средства художественного выражения. Драматизация – умело сконструированный (динамичный, напряженный) сюжет и диалогизм. Театрализация – это максимальное использование сценической техники, заменяющей дискурсы персонажей и тяготеющей к самодостаточности (театр минус текст). Театральное – то, что органично природе театрального искусства, достигнутой специфическими театральными средствами. Специфичность театральности опирается на следующие аспекты (уровни): игровой (мир-театр); коммуникативно-рецептивный (автор – актер -

зритель); действенный, стилевой. Театральность выражается на различных уровнях: на уровне тем и содержаний; в стилистической манере повествования о внешнем мире. Театральная выразительность – актуализация системы видовых и невидовых средств театрального представления, входящих через прием остранения/иллюзии в структуру литературного произведения как ее стилеобразующий и структурообразующий компонент.

ЛИТЕРАТУРА

1. Барбой Ю.Б. Театральный образ: Основные элементы и природа связей. – Дисс. … доктора искусствоведения. - Л., 1989. – С. 13.
2. Баумтрог Н.Н. Театральная выразительность в романе М.Е. Салтыкова-Щедрина «История одного города». – Дисс. … канд. филол. наук. – Барнаул, 2004. – 198 с.
3. Гачев Г.Д. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр. – М., 1968.
4. Гинзбург Л. О психологической прозе. – Л., 1977.
5. Губанова И. К. К проблеме референции драматического и сценического текстов в театральной семиологии. – М, 1993. – С. 8.
6. Давыдов В.В. Элементы театральной выразительности. Опыт системного исследования. – Дисс. … канд. Искусствоведения. – М., 1986. – С. 140 – 141.
7. Евреинов Н.Н. Театр как таковой. 2-е изд. – М., 1923.
8. Пави П. Словарь театра. – М., 1991.
9. Пинский Л. Театр времени // Вопросы литературы. – 1965. – № 6. – С. 125 – 149.
10. Поляков М.Я. В мире идей и образов. – М., 1983. – С. 213.
11. Поляков М.Я. О театре. Поэтика, семиотика, теория драмы. – М., 2000.
12. Полякова Е.А. Поэтика драмы и эстетика театра в романе (на материале романов «Идиот» Ф. М. Достоевского и «Анна Каренина» Л. Н. Толстого). – Дисс. … канд. филол. наук. – М., 1997.
13. Теккерей У.М. Доктор Розги и его юные друзья // Теккерей У. М. Собр. соч. в 12 т.т. – М., 1980. – Т. 12.
14. Цунский И.В. О природе понимания театрального текста. К вопросу о семиотическом и герменетивтических подходах к анализу театрального текста. – Дисс. … канд. искусствоведения. – М., 1995.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Barboy Y.B. Theatre image: The key elements and the nature of relationships. - Diss.... Doctor of Arts. - L., 1989. - P. 13.
2. Baumtrog N.N. Theatrical expression in the novel “A Story of One City” by M.E. Saltykov- Shchedrin - Diss.... Candidate of Philology Science. – Barnaul, 2004. - 198 p.
3. Gachev G.D. The Substance of Art Forms. Epics. Lyrics. Theatre. - M., 1968.
4. L. Ginzburg, About Psychological Prose. - L., 1977.
5. Gubanova I.K. The problem of reference and stage drama texts in the theater semiology. - M., 1993. - P. 8.
6. Davydov V.V. The elements of theatrical expression. The experience of system research. - Diss.... Candidate of Art History. - M., 1986. - P. 140 - 141.
7. Evreinov N.N. Theatre itself. 2nd ed. - M., 1923.
8. Pavy P. Theater Dictionary. - M., 1991.
9. Pinsky Theatre of time / / Questions of literature. – 1965. - № 6. - P. 125 - 149.
10. Polyakov M. Y. In the world of ideas and images. - M., 1983. - P. 213.
11. Polyakov M. Y. About theater. Poetics, semiotics, the theory of drama. - M., 2000.
12. E.A. Polyakov. Poetics of drama and theater aesthetics in the novel (based on the novels "The Idiot" by Fyodor Dostoyevsky and "Anna Karenina" by Leo Tolstoy). - Diss.... Candidate of Philology Science. - M., 1997.
13. William M. Thackeray. Doctor Rods and his young friends / / Thackeray, W.M. - Coll. Works in 12 v. - M., 1980. - T. 12.
14. Tsunsky I.V. About the understanding of the nature of the theatrical text. The semiotic and germenetivticheskih approaches to the analysis of the theatrical text. - Diss.... Candidate of Art History. - M., 1995.

Mayboroda R. Theatricality as the system of means of theatrical expression

Abstract: This article examines the theatricality as the system of means of theatrical expression in the analysis of a literary text, as well as the aspect of the interaction of theatre and literature. The author emphasizes that the interaction between theater and literature is expressed primarily in a distinct orientation of the literature on purely theatrical art modeling tools. The analysis of the expressive structure defined by the author, from the point of view of the theater allows you to build a special system images, an imaginary world that exists under other laws - the laws of the theatrical performance. So to read the novel as a performance (in the metaphorical sense) is the interpretation of the components of its structure, which are expressed by specific artistic means - a system of means of theatrical expression. The study of this aspect of the literary works is justified and necessary, that it is capable of theatrical expression to give a clear idea of the features of the interaction between literature and theatre aesthetics, the interaction that is resistant to the usual description of literary terms and concepts. Theatrical performance is a concept of reality, a world view, expressed in a particular stage action. Theatrical performance in the literary text is the imaginary (implicit) performance, constructed by the author, which has its own individual images, conveying the idea of the performance. Thus, the literary text can be read and seen as an implicit theatrical performance. The study of the various theories of theatricality convinces us that it has a number of permanent and non-permanent features, allowing to consider theatricality as a system of means of theatrical expression. The specificity of theatre is based on the following aspects (levels): playing (a world - theatre), communicative and receptive (author - actor - the viewer); efficient and stylistic. Theatricality is expressed at different levels: at the level of themes and contents, in the stylistic manner of narration about the outside world. Theatrical expression is the actualization of the system of permanent and non-permanent means of theatrical performance, falling through the reception of illusion into the structure of a literary work as its stylistic and structure-forming component.

Keywords*: theatre, theatre expression, theatre aesthetics, theatrical text,, theatrical code*

Медвідь Н.С.

Вольова модальність у діловій писемності XVII – XVIII ст.

Медвідь Наталія Сергіївна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

Received October 23, 2013; Revised October 30, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Статтю присвячено дослідженню вольової модальності та засобів її вираження в діловій писемності XVII–XVIII ст. Окреслено зміст поняття «вольова модальність», визначено лексико-граматичні засоби реалізації модальності у ділових документах зазначеного періоду. Проілюстровано мовним матеріалом типи вольової модальності: реальної вольової модальності, який передбачає вираження у ствердній формі реальності предикативних відношень, повідомлення про які не супроводжуються суб'єктивною оцінкою з боку мовця; реально-потенційної вольової модальності, який охоплює певний субстрат реально можливих явищ, що відповідають модальним значенням можливості, необхідності, достовірності.

Ключові слова: *вольова модальність, модальне значення, модальні модифікатори, реальна вольова модальність, реально-потенційна вольова модальність.*

У сучасній лінгвістиці спостерігається підвищений інтерес до категорії модальності. Ґрунтовні дослідження репрезентовано працями Н. Арутюнової, А. Бондарка, В. Виноградова, І. Вихованця, А. Грищенка, В. Шинкарука та ін. Дослідження граматичних явищ, пов'язаних з категорією модальності, зокрема волевиявлення (наказовості, дієвості, обов'язковості, можливості, достовірності тощо) у ділових текстах є актуальним, адже основною функцією документів є регулятивна, спрямована на висловлення розпоряджень та досягнення домовленостей в інституціоналізованому спілкуванні.

Засобам вираження вольової модальності в текстах кодексів України присвячена дисертаційна робота В. Рогожи [4]. Дослідниця обґрунтовує зміст поняття "вольова модальність" стосовно сучасного офіційно-ділового дискурсу, визначає засоби актуалізації модальності з урахуванням лексичних, морфологічних, реченнєвих параметрів юридичних документів. Дослідження стильової організації текстів ділової писемності XVII – XVIII ст. (звернена не до почуттів людини, а до її волі та розуму і є вираженням цієї волі) потребує опису засобів вираження вольової модальності у цих документах.

Мета розвідки полягає у здійсненні аналізу текстів ділових документів XVII – XVIII ст. з погляду категорії вольової модальності, щопередбачає розв'язання конкретних завдань:

1) диференціювати функціонально-семантичні типи вольової модальності у ділових текстах;

2) здійснити аналіз лексико-граматичних засобів вираження вольової модальності.

Модальність є мовною універсалією і належить до основних категорій мови. Під поняттям "модальність" (лат. modalis – модальний, modus – міра, спосіб) розуміють функціонально-семантичну категорію, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності і мовця до змісту висловлювання [6, с. 214]. Модальність, що виражає відношення до дійсності як реальне або ірреальне, називається об'єктивною, а та, що вказує на ставлення мовця до змісту висловлювання, – суб'єктивною. Таке розуміння сутності модальності сформувалося під впливом концепцій диктуму і модусу речення Ш. Баллі, модальності та модальних слів В. Виноградова, а також сучасних концепцій функціонально-семантичних полів.

Суб'єктивна модальність наближається до емоційності, проте необхідно проводити чітку межу між ними. На думку В. Виноградова, комунікативно-стилістична категорія модальності, що використовує будь-які форми, які семантично чи функціонально здатні виражати авторський коментар у процесі мовлення [2, с. 148], є виявом так званої емоційної модальності. Російський лінгвіст М. Петров до модальності зараховує морально-етичні, емоційно-вольові, естетичні вияви особи адресанта [1, с.183]. В академічній граматиці чеської мови вольова модальність виокремлюється із суб'єктивної та визначаються її підтипи – модальність необхідності, можливості та наміру [7, с. 278].

Слідом за В. Рожновою, вольову модальність визначаємо як відношення висловлення до дійсності в плані реальності/потенційності, зумовлене волевиявленням мовця щодо регулювання ділових відносин, яке виявляється у наказовості, забороні, розпорядженні, настанові, проханні тощо. Розрізняють лексико-семантичні (модифікатори модальності) та морфолого-синтаксичні (форми індикатива, імператива, інфінітива, теперішнього часу тощо) засоби вираження вольової модальності.

За відношення висловлення до дійсності вольову модальність диференціюють на два типи: 1) реальну вольову модальність (вираження у ствердній формі реальності предикативних відношень, повідомлення про які не супроводжуються суб'єктивною оцінкою з боку мовця); 2) реально-потенційну вольову модальність (вираження реально можливих відношень, що відповідають модальним значенням можливості, необхідності, достовірності) [4, с. 5].

Реальна модальність може виражатися формами дійсного способу, семантика форм яких передає волевиявлення мовця з модальними відтінками наказу, розпорядження, припису. Відношення змісту тих висловлень до реалій об'єктивної дійсності сприймається беззастережно, відсутні елементи непередбачуваності, умовності, випадковості: *Полковниковъ наказному по(л)тавскому Григорію Буцкому з(ъ) ста(р)шиною полковою тамошнею Ѓ(б)является* [3, с. 42].

Реальну модальність із значенням безперервності, постійної закономірності виражають форми теперішнього часу, напр.: *Жалобу мнѣ поданную о(т)козаков сєла Гайворона Калєника Пархомєнка с товарищи о(т)силая в кол(л)єгію, рекомєндую оной учинить по сєй в(ъ) согласіє малороссійскихъ правъ разсмотрєніе и рѣшєніе* [3, с.69-70]; *До сєго находылся я при полковом НѢжинско(мъ) судє в пысмєннихъ указны(х) дѣлъ подъканцєлярыстомъ, отправляя службу мою добропорядочно<,> а нѣнѣ жєлаю таковую жъ службу продо(л)жать пры судє зємскомъ повѣту Батурынско(г)[о] <;> Для того суда зємского повѣту Батурынско(г)[о]покорнѣйшє прошу о прынятій мєнє оного зємского суда к пысмєннимъ дѣламъ учыни(т) мылостивоє опрєдѣлєныє* [3, с. 69]. Форми теперішнього часу часто вживаються не лише для позначення реального стану речей, але й дії, яка мислиться у майбутньому, зі значенням обов'язковості, неминучості та реальної повинності.

Вольова модальність актуалізується імперативною формою дієслова і передає волевиявлення мовця, яке залежно від конкретної ситуації набуває модальних відтінків наказу, поради, застереження тощо. Контекст допомагає сприйняти волевиявлення мовця, передане формами дійсного способу в значенні наказового. Індикатив у значенні імператива може мати модальні значення наказу, рекомендації, пропозиції, попередження, вимоги, дозволу, повідомлення, припису, санкції, розпорядження, пояснення, звернення, повинності, виконання, примусовості, заборони тощо.

Висловлення наказу характеризується здатністю до ієрархізації становища мовця та слухача: *В назначєнный дєнь сєго июля <"13"> в суботу къ имѣющой быть цєрємонѣй для прочтєния публичного высочайшєй єя импєраторскаго вєличєства грамоты и виносув цєрковъ гєтмански(х) клєйнотовъ по о(т)битій утрє(нъ)нєй зоры по даній пєрвого сигнала с трєх пушєк <:> собрится вамъ в добромъ убранствѣ на коня(х) вєрхамы в домъ гєнєралного войскового подскарбія Скоропадского <,> и з нимъ, поскарбыємъ гєнєралнимъ, явится в зали єгѠ яснєвєлможносты<:> для того, что вы при цєрємонѣялномъ нєсєній булавы гєтманской з дому єго яснєвєлможносты высоко повєлитєлного гєтмана и кавалєра<.> мѣєтє єхать по сторонамъ каляскы, в которо(й) вєзєна будєтъ имъ, гєнєралнимъ подскарбіємъ, оная гєтманска булова к цєркви и обратно* [3, с. 62].

Заборона – це наказ не робити названої дії, тому пропозитивний зміст такого висловлення обов'язково містить заперечення: *Въ якомъ владѣнію того села… абы нѣхто не чинилъ жадное найменшое … шкоди и пренагабаня, пилно мѣти хочемъ и рейментарско приказуемъ* [5, с. 430].

Для позначення особливої категоричності, яку підсилюють додаткові лексичні засоби: прислівники, прикметники тощо, імперативність передається інфінітивом. Напр., *Отъ бывшихъ библіотєкарєй новой библіотєки ієромонаха Рувима, учителя синтаксимы <,> а старой магистра аналогіи Луки Коржєвича по рєєстру нємєдлєнно принять всѣ книги, иє обходя никого <,> въ кого бы оныя книгы нє были<,> и сколко ихъ не явится <,>и какыя имєнно<,> о томъ доношєніємъ тотъ часъ прєдставить рєктору съ учителми* [3, с. 66]. Імперативний інфінітив дає змогу осмислювати особу мовця узагальнено, що надає вислову офіційності, безапеляційності, виражає незаперечність, невідкладність дії.

Найпоширенішим способом вираження модальних відтінків дії, стану, явища є сполучення дієслів, одне з яких своїм лексичним значенням виражає модальність іншого, відтвореного формою інфінітива: *Понєжє иногда трєбуютъ знатные господа видѣть библіотєку кієвскую, то старатся <,> чтоб въ оной всєгда чисто было<,> и книги какъ всеможно охранєны бы были от пилѣ* [3, с. 68].

Реально-потенційна вольова модальність передбачає можливість чи необхідність перетворення потенційного в таке, що з волі мовця чи за бажанням виконавця дії може чи повинно стати реальним [4, с. 10]. Зовнішніми показниками реально-потенційного типу модальності є вживання таких видо-часових форм та модальних модифікаторів, які містять семи: можливість/неможливість, достовірність, необхідність, повинність, упевненість, неминучість.

Напр., модальне значення неможливості дії внаслідок об'єктивних умов чи суб'єктивних обставин, які унеможливлюють її реалізацію, актуалізує наявність заперечної частки **не**, яка змінює модальний зміст висловлення. Типовою формою вираження є дієслова теперішнього часу, форми майбутнього часу, інфінітиву: *Оныхъ книгъ въ академичєской библиотєкѣ имѣючихся изъоной библиотєки на сторону бєзъ вѣдома рєктора съ учитєлями отнюдь никому ни под какимъ видомъ нє видавать бєзъ росписокъ саморучныхъ писмєнно архіпамтирскаго приказанія* [3, с. 67].

Волюнтативна ситуація передбачає наявність вольового мотиву, що забезпечує можливість реалізації дії, та формує модальне значення необхідності. Центральне місце в реалізації цього значення займають конструкції з модальними лексемами: *А когда кому изъ учитєлєйпо усмотрєнію рєктора съ учитєльми какіє книги изъ библіотеки видать будетъ потрєбно <,> то отъ таковыхъ взымая росписки саморучныє <,>означать в тихъ роспискахъ имєнно на какія тѣ книги имъ даются сроки, якія росписки съ той же библіотєки хранить и за окончаніємъ сроковъ онія книги отбырать<,> не обходя никого и нє принимая ни от кого никакихъ извинєній* [3, с. 67].

Отже, функціонально-семантична категорія вольової модальності має об'єктивно-суб'єктивний зміст, характеризується значеннями реальності / потенційності та виявляється на різних рівнях мовної діяльності. Основними засобами вияву вольової модальності є модифікатори модальності, форми індикатива, імператива, інфінітива, теперішнього часу тощо. Перспективним для польшого дослідження є визначення семантичних підтипів кожного типу вольової модальності. Окремого дослідження потребують синтаксичні засоби вираження категорії вольової модальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Виноградов В.В. Очерки по истории русского литературного языка XVII–XIX вв.: учебник. – [3-е изд.]. – М.: Высш. школа, 1982. – 528 с.
3. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст.: зб. док.; відп. ред. Л.А. Дубровіна. – К.: Наукова думка, 1993. – 392 с.
4. Рогожа В.Г. Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / В.Г. Рогожа. – К., 2005. – 24 с.
5. Універсали Івана Мазепи 1687–1709 / [упор. І.Бутич]. – К.; Львів: НТШ, 2002. – 780 с.
6. Шведова Н. Ю. Средства формирования и выражения субъективно-модальных значений // Русская грамматика: в 2 томах. – Т. 2.– М.: Наука, 1980. – С. 213–224.
7. Akademick mluvnice češtiny. – Praha: Academia, 1987. – 446 s.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Batsevich F. S. Narisi z língvístichnoï pragmatiki: monografiya. – L'vív: PAÍS 2010 goda. – 336 s.
2. Vinogradov V.V. Ocherki po istorii russkogo literaturnogo yazyka XVII–XIX vv.: Uchebnik. – [3- ye izd.]. – M.: Vyssh. shkola, 1982. – 528 s.
3. Dílova dokumentatsíya Get'manshchini XVÍÍÍ st.: Zb. dok. vídp. red. L.A. Dubrovína. – K.: Naukova dumka, 1993. – 392 s.
4. Rogozha V.G. Zasobi virazhennya vol'ovoï modal'ností v tekstakh kodeksív Ukraïni: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 " Ukraïns'ka mova " / V.G. Rogozha. – K, 2005. – 24 s.
5. Uníversali Ívana Mazepi 1687-1709 / [upor. Í.Butich]. – K. ; L'vív: NTSH 2002 goda. – 780 s.
6. Shvedova N. YU. Sredstva formirovaniya i vyrazheniya sub"yektivno-modal'nykh znacheniy / / Russkaya grammatika: v 2 tomakh. – T. 2 – M: Nauka, 1980. – S.213–224.

Medved N.S. Will modality in business XVII – XVIII centuries writing

Abstract: The article studies the willl modality and means of its expression in the business XVII – XVIII centuries writing. The concept of "willl modality" is proved, lexical and grammatical means of modality realization in business documents of specified period are defined. Due to linguistic material the will modality types are illustrated: real will modality that provides the affirmative expression of the reality predicate relations, reports are not accompanied by subjective evaluation from the the speaker's side; real and potential will modality, which includes a substrate of realistically possible events.

Keywords: *will modality, modal meaning, modal modificators, modal modificators, real will modality, real and potential will modality.*

Медведь Н.С. Волевая модальность в деловой письменности XVII – XVIII вв.

Аннотация: Статья посвящена исследованию волевой модальности и средств ее выражения в деловой письменности XVII – XVIII вв. Обосновано содержание понятия "волевая модальность", определены лексическо-грамматические средства реализации модальности в деловых документов указанного периода. Проиллюстрировано языковым материалом типа волевой модальности: реальной волевой модальности, предусматривающий выражение в утвердительной форме реальности предикативных отношений, сообщение о которых не сопровождаются субъективной оценке со стороны говорящего; реально-потенциальной волевой модальности, охватывающий определенный субстрат реально возможных явлений, отвечающих модальным значением возможности, необходимости, достоверности.

Ключевые слова: *волевая модальность, модальное значение, модальные модификаторы, реальная волевая модальность, реально-потенциальная волевая модальность.*

Меншій А. М.
Типологічні ознаки "школи" М. Коцюбинського у творчості Г. Михайличенка

Меншій Аліса Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант,
Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Received October 22, 2013; Revised November 11, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: У статті подано спробу осмислення типологічних ознак "школи" М. Коцюбинського у творчості Г. Михайличенка. Встановлено, що у художній прозі письменників відображено основні тенденції духовного життя поч. ХХ ст. Важливе місце в організації художніх систем митців відіграють внутрішній сюжет, колір, світло та настрій. У їхній прозі переважають суб'єктивні форми оповіді. Жанрові форми мають новаторський характер: "акварель", "етюд", "мініатюра", "шкіц" та ін. Особливістю авторських поетик є складний і водночас гармонійний синтез образотворчого мистецтва та художньої літератури. Вони розвивали в українській літературі жанр поезії в прозі, тяжіли до стильового еклектизму. Не залишилися поза увагою спільність на рівні тематики, проблематики та образної системи.

Ключові слова*: "школа" М. Коцюбинського, поезія в прозі, поетикальні домінанти, жанрові форми, стильовий еклектизм.*

Під час дослідження естетичних домінант української літератури ХХ ст. актуальним є осмислення наскрізних тем, проблем, властивих творчості багатьох письменників, а також наявність взаємовпливів і про-

довження певних традицій. З огляду на це логічним є звернення до мистецьких напрацювань М. Коцюбинського і представників вітчизняної літератури 20 – 30-х рр. У каноні національної літератури авторові "Intermezzo", поза сумнівом, належить провідне місце. Популярність перекладів російською, польською, чеською, німецькою, шведською та ін. мовами сприяло визнанню М. Коцюбинського як одного з найвпливовіших українських митців, з творчістю якого пов'язані знакові моменти розвитку літератури. Він репрезентував поширений у світовій культурі тип національного митця і єднав своєю творчістю розрізнений український духовний простір, наполегливо розширював жанрові й тематично-стильові обрії української літератури. Врешті саме йому судилося чи не найкардинальніше переорієнтувати розвиток цілої української літератури, давши їй відчуття аристократичності й ускладненої вишуканості переживань.

У 20 – 30 рр. XX ст. осмисленню творчого феномена М. Коцюбинського сприяли публікації С. Єфремова, М. Зерова, С. Козуба, А. Лебедя, А. Музички, П. Филиповича, А. Шамрая. Так, М. Зеров одним із перших визнав вплив М. Коцюбинського на письменників свого покоління і назвав його "піонером нової літературної школи" [1, с. 141]. Поняття "школа" М. Коцюбинського, серед чільних представників якої виокремлюємо імена А. Головка, М. Івченка, Г. Косинки Г. Михайличенка, В. Підмогильного, М. Хвильового, лише пунктирно окреслено дослідниками. До цієї теми принагідно зверталися В. Агеєва, В. Звиняцковський, Н.Калениченко, Ю. Кузнецов, Я. Поліщук, В. Фащенко, О. Черненко та ін. Відтак відсутність досліджень з актуалізованої проблеми спонукає нас до вивчення впливу М. Коцюбинського на письменників "Розстріляного відродження". Зважаючи на обмеженість розвідки, зосередимося на одному з аспектів, а саме поетикальних домінантах творчості М. Коцюбинського та Г. Михайличенка. Творчість згаданих митців неодноразово ставала об'єктом інтерпретації. Дослідників цікавила жанрово-композиційна своєрідність, питання стилю, способи творення образів. Особливості художнього світу М. Коцюбинського осмислювали В. Агеєва, І. Бестюк, А. Гуляк, Т. Гундорова, А. Гурдуз, І. Денисюк, В. Звиняцковський, Н. Калениченко, М. Коцюбинська, Ю. Кузнецов, І. Міхалінчик, Я. Поліщук, С. Пригодій, Т. Саяпіна, Г. Сохань, К. Хаддад, О. Черненко та ін. Біографічні, критико-аналітичні, історико-літературні дослідження доробку Г. Михайличенка запропонували В. Гадзінський, І. Гладка, С. Єфремов, М. Жулинський, В. Мельник, Р. Мовчан, В. Поліщук, А. Приходько, О. Романенко, Г. Хоменко, О. Цибаньова-Стеценко, М. Яремкович та ін. Проте осмисленню типологічних ознак "школи" М. Коцюбинського у творчості Г. Михайличенка не було присвячено спеціальної наукової розвідки. Запропоноване дослідження покликане заповнити утворену лакуну. Тож мета розвідки обсервується навколо фактів впливу класика на доробок автора "Блакитного роману" на рівні естетичної програми та поетики творчості.

Мистецький доробок М. Коцюбинського та Г. Михайличенка об'єднують глибокі філософсько-психологічні роздуми про людину й навколишній світ. У художній прозі митців знайшли відгомін основні тенденції духовного життя початку XX ст., що визначалися філософськими позиціями А. Шопенгауера та Ф. Ніцше. Крім того, герої М. Коцюбинського та Г. Михайличенка завжди існують в межах певного суспільства і перебувають під його контролем, іноді доброзичливим, але в будь-якому випадку неминучим, і, як правило, фатальним. Отже, їхні твори пронизані екзистенційними мотивами, появу яких можна пояснити ідеологізацією всіх форм життя.

Для творчості письменників характерною є одна з основних особливостей літературного процесу поч. XX ст. – одночасне співіснування імпресіонізму, експресіонізму, символізму, неоромантизму. Еклектизм стилів, оригінальне авторське поєднання елементів різноманітних стильових течій витворило індивідуальний стиль митців. Однак у стильовому розмаїтті М. Коцюбинського та Г. Михайличенка безперечною домінантою в новелістиці є поетика імпресіонізму, яка виявляється не тільки на рівні жанрово-композиційному та образотворчому, а й на рівні проблематики.

У модерних творах М. Коцюбинського та Г. Михайличенка сюжет як традиційний ланцюг зовнішніх подій зникає. Натомість, визначальною стає роль так званого внутрішнього сюжету, коли об'єднуючим началом твору є настрій, психолого-емоційний стан героя, асоціативність його думок та вражень. Важливу роль в організації художніх систем М. Коцюбинського та Г. Михайличенка відіграють наскрізні елементи – колір, світло, настрій. Ці елементи є своєрідними самостійними акордами серед поліфонії засобів вираження емоційно-психологічного стану героїв їхніх творів. Як учень М. Коцюбинського, Г. Михайличенко надзвичайно уважно ставився до деталей. Деяким з них притаманна певна різкість, карбованість, особливо у композиційній структурі тих творів, які позначені рисами трагедійності ("Крик", "Погроза невідомого", "Місто" та ін.).

У прозі письменників переважає суб'єктивна форма оповіді. Пріоритетними для них стають експресія, емоції я-героя, мінливі настрої, враження, які витісняють зображальність. Жанрові форми творів М. Коцюбинського та Г. Михайличенка мають новаторськи-пошуковий характер. Експресія, емоції автора та героя, мінливі настрої, враження стають пріоритетними у їхніх творах, витісняють розповідь та зображальність художнього твору. Лірична фрагментарність втілюється у жанрових формах "акварелі", "етюду", "ескізу", "блакитно-рожевої новели", "новели шукань", "інтермеццо", "етюду кохання", "мініатюри", "шкіца" та ін.

Особливістю авторських поетик М. Коцюбинського та Г. Михайличенка є складний і водночас абсолютно гармонійний синтез образотворчого мистецтва та художньої літератури. Органічне поєднання двох видів мистецтва спостерігаємо у новелах, які у жанровому підзаголовку визначені авторами як етюд ("Ля-

лечка"), акварель ("На камені"), акварельні плями ("Чуже свічадо") та етюд кохання ("Непроспівана пісня"). Синтез малярства й літератури у їхній творчості зумовлюється як загальними тенденціями розвитку літератури поч. ХХ ст., так і особистим чинником. Адже письменники самі добре малювали, володіли тонким відчуттям кольору.

І М. Коцюбинський, і Г. Михайличенко розвивали в українській літературі жанр поезії в прозі. Вдаючись до цього жанру митці дотримувалися його канонів, сповна використовували такі його переваги, як ліричність, фрагментарність, настроєвість. Атмосфера туги, розчарування, самотності чи замилування пронизує поезію в прозі українських митців, дозволяє їм конструювати новий комунікативний простір, використовуючи поетикальні техніки та суґестивні впливи. Особливий характер цього жанру у їхній творчості обумовлений визначальною роллю пейзажу, точніше, пейзажних деталей. Проте це не реальні пейзажні картини, а символи внутрішніх переживань героїв. Використання пейзажних картин, образів, деталей допомагає авторам досягти символічного, образно-емоційного чи навіть алегоричного осмислення світу та душі людини.

Не можна не помітити й тематичних перегуків. Новели "Невідомий" М. Коцюбинського та "Погроза Невідомого" Г. Михайличенка – це відтворення потоку свідомості в'язнів, коли реалії тюремного побуту переплітаються з думками героїв про доцільність власного існування, усвідомлення приреченості на самоту. В обох творах змальовано ситуацію очікування близької смерті, коли страх в один момент змінюється відчайдушністю, радість – безмежною, болючою тугою, віра – абсолютним відчаєм, коли в межах замкненого ворожого простору в'язничної камери самотність людини порушує лише тінь її близької смерті.

Тема самотності, магістральна у літературі ХХ ст., домінує у творчості М. Коцюбинського та Г. Михайличенка. Митці намагалися послідовно простежити різні вияви складного психологічного стану, який виникає в силу незалежних від людини обставин. Авторська інтерпретація теми самотності, запропонована М. Коцюбинським, характеризується багатовимірністю: філософський, психологічний і соціальний аспекти доповнюють один одного і утворюють цілісну картину. Показовим у цьому відношенні є цикл "З глибини", що складається з чотирьох мініа-тюр: "Хмари", "Утома", "Самотність", "Сон". У "Хмарах" душа поета постає спраглою, неспокійною, такою, що рухається вперед "… повна туги й невиплаканих сліз, вагітна всіма скорботами світу, темна од жалю до нещасної землі…" [2, с. 177]. В "Утомі" представлено втомлену душу поета, яка помирає для того, щоби відродитися з попелу. Оригінальний задум мініатюри "Самотній", де автор для того, аби підкреслити свою соціальну та екзистенційну самотність, чотири рази наголошує на тому, що душа поета не втомлюється співати: "А ти самотній!.. <…>. Навколо люди. Блищать їх очі, тремтять їх голоси… Снує срібну нитку розум і золоту – серце, хвиля життя виходить з берегів, шумить і грає, – і коли до уст моїх торкається келих веселощів – я чую вже знайомий реквієм душі: – А ти самотній!.. " [2, с. 178]. Ліричний герой у пошуках власної буттєвості не є соціально самотнім, а лише почувається таким, тому його відчуття стає єдиною істинною реальністю, воно створює настрій, впливає на хід думок. Відтак у згаданих творах самотність викликана не знедоленістю, а буттєвим призначенням сприймати світ і має філософський, екзистенційний характер, та інтерпретована як закономірність інтелектуального розвитку людини, необхідна умова формування особистості, наслідок її прагнення до пізнання світу та себе в ньому.

Протагоністами новел Г. Михайличенка "Погроза невідомого", "В розстанні", "Дівчина", "Кольорові аркушики", "Непроспівана пісня" стають люди в кризові моменти переживання своєї самотності. Самотність особистості є не тільки однією із основних тем його прози, а й специфічною рисою, яка визначає увесь характер творчості письменника: ідейне забарвлення, емоційно-настроєвий фон, спосіб мислення, динаміку рефлексій, лексично-синтаксичну структуру. А. Приходько вважає, що творчість Г. Михайличенка – це відблиски велетенської душі, що "заслуговують на увагу, як витвір безперечно першорядного таланту: яскравого, оригінального самобутнього і … самотнього" [4, с. 5]. Поглиблений інтерес митця до проблем самотності зумовлений, на наш погляд, біографічними фактами. В'язниця, карцер, заслання, які довелося пережити, стали важкою школою психічного випробування для молодого письменника.

Одним із перших в українській літературі М. Коцюбинський звернувся до урбаністичної проблематики. У його доробку місто існує як повноцінний художній образ, як окремий організм, що підпорядковує людину своїм законам. Автор "Цвіту яблуні" відходить від спопуляризованої в письменницькому середовищі поч. ХХ ст. моделі поведінки українця як маргінальної особистості в умовах урбаністичного простору. Для письменника місто, у першу чергу провінційне – не ворог, а природне середовище існування його героїв. Місто у новелах Г. Михайличенка, на відміну від текстів Б. Антоненка-Давидовича, А. Головка, М. Івченка, І. Кириленка, О. Кундзіча, А. Любченка, І. Микитенка, К. Поліщука, М. Хвильового та ін., не стало однозначно негативним символом. "Для велетенської більшості тодішніх українських письменників місто було чимсь ворожим, що лягало на українське село важким чоботом русифікації та експлуатації. Г. М-ко зробив у цій одсталій традиції категоричний і незабутній перелім", – зазначив В. Гадзінський [4, с. 57]. Його герої народжуються, переживають, сподіваються, мріють, втрачають надію і гинуть у межах якогось абстрактного міста без назви, міста-символу, особливої системи простору. Героя новел Г. Михайличенка приваблюють дисгармонійні прояви урбаністичної стихії. Він прагне зрозуміти місто, осягнути думкою та чуттям його контрасти. Воно додає героєві сил, живить його сподівання і водночас глибоко ранить душу, завдає болю. Проте, місто Г. Михайличенка не руйнує особистості героя, а в складних перипетіях витворює духовно-

міцний тип особистості нового часу. У цьому плані автор циклу "Місто" значно ближчий до художньої практики М. Коцюбинського, ніж, скажімо, М. Івченко, М. Хвильовий, Г. Косинка чи В. Підмогильний.

Помітне місце в урбаністичній картині новел М. Коцюбинського та Г. Михайличенка належить саме провінційним містам. Це не випадково, оскільки письменники формувалися в особливому просторі духовного життя, що має власні часові ознаки, культурні традиції, формує провінційний тип ментальності. Це дає підстави розглядати простір провінції, відтворений у художньому світі українських митців, як ментально-географічний і духовний феномен. І М. Коцюбинський, і Г. Михайличенко не подають розлогих описів провінційних міст, вони ледь вгадуються, але автори зберігають реальну топографічну основу. У новелістиці М. Коцюбинського образ провінційного міста ще більш завуальовано. Життя міста не змальовано і місцеве товариство, в особі окремих його представників, не окреслено. Однак, негативний вплив провінційності відчувається читачем. Йдеться про тотальну байдужість і відсутність духовних запитів, засилля міщанства, зосередженість винятково на "потребах тіла". Початок новели "Сон" уводить читача в мертвий, буденний, набридлий світ провінційного міста: "Щодня було те саме. <…>. Пливли перед ними і безслідно зникали маломістечкові доми і все ті ж самі люди, наче потерті меблі у хаті, між якими роками можна ходити, не помічаючи навіть. Бульвар серед міста з рядом голих тополь, що біліли на осінньому небі…" [3, с. 183]. Дух звички є основною ознакою цього світу. Здається, городяни не мають потреби "оживити" сумне міське життя: "Деревця, недавно посаджені, були поламані вщерть і простягали до неба свої цурпалки, тверді, колючі, обдерті, з клаптями шкури – кори... Між деревами, в наметах рудого листу, щось пахло непевно, осіннє небо нудьгувало понад бульваром, і все те – сіре, слизьке, убоге – ворони вкрили сіткою крил, засіяли грубим, скрипучим крилом" [3, с. 183]. Атмосфера тління, розкладання нагнітає відчуття внутрішньої порожнечі, безперспективності існування. Місто постає холодним, похмурим, туманним, сірим, брудним. Образ калюжі, в якій можна побачити ціле місто, ніби забарвлює весь пейзаж в один колір – колір бруду.

Топос провінційного містечка у новелі Г. Михайличенка "Як Храня сумувала" репрезентують "Головний проспект" і "великий міст через Псьол". Атмосферу міста унаочнює пряма мова героїні: "Не можу я вже глядіти ні на що у цьому остобридлому містечку, – іритувалася Храня, і в її уяві вирисовувалися привабливі незнані обрії й можливості" [4, с. 235]. У "різдвяній новелі" "Маленька Докійка" наратор протиставляє атмосферу столиці та провінційного "рідного містечка". Несподівана зустріч героя-оповідача з маленькою Докійкою, товаришем дитячих ігор, а тепер Докією Олексіївною, пишною дорослою панночкою, у вишуканім строї, солідною столичною курсисткою, відновлює у душі протагоніста напівзабуті почуття: "Наближалося Різдво, і ми знову опинилися дома, в рідному містечку. Всі думки й старі образи з новою силою опа ували мене" [4, с. 243]. Проте закритість, закомплексованість і напередвизначеність провінційного життя стають причиною символічної загибелі я-героя.

Г. Михайличенко завдячує М. Коцюбинському й типами персонажів. Образ сліпої жебрачки з новели "Старчиха" типологічно близький до Естерки, героїні новели "Він іде!". Образ старої сліпої Естерки, яка передбачила загибель двох своїх синів, але нічим не могла запобігти тому, співзвучний з образом Кассандри чи Біблійних пророків. Сліпа пророчиця, до якої звертається налякана єврейська громада у переддень християнського свята, виголошує свої видіння у незвичному стані свідомості: "Її щось питали, щось говорили, але вона не чула. Вона, що носила у серці велике горе, яке не могло там зміститись і спливало крізь темні очі, бачила тільки своїх синів, про них говорила" [2, с. 250]. Естерка передбачає апокаліптичні події: "Я бачу звірів… скрізь звірів… В очах у них вогонь, а на зубах кров… людська, червона… А в серці мають вовчу жадобу… Вони несуть свого Бога, і на дрючках, що в їх руках, кров… кров синів моїх бідних… " [2, с. 250]. Сліпа мати звертається до новоявленого "Христа": "Слухай ти, жидівський сину!.. Ти знов ідеш? <…>. Ти знов благословиш розливати кров твого народу! <…>. Слухай, куди ти йдеш, спинись… Доволі крові…" [2, с. 256]. Та люди не чують пророчих слів, а вона не може розкрити очі тим сліпим, які готові були пролити людську кров.

Сліпа (Г. Михайличенко "Старчиха"), яка просить милостиню біля ганку міської друкарні, залишається майже непомітною у вирі поспіху, байдужості і марнославства. Лише нараторові вдалося вихопити із загальної картини дві самотніх постаті. Протагоніст уважно розглядає жінку з дитиною, акцентує увагу на її охайності, звертає увагу на одяг та хустинку. Помічає біля її ніг босого й без картуза старченя, яке тримає в руці розмальовану старцівську чашку. Трагічну абсурдність ситуації видають сльози жінки: "Старчиха плакала зовсім нечутно… В її нечутному плачі було безнадійне горе…" [4, с. 158]. Героя новели найбільше гнітить нечутний плач, сльози приниження і розпачу: "Мене підбивало приєднатися до неї й теж плакати. <…>. Мені сором було дивитися на старців і подавати їм. Сором робити навпаки. Взагалі мені було сором. Кортіло стати поруч з нею і жебрати разом" [4, с. 158-159]. Для наратора – це не банальний епізод у просторі зурбанізованого середовища. "Старечі зморшки і скорбні риси біля уст" нагадують йому "щось рідне, боляче близьке" [4, с. 158].

Отже, окреслені факти дають змогу зробити висновок про те, що естетична програма та поетикальні новації, впроваджені в художніх текстах М. Коцюбинського, виявилися досить перспективними. Відповідно до природи власного мистецького обдарування, Г. Михайличенко модифікував жанрові структури, мотиви, образи свого авторитетного попередника, не відкидаючи його досвіду, але й не будучи слухняним продовжувачем. Дальші студії допоможуть з'ясувати таємниці творчості митців 20-30-х рр., розкрити ори-

гінальні грані їхньої поетики. Зокрема, в обраному напрямі перспективним є комплексне дослідження стильових уподобань та жанрової практики, яке має на меті виявити нові можливості вивчення та інтерпретації української літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М. Сулима; Післям. М. Москаленка. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 1301 с.
2. Коцюбинський М. Твори: В 7 т. Т. 2: Повісті, оповідання (1897 – 1908). – К.: Наук. думка, 1974. – 383 с.
3. Коцюбинський М. Твори: В 7 т. Т. 3: Оповідання. Повісті (1908 – 1913). – К.: Наук. думка, 1974. – 432 с.
4. Михайличенко Г. Твори / Упоряд. В. Гадзінський. – Харків: ДВУ, 1929. – Т.1. – 269 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Zerov M. Ukrai'ns'ke pys'menstvo [Ukrainian artistic literature] / Uporjad. M. Sulyma; Pisljam. M. Moskalenka. – K.: Vydvo Solomii' Pavlychko "Osnovy", 2002. – 1301 s.
2. Kocjubyns'kyj M. Tvory [Collection of works]: V 7 t. T. 2: Povisti, opovidannja (1897 – 1908). – K.: Nauk. dumka, 1974. – 383 s.
3. Kocjubyns'kyj M. Tvory [Collection of works]: V 7 t. T. 3: Opovidannja. Povisti (1908 – 1913). – K.: Nauk. dumka, 1974. – 432 s.
4. Myhajlychenko G. Tvory [Collection of works] / Uporjad. V. Gadzins'kyj. – Harkiv: DVU, 1929. – T. 1. – 269 s.

Menshiy A. Typological features of M. Kotsyubynsky's "school of thought" in the creative work of H. Myhailychenko

Abstract: The issue of creative borrowing, influence, continuation of traditions by representatives of various artistic formations is topical for the research of the XX century Ukrainian literature. Hence, it is logical to turn to artistic works of M. Kotsyubinsky and Ukrainian writers of early twentieth, who are representatives of M. Kotsyubynsky's school of thought. The latter is only vaguely outlined by the researchers (A. Golovko, M. Ivchenko, H. Kosynka, H. Mykhailychenko, V. Pidmohylny, M. Hvylyovy). The author focused on M. Kotsyubynsky's and H. Mykhailychenko's poetical systems. Their artistic works reflect major trends of the spiritual life determined by philosophical stands of A. Schopenhauer and F. Nietzsche at the break of the XX century. Their works are characterized by stylistic eclecticism. Inner plot, colour, light and mood are essentials of the writers' artistic systems. Their prose is dominated by subjective narratives. Their genres are innovative: a "watercolor", a "sketch", a "miniature", a "scene" etc. Complex and harmonious synthesis of fine arts and fiction is the feature of the authors' poetic systems. They developed a genre of poetry in prose in Ukrainian literature. It is impossible not to notice the similarities in the subject matter of the narratives "Unknown" by M. Kotsyubynsky and "The Threat of the Unknown" by H. Mykhailychenko. The XX century mainstream topic of loneliness dominates their works. M. Kotsyubynsky was one of the first Ukrainian writers to address urban issues. In his artistic system the city exists as a full-fledged image, as a separate being that brings people under its laws. A protagonist of novels, H. Mykhailychenko is attracted by disharmonious manifestations of urbanity: the city nourishes the hero as much as it causes pain. H. Mykhailychenko owes M. Kotsyubynskiy the types of characters as well (a blind beggar-woman from the short story "Starchyha" and Esterka, the heroine from the story "He is coming!"). Thus, H. Mykhailychenko learned M. Kotsyubynsky's lessons in a creative way without rejecting the nature of his own artistic talent.

Keywords: *M. Kotsyubinsky's "school", poetry in prose, dominants of a poetical system, genres, stylistic eclecticism.*

Менший А.Н. Типологические особенности "школы" М. Коцюбинского в творчестве И. Михайличенко

Аннотация: Изучая украинскую литературу XX в., исследователи обратили внимание на вопросы творческих заимствований, влияний и продолжения традиций представителями разных художественных формаций. Поэтому актуальным является обращение к художественному наследию М. Коцюбинского и украинских писателей 20 – 30-х гг., представителей "школы" М. Коцюбинского. Понятие "школа" М. Коцюбинского (А. Головко, М. Ивченко, Г. Косынка, И. Михайличенко, В. Пидмогыльный, Н. Хвылевой) пока осталось без должного внимания литературоведов. Из-за ограниченности объема статьи, автор сосредоточился на художественных особенностях творчества М. Коцюбинского и И. Михайличенко. В их прозе нашли отражение основные черты духовной жизни нач. XX вв. Важное место в организации художественных систем писателей принадлежит внутреннему сюжету, цвету, свету и настроению. В их прозе преобладают субъективные формы повествования. Новаторский характер имеют такие жанровые формы как "акварель", "этюд", "миниатюра", "набросок" та др. Особенностью авторских поэтик является сложный синтез изобразительного искусства и художественной литературы. Писатели развивали жанр поэзии в прозе, тяготели к стилевому эклектизму. Нельзя не отметить и тематической общности, к примеру, в новеллах "Неизвестный" М. Коцюбинского и "Угрозе Неизвестного" И. Михайличенко. В их творчестве доминирует тема одиночества, магистральная в литературе XX в. Одним из первых в украинской литературе М. Коцюбинский обратился к урбанистической проблематике. В его новеллистике город существует как полноценный художественный образ, отдельный организм, подчиняющий человека своим законам. Протагонистов новелл И. Михайличенко привлекают дисгармоничные проявления урбанистической стихии: город не только подпитывает героя, но и причиняет боль. Некоторые образы И. Михайличенко типологически близки к персонажам М. Коцюбинского (слепая из "Попрошайки" и Эстерка из новеллы "Он идет!"). Автор статьи приходит к выводу, что И. Михайличенко не только творчески освоил уроки М. Коцюбинского, но и всесторонне развивал природу собственного художественного дарования.

Ключевые слова: *"школа" М. Коцюбинского, поэзия в прозе, художественные особенности, жанровые формы, стилевой эклектизм.*

Мініна О.В.

Бібліопоетоніми як компонент поетонімосфери двології Кена Фоллетта "Стовпи Землі" та "Світ без кінця"

Мініна Олена Володимирівна, викладач Горлівського інституту іноземних мов, Донбаський державний педагогічний університет, м. Горлівка, Україна

Received October 23, 2013; Revised November 7, 2013; Accepted November 15, 2013

Анотація: Статтю присвячено бібліопоетонімам як компоненту поетонімосфери історичної двології відомого британського письменника Кена Фоллетта "Стовпи Землі" та "Світ без кінця". Розглянуто різні погляди на йменування біблійної пропріальної лексики, виокремлено термін бібліопоетонім для позначення поетонімів, запозичених з тексту Біблії. Проаналізовано структурні та семантичні підгрупи бібліопоетонімів, сфокусовано увагу на їхній етимології та стуктурно-семантичних особливостях, що розкривають задум письменника.

Ключові слова: *літературна ономастика, поетонімосфера, бібліопоетонім, семантичний розряд, структурна модель*.

Поетонімосфера художнього твору уявляє неподільне ціле, де кожний компонент виконує в тексті ту чи іншу функцію, тому "не можна розглядати поетоніми біблійного походження поза їхнім зв'язком з іншими пропріальними одиницями тексту" [5, с. 244]. Більшість науковців відносять назви богів і божеств до розряду міфонімів або теонімів, які вони визначають як власні назви вигаданих об'єктів різних сфер онімного простору в міфах і казках [10, с. 9]. Але питання про йменування поетонімів біблійного походження все ще залишається відкритим, саме тому численні публікації з цієї тематики присвячено термінології.

Науковці Е.П. Леонтьєв та Р.С. Манандян запропонували використовувати термін *бібліоніми* для позначення поетонімів біблійного походження, під яким вони розуміють власні імена, запозичені з тексту Біблії [4, с. 188]. Дослідниця Н.В. Павлюк відмічає, що референти бібліонімів мають ознаки як реальності, так і нереальності: з одного боку, багато біблейських персонажів вважаються реально існуючими, але їхні образи в значній мірі міфологізовані й наділені надприродними можливостями, що зближує їх з "віртуальними" референтами міфонімів [5, с. 246]. На думку Н.М. Бербер, в ономастичних дослідженнях спостерігається омонімія поняття бібліонім залежно від того, яке зі значень полісемічного препонента *бібліо-* взято за основу [1, с. 182]. Дослідники Л. Литвин, Л. Петрова, Л. Селіверстова, Г. Тимошик, Ю. Браїлко кваліфікують біблійну пропріальну лексику терміном *бібліонім*. Авторка "Словника російської ономастичної термінології" Н.В. Подольська наполягає, що бібліоніми – вид ідеонімів, а саме назви, заголовки будь-якого письмового твору художнього, релігіозного, наукового, політичного і т. ін. [6, с. 42]. Цього погляду дотримуються й дослідники Ю.О. Карпенко, Н.О. Веселова, Е.В Боєва, Т.І. Крупеньова та інші. А О.Ю. Карпенко відносить власні назви такого типу до теонімічного фрейму, "ядром якого є божества, міфічні створіння – усілякі сакральні істоти, відсутні в спостереженні реальності і витворені уявою людини" [3, с. 174]. Для позначення об'єкту літературної ономастики дослідник В.М. Калінкін запровадив термін *поетонім* [2], а тому відповідний розряд біблійної пропріальної лексики слід іменувати *бібліопоетонімами*.

Метою нашого дослідження є вивчення й аналіз структурно-семантичних особливостей бібліопоетонімів як складової художнього тексту. Матеріалом дослідження обрано ономастикон двології Кена Фоллетта "Стовпи Землі" та "Світ без кінця". Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження як: метод компонентного аналізу, методи семантичного та етимологічного аналізу, контекстуально-інтерпретаційний метод, кількісний метод та метод культурно-історичної інтерпретації.

Широке вживання бібліопоетонімів у творах Кена Фоллетта не є випадковим, адже їхнє використання неминуче (по-перше, типове у період, коли Великою книгою була Біблія, а проповіді були досить частими [12], по-друге, віра та ім'я пов'язані найтіснішим чином. "Уже той факт, що слово "ім'я" зустрічається в Біблії понад тисячу разів, свідчить про його теологічне значення і смислове навантаження в тексті" [11, с. 153]. У двології Кена Фоллетта йдеться про католицьку церкву, її становлення, розвиток та розквіт у добу Середньовіччя, тому бібліопоетонімами твору є перш за все власні імена католицького ареалу, які письменник уживає для вираження головних морально-етичних цінностей християнства.

Бібліопоетоніми становлять фонову частину поетонімосфери саг й нараховують 85 одиниць у 576 ужитках, що складає 5,42% усіх поетонімів, ужитих у творах. Хоча за кількістю одиниць та вжитків бібліопоетоніми поступаються антропоетонімам і топопоетонімам, вони все ж таки випереджають інші периферійні розряди, що свідчить про їхню роль у творі та їхній певний внесок у реалізацію задуму письменника. Компонентний, семантичний та етимологічний аналіз дозволили класифікувати бібліопоетоніми за структурними й семантичними типами. За першим принципом бібліопоетоніми підрозділяються на однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні та багатокомпонентні, а за семантичним принципом ми вирізняємо: теоніми (назви богів та божеств), демоніми (назви демонів), агіоніми (назви святих), етноніми (назви народів, про які йдеться в Біблії або групи людей, що мають певне відношення до релігії), назви релігій та їхні похідні та змішані назви. Групу однокомпонентних бібліопоетонімів, загальна кількість яких у двології дорівнює 42 одиницям (тобто 49,41% усіх бібліопоетонімів творів) представ-

лено всіма вищезазначеними семантичними класами. Теоніми включають найчастотнішу одиницю *God* (від англ. "Бог") та її варіанти *the Almighty, the Lord, Maker, Savior*, які разом нараховують 314 ужитків та складають 93,73% усіх однокомпонентних теонімів; ім'я його сина *Jesus* або *Christ*; ім'я засновника ісламу та мусульманського Божого пророку *Mahomed* та ім'я одного з божеств грецької та римської античної міфології *Apollo*. У монотеїстичній католицькій релігії *God* – єдине божество, надприродній творець всесвіту, всезнаючий, всемогутній, всюдисущий, чому знаходимо підтвердження й у двології Кена Фоллетта "Стовпи Землі": по-перше, письменник використовує варіанти теоніму *God*, які наголошують надприродні можливості та ознаки Бога, так *Almighty* у перекладі з англійської "Всемогутній", *Lord* – "Господь Бог", *Maker* – "Творець", *Savior* – "Спаситель"; по-друге, автор підкреслює його надможливості, розкриваючи сутність бібліоніма *God* в контексті саг: "All things come from *God*", "*God* controls all things …", "He had forgotten that *God* saw through the silk robes to the sinful heart", "There is only one true judge, and that is *God*" [15, с. 520, 337, 344, 441]. Характерним є те, що бібліопоетонім *God* використовується в творах як у прямому значенні, так і зустрічається в складі сталих словосполучень: "My *God*", "*God* bless you", "Oh, for *God's* sake", "men of *God*", "*God* knows", "By *God*", "Oh, *God*", "Good *God*" [15, с. 81, 114, 198, 295, 428, 480, 723, 809]. У своєму ж прямому значенні *God* служить для вираження морально-етичних цінностей християнства: пробачення, стриманості, служіння Богу та його уславлення, благочестя, покладання на волю Божу: "Sometimes the prisoner called upon *God* for forgiveness …", "Let those to whom *God* gives the gift of abstinence know that they shall receive their proper reward", "This is done for the glory of *God*, not to make our hearts glad", "It was *God* who worked the miracle", "Sometimes a man builds a chapel, or founds a monastery, in the hope that in the afterlife *God* will remember his piety", "… this must be God's will" [15, с. 6, 86, 101, 448, 319, 545]. Звернення письменника до Бога-сина менш частотне, але не менш значуще. Закономірним є вживання бібліопоетоніму *Jesus* при цитуванні священного Писання: "*Jesus* said …", "Go thy way, and sin no more, he said, quoting *Jesus*" [15, с. 804, 974, 862], а теоніму *Christ* у складі вигуку "By *Christ*" [15, с. 17, 174, 419, 559, 709, 857]. Уживанням мусульманського імені *Mahomed* та імені античного божества *Apollo* письменник завдячує цитуванню "Пісні Роланда", рядки з якої він наводить у своїй сазі: "He serves *Mahomed*, to *Apollo* prays But even there he will never be safe" [15, с. 581].

До наступної підгрупи однокомпонентних бібліопоетонімів входять демоніми біблійного походження *Satan, Devil* та *Lucifer*, які письменник використовує для визначення нечистої сили, яка повстала проти Бога та його небесної сили. Такі поетоніми мають загальну негативну оцінку і створюють образ ірраціонального злого начала або ж персоніфікованого, наділеного індивідуальними рисами суб'єкта. У Старому Завіті та в Євангелії вживається форма *Satan*, тому коли письменник наводить рядки з проповіді Філіпа, він використовує саме ций демонім: "So God said to *Satan* …", "And *Satan* said …" [15, с. 788, 789]. У Новому Завіті разом з демонімом *Satan* уживається форма *Devil*, також для позначення занепалого янгола. Цей бібліопоетонім безперечно є найуніверсальнішим, тому в творі він досить частотний. Щодо демоніма *Lucifer*, то це одне з імен диявола у пізньому християнстві. Досліджуючи епоніми та їхні перетворення, В.Д. Рязанцев стверджує, що Люцифер – ім'я, яке в стародавньому Римі ніякого відношення до диявола не мало. Він став Сатаною в християнській міфології. Християнські церковники надали Сатані ім'я Люцифер, хоча в Біблії ніде не називають його Люцифером [8, с. 163]. Кен Фоллетт використовує цей бібліонім для порівняння: "Whoever planned this is as cunning as *Lucifer* …" [15, с. 220].

Найчисельнішою групою однокомпонентних бібліопоетонімів стали агіоніми, які нараховують 22 одиниці (тобто 52,38% усіх однокомпонентних бібліопоетонімів), що пояснюється наявністю в християнстві взагалі та католицизмі зокрема великої кількості святих, отців церкви та мучеників, серед яких *Abraham, Adam, Adolphus, Benedictine, David, Eleutherius, Eve, Goliath, Job, Joseph, Luke, Martin, Moses, Rusticus, Solomon, Mary, the Madonna, the Virgin, Daniel, Isaac, Noah, Samson*. Усі ці бібліоніми характеризуються сакральністю та більшість з них за своєю природою є перш за все антропоетонімами, так найвідоміші *Abraham* (давньоєвр. "батько багатьох") у Біблії родоначальник давніх євреїв, відданий богу Яхве та готовий принести йому в жертву єдиного сина [Рибакін, Анг.им., с. 26], *Adam* (давньоєвр. "з червоної глини") у Біблії перша людина на землі [7, с. 26-27], *David* (давньоєвр. "улюблений") у Біблії пастух, який убив Голіафа та протягом 40 років був царем Ізраїлю [7, с. 66-67], *Eve* (давньоєвр. "життя") у Біблії дружина Адама [7, с. 86], *Job* (давньоєвр. "переслідуваний") у Біблії людина, яка багато вистраждала, але залишилась вірною Богові [7, с. 117], *Moses* (давньоєвр. "дитина, син") у Біблії вождь і творець релігії ізраїльтян, вивів їх з Єгипту [7, с. 149], *Solomon* (давньоєвр. "мирний") у Біблії цар Ізраїлю, відомий своєю мудрістю [7, с. 179], *Mary* (давньоєвр. "обурення, опір") у Біблії мати Ісуса Христа [7, с. 142] тощо. Варто зазначити, що особливу цікавість у ареалі Romana представляють назви Богородиці. Католицький культ Марії спричинив появу великої кількості її іменувань, з мовної точки зору якби синонімів, однак у кожному окремому випадку викликаючих певні асоціації [9, с. 121]. До основних однокомпонентних її іменувань можна віднести *the Madonna* та *the Virgin* (у перекладі з англійської "Мадонна" або "Діва" відповідно), хоча в творі "Стовпи Землі" при вживанні агіоніму *the Madonna* мається на увазі не образ Марії, а статуя, яка плаче. Бібліонім *the Virgin* тільки підкреслює чистоту та незайманість святої Діви Марії. Усі агіоніми виражають певні якості, але перш за все чистоту та святість, чим надають тексту саг емоційної та духовної піднесеності.

У двології письменник використовує два однокомпонентних етноніма-бібліопоетоніма *the Pharisees* та *the Beguines*. Відомо, що фарисеї були однією з єврейських сект та відрізнялись благочестям; з одного боку, проповідували строге життя та дотримання закону, з іншого – не визнали Ісуса Христа Месією, конфліктували з ним та в решті решт домоглися його розп'яття [17]. У одній із саг Кен Фоллетт порівнює духовний світ архідиякона Пітера з фарисеями: ігнорування християнського співчуття, відмова від милосердя, кричуще порушення етики любові, зневажання законів Ісуса Христа: "… he ignored all the compassion of Christianity, denied its mercy, flagrantly disobeyed its ethic of love, and openly flouted the gentle laws of Jesus. That's what *the Pharisees* were like …" [15, с. 1024]. Завдяки поясненню письменника в контексті твору "Світ без кінця" дізнаємося, що термін *the Beguines* застосовувався для позначення черниць, які не визнавали й не давали релігійних обітниць: "*Beguines* are nuns who accept no rules and consider their vows to be contemporary" [16, с. 284].

Наступні дві підгрупи однокомпонентних бібліопоетонімів складають назви релігій та їхні похідні й змішані назви. Вони нараховують 4 одиниці в 41 вжитку (11,11%) та 2 одиниці в 45 вжитках (5,56%) відповідно. Насправді в творах "Стовпи Землі"та "Світ без кінця" згадуються лише 2 релігії, знакові для головних героїв: *Christianity* та *Muslim*, адже ми знаємо, що події твору пов'язані зі становленням та посиленням християнства, подорожжю Джека до Іспанії ("Стовпи Землі") і перебуттям Мерзіна в Італії ("Світ без кінця"), де домінувала мусульманська релігія. Самі назви релігій уживаються не дуже часто, але бібліопоетонім *Christianity* має більш частотні похідні *Christian* та *Christendom*, перша зазвичай використовується замість імені або етноніму та асоціюється з певними позитивними морально-етичними, духовними ознаками та якостями християнства: "… if we can persuade Odo to act like a *Christian* and take pity on two destitute children", "And *Christians* can't charge interest", "… as a *Christian*, Raschid could have only one wife …", "devout *Christians*" [15, с. 402, 569, 748, 794]; друга – узагальнююча назва для всіх християн та християнських країн, у певній мірі є навіть топонімом-бібліопоетонімом, на що вказують певні лексеми в мікроконтексті: "on the outskirts of *Christendom*" (від англ. "на окраїні християнського світу"), "all across *Christendom*" або "all over *Christendom*" (від англ. "у всьому християнському світі"), "the entire population of *Christendom*" (від англ. "усе населення християнського світу") [15, с. 299, 755, 784, 1059]. До змішаного типу бібліопоетонімів належать *the Church* – узагальнююча, майже персоніфікована назва католицької віри та *the Pope* – римський єпископ та голова католицької церкви, головний посередник між Богом та католиками. Письменник надає деяку енциклопедичну інформацію стосовно укріплення влади церкви та боротьби церкви на чолі з Папою з монархом за владу: "She had to consolidate her military victory, gain the approval of *the Church* and be crowned at Westminster", "*The Church* was supposed to be an integral part of their everyday existence", "… in a conflict between *the Church* and the Crown, the monarch could always prevail by the use of brute force" [15, с. 558, 789, 1075].

Двокомпонентні бібліопоетоніми, які нараховують 40 одиниць, тобто 47,02% усіх бібліопоетонімів, включають такі самі семантичні групи як і однокомпонентні бібліопоетоніми. Серед двокомпонентних одиниць письменник віддає перевагу варіантам однокомпонентного теоніма Бог – *Almighty God*, *the Our Father*, однієї з його іпостасей – *Holy Spirit*, повному імені його сина – *Jesus Christ* або *Christ Jesus* та імені одного з його архангелів *Archangel Gabriel*. На відміну від попередніх варіантів бібліопоетонім *Almighty God* частіше за все вживається в клятвах: "Swear by *Almighty God* …", "I swear by *Almighty God* …" [15, с. 410, 411], варіант *the Our Father* може вживатися як молитва "Отче наш". Тільки в одному випадку форма *Christ Jesus* уживається з традиційною біблійною символічністю, пов'язаною з канонічною, закріпленою за нею інформацією, у решті випадків обидва теоніма *Jesus Christ* та *Christ Jesus* використовуються в складі вигуків ("*Jesus Christ*, who are those people?", "*Christ Jesus*, who are they?" [15, с. 649, 650]) або сталих словосполучень ("*Jesus Christ* and all the saints, preserve me", "*Christ Jesus* and all the saints, what would I do with you?" [15, с. 110, 393]). У творі "Світ без кінця" Кен Фоллетт возвеличує не тільки Бога-батька, Бога-сина й Бога-духа, але й його архангелів: "… I couldn't marry Ralph if the *Archangel Gabriel* commanded me" [16, с. 846]. У двології є один двокомпонентний демонім *The Prince of Darkness*, який використовується стилістично як евфемізм: "Because she was calling for the secret aid of *the Prince of Darkness*" he raised his voice to a shout – "Lucifer!"" [16, с. 486].

Як і однокомпонентні, двокомпонентні агіоніми представлено у сазі більш широко 27 одиницями. Характерною ознакою більшості агіонімів є вживання лексем-апелятивів "*apostle, st/saint*" у припозиції до антропоетоніма, які і вказують на належність поетоніма до агіонімів-бібліопоетонімів: *Apostle James, Apostle Paul, St/Saint Adolphus, St Benedict, Saint Denis, St Dunstan, St James, Saint Martin, St Michael, St Paul, St/Saint Thomas, Saint/ St. Peter, St. Mark*. Серед двокомпонентних агіонімів також є варіанти однокомпонентного бібліопоетоніма *Mary*: *the Blessed Maiden, Blessed Virgin* (від англ. "Блаженна Діва"), *the Holy Mother* (від англ. "Свята мати"), *the Mother of God* (від англ. "Матір Божа"), *the Virgin Mary* (від англ. "Діва Марія"), *the Weeping Madonna* (від англ. "Мадонна, що плаче"). Про святого *Simeon Stylites* (від англ. "Сімеон Стовпник", який відомий своїм аскетичним життям впродовж 37 років на стовпі [13], за що і отримав своє прізвисько, отримуємо додаткову інформацію в контексті твору "Стовпи Землі": "Chapter began with a reading about *Simeon Stylites*, the saint whose feast-day it was" [15, с. 110, 393], а про образ святого *John the Baptist* (від англ. "Іоан Баптист") на монетах йдеться на сторінках твору "Світ без кінця". Ще одна одиниця *the Holy Family* має компоненту сакральності "*holy*", яка і вказує на належність поетоніма до агіонімів.

Наступні дві підгрупи двокомпонентних бібліопоетонімів складають назви релігій та їх похідні й змішані поетоніми. До першої підгрупи належить єдиний бібліопоетонім *Arab Christians*, який використовується для наголошення на історичних подіях того часу: християнство набувало популярності й серед арабів, частина яких замість характерного для них ісламу сповідували християнство. Група змішаних бібліопоетонімів включає *the English Church, the Tree of Jesse, the True Cross, the Devil's Mark*. Вище ми вже згадували про силу та владу церкви на чолі з Папою, але письменник також наголошує на значущості *the English Church* як складової цієї церкви для розвитку та розквіту християнської Англії. Бібліопоетонім *the Tree of Jesse* (від англ. "древо Ієсея") у певній мірі є якимось витвором мистецтва, на якому у вигляді картини зображено генеалогічне древо Ісуса Христа, про що також йдеться у двології Кена Фоллетта: "The drawing showed *the Tree of Jesse*, a genealogy of Christ in picture form" [15, с. 1012]. Поетонім *the Devil's Mark* (від англ. "позначка диявола"), як правило рубець, шрам або пляма, які має людина на тілі як позначку укладання договору з дияволом [14] використовується письменником по відношенню до персонажа Керіс, яку часто називали відьмою за її вміння лікувати людей і хотіли навіть перевірити на наявність цієї позначки: "She must be examined for *the Devil's Mark* " [16, с. 491].

Трикомпонентні бібліопоетоніми створюються шляхом додавання до антропоетонімів компонентів-апелятива *st.* та прізвиськ – *St. John the Baptist, St. Elizabeth of Hungary*. Обидва бібліопоетоніми уявляють собою агіоніми. Ми вже згадували, що в добу Середньовіччя можна було знайти образ Іоана Баптиста на монетах, але в творі "Світ без кінця" автор ще раз підкреслює, ким була ця відома постать: "On one side was *St. John the Baptist*, the patron saint of Florence …" [16, с. 398]. Багатокомпонентний бібліопоетонім *Mother of the Lord Jesus Christ* (від англ. "мати владики Ісуса Христа") є варіантом однокомпонентного бібліопоетоніма *Mary*.

Як показав аналіз, бібліопоетоніми відіграють досить важливу роль у двології, уявляючи собою невід'ємний компонент її поетонімосфери. Структурно-семантичні групи бібліопоетонімів відображують культурні надбання нації та виражають морально-етичні цінності християнства, часто надаючи додаткову енциклопедичну інформацію про добу, у яку відбуваються події двології Кена Фоллетта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бербер Н.М. Щодо питання про терміносистему поетонімології / Н.М. Бербер // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. – Одеса: "ВМВ", 2011. – С. 180-183.
2. Калінкін В. М. Поетика оніма / В. М. Калінкін. – Донецьк: Юго-Восток, 1999. – 408 с.
3 Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія / О.Ю. Карпенко. – Одеса: Астропринт, 2006. – 378 с.
4. Леонтьев Э.П. Имя в картине мира / Э П. Леонтьев, Р.С. Манандян // Ономастическое пространство и национальная культура. – Улан-Удэ: Изд-во Бурятского госуниверситета, 2006. – С. 187-189.
5. Павлюк Н.В. Мифологическая и библейская онимия как источник именования персонажей / Н. В. Павлюк // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Вып. 8. – Донецк: Донеччина, 2002. – С. 243-256.
6. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
7. Рыбакин А.И. Словарь английских личных имен: 4000 имен / А.И. Рыбакин. – М.: Рус.яз., 1989. – 224 с.
8. Рязанцев В.Д. Тайны имен и названий / В.Д. Рязанцев. – М.: АСТ: Зебра Е, 2008. – 223 с.
9. Тростерова З. Названия Богородицы в культурно-историческом ареале Slavia Orthodoxa как предмет ономастического интереса / З. Тростерова // Ономастика Поволжья. – Волгоград: Перемена, 1998. – С. 120-122.
10. Хлистун І.В. Власна назва в українській поезії ІІ пол. ХХ ст. (семантико-функціональний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / І. В. Хлистун. – К., 2006. – 27 с.
11. Шевченко Л.Л. Лінгвістична інтерпретація імені Ісуса Христа / Л.Л. Шевченко // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 153-162.
12. Ashley Leonard R.N. The onomastics of Cooper's verbal art in the Deerslayer and elsewhere / Leonard R.N. Ashley // James Fenimore Cooper: His Country and His Art. – Oneonta, 1980. – P. 40-51.
13. Catholic Encyclopedia. – Access: 23.10.2013. – Режим доступу http://www.newadvent.org/cathen/13795a.htm
14. Dictionary. Com. – Access: 23.10.2013. –http://dictionary.reference.com/browse/devil's+mark?s=t
15. Follett Ken The Pillars of the Earth / K. Follett. – London: Pan Books, 1990. – 1076 p.
16. Follett Ken World Without End / K. Follett. – New York: New American Library, 2008. – 1015 p.
17. Harper Douglas Online Etymology Dictionary. – Access: 10.05.2012. –http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=pharisee&searchmode=none

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Berber N.M. Schodo pytannya pro terminosystemu poetonimologiyi [As to the question of poetonymology terminosystem] / N.M. Berber // Pivden Ukrainy: etnoistorychnyi, movnyi, culturnyi ta religiynyi vymiry. – Odesa: "VMV", 2011. – S. 180-183.
2. Kalinkin V.M. Poetyka onima [Poetics of onym] / V.M. Kalinkin. – Donetsk: Yugo-Vostok, 1999. – 408 s.
3. Karpenko O.Yu. Problematika kognitivnoyi onomastyky. Monographiya [Problematics of cognitive onomastics. Monography] / O.Yu. Karpenko. –Odesa: Astroprint, 2006. – 378 s.
4. Leontyev E.P. Imya v kartine mira [Name in world's picture] / E.P. Leontyev, R S. Manandyan // Onomasticheskoye prostranstvo i natsionalnaya kultura. – Ulan-Ude: Izd-vo Buryatskogo gosuniversiteta, 2006. – S. 187-189.
5. Pavlyuk N.V. Mypholologicheskaya i biblejskaya onimia kak istochnik imenovaniya personazhej[Mythological and biblical onimia as a source of naming characters] / N.V. Pavlyuk // Vostochnoukrainskij lingvisticheskij sbornik. – Vyp. 8. – Donetsk: Donechchina, 2002. – S. 243-256.

6. Podolskaya N.V. Slovar russkoj onomasticheskoj terminologii [Dictionary of onomastic terminology] / N.V. Podolskaya. – M.: Nauka, 1988. – 192 s.
7. Rybakin A.I. Slovar anglijskih lichnyh imen: 4000 imen [Dictionary of English personal names: 4000 names] / A.I. Rybakin. – M.: Rus.yaz., 1989. – 224 s.
8. Ryazantsev V.D. Tajny imen i nazvanij [Name mysteries] / V.D. Ryazantsev. – M.: AST: Zebra E, 2008. – 223 s.
9. Trosterova Z. Nazvaniya Bogoroditsy v kulturno-istoricheskom areale Slavia Orthodoxa как predmet onomasticheskogo interesa [Names of Bogoroditsa in historico-cultural area Slavia Orthodoxa as a subject matter of onomastic interest] / Z. Trosterova // Onomastika Povolzhya. – Volgograd: Peremena, 1998. – S. 120-122.
10. Hlistun I.V. Vlasna nazva v ukrainskij poeziyi II pol. XX st. (semantiko-funktionalnyi aspect) [Personal name in Ukrainian poetry of II half of XX century (semantic and functional aspect)]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya кand. philol. nauk: spets. 10.02.01 / I.V. Hlystun. – K., 2006. – 27 s.
11. Shevchenko LL. Lingvistychna interpretatsia imeni Isusa Hrysta [Linguistic interpretation of Jesus Christ's name] / L.L. Shevchenko // Movoznavstvo. – 2006. – № 2–3. – S. 153-162.
12. Ashley Leonard R.N. The onomastics of Cooper's verbal art in the Deerslayer and elsewhere / Leonard R.N. Ashley // James Fenimore Cooper: His Country and His Art. – Oneonta, 1980. – P. 40-51.

Minina O.V. Bibliopoetonyms as a component of the poetonymosphere of Ken Follett's "The Pillars of the Earth" and "World without end"

Abstract: The article is devoted to bibliopoetonyms as a component of the poetonymosphere of Ken Follett's historical sagas "The Pillars of the Earth" and "World without end". Different approaches to the naming biblical vocabulary are studied, the term bibliopoetonym is singled out for naming poetonyms borrowed from the Bible. Structural models and semantic types of bibliopoetonyms are analyzed, their etymology, semantic and structural specific features revealing the writer's idea are focused on.

Keywords: *literary onomastics, poetonymosphere, bibliopoetonym, semantic type, structural model.*

Минина Е.В. Библиопоэтонимы как компонент поэтонимосферы двулогии Кена Фоллетта "Столпы Земли" и "Мир без конца"

Аннотация: Статья посвящается библиопоэтонимам как компоненту поэтонимосферы исторической двулогии выдающегося британского писателя Кена Фоллетта "Столпы Земли" и "Мир без конца".Рассмотрены различные взгляды на именование библейской проприальной лексики, выделен термин библиопоэтоним для обозначения поэтонимов, заимствованных из текста Библии. Проанализированы структурные и семантический подгруппы библиопоэтонимов, сфокусировано внимание на их этимологии и структурно-семантических особенностях, которые раскрывают замысел писателя.

Ключевые слова: *литературная ономастика, поэтонимосфера, библиопоэтоним, структурная модель, семантический разряд.*

CONTENT

Akulova N. Y. The motive of searching "another country" in the dramas "A sunk bell" by Gerhart Hauptmann and "On the way to the Fairy Tale" by Oleksandr Oles: two versions of anti-utopia 7
Artemenko Y. O. Structural and frequency studies of dominant propositions of utterances with implicative predicates 11
Balko M.V. Word-combinations of the modern Ukrainian on a background of Construction Grammar 15
Baran H.P. Websites of American and British political parties as polycode texts 19
Belous I.M. The genre diversity of fitness discourse (based on the materials of English fitness classes) 22
Berezhnaya M. Stylistic Peculiarities and Translator's Mistakes (in the Gossip Girl TV series) 26
Berkuta Y. V. Critical Studies of the Cross-Cultural Communication Discourse Across Disciplines (by the example of reflecting cross-cultural conflicts in modern prose) 30
Bilous I.L. Modern linguistic views on Nomina Propria 34
Vyshnevska G. The phenomenon of sacral-chthonic in Ukrainian lingvoculture 38
Chernushenko N. About some peculiarities of parceling forms in modern Ukrainian language of XX century 42
Davydyuk Yu. B. Defeated expectancy in the semantic structure of the literary text 46
Demchik I.L. Dialectal ideagraphical vacabulary: its pecularities in forming and composition 51
Dubtsova O.V. Cognitive causes of communicative failures (on the material of the English-language cinema discourse) 55
Fisiak I.E. Phraseological Units Denoting Interpersonal Relations in German 59
Frolova I.Ye. Discursive Strategy as the Instrument of Interpersonal Function Implementation 62
Gargaieva O. Verbal cultural palimpsests in the Greek press 66
Gayovych G., Teleutsia V. Ethnic feature of secondary nomens used of Ukrainian folklore 70
Gerasymchuk S.V. Artistic meanings of allegoric images in "Tale on Palm Sunday" by Cyril of Turiv1 74
Gladyr Y. C. The system of the conflicts of the novel of V. Vinnychenko "The precepts of fathers" 78
Glavatskaya Yu.L. Image specific character of English and American fable through the development of different types ofthinking 82
Gomeniuk O. The linguocultural characteristics the concept "hourse" ("kin") in individual author's picture by M. Vinhranovskyi of the world (on the material of prose works for children) 85
Gryshchenko O.V. "Tango of death" by Yu. Vynychuk: urban & historical 90
Horoz A.V. The hedges of epistemic modality in the anti-utopy novels "1984" by Orwell and "The wanting seed" by Burgess: lingual-cognitive aspect 93
Hyzhnyak M.M. Peculiarities of Development of Metaphorical Meanings of English Rotation Verbs 96
Ignatieva Sv. System and functional peculiarities of the diary discourse 100
Ivanova I.B. The effectiveness of advertising text: science, art or production technology 104
Kaigorodova I., Lazareva L. Verbalization of mental objects in the speech activity 108
Karlova N. «Achievements Luhansk phraseology school» 111
Kashchyshyn N. Rituality in Diplomacy. Terminological Embodiment 116
Kasian K.V. Deconstruction of Genre Conventions of Short Story Cycle in "Obabakoak" by B. Atxaga 121
G. Klyiko " The retro-detective as a postmodern historical genre" 124
Kolmogorova A.V. Conceptualization of the categories of "OWN", "MYSELF" and "ALIEN" in Russian communicative conscience 127
Kovalchuk I.V. Peculiarities of verbal representation of the social values in the texts on packages 131
Kovalchuk N.P. The concept of Child and Childhood in Fiction by Varvara Cherednychenko 136
Kozlova T.O. Iconicity of reduplicated verbs in Gothic 141
R. Kritsberh Language variation and language standard in English 144
Krivulyak O.V. The 70's' poets aesthetic program implementation through figurative and symbolic paradigm 148
Kryshtaliuk A.A. Negation as change of conceptualization of the world .153
Kurbanova M.G. Transonymization in the ergonems of the modern Russian language 158
Kutsak H.M. Onomasiological aspect of the derivative items in the children's speech 160
Leshchenko A.V. Correlation of concepts discourse and text 164
Lilik O.O. The modification of female character in Maria Matios's intimate lyrics 168
Yefymenko T. Linguostylistic analysis of Clara Reeve's novel "The Old English Baron" 172
Lototska K.Ya. "Revival" of verbal imagery in prose and poetry (based on the use of the somatic lexeme "heart") 177
Lytvynova N.B. Discursive potential of grammatical units of dialectal narration-reminiscence 180
Makaruk L. Multidimensional Approaches to the Study of Written Communication 184
Manaenko G. The specificity of language as a sign system 188
Manokhina U.E. Features of collective nouns' compatibility with qualitative adjectives 192

Marina E.S. Paradoxical Poetic Imagery in Contemporary Anglophone Poetic Discourse: Types of Emotional Resonance 196
Yasinska, O.V. Cyberneologisms as the Object of the Linguistic World Picture 201
Mayboroda R. Theatricality as the system of means of theatrical expression 206
Medved N.S. Will modality in business XVII – XVIII centuries writing 211
Menshiy A. Typological features of M. Kotsyubynsky's "school of thought" in the creative work of H. Myhailychenko 213
Minina O.V. Bibliopoetonyms as a component of the poetonymosphere of Ken Follett's "The Pillars of the Earth" and "World without end" 218

СОДЕРЖАНИЕ

Акулова Н.Ю. Мотив поиска "другой страны" в драмах Герхарта Гауптмана "Потонувший колокол" и Александра Олеся "По дороге в Сказку": две версии антиутопии 7

Артеменко Ю.А. Структурный и частотный анализы доминантных пропозиций высказываний с импликативными предикатами 11

Балко М.В. Словосочетания современного украинского языка в свете грамматики конструкций 15

Баран Г.П. Дискурсивные особенности веб-сайтов политических партий США и Великобритании 19

Белоус И.М. Жанровое разнообразие фитнес-дискурса (на материале англоязычных фитнес-занятий) 22

Бережная М.В. Стилистические особенности и переводческие ошибки (на материале телесериала "Сплетница") 26

Беркута Ю.В. Междисциплинарные критические студии дискурса кросс-культурной коммуникации 30

Белоус И.Л. Современные лингвистические взгляды на Nomina Propria 34

Вишневская Г.Б. Феномен сакрально-хтонического в украинской лингвокультуре 38

Чернушенко Н.Н. О некоторых особенностях парцеллированных конструкций в современном украинском литературном языке XX века 42

Давидюк Ю. Б. Эффект обманутого ожидания в семантической структуре художественного текста 46

Демчик И.Л. Диалектный идеографический словарь: особенности его составления и построения 51

Дубцова О.В. Когнитивные причины коммуникативных неудач (на материале англоязычного кинодискурса) 55

Фисяк И.Е. Фразеологические единицы, обозначающие межличностные отношения в немецком языке 59

Фролова И. Е. Дискурсивная стратегия как инструмент реализации межличностной функции 62

Гаргаева О.В. Лексические культурные палимпсесты в греческой прессе 66

Гайович Г.В., Телеуца В.В. Этнический характер вторичных номенов украинского фольклора 70

Герасимчук С.В. Художественные смыслы аллегорического изображения в «Слове на Вербное воскресенье» Кирилла Туровского 74

Гладырь Я.С. Система конфликтов романа В. Винниченка “Заветы отцов” 78

Главацкая Ю.Л. Образная специфика англоязычной басни сквозь призму развития различных видов мышления 82

Гоменюк Е.О. Лингвокультурная характеристика концепта "лошадь" в индивидуально-авторской картине мира М. Винграновского (на материале прозаических произведений для детей) 85

Грищенко А.В. "Танго смерти" Ю. Винничука: урбанистическое & историческое 90

Хороз А.В. Средства выражения эпистемической модальности в романах-антиутопиях “1984” Оруэлла и “Неполноценное семя” Берджесса: лингвокогнитивный аспект 93

Хижняк М.Н. Особенности развития метафорических значений у глаголов вращения в английском языке 96

Игнатьева С.Е. Системно-функциональные особенности дневникового дискурса 100

Иванова И.Б. Эффективность рекламного текста: наука, искусство или производственная технология 104

Кайгородова И.Н., Лазарева Л.М. Вербализация ментальных объектов в речевой деятельности 108

Карлова Н.Н. ”Достижения луганской фразеологической школы” 111

Кащишин Н.Є. Ритуальность в дипломатии. Терминологическая реализация 116

Касьян Е.В. Деконструкция жанровых конвенций цикла новелл в произведении Б. Ачаги "Обабакоак" 121

Клюйко Г.С. Ретро-детектив как постмодернистский исторический жанр 124

Колмогорова А.В. Концептуализация категорий "СВОЙ", "ЧУЖОЙ", "Я" в русском коммуникативном сознании 127

Ковальчук И.В. Особенности вербализации социальных ценностей в текстах на упаковке 131

Ковальчук Н.П. Концепт ребенка и детства в творчестве Варвары Чередниченко 136

Козлова Т.О. Иконичность редуплицирующих глаголов в готском языке 141

Крицберг Р.Я. Языковая вариативность и норма в английском языке 144

Кривуляк Е.В. Реализация эстетической программы поэтов 70-х годов через образно-символическую парадигму 148

Кришталюк А. А. Отрицание как изменение концептуализации мира 153

Курбанова М. Г. Трансонимизация в эргонимии современного русского языка 158

Куцак А.Н. Ономасиологический аспект производных единиц в детской речи 160

Лещенко А.В. Соотношение понятий “дискурс” и “текст” 164

Лилик О.А. Модификации женского образа в интимной лирике Марии Матиос 168

Ефименко Т.Н. "Лінгвостилістичний аналіз роману Клари Рів "Старий англійський барон" 172

Лотоцкая К.Я. “Восстановление” вербальной образности в художественной речи (на примере лексемы-соматизма“сердце”) 177

Литвинова Н.Б. Дискурсивный потенциал грамматических единиц диалектного рассказа-воспоминания 180

Макарук Л.Л. Полиаспектное исследование письменной коммуникации 184

Манаенко Г. Н. Специфика языка как знаковой системы 188

Манохина Ю.Е. Особенности сочетаемости имен существительных со значением собирательности с качественными прилагательными 192

Марина Е.С. Парадоксальные поэтические образы в современном англоязычном поэтическом дискурсе: типы эмоционального резонанса 197

Ясинская О.В. Кибернеологизмы как объект языковой картины мира 201

Майборода Р. В. Театральность как система средств театральной выразительности 206

Медведь Н.С. Волевая модальность в деловой письменности XVII – XVIII вв. 211

Менший А.Н. Типологические особенности "школы" М. Коцюбинского в творчестве И. Михайличенко 213

Минина Е.В. Библиопоэтонимы как компонент поэтонимосферы двулогии Кена Фоллетта "Столпы Земли" и "Мир без конца" 218

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu